

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. O. LANGE

EN MINDEBOG

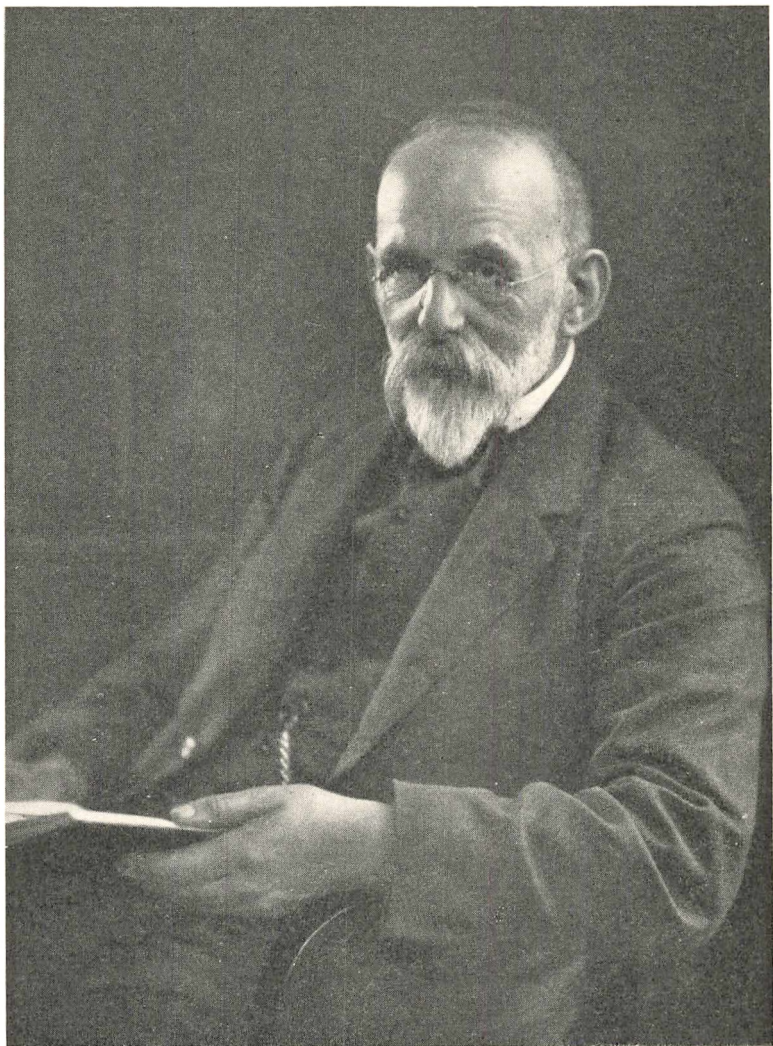
VED

P. HELWEG-LARSEN

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN

1955

H. O. LANGE
EN MINDEBOG

H. O. LANGE

EN MINDEBOG

VED

P. HELWEG-LARSEN

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN
1955

FORORD

Fru Lange henvendte sig i 1946 til mig om at redigere en bog om hendes afdøde mand, overbibliotekar H. O. Lange. Selv om en saadan bog maatte indeholde specialartikler omtrent som i nærværende, vilde det dog betyde, at det vilde tilfalde mig at skrive en egentlig biografi, og da jeg i de nærmeste aar vilde være optaget af andet arbejde, turde jeg ikke paatage mig det. Vi blev derimod enige om, at jeg skulde redigere en mindebog, hvis hovedbidrag skulde være et uddrag af de breve, som Lange hver søndag havde skrevet til sit hjem, fra han blev student i 1881, til forældrene i 1893 flyttede fra Aarhus til København og han selv blev gift, suppleret med specielle artikler.

Jeg tror, at bogen paa denne maade bliver langt mere værdifuld, end den var blevet i hvert fald med den biografi, jeg havde kunnet skrive. Man møder i brevene H. O. Lange, ikke blot som han var dengang, men som han var til det sidste, og den treklang, hvori hans liv samledes, træder klart frem: ægyptologien, biblioteksvæsenet og hans kirkelige indsats, først og fremmest i Københavns kirkesag.

Brevenes værdi – selv i det uddrag, der her kunde blive tale om – beror paa, at han i dem giver sig helt og holdent og lukker op for sine inderste tanker i en grad, som man vanskeligt vil finde mage til i en ung mands breve til hjemmet, saa de ofte er som talt i skriftestolen. Ved siden deraf giver de et tidsbillede og ikke mindst et levende billede af det nybrud i særlig københavnsk menighedsliv, som fandt sted i slutningen af det forrige aarhundrede. De vil derfor, foruden at give et levende billede af denne selv saa levende og betydelige mand, have ikke ringe kirkehistorisk interesse – selv om man ikke maa vente det i sig selv ret umulige, objektiv historieskrivning, af en mand som H. O. Lange.

Desværre naaede fru Lange ikke at se bogen færdig, idet hun døde den 24. juni iaar. Hun hørte en del af manuskriptet i korrektur, men hendes hukommelse havde i de sidste aar været saa svækket, at der kun sjældent var tale om at faa oplysninger, der kunde have været værdifulde ved

afslutningen af bogen. Men jeg er hende taknemlig for den opgave, hun betroede mig over for en mand, jeg fra min barndom har sat saa højt og senere kom til at staa i nært samarbejde med. Jeg takker ogsaa hendes søster, fru *E. Balslev* for værdifuld hjælp ved korrekturlæsningen. Jeg takker særligt de mænd, som med glæde gik med til at skrive de specielle artikler, der kun kunde skrives af fagmænd – som tilmed alle har staaet i personligt forhold til Lange. Endvidere takker jeg mine venner, biskop *Erik Jensen* og Kirkefondets tidligere formand, kontorchef *Carl Rasmussen*, som har hjulpet mig med det ikke helt lette arbejde at afgøre, hvad der skulle medtages og hvad der skulde udelades af brevene, samt dem, der har hjulpet mig til at faa registeret saa fuldstændigt som muligt, og blandt dem særlig redaktør *P. Engelstoft* og dr. *A. Fabritius*. Sidst, men ikke mindst en hjertelig tak til de institutioner, som ved tilskud har gjort det økonomisk muligt at udsende en saa anselig bog: *Undervisningsministeret*, den *Lange-Carlsenske Stiftelse*, *Det Københavnske Kirkefond* og *L. Y. M.*, ligesom ogsaa fru Lange selv ydede tilskud dertil.

September 1955.

P. Helweg-Larsen.

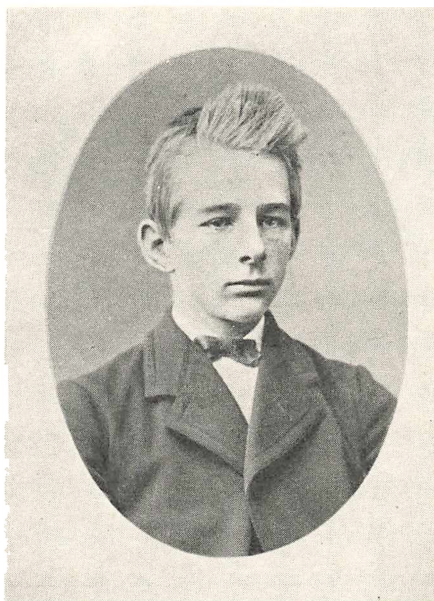
INDHOLD

Af H. O. Langes Breve til Hjemmet, ved P. Helweg-Larsen	9
<i>September 1881–Juni 1882</i> : Rusaaret. Bor hos Rikke og Gine, Saxogade 6. Søndags- skole i Valby	11
<i>August 1882–Juli 1883</i> : Medlem af det nystiftede Studentersamfund. Kierkegaards Indflydelse. Overvejelser om at tage Magisterkonferens i Historie med ægyptisk Historie som Hovedfag. Assistent ved Universitetsbiblioteket. Sekretær i Filo- logisk Samfund. Latinsk Komædie paa Folketeatret	26
<i>August 1883–Juli 1884</i> : Flytning til Pensionatet i Gyldenløvesgade 16. Udmeldelse af Studentersamfundet. Medlem af Studenterforeningen og A. C. Larsens liberale Forening indenfor denne. Prisopgave til Filologisk Samfund. Opgiver Søndags- skolen	59
<i>Juli 1884–Juli 1885</i> : Begynder en Bibelklasse. Udmeldt af Studenterforeningen. I Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed. Opgivelse af Eksamenstudiet	80
<i>August 1885–Juli 1886</i> : Assistent ved Det kgl. Bibliotek. Paa Midnatsmission. Ind- vielse af Mødesalen i Gaasegade	111
<i>August 1886–Juli 1887</i> : 12 Dage i Stockholm og Uppsala. Scavenius-Sagen. Frel- sens Hær til København. En Maaned i Berlin	137
<i>August 1887–Juli 1888</i> : Adressen mod Prostitutionen. Marinus' højre Underarm amputeret. Vanskeligheder i Bethesda	164
<i>August 1888–Juni 1889</i> : Bibeltimer i Løngangsstræde. »Kirkens Venner« Korre- spondance. Westergaards Forsøg paa Reformen i Københavns Indre Mission. Bethlehemskirken indvies med Ifversen som Præst	185
<i>Juli 1889–Juli 1890</i> : Marinus dør. Ussings Foredrag om Menighedsliv og Kirkeliv. Forhandlingsmøder med Præsterne. Adressen til Ministeriet. Helligkors' Kirke indvies. De syv Punkter	205
<i>August 1890–Juli 1891</i> : Første nordiske Studentermøde med kristeligt Program i Hillerød. Broderkredse. Lægmandsudvalget dannes og træder frem paa Bethesda- mødet 15. Oktober. Helligkors' Menighedssamfund. 2. Rejse til Berlin	231
<i>Juli 1891–August 1892</i> : Forlovet med Jonna Mielche. Jesuskirken indvies med Ussing som Sognepræst. Forhandlinger hos Ussing. Nazarethkirken (Vandre- kirken) indvies med Holt som Præst. Wilders Besøg. Studenterhjemmet stiftes. Rejse til London	255

<i>August 1892–September 1893: Arbejdet paa Østerbro (Møllerup og Obel). Mygind til Vesterbro. Dagligstuemøder. 2. Rejse til London. Forberedelse til Bryllup og Forældrenes Flytning til København</i>	279
Hans Ostenfeldt Lange, af P. Helweg-Larsen	304
H. O. Lange og de videnskabelige Biblioteker, af Svend Dahl	322
H. O. Lange og Folkebibliotekerne, af Robert L. Hansen	341
H. O. Lange som Ægyptolog, af W. Erichsen	356
Personregister	374

H. O. Langes forældre

Ungdomsbillede af H. O. Lange

H. O. Lange og Jonna Mielche som nyforlovede

Kaffen tilberedes i Ægypten

I haven i Gentoftø

På vej fra Det kgl. Bibliotek

AF H. O. LANGES BREVE TIL HJEMMET

1881–1893.

I de 12 år, fra Lange blev student 17 år gammel i 1881, til forældrene i 1893 flyttede fra Århus til København og Lange selv blev gift, skrev han – fraregnet de første måneder – regelmæssigt hver søndag et brev hjem på vel gennemsnitligt 6 sider, skrevet med Langes navnlig efterhånden lige så lille som tydelige håndskrift. Der kunde selvfølgelig ikke være tale om at udgive mere end et udtog af disse ca. 3000 sider – hvortil kommer moderens breve. Meget har ingen eller liden interesse, således forhandlingerne, der følger med vasketøjet. Andet, således omtalen af familiens medlemmer, kan have betydelig interesse, men må ifølge sagens natur udgå. Endvidere tager han ofte i det enkelte brev et bestemt, hyppigst kristeligt, emne op til indgående behandling, hvoraf der kun er medtaget det særligt karakteristiske. Da han i så enestående grad lægger sit inderste blot, kan man gå ud fra, at der i alle disse ungdomsår ikke har været tale om erotiske følelser, endsige oplevelser, før han i 1891 blev forlovet – en omtale af, hvordan han derimod må holde sig et par mere eller mindre forelskede damer fra livet, må selvfølgelig udgå, selv om det frembyder adskilligt af interesse. Som et kuriosum kan anføres, at han lige til det sidste anmoder forældrene om at sende ham de frimærker, der behøves til brevene til hjemmet.

Det vil være naturligt som indledning at give en oversigt over Langes slægt, hvorved tillige ses, hvor mange betydelige folk, han gennem slægtskab står i forbindelse med, selv om det kun er et fåtal af disse, han synes at have stået i nærmere forhold til.

H. O. Langes fader, købmand Hans Lange i Århus (18/7 1821–19/1 1912), søn af degn Lange i Rimsø, var første gang gift med Else Arentzen (1820–60). I dette ægteskab fødtes Marinus Lange (1851–89), som var landmand, gift med Hansine Hansen (1857–83); disses to små børn døde inden moderen. 27. dec. 1862 ægtede Hans Lange H. O. Langes moder, Cathrine Ostenfeldt (18/8 1836–28/3 1917).

Moderens slægt, den Ostenfeldtske, er den, man møder hyppigst i brevene. Hendes farfar, møller Søren Lassen Ostenfeld (1744–1827) var fader til stænderdeputeret, prokurator, proprietær Laurids (Lars) O., 1789–1856 (hvis adoptivdatter Mine (1841–1914) var gift med lægen H. P. G. Birkedal Barfod (1843–1926)) – og til stænderdeputeret, proprietær Hans O., 1799–1856, (g. m. Ane

Winther, 1800–82; blandt deres børn var H. O. Langes moder) – og til møller Rasmus Møller O., 1811–1901 (fader til sognepræst i Skibby Søren O., 1837–1900, hvis søn var biskop Harald O.).

Moderen og hendes søskende.

1. *Ane Ostenfeld* (1829–1902), g. m. godsforvalter H. J. Høeg Brasch (1812–1900).
Blandt deres 9 børn kan nævnes:
Karen B. (1854–1944), plejemoder på Kommunehospitalet 1887–1912.
Johanne B. (1859–1939), g. m. dr. med. Kjærgaard (1860–1935).
Christian B. (1860–1914), eksam. juris., sagfører i Esbjerg.
Poul B. (1864–1941), student 1882; studerede først teologi, blev kaptein i fodfolket.
2. *Marie O.* (1831–1915), g. m. møller Anton Jørgensen, Seest mølle († 1890).
Blandt deres børn var
Anna Jørgensen (1854–1925), g. m. skolebestyrer Karl Hansen (1852–1911), Kolding.
3. *Carl Jens O.* (1834–1919), proprietær, Bjerregaard, g. m. Johanne (Hanne) Skovgaard (1835–95). Blandt deres 5 børn kan nævnes:
Hansine (Sine) O. (1861–1937), g. 1879 m. professor Chr. Christiansen (1843–1917) – forældre til dr. med. Johanne C. (f. 1882) og højskoleforstander C. P. O. C. (1887–1951).
Olga O. (1870–1941), g. m. landinspektør Birk (1854–1940).
Jesda O. (1870–1941), g. m. spr. Fr. Høeg, sidst i Svendborg (f. 1864).
4. *Cathrine O.* (18/8 1836–28/3 1917), g. 27/12 1862 m. Hans Lange (18/7 1821–19/1 1912).
Søn: Hans Ostenfeldt Lange (13/10 1863–15/1 1943), overbibliotekar, g. 8/11 1893 m. Jonna Mielche (10/1 1870–24/6 1955, se iøvrigt registeret).
Adoptivdatter: Gudrun (Gusse) Zielian (1869–1950), adopteret 1885 (senere g. m. bestyrer Asmussen. Se registret under G. Lange og Zielian).
5. *Vilhelmine O.* (1838–94), g. m. proprietær Faurshou, Brendstrup (1813–1903).
Søn: Oscar Faurshou (1861–81).

Den Skovgaardske slægt. Jes Hansen Skovgaard (1805–73), ejer af Seest Møllegård 1845–66 og af Bjerregård, Valby, 1857–68, g. m. Hanne Jørgensen (1811–90), datter af ejeren af Seest Møllegård. Af deres 9 børn kan nævnes: *Johanne (Hanne) S.* (1835–95), g. m. Carl Jens Ostenfeld, Bjerregård (1835–1919). Børn, se ovenfor.

Ingine Hansine S. (1837–1916), g. m. Søren Rasmussen Ostenfeld (1837–1900), sidst sognepræst i Skibby. Forældre til biskop Harald O. (1864–1934) og professor Asger S. O. (1866–1931).

- Caroline Jørgine S.* (1840–1907), g. m. grosserer M. P. V. Petersen (1835–97), forældre til domprovst Skovgaard-Petersen (1866–1955).
- Bolette Juliane S.* (1842–1900), g. m. professor Carl Julius Seidelin (1833–1909, broder til sognepræst S., Århus). Af børnene blev Elisabeth (Lise, 1867–1903) gift med L. P. Larsen, Johanne (1869–95) med sin fætter, Harald Ostenfeld.
- Hans S.* (1844–1920), g. m. Hanne Wegener (1847–1924), sidst sognepræst i Kjettinge. Blandt børnene er historikeren, arkivar Johanne S. (f. 1879) og lektor Jes S. (f. 1884).
- Anne E. Marie S.* (1848–71), g. m. docent (senere prof.) Chr. Christiansen (1843–1917). Ægteskabet barnløst. Senere ægtede Christiansen Carl Jens Ostenfelds datter Sine (se ovenfor).

*

Brevene er selvfølgelig med Langes ortografi og tegnsætning – anderledes med moderens breve – kun bevirker uddraget, at tegnsætningen kan være ændret, hvor noget er udeladt, ligesom en ganske enkelt åbenbar sjskefejl kan være rettet. Rettelser, der væsentlig skyldes sammendragning af teksten, er sat i [], dog har jeg gennemført en nogenlunde ensartet datering af brevene. At teksten kan være springende, gælder selve brevene lige så vel som udtoget. Moderens overskrift kan variere, underskriften også, men altid endende med C. Lange. Derimod er Langes overskrift konstant »Kære Forældre« og underskriften efterhånden lige så konstant »Eders hengivne og taknemlige Søn H. O. Lange«, kun et par gange er navnet reduceret til »Hans«; i enkelte tilfælde, hvor forholdene motiverer en anden underskrift – særlig »lydige« – er denne medtaget. Hvor det synes mig rigtigt ikke at nævne en person ved navn, er der sat N. N., og i nogle få tilfælde, hvor en ellers ubekendt person kun omtales rent i forbigående, har jeg sat dennes begyndelsesbogstaver. Langes varierende ortografi og stavning af egenavne er bibeholdt.

Inddelingen af brevene i akademiske år, fra sommerferie til sommerferie, såvel som den korte angivelse af årets vigtigste begivenheder, skyldes mig.

P. H.–L.

September 1881—Juni 1882

*Rusaaret. Bor hos Rikke og Gine, Saxogade 6.
Søndagsskole i Valby.*

Kjære Fader!

Kjøbenhavn 1.9.1881.

Nu da jeg lykkelig og vel er kommen til Ro i mit Værelse, vil jeg sende dig et Par Ord. Vi kom til Kjøbenhavn kl. 9 om Aftenen og blev

modtagne af Onkel og Tante i deres fine Landauer. Næste Dag hentede jeg alt mit Tøj, som Moder og jeg i Forening opstillede i mit Værelse. Værelset er temmeligt stort, og har stor Væggeplads, saa at Reoler, Skab, Seng og Kommode staar udmærket. Jeg har aftalt med Gine, at hun skal vække mig Kl. 6¹/₂, saa gaar jeg ned og drikker The samt læser Dagbladet og Nationaltidende.

Nu, kjære Fader, vil jeg af Hjertet takke dig for den megen Udgift, som Hensyn til mig har forvoldt dig; og det eneste, hvorved jeg i en ringe Grad kan gjengælde det, er at være flittig og skikke mig vel. Idet jeg haaber, at du vil være forvissat herom forbliver jeg din altid

hengivne og lydige Søn

H. O. Lange
Saxogade 6 2den sal.

I et udateret Brev skriver Moderen: »Du har jo altid været os en god, kærlig Dreng og passet din Gerning, det er maaske ikke rigtigt, at en Moder siger det, men Tak for det lille kære Hans, og bliv fremdeles ved saaledes.«

Saxogade 6. 18. Sept. 1881.

Kjære Forældre!

I ville vist næppe tro, at jeg virkelig vil blive flittig til at skrive, og I kunne heller ikke have Grund dertil efter min tidligere Brevvexling. I nærrede vist Frygt for, at jeg i visse Henseender skulde komme galt afsted herovre: glemme at tage rent Tøj paa, glemme at vaske mig, glemme at lukke Døren af o. s. v., men I maa huske, at saalænge man er hjemme, saa undlader man at gøre meget, af hvad man skulde, i den Tanke, at det vilde nok Fader eller Moder gøre eller dog i det mindste minde os om.

Der er en anden Ting, som I maaske ikke frygtede for, men som I dog selvfølgelig ikke kunne lade være at tænke paa, og det er de mange Fristelser, som møder en her i Kjøbenhavn. Næst Guds Hjælp findes der, efter min Mening, intet kraftigere og bedre Middel til at undgaa saadanne, og til at bekæmpe og besejre dem, end flittigt Arbejde og Tanken om sit Hjem. Hvad angaaer det første, saa har jeg indrettet det saaledes, at jeg stadig har noget at bestille, i det jeg, naar jeg ikke læser Filologi og Filosofi, afskriver et ægyptisk Værk, som jeg har laant paa Mosgaard.

Endnu en Ting er der, som I har formanet mig om, og det er, at jeg skal spadserere; det gør jeg ogsaa, og lagde man al den Tid sammen, i hvilken jeg opholder mig i fri Luft, vilde man vist faa mindst to Timer daglig.

Nu ringe Matthæusklokkerne og kalde mig hen for at høre Pastor Stein, man siger, han er meget streng, og at han siger, at den opvoxende Slægt er en daarlig Slægt, men det vil netop falde i min Smag.

I et udateret Brev formaner Moderen til at lægge i Kakkellovnen og skifte Undertøj regelmæssigt, og hun tilføjer: Du børster vel dine Tænder!

Kjøbenhavn 27. Sept. 1881.

I Søndags var Lisbjerg og jeg i Clampenborg og Dyrehaven og ved Eremitagen og paa Strandvejen; denne Tur kostede mig 50 Øre til Jernbanen. Ellers har jeg ingen Penge anvendt til sligt, og jeg har endnu ikke kjørt paa Sporvogn eller været i en Café. Naar desuagtet alle mine Lomme penge ere gaaede, da er det fordi jeg skal bruge en uhyre Mængde Bøger, som jeg opnuser hos Bogjøder og Antiquarer, hvor jeg maa betale kontant for at faa billig Pris. Forelæsningerne interesserer mig i høj Grad og det gaar meget godt med Læsningen.

I et paafølgende Brev bebrejder Moderen ham, at han ikke har sendt Faderen en Opgørelse over sine Bogkøb, medens han kan bruge 4 Kr. maanedlig, som han vil.

Kjøbenhavn 2. Okt. 1881.

I have vist aldeles misforstaaet mig, idet jeg bad Fader sende mig *nogle* Penge, thi min Mening var at, for at ikke Udgiften skulde blive altfor følelig, kunde jeg jo faa lidt hver Maaned, som jeg kunde afbetale hos Boghandleren. Jeg fik ikke Tid i Tirsdags Aftes at medsende en Opgjørelse, men her er den. Min Regning for Bøger er 24 Kr. 60 Øre. Disse Bøger er mig aldeles nødvendige. Fremdeles har mine Udgifter været 8 Kr. 70 Ø [væsentligst til Bøger]. For at bestride disse Udgifter har jeg maattet laane 1 Kr. af Rikke, min Formue beløber sig til 15 Ø. Jeg vil give Eder en Oversigt over mine maanedlige Udgifter, som ere:

Contingent til Filadelfia	40 Ø.
— til Filologisk Samfund	75 Ø.
Tobak	150 Ø.
	265 Ø.

Jeg vil nemlig gjerne ryge lidt bedre Tobak.

I Brev fra Moderen af 10. Okt. med Lykønskning til Fødselsdagen 13. Okt. medfølger en Anbefaling fra Rektor i Aarhus af Hensyn til mulige Informationer. I en Efterskrift 11. Okt. vedlægges 1 Kr. fra hans Mormor: »Du skulde købe dig en

halv Fl. Portvin derfor; hun holder saa meget af dig, lille Hans.« Efterskriften lyder: »Børster du dit Haar og dine Tænder?« Det efterfølgende Brev er til Moderen, da Faderen er i Sverige.

Kjøbenhavn 16/10 1881.

Jeg længes ikke saa lidt efter Hjemmet; naar jeg ikke om Aftenen kan tale lidt med Eder efter endt Dagsværk, saa plejer jeg at sætte mig i min dejlige Lænestol og tale med mig selv det vil sige paa Papiret; det er ogsaa derfor, at mine Breve komme saa hurtigt efter at jeg har modtaget Brev hjemmefra. I Søndags var jeg i Vartov for at høre Pastor Brandt; det var en herlig Prædiken, det er en hel Modsætning til Pastor Steins Prækener, men dem synes jeg ogsaa godt om.

Kjøbenhavn 2. November 1881.

Jeg er rigtig godt tilfreds med mit Værelse, og Maden er rigtig god: om Morgenen spiser jeg 1 Skive Rugbrød og 1 Tvebak og drikker 2 Kopper The det er Kl. 7¹/₂; saa spadserer jeg ud i Frederiksberg Have og Søndermarken og kommer hjem lidt over 9; saa spiser jeg Frokost: 3 Skiver Rugbrød 1 Tvebak 2 Kopper Kaffe; Kl. 2¹/₂ kommer jeg fra Universitetet og spiser til Middag saa meget, som jeg aarker, Kl. 3 drikker jeg Kaffe og Kl. 7¹/₂ spiser jeg til Aften: 3–4 Skiver Rugbrød, 2 Stykker Kød (Steg, Frikadeller, Flesk, Fisk), 1 Tvebak, 2 Kopper The; undertiden faaer [vi] endog om Aftenen Æblekage eller Æblegrød. Øl har jeg aldeles vænnet mig af med og trænger ikke til det. Jeg er jævnlig paa Bjerregaard om Morgenen paa min Morgentur, og i denne Tid hver Søndag, da vi paa Tantes Fødselsdag skal spille »Soldaterløjer«. Vi have Prøver hver Søndag. I Søndags dansedes der bag efter, og aldrig har [jeg] prist mere at jeg kan spille end ved disse improviserede Baller, som Tante er saa forelsket i, thi da bliver jeg fri for at danse og viser paa den anden Side Tante en stor Tjeneste.

NB. Jeg er bleven aldeles forelsket i Pastor Brandt i Vartov, jeg maa anskaffe mig Grundtvigs Salmebog, den koster en Krone.

Kjøbenhavn 12. Nov. 1881.

Angaaende Barberingen tager jeg det sparsomt, idet jeg laaner Gines Sax og klipper mig, en Gang er jeg dog blevet barberet.

Mit Arbejde fornøjer mig, og Professorerne synes at interessere sig for mig, vistnok fordi jeg er den eneste af de nye Filologer, som følger

alle Forelæsningerne. Jeg har ingen Informationer faaet, hvorimod jeg har noget Oversættelse fra Latin at besørge for Christiansen.

En anden Student kommer jeg undertiden sammen med, just ikke fordi vi have fælles Interesser, snarere modsatte, om end han er Filolog; men Sagen er, at han, som er 17 Aar gammel, dog er meget ivrig Gudsfornægter og Materialist, og da jeg indtager det stik modsatte Standpunkt, kommer vi tit i Haarene paa hinanden. I det hele taget er det forbausende, hvormange unge Studenter der gribe Brandes' Lære med Begjærlighed, fordi det er noget nyt; det har de dog ikke Skade af, thi inden 3 Aars Forløb er de vist grundig kurerede for den Galskab, og saa røre de vist ikke i den Gryde mere.

Til Slutning vil jeg give Eder en Udsigt over mine Udgifter i Oktober Maaned (nemlig de Udgifter, som bestrides af mine Lommepenge [4 Kr.])

Tobak	75 Ø.	Filologiske Bøger.		Udgifter til Dato i	
Testimonum	5 Ø.	Antifon		November,	
Theaterplacat	10 Ø.	Æskines	1,50	Henrichsens Stil-	
Min Overfrakke		Livius		øvelser	2 Kr.
i Theatret	10 Ø.	Lykurg		Grundtvigs	
Filadelfia	40 Ø.	Cæsar	5 Kr.	Salmer	1 Kr.
Vadsækkens Op-		Demosthenes		Homers	
bringelse	20 Ø.	Isokrates	2,75	Odysse	1 Kr. 50
Convolut	2 Ø.	Ciceroniana	50 Ø.	Dupsko	15
Medicin	45 Ø.	Sueton		Barbering	10
Swampedaase	25 Ø.	Æskylus		Filadelfia	50
		Mehren		Justinian	15
	2 Kr. 32 Ø.	Nyblæus	1,15		
					5 Kr. 40
					10 Kr. 90 Ø.

Summa 18 Kr. 62 Ø.

Nu ville I nok spørge, hvorfra jeg har faaet alle disse Penge (thi alt er betalt), og jeg skal fortælle Eder det.

Sagen er, at da jeg ingen Informationer kunde faa, saa udspekulerede jeg en anden Indtægtskilde, og det er, at jeg hos de mange smaa Bogjøder kjøber Bøger for Spotpris og sælger dem saa senere, naar jeg ikke har Brug for dem, til de større Antikvarer. Fremdeles var der Doktordisputats for nogen Tid siden paa Universitetet, der fik jeg et Eksemplar, som jeg

solgte Dagen efter for 4 Kr., da Bogen ikke interesserede mig det mindste. Det er virkelig ganske lønnende i en Mellemtid at støve rundt hos Boghøkerne.

Jeg hørte imorges paa Bjerregaard, at Oscar Faurschou døde i Søndags. Det er et underligt Forhold: *Døden er Livet*, men hvad er da Livet? Er det en Forberedelse til Døden? Jeg troer det næsten. Ja Gud give os alle en salig Død i Troen. Amen!

I Brev af 21. Nov. udtaler Moderen sin Ængstelse ved at have hørt, at Sønnen er blevet mager, og beder ham ikke læse saa meget samt drikke Øl.

Kjøbenhavn 22/11 81.

Jeg har en fortræffelig Appetit og gaar Tur hver Morgen, saa I har med Guds Hjælp intet at frygte. Der ytres i Brevet Frygt for, at jeg skal paavirkes af Fritænkeren, det skal I ikke være bange for, thi nu er han helt bange for mig, efter at jeg har bevist ham med afgørende Grunde, at der er en Gud til.

Torsdagen den 17. Nov. var jeg med til Universitetets Reformationsfest. Det var overmaade højtideligt. Jeg nød den Ære at nævnes blandt de 7, som havde faaet Udmærkelse til Examen artium.

Igaar kunde Prof. Gertz ikke holde Forelæsning, og jeg benyttede Tiden fra 12 til 2 til at gaa hen paa Antiksamlingen. Medens jeg gaar derinde og taler med Justitsraad Strunk, som I vide, at jeg gjorde Bekjendtskab med Paasken 1879 kommer pludselig Prof. Valdemar Schmidt stormende ind ad Døren, og saasart han fik Øje paa mig, kom han hen og rakte mig Haanden og sagde Goddag; han maa have en forbausende Hukommelse, da han i Paasken kun saa mig en Gang, og det kun ganske flygtig. Han talte saa lidt med mig og lovede at sende mig sin nyeste Bog. Strunk præsenterede mig for Etatsraad C. Müller, der sagde: »Naa, det er Dem, der er eller vil være Ægyptolog«. Jeg blev aldeles forbauset og glemte aldeles at sige noget, hvad dog heller ikke gjorde noget, da Müller er stokdøv.

Herovre vexler jeg kun Tanker med faa. Undertiden gaar jeg en Aften hen til Lisberg, og undertiden kommer Andersen, og saa faaer vi os en ordentlig Passiar. Saadan Samtaler troer jeg, at man har godt af, da de dreje sig om Gjenstande, som ligge os nær paa en eller anden Maade, blandt andet om Rasmus Nielsens Filosofi og filosofiske Undervisning, hvorfra vi altid kommer over paa det religiøse Omraade, og om filologiske Emner.

Forresten indeholder Aviserne næsten daglig Artikler om, hvorvidt Elektricitet eller Gas er billigst; Resultatet er, at Gas er tre Gange saa dyrt som Elektricitet.

Jeg har i denne Tid et Arbejde for, som interesserer mig meget. Jeg har nemlig laant paa Moesgaards Bibliothek en Bog, som er uundværlig for den, der vil give sig af med ægyptologiske Studier, men [da den] koster 18 Kr., fik jeg forleden Dag den Ide at afskrive Bogen. Da Bogen udgør ca. 160 Sider, og jeg hver Time kan afskrive og oversætte (thi Bogen er fransk) 4 Sider, saa vil jeg kunne blive færdig i c. 40 Timer.

Nu er jeg aldeles forelsket i min Morgentur: først op ad Frederiksbergs Allé, hvor vi (Chr. Brask og jeg) hver Morgen kunne møde de samme Skikkelser. Derefter gaa vi op til Frederiksberg Slot. Denne Tur varer noget over en Time fra 8 til godt og vel 9.

I et Brev, vist af 26. Nov. skriver Moderen: »Min kjære lille Hans! Du er rigtignok en rar Dreng, at du saa hurtigt skrev, ja vi bliver alle saa glade, naar vi ser din gnidrede Skrift, og du kan tro, dine Breve bliver læst mere end 1 Gang; først læser jeg dem højt, saa et Par Timer efter sagte; saa om Aftenen læser Fader dem igen højt, og saa kigger jeg hist og her i dem, der kan jo være noget, der glæder mig mere end andet, ja alt glæder mig, rare, kjære Dreng, Gud bevare dig.«

Kjøbenhavn Fredag 25. November 1881.

Ifølge Onkels Bud fra Eder har jeg kjøbt 6 halve Flasker dobbelt Øl, som kostede 90 Øre; det er virkelig altfor dyrt at anvende 15 Øre om Dagen paa det; jeg vil ikke nægte, at jeg kunde have godt af det, men jeg troer ikke, at Gevinsten staaer i Forhold til Udgiften.

Det er en smuk Tanke hos Kierkegaard, at Kristendommen er en Lidelser, nemlig den, at Mennesket maa opgive sin Viden, sin Forsken og Tro paa noget, som han efter menneskelig Forstand erklærer for umuligt og fantastisk.

[Fortsættelse] Onsdag 30. Nov.

Nu skulle I faa en Beskrivelse af Festen paa Bjerregaard. Kl. 5 var Selskabet samlet i et Antal af ca. 40. Vi kom saa til Middagsbordet og beværtedes med Suppe, Kalvesteg, Æblekage og Krandskage, Rødvin og Sherry og Portvin. Derefter gik vi op og gjorde os i Stand til Komodien, som begyndte omtrent Kl. 8 og aabnedes med en Prolog, der var lavet af mig.

[Fortsættelse] Torsdag 1ste December.

Komodien [»Soldaterløjer«, Lange var Prokuratoren] gik godt, og vi høstede stormende Bifald. Efter Komodien spiste vi til Aften og kom af-

sted omtrent Kl. 11. [En Skildring af, hvorledes flere unge fulgte hverandre hjem, slutter med, at de] købte paa Studenternes Vis Boller hos en Bager paa gamle Kongevej, hvorefter hver gik til sit.

Iaftes var jeg henne i det kongelige Theater sammen med Lisberg; vi saa »Syvsoverdag« og morede os prægtig. Inden vi gik hjem, drak vi en Kop Kaffe hos Brøndum.

I Brev af 6. Dec. skriver Moderen, at hun og hendes Mand tager en Tur til Balskov for at se til Hanne, som ikke er rigtig rask.

Kjøbenhavn 7. Dec. 1881.

Da jeg idag var hos Kammerherreinden [Fru Dahl, Moesgaard], sagde hun at jeg saa meget raskere ud end i Sommer, og støttende mig paa hendes Mening, som jeg stoler mere paa end paa Onkels og Tantes, vil jeg, indtil eders næste Brev kommer, lade være at drikke Øl. Jeg gik derved Kl. 11 og spiste Frokost og kom endda tidlig nok paa Forelæsning Kl. 12. Hun var overmaade venlig saavel som Frøkenen, og jeg blev opfordret til at komme, naar jeg havde Lyst.

I bede mig om at skrive noget om Juleglæden, men efter min Overbevisning kan den kun føles ikke beskrives, ville vi have noget Udtryk for den, da have vi de herlige Julesalmer, der bedre end nogensomhelst Prædiken eller andet forkynde Glæden over, at Aanden er bleven til Kjød.

Nu er der kun 14 Dage til, at jeg rejser; jeg antager, at jeg tager med »Kjøbenhavn«. Jeg tager Dæksplads. Naar jeg har Overfrakke, 2 Underfrakker, 1 Par Handsker og 1 Par Vanter paa, Rejsetæppet over mig og Pibe eller Cigar i Munden, saa troer jeg ikke, jeg kan fryse.

I Brev af 16. Dec. skriver Faderen: »Hvad det angaar med at tage Dæksplads, da forbyder jeg dig at gøre det.«

Kjøbenhavn. Søndag 18. Dec. 1881.

Jeg længes og glæder mig efter at komme til mit gode, kjære Hjem »thi intet Sted paa Jorden er skjønt, som du mit Hjem«. Det mener af et oprigtigt hjerte

Eders hengivne, længselsfulde Søn

H. O. Lange.

Kjøbenhavn 30. Jan. 1882.

Saa er jeg igjen i Kongens Kjøbenhavn for at tage fat paa ny med

friske Kræfter, som jeg kan takke eders kjærlige Omhu for; ja, rigtig mange Tak for den rare Juleferie, som I havde beredt mig.

Kjøbenhavn 5. Febr. 1882.

Jeg faaer grumme meget at gjøre i dette Halvaar, i det jeg faaer circa 20 Timers Forelæsning paa Universitetet hver Uge. Jeg hører Valdemar Schmidt, som er overmaade flink; han har lovet at gennemgaa en ægyptisk Papyrus med mig privat.

Om en 8 Dages Tid skal der være Studenterkarneval, men Prisen er pebret – 8 Kr.

Lisberg forestaaer en Søndagsskole for Læredrenge paa 15–18 Aar ude paa Nørrebro, han bad mig om jeg ikke en Søndag vilde holde et historisk Foredrag derhenne, og jeg er ogsaa villig dertil.

Kjøbenhavn 9. Febr. 1882.

I kan tro, at jeg fik mig en ordentlig Motion i Mandags. Om Morgenen gik C. B. [Christian Brask] og jeg vor sædvanlige Morgentur paa lidt over en Time, dernæst gik jeg paa Universitetet Kl. 11 og kom hjem Kl. 1¹/₂, saa paa Universitetet igjen Kl. 3 og hjem Kl. 4¹/₂, saa ned til Arentzens Kl. 5¹/₂ hvor jeg saa fik noget Aftensmad, hvorpaa vi gik hen i Casino i Amaliegade, saa hjem til Arentzen Kl. 10¹/₂, hvor vi spiste Sortpølse og endelig hjem i Seng Kl. 11¹/₂. Jeg gik vist den Dag over 3 Mil. Jeg hører nu Valdemar Schmidt i hans Forelæsninger for Viderekomne over ægyptiske Texter. Jeg er eneste Tilhører, saa jeg vil da kunne lære noget; vi sidder nok saa gemytlig og taler sammen.

Kjøbenhavn 14. Febr. 1882.

Netop i det Stykke, som Lisberg forklarede i Søndags, stod der det, som Jesus sagde til sine Disciple: I ere Verdens Salt og I ere Verdens Lys, og ligesom man ikke sætter sit Lys under en Skæppe men paa en Lystage, saaledes skulle I ogsaa lade eders Lys skinne for Menneskene. Det slog mig, at de var saa at sige de første Ord, som mødte mig ved mit første Besøg i Bibelklassen; og fra det Øjeblik var min Beslutning fattet om at tilbyde min Hjælp til Lisberg. Vi ordnede det da saaledes, at jeg skulde foreløbig overtage Ledelsen efter Theen nemlig Oplæsning eller Foredraget, og endelig skal jeg, naar Lisberg er forhindret, vikariere for ham med Forklaringen.

Efter Sommerferien skal baade Lisberg og jeg ud for at besøge Drenge i deres Hjem.

Om end min Viden og al Verdens Lærdom river og slider i mig, og vil benægte min *Troes* Rigtighed, saa staaer dog Troen paa den anden Side ligesaa stærk og kraftig; og jeg lærer mere og mere at indse, at jeg som alle Mennesker har en dobbelt Gjærning henede: at arbejde i vort jordiske Kald med og efter de Evner, som Gud har givet os, samt at arbejde paa vor egen Sjæls Frelse og ikke undlade at tænke paa vore Medmennesker.

I Brev af 14. Febr. skriver Moderen, at Marinus' Hustru, ikke længe efter en Fødsel har været saa syg, at Lægen ikke troede, hun vilde leve, men at det var blevet bedre. – 23. Febr. skriver Lange, at han og Fætteren Chr. Brasch, med hvem han gaar Morgentur, er saa forskellige, at den nære Forbindelse næppe vil holde, og i Brev af 26. Febr. giver han en indgaaende Skildring af »Ugens Nyhed, som i det næste Aar vistnok vil blive det staaende Emne for Samtale paa Bjerregaard«, det Børnebal, hvor han og C. B. hjalp og »regnedes som ældre Fættre : som Reserve-dansere«.

Kjøbenhavn 2. Marts 1882.

I Aftes var jeg hos Christiansens, hvor jeg ikke har været i en hel Maaned; vi spillede Skak og drak svensk Banko, røg Tobak og morede os paa bedste Maade.

Kjøbenhavn 12. Marts 1882.

Onkel Carl og jeg have et stort Projekt for, nemlig en Søndagsskole i Valby. Der trænges overordentlig til en, da der er over 3000 Mennesker i Byen, og vi finder ogsaa al mulig Imødekommenhed. Jeg skal være Lærer derude og maa derfor opgive min Plads ved Bibelklassen, som Lisberg ogsaa forlader, da han ikke kan holde ud at arbejde saa meget.

Jeg var i Morges ude paa Morgentur med C. B. i Frederiksberg Have, derefter spiste jeg Frokost og gik saa i Vartou til Gudstjeneste, som sluttede Kl. 11^{1/2}; saa gik jeg ned til Arentzen. Han bad mig om en Gang i Ugen at følge med sig hen for at se det nye Stykke i det kongelige Theater. Jeg vil altsaa komme en Del i Theateret i den nærmeste Tid, hvad der vist vil medføre en Udgift, idet jeg kommer til at købe mig et Par sorte Handsker, da man ikke kan undvære Handsker i Theateret, og da de, som jeg har, ikke er videre pæne. Derfra gik jeg ned i Søndagsskolen i Dronningens Tværgade, hvor jeg ogsaa var sidste Søndag, begge Gange for at øve mig og uddanne mig til Lærer ved Skolen i Valby.

I vil jo nok gjemme mine Breve, just ikke fordi de ere saa værdifulde,

men fordi det dog senere i Tiden vil mere mig meget at læse, om hvad jeg tænkte og hvad jeg bestilte; thi I faaer alt at vide, hvad jeg oplever.

I Brev af 19. Marts beretter Moderen, medens Faderen er i København, at hendes Moder er alvorlig syg og at Hanna paa Balskov er farlig syg, samtidig med at den nyfødte Dreng er blevet hjemmedøbt, da han havde faaet stærke Krampetilfælde.

Kjøbenhavn. Onsdag 22. Marts 1882.

[En længere Beskrivelse af Faderens Ophold i København slutter:] Her har du disse 3 Dages Verdenshistorie; ja, i det mindste for mig var alt andet, som ikke havde noget med Fader at gjøre, Biting, han var i den Tid for mig det Centrum, hvorom alt drejede sig. Jeg manglede kun en Ting, nemlig at du ogsaa var herovre, saa havde alt været complet. Søndagsskolen i Valby begynder først paa Søndag. Trods alle mine og Lisbergs Ansørgelser have vi ikke kunnet skaffe nogen Forstander, saa jeg bliver vistnok nødt til foreløbig at sørge for den alene.

Langes Brev af 25. Marts indeholder en udførlig og smuk Redegørelse for Forholdet mellem Marinus og Hanna – i Anledning af visse Vanskeligheder.

Kjøbenhavn. Mandag d. 27. Marts 1882.

[Efter en længere Karakteristik af Tanten paa Bjerregaard og fornyet Omtale særlig af Marinus fortsættes:] Heller ikke jeg har stor Lyst til at tale med andre om det, der ligger mig allermost paa Hjerte, nemlig om religiøse Forhold særlig om mit eget Forhold til Religionens Sandheder; det saa at sige ligger i min Natur at bevare det som noget, der ikke maa berøres, og som ikke maa udsættes for Omtale.

I Brev af 27. Marts har Moderen fortalt, at den lille Dreng er død.

Kjøbenhavn. Torsdag 30. Marts 1882.

Ligesaa vist, som det er, at denne Tid er en bevæget Tid for eder derovre, ligesaa vist er det, at den ogsaa er det for mig herovre; ja jeg troer næsten, at den er værre for mig end for eder, thi den Uvished, hvori jeg stadig gaaer, forøger det pinlige; og Uvisheden voxer næsten med hvert Brev. Det bevirker, at jeg bogstavelig talt ikke kan arbejde; jeg gjør hvad jeg nødvendigvis skal gjøre, men mine Tanker er ikke ved Arbejdet men hos de kjære derovre.

[Fortsættelse] Torsdag d. 6. April.

Vor Paaskeferie begyndte igaar og I kan tro, at jeg har ogsaa længtes

efter Ferien, og at jeg nu nyder den i fuldt Maal. Jeg kan nemlig i den rigtig komme op paa Kongens Bibliothek og studere ægyptisk.

I Søndags aabnedes Søndagsskolen i Valby med en lille Tale af Pastor Glahn; der var mødt 105 Børn, saa vi kommer i stor Mangel for Lærerkæfter; vi er: Forstanderen Student Schiøler og jeg samt de 4 Comtesser Holstein. I Tirsdags havde C. B. og jeg det omtalte Gilde for de 2 S. .-sener; vi spillede Whist fra 9–1 og spadserede saa noget bagefter, paa hvilken Tur Architekten trak os ind paa Café Suisse, hvor han trakterede med en Flaske svensk Banco.

I Brev fra Moderen af 1. April og særligt i Brev fra Faderen af 5. April har Forældrene efter Faderens Besøg i København, bedt ham mindske lidt med Studierne, ja Faderen skriver ligefrem: »Jeg vil derfor paalægge dig, og det paa det alvorligste, at du uophødelig ophører med at læse ægyptisk.«

Kjøbenhavn 12. April 1882.

Fader skriver, at jeg var kommen i Tanker om, at jeg læste for meget; men det var aldrig min Mening; jeg mente kun, at jeg havde saa mange Forelæsninger. Jeg har ogsaa tænkt paa at opgive Eftermiddagstimen hos Valdemar Schmidt. Den anden Time hos Valdemar Schmidt er Tirsdag Form. fra 10–11, men da jeg er paa Universitetet fra 11–2, saa synes jeg ikke, at der er nogen Grund til at opgive den, især da der jo ikke hører noget Hjemmearbejde til.

Nu er Paaskeferien jo forbi, og jeg kan i Sandhed sige, at det har været en prægtig Ferie for mig. Onsdag, Lørdag og Tirsdag Formiddag var jeg oppe paa Kongens Bibliothek og læste ægyptisk. [Efter at have fortalt om et Par Besøg fortsætter han:] I Søndags var jeg efter at have været i Matthæuskirken, hvor jeg hørte en prægtig Prædiken af Stein, i Søndagsskolen. Derefter spiste jeg og C. B. til Middag paa Bjerregaard; og om Aftenen var jeg ude i Bibelklassen. I Mandags Morges Kl. 7 hentede jeg C. B., og saa spadserede vi til Charlottenlund, hvor vi drak Kaffe og vandrede omkring; vi tog hjem med Toget Kl. 12; hele Turen kostede os 43 Øre hver samt et Par Cigarer. I Mandags var vi til Aftenselskab hos Christiansens. I kan altsaa se, at det er gaaet Slag i Slag hele Tiden, og endda har jeg læst Filosofi med Andersen et Par Aftener.

Kjøbenhavn 16. April 1882.

Det maa naturligvis ikke være saa rart for eder at faa et Brev paa 4 Sider ovenpaa et paa 12 Sider, men da Filosofien synes at være i en aldeles

mærkelig Grad langsom, saa maa jeg se, at faa det dobbelte ud af Tiden. I maa dog ikke blive forskrækkede over Filosofiens Langsomhed; den er af den Natur, at man skal taalmodig blive ved at banke paa dens Dør; men har man banket længe nok og godt nok, saa springer Døren op af sig selv, uden at vi ved af det. Grunden til min forstærkede Iver er – Ægyptologien; mine Besøg paa det kongelige Bibliothek i Paasken have nemlig lukket mine Øjne op for den store Mark, der staar aaben for Videnskaben. Jeg har da tænkt paa at blive herovre en Uges Tid [efter Filosofikum], for at jeg paa Kongens Bibliothek kan samle Stof og Føde til at fordøje i Ferien.

De seneste Breve hjemmefra har fortalt om Mormoderens alvorlige Sygdom.

Moderen skriver 26. April: »Saa i Guds Navn har nu vor Herre Jesus kaldt vor kjære gamle Moder imorges Kl. 5½ – hvor dejlig og lærerig denne Død har været for os alle, som saa det, dette kan ikke beskrives. Da hun vaagnede, sad alle 4 Søstre der, hun slog da Øjnene højt op, som hun ikke længe havde gjort, og sagde med det mildeste, skønneste Blik af Verden: Nu Børn, nu er det overstaaet, nu har jeg set Frelseren, ak hvor han var mild og kjærlig. Da Kl. saa var 2½ i Nat, sagde hun: Gaa nu i Seng, og Tak for alt godt; nu vil jeg sove i Jesu velsignede Navn, og gjør I det samme, Godnat, Godnat.«

Kjøbenhavn 27 Apr. 1882.

»Sandelig siger jeg eder: Om I end dø, skulle I dog leve« – Det er Christi Ord til alle hans troende; det er den Gaade, som Verdens Visdom ikke kan løse, den Gaade som dog hans Menighed kan forstaa i Troens Lys. Denne Sætning er ligesom den Port, ad hvilken den christne drager til Salighedens Land; og kun denne Sætning kan forklare en Død som Bedstemoders og den Frejdighed og det *Livsmod*, hvormed hun døde. Hun saa sine kjære afdøde vinke paa sig; derved har hun givet os Mod til at stride og Haab om at vinde, idet hun nu i Himmeriges Rige beder for os og vinker efter os, at vi dog ville gaa ved Frelserens Haand ind til den himmelske Glæde.

Naar man er sig bevidst, at man har arbejdet flittigt, og gjort sin Pligt, saa kan man jo ikke bebrejde sig, hvis det ikke skulde gaa saa godt [til Filosofikum], især da der ikke er nogen Censor ved denne Examen, og da Rasmus Nielsen sidder alene med Examinanden og lader sine Luner og sit daarlige eller gode Humør gaa ud over ham.

Kjøbenhavn d. 1ste Maj 1882.

Jeg har virkelig ikke andet at fortælle end, at idag er det den første

Maj, og at, hvad vi jo forresten let kan forstaa, ifjor ved den her Tid var ogsaa første Maj. Hvad mig angaaer, saa har dette Aar taget mig, ligesom Vinden fører en Ballon fra det ene Land til det andet, og sat mig ned i en anden By, i en anden Virksomhed, under andre Forholde. Derved har Aaret holdt mig i Aande; det har lært mig at længes efter mit Hjem, at sætte Pris paa mit Hjem; det har lært mig at skatte Arbejdet, at stole paa Gud og mig selv. Aaret har lært mig at tvinge min Egoisme*) ved Sygdom blandt mine Kjære i det fjerne, og endelig har det lært mig at finde mig selv, i det jeg har fundet Troens Perle inderst inde i Hjertet; vel vidste jeg nok tidligere, at jeg havde den derinde, og vel følte jeg den der; men se den som nu og glæde mig ved den som nu, det kunde jeg ikke; thi jeg havde endnu ikke lært at søge den. Det er noget, som man selv maa lære sig, og man lærer det kun ved en Kamp.

Siden dette Ord [Filosofi] faldt mig i Pennen, saa kan jeg trøste eder med, at det gaaer bedre og bedre med den; jeg lader mig stadig examinere hos Rasmus uden at ryste og uden Hjærtbanken; derved har jeg udviklet mit Snakketøj saaledes, at jeg kan snakke mig fra Rasmus, uden at han siger: Ja, men hvorledes forstaaer De det? Jeg har lært at tænke fornuftigt og at fremsætte mine Ord og Tanker bedre end før. Dette Udbytte tør jeg vistnok ogsaa tilskrive det Selvarbejde, som Mangelen paa Manduktør har tvunget mig til.

I Brev af 9. Maj har Moderen fortalt om Bedstemoderens Begravelse og at hun godt forstaaer, at Sønnen har skrevet det sidste Brev for at opmuntre hende. [Jfr. Moderens Bemærkning foran Brevene 10. og 18. Sept. 1882].

Kjøbenhavn Onsdag 10. Maj 1882.

Store Bededag var jeg oppe paa Kunstudstillingen og gik der sammen med Lisberg i samfulde 4 Timer, saa I kunne tro, at jeg var stagtræt, da jeg kom hjem; der er overordentlig mange smukke Malerier deroppe, som jeg ikke saa let skal glemme.

En Ting undrer mig. Før Jul og de første 2 Maaneder efter Jul levede jeg her i Studenterverdenen uden at kjende mere end nogle faa; i den sidste Maaned har jeg derimod lagt Mærke til, at flere og flere nærme sig til mig, uden at jeg anstrenger mig for at tilvejebringe noget intimt Forhold, da jeg først vil have frie Hænder til Examen.

Der er, som I vil vide fra Aviserne, dannet en ny Studenterforening

*) Lange har her ved senere Gennemlæsning tilføjet et NB.

[Studentersamfundet]; den er ikke saa slem, som Jyllands-Posten vistnok vil gjøre den; det er tværtimod for største Delen besindige ældre Studenter, der have sat sig i Spidsen for den; hvis den kommer til at ligge paa en bekvemmere Plads end den gamle, saa har jeg tænkt paa at gaa ind i den efter Ferien, da det ikke koster mere end halvt saa meget som at være i den gamle.

Kjøbenhavn Mandag 15. Maj 1882.

Jeg var i Lørdags Aftes nede i Larsens Lokale paa St. Annæplads, hvor der holdtes et Studentermøde i Anledning af den nye Studenterforenings Stiftelse. Det var meget interessant og tildels meget stormende. Den gamle Forening vil rimeligvis gaa Fallit, da den Omstændighed, at omtrent 200 Medlemmer have meldt sig ud af den, vil bibringe den et forfærdeligt Knæk i finansiel Henseende. I Almindelighed har man heller ikke stor Medlidenhed med den, da de aandelige Interesser i den traadte aldeles i Baggrunden, og da Tiden hengik med at sove med en Avis i Haanden om Dagen og svire med et Glas i Haanden om Aftenen.

[Fortsættelse] Tirsdag Morgen Kl. 5.

Jeg har gjort en god Forretning for nylig, i det jeg lod T. købe mig for nogen Tid siden en stor Udgave af den latinske Forfatter Cicero i 12 store Bind. Dette Værk bestaaer af 2 særskilte Dele: de første 7 Bind for sig, som have en Værdi af mellem 4 og 10 Kr., og de 5 sidste, der ere 20 Kr. værd; jeg fik nu hele dette Værk for 11 Kr., og forleden Dag solgte jeg de 7 første Bind for 8 Kr., saaledes at jeg har de 5 Bind, der i Tyskland mindst koste 20 Kr., for 3 Kroner. Det synes jeg, at man kan kalde en god Forretning.

I Brev af 17. Maj udtaler Moderen (for Spøg), at Sønnen vist burde have været Købmand, og at de ængstes ved at høre om den nye Studenterforening, som synes at blive en ren Venstreforening, »og dette synes vi jo ikke om, at vor kjære Hans blev en ivrig Venstremand«.

Kjøbenhavn Fredag 19. Maj 1882.

Jeg troer sikkert, at jeg har fundet min rette Hylde i Sprogstudiet, idet baade Filologien og det ægyptiske interesserer mig i høj Grad, og jeg troer ikke, at man kan slutte fra at jeg kan gjøre en god Forretning med Bøger til at jeg vilde kunne blive en dygtig Kjøbmand. Christiansen skærer Brød bedre end nogen anden, men ingen vilde dog kunne faa i sit Hoved, at Christiansen kunde være Opvarter.

I skrive, at I vilde blive forskrækkede, hvis jeg blev en ivrig Venstre-
mand, og at jeg vistnok ikke blev noget halvt; det sidste er ganske sandt,
da intet er mig mere imod end at halte til begge Sider; men paa den anden
Side kunne I da ikke blive bange, om jeg havde i politisk Henseende An-
skuelser, der nærmest er svarende til Venstres, hvad de dog langtfra gjør
i Enkelthederne, naar jeg, som jeg i Virkeligheden gjør, holder dem hos
mig selv og ikke ønsker at paatvinge andre dem men kun forsvarer mig,
naar jeg bliver angreben.

Hvad Aarhus Stiftstidende har meddelt om det Møde, som blev holdt
i Lørdags, er fra Ende til anden usandt. Dr. Pingels Ord var: »Jeg troer,
at den [nye Forening] samler alle de livskraftige Spirer blandt de danske
Studenter, og at den vil faa en lang og lykkelig Tilværelse«. Foreningen
er ikke nogen Venstreforening, men den skal være et Samlingspunkt for
alle Anskuelser, hvad den gamle ikke har været.

Jeg har det bedste Haab med Hensyn til Examen, det gaar godt med
Forstaaelsen, og ved Forelæsningerne gaar jeg for et Orakel, idet baade
Bekjendte og ubekjendte komme for at faa noget forklaret; dette skriver
jeg ikke for at hæve mig selv, thi jeg ved bedst selv, hvor lidt jeg kan
endnu, men kun for at vise, at de, der ikke læse med Manduktør, dog an-
ses for at kunne mest.

De sidste Breve inden Hjemrejsen efter Filosofikum (12. Juni med Udmær-
kelse) handler fra begge Sider om Forberedelse til Ferien, der som sædvanlig skal
holdes i Varberg, hvor Lange skal »spise 5 Æg om Dagen med Løg til og drikke en
Pot sød Mælk til Frokost«.

August 1882—Juli 1883

*Medlem af det nystiftede Studentersamfund. Kierkegaards Indflydelse.
Overvejelser om at tage Magisterkonferens i Historie med ægyptisk Hi-
storie som Hovedfag. Assistent paa Universitetsbiblioteket. Sekretær i
Filologisk Samfund. Latinsk Komædie paa Folketeatret.*

I de første Breve efter Ferien formaner Lange til at blive klippet og bruge Un-
derbukser, medens han meddeler, at Poul Brasch nu er kommet til København og
deltager i Morgenturen sammen med C. B. Den 9. Sept. meddeler Moderen, at
Marinus' lille svagelige Datter Else er død: »Du skriver nok til Hanna, men helst
alvorligt; ingen skjønner paa dine livlige Breve, vi er jo vant til saa meget Indhold
og kjender dig bedst derigennem!«

Kjøbenhavn. 10. Sept. 1882.

Det [at skrive til Balskov] har jeg ogsaa gjort; jeg har søgt paa bedste Maade at trøste og har gjort mig saa megen Umage, som det var mig mulig, idet jeg har anvendt $3\frac{1}{2}$ Times Arbejde derpaa. Jeg kan ikke sige andet, end at det gjør mig ondt, at Moder skriver, at ingen skjønner paa mine livlige Breve; men jeg haaber, at jeg da for Fremtiden skal finde en bedre Maade at udtrykke mig paa; jeg holder ikke af at undskylde mig; men kun saameget kan jeg sige, at til andre, hvem min daglige Gjøren og Laden ikke kan interessere som mine Forældre, holder jeg ikke af at skrive om alvorlige Gjenstande uden nogen Anledning.

Af Forelæsninger hører jeg Prof. Ussing 5 Timer og Siesby 4 Timer om Ugen, senere hen vil jeg høre Valdemar Schmidt 2 Timer om Ugen; dernæst er jeg ca. $1\frac{1}{2}$ Time om Dagen oppe paa Kongens Bibliothek og studerer ægyptisk; mere Tid anvender jeg næsten ikke paa dette Fag. Hjemme læser jeg saa Resten af Dagen for mig selv; Tirsdag Eftermiddag læser jeg Græsk med Søren Hansen og Mandag og Torsdag Aften fra 8–11 læser jeg sammen med Andersen. Ellers gaar jeg hver Aften i Seng Kl. 10 præcis efter at have luftet ud i mit Værelse, og saa sover jeg uafbrudt til Kl. 7.

Nu kommer jeg til et vigtigt Punkt, og det er min Indmeldelse i Studentersamfundet. Jeg har jo, som I vide, i mit Rusaar staaet helt udenfor alle Bevægelser i Studenterverdenen, og jeg troer, at det var heldigt. Min Mening er nemlig, at man ikke skal gaa ind i nogen Studenterforening for at faa sine Anskuelser baade i religiøs og politisk Retning, da dette er farligt; men derimod troer jeg, at man skal gaa derind naar man efter moden Overvejelse, der kan støtte sig til Erfaringer, har faaet et fast Standpunkt baade for sin religiøse og politiske Udvikling. Der er en Fare, som stadig truer den, der er Student, og det er, at han saa let bliver ensidig. Det er denne Fare, som en Studenterforening skal afværge. I den skal alle Dagens og Tidens Spørgsmaal svirre en om Ørene. I den skal Studenten, som vel nok kan kaldes en Aandens Stridsmand, finde baade Meningsfæller og Modstandere, begge Partier er nødvendige. Et saadant Liv paa Feltet for Ideen bidrager i en overordentlig høj Grad til ens hele aandelige Udvikling. – Naar nu nogen spørger: Hvorfor er du da gaaet i Studentersamfundet, som jo efter alles Mening er saa radicalt? saa maa jeg hertil svare: For det første har rent praktiske Hensyn bestemt mig dertil. Dernæst synes Tidens aandelige Strømninger at ville rulle anderledes rask gjennem det nye Samfund end i den gamle Forening. Jeg er ikke, og jeg

bliver aldrig nogen Tilhænger af Brandes, jeg er en kampberedt Modstander af hans opløsende og demoraliserende Lærdomme; heller ikke er jeg Venstremand i den Forstand, at Bønderne skulle regere, og at Berg skal være Minister; men netop derfor vil jeg staa overfor disse Modstandere.

I Lørdags d. 2. Sept. holdtes det første Foredrag af Docent Høffding ved Universitetet; det var meget interessant og meget belærende i mange Retninger. Efter Foredraget var der et Gilde, og jeg morede mig virkelig udmærket for mine 1 Kr. 50 Øre.

Vor Søndagsskole i Valby gaaer udmærket, idet vi nu have ca. 200 Børn, og denne Virksomhed er virkelig for mig bleven næsten, ja *belt* uundværlig.

I Brev af 16. Sept. forklarer Moderen, at det kun er de »humoristiske Breve«, Sønnen undertiden sender dem, der er alvorligt syge, de helst er fri for.

Kjøbenhavn, d. 18. September 1882.

Saa godt som alle de Mennesker, der beskæftige sig med Videnskaben, eller som staa i et endog temmeligt fjærnt Forhold til den, maa ved Betragtningen af denne Bygning, som Forstanden og den menneskelige Fornuft har rejst, uvilkaarlig fristes i en vis Overgangsperiode til at ligesom forgude den menneskelige Fornufts Evner og Magt uden at tænke paa dens guddommelige Oprindelse; efterhaanden svinder Tro og Haab sammen i en betænkelig Grad *men – vel at mærke* under en bestandig Kamp for at finde Sandheden. I denne Krisis maa mange bukke under for Fristelsen og miste deres Tro, men naar den største Del – kan man heldigvis sige – ere vendte tilbage til den barnlige og faste Tro paa Kristus, saa ere de ogsaa saa meget desto ivrigere og mere brændende. Jeg har, troer jeg, gjennemgaaet en saadan Krisis, men eftersom den faldt i en saa tidlig Alder – jeg vil snarest sige, at det var de sidste 2 Aar i Skolen og tildels det første halve Aar herovre – saa var den ikke saa stærk og omfattende; det kunde jo nok af og til bruse op i mig og saa førte jeg Proces med mig selv, men til andre Tider særlig ved Læsningen af Søren Kierkegaard havde jeg, hvad jeg vil kalde mine Ildtrosperioder; nu, da Krisen i alt væsentlig er sluttet, saa staaer jeg fastere end før, men, som I saa kjærlig paa-minde mig (*Tak derfor!*) jeg maa se til, at jeg ikke falder; en Ting vil hjælpe mig, og det er, at jeg indseer, at »af os selv kunne vi slet intet gjøre«, saaledes bliver Troen ogsaa stadig mere og mere dyrebar for det Menneske, som ser den nedtraadt og angreben af dens Modstandere.

Kjøbenhavn, d. 1ste Oktober 1882.

Paa det kongelige Bibliotek arbejder jeg i Reglen fra 10–12 hver Dag undtagen Onsdag, og der samler [jeg] et betydeligt Materiale af Copier og Afskrifter af store Værker, som senere, naar jeg er naaet videre, skal bearbejdes og fordøjes. Ved mine hyppige Besøg deroppe er jeg bleven uhyre fine Venner med hele Personalet ligefra Dørvogteren til Bibliotekaren.

Idag havde jeg en velgjørende Glæde i *Søndagsskolen*. Jeg maatte idag være baade Forstander, Klasselærer og Organist. Men idag lykkedes det mig at tale mig varm, og det lykkedes mig at tale netop saaledes, som Børnene kunde forstaa, saa det var en Fornøjelse at se Børnenes Opmærksomhed.

Kjøbenhavn, d. 8. Oktober 1882.

Harald O. [Ostenfeld] har jeg kun truffet en eneste Gang og det er en Maaned siden; han synes at være en meget sindig og brav Fyr, som vistnok passer bedre til Theolog end P. B. Grunden til, at der kun kom et Haandklæde hjem [til Vask], er at jeg benytter 2 ad Gangen, et til mit Arsig og 1 til Hænderne; naar det sidste er smudsig, bruger jeg det til Ansigtet til Hænderne, og tager et rent til Ansigtet; paa den Maade spares der ikke saa lidt. Jeg har tænkt paa at gaa til Alters paa Fredag (min Fødselsdag).

Igaar Middags blev der stiftet en Forening af yngre filologiske Studenter, og jeg blev valgt til Formand. Den er stiftet for at frembringe mere Samarbejde mellem de filologiske Studenter. Vi maa leje et Lokale til 5 Kroner om Maaneden for en ugentlig Sammenkomst. Jeg har gaaet med Planen i Hovedet lige fra forrige Efteraar, men først nu er den realiseret.

Mit Arbejde paa Kongens Bibliotek vedvarer, og jeg faar stadig nye Ideer, som jeg uheldigvis er nødt til lige saa hurtigt at lægge til Side af Mangel paa Tid, men fordi de gjemmes, glemmes de dog ikke.

Kjøbenhavn, d. 14. Oktober 1882.

Som den største Nyhed kan jeg meddele, at Sine Christiansen i Onsdag Aftes har faaet en Datter*). Tante Hanna glemmer helt sit daarlige Ben og Onkel er i den syvende Himmel.

*) Dr. med. Johanne Christiansen.

I Brev af 21. Okt. siger Moderen, at Gusse er saa flink i Skolen og at »Jonna er vor kjære Veninde og kommer her daglig«.

Kjøbenhavn, d. 22. Oktober 1882.

Nu sidder jeg atter ved min kjære Søndagsfornøjelse, og jeg har kun det ene Ønske, at I maa finde halv saa megen Fornøjelse ved at læse mit Brev, som jeg ved at skrive det.

I Torsdags fik jeg Indbydelse fra Grosserer V. M. om at komme paa Tirsdag til Dans hos ham. Samme Dag gik jeg derhen og takkede for Indbydelsen »men beklagede meget, at min indskrænkede og meget optagne Tid ikke tillod mig at tage mod den ellers saa kjærkomne og i hvert Tilfælde saa venlige og imødekommende Indbydelse, samt forsikrede tilige, at Ballet ikke vilde tabe ved min Ringheds Fraværelse, da som bekjendt mit Talent for den ædle Dansekunst var saa ringe«. Forresten er mine Grunde gyldige nok, thi det er mig virkelig umuligt at spendere Tirsdag Aften, hvis jeg vil møde vel forberedt paa Universitetet den næste Dag, og desuden sparer jeg et Par hvide Handsker.

Hver Søndag Aften, naar jeg siger: Tak for Mad, spørger Gine mig, om jeg ikke kunde have Lyst til en Whist med Pastoren og de 2 gamle; jeg siger altid nej Tak, thi jeg foretrækker rigtignok at skrive til eder for at sidde og sove med nogle Kort i Haanden, hvor morsomt det end kan være, naar Gine falder i Søvn, og Præsten skælder ud i den Anledning.

Kjøbenhavn d. 29. Oktober 1882.

Ethvert Menneske har godt af med visse Mellemrum at se paa sit Liv. En saadan Revision af Livets Regnskabsbog har man godt af, men der maa komme en Ting til. Alle Forretningsmænd udkaste i Forvejen et Budget for Aaret, det gjælder for dem om at holde sig til deres Forretnings væsentlige Omraade, Maalet, som han har sat sig, naaes ikke, naar han afviger det mindste fra den lige Vej, som fører til Maalet.

Paa samme Maade troer jeg, at en Revision af Livet ikke gjør fuld Gavn, naar man ikke samtidig forsøger paa at kaste et Blik fremad mod Maalet og spørger: Passer nu din Gjerning med dit Formaal, kommer du nærmere til det for hvert vel udførte Arbejde? Ulykken er imidlertid, at man ofte af Livets tvingende Omstændigheder er nødt til at have mange Maal, idet det sidste, store afgjørende Livsmaal ikke kan naaes undtagen ad Omveje. Som bekjendt kan et Menneske ikke se paa 2 Ting paa en Gang, paa samme Maade gaer det med det aandelige Syn: Enten fremad

mod dit Livs egentlige Maal, lid, taal, men opgiv ikke dig selv; eller ogsaa gaa ad Krogvejen, som jo forresten er baade en bred og jævn Vej. Jeg troer som kristen, at Vor Herre i Himlen har givet alle Mennesker, som han har skabt, en Plads i Samfundet, og at han i sin Retfærdighed har givet ethvert Menneske de Evner og Midler i Hænde, som skulle benyttes til at naa den Plads, som han skal indtage, thi kun dette vil kunne stemme med Guds Retfærdighed og Godhed. Desuden troer jeg, at ethvert Menneske engang skal staa Gud til Regnskab for den Maade, hvorpaa han har benyttet de ham tildelte Evner, og at Mennesket selv der har det største Ansvar lige over for sin Skaber. Ifølge dette kommer det altsaa først og fremmest an paa at undersøge for ethvert Menneskes Vedkommende: Hvad gaar dine Evner ud paa, hvortil har du Anlæg? For at besvare dette Spørgsmaal bliver det nødvendigt at undersøge det, vi kalder et Menneskes Lyst, men der er Forskjel paa, om jeg siger: »Jeg har Lyst til at faa denne Kage«, eller: »Jeg har [Lyst] til at blive Smed, Landmand, Officer, Botaniker, eller hvilken anden Livsstilling som helst. Denne sidste Lyst er paa en Gang en hellig og salig Længsel, et inderligt Haab, paa den anden Side en fast Beslutning, den er denne overstrømmende Begejstring og brændende Kjærlighed til det, som staaer for en som ens Livsopgave.

Spørgsmaalet bliver nu: Falder det, vi kalder Lyst, og det Anlæg, der er indgivet os af Gud, sammen? Hertil kan jeg kun svare: Ikke altid; naturligtvis kan et saadant Svar ikke tilfredsstille et Menneske, naar han staaer paa det Punkt, at han skal vælge; thi han vil sige: »Men det maa jeg jo vide, for hvis de for mit Vedkommende falder sammen, saa vil jeg vælge min Lyst og gjøre den til Virkelighed, hvilket jo maa være Guds Hensigt, men hvis det ikke er Tilfældet, saa maa jeg jo have at vide, hvad mit Anlæg er«. Saadant vil omtrent ethvert Menneske tale, og jeg giver ham fuldstændig Ret men tilføjer: »Du kunde maaske dog faa et afgjort Svar paa dit Spørgsmaal, om dit Anlæg og Lyst falde sammen, rigtignok kan et saadant Svar ikke gives af Mennesker, men derimod af ham, der har nedlagt Anlægget i dig.

Nu er da Løsningen af Gaaden, Svaret paa Spørgsmaalet kommen, og nu gjælder det først og fremmest at stole paa, at Gud vil føre sin Vilje igjennem; thi han har sandelig en Plads for ethvert Menneske, om end det kan synes anderledes for Menneskenes Øjne.

Lad os nu forsøge, at anvende det her udviklede paa mig, lad os foretage en Revision og kaste et Blik mod Maalet. Først maa vi altsaa under-

søge: I hvilken Retning gaaer mine Evner og Anlæg, og hvad er min Lyst, samt falder Lysten og Anlægget sammen? Min Lyst er Ægypten med dens rige ubekendte Historie, med dens underlige, dybe Religion, med dens mærkelige, mørke men trøsterige Livsanskuelse. Alt dette staaer for mig i et Lys, som jeg længes efter at blive fuldt beskinnet af; hver Straale, som hidtil har truffet mit indre fra dette Lys, har varmet mig, har skaffet mig en usigelig Glæde. Guds Veje er urandsagelige, det er et Ord, som jeg vistnok ikke kan sande højt nok. Jeg selv tænkte vist mindst paa, da jeg i Latinskolen anden Klasse første Gang saa en Bog om Ægypten og læste den, at det skulde blive min Lyst, og at jeg skulde anse det som min Livsopgave. Thi nu troer jeg det fuldt og fast; naar jeg har bedt inderligt og brændende til Gud om Raad, saa føler jeg det som min Overbevisning, at jeg bør hellige min Tid, mine Kræfter og al den Bistand, som Gud under mig dertil, til at oplyse og udbrede Kundskaben om Ægyptens Oldtid.

Men nu viser der sig en Ting, og det er Livet, det materielle Livsophold. Som bekendt kan man [ikke] her i Verden, og mindst her i Danmark, leve af Videnskaben, og mindst en saadan Videnskab som Ægyptologi. Jeg maa altsaa have et Levebrød, og det et saadant Levebrød, at jeg kan blive her i Kjøbenhavn. Jeg har nu altsaa for at faa en saadan Levevej valgt Filologien til Brødstudium. – Hvad kræver Filologien altsaa af mig, og hvad byder den mig? Jeg har indset, og min Samvittighed har sagt mig, at Filologien forlanger absolut, fuldstændig Underkastelse og ubetinget Lydighed, at jeg maa helt, uden Medlidenhed bortkaste alt, hvad der hedder Ægyptologi, at jeg i 5 Aar maa brede mig over et uhyre vidtstrakt Omraade, der indbefatter Latin, Græsk, Oldnordisk, Historie samt en Uendelighed af andre Fag, at under dette uhyre Arbejde, der ikke staaer i nogen Forbindelse med min Livsopgave, vil denne blive kvalt. I kan forstaa, hvilken Hjærtetsorg det er for mig at skulle bortkaste min kjæreste Interesse. Det er ligesom, naar en Moder maa overlade sit Barn til andre, fordi hun ikke selv kan forsørge det; hun kommer ofte forbi det, hun tør dog ikke se til det af Frygt for, at Moderkjærligheden skal bringe hende til at tage Barnet med sig hjem, hvor dog kun Sulten venter det. Endelig efter mange Aars Kamp og Arbejde baade Dag og Nat troer hun, at hun kan modtage sit Barn paany; hun glæder sig ved Tanken, men – Barnet er voxet op, er voxet fra Moderens Hjærte og – for anden Gang maa Moderen lukke Øjnene og Hjærtet for det kjæreste, hun har paa Jorden.

Saaledes er det med Ægyptologien.

Hvad byder da Filologien efter endt Examen mig? Da jeg maa blive

her i Byen, saa henviser den mig til at leve som Privatlærer og Manuduktør; det er ingen daarlig Stilling, naar man er sparsom, og desuden kunde jeg maaske være saa heldig at komme til et af Bibliothekerne.

Men nu er det betegnende, at der Aar for Aar kommer flere og flere Filologer; desuden er der Tegn, der tyder paa, at Latin og Græsk ville blive meget indskrænkede i Skolerne, saa hvad skal saa Filologerne gjøre.

Saaledes stod Sagen for mig indtil i gaar. Jeg var nemlig kommen op paa Kongens Bibliothek, for at aflevere de Bøger, som jeg havde fremme der, thi jeg havde besluttet at henlægge Ægyptologien for en Tid i Følelse af Filologiens Krav. Deroppe kom jeg til at tale med A. C. Larsen, der er Assistent, og som altid har vist sig ganske overordentlig velvillig mod mig. Han beklagede mig oprigtigt og sagde ligefrem: Filologien er et uselt Studium for Dem. Derpaa talte vi noget om andre Ting, indtil han paa en Gang opfordrede mig til at følge med sig ind i et Værelse ved Siden af. Her sagde han: »Nu ved jeg, hvad De skal gjøre. Jeg vil hverken raade fra eller til, men jeg vil bede Dem nøje at overveje, om De ikke bør tage Magisterkonferens i Historie med ægyptisk Historie som Hovedfag; saa kan De være Candidat om godt 4 Aar og kan i den Tid for en stor Del drive Deres Yndlingsstudium«. Jeg besluttede at tale med min Velynder Dr. Siesby, som er Filolog, jeg mente, at ved at tale med en saadan, vilde jeg faa et Svar, der fremfor alles maatte være fraraadende. Imidlertid sagde Siesbye: »Ja, som Menneske raader jeg Dem ubetinget til at slaa om, men som Borger i Samfundet raader jeg Dem til at forhøre Dem, førend De foretager Dem noget, hos andre«.

I gaar Eftermiddags var jeg oppe hos Dr. Fredericia, som har taget Magisterkonferens i Historie, og som nu er ansat ved Universitetsbibliotheket; ogsaa han tilraadede det. Endelig var jeg i Aftes henne hos Lisberg; han mente ogsaa, at det var det rigtige, desuden har Valdemar Schmidt og Pastor Schødte ogsaa raadet mig dertil. Da jeg nu havde faaet disse Oplysninger samt andre, som jeg senere skal meddele, saa stod det mig strax klart, at jeg ikke havde Lov til at sige det mindste i Sagen, førend jeg havde indhentet eders Mening.

Jeg har nu indhentet Oplysninger hos Folk, der forstaa sig paa det, og Resultatet heraf er, at for mig er det akkurat det samme, hvad enten jeg tager Magisterkonferens i Historie eller filologisk Examen, undtagen at Filologer foretrækkes for Øjeblikket for en Magister ved Besættelsen af Adjunktpladser.

Det er ikke Tilfældet [at det Aar, hvor jeg studerede Filologi, er

spildt]; thi for det første har de latinske og græske Forfattere, som jeg har læst hidtil, udelukkende været historiske Forfattere, saa det vil ligefrem gavne mig direkte, hvis jeg slog om, dernæst vil den filologiske Dannelse, som [jeg] i den forløbne Tid har tilegnet mig, være mig til uberegnelig Nytte. Det, som Valdemar Schmidt mangler, er efter min Mening filologisk Methode.

Maaske ville I da sige: Hvad er da din egen Mening? og hertil kan jeg kun svare, at I maa kunne læse det mellem Linierne og af det hele forstaa, at min Livsopgave maa frem efter min Mening, at jeg ikke anser det for rigtigt at fornægte mig selv, at bryde med mit Kald, og endelig troer jeg, at naar man stræber efter sin Overbevisning, saa vil man med Guds Hjælp ogsaa naa sit Maal.

Endelig er der ved Historien en Fordel og det er, at det giver en langt mere alsidig og omfattende almindelig Dannelse, end det tørre Studium af Filologien. Desuden er det for en, der studerer Historie, let at faa Timer, efter hvad jeg har hørt.

Muligvis vil I raadføre eder med en af Lærerne ved Latinskolen. Hoffmeyer, som selv har taget Magisterkonferens i Naturhistorie, og som vistnok i det hele taget bedre forstaaer mig og min Interesse, vil maaske bedst passe til Raadgiver.

Baade A. C. Larsen og Dr. Fredericia have tilbudt deres Raad og Bistand naarsomhelst og hvorsomhelst; det er Catalogernes Skyld, at jeg har lært Fredericia at kjende; han havde nemlig lagt Mærke til, at jeg altid nøjagtig opgav Bogtitler og kjendte Udgaver, naar jeg forlangte Bøger hos ham. Han fik derved Interesse for mig, og vil sikkert kunne være mig til stor Hjælp i mange Retninger.

Nu, da jeg er naaet til den 15de Side, og da jeg har skrevet i 7 Timer, bliver jeg nok nødt til at standse, for ikke at trætte eder. Jeg venter med Længsel Brev fra eder. Endnu kun en hjertelig og frisk Hilsen til eder
fra eders hengivne, taknemlige og lydige Søn

H. O. Lange.

I Brev af 30. Okt. skriver Faderen – da Moderen er forhindret – at han beklager, at Sønnen har sagt nej til Ballet hos M., da de nødigt vil, at han, ved at begrave sig i Studierne, skal blive »en complet Særling«.

Den 31. Okt. skriver Moderen: »Jeg maa sige, vi blev begge meget bedrøvede, thi hvad er rigtigt? Din Fremstilling af Sagen er jo saa tydelig, men er det ikke altid Tilfældet, at det, som falder mest sammen med vor Tilbøjelighed og Lyst, dette troer man ogsaa og synes, man kan mærke, er Vor Herres Vilje, men engang før,

lille Hans, troede du at mærke, at det var Guds Mening, at du skulde gaa den Vej, som du nu er inde paa. Vi tør *vistnok ikke* modsætte os dit Ønske, men, som jeg skrev, maa vi have Tid til at forlige os dermed, og den kjære, gode Fader mener, at han vil tale med Hoffmeyer derom.«

Kjøbenhavn, d. 30. Oktober 1882.

Jeg har ikke overset, at der er 2 Ting, som begge maa tages i Betragtning, nemlig: at *leve af noget*, og at *leve for noget*. Imidlertid er der idag sket noget, som i endnu højere Grad maa virke bestemmende baade for mig og for eder; det er, at jeg allerede nu har den største Udsigt til at se min Fremtid sikret i materiel Henseende. Hvad vil I sige til, at jeg sandsynligvis vil være i Stand til fra November Maaned af at hjemsende nogle og tredive eller fyrretyve Kroner om Maaneden? Sagen forholder sig saaledes: Da jeg i Løverdags var oppe hos Dr. Fredericia, der jo er ansat ved Universitetsbibliotheket, spurgte han mig i Samtalens Løb, om jeg havde nogle Informationer; da jeg svarede, at jeg trods alle mine Anstrengelser ingen havde faaet, sagde han: »I denne Tid søges der til Universitetsbibliotheket en extraordinær Assistent; hvis De vil, skal jeg, skønt De er saa ung, foreslaa Dem til denne Plads for Overbibliothekaren«. Paa mine nærmere Spørgsmaal gav han mig følgende Oplysninger: Arbejdstiden er 2 Timer om Dagen, naar det var mig belejligt, og Betalingen var 1 Krone og 35 Øre om Dagen; Arbejdet vilde bestaa i Listeføring og Ordning af Bøgerne samt, hvad der ellers forefaldt.

Igaar, da jeg skrev til eder, følte jeg mig sandelig meget fristet til at meddele eder det. Idag derimod kan jeg ikke holde det længere, og Grunden dertil kunne I nok forstaa af nedenstaaende Samtale, som jeg havde med Overbibliothekaren inde paa Bibliotheket i Formiddags Kl. 11.

Da jeg kom ind i hans Værelse, sagde han: »Naa, De, Hr. Lange, kunde altsaa ønske at faa den Plads, som Dr. Fredericia har talt om med Dem?« – »Ja, hvis det er muligt, saa er der intet, som jeg højere kunde ønske; jeg har altid havt Lyst til at sysle med Bøger, og min Morskabslæsning har i hele min Skoletid for en stor Del bestaaet af Antiquarkataloger«.

[Efter en kort Samtale] var det afgjort. Paa Onsdag den 1ste November begynder jeg og faaer ikke, som Fredericia sagde, 1 Krone 35 Øre, men 1 Krone 75 Øre om Dagen for 2 Timers Arbejde. Disse 2 Timer falde saaledes, at ikke en eneste Forelæsning forurettes derved. Dette maa naturligvis ogsaa bidrage til, at den omtalte Magisterkonferens faaer Overvægten over filologisk Examen. Jeg faaer Kundskab om mange Ting, som kommer mig til gode, og endelig faaer jeg ligesom Adgangsbillet til fast Ansættelse

som kongelig Embedsmand. Fredericia mente endogsaa at det vilde kunne ske inden ret mange Aars Forløb; der er det gode ved Bibliotheksarbejdet at det tager saa lidt Tid.

Jeg har rigtignok Grund til at takke Vor Herre for hans Bistand; det er egentlig underligt med det Held, jeg har, alle Folk ere saa venlige imod mig; jeg faar alt, hvad jeg søger om, jeg har et godt Helbred, og hvad der er det første og bedste, jeg har saa gode og kjærlige Forældre, som gjøre mig alt det gode, som de kunne, og meget mere, end jeg kan fortjene.

Misfornøjelsen med den nuværende filologiske Examen er meget almindelig. Imidlertid er der ikke nogen Udsigt til Forandring, da Proff. Ussing og Gertz holde paa det bestaaende.

Kjøbenhavn, d. 31. Oktober 1882.

Det er meget langt fra, at jeg aspirerer til at blive Eneboer eller Sær-ling; Gine mener endogsaa, at jeg sætter stor Pris paa Selskabslivet; ganske vist er det en Overdrivelse, men alligevel sætter jeg dog en gemytlig Aften hos de venlige Folk, som [jeg] kommer til herovre, meget højt.

I Søndags Aftes, da jeg var paa Bjerregaard og fortalte om min Plan, gjorde Onkel mig helt bange. Han sagde nemlig, at I derhjemme vilde blive meget forskrækkede. Jeg vilde næsten hellere have, at I blev vrede paa mig end *bedrøvede* over mig i den Anledning. Allerede medens jeg var lille, gjorde det et langt dybere Indtryk paa mig, naar Moder sagde, at hun var bedrøvet over mig, end naar hun sagde, at hun var vred paa mig. Det var netop det milde, moderlige i Bedrøvelsen, som gik mig til Hjær-tet, saa jeg hulkende kastede mig i Moders Skjød ligesom for at gjen-erobre det tabte for igjen at høre det Tilgivelsens Ord, som kunde give mig Selvagtelsen tilbage. Saaledes var min Natur dengang, og saaledes troer jeg ogsaa, at den er endnu.

Faderen skriver d. 2. November:

»Vores egen kjære Hans Lange!

Saa i Guds Navn vil jeg da nu forsøge at fremsætte din kjære Moders og min Mening som Svar paa dit Brev af 29de [Okt].

Vi kan jo ikke nægte, ved strax at læse dit Brev om Aftenen gjorde det et meget dybt Indtryk paa os begge, ja vi blev endog meget bedrøvede.

Jeg besluttede da, som du skrev, at henvende mig til Hoffmeier, og efter en længere Samtale med ham er vi nu mere fortrolige med Sagerne.

Vi kan jo ikke andet end være glade og taknemlige for Meddelelsen i dit andet Brev, som kom Aftenen efter, men ogsaa det er noget, som interesserer dig forfær-deligt, og der maa vist megen Selvovervindelse til for ikke at glemme, at du har din

Examen tilbage. – Da vi modtog dit andet Brev, da var det, som vor Herre vilde sige til os: Den Vej, han nu har tænkt sig, er lige saa god, og saa i Guds Navn gjør saa, som du synes, det passer bedst for dig.

Moder har ligget et Par Dage af hendes slemme Hovedpine, men er nu idag atter kommen paa Benene og fik i Dag dit 3. Brev, og Tak derfor. Du ønsker deri, vi bliver vrede og ikke bedrøvede, men det første blev vi ikke, og det sidste er nu forsvundet, og vi tænker med den samme Glæde og de samme Forhaabninger paa dig.«

I en Efterskrift tilføjer Moderen bl. a.: »Hvad de mange Penge angaar, som du nu tjener, saa skal du ogsaa høre Faders Mening derom, at du skulde sætte dem i Bikuben hver Gang, du fik dem, ad Aare kan du jo saa benytte dem, mulig til en Rejse. Jeg ved, denne Tanke af Fader vilde glæde dig, og derfor kan jeg ikke lade være at skrive den, skønt Fader siger, du spiller altid alle dine Trumfer ud, men Trumferne vil du ikke misbruge.«

Kjøbenhavn d. 5te November 1882.

Mange Tak for eders Breve, som var i allerhøjeste Grad velkomne, hvad I jo nok kan tænke eder.

Jeg vil naturligvis give Moder Ret i, at det, som man har mest Lyst til, troer man ogsaa er Vor Herres Vilje. Men da jeg skrev mit Brev for otte Dage siden, saa vidste jeg jo allerede, at Fredericia vilde anbefale mig til Bibliothekaren; derfor optog jeg denne Omstændighed som et ligefremt Svar fra Vor Herre paa mit Spørgsmaal om, hvad der er hans Vilje.

Naar I nu ville spørge: Har du taget en Beslutning, saa maa jeg svare nej. I denne Uge har jeg været hos de 2 historiske Professorer Stenstrup og Holm for at spørge ham til Raads. De fortalte, at der i denne Tid røres meget vidtløftige Forhandlinger om at omordne baade filologisk Embedseksamen og Magisterkonferenserne. Holm sagde, at jeg derfor gjorde bedst i at læse videre paa Philologien og desuden vedligeholde mine historiske Kundskaber, idet jeg ikke tabte de ægyptiske Studier af Syne; thi han troede sikkert, at der kom et Resultat inden et Aar. Jeg troer, at Holm har fuldstændig Ret.

Min Gjærning paa Universitetsbibliotheket begyndte jeg i Onsdags; mit Arbejde er at ordne Catalogsedler og at indføre Doktordisputatser i Fortegnelsen derover; desuden fik jeg i Fredags et selvstændigt Arbejde, som jeg alene faaer med at gjøre; det bestaaer i at lave et Catalog over alle Universitetsprogrammer fra tyske Universiteter, som Bibliotheket har; en saadan Fortegnelse haves ikke; det er ogsaa lykkedes mig at overraske Bibliothekaren ved den Hurtighed, hvormed jeg arbejder.

I Brev af 10. Nov. skriver Moderen, at de ikke vil hilse Hoffmeyer, thi da denne

fik Tid at skrive til Lange, maa han ogsaa finde Tid til at svare. Tillige beder hun ham skrive til sin Svigerinde Hanna, da denne er alvorligt syg.

Kjøbenhavn, d. 12. November 1882.

I spørge, om jeg med lige saa stor Tilfredshed kan arbejde paa Filologien nu som før. I dette Spørgsmaal kan jeg berolige eder; thi det, som maaske mangler i Lyst, det opvejes ved den Tilfredshed, som vindes ved Følelsen af, at man har gjort og gjør sin Pligt.

Studentens Opgave er i vor Tid en anden end for 50 Aar siden; han maa benytte Tiden, der er nu saameget, som han maa sætte sig ind i foruden hans ligefremme Fagstudium, det er Spørgsmaal i Politikken og Religionen og Videnskaben, uden hvilke han ikke vil kunne hævde sin Plads i det Samfund, som han i sin Tid skal udgjøre en Del af. Der er ikke mere Lejlighed til Fjas og Fjant, Ting, som man tidligere lo af, medens man nu bør vende Ryggen til dem. Det kan gjerne være, at det er mindre rigtigt, at Tiden gjør Menneskene gamle i deres Ungdom; men hvad skal man gjøre; Tiden tvinger, og man maa ikke forlade sin Post, men maa søge at holde Trit, og Resten staaer i Guds Haand.

D. 17. Nov. fortæller Moderen, at hans Brev til Hanna blev læst mange Gange af hende og Marinus, men at de ikke venter, at hun kommer sig.

Kjøbenhavn, d. 19. November 1882.

Jeg er i denne Tid en forskrækkelig Krøsus, idet jeg i dette Øjeblik ejer 34 Kroner og 25 Øre. Jeg ved ligesaa lidt som I, hvor jeg har faaet dem fra, men ganske vist har jeg negoceret lidt med Bøger og tjent ganske godt. Jeg sparer naturligvis paa bedste Maade; dog tillod jeg mig forrige Søndag Aften at gaa ned i Samfundet og at drikke en halv Bajer med en bekendt, en Theolog, som hedder Plenge.

Da jeg antager, at det vil glæde eder, kan jeg fortælle, at Professor Ussing har anbefalet mig meget varmt til Boglegatet.

Moderen skriver d. 21. Nov.: »Tak, ja inderlig Tak for dit Brev, som jo nøjagtig kom i Aftes, som det plejer, medens vi sidder ved Tebordet, og saa skjændes Fader og jeg jo let; jeg er jo saa utaalmodig og vil gjerne kigge i det strax, Fader derimod vil, at vi paa een Gang skal læse det; han vil have det ligesaa friskt som jeg, siger han, og naar vi saa er færdige, læser jeg det højt.

Gusse gaar det forbavsende godt i Skolen, og vi er glade for hende her hjemme, men vor lille Veninde Jonny [Jonna] ere vi grulig glade for; hun er et sjældent Barn, nøjsom, beskeden, flittig, saa Gusse kunde aldrig have en bedre Omgang; hun

gaar ogsaa ud og ind, som hun var hjemme og er glad, naar du sender hende en Hilsen.«

Kjøbenhavn, d. 22. November 1882.

Jeg kan virkelig ikke dy mig, men maa strax gribe Pennen og skrive jer til og takke, ja takke af Hjærtet for det dejlige Brev, som jeg fik idag; det gjorde saa godt at læse det; der gik saadan en hjemlig Duft gjennem det; jeg følte mig ligesom hensat i Dagligstuen med det grønne Tæppe paa Bordet, og det var som om jeg saa Fader lægge Avisen for at faa sig en Passiar med Moder og mig; og saa den Omhu for mig, som lyste frem af hver Linie.

I Brev af 25. Nov. udtrykker Moderen sin Ængstelse for Sønnens Helbred og skriver i Anledning af, at han har skrevet, at han paa Grund af Bibliotheket kun kan faa Juleferie til 2. Jan., at hvis han ikke kan faa Ferie til 16. eller 18. Jan., vil Faderen selv skrive til Overbibliothekar Birket Smith: »Hører du nu det, dette er hans Ord.«

Kjøbenhavn, d. 25. November 1882.

I Aftes var jeg, som I vide, til Studenterkomedie i Folketheateret, og morede mig overmaade godt, den var jo fra først til sidst fuld af Vittigheder og Hentydninger saa at man sad i en stadig Latter hele Tiden. Da Komedien var sluttet noget over ti, gik jeg ned i Samfundet, hvor der var en meget ivrig og meget lærerig Discussion om Almueundervisningen i Danmark; der faldt skarpe Ord fra begge Sider. Der var noget tiltrækkende ved denne Discussion, hver sad med en halv Bajer eller noget lignende foran sig, og alle tog Del i Debatten snart ved Bifaldsytringer og snart ved Afbrydelser, Vittigheder, Rettelser o. s. v. Kl. 12^{1/2} var Debatten meget varm, men paa Grund af den fremrykkede Tid forlangtes Afslutning, som dog ikke iværksattes, før den norske Kunstmaler Thaulow, som opholder sig her paa Gennemrejse, tog Ordet og holdt en lille vittig Tale, der gjorde stor Lykke. Nu var det altsaa paa Tide at bryde op, men saa støder jeg paa 3 Studenter, som jeg kjender lidt til, og paa Olrik, som er min gode Ven. Og saa brød det løs med en Disput, som jeg aldrig har haft Magen til, om Kristendommen. De 3 var nemlig Fritænkere, medens Olrik og jeg forsvarede Kristendommen. Der faldt haarde Ord paa begge Sider, jeg i det mindste blev forskrækkelig ivrig, og der samledes ikke faa omkring os, jeg troer ogsaa, at jeg klarede godt for mig; N. N. i det mindste slog jeg saa flad, at han tilsidst ikke kunde sige andet end:

»Ja, vent til jeg har faaet Filosoficum, saa skal jeg knuse jer allesammen!« Min anden Modstander fik jeg lettere Bugt med, og han vil sikkert ogsaa engang havne i Kristendommen. Den tredje derimod var den værste, han havde stadig Beviser paa rede Haand, og jeg syntes i Begyndelsen helt at maatte bukke under, men saa gjorde han sig skyldig i en Modsigelse; der stak jeg Haanden ind og nedrev hans Bygning, Sten for Sten, saa at selv de to andre erkjendte, at [hans] Ræsonnement var mislykket. Olrik understøttede mig hele Tiden godt. Om en saadan Disput vil jeg bruge et Udtryk af min bedste Ven Andersen: *den støtter* – ja det støtter mægtigt min Tro at staa Ansigt til Ansigt med Modstanderen i aaben Kamp. Denne Discussion varede til Kl. $\frac{1}{2}$ 2 oppe i Samfundet, og hele Vejen ud til Saxogade, saa at jeg først kom i Seng Kl. 2.

Fra min Side begyndte Discussionen som et Forsvar for Kristendommen, men det førtes snart over til et Angreb paa Fritænkeriet.

Jeg taler altid højt, ja undertiden meget højt ved saadanne Lejligheder, og bruger mange Bevægelser baade med Arme og Ben og hele Kroppen. Den kristne kan uden Sorg finde sig i, at hans Forstandsbeviser gjendrivses, thi han ved, hvad han saa har at holde sig til; dette giver et Skær af Fortrøstning over hele hans Discussion.

Hvad Juleferien angaar, kan jeg faa fri til den 10de Januar, og maa-ke jeg ogsaa kan trække den ud til den 12te, men det ulykkelige er at de Timer, som jeg derved forsømmer, kan jeg ikke tjene af senere.

Kjøbenhavn, d. 3. December 1882.

Man faar sig mange vækkende Samtaler og Discussioner i Samfundet; jeg gaaer blandt mange under Navnet *Ægypteologen*, da de ikke kunne kalde mig Theologen. Jeg træder ikke offentlig op dernede i Samfundet, men jeg samler Stof til engang at kunne deltage i Debatten. Om Aftenen skal jeg til Christiansens til Selskab i Anledning af Barnedaaben, som fandt Sted idag; Navnet blev Johanne Ostenfeld Christiansen.

Kjøbenhavn, d. 10. December 1882.

Igaar skete Ugens store Begivenhed, idet Studentersamfundet holdt en Fest for Bjørnstjerne-Bjørnson i Larsens store Sal paa St. Annæ Plads. Der var først Festmaaltid, som jeg dog ikke deltog i, da Prisen var 2 Kroner, derimod indfandt jeg mig ved Soldet Kl. 9; her var Entréen 50 Øre. Jeg satte mig ved nogle af Samfundets Theologer, blandt [hvilke] ogsaa Schiøler, Søndagsskolens Forstander, var, vi var 5 og gav hver 1 Kr. 10 Ø. til Drikkevarer (en Blanding af Rødvin og Banco). Alle Talerne vare

gjemte fra Festmaaltidet til Soldet; saa blev der først talt for Bjørnson, og saa rejste han sig selv, en mægtig, imponerende Skikkelse at se til. Hans Stemme klang til den yderste Krog af Salen, og hans Ord gjorde et vældigt Indtryk. Han talte om at hvert Menneske først og fremmest skulde skaffe sig en fast Overbevisning, som han kunde omfatte med Varme og Kjærlighed, saa kunde og skulde enhver bekjende denne sin Overbevisning. Thi det var vist, at en fuld og fast Overbevisning kun støttes og befastes ved at stilles skarpt overfor den modsatte Mening. Han talte omtrent i en halv Time og sluttede med at hæve sit Glas og raabe med høj Røst: *Bekjend!*

I kunne jo nok forstaa, at denne Tale var Vand paa min Mølle; det var jo den Mening, som ogsaa indeholdes i det »at være sig selv nok«; I huske nok, hvorledes jeg altid har holdt paa, at det at være sig selv nok, er at tro paa sin Overbevisning og være den tro. Naar man er det, saa maa og tør man *bekjende*. Det var en af de bedste aandelige Nydelser, som jeg har haft, at høre Bjørnsøns Tale; vel vidste jeg, at han var Fritænker, men han sagde ikke noget, som kunde støde en Kristen.

Derefter kom den lystigere Del af Festen, da vi Kl. 12¹/₂ flyttede ned i Samfundets eget Lokale. Der var der Liv og Lystighed, og en ældre Herre blev tilsidst saa glad, at han gav 2 Boller Punch, hvilket jo blev hilset med stormende Jubel. Da Klokkeren var henimod 3, forsvandt de fleste, men jeg var kommen i Selskab med en ældre Theolog og en Philolog N. N. (Jøde). Vi kom til at discutere om religiøse Emner, og N. N. gav saa en Flaske Portvin, som vi stak under Vesten sammen med 2 andre, der sluttede sig til os. Denne N. N. har været Jøde og Fritænker, men under en lang Række af indre Kampe og Anfægtelser søgte han og fandt; han søgte til Søren Kierkegaard og til det nye Testamente og fandt Kristus. – Han havde faaet lidt i Hovedet, men ikke mere end, at han var fuldstændig Herre over alle sine Tanker; i denne Stemning bekjendte han paa Hjemvejen sin Tro, og det var ligefrem gribende at høre ham udraabe: »Jøderne er et Forbandelsens Folk men ogsaa et Naadens Folk, og jeg er stolt af at være Jøde«.

I vil kunne forstaa, at jeg, da jeg ikke kom i Seng før over 4, idag har været noget mat i Sokkerne; men mit Brev vilde jeg ikke svigte; de sidste 5¹/₂ Side er skrevne her paa Bjerregaard, hvor jeg har spist til Middag.

Kjøbenhavn, d. 15. December 1882.

Det er pænt af Moder, at hun venter med Bagningen til paa Fredag,

saa at jeg kan komme; skulde hun, hvad vi ikke haabe, blive syg, saa vil jeg nok, støttet paa min mangeaarige Erfaring, kunne udfylde hendes Plads.

I Marts Maaned vil Filologisk Samfund opføre en latinsk Komædie paa Latin; jeg er blevet nødet til at gaa med, og i denne Tid komme vi op til Prof. Ussing og faaer den gennemgaaet af ham. Der er den Fordel derved, at vi faa Komædien gennemgaaet meget nøjagtigt, saa at vi kunne opgive den til Embedsexamen.

Jeg saa idag i en Aarhus Avis, at Fader er sat i Skat for 7000 Kroner.

Kjøbenhavn, d. 18de December 1882.

Nu er jo Frostene begyndt paa ny. Det kan paa ingen Maade gaa an, at jeg fryser inde i Aarhus; thi hvis jeg ikke møder den 12. Januar, som jeg lovede Bibliothekaren, saa maa der jo antages en anden i mit Sted, og saa kan jeg skyde en hvid Pind efter min gode Plads, som alle misunde mig. Det lader til, at Bibliothekaren har stor Tillid til mig, da endog temmelig ansvarsfulde Arbejder blive mig overdragne. Jeg tør ikke tage Ansvar for en Indefrysning i Aarhus paa mig [af] Hensyn til den Stilling, som jeg har opnaaet paa en saa vidunderlig Maade; som har opfyldt min Barnheds Drømme, og som vistnok heller ikke vil gjøre min Fremtids Forhaabninger til Skamme.

Kjøbenhavn, d. 13. Januar 1883.

Det første, som jeg bør og vil gjøre, er at takke eder oprigtigt for den kjære Juleferie, som jeg tilbragte saa prægtigt hos eder i Aarhus, det var ret en Ferie efter mit Hoved: det var en Hviletid, der tilbragtes hos mine kjære i Hjemmet, og som tilbragtes med at fremdrage nyt og opfriske gammelt, med at tale med hinanden om hinanden.

Kl. 11 mødte jeg paa Bibliotheket, hvor Bibliothekaren sagde til mig, om jeg ikke i denne Maaned kunde komme fra 11 til 3; jeg sagde naturligvis ikke nej; idag var jeg ved at lave en Fortegnelse, der skal indsendes til Ministeriet, den skulde affattes med særlig Orden og Akkuratesse og skrives med Skjønsskrift. Jeg tog fat med godt Mod, og efter en Times Forløb kom Bibliothekaren og sagde: »De skriver jo rigtig pænt, det havde jeg ikke ventet«. Der er en Plads ledig paa det kongelige Bibliothek med en aarlig Løn af 1000 Kroner; A. C. Larsen raadede mig idag til at søge den, skønt han mente, at jeg ikke fik den, men han troede dog, at det vilde have en Del Betydning; jeg vil dog først spørge om, hvad Birket-Smith mener.

Imorgen begynder Søndagsskolen i Valby sin gamle Virksomhed i det nye Aar. Harald Ostenfeld vil, efter hvad Onkel fortalte, tilbyde sin Hjælp som Lærer.

Kjøbenhavn, d. 17. Januar 1883.

[Lange refererer udførligt de Samtaler, han i de sidste Dage har haft med Bibliothekar Birket-Smith, som meddelte, at der til April vilde blive 2 nye faste Assistentpladser, hvorved Langes ekstraordinære Plads vilde blive ophævet. Han tror, at Lange vil kunne gøre Fyldest »ja jeg kan sige i alle Retninger« som Assistent, men hans Ungdom [B.-S. troede, han var 21, og udbrød, da han hørte, han kun var 19: »Saa er De jo næsten et Barn endnu; hvem skulde tro det?«] i Forbindelse med Militærtjenesten vilde gjøre det vanskeligt, hvis der kom ældre, dygtige Ansøgere. Paa Langes Spørgsmaal, om han skulde søge Pladsen, svarede han: »Ja, men der skal ikke søges til nogen anden end til mig, og jeg er den eneste, der skal besætte Pladsen; og jeg siger Dem igjen, at jeg gjerne vil have Dem, men hvad skal man saa gjøre ved de ældre?«]

Hvis jeg ikke faar Pladsen, saa ophører mit Arbejde derinde, men jeg staar jo stadig paa Listen, det vil sige, jeg kommer forhaabentlig ind i den første Plads, der bliver ledig. Men hvis jeg faar Pladsen, saa er *min Fremtid sikret*; Begyndelseslønnen bliver sandsynligvis 1000 Kr. eller dog saameget, at jeg kan holde mig selv herovre med alt, og da jeg er kommen til saa ung, vil der være den bedste Udsigt for mig til at avancere. Stillingen er desuden saaledes, at jeg udmærket godt vil kunne fortsætte mit Studium (Embedsstudium), da der kun er 4 Timers Arbejde om Dagen. Alt i alt, faaer jeg Pladsen, saa kan jeg sige, at jeg har været saa heldig, som maaske ingen i den studerende Verden: at gaa saa at sige fra Skolen over i den Livsstilling, som ens Lyst staar til, at kunne drive Studier, baade Embedsstudier og Interessestudier ved Siden af, det er virkelig ikke daarligt.

Men, kjære Forældre, lad os ikke glæde os formeget ved disse Luftkasteller, lad os hellere se paa Sagen, som den er. Det er jo mange Ting, som tale imod, at jeg faaer Pladsen.

Kun lidt taler for, at jeg faaer Pladsen; det skulde da særlig være den Omstændighed, at Bibliothekaren stadig fører mig mere og mere ind i Bibliothekets Organisation. Idag talte han endog om et stort Arbejde, som sandelig ikke kan blive færdigt til April.

I Anledning af Sønnens Planer om at flytte, skriver Moderen 18. Jan., at hun glæder sig over, at Sine Christiansen vil have ham i Logi, men ikke tror, det vil være saa rart at bo hos Familien.

Kjøbenhavn, d. 21. Januar 1883.

Jeg vil indrømme, at jeg har det *ganske* godt her; men jeg bliver ordentlig *forstemt* ved at færdes mellem disse gamle indtørrede Mennesker. Mangen en Aften kunde jeg have Lyst til at gaa ned for at tilbringe Aftenen i Familiens Skjød, – som man siger –; men alene Tanken om, at Gine sidder og sover, og at Præsten sidder og brummer over sine Kabaler, gjør mig kjed af det.

Jeg tænker tidt og ofte paa Hanna; jeg vilde jo gjerne skrive til hende, men naar jeg saa skal til det, opgiver jeg det strax. Jeg kan virkelig ikke faa over mig selv at skrive et Brev om mig og mine egne Forhold til en dødssyg. Skriver jeg muntre Breve, troer hun maaske, at jeg vil gjøre Nar ad hende, og skriver jeg alvorlige Breve, saa troer hun vel, at jeg dømmes hende til Døden.

I Torsdags, medens jeg var inde i Byen, kom gamle Hovgaard op og inviterede mig til at komme op og drikke The om Lørdagen (altsaa iaftes). Iaftes kom jeg altsaa derop i min Diplomatfrakke, og snart var Selskabet samlet; det var ikke noget almindeligt Selskab, da det bestod af: Professor i indisk Sprog V. Fausbøll, der jo er en Søn af Pastor Fausbøll, der var i Hasle, Docent Karl Verner, der jo ogsaa er en gammel Aarhusianer, Overlærer Broberg, der er Hovgaards Svoger, og endelig en Hr. Trenckner, der er en meget lærd Mand i indisk Sprog. Vi blev beværtede med kogt Gede og koldt Bord, bayersk Øl og Rødvind, og senere hen fik vi spansk Vin og Kager; I kunne tro, at det var interessant at høre disse store Mænd tale sammen og at tale med dem.

Jeg har aldrig haft saamange i min Klasse i Søndagsskolen som idag, da der var 24 Drengene; mon det ikke gjør et langt dybere Indtryk at høre af et Barns end af en voxens Mund: Djævelen vil tage Jesus fra os. Barnets Ord trænger dybere, netop fordi de siges med en saa inderlig Fortrøstning om, at vi har en god Fader i Himlen, der nok vil hjælpe os.

Moderen skriver 26. Jan., at deres Bekymring m. H. t. Opholdet i Saxogade er, »at du slet ikke behøver at tage nogen Hensyn, men maaske bliver endnu mere *slusket* end du af Naturen er«. 3. Febr. omtaler hun sin Glæde over, at Sønnen har været sammen med Faderen, som var rejst til Halmstad, og sin Sorg over Hannas Tilstand.

Kjøbenhavn, d. 4. Februar 1883.

Det gjør mig da inderlig ondt at høre, hvor daarligt det er med den kjære Hanna. Du kan tro, det var haardt for mig at skrive til hende lige mod min Overbevisning; jeg ved intet bedre, end at vi alle bede Vor Herre om at gjøre det lyst i hendes Sjæl.

Moderen skriver 5. Febr., at Doktor Krohn har forberedt Hanna paa, at hun næppe kommer sig, saa Lange nu frit kan skrive til hende.

Kjøbenhavn, d. 11. Februar 1883.

I Onsdags Aftes fra Klokken 10–1 skrev jeg mit Brev til hende [Hanna]; det var de bedste af mine Tanker om Døden, som jeg indlagde der, men jeg var uhyre bange for, at Brevet alligevel skulde komme i en gal Stund; det var af den Grund, at jeg adresserede Brevet til Marinus.

[Brevet til Hanna er en opbyggelig Afhandling paa kun 2 Sider, der ender personligt: »Nu, kjære Hanna, sender jeg dig mit Farvel, og i dette Farvel nedlægger jeg alle mine Bønner, alle mine Ønsker, hele min Sjæl. Tak for alt, hvad du har været for mig, tak for, hvad du har virket i vor Kreds, tak for de Tanker, du fremkaldte i os alle, tak for Sædekorn, du gav Liv. Tænk paa mig, og bed for mig.

Din taknemlige, hengivne

Hans Lange«].

Moderen skriver fra Balskov 14. Febr.: »Saa i Guds Navn har vor kjære Hanna nu udstridt, men han være takket og priset, ja priset i al Evighed, som gav os den store Naade at se og høre, at hun overgav sig, ja saa fuldt ud, saa vi maa sige: Gud give, vore sidste Timer maatte blive ligesaa.«

Kjøbenhavn, d. 14. Februar 1883.

Bare vi alle maa indse, at Guds største Kjærlighed mod os er netop Døden, det vil sige, at den kristne kan dø med det sikre Haab og den faste Forvisning, at for Jesu Kristi Skyld vil Gud udslette alle vore Synder og tage os op til sig i Himmerig. Bare vi kunde forstaa, at siden Kristus kom til Jorden, saa er Døden ikke nogen Straf for Synden, nej saa er Døden en Forløsning fra Synden. Lad os tænke paa, at oppe i Himlen venter Gud og vore mange afdøde kjære med Længsel paa os, saa vil Døden miste sin Bitterhed.

Kjøbenhavn, d. 25 Februar 1883.

Det er et meget stille Liv, jeg fører; jeg har ikke været ude nogen Af-

ten, siden jeg var med Fader paa Bjerregaard. Derimod var jeg tilstede ved et almindeligt Studentermøde i denne Uge, hvor flere af de Spørgsmaal, der i denne Tid beskæftiger Studenterverdenen, blev drøftede. Det var Samfundet, der havde indbudt til Møde, men over Halvdelen af de tilstedeværende var Medlemmer af Studenterforeningen; der var over 700 tilstede, og det var et overmaade interessant Møde; særlig blev Studenternes Forhold til Politikken drøftet, og Resultatet blev, at Forsamlingens Majoritet var stemt for politiske Foredrag blandt Studenterne; hvis de bliver indførte i Foreningen, saa er der ingen Grund til, at Samfundet skal bestaa længere, saa kan Samfundet rolig vende tilbage men med den Bevidsthed, at det har sejret.

Nu begynder Ansøgerne [til Pladsen som Biblioteksassistent fra 1. April] at komme, saa det er ingenlunde nogen rar Tid for mig; jeg tager Anledning deraf til at arbejde med fordoblet Iver og Paapasselighed, og tillige sørger jeg paa en fin Maade for, at Bibliothekaren faar det at vide. Han prøver mig ogsaa paa alle Maader, idet han sætter mig til det mest forskelligartede Arbejde. Naturligvis kan Bibliothekaren ikke allerede nu sige til mig: »De faaer Pladsen«, medens han godt kunde sige: »De faaer den ikke«, og deraf slutter jeg, at alt Haab ikke er ude for mig.

Jeg blev i Fredags valgt til Sekretær i filologisk Samfund, og det er en Post, som jeg overtager efter en ældre Candidat, den giver en Smule Arbejde, men maa dog betragtes som en Tillidspost – efter hvad jeg hører, kommer man endogsaa i Hof- og Statskalenderen »dog udenfor Rangklasserne«!!!

9. Marts skriver Moderen, at hun ikke rigtig ved, om de vil blive glade, hvis han faar Pladsen som Biblioteksassistent, »thi saa vil vor kjære Hans vist begynde at lægge andre Planer«.

Kjøbenhavn, d. 10. Marts 1883.

Igaar, Fredag, gik jeg ude i Bibliotheket og møder da Bibliothekaren; han kalder paa mig og siger: »Hør Lange, jeg har nu tænkt over Sagen og har besluttet mig til at antage Dem i den ledige Plads; det kan rigtignok endnu ske, at der i yderste Øjeblik melder sig en, der ikke kan forbigaaes, men jeg skal gjøre alt for at beholde Dem; der er 1700 Kroner til at lønne de to Pladser med 800 om Aaret, thi jeg vilde gjerne give Larsen 900, da han er ældre i Bibliothekets Tjeneste«. Jeg svarede naturligvis, at jeg var uhyre glad ved hvadsomhelst og var ham meget taknemlig for hans Vel-

vilje. Først og fremmest vil jeg jo kunne betale mit Ophold og desuden kunne klare mange andre Udgifter, som ellers falde Fader til Byrde; jeg vedbliver at læse til en Examen, hvadenten det saa bliver filologisk Embedsexamen eller Magisterkonferents i Historie. Jeg troer, at det fornuf-
tigste vil være, at jeg indskrænker det [ægyptiske] saa meget som muligt, saaledes at jeg vedligeholder mine Kundskaber og ikke mere. At jeg nu, 5 Maaneder efter at jeg betraadte Bibliotheket, har faaet Ansættelse, det lyder i Sandhed fabelagtigt. – Jeg tillader mig den Luxus at ryge en halv Cigar, naar jeg gaar ind paa Bibliotheket og en halv Cigar, naar jeg gaar hjem om Middagen; det bliver en om Dagen, saa det er jo paa Slutningen af den Kasse, jeg fik i Oktober Maaned; men nu bliver jeg jo en holden Mand!

Kjøbenhavn, d. 17de Marts 1883.

Jeg har i den senere Tid med stor Interesse og med ikke ringe Udbytte læst en Del af Søren Kierkegaard, og desuden har jeg gjort Bekjendtskab men en Schweizer, en Theolog, der hedder Alexander Vinet, som allerede døde 1847, men hvis Gjerning var i høj Grad velsignelsesrig for Christenheden. Det gjør mig saa godt at finde, at nogle af mine egne Anskuelser om Kristendommens Væsen bekræftes af Vinet; men endnu bedre er det for mig, at jeg gjendrives i mange Punkter. Jeg kan sandelig forsikre, at indre religiøse Anfægtelser ere en Velsignelse for en kristen. Det lyder underligt, men er ikke desto mindre sandt. Naar jeg nu sidder og tænker: »Hvor finder du Kristendommens egentlige Kjærne, for du er jo langt fra at have fundet den endnu, saa lyder det Svar, som jeg altid giver mig selv: søg efter den guddommelige Kilde, thi saa vil du finde.« Ja hvad vil du finde? Er det Freden i dit Indre, som du længes efter? Ja og Nej; thi saalænge Livet, det indre, Sjælelivet rører sig, er det højeste, med det sande kristelige Maal, saa staaer Mennesket ikke i Fare for at henfalde til den aandelige Død. Er det da Fred med Gud, som du tørster efter? Ja, tilvisse; men jeg ønsker en Fred, ved hvilken jeg stadig kan se mig selv som *overvunden*, thi kun derved kan jeg faa den rette kristelige Ydmyghed. Det gjælder for mig om stadig at have for Øje Herrens Ord om den snævre Vej, og derved forstaaer jeg: stadig at leve i Kampen for Gud mod sig selv, ikke at slaa sig til Ro og sige: saa nu er jeg ved Maalet, stadig at ydmyge sine stolte Tanker, sin hoffærdige Forstand, at holde Troen fast, selv naar Tilliden undertiden kan svigte. Gud give, at jeg ad denne Vej, som jeg anser for Sandhedens Vej *for mig*, maa naa saa langt frem mod Salighedens

Rige, at Vor Herre saa vil forbarme sig og eftergive mig Resten og selv føre mig ind til sin Herlighed. Amen.

19. Marts formaner Faderen ham til ved den forestaaende Hjemrejse til Paasken at tage 1. Plads paa Damperen.

Søndag d. 1ste April 1883.

Jeg hoster ganske vist lidt om Morgenens, men jeg drager Vejret frit. Ogsaa i en anden Retning kan jeg nu trække Vejret frit; jeg skal nemlig imorgen møde paa Bibliotheket i min nye Stilling. Først nu faar jeg at vide, at jeg har haft en meget farlig Konkurrent. En Dag i Januar [træder] en meget flot Herre ind til Bibliothekaren; han navngiver sig som forhenværende Redaktør af Kolding Avis Leunbach og tillader sig at ansøge om den Plads, som er foreslaaet paa Finansloven; tillige foreviser han Anbefalingsskrivelser fra Kultusminister Scavenius; nogle Dage efter kommer Professor Matzen ind til Bibliothekaren og anbefaler ham meget indtrængende til Pladsen. Sagen er den, at han i sin Tid forsvarede Ministeriet Estrup meget ivrigt i sin Avis, saa nu mener [de], at de bør skaffe ham et Levebrød, da Avisen er gaaet istykker. Da Bibliothekaren sagde mig Besked, tilføjede han, at der maaske vilde blive en lille Krig med Universitetets Bestyrelse i Anledning af min Ansættelse, men det skulde jeg ikke bryde mig det allermindste om.

Idag spiste jeg til Middag hos Doktor Barfod (Hans Peter og lille Mine), Doktoren foreslog mig, da han hørte mig sige, at jeg ikke kunde Engelsk, at vi skulde læse sammen, da han ogsaa gjerne vilde lære det; foreløbig har vi aftalt at læse en halv Timestid hveranden Aften.

Kjøbenhavn, d. 15 April 1883.

Saa vil jeg da fortælle eder om den latinske Komædie. Der blev trykt et meget udførligt dansk Program, der fulgte Stykkets latinske Dialog Scene for Scene. Stykket begyndte med en Scene mellem den storpralende Soldat (H. O. Lange) og hans Snyltegæst, hans uundværlige højre Haand (Dines Andersen). Alle ere enige om, at det var en morsom og vellykket Forestilling. Hovedrollen, der blev udført af en ung Rus fra Sorø (V. Andersen) blev efter alle Bladenes Mening paa Grund af hans fortrinlige Spil og vellykkede Mimik til en glimrende Præstation. Nationaltidende siger: Ogsaa den særdeles vanskelige Titelrolle udførtes ligeledes med Lune og Sikkerhed. Til behagelig Underretning for eder, kjære Forældre, spillede denne sidste Rolle af eders Søn; dog maa I ikke derfor tro, at eders

Søn er et født Skuespillertalent, thi Morgenbladet mener, at jeg først blev helt morsom i sidste Scene (hvor jeg fik Prygl). – Da Stykket var færdigt, samlede alle de Medvirkende, og saa gik vi i sluttet Trop ned i Rydbergs Kjælder paa Østergade, og da vi var voldsomt sultne, bestilte vi hver en Boeuf med Spejlæg og en halv Bajer til. Vi var ialt 14, og da Boeffen var fortæret (den støttede voldsomt!), saa bestilte vi 4 Flasker Rhinskvin og nu gik det løs med Taler, Vittigheder, Brandere og Lystighed lige til Klokken var 1¹/₂, saa brød vi op og skiltes ad. 3 af os, hvoriblandt jeg var, gik saa op i Samfundet og drak en Kop Kaffe og saa gik jeg hjem og i Seng. Det var jo en temmelig dyr Historie, den kom os hver paa henimod 3 Kroner; men en Gang imellem kan man jo nok have Raad dertil.

Kjøbenhavn Mandag 23 April 1883.

Ugens Begivenhed har jo naturligvis været det store Knald paa Bjerregaard, alle de andre Begivenheder maa naturligvis træde i Skygge derfor. Ialt 32 Mennesker var placerede ved Middagsbordet. Beværtningen bestod af Suppe, (jeg kan ikke angive hvilken Slags), Fiskefarce med Hummersauce, røget Skinke med Grønærter, Snittebønner, Langkaal og Blomkaal, Urhøns og Is, dertil serveredes 3 Slags Vine: Rødvin, Sauterne og Sherry. Der holdtes jo mange Taler, men der var ikke noget videre ved dem, naar jeg undtager Onkel Søren fra Skibby til Olga. Efter Middagen fik vi Kaffe og Cigar, og saa gav en Student en hel Komædie. Nu begyndte det, der var det mindst morsomme: »Ungdommen skulde lege«. Jeg blev dømt til at holde et fyldigt Foredrag om en eller anden Ting; der stod jeg og fandt saa ogsaa paa en lille Tale om Kvindens Forfald i vore Tider, som jeg, naar jeg selv skal sige det, vistnok slap meget ordentlig fra.

En Ting har jeg i denne Tid faaet nærmere Underretning om, og det er filologisk Examens Forandring. Der bliver fra nu af 1 Hovedfag og 2 Bifag med meget mindre Fordringer, end der nu stilles. Jeg vil da vælge Latin til Hovedfag og Græsk til det ene Bifag, det andet Bifag kan da blive enten Tysk eller Fransk.

Kjøbenhavn Søndag. 29. April. 1883.

Min Morgentur gaaer jeg ganske alene, og det er saa langt fra, at jeg savner Selskab, at jeg endogsaa befinder mig nok saa godt uden Følgeskab; nu er det jo ogsaa den dejligste Tid paa Aaret at spadser i. Hvor prægtigt er det ikke hver Morgen at kunne se, hvor meget Knopperne paa Træerne er voxede siden igaar, at se, hvorledes hele Naturen svulmer af Liv og

Glæde over Solen, over den rene Luft, over den velgjørende Regn. Jeg gaar da i mine egne Tanker, drikker et Bæger Vand ved Kilden gaar en Gang op og ned ad Frederiksberg Bakke og undertiden langt ind i Søndermarken, og naar en Time er gaaet, er jeg hjemme.

Som I vide, arbejder jeg i den sidste Tid saa smaat paa et ægyptisk Lexikon, der med Guds Hjælp, hvis alt gaar vel, maaske kan blive færdig om 8 eller 10 Aar, jeg skriver det paa Tysk. Naar I ville spørge mig om, hvor længe jeg troer, at jeg vil være om denne Examen, antager jeg efter et løst Overslag, at jeg allermindst kommer til at anvende 5 Aar endnu. Jeg maa naturligvis lægge mig særlig efter latinsk Stil, og Dr. Siesbye har været saa venlig, at ville rette mine Stile saa længe og saa mange, som jeg kan overkomme at skrive; det er jo et Tilbud, som jeg ikke kan være glad nok over.

Moderen skriver 2. Maj i Anledning af Siesbyes Tilbud: »Du har ogsaa et sjældent Held, alle er venlige mod dig; tak Gud derfor, lille Hans, det er en stor Gave, at han har givet dig den frimodige Natur, derved kan andre bedre komme dig i Møde.«

Kjøbenhavn. d. 6te Maj 1883.

Lad mig strax, inden jeg glemmer det, gjøre en Bemærkning, som forhaabentlig vil glæde eder, og det er, at jeg i de sidste 5 Uger ikke har røgt mere end et halvt Pund Tobak [foruden] 1 Cigar om Dagen; det maa dog kaldes maadeholdent. Jeg synes, at jeg nu, da jeg har 800 Kroner i Løn om Aaret, da maa have Lov til at dække saa mange Udgifter, som det er muligt, med disse Penge. Disse Udgifter blive da først og fremmest mit Ophold, dernæst Bøger og Reparationer paa Støvler og Klæder, som gjøres herovre, og endelig Lommepege. Naar alle disse Udgifter, som her ere omtalte, blive afholdte af mine 800 Kroner, saa vil der dog sikkert blive noget til Rest, som saa kan indsættes i Sparekassen. Saa kunde der jo ogsaa af og til være en eller anden Extraintægt, maaske ved lidt Skriverseri – min Lyst gaar bestemt i 2 Retninger: det ægyptiske og det religiøse.

Lad mig saa komme til at fortælle om Gildet igaar for Skuespiller Zinck, som jo ellers ikke har faaet noget for sin store Ulejlighed [med Instruksen til den latinske Komædie]. Vi skulde møde hos Simoni paa Kongens Nytorv i Aftes Kl. 8 i Livkjole og hvid Slips. Vi var ialt 18 ved Bordet: Professor Ussing, Zinck og Pietro Krohn, som havde hjulpet med Custumer, endelig alle 12 Skuespillere og Suffløren. Traktementet

bestod af kogt Lax, Oxesteg og Is, af Vin var til Fisken $\frac{1}{4}$ Flaske Sauterne pr. Mand, til Stegen $\frac{3}{4}$ Flaske Rødvin pr. Mand og til Isen $\frac{1}{4}$ Fl. Sherry pr. Mand. Der blev naturligvis holdt Taler i et væk. En latinsk Festsang, som var forfattet af den V. Andersen, som havde den største Rolle i Komodien, og som var fuld af Vittigheder og morsomme Hentydninger, blev afsungen. Endelig gik vi ind i et Værelse ved Siden af, hvor vi nød en Cigar, og snart efter gik vi ind til en Kop Kaffe med Cognac, her blev ogsaa holdt Taler. Derefter var der igjen en lille Pause, saa kom Punchebollen ind, og var der ikke holdt Taler før, saa blev der nu. Kl. 12 gik Ussing, Zinck og Krohn, og nu begyndte jo ogsaa Lystigheden at tage til. Endelig Klokkeren 12 $\frac{1}{2}$ bryder vi op og gaaer op ad Østergade, men da de forreste pludselig svinge til venstre ned i Rydbergs Kjælder, saa følger hele Skaren med; der blev der nu drukken Sodavand med svensk Banco. Nu vil Fader vistnok sige: »Du var vistnok ogsaa lavet godt i Stand,« men dertil vil jeg bemærke, at jeg ganske vist var mere munter og talende end sædvanligt, men min Mave var fuldstændig i Orden og Hovedet ligeledes, thi jeg kom særdeles pænt og stille hjem, og hvis I ønsker et afgørende Bevis, jeg behøvede ikke at lede efter Nøglehullet!!!

Kjøbenhavn Tirsdag d. 15. Maj 1883.

I Lørdags havde vi fri paa Bibliotheket, og glad var jeg, thi Kl. 11 $\frac{1}{2}$ rullede Harald [Ostenfeld], P. B. og jeg afsted til Roskilde, hvor vi saa os om en halv Times Tid, saa sejlede vi c. 2 Mil til Selsø og gik derfra 1 $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej til Skibby. Det er en prægtig Familie baade de gamle og de unge, og de fortjente vistnok tilfulde at have det saa godt, som de maa have det i Skibby; det er jo et stort Kald, med kun en Kirke. Mindre heldigt er det naturligvis, at det er temmelig dorske Sognefolk, som Onkel har med at gjøre, men han arbejder meget paa at forbedre Forholdet; saaledes talte han baade i Søndags og i Mandags meget i sin Prædiken om Ligegyldigheden i Sognet, og med Guds Hjælp bliver det vel nok bedre. I Søndags blev hele Ungdommen i Præstegaarden – P. B. og jeg iberegnete – inviterede op til Apothekeren i Byen, hvor der ogsaa var en Del Ungdom samt en Del fra Pastor Jungersens i Ferslev, der er Nabosogn til Skibby. Der legedes nu og dansedes den ganske Aften, og næste Aften – i Mandags – var Apothekerens i Præstegaarden, hvor det gik til paa samme Maade. Ellers var vi hele Dagen ude i Haven, hvor vi laa og røgte Tobak, passiarede, spillede Croquet og morede os saa godt, som vi kunde. I Morges Kl 5 blev vi vækkede. Jeg skulde møde paa Bibliotheket Kl. 11.

Søndag d. 20 Maj 1883.

Som I jo vide, saa ere mine Breve af den Beskaffenhed, at jeg i dem bearbejder ikke alene de ydre Tildragelser, som jeg har oplevet, men tillige det Tankeliv, som jeg lever med i mig selv. Det er Arbejdet i det skjulte, som har den største Betydning; thi det er ikke Gjernerne, der skulle frelse os, det er Sindelaget og Hjærtelaget, der ved Guds Naade skal bearbejdes og rettes paa. Disse Arbejder i det skjulte lære [den kristne] at sige: »Fader i Himmelen, du er mit Haab, din Naade er mig nok.«

Men hvad er det da for en Arbejden i det skjulte? Det er den stille Virken, som intet Menneske aner, og som intet Menneske maa ane, den Virken, som fredlyses for Guds Aasyn, saasandt som Gud seer i hvert Menneskes Hjærte, den Virken, som Mennesket foretager selv mod sig selv, med sig selv, for sig selv; den Virken er Selvarbejdet for Gud.

Det næste Spørgsmaal bliver: Hvad gaar da dette Selvarbejde ud paa? Kjend dig selv! det maa Mennesket begynde med, men hvorledes? For at *kjende sig selv* maa man først *finde sig selv*, det vil sige: man maa vende Blikket fra alt det udvortes, der opfylder ens Sjæl og Tanke, til det indre, som jo, christeligt set, er det, der staar paa Spil, det, der er Livets Indsats. Har man faaet Øjet op for dette, saa kommer vi til det næste Skridt i Selverkjendelsen: *prøv dig selv!* naar saa man seer sin Synd, sin Skrøbelighed, sin Afmagt, sin Usselhed, saa kan en Kristen ikke være i Tvivl om det næste Skridt, det kan kun være: Tilflugt til Guds Naade. Hvis nu den kristne blev staaende paa dette Punkt og sagde: »Nu maa Guds Naade udjævne Resten«, saa er han efter min Mening i en stor Vildfarelse.

Nej, nu er det Punkt kommet, da det Arbejde begynder, som saa mange af de saakaldte kristne gyse tilbage for eller tro kan undværes; det er Arbejdet paa at følge Kristus efter. Her kommer det klart frem, at Kristendommen er ikke som Fod i Hose, nej det at være Kristen er en stadig Lidelse. Det at tro trods alt, hvad Forstanden, hvad Verden, hvad Livet siger, det er en Vanskelighed for os Mennesker, som vi ikke komme over uden gennem Lidelse.

Menneskeligt set, er dette at *ofre sig selv*, men christeligt set, er det at *finde sig selv*. Vi skulle altsaa følge Kristus efter, men hvorledes skulle vi bære os ad dermed? Endnu formaaer jeg ikke at besvare Spørgsmaalet i dets fulde Udstrækning, men enkelte Punkter kan jeg angive, og det er Punkter, som jeg lægger en særlig Vægt paa. For det første skulle vi *være i Sandhed*, det vil sige: vi skulle være os selv, rensede gennem den guddommelige Kjærligheds Lue, vi skulle leve som os selv med fuld Bevidst-

hed om Guds Kjærlighed til os. Dernæst skulle vi selv *overtage Ansvar*et for vor *Salighedssag*, vi skulle være overbeviste om, at vi selv og ingen anden skal aflægge Regnskab for Guds Domstol. Endelig skulle vi selv overtage *Arbejdet* for vor evige Salighed. Saaledes kommer vi tilbage til Selvarbejdet og til den Sætning, som jeg engang har fremsat: At være sig selv nok.

Vi skulle vise Kjærlighed mod Næsten. Hvorfor? Sandelig ikke for igjen at elskes af ham, nej for at opfylde Guds Befaling og først og fremmest fordi denne Befalings Opfyldelse er en Betingelse for den evige Salighed.

Forresten vil det vist interessere eder at faa at vide, at V. Schmidt er udnævnt til Docent i Ægyptologi og Assyriologi.

Jeg er af Onkel og Tante blevet inviteret til at ligge paa Landet ude paa Bjerregaard i den varmeste Tid, og det er et Tilbud, som jeg naturligvis ikke sagde Nej til; jeg har tænkt at indrette det saaledes, at jeg, naar jeg kom fra Bibliotheket, gik her op til Rikke og spiste til Middag og saa vandrede til Bjerregaard og blev der om Natten.

Moderen skriver 26. Maj, at det at anse Kristendommen for Lidelse »er vist en Fristelse, som man bør søge at komme bort fra og hvile i *Haabet* og, som du skriver et Par Gange, stolende paa Guds Naade«, og hun skriver om sin Moder, at »hun kæmpede sandelig ikke, hun granskede heller ikke, men hun var ydmyg og kjærlig, og har vi ikke et stort Vidne i hende?«

Kjøbenhavn. Søndag 27. Maj 1883.

Først og fremmest maa det fastholdes, at alt, hvad jeg siger, har sagt og vil sige om disse Forhold, siger jeg kun for mit eget Vedkommende og for min egen Skyld; det store ved Kristendommen er, at den ikke ligner Matematik, som langt fra alle kunne faa ind i Hovedet; thi Kristendommen er saaledes beskaffen, at alle kunne opfatte den. Dog ikke paa samme Maade. Det at være en god Kristen vil sige: at være en *oprigtig* Kristen, der af sit ganske Hjærte uden Forbehold lægger sin Skæbne i Guds Haand og uden Indvending, med Sindets fulde Begejstring, troer paa Evangeliet om Synd og Naade. – Lad mig derfor sige det igjen: alt, hvad jeg siger om Christendom, siger jeg som noget, der *kun* gjælder for mig personlig.

Jeg skrev, at en Christens Arbejde som Christen var Selvarbejde. Det gjælder mig i en overordentlig Grad: Aldrig har jeg mere Udbytte i Retning af at blive og være en Christen, end naar jeg som nu skriver om disse Ting fordi jeg har bestemt Sigte paa Forholdet: at blive og være en kristen;

fordi jeg selv med hele min personlige Kraft og hele min Tankes Vægt er opfyldt af denne Opgave. Ogsaa ved Samtaler dels med Meningsfæller og dels med Modstandere vinder jeg et større Udbytte end almindeligt, og det af den samme Grund. Derimod maa jeg aabent og ærligt – thi jeg ved, at det sætte I Pris paa – bekjende, at jeg ikke vinder et saadant Udbytte ved at gaa i Kirke og høre Præsten, der er det i Særdeleshed Salmesangen, der bereder mig en overordentlig Glæde. Jeg føler mig fuldt og fast overbevist om, at hvis jeg skulde have noget større Udbytte af at være i Kirken, saa maatte det være, naar jeg selv talte. Gid I maa kunne forstaa, hvad jeg mener; jeg kan nemlig ikke faa den tilbørlige Spænding i mit Gudsforhold ved at være blot hørende; jeg vilde efter Sagens Natur blive en ussel Præst; maaske vilde jeg kunne tale med Varme og Begejstring om mine egne Kampe, om Herrens Naade mod mig; men hvor maatte jeg ikke pines og ængstes for mine Tilhørere, ved ikke at kunne personlig bringe dem hver sit, ved at tænke paa, at jeg aldrig vilde kunne blive færdig med den Pligt, som Gud har paalagt mig mod mig selv.

Ulykken er, at Folk ville være mere, end de ere af Naturen af Guds Haand, mere end deres Evner og Kræfter kunne give dem at være; de ville ikke være sig selv nok og nøjes med at uddanne sig selv i Overensstemmelse med deres Anlæg og Evner. Thi det at være sig selv nok forhindrer ikke, at man idelig og altid skal lære af andre, der er kun en Betingelse: gaa aldrig udenfor dig selv! Bort med al Modegalskab, med al Raaben i Kor om den saakaldte gode Tone, der vil give Regler for at være et Menneske!

Kristendom er vel en Lidelse, men denne Lidelse rummer dog den største Glæde og den største Velsignelse: nemlig Glæden over og Velsignelsen ved at være en Kristen.

Kjøbenhavn. 10 Juni 1883.

Det er jo min Opgave, netop især i denne Ungdomstid, at faa et rigtig, et sundt Blik for, hvorledes et Liv skal føres her i Verden i Overensstemmelse med Guds Bud og ens egen Samvittighed; derfor har det den største Betydning for mig at faa et rigtigt Blik for, hvorledes da Livet føres af andre, for at jeg kan se, om det er værdt for mig at følge deres Exempel.

En Ting har hidtil plaget mig, og det er, at jeg ikke har kunnet finde andet Navn for mine Anskuelser end Egoisme; nu har jeg et Navn – Folk er nu engang saadanne, at de næsten se mest paa Navnet – og dette Navn er Individualisme. Det, der er karakteristisk for Egoismen, er netop, at den

vil kommandere ikke alene sig selv men ogsaa andre; den opammes ved Smiger og næres ved Røveri. Individualismen hævder *Ansvarets* fulde Betydning, *Personlighedens* fulde Ret og *Pligtens* fulde Alvor og Krav. Der har Mennesket først og fremmest sig selv at arbejde for, men ingen andre maa han anvende til at udføre Arbejdet end sig selv, da kun han selv har Ansvar et ligeoverfor Gud og Samvittigheden.

Jeg skal ikke nægte, at jeg i de sidste 2 Uger, før [Fader kom herind paa Besøg], ikke fik saa meget bestilt, som jeg muligvis kunde have faaet; men jeg laa lidt længere i Sengen om Morgenen og læste en Del i Søren Kierkegaard og i Alexander Vinets Skrifter. Nu derimod maa jeg se at indhente det forsmøt. Mit Arbejde paa Bibliotheket gaar nu sin vante Gang; fra 1ste Juli faar jeg 100 Kroner mere i Løn om Aaret, da 3dje Assistent gaar af af Helbredshensyn. Min Plads er givet bort til min gode Ven Dines Andersen, og jeg er jo ikke lidt stor af at oplære ham til Assistentgerningen. Jeg er vis paa, at Bibliothekaren er særdeles godt fornøjet med mit Arbejde særlig, da jeg er meget godt inde i en vanskelig (vistnok den vanskeligste) Afdeling i Bibliotheket nemlig danske og kjøbenhavnske Understøttelses- og Selskabsforeninger. Hvad mene I om en saadan Titel paa en Forening: Den broderlige og søsterlige, tredobbelt forenede, gavnvirkende Begravelses- og Lig-Kasse!!! – Desuden staar jeg paa en særdeles venskabelig Fod med hele Personalet.

Imorgen skal Harald Ostenfeld op til Filosoficum og paa Lørdag til Hebraicum. Harald faar naturligvis nok Udmærkelse.

I Brev af 12. Juni advarer Moderen mod at være for optaget af, hvorledes andre stiller sig til Kristendommen, da man derved let kommer til at synes, man er videre end andre, ligesom hun advarer mod hans Brug af »at være sig selv nok«, selv om hun nu har forstaaet, at han dermed mener at være sig selv bekendt.

I Brev af 19. Juni skriver hun i Anledning af Brev fra Sønnen af 17. Juni, at det »faldt rigtignok ikke aldeles i min Smag, men engang imellem at høre dig vrøvle er jo alligevel rart«. I nævnte Brev omtaler Lange sin Glæde over, at Faderen under sit Besøg i København har sagt op i Sønnens Pensionat, saa denne kan flytte til Oktober.

Kjøbenhavn. Søndag d. 24. Juni 1883.

Jeg er sikkert lige saa langt, ja maaske længere borte fra at være en Christen end de Mennesker, [der opfatter Kristendommen, som Flertallet gjøre det], men har jeg ikke Lov til at glæde mig og takke Gud, fordi han har vist mig en rigtigere Vej?

Det er Ydmygheden, som vi her ere komne ind paa; ja, det er en af

de himmelske Dyder, som frier Menneskene over alle Svælg og gjennem alle Farer, naar de ret ere gjennemtrængte af den. Jeg troer, at denne Ydmyghed, som maa og skal læres, den læres ret til Gavns ifølge den Opfattelse af Kristendommen, som jeg har udtalt. Thi hvor maa Mennesket ikke ydmyges i Frygt og Bæven, ja rystes i sit Hjertes Inderste, naar han ret alvorligt betænker, at Kristus skal efterfølges. Det er Ydmyghed overfor Gud; men nu Ydmyghed overfor vore Medmennesker. Her forlanges der kun en Ting af os: værere sande, værere eder selv bekjendt. – Jeg troer nok, at jeg har gjort et Fremskridt mod Kristendom, og dog har jeg gjort et Tilbageskridt; thi Fremskridtet bestaaer i, at jeg har faaet det rette Kig paa det at blive Kristen, Tilbageskridtet er, at jeg nu seer, hvor langt jeg er derfra, hvor uhyre en Pris det koster, medens jeg før troede, at Kristendommen var at faa for godt Kjøb. – I ville se af dette og af meget andet, at jeg skylder Søren Kierkegaard særdeles meget; dog maa I ikke tro, at jeg kan gaa ind paa alt, hvad han siger.

Kjøbenhavn. Søndag d. 1ste Juli 1883.

Det er saa galt, at jeg igaar havde 25 Graders Varme [R.] heroppe paa mit Værelse. Heldigvis har jeg fundet et passende Arbejde i denne Tid, som ikke kræver saa megen Anspændelse. Det er et nøjere Studium af Søren Kierkegaard. Særlig er der et Forhold, som interesserer mig særdeles, og det er hans Forlovelshistorie; det er nemlig lykkedes mig inde paa Bibliotheket mellem hans efterladte Papirer at finde Optegnelser, der ikke ere udgivne, men som kaste nyt Lys over denne Begivenhed. Kierkegaards Personlighed vil egentlig først kunne fremstilles i fuldstændig klart Lys, naar hans forhenværende forlovede, nuværende Fru Schlegel, er død. Naar I mene, at Ordet »filosofere« passer paa den Maade, jeg besvarer Spørgsmaalene paa, saa maa jeg til en vis Grad give eder Ret, vel at mærke, naar vi ved at filosofere forstaa en dybere Tankeundersøgelse; men det har jeg altid gjort mig Umage for – kun I kunne sige, om det er lykkedes mig –, at fremstille mine Tanker og Anskuelser ikke i en dunkel og forblommet og kunstig Form, som Filossofferne desværre gjøre, men derimod saa klart og simpelt, som det er mig muligt, og helst ssaaledes, at alle kunne forstaa det. Søren Kierkegaard begik den Fejl at skrive nogle af sine Skrifter ssaaledes, at kun faa kunde forstaa dem.

Konfirmationens Fordring til hver enkelt er altsaa: giv det Løfte, at du vil blive ved din Daabs Pagt indtil din sidste salige Ende. Kristus vilde sikkert ikke fordre et saadant Løfte, thi han ved, hvor let Løfter føre os

Mennesker vild; han vil ikke have Løfter om Tro, han vil have Troen selv. Man siger: Loven er ærlig, men Holden er besværlig; det er egentlig ikke rigtigt; det er kun Holden, der er ærlig, overfor Gud har et Løfte intetsteds hjemme. Jeg husker, at da jeg blev konfirmeret, og skulde sige Ja til disse 3 Spørgsmaal, som Præsten forelagde mig, saa maatte jeg græde, jeg kunde ikke andet, men hvis en vilde spørge mig, hvorfor jeg græd, vilde jeg ikke kunne have angivet [Grunden]: jeg maatte, dreven af en uimodstaaelig Trang, græde; og jeg var den eneste af Drengene, der græd. Nu forstaaer jeg bedre dette; det var ligesom en Opfordring til Præsten: Giv Tid, giv Tid, jeg ved ikke endnu, hvad det vil sige, denne Handling, disse Spørgsmaal; jeg har jo endnu ikke seet Verden under Øjne, Giv Tid, giv Tid! Ja, jeg troer, at det var et saadant Nødraab, der laa i min Sjæl – og saa stod den nysgjerrige Hob, Pøbelen i Kristenheden, der søger til Kirken for at se paa Klæder, og gloede og spottede og kritiserede. Konfirmationsforberedelsen har jeg ikke fremført et Ord imod, og det kan ingen Kristen gjøre, thi den er paa sin Plads paa den Tid, da Børn skulle ud i Verden paa egen Haand.

Sikken en Varme, vi har i denne Tid. Jeg gaer næsten daglig ind i Industriudstillingsbygningen og drikker mig et Glas Kjørnemælk til 3 Øre, det støtter jo altid noget; Forresten gaar jeg kun lidt ud, dog er jeg i Reglen en Gang om Ugen ude paa Bjerregaard; saa gaar jeg derimod, naar jeg trænger til at se Mennesker en Aften hen i Tivoli, det koster mig jo kun 50 Øre, og saa kan jeg høre god Musik, som glæder mig meget; desuden seer man der Folk fra en Side, som ellers kun sjældent kan ske. Det er morsomt at lægge Mærke til, naar Folk staaer og ser paa Pjerrot, o. s. v

Kjøbenhavn. Søndag d. 15. Juli 1883.

Sidste Søndag begyndte jeg paa et Brev til eder, som jeg imidlertid ikke fuldførte, da jeg tænkte, at Fader jo nok vilde fortælle alt om og fra mig. Dersom I nu vidste, hvor jeg har skammet mig mangfoldige Gange over mig selv, fordi jeg, skjønt jeg havde udmærket god Tid, dog lod dette Brev ligge.

Jeg talte [i en Samtale med Kammerherreinden i Vinter] om det vidunderlige Held, som jeg havde haft, og tilføjede: »Jeg er næsten bange for saameget Held, et Menneske har sjældent godt af for megen Medgang.« Sagen er jo den, at jo mere Medgang et Menneske har, med desto større Strengthed maa han vogte over sig selv og sit Gudsforhold, thi Med-

gangen er en af de farligste Fjender for Gudsforholdet, man glemmer endelig sine Pligter mod Menneskene og sin Taknemlighed mod Gud. – Heri er intet overdrevent; *jeg kan tildels tale af Erfaring.*

Jeg havde et Hjem, som ingen har haft før mig, saa fuld af Kjærlighed, af trofast Omhu, af inderlig Tro og Hengivenhed; jeg blev afholdt af mine Lærere og Kammerater; og indtil dette Øjeblik ved jeg ikke af at have en Fjende ja ikke engang en Uven. I Skolen var jeg Nr. 1, skjøndt jeg skyder daarligere end saa mange, vinder jeg første Præmie, jeg har en glødende Interesse for Videnskaben og særlig for en enkelt Gren, jeg gør Fremgang deri; et Aar efter at jeg er bleven Student gaaer mine Barndomsdrømme i Opfyldelse ved min Ansættelse ved Universitetsbibliotheket, jeg avancerer endogsaa i Løbet af kort Tid. Mit Studium gaar jævnt fremad o. s. v. Her seer I den ydre Side af mit Liv i korte Træk. Men nu den indre Side. I min Barndom er jeg oplært i Kristendommen, med Kjærlighed og Mildhed, jeg kjendte Kristusbarnet, jeg voxede op med det, og i den saakaldte Lømmelalder var jeg vistnok temmelig ligegyldig for Gudsforholdet. Saa kom der Dage, da Tvivl begyndte at nage mig, og mit Held bidrog, som jeg nu kan forstaa, til at nære disse Tvivl; dette fortsættes her i Kjøbenhavn, skjønt ingen mærkede det; saa kom endelig Afgjørelsen, da det afgjørende Slag skulde staa, da begyndte jeg at træde i nærmere Forhold til S. Kierkegaards Skrifter, og saa – kom mit Gudsforhold lidt efter lidt tilbage i sin tidligere Skikkelse, kun at nu kjendte jeg bedre den lidende Kristus paa Korset end Kristusbarnet i Krybben; hele Kristi Frelsermagt blev mig paa en Gang klar og nu – nu gjaldt det om at *blive* en kristen.

Men nu Pligterne? Ja, kjære Forældre, jeg vil først og fremmest være fuldkommen oprigtig. – Jeg saa, hvorledes alt lykkedes for mig og blev naturligvis opfyldt af mange Planer. Snart vilde jeg samle Stof til et ægyptisk Værk og snart var det et stort Værk om S. Kierkegaard, der rørte sig i min Hjerne i den Tid, da jeg var ude af mig selv af Ærgrelse over Fritænkeren Brandes's fejlfulde og forfalskede Fremstilling af S. Kierkegaards Virksomhed. Filologien syntes mig tør og kjedelig, naar saadanne Tanker spøjte hos mig, og derfor blev den ogsaa forsømt vel meget. Men nu er det gaaet op for mig, at jeg maa passe paa. Det bliver maaske det bedste for mig helt at sætte S. Kierkegaard og Ægyptologien paa Døren; det vil sandelig blive haardt.

I se, at jeg nu er af en anden Mening end i Oktober Maaned, nu troer jeg, at det vil være det bedste at lukke Øjnene helt fra disse to Fristere, men uendelig haardt vil det blive for mig at skilles fra dem. Dog maa jeg

først afvente, hvad Efteraaret bringer i sit Skjød, om ikke den nye Examen bliver indført, saa skal den afgørende Beslutning tages.

August 1883—Juni 1884

*Flytning til Pensionatet i Gyldenløvesgade 16.
Udmeldelse af Studenterforsamlingen. Medlem af Studenterforeningen
og A. C. Larsens liberale Forening indenfor denne.
Prisopgave til filologisk Samsund. Opgiver Søndagsskolen.*

Kjøbenhavn, d. 26. August 1883.

Herhjemme har Arbejdet i de forløbne Dage gaaet særdeles godt, og Lysten er der til at tage fat, saa naar jeg efter at have skrevet uafbrudt i et Par Timer trænger til et Par Minutters Pust, saa tager jeg min Fløjte og fantaserer paa den, og saa igjen det nye Penneskraft i Haanden og fremad gaaer det igjen. —

Men en Ting er der, som mere end noget andet støtter mig til mit Arbejde, og det er den prægtige Tur til Varberg, som nu er forbi; ja mange Tak skal I have for den, vær vis paa, at jeg er eder taknemmelig, thi jeg formaaer saa daarligt at udtrykke min Taknemlighed i Ord og Gjerning; gid jeg blot kunde bringe eder lidt Glæde til Gjengæld.

Kjøbenhavn, d. 2. September 1883.

I kunne jo nok tænke eder, at der ikke gives noget værre Arbejde her i Kjøbenhavn end at se paa Lejlighed; endelig kom jeg træt og udaset hjem, uden noget Resultat, skjönt alle Billetterne [10] var brugte. I Fredags Formiddag kom jeg imidlertid i Tanker om, at der jo var et Haab tilbage i Gyldenløvesgade Nr. 16. 4 Sal, og derfor gik jeg derop, og efter en halv Times Forhandling, tog jeg en rask Beslutning og lejede 2 Værelser.

Frk. Preisler, som jeg skal bo hos, er en Dame paa omtrent 50 Aar. Hun har en temmelig stor Forretning, idet hun har Kafé og Konditori i Stuen og mange Logerende, der dog ikke faa Kosten, endelig boer der [sex], som spiser hos hende. Jeg er altsaa paa en Maade kommen i et Pensionat, men denne Ulæmpe afhjælpes ved Værelsernes Beliggenhed.

Frøken Preislers Værelser er paa anden Sal, og der spises der; mine 2

Værelser ere paa 4de Sal, der paa en Maade er Kvist, men Trappegangen er ens helt op, og der er lukket Entré som ved en almindelig Salslejlighed. Det største [Værelse er] mod Vest med en dejlig Udsigt over Jernbanen, Søen og helt ud til Frederiksberg, det andet mod Øst; der er en lille Korridor mellem Værelserne, og det lille [Rum] er saa stort, at der udmærket godt kan staa baade Seng og Skab og Kommode og Servante, ja endog et Bord, hvis jeg om Sommeren vil opholde mig der paa Grund af Varmen.

For disse 2 Værelser samt for Kost, Opvartning, Lys og Varme skal jeg give 60 Kroner om Maanedn, enten jeg er der eller ej. Jeg vil faa omtrent 5-6 Minutters Gang til Universitetet, boer frit uden Huse ligeoverfor, udenfor Byen og dog nær ved den. En Fordel er der endnu, at jeg hver Dag, hvis jeg vil, kan faa en Snes Aviser at læse paa hendes Kafé i Stuen.

Kjøbenhavn, d. 9. September 1883.

Idag da jeg gik ind paa Bibliotheket, kom jeg Kl. 9 forbi Banegaarden, og til min store Forundring ser jeg, at hele Gaden er sort af Mennesker, og da jeg havde ventet lidt, saa jeg at det var hele Kongefamilien med Gæster, der skulde ind for at indvie det nye russiske Kapel i Bredgade. Det morede mig at faa dem at se, om det morede dem at faa mig at se, skal jeg ikke kunne sige.

Jeg er ikke mere Medlem af Samfundet.

Jeg har en Egenskab, som har hjulpet og vist ogsaa vil hjælpe mig meget her i Livet, og det er Ro, jeg har mærket, at jo mere i en Disput Modstanderens Hidsighed tager til, desto større bliver min Ro, og derved har jeg en stor Fordel; men – der er et »men« ved alting her i Livet, – denne Ro faaer let Udseende af Overlegenhed og Foragt, og jeg skal ikke nægte, at en lignende Følelse ofte kan fare i mig af Ærgrelse over, at Folk lader sig imponere.

I Søndagsskolen gaar det ikke længere saa godt, da vi have faaet en Forstander, der kun gjør baade Børn og Lærere kjede af det hele. Han er altfor lærd og theologisk for Børnene.

Kjøbenhavn, d. 16. September 1883.

Paa Bibliotheket gaar alt ved det gamle. Bibliothekaren [Birket-Smith] er selvfølgelig den, som jeg kjender mindst til; men efter det, jeg kjender ham, er han en Mand, der er al Ære værd, og jeg kan ikke være ham taknemlig nok for hans Velvilje mod mig. Hannover er troende Jøde og forresten en meget flink og venlig Mand at have med at gjøre. Frede-

ricia og Larsen ere begge 2 ivrige Venstremænd og Fritænkere, saa at jeg i Begyndelsen let stødte sammen med dem om religiøse Meninger; men nu have vi sluttet en gjensidig Overenskomst, som gaaer ud paa, at vi gjensidig respektere hinandens Anskuelser. De ere ellers særdeles flinke i Omgang og prægtige Mennesker at arbejde sammen med, og jeg skal ikke let glemme, hvad jeg skylder Fredericia i den ene og den anden Retning. Gjellerup kjende I jo saa godt [fra et Ferieophold med dem i Sverige], at jeg ikke behøver at omtale ham nærmere. Dines Andersens Person og Tænke-maade kjende I jo fra mine gamle Breve.

Min Fløjte har jeg stor Fornøjelse af, den bliver næsten brugt hver Dag i Mørkningen, og endnu har ingen klaget over mine musikalske Sysler.

Moderen skriver 19. Sept., at de har været noget urolige for hans Bedømmelse af andre og har i den Anledning drøftet nogle af hans Breve med Stiftsprovst Sørensen, som har beroliget dem, da Lange ikke følte sig bedre end andre. Tillige formaner hun ham til en Gave til Rikke og Gine nu, da han skal flytte fra dem.

Kjøbenhavn, d. 23. September 1883.

I denne Tid har der jo været højtideligholdt en stor Fest her i Landet i Anledning af Grundtvigs 100aarige Fødselsdag. Jeg er overbevist om, at Grundtvig har vist den kristne Menighed den bedste Vej under de nuværende Forholde. Grundtvig tager den kristne Menighed, som den er, han vil overlade til hver enkelt, om han vil være Hykler eller sanddru. Men desuden saa han en stor Fejl ved det bestaaende, og det var, at den kristne Kirke var afhængig af Staten, var en Statskirke, hvilket er et Misforhold, da Staten grunder sig paa et Princip, der ikke har noget at gjøre med Kristendommen. Staten forlanger helt andre Ting end Kristendom af sine Borgere; derfor maa en saadan Menighed heller ikke gjøre Fordring paa noget af Staten i sin Egenskab af religiøs Samfund, Menigheden maa selv sørge for en Præst, og den maa selv sørge for Religionsundervisning. – Saaledes har jeg forstaaet Grundtvigs Tanke om Frikirken; om han har ment det saaledes, ved jeg ikke, men det har jeg faaet ud deraf. Det er ikke gaaet op for Menneskene, at den kristne ikke har andet at gjøre i sin Egenskab af kristen end som Maria at sætte sig ved Kristi Fod og høre paa det guddommelige Ord, at det ikke er den kristnes Opgave at nære Bekymring for mange Ting, men kun at tænke paa, hvorledes det staaer til med hans Sjæls Frelse. – Den kristne har andet at gjøre end at omvende Fritænkere, han skal vise i sit Liv Troens Frugt; derved vil han tillige virke mægtigt paa anderledes tænkende.

I Søndagsskolen er der sket det, at vor Forstander har taget sin Afsked, da han var bleven gjort opmærksom paa, hvor lidt han egnede sig til at tale til Børnene. Nu har vi faaet en Student Heskiær til at være Forstander, og det lader til, at Børnene hører ham med Opmærksomhed og Interesse.

Kjøbenhavn, d. 30. September 1883.

Nu er jeg jo midt i Flytningen. Igaar pakkede jeg mine Bøger ind i en stor Trækiste og en Læderkuffert, som jeg laante af Rikke, desuden fandt jeg i Bunden af min Seng en Sæk, hvor jeg ogsaa pakkede Bøger i, Skuffen i mit Skab er fuldstoppet med Bøger, og endda er der nogle tilbage.

Hvad det angaaer, at jeg skulde melde mig ind i Studenterforeningen, saa maa jeg sige, at jeg ikke foreløbig har Lyst dertil. I lovede mig i Sommer de 18 kroner, som det koster; dem vil jeg hellere anvende et eller andet Tidsskrift for. Desuden er jeg virksomt Medlem baade af filologisk Samfund, hvor jeg er Sekretær, og af vor lille Forening af filologiske Studenter. Jeg har endogsaa været saa dristig at love at holde et Foredrag i filologisk Samfund, hvor dog Professorerne ville være Tilhørere. Hvad min Fløjte angaar, da er den min bedste Ven, jeg kjæler ordentlig for den, naar jeg spiller paa den, og dens Toner hjælpe altid baade paa Humør og alt andet; og den svigter aldrig. Jeg kan næsten sige, at paa den spiller jeg min Aftenbøn; naar jeg fremkalder de rørende, bløde Toner af en gammel Salme eller Sang, saa kommer Tankerne ligesom lokkede af Tonerne. Tanken og Tonen svarer og kalder paa hinanden, det er en Vexelsang, der lyder fra mig, der bølger lydløst op i den klare Aftenluft, og mod Stjernechoret, hvor den dog høres ligesaa tydeligt som i mit eget Hjærte.

Kjøbenhavn, d. 2. Oktober 1883.

Endelig sidder jeg i Ro. [Alt fra Saxogade] kom i Hus i god Behold uden at have taget det mindste Skade. Dernæst kjørte vi ned paa Kvæsthusbroen med min Vadsæk og min gamle Lænestol, som kom ombord, hvorpaa vi fik Fragtgodset fra Aarhus. Ja, mange Tak for alt, baade for de smukke Møbler og for eders Ulejlighed.

Foreløbig kan jeg sige, at jeg er overordentlig godt tilfreds baade med Kost og Omgang. Husets Beboere ere særligt gamle Folk, der er underlige Originaler derimellem; men de ere særdeles elskværdige at have med at gjøre. Kosten er *særdeles* god og rigelig. Fra Frøken Preisler skal jeg hilse og sige, at hun godt kan tage imod Eder midt i denne Maaned.

Kjøbenhavn, d. 7. Oktober 1883.

[Daglig] gaar jeg min Tur ud til Frederiksberg Have og drikker af Kilden og Følgeskab har jeg ogsaa fundet i en ung Student fra Aarhus, Laursen, der i Aar fik Udmærkelse. Han er overordentlig dygtig og særdeles fornuftig, men desværre er hans Bryst ikke stærkt.

Om Morgenens, naar Klokken er lidt over 7, kommer Pigen ind med en Bakke, og jeg skynder mig op af Sengen for at drikke Theen saa varm som muligt; Klokken 10^{1/2} gaar jeg ind i Spisestuen og sætter mig ved Frokostbordet. I Reglen spiser jeg alene. Klokken 4 spise vi til Middag sammen og det er virkelig en god, solid Middagsmad, [og] Kaffen staaer parat; og den er udmærket. Om Aftenen er det et veldækket Bord Kl. 8. Om Aftenen inden jeg gaar i Seng, faar jeg ^{1/2} Flaske bayersk Øl bragt ind paa mit Værelse. Hver Dag har jeg desuden noget Mad med mig paa Bibliotheket, og det er Smørrebrød, der søger sit lige forgæves.

Hvad de Mennesker angaaer, som ere her i Pensionatet, saa lad os begynde med Frøknerne Preisler, hvoraf den ene forestaaer Kaféen og Conditoret i Stuen og den [anden] Pensionatet ovenpaa. Hun er en meget flink og elskværdig Dame paa c. 50. Deres gamle Moder boer her, men viser sig aldrig udenfor sit Værelse. Næstkommanderende i Pensionatet er en norsk Dame Frøken Kirchner, der vel kan være c. 50 Aar; det er en Dame, som det er en Fornøjelse at være sammen med; hun har af den norske Folkekarakter bevaret det friske, frimodige, gemytlige, man mærker, at hun har en Vilje saa haard som Norges Fjælde, og at hun ved, hvad hun vil; hun er meget belæst og har adskillige Interesser. Hun retter an ved Middagsbordet. Om Aftenen er de gamle samlede til et Spil Whist, de leve alle i god Forstaaelse med hinanden. Naturligvis tales der ikke i denne Tid om andet end Hoffet ved Bordet; men i Eftermiddag har jeg faaet mig en meget alvorlig Passiar med Frøken Kirchner om kirkelige og religiøse Emner; hun er meget alvorlig og fornuftig Grundtvigianer.

I Brev af 8. Okt. formaner Moderen ham til at møde til Maaltiderne i omhyggeligere Toilette, end han gjorde hos Rikke, og taler om et Besøg af begge Forældrene i Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn, d. 14. Oktober 1883.

Først og fremmest en hjertelig Tak for de kjærlige Ønsker i Anledning af den 13. Oktober, og for de rare Ting, som I sendte, af hvilke jeg rigtignok foretrækker Støvleknægten for Visitkortbogen.

Idag gik jeg ud paa Bjerregaard, og Enden paa det blev, at jeg skulde

strax invitere eder til at komme over at besøge *mig*, saaledes at jeg betaler Kost og Logi og har eder hos mig, naturligvis lovede jeg, at jeg nok vilde afstaa Moder en Dag eller noget lignende.

Tænk jer, saa prægtigt vi kunne faa det sammen, I kommer her i dybeste Incognito, ingen ved det, I besøger ingen uden Onkels, Christiansens og maaske Barfoeds; vi kunne leve ganske for os selv, more os for os selv, tale sammen uden at [blive] forstyrret: det bliver en gylden Tid, en Tid, som jeg længe vil mindes. Men en Ting maa staa ved Magt, *jeg vil betale*; det skal ikke være Spilfægteri og Komediespil, saa at de paa Bjerregaard skal kunne sige, »at det hele kun var en Form, for at de kunde undgaa at bo her«, og bliv saa mindst i 8 Dage. Jeg er i den Grad glad over min Idé og vis paa eders Bifald, at jeg i Aften vil gaa hen i Folketheatret og se et morsomt Stykke, som kan ryste mine Lunger rigtig godt.

D. 17. Sept. skriver Moderen: »Det er jo ikke muligt at modstaa din Indbydelse, da det nu er ordnet saa godt, at vi kan bo hos dig, og Fader og Moder siger tusinde Tak og møder, om Gud vil, Søndag Morgen den 21. October.«

Kjøbenhavn, d. 4. November 1883.

Allerførst en oprigtig og hjærtelig Tak for den Tid, I tilbragte hos mig; hvor havde vi det ikke rart hyggeligt sammen, hvor kunde vi ikke tale baade om gammelt og nyt, og dog forekommer det mig, at vi ikke blev halv færdige med vor Passiar. Længe vil jeg mindes den Tid, da jeg boede paa Kvisten, og dog kunde huse mine Forældre; det vilde jo ganske vist, have været ganske umuligt, naar ikke Frøken Preisler havde vist sig saa imødekommende. Det hele kostede 20 Kroner 50 Ø.

Den næste Tak, som jeg sender eder, er naturligvis for Skriverbordet; der staaer tilbage som et varigt Minde om eders Kjøbenhavnsrejse; det minder mig hver Dag om eders Kjærlighed.

Aviserne undergrave Folkets moralske Sans ved de bevidst farvede og løgnagtige Fremstillinger af politiske Begivenheder. Politiske Dagblade, der staa i Løgnens Tjeneste kunne bestaa i Hundredvis, et religiøst Dagblad, der kunde, skulde og vilde staa i Sandhedens Tjeneste, er saa langt fra at kunne bestaa, at ingen nogensinde har tænkt paa et saadant. Man har opstillet noget, som hedder den offentlige Mening; det er et Udyr, den offentlige Mening er de flestes Mening, men er det Flertallet, er det Stemme flerhed, der skal afgjøre, om en Ting, en Sag er sand eller usand? Nej, Publikum er utaaelig, saalænge Personlighederne mangle; Personlighe-

derne maa ved Selvarbejde formes i Frygt og Bæven til Lydighed for Menneskets Samvittighed og Guds Bud.

Kjøbenhavn, d. 11. November 1883.

I gaar var jeg i den liberale Forening, som A. C. Larsen har dannet indenfor Studenterforeningen; vi holde Møder i Hotel Fønix i Bredgade. Senere gik vi ned i Studenterforeningen, hvor der var skrækkelig kjedeligt. Om C. B. faar jeg af og til Oplysninger af P. B.; han er jo meget afkræftet og kan velsagtens ikke komme ud før Jul.

Det var igaar 400 Aar siden, Luther fødtes. Paa Troens Omraade var Luther Sandhedens Apostel, han gik tilbage til Kilden for al Tro nemlig Bibelen; paa Kirkeforfatningens Omraade kom han et godt Skridt fremad, men han blev langtfra færdig paa dette Omraade. Han afskaffede Paven, men satte i Stedet for ham Statskirken; det Aag, der trykkede Christenheden blev fra et personligt til et upersonligt. Paa dette Omraade er Reformationen langtfra afsluttet, endnu den Dag i Dag arbejdes der paa dens Fortsættelse, en Mand som Grundtvig er en af de Mænd, der herhjemme har gjort sit til at føre Luthers Værk videre frem.

Kjøbenhavn, d. 18. November 1883.

Mine kjære, elskede Forældre!

Hvor skal jeg kunne takke eder nok for al den Kjærlighed, som I stadig ødsler paa mig; jeg ser jo nu af eders Brev, som var inderlig velkomment, at der kommer en hel Ladning Æbler, Glas, Tøj, Stol o. s. v., saa man skulde jo næsten tro, at jeg selv skulde føre Husholdning. Hvad Ordentlighed angaar, kjære Forældre, saa lover jeg eder paa Ære og Samvittighed, at jeg aldrig skal være anderledes, end at jeg kan kalde mig Hans Ostfeldt Lange, uden at I behøve at skamme eder. Forresten børster jeg i Virkeligheden mit Haar, uden at det hjælper videre paa det.

Lad mig denne Gang udtale mig om Kirkegangen, som jeg i nogen Tid ikke har deltaget i. Allerede i Foraaret udtalte jeg: Af Gudstjenesten er det ubetinget Salmesangen, der tiltaler og berører mig mest. Forunderligt nok har jeg *senere* fundet omtrent den samme Udtalelse etsteds i Søren Kierkegaards Dagbøger. Det jeg forlanger af en Gudstjeneste, det er at jeg skal mærke mit levende Samfund med Gud, at jeg selv faaer Lov at tale med ham, at anraabe ham, at takke ham. Alt det finder Sted i Salmesangen. Denne Salmesang finder jeg i Søndagsskolen; jeg er en Hader af al den nyere Musik med alle dens Løb og Triller, der lader Sjælen drukne i Tonernes brusende Strøm og overvældende Fylde. Derimod elsker jeg de al-

vorlige Folkemelodier, de skønne Salmemelodier, som vi have saa mange af; de løfte Sjælen op over det jordiske Fængsel, de lære Tro og Haab; de overbevise om Synd og forjætte om Naade, og endelig de frigjøre Sjælen og lader den smage Evighedens rene Glæde. Lad mig for ramme Alvor sige det. Min Fløjte er mig særdeles ofte til stor Velsignelse. Det at bede er at forlade det jordiske, det timelige og saa at søge det aandelige, det evige, det som ene er, var og bliver, den uforanderlige himmelske Fader. Bønnen er et Liv i og med Gud; misforstaa mig ikke, naar jeg siger: Jeg kan bede med min Fløjte, ja jeg beder næsten allerbedst med Fløjten. Saameget er vist, at skjønt jeg spiller meget middelmaadigt paa Fløjten, saa skal jeg dog aldrig ønske at kunne spille bedre eller at kunne spille andet end disse simple Melodier. –

Hvad Prædikenen angaar, saa skal jeg fatte mig i Korthed. Præsten udlægger Evangeliet til Kundskab og Opbyggelse for Menigheden; lad os her strax spørge: Siger Præsten os i sin Prædiken noget, som vi nødvendigvis maa vide for at blive salige? Paa dette Spørgsmaal maa jeg svare Nej. Det er jo netop det vidunderlige ved de kristne Forjættelser, at der behøves saa lidt til Saligheden, kun det ene, at tro, at »saa elskede Gud Verden, at han hengav sin Søn den enbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv«, det som der forlanges mere er kun at være døbt og saa en ærlig Vilje. Det andet som Prædiken giver, er Opbyggelse; men her er det saaledes, at jeg næsten ikke kan opbygges ved andet end, hvad der gaaer gennem mig selv. Læg vel Mærke til, at jeg siger ikke »udgaar fra mig selv«, men »gaaer gennem mig selv«; jeg maa selv leve med den opbyggelige Tanke og varigt paavirkes af den, før jeg kan sige, at jeg er opbygget. Det vil med faa Ord sige: Jeg maa selv være virksom i Tro.

Jeg ser godt, at det ikke er ganske i sin Orden, at jeg bliver borte fra Menighedens Gudstjeneste, om jeg end i mit stille Sind i min stille Stue holder min Gudstjeneste; jeg vil ogsaa bestræbe mig paa at drage saa stort Udbytte som muligt af den, og saa kunde, hvis Gud saa vil, Lysten ogsaa komme. Hvad Alterets Sakramente angaar, saa er der et Ord, der gjør mig bange, der altid bringer mig til at tøve og det er dette: Hvo, som æder og drikker Kristi Legeme og Blod uværdelig, han æder og drikker sig selv til Dom. – Dette Ord opfordrer stadig til nøje Eftertanke om Nadverens Betydning, og skjønt jeg troer paa Nadverens guddommelige Indstiftelse, saa er jeg dog ikke rigtig klar over, hvad det er, jeg her troer. Dog vil ogsaa her Guds Aand lede mig paa hans Vej til Sandheds Erkendelse.

Kjære Forældre, I vide ikke, hvor jeg er glad og begejstret over Frøken Kirchner; hun er en sjælden Kvinde; hun er ærlig, aaben og siger sin Mening, hvadenten den er Folk behagelig eller ikke. Hun har siddet oppe hos mig og hørt dette Brev; jeg har ogsaa sagt til hende, om hun, naar hun finder det for godt, vil sige mig ligefremt, at jeg skal børste mit Haar og tage Hænderne op af Lommen o. s. v., hvilket hun har lovet. – Jeg indtager allerede en bestemt Stilling her i Pensionatet, idet jeg forsvarer alt det, som de gamle Mennesker angribe.

I spørge, hvorfor Brevene ere dobbelt saa velkomne her som i Saxogade. Det er ganske simpelt, fordi jeg befinder mig dobbelt saa godt her, naar jeg læser dem.

Kjøbenhavn, d. 24. November 1883.

Lad os strax her slaa fast denne første demoraliserende Virkning af Moden: at den forhindrer Folk i at være sig selv bekendt. Kan et Menneske da virkelig altid være sig selv bekendt? Hertil maa jeg, hvad Verden saa end siger, svare: Ja, et Menneske, han være en saa stor Synder og Forbryder, som han være vil, kan altid være sig selv bekendt overfor hele Verden, naar han kun er sig selv bekendt ligeoverfor Gud og sin Samvittighed, det vil sige, naar han kjender sig selv i hele sin Elendighed og kjender Guds Naade i hele dens Udstrækning, hvilket jo atter er det samme som at erkjende og angre sine Synder. Held ham, hvis han da vil være sig selv og sin Gud bekendt, naar Verden ikke vil være ham bekendt.

Naar Moden gjør sig gældende paa et aandeligt Omraade, er det altid fordærveligt for Sagen selv, idet derved mange føre Idéen med sig i en bekvem Lommeudgave, som de kunne vise alle og enhver, uden at de ret tilegne sig den og leve efter den. Det er vel desværre saa, at der er Mennesker, som ogsaa betragte Kristendommen som en Modesag – og de ville velsagtens med Guds Hjælp ganske forsvinde af hans Menighed; men paa den anden Side har jeg havt Lejlighed til mange Gange at se, hvorledes mangfoldige Mennesker have grebet Fritænkeriet, ikke som en Følge af en indre Kamp, men ganske simpelt, fordi det er noget nyt, fordi det er Mode. – Paa samme Maade paa Aandens andre Omraader i Kunst, Literatur og Videnskab. Moden trænger sig ind allevegne, og har overalt de samme Virkninger: Skindet reddes paa Indholdets Bekostning.

Moderen, som i et foregaaende Brev har sagt, at hun tror, »at den Tid nok skal komme, da vor kjære Hans nok vil længes efter at være i Guds Hus sammen med

hans Menighed«, skriver 27. Nov., at »det, ikke at ville være som andre, kan sandelig ogsaa være forfængeligt«.

Kjøbenhavn, d. 2. December 1883.

Nu har jeg min Tid inddelt saaledes, at Tiden efter 5 helliges udelukkende Examenslæsningen, og det ægyptiske er lagt helt paa Hylden, naar jeg undtager de to Timer, som jeg læser med Valdemar Schmidt. Mit Liv føres efter en Snor, efter Uhret, det kan ikke være noget ondt, og Forfriskning finder jeg jo først og fremmest i mit Arbejde, som jeg har overordentlig Interesse for, og dernæst paa Bibliotheket, hvor jeg ser og taler med en Mængde Personer, og hvor jeg omgaaes med de prægtigste Mennesker. Jeg vil blive nødt til at trække mig noget tilbage fra dem, som jeg hidtil har besøgt jævnlige, og dog er der mange Ting, der saa forsømmes, som maaske burde fremmes og gjøres; for Exempel burde jeg jo besøge C. B., men jeg vil ærligt tilstaa, at jeg hverken har været hos ham eller Pastor Schødte; til C. B. gaar jeg vel nok en Morgen med det første; men det er sandelig haardt at spendere en Aften paa Pastor Schjødt.

I Torsdags var der jo Stads paa Bjerregaard; vi var, hvis jeg ikke tager fejl, 24 Personer, ligemange Herrer og Damer. Det var rigtig morsomt, jeg dansede saa længe, som jeg kunde holde ud, men den forfærdelige Fodsved, som plager mig i disse Dage, tvang mig tilsidst til at holde op.

I Brev af 4. Dec. skriver Moderen alvorligt til ham om, at det gælder for ham at være mere *for* andre, ikke blot tænke paa, hvad der interesserer ham selv, og *som* andre, ikke helst ville være noget aparte.

Kjøbenhavn, d. 5. December 1883.

I mene, at jeg ikke har ransaget mig selv nok; men, kjære Forældre, jeg skulde næsten tro, at jeg har ransaget mig selv alt for meget, hvis det ellers kan gjøres i for høj Grad. Kjære Forældre, jeg føler mig endnu i mit Forhold til eder som et lille Barn, idet jeg føler min Pligt mod Gud og mod eder, i mit Forhold til mig selv føler jeg min Pligt mod mig selv. Der er en Ting, som jeg slet ikke har Klarhed over, hvor jeg er aldeles i Vilderede, om Menneskets Pligter mod andre er større end dets Pligter mod sig selv. Jeg har hidtil troet, at Mennesket først og fremmest havde Pligter mod sig selv, som skulde opfyldes, forsaavidt som de ogsaa vare Pligter mod Gud; og det samme troer jeg endnu, om end jeg atter skal tage Spørgsmaalet op til fornyet Overvejelse. Hvad C. B. angaar, saa har jeg ærgret og skammet mig over, at han den syge er kommen mig i Forkjøbet, da han kom op til mig idag.

I maa nu ikke sige, at jeg bliver tør og gammel før Tiden; nej Sindets Friskhed og den barnlige Glæde over alt godt bevarer jeg som Hjærtets dyrebare Skat. Jeg haaber, at det bedre end nogensinde skal vise sig, naar jeg glad og munter kommer til eder i Julen og nedlægger al min Sorg og al min Glæde i eders kærlighedsfulde Favn.

Kjøbenhavn, d. 10. December 1883.

En Ting, som vistnok vil glæde eder, er at jeg i Lørdags var ude hos Bibliothekaren til Aften sammen med Gjellerup og Larsen. I vide jo, at jeg er Sekretær i filologisk Samfund; det er en Stilling, hvormed der er forbundet en hel Del Ulejlighed; jeg vil derfor se at blive fri for den efter Jul; derimod tager jeg med Liv og Sjæl Del i den Virksomhed, der udfoldes i vor lille filologiske Forening, da vi der paa den ypperligste Maade forene det nyttige og det behagelige. – Hvad Søndagsskolen angaaer, saa har den nu næsten i 2 Aar været et af de Steder, hvor jeg hentede Glæde og Forfriskning; særlig har jeg haft Fornøjelse derude i det sidste halve Aar, da jeg har haft den ældste Drengeklasse; jeg modtog den, da der kun var 4 Dreng, medens der nu møder omtrent 20 hver eneste Søndag.

Lad mig give et Udkast over den ringe Tid, som jeg for Exempel i denne Uge kan faa til min Læsning. Resultatet bliver, at i disse samfulde otte Dage har jeg kunnet anvende $14\frac{3}{4}$ Timer til min Læsning. I ville kunne indse, at det er for lidt, og jeg haaber ogsaa, at I ville indse Nødvendigheden af den Plan, som jeg foreslog i mit Brev af 2. December.

I Brev af 19. Dec. beder Moderen ham fra Faderen om – han skal rejse hjem om Natten – ikke at falde over Skinnerne i Korsør eller gaa ombord i Kielerdamperen og glæde Faderen med at lade sig »frisere rigtig godt«, baade Haar og Skjæg.

Kjøbenhavn, d. 6. Januar 1884.

Jeg havde igaar en længere Disput inde paa Bibliotheket med Fredericia og Larsen angaaende det Arbejde, som Videnskaben i vor Tid bør behandle. De paastode, at man ikke burde studere alt det gamle, der ikke mere havde nogen Betydning for Menneskeslægten, særligt skulde man lade saadanne Mænd ligge, som forlængst ere glemte af de fleste Mennesker. Jeg derimod paastod, at man ikke burde være ligegyldig for en eneste af Menneskeandens Ytringer, at endog Aandens Vildfarelser ere lærerige til alle Tider. Jeg fik Medhold af Bibliothekaren og af Gjellerup, som ogsaa mente, at Begejstringen og Modet selv for de mindste Opgaver ikke kan være for stort.

Maaske vil jeg anvende nogen Tid paa at besvare en Prisopgave, som filologisk Samfund har udsat, nemlig om Sprogbrugen hos en latinsk Forfatter, der hedder Petronius.

Kjøbenhavn, d. 13. Januar 1884.

Idag har jeg haft en rar Tid i Søndagsskolen, og efter Middagsbordet har jeg læst en Prædiken for de gamle her i Pensionatet, og da der ingen kunde synge, spillede jeg nogle ganske simple Salmemelodier paa Klaveret.

Den Disput, som jeg havde med Fredericia, det er jo i Grunden det gamle Spørgsmaal: hvorledes forholder Videnskab og Christendom sig til hinanden? Ifølge sit Væsen og Natur er Videnskaben hedensk; den er ifølge sin Oprindelse en Frembringelse af den faldne Menneskeand; men den faldne Menneskeand var jo skabt i Guds Billede; kan der da ikke tænkes en Videnskab i Guds Aands Lignelse? Jo, det kan der sikkert. Vær overbevist om, at de har alt at gjøre med hinanden, hvis du da er en Kristen.

Den kristne Videnskabsmand skal i Historien, i Mennesket og dets Liv samt i alle Menneskeandens Rørelser se det evige Princip, der ogsaa ligger til Grund for hele den kristne Livsbetragtning, nemlig den evige Kamp, som altid kæmpes mod Synden for at naa Forsoning med Gud; han skal i Naturens Mangfoldighed se Guds Almagt og Guds Skabermagt, der har underlagt alle disse Ting under Menneskets Tanke. Ud fra dette Standpunkt vil der kunne arbejdes i sand videnskabelig Aand; man vil der have et fast Synspunkt, der dog ikke virker indskrænkende paa de videnskabelige Undersøgelser, og der dog ikke i Forvejen fastslaaer Resultatet. Den Videnskabsmand, der arbejder med dette for Øje, han vil ikke sige, at nogen Bevægelse af Menneskeanden er uden Betydning, han seer den i dens absolute Forhold til Guds Aand og den aandelige Kamp, som udgjør Menneskelivets Idé. Og endelig, og det maa ikke glemmes, veed den kristne, at Mennesket har faaet af Gud sat visse Grænser, ud over hvilke hans Aand ikke kan naa; netop fordi han ved dette, fortvivler han ikke overfor nogen Opgave. Den fritænkeriske Videnskabsmand maaler Værdien af det videnskabelige Stof efter Nyttens eller en anden Maalestok, der i ethvert Tilfælde ikke har noget med det guddommelige at gjøre; han har som en Følge deraf slet ikke fast Grund under Fødder; idet det Synspunkt, hvorfra han betragter Historien og Naturen, snart kan være et og snart et andet; han kjender hverken Begyndelsen eller Enden paa den lange Traad, der gaaer gennem Menneskeslægtens Historie; nej han

tager et lille Stykke af den og klipper den af, seer sig saa næsten blind paa den. Lad os tænke os en Naturforsker, der tager det menneskelige Legeme for sig til Undersøgelse; han kan faa fat paa alle de enkelte Dele, men det aandelige Indhold forsvinder for ham, han seer ikke den evige, guddommelige Idé, der bærer det hele, Meningen med Historien og Naturen kan han ikke faa fat i. Han staar der ligesom Barnet, der har lært nogle fremmede Ord uden at vide, hvad de betyde. Skal man ende med at erklære det hele for meningsløst, saa har jo Fritænkeren dermed tillige erklæret Videnskaben for død og begravet.

Sagen er den, at der i mig sidder 2 Personer, der have ført denne Proces mod hinanden. Den ene Part i Sagen er mit syndige Menneske, som siger: Kristendom og Videnskab har ikke noget med hinanden at gjøre; driv du bare Videnskaben, og sørg ellers for at være nogenlunde god kristen. Ved at høre dette blev den anden Part i Sagen opmærksom; og denne anden Part er Gudsbilledet i mig, den Helligaand, som jo ogsaa har Bolig hos mig; den sagde saa: »Det gaar vistnok ikke an paa den Maade; det er nogl gamle Tanker, der hører det gamle Menneske til, det maa ud«. Og saa begyndte Processen; Guds Aand slog et vældigt Slag i mig mod Verdens Aand; det var knusende Ord for denne; Ordene blev nedskrevne strax som de kom frem i Tankens Svøb, og det er Grunden til at maaske ikke alt er saa klart, som det kunde ønskes.

Kjøbenhavn, d. 14. Januar 1884.

Det er den store Fejl, at man kun anerkender Forstandens kunstige Dannelse, og at man saare sjældent ser paa Hjærtets naturlige Dannelse; men denne sidste Dannelse har jo den Mangel i Verdens Øjne, at den ikke giver Adgang til de saakaldte dannede Kredse. [Der er] en hemmelig Artikel i det gode Selskabs Statuter: Det er Navnet og Familien, der skaber Manden, og ikke Manden, der skaber Navnet.

Kjøbenhavn, d. 20. Januar 1884.

Hvar er en Bekjendelse i Ord? det er en Vexel, der viser sig at være falsk, saafremt der ikke ligger en Erfaring, en Livsrørelse bagved hvert Ord. Thi hvad er det at være en kristen? det er, at ens Liv udtrykker den stadige Stræben efter at *blive kristen*; det er den stadige Følelse af, at vi altid trænge til Kristus; det er den dybe stille Vemod over Synden og den rige, herlige Trøst ved Syndernes Forladelse; det er den rastløse Kamp, det hvileløse Arbejde mod Syndens Magt, hvor kun Gud kan hjælpe os til

Sejr, og det stille fredfulde Arbejde i Herrens Vingaard, hvor Lov og Pris og jublende Tak stadig fornyer os Freden fra det høje.

For ganske nylig er der kommen en ny Mand her i Pensionatet; han hedder Axelsen, 32 Aar gammel, og er Bogholder paa en Fabrik. Han sad i Begyndelsen ganske stille og indlod sig ikke med nogen, men han havde noget overordentlig vindende i sin Maade at være paa. For et Par Dage siden jeg kom ganske tilfældigt til at tale med ham om Søndagsskolen, og saa var der med et lukket op for ham. Jeg kan tænke mig, at han vilde se, hvorlænge det varede, inden der i dette »dannede« Pensionat blev talt et alvorligt kristeligt Ord.

Kjøbenhavn, d. 27. Januar 1884.

Naar der spørges om, hvad den kristne skal tro paa, saa er det umuligt at give noget bestemt Svar undtagen dette: Tro paa Guds Ord som det staaer i Bibelen! men i Virkeligheden kan jo Troen nøjes med meget mindre; thi det maa staa fast: det kommer ikke saameget an paa, hvormeget man troer, som paa, hvorledes man troer. Derfor troer jeg heller ikke, at den kristne skal bryde sit Hoved med Forstaaelsen af den hellige Skrift, thi for det første skal Guds Ord ikke forstaaes med Forstanden, men kun troes med Hjærtets Enfoldighed og af Hjærtets Inderlighed, og dernæst er alle de store Troessætninger, som gjør Forskjellen mellem den troende og den vantro, saa klare og letfattede, at det mindste Barn kan forstaa, hvad Meningen er.

Nu skal jeg fra Søndagsskolen, saa snart jeg kan finde en Afløser; jeg ser med stor Glæde og Taknemlighed tilbage paa de 1³/₄ Aar, i hvilke jeg har virket derude; et ved jeg, at denne Virksomhed har været mig selv til overordentlig Hjælp og Trøst og Styrkelse i min Tros Væxt; naar jeg nu forlader Søndagsskolen, saa maa der ikke derved opstaa et Hul i mit Trosliv; jeg maa finde en anden virksomhed; en saadan er mig anvist af Vorherre her i Huset, hvor der gaaer mange gamle Mennesker, der ikke kjende Livets Lys. Disse stadige Talemaader om dannet Selskab og saa den stadige Foragt for de udannede Bønder, der for en Del staaer i Forbindelse med den politiske Højrefanatisme, der hersker her i Huset, maa ogsaa piller ud.

Kjøbenhavn, d. 3. Februar 1884.

Om det falder mig let at bede? Saaledes lyder et Spørgsmaal i eders sidste Brev. En Ting er der vundet ved det Syn, som jeg har paa Kristen-

dommen, og det er, at jeg mere end saamange andre føler det uhyre Ansvar, som denne min Stilling, dette mit Gudsforhold lægger paa mig, eller rettere – jeg *skulde* føle dette Ansvar langt klarere, langt varigere, end jeg gjør. Derfor bliver ogsaa dette Ansvar den egentlige Drivfjeder i mig til det personlige Samliv med Gud, som findes i Bønnen. Her maa min første Bekjendelse være den: Hvor jeg dog er svag i Bønnen! jeg søger nok hen til Gud, men som oftest kun, naar han kalder paa mig, saa kan jeg bede af mit ganske Hjærte, men saa beder jeg *højt*, eller ogsaa nedskriver jeg min Bøn. Men, kjære Forældre, hvor ofte er ikke min Bøn de tomme Ord, der falde magtesløse til Jorden, og hvad er Grunden andet end den, at Tanken, Inderligheden og den varme, tillidsfulde Hengivenhed mangler. Og denne Inderlighed kan kun Troen give os; derfor opstaaer Svaghed i Bønnen fra Svaghed i Troen; og vor Bøn til Gud, der ene kan og gjerne vil hjælpe os, bør da først og fremmest være: »Fader, forøg os daglig i Troen. Amen.«

Hvad nu min Gjærning her i Huset angaaer, saa er jeg fuldstændig paa det rene med den. Det skal fremhæves, at Kristendommen enten er alt eller intet i et Menneskeliv, at hvis den ikke er det første, saa er den intet.

Kjøbenhavn, d. 10. Februar 1884.

Jeg har, saa vidt jeg ved, næppe skrevet flere Bønner op end to, men det var, fordi jeg virkelig blev overvældet, fordi Tankerne maatte have et Afløb. Bønnens Duft er den store Hemmelighed mellem Menneskehjærtet og Gud, der ikke kan udtales, men kun føles; det er den dybe Trang, den store Længsel, det er Hengivelsen, Troen ja alt det store, som Kristus gav os Mennesker. –

Mit Foredrag løb af Stabelen i Torsdags og blev modtaget med Bifald. I denne Tid er der overordentlig stor Bevægelse i Studenterverdenen, idet Samfundet og den saakaldte liberale Forening til April slutte sig sammen for at faa et liberalt Seniorat valgt i Studenterforeningen, hvis Program saa skal være den frie Diskussion. Sagen synes sikret, og den har naturligvis i mig fundet en varm Tilhænger. – I dag sluttede jeg min Virksomhed i Søndagsskolen.

Formanden for filologisk Samfund Kandidat Jørgensen har skaffet mig et Menneske at læse med 3 Timer om Ugen, 2 Timer Græsk og 1 Time Latin, derved tvinges jeg jo til at opfriske mine græske Kundskaber, og for dette faaer jeg den storartede Betaling af 1 Krone 25 Øre i Timen, han maa vente, at jeg med det første forhøjer den til 1 Krone 50 Øre.

Kjøbenhavn, d. 17. Februar 1884.

At det altid, naar Talen er om Kristendomsforkyndelse, er nødvendigt at støde fra, for ikke at Hørerens skal tage Fejl, det har Erfaringen vist mig; nu forstaaer jeg langt bedre hele Søren Kierkegaards Fremgangsmaade med hans omvendte Forkyndelse.

Det synes næsten, at jeg er kommen i Ry som Bibliotheksmand; igaar lod det til at Justitsraad Brun, Bibliothekar ved det kongelige Bibliothek, gjerne vilde have mig derop som Assistent, men jeg sagde nej, da Lønnen er 100 Kroner mindre.

I Brev af 19. Febr. skriver Moderen: »Der har været et Brev af dine, som bedøvede mig. Du skrev, at komme til Folk og slide paa deres Stole og stjæle deres Tid, det var ikke nogen Nytte til. Jo det er, og det viser Mangel paa Kjærlighed og Interesse for andre. Jeg troer, du vilde faa andre Tanker, naar du engang med Guds Hjælp faar Lyst til at gaa i Kirke, og naar du hører og ser en rigtig Ordets Forkynder, da vil du føle, det er velsignet at være med i de helliges Samfund. Det er ikke de alvorlige Dage, der er værst for os, og man kunde jo ikke have Tilid eller elske og stole paa Vorherre, naar man forstod hans Førelser med os, thi saa var han jo ikke klogere end en selv.«

Kjøbenhavn, d. 24. Februar 1884.

Min Fejl er væsentlig den, at jeg putter mig og skjuler mig og er bange for Verdens Dom, at Gudslivet ikke er kraftigt nok, at Ansvarer ikke tynger mig nok, Ansvarer ved at *besidde* Sandheden uden at *være* den, ved at kjende Guds Bud, uden at følge dem. Naar Gud har givet mig gode Evner, saa har han ogsaa derved givet større Fristelser, at jeg ikke maa glemme hans simple enfoldige Ord for alt det nye og store, som Evnerne lukke op for.

Kjøbenhavn, d. 2. Marts 1884.

Hvis vi ser paa et Uhr, saa er der noget, som strax falder os i Øjnene, og det er Uroen; den er aldrig i Hvile, den holder netop ved sin stadige Gang frem og tilbage Uhret i Gang. Paa samme Maade er det i den kristnes Liv, der maa være en Uro, der holder Livet i Gang. Gud har givet mig mange »Uroer«, maaske flere end de fleste, og dog føler jeg i høj Grad, hvor vanskeligt det er at holde den rette Spænding, hvor let man falder tilbage i den ulykkelige Slendrian, indtil jeg saa ofte uden at vide det sætter en »Uro« igang. En »Uro« er i denne Tid i Bevægelse, det er kun et lille Ord af vor Herre Jesus Kristus; det er Ordet om at opgive alt og følge Jesum efter, og saa det Ord: »Hvo, som ikke forlader Fader og Moder for

min Skyld, er mig ikke værd«. – Det er jo saadan, at vi *skulle* tro paa, og handle efter dette Bud af vor Herre Jesus, medens Forstanden sætter sig paa den høje Hest og siger, at saa er Kristendommen det meningsløseste af alt.

Paa denne Maade kunne I vistnok tydeligt se, kjære Forældre, hvorledes dette Ord, som saamange andre af vor Herres Jesu Kristi Mund, kan være »Uroen« i mit Kristenliv.

Kjøbenhavn, d. 9. Marts 1884.

I denne sidste Uge er der særlig en vigtig Begivenhed, som jeg kan meddele eder, og det er, at jeg idag har været til Alters i Helligaandskirken hos Pastor Skat Rørdam sammen med Frk. Kirchner.

Jeg troer, at i og med Nadveren fornyer Kristus den Pagt, som han sluttede med Menneskeslægten, da han led og døde paa Korset for vore Synders Skyld; ved denne sin Frelsergjerning traadte han i Forhold til hver enkelt af os i Daaben; denne Pagt fornyes i Nadveren; men medens Troen i Daaben kun er med som noget, der kan komme eller maaske udeblive, saa fornyes Pagten i Nadveren kun ved og formedelst en levende og bevidst Tro.

Jeg har ofte efter en Altergang følt mig ganske skuffet; thi med Sorg at bekjende, mærkede jeg kun saa lidt Naadegavernes Virkning i mig; dette viste mig imidlertid min daarlige Tro i al dens Fattigdom; dette lærte mig at forstaa 2 Ord i den hellige Skrift, de to Bønner, der er de mindste af alle, og de største af alle: Herre, hjælp min Vantro! og: Forøg os i Troen daglig.

Kjøbenhavn, d. 16. Marts 1884.

Jeg gaaer hver Morgen undtagen Søndag, sammen med min gode Ven og gamle Skolekammerat Laursen. I denne Tid gaa vi ud præcis Klokken 7; vi have nu tænkt paa, at fra første April skulle vi gaa ud Kl. 6 $\frac{1}{2}$, og i Maj begynde vi at gaa ud Kl. 5 $\frac{1}{2}$ o. s. v. – Det bliver aldeles nødvendigt for mig at staa meget tidligt op i Sommer, thi det vil ganske vist blive aldeles umuligt, at faa det allermindste bestilt om Eftermiddagen her i Værelset, naar Sommeren er videre varm. Naar jeg nu til Sommer staaer op Kl. 4 $\frac{1}{2}$ og gaaer til Kl. 6, saa kan jeg have 4 $\frac{1}{2}$ Time til sammenhængende Læsning inden Bibliothekstiden paa en Tid, da Solen endnu ikke har opvarmet mit Værelse.

Kjøbenhavn, den 23. Marts 1884.

Forresten har jeg i denne Tid grumme travlt med en Forandring i filo-

logisk Samfund, en Forandring, der vil gjøre vor lille filologiske Forening overflødig. Det drejer sig om at omdanne Samfundet saaledes, at det bliver de unge, Studenterne, som skulle nyde godt deraf, saaledes at vi der under Professorernes og Candidaternes Vejledning kunne lære at arbejde nogenlunde selvstændigt. Idéen er udgaet fra vor lille Forening, og 3 af os have udarbejdet et fuldstændigt Lovforslag, som Cand. Jørgensen, der er Formand for Samfundet, billigede i alle Hovedpunkter.

Kjøbenhavn, d. 30. Marts 1884.

Iaftes var jeg nede i Studenterforeningen og var der Vidne til en Kamp, som jeg sjældent har hørt Magen til, mellem A. C. Larsen, de liberale Fører, og en Cand. Ellinger, der forrige Lørdag havde beskyldt Larsen for Uhæderlighed; da det endte med, at Ellinger ikke vilde gjøre nogen Undskyldning, saa forlod alle de liberale Salen. Imidlertid gik jeg derop igjen, og vi sad nu 4 liberale mellem c. 160 Modstandere; Dr. Bergsøe, der er ledende Senior, holdt nu en Tale; da [han] udtalte, at han ansaa Studenterforeningen for dybt sunken og fornedret, hvis den hørte paa en Skomager *), saa kunde jeg ikke dy mig, men bad om Ordet. Jeg blev vist den Ære, at Modpartiets Kjærnetropper traadte op imod mig; jeg fik endnu et Par Gange Ordet, og saaledes endte min første Optræden i Studenterforeningen.

Kjøbenhavn, d. 6. April 1884.

Idag var jeg inde i Vartov og blev i høj Grad glædet og styrket ved den dejlige Salmesang og ved Pastor Brandts prægtige Bønner; da jeg saa havde spist Frokost, talte jeg til de gamle om Dagens Evangelium, og vi sang ogsaa et Par Salmer.

Jeg fortalte vistnok i mit sidste Brev, at Senior Ellinger havde udslynget ærekrænkende Beskyldninger mod A. C. Larsen. I den Anledning var der i Aftes sammenkaldt en Generalforsamling af Oppositionen i den Hensigt at afsætte Ellinger i hans Egenskab af Senior. A. C. Larsen beviste klart og tydeligt ved Hjælp af skriftlige, vidnefaste Erklæringer, at Ellingers Beskyldninger mod ham var falske. Forsamlingens store konservative Flertal anstrengte sig for at forhindre, at Larsens Beviser kunde høres, baade ved haanende Bemærkninger og ved Latter og Spektakel. Skjønt Ellinger aldeles ikke kunde svække Larsens Beskyldninger og hans Beviser,

*) Socialdemokraten C. I. Hör dum, der i 1884 valgtes ind i Folketinget, var Skomager.

saa vedtog dog Generalforsamlingen med stor Majoritet et Tillidsvotum til Ellinger. Det var i Virkeligheden et saa afgjørende Nederlag for det liberale Parti, at dermed er ethvert Haab om at vinde i Studenterforeningen umuliggjort. Jeg talte allerede i Aftes med adskillige Liberale, hvoriblandt Harald Ostenfeld, om at gaa ud i Masse; min Idé fandt virkelig Tilslutning hos adskillige, og det er muligt, at jeg fører den frem imorgen paa det lille liberale Møde.

Kjøbenhavn, d. 10. April. Skærtorsdag 1884.

Jeg er aldeles vis paa, og jeg kjender det godt fra mig selv, at Følelsen af Naaden voxer kun, naar Følelsen af Synden og dens Ansvar bliver større. Før end vi kjende Syndens Bitterhed, kunne vi ikke smage Naaden. Vort Hjærte maa i aandelig Forstand sønderlaas, saa at vi kunne se Djævelen derinde; thi ellers kunne vi Mennesker, som saa nødigt opgive vort eget, ikke komme til Kristus.

Kjøbenhavn, d. 13. April 1884.

I Fredags var jeg i Helligaandskirken, og gik efter Frokost hen til Christiansens i deres nye Lejlighed.

Jeg har virkelig faaet Lyst til at søge mere hen i Guds Hus end tidligere, og hvis I spørge: Hvorfor? saa svarer jeg: For at synge; Takkesangen til Gud kan bringe en Velsignelse, som næsten kan stilles ved Siden af Bønnens. Derfor er det mig ogsaa meget imod, at Amen og Svaret til Præsten »og med din Aand« skal synges saa fint og dæmpet, men altid kun af Sangerne fra Orgelet, og her i Kjøbenhavn er det vistnok kun i Vartov og hos Rørdam i Helligaandskirken, at Menigheden synger med. Jeg synger altid med baade det ene og det andet, men som oftest seer Folk forbausede og forfærdede hen paa mig, idet de maaske anse det Brøl, som jeg møder med, for i højeste Grad upassende. For mig stiller det sig saaledes, at jeg ikke for meget vilde undvære de Psalmer, som synges efter Prædikenen, samt den Velsignelse, som Præsten uddeler fra Alteret; desuden kan jeg godt lide at være tilstede ved en Altergang.

Kjøbenhavn, d. 20. April 1884.

I have jo vistnok mærket, at dette Søndagsbrev er bleven mig til noget, der er langt mere end til en god Vane, nemlig til en fuldstændig Nødvendighed, jeg kunde næsten fristes til at sige en Livsbetingelse; og er der noget, som jeg i saa Henseende glæder mig over, saa er det sandelig

derover, at I dog i de sidste halvandet Aar ikke have savnet Brev fra mig nogen Mandag.

Kjøbenhavn, d. 11. Maj 1884.

Jeg fortsætter hver Søndag og Helligdag med den lille Andagtstime efter Frokosten. Jeg læser i Reglen en af Rørdams Prædikener, og fremsiger Troesbekjendelsen, Fadervor og den apostoliske Velsignelse. Jeg har jo tit og mangen Gang følt Lyst til selv at tale dernede, til at sige ganske jævnt og simpelt, hvad Vorherre gav mig at fremføre, og jeg har ogsaa gjort det et Par Gange. Saa spurgte Kammerraaden en Dag, da jeg havde talt, om jeg nu ogsaa ifølge Loven havde Tilladelse til at tale saadan. Efter dette Spørgsmaal havde jeg naturligvis saa meget mere Grund til at fortsætte med selv at tale; men hvad har da Grunden været til, at jeg har undladt dermed? Ja, det har vel ikke været andet end Mangel paa Tro; min Tro har ikke været stærk nok, til at jeg kunde sætte mig ud over Kritiken og Betænelighederne; min Tro har ikke været stærk nok til, at jeg turde gaa ned og rolig overlade til Vorherre at indgive mig, hvad jeg skulde sige; som oftest har jeg ræsonneret saaledes: Ja, men du har jo ikke forberedt dig paa, hvad du vil sige! Som om det kunde hjælpe, at jeg studerede Dag og Nat paa, hvad kun Gud Fader i Himmelen kan give mig! Derfor vil jeg med Guds Hjælp og i hans Navn for Fremtiden tale mere selv til de gamle.

Lad mig fremdrage en Ting, som behandles meget i denne Tid, Forsvarssagen. Kristendommens første og sidste Fordring til Mennesket er Kjærlighed; denne Kjærlighed skal ikke udelukkende være forbeholdt vore Landsmænd; den skal ikke forvandle sig til Nationalhad overfor dem, der har tilføjet os Skade; thi Kristus siger: »Elsker eders Fjender«. Endvidere siger Herren: »Hævnen hører mig til«, derfor skal Menneskene ikke ved Blodsudgydelse tage sig selv til Rette. At [Krigen] ifølge Kristendommens Grundsætninger er aldeles forkastelig er jo aldeles klart; der siges jo, at Forsvarskrig er tilladt, men det troer jeg slet ikke, thi et Land forsvarer ikke ved Volde og Kanoner, et Land bestaaer kun, saalænge Gud i Himmelen vil det. Det, som gjør et Land stærkt og livskraftigt, det er slet ikke at vinde Magt og Lande og Provinser og at besidde Fæstninger og Skibe og Kanoner; nej det er tværtimod det stik modsatte, det er *at ofre*. Og netop ved at *Nationen* opgiver sig selv, skal de enkelte Mennesker vinde sig selv, netop ved at Nationen opgiver, mister Tilliden til sig selv, netop derved skal de enkelte Mennesker vinde Troen paa, at Guds Vilje lader sig ikke

spotte, og lære at hengive sig i Guds Vilje. Det at høre til en Nation er egentlig talt en Ulykke for et syndigt Menneske, thi saa sker jo altid, hvad der foretages, i Kompagni, saa sker jo alting paa fælles Ansvar, hvilket imidlertid gennemgaaende er det samme som, at ingen vil have noget med dette Ansvar at gjøre.

Jeg behøver vel næppe at anføre, at det hele Ræsonnement gjælder kun for mig selv, og har kun Gyldighed ud fra de Forudsætninger, som jeg har i min Tro og Kristi Evangelium.

Kjøbenhavn, d. 25. Maj 1884.

Jeg troer ikke paa, at Romankjærligheden findes her i Livet; jeg betragter Forelskelsen som en farlig Rus, og først og fremmest maa Egoismen fjernes fra Kjærligheden, den Kjærlighed, som Gud vil have, at alle Mennesker skulle have til hverandre indbyrdes. Forelskelse er egentlig Egoisme. Den ulykkelige Kjærlighed er derimod langt nærmere ved en sand Kjærlighed, thi der er Kjærligheden væsentlig Offer, og den ulykkelige Kjærlighed giver derfor ogsaa gennemgaaende større personligt Udbytte end Forelskelsen.

Jeg [havde] iaftes været et Slag ude at trække frisk Luft, og da jeg saa gik hjem lidt over 10, blev jeg tiltalt af en af disse faldne Kvinder, der er vor Tids Kræftskade. Jeg gik videre, men da jeg var kommen lidt bort, for denne Tanke igjennem mig: »Har du ogsaa Lov til at gaa forbi en saadan uden at minde hende om Gud Faders Kjærlighed til Syndere?« Jeg gik derfor tilbage henimod hende og sagde: »Jeg vil ingenlunde følge med Dem; men da De tiltalte mig, vil jeg ogsaa sige noget til Dem«. Hvad denne faldne Kvinde angaaer, da stod hun taus og stille hele Tiden, hvad hun tænkte, ved jeg ikke; for mig var det, som om Kristus selv var tilstede, thi i hans Navn taledede jeg.

30. Maj skriver Moderen: »Du siger, den, der elsker, er egoistisk. Nej, det vil jeg ikke holde med dig i; jeg føler da, at [Faders] Ønsker og, hvad han gjerne vil, kan jeg *som oftest* gaa ind paa, om ogsaa min Vilje vilde noget andet. De Følelser, du der drøfter i dit Brev, forstaar og kjender du vist ikke, men jeg vil dog sige: Gid du maatte lære at kjende dem saa fredelige og skønne, som dine Forældre kjender dem.«

Kjøbenhavn, d. 1. Juni 1884.

Tak for eders Tilbud, at jeg ikke for eders Skyld behøver at komme hjem, før min Prisoppgave er færdig, men hvis jeg mangler altfor meget den 23. Juni, saa pakker jeg ganske roligt det hele sammen og rejser hjem;

maaske jeg nok i Nødstilfælde venter et Par Dage, men det er jo endnu ikke sikkert, om jeg ikke kan blive færdig.

Hvad angaar eders Svar paa mit sidste Brev, saa maa jeg fastholde endnu, hvad jeg sagde om Forelskelsen (læg endelig Mærke til, at jeg taler om denne og ikke om Kjærligheden).

Jeg ved ikke, om Fader har fortalt derhjemme om min Plan til næste Sommerferie; jeg tænker ikke paa mindre end en større Rejse til Tyskland, at sige, hvis jeg kan faa fat i 300 Kroner. Denne Rejse vil jeg helst gjøre alene, særlig da et af mine Maal med den er at lære at tale Tysk.

Kjøbenhavn, d. 8. Juni 1884.

Min Prisopgave er bleven mig en kjær Ven. Jeg har liggende omtrent 70 Sider renskrevne, men det er næppe Halvdelen af Arbejdet, saa hvis det skal være færdigt, maa jeg skynde mig, da der kun er 14 Dage tilbage.

Kjøbenhavn, d. 15. Juni 1884.

Jeg haaber, at jeg kan blive færdig med min Opgave paa Søndag [22. Juni] eller Mandag i næste Uge, saa det kan være, at jeg kan komme afsted Mandag Eftermiddag, men de forbistrede Afskedsvisitter skal jo besørges, saa maaske jeg maa over Kallundborg om Tirsdagen.

Men lad os se paa den rare Tid, der nu kommer; jeg har tænkt mig i Sommer at ligge om Dagen nedenfor Rantzaus Klippe og blæse paa Fløjte, aande Havluft og læse og ryge Tobak, det bliver i Sandhed et rigtigt Herreliv.

Juli 1884—Juli 1885

Begynder en Bibelklasse. Udmeldt af Studenterforeningen. I Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed. Opgivelse af Eksamensstudiet.

Kjøbenhavn, d. 3. August 1884.

Som I vide, udtalte Frøken N. N. i Sommer, at jeg var meget for stræng overfor Kvinderne; mine strænge Domme gjælde imidlertid ikke Kvinden, men derimod Damen, vor Tids Dame. Læg engang Mærke til, hvor sjældent man ser Damerne i de Huse, der betragtes som velhavende, dannede og toneangivende, arbejde, fordi de anse Arbejdet for deres Pligt.

Da vore første Forældre bukkede under for Fristeren, og Synden kom ind i Verden, da var det, at [Gud] gav os Mennesker Arbejdet ikke som en Straf for Synden, men som et Vaaben mod Syndens Følger.

Mange søger at uddybe Kløften mellem Mand og Kvinde, de anvise Manden Arbejdet og Kvinden maa saa nøjes med Beundringen eller Lidelser, man er nær ved at tildele hvert Kjøen sin egen Moral, i ethvert Tilfælde fordres der altid moralsk Renhed af en Kvinde ved Indgaaelse af Ægteskab, medens Manden aldrig bliver krævet til Regnskab i saa Henseende.

Mon Kvinden virkelig ikke har andet Kald her i Livet end at forplante Slægten? Jo, Kvinden er ikke alene Kvinde, men hun er først og fremmest Menneske, og netop som Menneske har hun samme Maal, samme Stræben, samme Trang, samme Livsopgaver som Manden. Det synes mig næsten at være et Bevis paa et syndefuldt Liv, naar et Menneske ikke arbejder, thi hvormed holdes da de onde Tanker og de slette Drifter tilbage?

Jeg har hele Aftenen havt en temmelig alvorlig Passiar med Axelsen om Muligheden for Missionsvirksomhed blandt faldne Kvinder og om Midlerne dertil.

Kjøbenhavn, d. 10. August 1884.

Nu er Lægekongressen begyndt meget storartet; det myldrer af Amerikanere, Tyskere, Franskmænd, Italienerne, Russere ja endog Grækere og Tyrkere for ikke at tale om Svenskere, Nordmænd og Englændere. Naturligvis kommer der mange af disse og ønske at se Bibliotheket, og saa maa vi jo rykke ud med vore bedste Kræfter for at tale med dem; saaledes er Fredericia den eneste af os, som kan Engelsk. I Morgen kommer Professor Götz fra Jena; jeg glæder mig meget til at tale med ham, især da det maaske bliver muligt at knytte Forbindelser til min Rejse i Tyskland næste Sommer.

Som I maaske huske fra mit sidste Brev, paaviste jeg, at Arbejdet var det eneste her i Livet, der formaaede at give et sundt og kraftigt Livsindhold. – Maaske andre af Arbejdets Repræsentanter vilde tage til Orde og sige: »Nu have I levet længe nok af andres Arbejde, pas paa, at ikke snart den Dag skal komme, da vi, paa hvis Skuldre Samfundet hviler, af hvis Sved den suger sin Kraft, da vi dømmes eder til at hjælpe Samfundet og derved ogsaa eder selv. I Daarer, som ikke kjende eders egen Daarskab, luk Øjnene op!« Socialismen i vor Tid er forsaavidt berettiget, men det staaer efter min Mening i de riges Magt at svække alle dens daarlige Sider.

Moderen skriver 11. August: »Vogt paa dig selv, lille Hans, thi det ligger for dig at se meget strængt paa Bedrestillede.«

Kjøbenhavn, d. 17. August 1884.

Min kjære Tysker, Dr. Gundermann, spurgte mig, om jeg ikke havde Lyst til at gjøre Uddrag af hans Afskrift [af et Haandskrift i Leyden]; jeg fik da en Del af det med hjem og havde naturligvis baade i Forgaars og igaar travlt med at skrive af og gjøre Uddrag – mellem 700 og 800 Uddrag af Haandskriftet eller omtrent 1 Ottendedel af Haandskriftet, som i Afskriften fylder omtrent 700 Sider. – Prof. Götz bad mig meget venligt om, hvis jeg kom til Tyskland, da endelig at besøge ham i Jena. I vil kunne forstaa, at jeg rigtig har udsuget mine Gjæster; thi det har virkelig været mig, som udelukkende har havt med dem at bestille.

I Fredags blev Gine begravet; i Torsdags Morges besøgte jeg Rikke, som var meget forknyt. Jeg var med til Begravelsen. Iaar har jeg begyndt at betale Skat, nemlig 1½ Krone Qvartalet.

Kjøbenhavn, d. 24. August 1884.

Oprigtig talt saa har jeg været utilladelig uvidende med Hensyn til Moders Fødselsdag. Jeg troede først, at det var idag, men da jeg havde fyldt halvanden Side, fik jeg Skrupler, og ved at undersøge gamle Breve fra eder opdagede jeg, at det er den 28. August. Med denne Tilstaaelse af en utilladelig Uvidenhed vil jeg slutte med Løfte om mere paa Torsdag.

Kjøbenhavn, d. 27. August 1884.

Kjære Moder.

Jeg sender dig ikke nogen Gave, jeg sender dig kun saa faa og saa svage Ønsker, men den Bøn opsender jeg til Gud vor Fader i Himmelen, at min Kjærlighed til eder, hvem jeg skylder Livet og alt godt næst Vor Herre, maa vise sig ikke i Stemninger og Løfter og Ord men i et Liv ført ham til Ære, eder til Glæde, mig selv til Gavn og Velsignelse.

2. Sept. opfordrer Moderen ham til at tilintetgjøre sine nedskrevne Tanker om Kvinden og bruge sine gode Evner til noget andet, da han hverken kjender Kvinden i Almindelighed eller »Damen« i Særdeleshed.

Kjøbenhavn, d. 3. September 1884.

I mene, at jeg kjender for lidt til Kvinden for at kunne tale med om hende; men, kjære Forældre, netop da jeg er i højeste Grad tilbageholdende og uvirksom sammen med Kvinder, har jeg den bedste Lejlighed til

at iagttage; og min Iagttagelsesevne – den være nu stor eller lille, god eller slet – benyttes sandelig ved alle mulige Lejligheder.

Kjøbenhavn, d. 7. September 1884.

Som jeg skrev sidste Søndag har jeg været med til den evangeliske Alliance, som I jo vistnok har læst meget om i disse Dage. Den er fremstaaet som et Vidnesbyrd om, at alle ere et i Christo Jesu. Ved at høre om, hvad der andre Steder, i Amerika, England og Tyskland gjøres for Guds Riges Fremme, ved at høre det fortalt af mange Mennesker, som have forladt alt for at fange Sjæle til Jesus, saa er jeg kommen til at tænke paa, hvorledes det staaer til i saa Henseende herhjemme i Danmark. Her maa vi da skjælne mellem to forskjellige Virksomheder, nemlig Folkekirken og dens Præsters Virksomhed, og saa den Virksomhed, som udøves privat og ulønnet, og som man kan kalde Lægmandsmissionen. Desværre er det saaledes, at naar Præsten skal besørge alle sine mangfoldige Forretninger i Byerne, saa er hans Tid snart opbrugt, og Folk maa komme til ham, da han ikke kan komme til dem. Kristus befalede sine Disciple og befaler dem den Dag idag: »Gaaer ud i Verden og prædiker Evangeliet for al Skabningen«. Lad os se os om i Menigheden herhjemme, saa kunne vi snart se, at denne Mission langtfra ikke er endt; thi vi kunne let overbevise os om, at hele den store Arbejderklasse for Exempel her i Kjøbenhavn er saa lidt opfyldt af Guds Aand, og desværre hører man saa ofte disse Mennesker erklære, at de ere Fritænkere. Og jeg er vis paa, at mange af disse Mennesker længes inderlig efter Herren, men de tør ikke komme til Kirken og til Præsten, fordi de ikke vide, at Gud er Naadens Gud, eller ogsaa gide de ikke have Ulejlighed med at rive sig [ud] af den gamle Slendrian. Det er netop Folkekirken, som skal naa disse Mennesker, men det er ikke Præsten, der skal gjøre det, men Menigheden; det vil sige Menigheden i aandelig Forstand, Guds sande Børn. Der er i Sandhed uhyre meget Arbejde for den kristne Lægmand, men desværre er det jo ikke mange, som høre og adlyde Kristi Befaling.

Her i Kjøbenhavn er der en Mission, som kaldes Gaardmissionen. Der er for Tiden 3 Mænd, som virke i den, nemlig en forhenværende Proprietær Clausen, en ung Mand, Wright, han er Assistent paa et Kontor ude paa Holmen, og det var egentlig ham, som for 3 Aar siden kaldte Gaardmissionen til Live, endelig er der en tredje, Bang, som er Assistent i den grønlandske Handel. Om Eftermiddagen gaa de ind i den første den bedste Gaard [i Arbejderkvartererne]. Der synge de saa en Salme, saa holder en

af Missionærene en lille Tale. Engang var der nogle rasende Mennesker, som vilde lægge Haand paa Missionærene, men saa sagde Børnene til hinanden: »Lad os tage hinanden i Hænderne og slutte Kreds om dem, saa at de ikke kan komme til at gjøre dem noget«; og de rasende Mennesker blev overvundne af Barnetroen. Hvor skjøen maa ikke en saadan Gjerning være for de Mænd, hvem Gud har givet Kraft og Evne og Tro til at føre hans Ord frem paa de Steder, hvor det ellers ikke høres, og skjøen maa denne Gjerning være, fordi den gjøres ikke for Løn. Den maa i Sandhed være den skjønneste Præstegerning; thi det er ofte en langt mere værdifuld Tilhørerkreds end den, der fylder Modepræsternes Kirker.

Moderen skriver 14. Sept., at da Faderen var i Sverige, gik hun med Sønnens sidste Brev op til Stiftsprovst Sørensen, som sagde: Ja, lad ham begynde paa, hvad han vil, han ender i Herrens Tjeneste. – De følgende Breve fra begge Sider omhandler i alt væsentlig betydningsfulde, men rent private Sager.

Kjøbenhavn, d. 28. September 1884.

Da I synes at være i Tvivl om Hensigtsmæssigheden af de uldne Skjorter, saa kan jeg da fortælle eder, at jeg sjældent har befundet mig saa vel i noget Tøj, som netop i en ulden Skjorte. Hjærtelig Tak for disse Skjorter, det er den bedste Fødselsdagsgave, jeg nogensinde har faaet. Jeg er overbevist om, at ingen kan have noget at udsætte paa min Klædedragt, skjønt jeg ikke bruger Krave, jeg har jo saa stort et Slips, at det kan dække hele Aabningen i Vesten.

Som I vide, begynder jeg altsaa en Bibelklasse i Guds Navn paa næste Søndag Aften og fortsætter saa med Guds Hjælp hveranden Søndag Aften. Den holdes paa Borchs Kollegium for Drengene fra Konfirmationsalderen og saa længe vedkommende har Lyst til at komme.

Nu vil jeg bemærke en Ting, og det er, at jeg trænger til at tale ud engang imellem, at raabe ud for alle Vinde de Tanker, som opstaaer hos mig, naar jeg læser Guds Ord og overvejer hans Naade; det har jeg gjort stadig til eder, kjære Forældre, og det gjør jeg hver Søndag i min lille Kreds her i Pensionatet, det faaer jeg fremdeles Lejlighed til i Bibelklassen.

Kjøbenhavn, d. 5. Oktober 1884.

I Fredags sad jeg paa mit Værelse og havde hele Eftermiddagen været fordybet i en latinsk Stil, som gav mig mange Bryderier, da paa en Gang Pigen kom op Klokken 8 og sagde, at der var Ild i Kristiansborg Slot; jeg

seer, at Himlen er forfærdelig rød inde over Byen og begiver mig ned til Amagertorv sammen med Axelsen; allerede i Vimmelskiftet regnede det med store Ildgnister saa tæt som Snefog, og et tæt Lag af Aske og Kalkdele lagde sig paa vore Frakker og Hatte; da vi kom ned paa Højbroplads, var der næsten utaaleligt varmt, og den tætte Ildregn gjorde det næsten umuligt at opholde sig der, og dog [stod] Folk saa tæt sammenpakkede som Sild i en Tønde. Det var et gyseligt Spektakel; Dampsprøjterne stønnede og hvæsedede; Ilden knitrede og brasede og knaldede; Raab, der syntes at komme fra Himmelen, lød ned fra de paa Taget arbejdende Brandmænd. Endnu stod kun Rigsdagsbygningen og den venstre Halvdel af Kongefløjen i Flamme, men paa en Gang saa vi Ilden fare med Lynets Fart hen ad Mønningen paa Taget, hvor den satte sig fast hist og her, og samtidig væltede en tyk, sort Røg ud af de øverste Vinduer til højre for Kongeporten. Det varede ikke en halv Time, førend hele Taget stod i lys Lue. Vinden bar over mod Kirken og Thorvaldsens Museum. Medens vi alle stod i Ængstelse og afventede det Øjeblik, da Ilden vilde naa Kirkeporten, saa vi paa en Gang en uhyre Flamme slaa ud af Taget paa Gallerifløjen helt henne ved Colonnaden; Ilden var opstaaet ved en Gasexplosion; nu blev Faren overhængende for Thorvaldsens Museum. Paa dette Kobbretag, hvor Gnisterne opførte en sand Helvedesdans stod en Mængde Gardister og russiske Sømænd og bredte uldne Tæpper ud, som stadig overhældtes med Vand, og Sprøjterne, som ikke kunde udrette noget ved den brændende Bygning, bleve nu anvendte til at overøse de truede Bygninger med Vand. Der blev udvist Vidundere af Mod og Udholdenhed, men Ilden kom dog nærmere og nærmere til Kirken, og hvis der kom Ild der, saa var Thorvaldsens Museum med alle dets Skatte redningsløst fortabt. Derfor blev 50 Soldater af Ingeniørkorpset sat i Arbejde med at rive Kirkeporten ned, men da det gik for langsomt, besluttede man sig til at sprænge den i Lufte. Kl. 11 lød der et forfærdeligt Knald, som kunde høres langt udenfor Byen, og saa godt som alle Ruder paa Højbroplads og ved Slotsholms Kanalen sprang, men Sprængningen lykkedes ikke ganske. Ilden tog nu ogsaa fat i St. Jørgens Gaard, og Faren var størst mellem 11 og 12¹/₂, men saa syntes den værste Fare overstaaet, og derfor gik jeg hjem.

Den værste Ulykke for Landet skete dog ikke, og det var paa Grund af Vindens Retning, hvis den havde været nordlig, vilde baade Gehejmearkivet, det kongelige Bibliothek, Finanshovedkassen, Arsenalet og Tøjhuset med en Mængde Krudt og Granater være bleven ødelagte. –

I Torsdags havde vi Aarsmøde i Filologisk Samfund; Stemningen var

for at vælge mig til Formand, og Docenterne Wimmer og Thomsen opmuntrede mig til at paatage mig det, men jeg modstod Fristelsen og afsløg bestemt at modtage Valg, da jeg ikke vilde paatage [mig] det med denne Ære følgende Arbejde.

Hvad det nu angaaer, at I mene, at jeg bør svare Provsten, saa vil jeg blot gjøre opmærksom paa, at hans Brev [skrevet i Anledning af Moderens Besøg hos ham] slet ikke [er] beregnet paa Svar. Det er en egen Sag for mig at sige til en Præst, at Præsternes Forkyndelse ofte er for *fornem*; det vil være en egen Sag for mig at tale Missionens Sag for Provsten, der jo er en Fjende af den indre Mission; ja, jeg maatte sige meget, som jeg nødig vilde sige i et Brev til en Præst.

Men jeg vilde gjerne ogsaa overfor eder stille det klart, at han har Uret. Hvad skal vi forstaa ved Opvækkelse? Jeg forstaaer derved det Øjeblik, da det gaaer op for et Menneske, at han er en Synder, og at der ikke er Frelse ved nogen anden end Kristus Jesus. For at Opvækkelsen skal være sand, maa der imidlertid følge et Liv efter, som bærer Troens Segl. Vi maa da lægge Mærke til, at Troen [er] den samme og dog ikke den samme for de forskjellige Mennesker, og at de jævne ulærde Mennesker langt lettere komme til Troens Erkjendelse end de, som ellers arbejde med Forstanden tidlig og silde; den Tro, som de sidste faaer, naar Forstanden er overvunden er den samme og dog en anden; thi hos dem antager Troen Stridsmandens Skikkelse, netop fordi de leve i stadig Strid med sig selv; de give ikke efter for andet end den overbevisende Kraft, der ligger i Ordet: jeg troer, naar dette Ord udtales med fuld Sandhed. Jeg synes, at Guds Menighed skal ikke være bange for at forkynde Evangeliet med høj Røst selv paa de usleste Steder. Kirken er til *for at samle* ikke alene alle Menighedens Medlemmer, men alle Folk, og Menigheden er efter Herrens Ord, en Menighed af Præster, der skulle vidne højt for alle Folk. Kirken staaer som Beviset, at Guds Ord er en Kraft til Salighed, og gid da ikke Medlemmerne maa sige: »Tak, det beholde vi for os selv, saa kan I andre slikke eder om Munden«.

Kjøbenhavn, d. 12. Oktober 1884.

I Virkeligheden voxer jeg Døg for Dag mere fast til Bibliotheket, og jeg føler mere og mere, at jeg hører hjemme der, og at jeg har det godt der; ganske vist ere Udsigterne i pekuniær Henseende ikke store for en Bibliotheksmand, men jeg troer, at det er det rigtige at maale Stillingens Værdi efter den aandelige Tilfredsstillelse, som den skaffer. [Bibliotheka-

ren] tager sig, tør jeg sige, af mig endogsaa mere end af de ældre Assistenten, han indvier mig først i de nye Planer, og med Hensyn til det nye Katalog spørger han mig først til Raads og har ogsaa antaget adskillige Forslag, som jeg er fremkommet med. Mine øvrige Colleger ere Velviljen selv, og der bestaaer i det hele taget det bedste Forhold mellem hele Personalet, og netop herved danner Universitetsbibliotheket en Modsætning til det kongelige Bibliothek, hvor de leve som Hund og Kat.

Skjønt jeg sidder over Bøgerne tidlig og sildig, synes jeg dog, at jeg ikke kommer nogen Vegne; Latinen interesserer mig, men det koster mig undertiden Overvindelse at sidde over Græsken en hel Eftermiddag. Jeg synes ofte, at det er trøstesløst; det piner mig ofte at se, hvorledes jeg sakter agterud i det ægyptiske uden at kunne gjøre et eneste Skridt for at vinde med; det piner mig dobbelt, naar jeg seer, at Ideer, som jeg har undfanget og glædet mig til at udføre engang, allerede nu udføres af andre.

Kjøbenhavn, d. 13. Oktober 1884.

Ingen aner her i Pensionatet, at det er min Fødselsdag, jeg vil helst holde den for mig selv; jeg skulde egentlig idag lave Foredrag, men jeg kunde sandelig ikke modstaa, jeg maatte skrive hjem, jeg maatte holde Fødselsdag sammen med I kjære derhjemme. Den eneste Maade, som jeg fejrer Dagen paa, er foruden ved disse Breve, at jeg har kjøbt mig $\frac{1}{2}$ Fjerdingspund meget fint Tobak, som jeg har røgt lidt af i Eftermiddag, det kostede 25 øre.

Filologisk Samfund er en prægtig Forening, hvor man i fornøjeligt Selskab kan sidde sammen baade ældre og yngre, baade Professorer og Studenter og udveksle Tanker, jeg er ikke lidt stolt af, at jeg har været med til at hidføre den nye Ordning.

18. Okt. meddeler Moderen, at Gudrun skal gaa til Præst. Provsten er for livlig, Lindhardt er ugift, saa det bliver nok hos Seidelin. [Det blev Lindhardt].

Kjøbenhavn, d. 26. Oktober 1884.

Jeg har nu meldt mig ud af Studenterforeningen, og jeg var der sidste Gang iaftes, og jeg tog da Afsked med mine gamle Vaabenfæller og tillige med Politikken; derimod har jeg meldt mig ind i en anden Forening, som koster 2 Kr. om Aaret, og hvis Formaal ganske anderledes fortjener Tilslutning end Studenterforeningen med dens Gøgl og Drikkelag, og det er »Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed«. Vi forlange, at Staten skal

afskaffe alle offentlige Horehuse, og at Usædelighed skal straffes, hvor den viser sig og vækker Forargelse. Tænk jer, at der er visse Kredse her i Kjøbenhavn, hvor det hører med til at agtes at være et Svin. Og det er Loven, som er Skyld i denne ulykkelige Tilstand; det er Loven, som paa den uhyggeligste Maade nedsætter Moralen; det er Loven, som med en falsk Garanti bidrager til Udbredelsen af den skrækkelige Sygdom, som i Sandhed er en Guds Forbandelse over Verdens Synd. Det forargelige ligger i den Offentlighed, hvormed Utugten viser sig. Som I vide gaaer jeg altid med nogle smaa Missionsblade i Lommen om Aftenen, naar jeg tilfældigvis er ude, og jeg har da det Princip, at naar jeg bliver tiltalt af en utugtig Kvinde, saa giver jeg hende et saadant Blad; efterhaanden har jeg faaet Interesse for denne Gjerning, især da Bladene i Reglen modtages med Taknemlighed.

Naar I skrive, at N. og M. ere paa det ene Bal efter det andet, saa har jeg intet andet at sige hertil, end at det er rart, at man kan more sig paa Bal, men endnu rarere, at man kan more sig ved at gjøre sin Pligt; ikke sandt!

Kjøbenhavn, d. 8. November 1884.

I Bestyrelse [for Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed] sidder Mænd som Professor Jul. Lassen og Pastor Holck og Pastor Hostrup. Men der er naturligvis mange Vanskeligheder at kjæmpe med. For det første er Folk for fine til at tale om den Sag. Efter min Mening skulde denne Sag træde aabent frem og kalde aabent og ærligt paa alle Venner af Sædeligheden, og man skulde ikke være nødte til at hviske om vor Forening i Krogene. En anden Hindring for vor Virksomhed er Lægerne, som paastaa, at det er en sørgelig Nødvendighed for Samfundet at opretholde Prostitutionen, men hvis den ikke existerede, saa vilde Usædeligheden og de deraf kommende Sygdomme brede sig meget værre. Det er sandelig underligt, thi de indrømme selv, at den Undersøgelse, som anstilles over de af Staten autoriserede offentlige Fruentimmer, ikke yder den mindste Garanti med Hensyn til Overførelse af Smitte. Nu maa det rigtignok bemærkes, at Lægerne i Løbet af det sidste Par Aar har begyndt at tie stille med den gamle Snak, ja flere have endogsaa udelukkende aabent og ærligt sluttet sig til Foreningen. En tredje Hindring for vor Virksomhed er vort Politii; vi vide jo, at Politiet er Rettens Haandhævere, men [det] vedkommer ogsaa i højeste Grad baade Lovgivningen, Juristerne og Politiet at forhindre, at Moralens Love krænkes, og at der vækkes offentlig Forar-

gelse. – Naar jeg nu har angivet disse 3 store Hindringer for vor Virksomhed, saa er dermed tillige angivet, hvor Sejren skal vindes. For at denne Sejr skal kunne vindes, saa maa alle slutte sig sammen, og ingen maa sige: »Det vedkommer ikke mig«.

Ja, kjære Forældre, I have Ret, jeg passede slet ikke i Studenterforeningen; fremfor alt er der en Tanke, som fjerner mig fra Studenterverdenen, og det er den forgyemte, forslidte Idé om Studenterne som en for sig afsluttet Klasse Mennesker, der med stolt Foragt for Hoben gjør Fordring paa at sidde inde med den højeste Grad af Dannelse; saameget er baade vist og sandt, at man skal lede længe, før man finder en Samling mere indbildske, mere stortalende og paa den anden Side mere tomme og uerfarne Mennesker end Størstedelen af de unge Studenter oppe i Studenterforeningen; ganske vist er der ogsaa mange solide Mennesker, men som bekjendt er det de tomme Tønder, som rumle mest.

Lige saa vist som Lømmelalderen saa ofte fortsættes hele Livet igjennem med sin Ligegyldighed, lige saa sikkert troer jeg at Barnealderens Tro kan fortsættes umiddelbart hele Livet igjennem, men dog under en stadig Væxt i Alvor og Inderlighed og Kjærlighed. Det er ikke givet alle, langtfra alle at komme til Troen gjennem Forargelsens Mulighed; men jeg seer netop Kristendommens Sandhed bekræftet paa det eftertrykkeligste derved, at den formaaer at give alle nok baade dem, der er rig paa Forstand og paa Hovedets Gaver, og dem, der er rige paa Følelsen og Hjærtets Gaver.

Kjøbenhavn, d. 16. November 1884.

Guds Ord kan man ikke høre paa ligegyldig og kold, det viser Fortællingen hos Johannes [Kap. 6] os bedst. Og dog viser Guds Ord slet ikke den Virkning nutildags, og Grunden dertil er ganske simpelt at man har glemt at gjøre sig samtidig med Kristus; man læser altfor meget Guds Ord, som en Roman, man hører altfor meget Guds Ord som en Skaaltale eller noget lignende.

Vi have hveranden Uge om Torsdagen Forklaringsmøde for alle Bibelklasselærere og Lærerinder hos Fru Keyper, som er i Bestyrelsen for Søndagsskolerne. Det er prægtige Møder, som jeg dog ikke kan komme regelmæssigt til, da der jo hver Torsdag er Møde i Filologisk Samfund.

Kjøbenhavn, d. 22.–23. November 1884.

I kunne jo nok huske, at jeg i Foraaret arbejdede paa Besvarelsen af en Prisopgave, der var udsat af Filologisk Samfund. Bedømmelsesudvalget

bestaaer af Dr. Heiberg, Cand. C. Jørgensen og Docent Wimmer; Dr. Thomsen var tilkaldt som særlig sagkyndig. Bedømmelsen fremkom paa Mødet i Torsdags. Jeg kan ikke idag meddele eder Ordlyden af denne*), idag maa I nøjes med et Uddrag af, hvad jeg kan huske af den: Vi kunne ikke andet end slutte os til Forfatterens Udtalelser i Forordet og beklage, at han ikke har faaet Tid til paa alle Punkter at afslutte den foreliggende Undersøgelse, og der kunde maaske ogsaa paa visse Steder paavises adskillige Ufuldstændigheder, saaledes med Hensyn til Medtagelsen af de romanske Sprog til Sammenligning. Men trods de anførte Mangler tage vi dog ingenlunde i Betænkning at indstille Afhandlingen til at faa den højeste Pris, som vort Samfund raader over, da det er et dygtigt og flittigt Arbejde, der viser, at Forfatteren har en sund filologisk Methode samt baade Kundskab og udstrakt Læsning i den Del af den latinske Literatur, som her kommer i Betragtning; Fremstillingen er desuden meget tiltalende, idet den gennemgaaende bærer Præget af Paalidelighed og fuld Tilforladelighed. Vi kunne ikke andet end lykønske Forfatteren til et saa dygtigt og alvorligt videnskabeligt Arbejde.

Se, kjære Forældre, det er Hovedsummen af Bedømmelsen, og det er jo ganske vist, at den opvejer langt mere end det Arbejde, som jeg havde i Foraaret, og den er langt mere værdt end selve Prisen, der forresten bestaaer i Bøger efter eget Valg til en Værdi af 40 Kroner.

Kjære Forældre, nu er den glade Tid kommen med Sne og Is, saa bliver jeg i det mindste saa hyggelig til Mode, og saa vilde jeg gjerne sende Bud til eder med Snefnuggene og bede dem banke paa eders Rude og bringe en Hilsen fra mig, og jeg vilde bede Frosten om, at tegne de smukkeste Blomsterhaver paa eders Ruder, saa vilde jeg bede Blæsten om at hviske min Glæde over eder og min Taknemlighed til jer ned gennem eders Skorsten. Men ak! Snefnuggene falde paa de sorte Gader, kun jeg oppe under Taget beholder den rene hvide Sne. – Sneen ligger nu paa alle Tage, og de glade kjøbenhavnske Handelskommiser leje nu en Pels, en Kane og en Hest med dertil hørende Pisk, Kanestøvler og Kanetæppe og saa kjøre de deres Hjærtedamer rundt i fuld Trav og i fuld Puds.

Kjøbenhavn, d. 30. November 1884.

Som I kunne forstaa, kan jeg jo ikke lade være at tænke paa det Tilfælde, at jeg ikke kunde komme hjem til eder og holde Jul, forhindret af Is og Sne. Naar jeg tænker derpaa, saa bliver jeg saa mismodig strax, og

*) Den kommer ikke i de senere Breve.

jeg kan ikke rigtig tænke mig, hvorledes Julen skal kunne gaa herovre, naar jeg maa savne hele Hjemmets Fred og Hygge. En Ting er afgjort, at jeg ikke lader mig bevæge til at komme i Selskaber, hverken hvis jeg bliver her, eller hvis jeg kommer hjem; thi jeg vil i første Tilfælde leve udelukkende for eder og i sidste Tilfælde udelukkende med eder. –

Jeg har idag været til Alters hos Pastor Rørdam og følte mig glad derved.

Kjøbenhavn, d. 7. December 1884.

Inderlig Tak for Brevet, som jeg fik igaar, det glædede mig saameget at læse det, og jeg vil ærlig tilstaa, at jeg kom til at græde derved; det er imidlertid ikke saa ganske let at angive den umiddelbare Grund til denne Graad, men, kjære Forældre, jeg følte mig saa underlig bevæget ved den Glæde og rige Kjærlighed, som eders Brev gav Udtryk, og jeg følte mig paa engang styrket og trykket deraf, thi jeg selv føler bedst, at jeg mangler saameget i at fortjene den.

Hvad min Hat angaaer, saa er den saa nobel, at jeg godt kunde gaa til Kongens Taffel med den; jeg har jo ogsaa kun havt den et Aar, og saadanne bløde Hatte kunne godt være overmaade gode i 3 Aar.

Kjøbenhavn, d. 14. December 1884.

Mit Emne idag er et lille Ord, som staaer hos Lukas 12. Cap, Vers 47: Men den Tjener, som veed sin Herres Vilje og ikke bereder sig og ikke gjør efter hans Vilje, skal faa mange Hug. Men den, som ikke ved det og gjør, hvad der er Hug værd, skal faa lidet Hug. Thi enhver, hvem meget er givet, hos ham skal man søge meget; og hvem meget er betroet, af ham skal man kræve mere.

Jeg har stadig tørstet mere og mere efter at kjende Guds Vilje med mig bedre og bedre; men en Ting har jeg ikke tænkt paa saa alvorligt, og det er netop det Ord, at Ansvarer voxer med Indsigten, at jo større Kundskab der forundes os om vor Faders Vilje, desto større bliver den Byrde, som vi vkulle bære. Og [Kristus] gjør det slet ikke let at være kristen; han lægger et overvældende Ansvar paa den kristnes Skuldre, og han foresætter ham overmenneskelige Opgaver. Men det har aldrig været Vor Herres Jesu Kristi Mening, at hans Kirke skulde blive en Anstalt for at lette Adgangen til Himmeriges Rige, hvor hans Fordringer til Mennesket om Forsagelse og Efterfølgelse bliver serveret i Form af tygget Barnemad til Benefice for den ærede Samtids mere moderne Fordringer. Saa komme vi

Mennesker med Bevidstheden om Kristendommens store Fordringer og saa støde vi paa et Ord af Jesu Mund som for Exempel Lucas 14. Cap. 33. Vers: »Hver af eder, som ikke forsager alt det, som han haver, kan ikke være min Discipel«. Vi maa altsaa forsøge paa at forsage ikke alene Djævelen og hvad hans er, men ogsaa alt, hvad vi have; men der staa vi fast, det hverken gjør vi eller kunne gjøre. Vi vende os til et andet Ord af vor Herre og Frelser: »Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, da skulle og alle disse Ting tillægges eder«. Vi se atter paa Præsterne, om de nu have søgt paa denne Maade, men vi ville snart lægge Mærke til, at de have først søgt mange Ting og saa maaske Guds Rige ved Lejlighed. Og vi selv maa bekjende, at selv med vor bedste Vilje staaer det altsammen paa Hovedet for os, vi kan aldrig faa det først, som Vor Herre vil have først. Hvad i al Verden er da Meningen med saadanne Fordringer, naar de ikke kunne opfyldes? Der er kun et [at] gjøre, og dette er at raabe i ydmyg Frygt og Bæven til vor Fader i Himmelen: »Herre, hjælp mig, jeg formaar intet!«

Ja, det er netop det, som Vor Herre vil med disse Bud, med disse sine Fordringer; han vil *derved knytte os uopløselig til sig*.

Han kan godt se, hvor farligt det vilde være, om vi Mennesker virkelig formaaede at opfylde Kristendommens Fordringer uden at forsømme Klubben og Fugleskydningen og Kone og Børn, at saa blæste vi os strax op til nogle Allerhelvedeskarle. Nej, Fordringerne til den kristne har Gud i sin uendelige Visdom skruet saa højt op, at selv den af Mennesker mest begavede, selv Jordens største Geni maa opgive Ævret overfor den Opgave at være en kristen. Og det er netop det, som Vor Herre vil med os: han vil *bringe os til at opgive Ævret* for derved at binde os til sig. Hjælper han os da ud over Fordringen? Nej, vi komme aldrig ud over den. Men alligevel finde vi, ja Gud være lovet, vi finde det kostelige, som vi ikke søgte, den Skat, som kun de troende Guds Børn kunne eje: vor Faders Naade; saa har Gud fanget os og bundet os ved sin Kjærlighed til sig, og da vil han selv fuldende den gode Gjerning i os, som han har begyndt i vor Daab. –

Hvad min Hjemrejse angaaer, da skal jeg i et og alt følge eders Anvisninger. Hvad Hatten angaaer, da maa jeg rigtignok holde paa dens Nobelhed og maa kalde det en utilladelig Ødselhed, hvis jeg købte mig en ny.

Kjøbenhavn, d. 3. Januar 1885.

Jeg glæder og fryder mig ved at fastholde Tonerne fra Hjemmet, som jeg nu har forladt for en Tid; her i Stilheden og Ensomheden, højt hævet

over Vrøvlet og Tummelen, her lader jeg Minderne berøre min Sjæls Strænge, Minderne om eder, om al eders Kjærlighed, Minderne om eders Smil, eders Latter, eders Taarer, Minderne om eders Ord, eders Spøg, eders Alvor, og disse Minder hensætte mig i en Tilstand af Taknemlighed, blandet med Hjemve og Længsel, uvirksom Beskuelse blandet med kraftig Beslutsomhed, men dog en Tilstand, hvor alle Sjælens Strænge ere stemte, baade Taknemlighedens, Glædens, Alvorens og Barnesindets.

Det er i Virkeligheden saaledes med mig, at netop denne Leven sammen med eder [i mine Breve] har øvet mig i ogsaa mere og mere at leve for Gud Faders Aasyn. Det lyder underligt, men er dog Tilfældet, at naar jeg for eder fortæller alt og lægger mig aaben for eder, da tager Gud Fader derimod som en Bekjendelse, da tager han derimod som en Bøn og et Skriftemaal, saaledes staaer det undertiden for mig.

Kjøbenhavn, d. 11. Januar 1885.

Alle disse kaldende Raab af Jesus, de siger til mig: »Du skal søge hen til Kristus, du maa ikke gaa din Vej, du skal høre ham«; og det kan jeg sige, at disse Ord have mere end en Gang holdt mig fast ved Kristus, skjønt Fristelsen til at kaste ham bort fra mig kunde være stor.

Kjøbenhavn, d. 17. Januar 1885.

En Tankes Livsværdi beroer paa, hvorvidt den lader sig omsætte i Kraft, det vil sige: saalænge mine Tanker og Ideer ligge og fylde i mit Hoved, uden at de formaa at drive mig og mit Liv frem mod det bestemte Maal, som de gaa ud paa, saa have disse Tanker ingen Værdi; de have ingen Livsværdi, og ved denne Benævnelse forstaaer jeg netop Tankens og Livsanskuelsens Betydning for Menneskelivet, thi det er jo i Livet, at Ideen skal vise sin Betydning.

Kjøbenhavn, d. 25. Januar 1885.

Jeg har i den forløbne Uge været i Theateret med Arentzen, og iaftes var jeg henne hos Christiansens; jeg lærte forleden Dag Begyndelsesgrundene af L'hombrespillet, og kom i Løbet af en Aften saa godt ind i det, at jeg iaftes kunde spille med erfarne Spillere og endda vinde.

Nu har jo en Fritænker som Bjørnstjerne Bjørnson aabent taget Ordet for, at Manden skal være ren saavel som Kvinden, og det synes mig, at vi, som kjende vor Gud og Fader og hans Bud, maa skamme os, at en Fritæn-

ker er den første, som fremdrager dette; men Sagen er, at de kristne have været for fine til at tale aabent om denne Sag.

Kjøbenhavn, d. 31. Januar 1885.

Jeg maa i dette Halvaar, saavidt muligt, helt og holdent ofre mig for Examenslæsning, hvis jeg da ellers skal blive færdig inden altfor mange Aars Forløb.

Jeg har jo hidtil holdt Morgenbladet sammen med Axelsen, men jeg har den Erfaring, at der gaaer for meget af min Morgen til at læse det, jeg har derfor tænkt, at sige mig fra nu fra Februar.

Som jeg idag ser paa Sagerne er jeg næsten bange for at rejse til Tyskland i Sommer, thi saa vil der jo sikkert vaagne en Mængde Interesser, og det vilde være en stor Skam at holde dem nede; men Vanskeligheden vil jo utvivlsomt blive den, paa en Gang at lægge det altsammen tilside, naar jeg kommer hjem, og saa at sætte sig hen og begynde, hvor man slap før Ferien. Det vil blive haardt, hvis jeg faar Udbytte af Rejsen, da at lægge det ned i en Skuffe i mit Skriverbord uden at se paa det og fordybe mig i det. Men disse Tanker maa jeg jo ryste af mig og saa lade alt staa i Guds Haand.

Kjøbenhavn, d. 7. Febr. 1885.

Jeg har i Torsdags været ude for at besøge en af mine Dreng fra Bibelklassen; han boede i Landemærket. Jeg gik ind ad Gadedøren og kom gjennem en lang Gang til en Lem, gjennem hvilken jeg kom ned i en Gaard, der ikke var saa stor som eders Dagligstue. Foran mig laa der et Baghus paa 2 Etager som saa ud som det var bygget af Brædder, det laa saa underligt fortrykket med sine skæve sortsmudsede Mure mellem de høje Huse; hele Huset var næppe 6 Alen langt, og trods min Søgen kunde jeg ikke finde nogen Dør, da der kom en lille Pige, som viste mig hen i et Hjørne af Gaarden, hvor der viste sig en Aabning i Muren, som jeg ikke havde lagt Mærke til i det tætte Mørke, jeg kom da op ad en Hønsstige og ind i en Stue, næppe saa stor som min Dagligstue; den udgjorde hele Familiens Lejlighed, Mand, Kone og 4 Børn. Faderen var ikke hjemme, og Moderen, som er Vaskerkone og Vaagekone, var nylig kommen hjem. Klokken var syv om Aftenen; jeg kunde knap staa oprejst i Stuen; men næppe var jeg kommet i Tale med Konen, førend Stuen blev helt hyggelig, og jeg blev saa forunderlig glad ved at finde en sand Lykke og oprigtig Glæde paa dette usle Sted. Konen var straalende glad baade over sin Mand

og over sine Børn; hun var lykkelig i sin lille Verden. Jeg lærte ret at indse, hvor skammelig utaknemlige vi andre bedre stillede er, ja denne fattige Kvinde med hendes Børn i den lille usle Stue gjorde mig rigere, end jeg var før.

[Fortsættelse] Søndag Morgen.

Jeg vil allerførst fortælle eder om, hvorledes jeg i disse Dage er kommen i en rar Knibe. Sagen er den, at jeg for kort Tid siden blev meget stærkt opfordret af Bibliothekaren og Docent Verner til at skrive en Meddelelse om et Haandskrift paa vort Bibliothek til et tysk Tidsskrift, »Centralblatt für Bibliothekswesen«. Men hvad skal jeg gjøre, paa den ene Side har jeg en storartet Mængde, som jeg skal have læst i dette Halvaar, men paa den anden Side vilde det jo være en ganske fortræffelig Anledning til at blive lidt kjendt ved de tyske Bibliotheker, som jeg jo gjerne vilde besøge til Sommer. Foreløbig sidder jeg 2 Timer extra om Ugen inde paa Bibliotheket, og beskjæftiger mig med Haandskriftet, som indeholder et gammelt Haandskriftkatalog fra Universitetet i Erfurt; det er skrevet circa 1475, og da Bibliotheket blev næsten fuldstændigt ødelagt i Aaret 1510, saa har vort Haandskrift en meget stor Interesse.

Kjøbenhavn, d. 13., 14., 15. Februar 1885.

Hvad angaaer vi Menneskers Kjærlighed til de fattige og fortrykte, saa er den kun daarligt bevendt. Vi, der ere lidt bedre stillede, holde mest af at beklage den ulige Fordeling af Goderne her i Livet med Munden, medens vi dog i Grunden ere umaadelig veltilfredse med, at vi ere komne paa den grønne Gren. Hvem er værst stillet, og hvem er den, som vi først skulle hjælpe, enten den, som er i yderste Nød og dog stoler paa Guds Godhed og Barmhjertighed, eller den, som i yderste Nød glemmer Gud og i Fortvivlelse forfalder? Gud hjælper alle sine troende efter sin Vilje, og han behøver slet ikke os som Redskaber; men den anden er efter min Mening ham, som skal hjælpes først. – Mange kristne havde for Skik nøje at vogte paa, at de Mennesker, som de understøtter, ere troende, det er efter min Formening højst urigtigt at udelukke paa den Maade dem, som ikke have Del i Naaden i Kristus Jesus.

Jeg har jo i Bibelklassen 30 overordentlig fattige Dreng. 2 Dreng skulle rejse til Hannover i disse Dage for at komme i Lære der; de bad mig om at hjælpe dem med noget Tøj, og da den ene, tænk jer, ikke havde anden Skjorte end den Pjalt, han gik med paa Kroppen, saa gav jeg ham en af mine Linnedskjorter, den anden fik min ældste Frakke, ogsaa hos

Lisbjerg blev de lidt forsynede. Jeg har nu ikke mere gammelt Tøj, men jeg vil se, om jeg ikke kan faa samlet noget fra Pensionatet og fra Bekjendte.

Kjøbenhavn, d. 1. Marts 1885.

Valby har intet aandeligt Midtpunkt, ingen Kirke, skjønt det er en By paa omtrent 2000 Mennesker; hvad der er værre, er rigtignok, at den heller ikke kan siges at have nogen Sjælesørger; ganske vist er Sognepræsten paa Frederiksberg ogsaa Præst for Valby og Hvidovre, hvor Kirken er, men skjønt han har baade en Kateket og en residerende Kapellan til sin Hjælp, saa kan han dog næppe overkomme Sjæleplejen paa Frederiksberg, der jo nu har 25.000 Indbyggere, saa man kan jo let forstaa, at Valby er bleven forsømt. Saa kommer dertil, at Befolkningen, som man jo let kan forstaa, er bleven mere og mere ligegyldig for Guds Rige. – Saaledes saa det ud i Valby, da Gud gav os Naade og Velsignelse til at begynde Søndagsskolen derude. Det er nu ikke fuldt 3 Aar siden; men en Ting manglede vi endnu, idet vi ikke havde faaet Forældrene i Tale. Det kom da endelig i Fjor i Februar Maaned, da det første Forældremøde blev holdt. Vor gamle Forstander Heskjær talte fortrinligt, og det var en sand Glæde at se, hvor Folks Hjærter tædede op, og hvor de lyttede til Frelsesbudskabet. Nu begyndte Befolkningen, men vel mest den fattige Del af den, at komme i Bevægelse; de besøgte Søndagsskolen og de begyndte ogsaa at give Bidrag til Sagens Fremme. Et Forsøg paa at vinde Gaardmændene er derimod strandet. Der arbejdes nu i Søndagsskolen med 9 Lærere og 13 Lærerinder og henved 400 Børn komme sammen for at høre Guds Ord. De komme glædestraalende, og i mange Valbyhjem bruge Forældrene det som en Straf at forbyde dem at gaa hen i Søndagsskolen en Søndag. Og ind i Hjemmene bringe Børnene Budskab om Guds Rige ved de Salmer, som de synge med Hjærtens Lyst. Gjennem Børnene kunde vi bedst banke paa i Hjemmene. Det er allerede erfaret i fuldt Maal for Exempel, da Forældrene i Efteraaret vilde have Søndagsskolens Lærere til at holde Bibellæsninger derude. Medens Søndagsskolerne i Kjøbenhavn støttes af Indre Mission, saa støttes Valby Søndagsskole udelukkende af Valbys egen Befolkning.

Søndagsskolen maa nødvendigvis deles inden altfor lang Tid, men der er intet Lokale at faa derude. Søndagsskolepersonalet har i den sidste Tid talt en Del sammen om at bygge et Forsamlingshus derude, naturligvis har de ingen Penge, maaske circa 80 Kroner, men Pengene vil Vorherre nok

skaffe; imidlertid synes det mig, at Søndagsskolen som saadan kan ikke være Ejer af et Hus, og derfor har jeg foreslaaet Onkel Carl Oprettelsen af en Missionsforening i Valby, som skulde tage Sagen i sin Haand og ikke alene virke for Søndagsskole og Bibelklasse men ogsaa for kristelige Foredrag og Bibellæsninger for de Voxne samt først og fremmest for en Forsamlingsbygning. I denne Maaned skal Søndagsskolen have et Forældremøde, og saa kunde denne Sag passende bringes frem.

Er det ikke underligt, kjære Forældre, at netop nu, da Vantroen og Gudsfornægtelsen hæver sin Stemme allermest og troer at kunne knuse Kristi Kirke her paa Jorden, netop nu virkes der som aldrig før i Guds Riges Tjeneste baade af Præster og Lægmænd.

Kjøbenhavn, d. 8. Marts 1885.

I spørge mig, kjære Forældre, om jeg fornylig har været i Kirke, og jeg maa da hertil svare, at det er godt og vel en Maaned siden; men i Tirsdags blev jeg sandelig i højeste Grad baade rystet og bevæget ved at se Henrik Ibsens nyeste Stykke »Vildanden« paa det kongelige Theater. I maa ikke forundre eder over, at jeg omtaler dette som Svar paa eders Spørgsmaal om Kirkegang, men saameget er vist, at jeg endnu aldrig har seet noget Stykke, som i den Grad har formaaet at kalde nye, frugtbare Tanker frem, og det netop Tanker af den største Betydning for enhver kristelig Livsanskuelse. Naar man vil betragte det alvorligt, saa faaer man Stof til mange Overvejelser over ens egen svage Vilje og store Ord, over den ulyksalige Forskjel paa vor Mundkristendom og vor Livskristendom.

Jeg har nu faaet Svar fra Professor Götz i Jena paa mit Brev; han er meget glad ved de Oplysninger, som jeg sendte ham, og inviterer mig til Jena til Sommer, desuden sendte han mig sit sidste Arbejde.

Kjøbenhavn, d. 15. Marts 1885.

Oprigtig talt saa havde jeg i Efteraaret tænkt paa at skrive en lille Afhandling om Kvindernes Arbejde, og jeg arbejdede i nogen Tid saa smaat med den; min Mening var da at lade den trykke paa godt Papir og i en smuk Udstyrelse, og paa Titelbladet skulde der staa: Jule- og Nytaarsgave til vor Tids Damer. Nips til Juletræet. – Det blev ikke til noget. Min Mening var, at der i Piecen ikke skulde staa et Ord om Kristendom; men saa vilde jeg nogen Tid efter i et Skrift under et andet Forfattermærke belyse Bogen og de Ideer, som vare udtalte der fra et absolut kristeligt Standpunkt.

Bliv ikke forskrækkede over min Fortælling om Planen fra Efteraaret; mor eder hellere over, at jeg er saa ungdommelig at tro paa bedre Tider; jeg haaber, kjære Forældre, at jeg altid skal bevare denne Ungdom og dette Haab; thi jeg troer paa Kristendommens Magt til at gjøre alt nyt, og jeg haaber paa Naadens Tid for alle Mennesker.

17. Marts meddeler Moderen, at deres Ansøgning angaaende deres Plejedatter Gudrun er blevet bevilget, saa hun nu til Konfirmationen kan aflægge sit Løfte under Navnet Lange.

Kjøbenhavn, d. 22. Marts 1885.

Grunden ti, at jeg [her i Brevet har drøftet Ordet »Lader eders Lys skinne for Menneskene«] saa omhyggeligt, er den, at jeg ogsaa forsøger at gøre Herrens Befaling Fyldest, idet jeg vidner om ham, der er Verdens Lys; men jeg føler mig saa ofte fristet og anfægtet netop med Hensyn til denne Befaling. Jeg er nemlig saa bange for, at baade jeg og Tilhørerne forblindes og forstaa Sagen, som om *jeg var Lyset*; det er sandelig en slem Anfægtelse, naar man taler og ser Tilhørerne være med og bevæges dybt og inderligt, saa at sejre og resignere og sige: »Hør ikke efter mine Ord; det er tom Snak og forfængelig Tale, men hør, hvad Herren siger: Hvo som ikke er med mig er imod mig!«

Lisberg og jeg begynde nu at spekulere paa at faa arrangeret en Altergang for dem i Bibelklassen, som have Lyst og Trang dertil; vor Mening var da at forberede Drengene og os selv alvorligt dertil og saa bede Pastor Schepelern om at komme ned til os en Søndag Aften og uddele Nadveren. Jeg er overbevist om, at det vilde være dejligt for os alle. Det eneste, det nu kommer an paa, er at overvinde Pastor Schepelerns Betæneligheder ved at uddele Nadveren udenfor Kirken.

Kjøbenhavn, d. 29. Marts 1885.

Nu, da Gudrun altsaa er færdig med sin Skolegang, vil der altsaa særlig være 2 Ting at passe paa. For det første maa hun stadig søge at bevare og frugtbargjøre de Kundskaber, som hun har erhvervet i sin Skoletid; naar hun ikke stadig øver sin Tanke, saa bliver den slap og sløj. Den anden Ting, som maa passes, er, at hendes Tid stadig faaer en fornuftig Anvendelse. Jeg er overbevist om, at for at Gudrun kan bevare sig aandelig og legemlig sund og frisk, saa maa hun nu begynde at have lidt legemligt Arbejde, visse Pligter, som kunne forhindre Nervøsitet og alle andre Nutids-

sygdomme. Hvad deres [Gudruns og Jonnas] Læsning angaaer, kan jeg kun sige en Ting, og det er: Saalidt Fransk som muligt! Den franske Litteratur er i allerhøjeste Grad usædelig og vederstyggelig; lad dem derimod læse tyske Forfattere og engelske, det er sundere Føde.

Kjøbenhavn, d. 2-3. April 1885.

I kunne vistnok vanskeligt forestille eder, hvor uhyggeligt og pinligt det er at se paa Situationen her i Kjøbenhavn i disse Dage. Just i den Tid, da hele den kristne Menighed ønsker at samle Sind og Tanke om Betragtning om Frelseren og hans Gjerning, just da udsteder Regeringen en provisorisk Finantslov, som nødvendigvis maa sætte Uro og Forvirring i Sindene, og som ikke kan andet end sætte ondt Blod og drage Tankerne bort fra det ene fornødne. Landets Frihed er i dette Øjeblik ikke 2 Øre værd; Regeringen har givet sig selv Lov til at afholde og bestride alle de Udgifter, som de finde for godt; det er en sørgelig Tilstand, som vistnok ingen rettænkende dansk Mand eller Kvinde kan billige. –

Gud, vor Fader i Himmelen kalder paa hver eneste Sjæl og siger: »Lader Sønnen frigjøre eder, da skulle I altid blive i mit Rige og have Barneret hos mig.« Hvilken Kjærlighed kan lignedes ved denne? Men tage vi imod hans Kjærlighedsgave, saa kommer Lidelsen og banker paa i vort Hjærte, hver Gang vi glemme ham, Lidelsen over, at vor Vilje er saa svag, og vor Sjæl saa mat, Sorgen over, at vor Bøn mangler Inderlighed og Sandhed, Fortvivlelsen over, at vore Vinger ere stækkede, og at Syndens Lænker endnu trykke og pine os mere end før, da vi ikke kjendte den virkelige Frihed ikke engang af Navn. Naar vi altsaa sige, at Guds Kjærlighed er god at have, saa maa vi dog tilføje: ja sandelig, men det gjør ofte ondt, det skaber ofte Angst og Lidelse at tage imod den.

Kjøbenhavn, d. 12. April 1885.

Jeg vilde meget gjerne tale med eder om en Bog, som nylig er udkommen, som er skrevet af Docent Westergaard ved Universitetet; han har været Fritænkner men er nu bleven kristen, og Bogen hedder: Fra Forargelse til Tro. – Det er en Bog, som i mange Henseender fortjener Opmærksomhed.

13. April beder Forældrene ham indtrængende komme hjem til Gudruns Konfirmation næste Søndag. Foruden tidligere anførte praktiske Hindringer anfører Lange i efterfølgende Brev følgende:

Kjøbenhavn, d. 14. April 1885.

For det første faaer Gudrun noget langt bedre, troer jeg da, i mit Brev, end ved min personlige Nærværelse; thi Brevet har jeg nu arbejdet længe paa og med stor Omhu og Kjærlighed, og det ved I jo, at jeg er langt mere veltalende paa Papiret end i Ord. Dernæst føler jeg med mig selv, at det vil koste mig den allerstørste Anstrengelse at være mig selv den Dag paa Grund af Fru Zieliens Nærværelse; I ved, at jeg har ikke saa lidt imod hende, og det er næsten latterligt, hvor vanskeligt jeg formaaer at glemme, at hun havde sagt, at hun havde overladt Gudrun til andre, for at hun kunde tjene til Opmuntring for en stakkels Idiot (∴ H. O. Lange).

Jeg haaber i Sommerens Løb at kunne tjene nogle Penge paa en let og behagelig Maade; jeg er nemlig bleven opfordret til at være Medarbejder ved et nyt Tidsskrift for Kunstindustri og til at skrive deri om ægyptisk Kunst.

Kjøbenhavn, d. 17-18. April 1885.

Kjære Forældre! I have intet bedre lært Gudrun og mig end dette at leve i Sandheden. Verden byder foruden det gode og det sande ogsaa det skjønnede og indbyder til at følge Skjønheden. I have, hvad jeg er glad og og taknemlig over, peget paa Sandheden og det gode, uden særlig at fremhæve det skjønnede, og derved have I bevaret mig for mange Fristelser. Thi det skjønnede bør ingenlunde staa i Række med det sande og det gode, eftersom det skjønnede ingenlunde er godt og sandt, fordi det er skjønt, ja endog ofte ondt og usandt; det skjønnede hører ikke til de Lys, som man skal styre efter i Livet. Kristendommen er ingenlunde den skjønnede Religion, den er derimod den sande, og hvis nogen bliver kristen, betagen af Kristendommens Skjønhed, da er han næppe rigtig kristen.

Kjøbenhavn, d. 25-26. April 1885.

Hvad alle hendes [Gudruns] Gaver angaaer, da maa jeg forbavses over Armbaandene og Broscherne og Ringene; I kjende jo mine aparte Anskuelser om den Slags Ting, som jeg anseer for en uhyggelig Erindring fra vore barbariske Forfædre, der gik med Ringe baade om Arme og Ben, baade i Næse og Øren og paa Fingrene. Dog skal jeg nok tie stille.

Jeg har gjort 2 Ting, som jeg paa den ene Side er overmaade glad ved, og dog paa den anden Side lidt kjed af; jeg har nemlig gjort to Opdagelser.

For nogen Tid siden sad jeg og læste ene sammen med Valdemar Schmidt en ægyptisk Papyrus, og saa paa en Gang faldt det mig ind, dette

nye Middel til at oplyse de gamle Ægypteres Udtale af deres Sprog, som vi ellers slet ikke kjende noget til; Midlet er saa simpelt og saa sikkert, at naar man først har faaet Øjet op derfor, saa frembyder der sig strax den største Rigdom af Iagttagelser; Vald. Schmidt anerkjendte strax min Betragtning vidtstrakte Betydning. Nu er det saaledes, at ikke faa Ægyptologer i Udlandet netop i denne Tid arbejde med stor Iver paa at klare det overmaade vanskelige og indviklede Spørgsmaal om det ægyptiske Sprogs Lydlære. Men – jeg maa forholde mig rolig, ikke en Linie har jeg opskrevet i denne Sag, ikke en Bog har jeg aabnet; det er det, der piner mig, at jeg maa lade Spørgsmaalet ligge, fordi de usle 3 Maaneder, som Undersøgelsen velsagtens vil kræve, dem har jeg ikke; jeg kan da komme til at se rolig paa, at en anden faaer samme Tanke og udnytter Tanken til Gavn for Videnskaben.

Den anden Opdagelse er gjort paa Bibliotheket, og den bestyrker mig i min Tro paa, at jeg har en ganske fin Næse som Sporhund paa et Bibliothek. I 1882 [blev der] i Tyskland udgivet et latinsk Skrift fra Middelalderen, som for henved 300 Aar siden var blevet udgivet med Benyttelse af et Haandskrift, som nu ansees for tabt, men som synes at være bedre end noget af de 4 Haandskrifter, der nu kjendes. Dette Haandskrift, som altsaa hidtil er anset for fuldstændig tabt, har jeg idag fundet paa Universitetsbibliotheket; jeg skriver nu paa Bibliothekarens Opfordring strax en lille Notits til et tysk Tidsskrift. Det vil være en passende anbefaling, naar jeg nu kommer ned til de tyske Bibliotheker, at kunne spille saadan en Trumf ud som denne.

Kjøbenhavn, d. 3. Maj 1885

De [Ministrene] maa jo dog kunne se, at Dag for Dag voxer deres Modstanderes Antal og tillige deres Raseri, de maa jo dog kunne forstaa, at de nære alle oprørske og omvæltende Følelser og Ideer og derved bringe Landets indre Fred i den største Fare. Ministeriet burde trække sig tilbage, netop for at ikke Radikalismen skal brede sig altfor meget. –

Som bekjendt, have Grundtvigianerne forelsket sig i Daaben saameget, at de endog omgaa Skriftens Ord. Saaledes sagde Frk. Kirkner idag, at Daaben var Døren til Guds Rige; derved sættes altsaa Grundtvigs Ord over Kristi eget, naar han siger: »Jeg er Faarenes Dør«. Meningen med vor Daab er den, at vi derved faa den guddommelige Bestemmelse, at Kristus skal i Livet blive vor Hyrde; men Daaben fører os ikke ind ad Døren, og Daaben er ikke Døren, thi saa kom der jo den Meningsløshed ud deraf,

at det blev Menneskene, der raadede for, om Børn ved at døbes skulde komme ind i Guds Rige eller ikke. –

Tak, kjære Forældre, for den Tillid, som I have til mig, idet I give mig saa fuldstændig frie Hænder med Hensyn til mine Studier. Min Tro til min Betragtningssmaaades Betydning for Ægyptologien er urokket, men de 3 Maaneder, som jeg troer at maatte anvende til fuldstændig at beherske hele Spørgsmaalet, kunde vistnok føre mig saa dybt ind i dette mit Interessestudium, som jo saa godt som hviler, og kunde let bringe mig ind paa saamange interessante nye Spørgsmaal, som jeg maaske saa mig i Stand til at besvare, at jeg maaske blev hængende i dem. Tør I, kjære Forældre, ogsaa løbe den Risiko? Jeg vil da i Forvejen sige eder, at det er det samme som, at jeg maaske efter de 3 Maaneders Forløb er Ægyptolog og Bibliotheksmand med Liv og Sjæl og intet andet, og altsaa stiller mig strax paa det Punkt, hvor jeg alligevel kommer til at staa, saasnart jeg har faaet Examenen.

Jeg begynder jo nu at tænke lidt paa min Sommerrejse, som jeg glæder mig meget til. Jeg lægger Planer og indhenter Oplysninger og øver mig i Tysk. Paa Hjemrejsen altsaa i Slutningen af August kommer jeg hjem til Aarhus.

5. Maj skriver Moderen, at det vilde gøre dem begge meget ondt, om han ikke fik Examen.

Kjøbenhavn, d. 9-10. Maj 1885.

Spørgsmaalet om Kristendommens Forhold til den nuværende politiske Strid herhjemme, er efter min Mening umuligt at besvare, saalænge Staten er Kirkens Hoved, og den Maade, hvorpaa Spørgsmaalet er debateret af troende Mænd fra begge Sider, kan jeg aldeles ikke forlige mig med. – En af Grundene til, at jeg ser saa sympatetisk paa Venstre, er ogsaa den Omstændighed, at jeg gjerne vil tro saa godt som muligt om Folket.

Jeg er i den sidste Tid begyndt at blive saa underlig bange for mig selv; Sagen er den, at jeg jo har givet mig meget af med at tænke paa Kristendommens Sandheder, og jeg er ogsaa ved Guds Naade kommen til at se klarere og klarere Salighedens Vej; – men naar jeg saa seer, hvor daarligt det er fat med min Inderlighed, med min Offervillighed, med min Bøn, saa ville I kunne forstaa, at jeg kan blive bange for, at jeg er kommen ind paa Christendommen ad en helt forkert Vej, og bange for, at jeg har seet galt paa det, der er Hovedsagen; da er det saa ofte, at jeg med

frygtelig Klarhed seer, hvor ussel ringe min Tro er, hvor død og magtesløs den er, og saa tør jeg knap bede om Hjælp; ja, det er ikke en, men mange Gange, at jeg næppe har vovet at tale i Bibelklassen eller til de gamle; desværre har jeg jo i Almindelighed Lyst til at tale, og denne Lyst har altid, ofte desværre vist altfor let, bragt alle Skrupler til at forsvinde. Ulykken er, at baade de gamle og mine Drengene tro, at jeg er en kristen, en af dem, der tør kalde sig Kristi Disciple; men det er ikke Tilfældet; min Tro er ikke saa bestandig, saa brændende varm og inderlig hengiven, saa sejersvis og saa virksom i Kjærlighed og i Bøn, at jeg tør kalde mig en af Kristi Følgesvende. Naar man er kommen ind ad Døren, som er Kristus, saa gaaer man aldrig ud mere, men jeg gaaer endnu mange underlige Omveje og i mange af Verdens og Tankens Ørkener, hvorfra dog maaske den gode Hyrde engang vil føre mig hjem. Men i Tro paa Forjættelserne holder jeg fast paa Daabens Naade og venter og længes henimod den Time, da Jesus Kristus vil holde sit Indtog ogsaa i mit Hjærte med en levende, inderlig og bestandig Tro paa hans Kjærlighed og et uvisneligt Haab om Frelse ved ham. Indsigt i Kristendommens Sandheder er noget helt andet end Tro paa dem; Theologien som Videnskab beskæftiger sig netop med Indsigten. Derfor mener jeg, at jeg med mine afgjorte Anlæg for abstrakt Tankearbejde, har gjort vel i at holde mig borte fra det theologiske Studium. Det at være kristen er jo dog ikke at holde Taler, det er ikke at kunne Bibelen udenad, det er ikke at vide og at kunne fremstille, hvad der tjener os til Frelse, men det er at *gribe det*, det er at kunne høre Gud tale til en selv, det er at leve for Gud, med Gud, i Gud, saa vi blive i ham, da bliver og han i os.

Skjønt jeg slet ikke med mit sidste Brev har tilsigtet en Fornæelse af mine tidligere Forsøg paa at bevæge eder til at fritage mig for Examen, og skjønt jeg arbejder videre i Retning af Examenen, saa maa jeg dog faa Lov til at sige, at dette Arbejde seer i høj Grad ud som at spille Tid og Kræfter. – Men naar jeg har faaet det sagt, saa tier jeg stille og gaaer videre; men Arbejdet gjøres sandelig ikke med saa overordentlig Lyst, naar f. Ex. Prof. Ed. Erslev, som han ofte har gjort, i stærke Ord opfordrer mig til at smide hele Examensvæsenet overbord.

Kjøbenhavn, d. 17. Maj 1885.

Paa Opfordring af Docent Verner og Bibliothekaren udarbejdede jeg paa Tysk en lille Afhandling [om det fundne Manuskript], som jeg blev færdig med i Tirsdags, Verner sendte den dernæst ned til Halle; han

mente, at den kunde indrykkes i Juliheftet, altsaa inden jeg begynder min Rejse.

Nu til Vinter vil filologisk Samfund udgive et stort Bind Afhandlinger, som Carlsbergfondet vistnok giver Penge til. Jeg har af Formanden faaet Opfordring til at skrive noget dertil, og jeg vilde jo meget gjerne følge en saa ærefuld Opfordring. – Imidlertid forbereder jeg mig stadig af fuld Kraft til Rejsen, og gaaer endog saa vidt, at jeg om Natten drømmer paa Tysk og ligger og snakker Tysk i Søvn.

Kjøbenhavn, d. 23. Maj 1885.

Jeg agter mig imorgen til Valby fra Morgenstunden af, efter at have været til Froprædiken; saa vil jeg der besøge Christiansens, som jo nu boer derude, og Bjerregaardsfolkene; det bliver min eneste Pintseudflugt, men det er jo ogsaa nok. – Desuden var jeg i Tirsdags i Skoven med et stort Selskab Studenter og Professorer; vi spiste til Aften paa Skodsborg, hvorefter der var Gilde; det var en overmaade fornøjelig Tur, den kostede 3 Kroner; vi var omtrent 90 ialt, hvoriblandt 8 Professorer.

Kjøbenhavn, d. 31. Maj 1885.

Det er ikke Meningen, at man skal sørge over Anfægtelserne, man skal jo tage imod dem som imod alt andet fra Gud med Tak. Ogsaa i den svage Tro kan man være glad, ja netop over de smaa Tegn paa aandelig Rørelse, netop over Helligaandens mindste Paavirkninger; og jeg kjender sandelig ogsaa Glæden over trods den svage Tro at nære et lige saa stort og levende Haab om Naade som de troesstærke; saalænge Bedrøvelsen over Synden er levende i Hjærtet, saalænge kan ikke Glæden over Naaden slippe bort.

Hidtil har jeg jo fulgt den slagne Landevej, i mit Liv er endnu intet af Betydning gjort af mig, fordi jeg følte mig dreven af tillidsfuld Tro til Faderen i Himlen. Og dog har jeg sandelig brændende ønsket, at en saadan Lejlighed skulde komme. At det virkelig er Tilfældet, at jeg har følt en saadan inderlig Trang til at vælge i Tro, uden at jeg dog har kunnet virkeliggjøre denne Trang endnu, det vil I kunne se af et Par Breve, som jeg i sin Tid skrev hjem. I kunne huske mit lange Brev fra Oktober 1882 om at forandre Srudium. *Heller ikke nu tør jeg sige: »Du staaer og skal vælge enten at gaa den Vej, som Beregninger byder dig – eller at vandre den Vej, som Faderen i Himlen vil føre dig, naar du i Tro vil følge hans Vej.»* Det er ikke min Mening at forelægge Spørgsmaalet til Besvarelse med et simpelt Ja eller Nej; jeg *siger udtrykkelig, at det tør jeg ikke.* Jeg

vil kun dette, at selve Maaden, hvorpaa vi ville se paa Spørgsmaalet, maa vi være enige om, ligesaavel som vor Tro og vort Haab er det samme; men saa vil det ogsaa være afgjort med det samme i fuld Enighed og til fælles Glæde, thi Sagen maa blive til fælles Glæde, ellers troer jeg den ikke rigtig afgjort. Hvis jeg altsaa skal tage Sagen op paa ny, saa kan der ikke være Tale om, at jeg vil raadføre mig med nogle af de mange lærde Mænd.

Eders *lydige*, hengivne
og taknemlige Søn H. O. Lange.

Kjøbenhavn, d. 4. Juni 1885.

I Slutningen af [mit sidste] Brev kom [jeg] ind paa nogle Betragtninger over det, som vi Mennesker saa nødtigt indlade os paa, nemlig at *vælge i Tro!* Disse Betragtninger førte mig saa, næsten uden at jeg vidste af det, ja saa at sige halvt mod min Vilje ind paa det brændende Spørgsmaal, Examen eller ikke Examen. Men nu har jeg gaaet og været bange for, at I ikke ret have forstaaet mig, at denne tilsyneladende Vaklen i min Fremstilling kan have beredt eder Misforstaaelser og Ængstelser. Hver Gang jeg standsede ved Examensspørgsmaalet, kunde jeg ikke opfatte det som et religiøst Spørgsmaal; derfor kom jeg aldrig i mine Drøftelser af Sagen til noget Resultat. Endelig har jeg faaet Blikket aabnet for Spørgsmalets Natur, og har seet, at det drejer sig ikke om mindre end at binde sig i Gudsforholdet ved at følge Guds Røst i Tro og Tillid. Nu maa jeg opfatte det at tage en Embedsexamen som at forberede et Reservemiddel, og det er just ikke at have Tillid til Faderen i Himlen.

Han [Gud] blev ved at kalde, selv om jeg ikke kendte hans Røst, indtil Valgets Time kom. Denne Valgets Time er netop kommen i det Øjeblik, da jeg seer, at Valget er et religiøst Valg; først da min religiøse Udvikling var kommen paa det Punkt, var Vorherres Time der. –

Da Gud lægger sit Kald mere eller mindre klart frem for Mennesket, saa troer jeg ogsaa, at der er forbundet større eller mindre Ansvar med at vrage dette Kald. Nu da Vorherre stiller mig Sagen i dette Lys, saa seer jeg ogsaa tydeligt, hvad jeg vil vinde i religiøs Henseende. Sagen er, at jeg i dette Valg binder mig i Gudsforholdet; naar jeg nu lægger *alt* i hans Haand, saa lærer jeg nok bedre og bedre at tage imod *alt* af hans Haand med Tak, saa maa jeg mere og mere kunne føle, at jeg staaer under hans umiddelbare Varetægt.

Og, ville I vel spørge, hvad frygter du vel for at miste ved at holde ud

endnu nogle Aar med Examenslæsningen? Kjære Forældre! Jeg maatte jo skamme mig altid over saaledes at have skubbet Valget tilside. En Grund til, at jeg ogsaa er saa glad ved min nuværende Betragtning af Sagen, er, at jeg nu har faaet Løsningen paa en Gaade, som i aarevis har trykket mig; I erindre jo nok fra gammel Tid mine Spekulationer over, hvorledes man kan forene Livet i Gud og for Gud med Livet i Verden; her er jo Svaret: Ved i Tro at følge Guds Kald til en borgerlig Stilling, her i Livet bringe vi vor Livsgjerning ind i vort Gudsforhold og blive religiøst forpligtede.

I maa nu ikke tro, kjære Forældre, at jeg skriver dette Brev uden en vis Ængstelse. Men nu, da jeg seer Sagen i dette Lys, kan jeg dog ikke andet end ogsaa forestille mig eders Stilling til den. Hvis I gaa ind paa, at denne Opfattelse af Sagen er rigtig, saa anseer jeg det for givet, at I ogsaa føle eder religiøst bundne til at give mig frie Hænder med Hensyn til Examen. Hvis I spørge mig: »Hvad agter du da at gjøre, naar du nu faaer Lov at opgive Examenslæsningen, og hvilke Midler har Vorherre givet dig nu til at skaffe dig et Udkomme, hvormed baade vi og du kunne være tilfredse?

Da maa jeg sige, at saa begynder for mig min egentlige Studietid, da jeg med hele Interessens Iver og hele Begejstringens Varme til Guds Ære kan arbejde paa den Gjerning, som han har kaldet mig til. Naturligvis gaaer jeg ud fra, at fra det Øjeblik af, at jeg ophører med Examensstudierne, bør jeg staa paa egne Ben, *ikke i den Forstand*, at jeg er min egen Herre, men *saaledes forstaaet*, at jeg bør ernære mig selv. Jeg gaaer ud fra, at 1300 Kroner om Aaret maa kunne tilfredsstille rigeligt alle mine Fornødenheder. 900 Kroner har jeg paa Bibliotheket, og Bibliothekaren har sagt mig, at han vilde *garantere* mig, at jeg vil komme ind i den første faste Plads, der bliver ledig; desuden behøver jeg kun at strække Haanden ud for at faa extra 400 Kroner om Aaret.

Det staaer fast og sikkert, at saavidt vor Gud og Fader vil give mig Naade og Kraft, da skal mit Arbejde være helliget og indviet til Guds Ære og til eders Glæde. Herren staa ved eders Side, naar I læse [dette Brev], at han dog kunde overbevise eder om, at jeg altid vil blive hans og eders trofast hengivne og taknemlige Barn

Hans Lange

5. Juni skriver Moderen, at da Faderen er i Sverige, og kommer til Kjøbenhavn, vil hun sove paa Sønnens Brev, men være forvisset om, at han kan sige »Hvor du mig fører, gaaer jeg glad, *du*, ikke jeg skal raade«, idet hun dog minder om, at det jo netop er vanskeligt at vælge, fordi Fristelserne kommer i smukke Skikkelser.

Kjøbenhavn, d. 6. Juni 1885.

I kunne tænke eder min Forbauselse, da jeg om Fredag Morgen seer den kjære Marinus træde ind til mig; om Formiddagen viste jeg ham Bibliotheket, og da jeg havde undervist [nogle private Timer Latin] paa Østerbro, gik jeg hen i Tivoli, hvor vi havde aftalt at mødes Kl. 7^{1/2}, og jeg gav Aftensmad i Bazaren. Han var straalende glad og vilde se alting og sagde, at han aldrig havde moret sig saa glimrende. – Det er for hans Skyld, at jeg tager med til Frederiksborg; desuden har jeg aldrig seet Frederiksborg Slot.

Hjærtelig Tak for eders Brev, som jeg modtog for et Øjeblik siden; ved at læse det blev jeg glad; thi jeg skal ikke nægte, at jeg var lidt bange for at afsende mit Brev i Torsdags Aftes; men, kjære Moder, jeg læser ud af dit Brev, at I ogsaa ville kunne føle eder *glade* ved det Valg, som jeg spørger eder om jeg maa gjøre.

Hvad Fristelserne angaaer, da stamme de fra Løgnens Fader, og netop derfor gaa de altid ud paa at føre os bort fra Faderen i Himmelen og ud paa at bevæge os til at kassere Vorherres Raadslutninger med os.

6. Juni skriver Moderen, som stadig er ene, til Sønnen om at være forsigtig med, hvad han kalder Guds Vilje, og hvad der er hans egen.

Kjøbenhavn, d. 7. Juni 1885.

Jeg har mere studeret videnskabelig Filologi end Examensfilologi, og derfor er jeg glad ved de 4 Aar, derfor troer jeg ogsaa, at de hørte med ind under Vorherres Styrelse.

Hvis I give mig frie Hænder men med et bedrøvet Hjærte, der sørger over, at jeg svigtede eders Forhaabninger, saa læste jeg videre paa Examensstudiet, hvad Følger det end kunde have for mig; men give I mig det i Tillid til, at Vorherre er med os alle Dage, og glade i denne Tro, saa takker jeg eder af et oprigtigt Hjærte.

Jeg presser ikke paa, at I strax skulle svare; med Fader kan jeg ikke tale om Sagen, den kan jeg for eder bedst fremstille skriftlig.

Kjøbenhavn, d. 14. Juni 1885.

Jeg har idag talt usædvanligt længe og alvorligt med de gamle; Hamre og Axelsen vare ogsaa tilstede. Hamre er en norsk Maler, som boer her i Huset, og han er en inderlig troende Kristen; jeg have talt med ham om Guds Kaldelse, og han følte sig overbevist om, at Gud havde givet ham

baade Lysten og Evnerne til at blive Maler, og derfor fulgte han ham ikke i Tillid til sin egen Dygtighed, men stolende paa, at Gud ikke vil slippe ham, saa længe Troen er levende i Hjertet.

Der er en dyb og inderlig Forbindelse mellem min religiøse og videnskabelige Stræben, ikke alene saaledes forstaaet, at al min Stræben, for at den kan lykkes, maa være af Guds Naade til Guds Ære, men særligt fordi jeg finder den største og inderligste Glæde i Troen, naar jeg seer Guds Førelser med Folkene i Sammenhæng, og for en saadan Betragtning af Historien er Ægyptens Historie af den største Betydning som den ældste virkelige Historie; ved at betragte og udforske Ægypternes Religion finder jeg atter og atter Glimt af den ene oprindelige Aabenbaring, som Gud gav Mennesket at leve paa og at dø paa. Jeg kunde have den største Lyst til engang med Tiden at give et Kursus for Theologer i assyrisk-ægyptisk Religionshistorie.

Efter at Faderen er kommet hjem, skriver Moderen 20. Juni, at hun vil og tør ikke paavirke Faderen med sin Anskuelse. Denne sagde: »Saafrømt Hans vil tage en Doktorgrad eller Magisterkonferens i et eller andet, saa har jeg ikke noget derimod, men dette maa han have«, det var hans sidste Ord.

Kjøbenhavn, d. 21 Juni 1885.

Jeg har faaet en lille Afhandling optaget i et tysk Tidsskrift. Forresten har jeg her i Løbet af Foraaret udarbejdet en lille Afhandling om det interessante Haandskrift, som jeg i sin Tid fortalte eder, at jeg havde fundet, og har tænkt at tilbyde den til det samme Tidsskrift.

Næsten inden jeg vidste af det, sad jeg og arbejdede paa en grundig Oversættelse og Forklaring til en Osirishymne. Det Værk, som kommer til at omfatte Osirishymnerne bliver maaske mit Livs Arbejde; men samtidig er der jo mange andre Arbejder, særlig mit store Lexikon; som I vide blev kun en lille Stump færdig for 2½ Aar siden, men den har vakt manges Beundring, og uden at rose mig selv tør jeg nok sige, at det er godt gjort. Saasnart [Videnskaben] vil fremstille noget i Sammenhæng, saa træder den i Troens, i Livsanskuelsens Tjeneste. Det vedkjende de vantro Videnskabsmænd sig fuldt ud i vore Dage, hvorfor vente de kristne? Hvorfor lade de ikke de kristnes Haab og Tro fremtræde som den ledende Traad i deres videnskabelige Værker?

26. Juni spørger Moderen, om der ikke i de ægyptiske Studier kan være en Fare for hans Tro, og udtaler Haab om, at han ikke giver sig af med Politik.

Kjøbenhavn, d. 27. Juni 1885.

Jeg vil aldrig fragaa, at jeg i overmaade mange Punkter kan dele de af det *danske* Venstre fremsatte Anskuelse og særlig Ønsket om et Ministerskifte, men jeg hader al Bitterhed og Forstillelse, al Grinebideri og Hykleri som Pesten, og saadant finder man altfor meget af i vor nuværende Politik. Der er endnu kun en Ting, som jeg vil fremhæve med Hensyn til mit Forhold til Politiken, og det er, at jeg ikke kan undlade at tage til Gjenmæle, naar Kristendommen og den hellige Skrift tages til Indtægt for Forsvarssagen.

[Overfor] det næste Punkt vil jeg da først og fremmest fremhæve, at den kristne Tro ikke behøver at være bange for Sandheden; og jeg troer, at Gud Fader gav Menneskeslægten en guddommelig Aabenbaring om Sandhed og Ret, og at selv Hedenskabet ikke fuldstændigt glemte disse Aabenbaringer; det er dem, som jeg søger i det gamle Ægypten, og jeg finder dem ogsaa.

I give mig i et og alt frie Hænder, naar jeg blot tager en Doctorgrad eller en Magisterkonferents. I kunne jo nok forstaa, at saafremt dette kan lade sig gjøre i mit Fag, Ægyptologi, saa er der intet, som jeg hellere vil gjøre. [Efter at have fremstillet de praktiske Vanskeligheder herfor, skriver han:] Se, kjære Forældre, det er min Plan, og I ville kunne se, at jeg efter den slet ikke vil kunne love det mindste. – Endelig har jeg saa smaat tænkt paa, hvis alt skulde slaa Fejl herhjemme, da at tage Doctorgraden i Leipzig, hvilket uhyre let vilde kunne ske.

Den unge Brygger Jacobsen har for ikke lang Tid siden faaet en ægyptisk Ligkiste med en Mængde Indskrifter paa, som han efter Sigende har betalt med 8000 Kroner. Paa næste Søndag agter jeg mig ud til ham for at bede ham om at se den; saa tager jeg Afskrifter af Indskrifterne og forelægger ham saa snarest muligt en Oversættelse.

Hvad min Rejse angaar, da anser jeg det for det bedste at opsætte den til næste Aar for at faa gjort tilstrækkelige Forberedelser til et længere Ophold i Berlin for at studere i det derværende ægyptiske Museum.

2. Juli svarer Moderen: »Om dit Studium vil vi nu i Guds Navn svare: Gaa saa den Vej, kjære, lille Hans, som du føler dig kaldet til. Vi seer jo af dit Brev, at det ogsaa er din Mening, at du *vil* tage en Magistergrad eller Doctorgrad, og det er stolende herpaa, *at dette med Tiden maa kunne ske*, at din kjære Fader i *Tillid til dig* nu siger: Gjør saa, som du vil. Vi har ikke overseet, at du ikke bestemt kan love noget, hvad Doctorgraden angaar, men du vil gjøre, hvad du kan, og saa vil du og vi lægge Resten i Gud Fadere Haand.«

Kjøbenhavn, d. 4. Juli 1885.

Inderlig Tak for eders sidste Brev, som, førend jeg ventede det bragte mig Opfyldelsen af mine Ønsker. Tak fordi I i Enighed og forhaabentlig ogsaa med Tilfredshed og Glæde gav Slip paa et Haab, som I saa længe havde næret. I kan ikke tænke eder, hvor jeg føler mig fri og glad og taknemlig baade imod Vorherre og mod eder.

Jeg er forresten i denne Tid ogsaa inde paa en hel Del praktisk-religiøse og kirkelige Betragtninger. Særlig er der det, at man skal betale for at nyde Vor Herres Jesu Kristi Legeme og Blod, det er noget, som har forarget mange alvorlige Mennesker; det er imidlertid saaledes, at Indskrivningspengene er en væsentlig Del af Klokkerens Indtægter; mit Forslag er da det, at de Mennesker i Menigheden, som ikke ønsker, at Herrens Legeme og Blod sælges i Partier for Penge, skal give Klokkeren en saadan Sum, at han holdes skadesløs.

Af Venstrebladene er særlig »Politiken« mig en Vederstyggelighed, da dens fornemste Vaaben i Kampen er at gjøre Modstanderne latterlige, af Højrebladene er »Avisen« et ligefremt Smudsblad ligesaavel som Venstrebladet »Dagsavisen«. Jeg respekterer egentlig kun gamle Berlingske og Morgenbladet.

Umiddelbart efter Modtagelsen af ovenanførte Brev skriver Moderen, at deres Tilladelse var med det Forbehold, at han skulde sikre sig Adgang til en Magisterkonferens, og at han »skal og bør« forhøre sig derom hos rette vedkommende. I et længere Brev af 9. Juli svarer han, at Moderens Brev havde virket nedslaaende paa ham, og at han anser »det for bedst lidt efter lidt at forberede en Ansøgning [om at tage en hidtil ukendt Magisterkonferens], saa at sige liste den Bevidsthed ind i de Hrr. Professorer, at H. O. Lange studerer Ægyptologi og gjør Fremskridt i sine Studier«. Herpaa svarer Moderen omgaaende, at da Faderen hørte hende læse dette, udbrod han: »Ja, dette troer jeg ogsaa er det rigtige«, hvorefter hun kan skrive: »Naar vi nu først har sagt Ja, saa ere vi ligesaa glade, som om du var filologisk Kandidat«.

Kjøbenhavn, d. 11. Juli 1885.

Lige nu, da jeg kommer hjem fra Bibliotheket, finder jeg eders Brev, og I kunne nok forstaa, at efter den Læsning kan jeg ikke være rolig, førend jeg faaer skrevet lidt til Tak for det. Ja, inderlig Tak for alle eders kjærlige Tanker om mig og alle eders opmuntrende Ord til mig, de vil altid være mig en Støtte under mit Arbejde og en Drivfjeder til at komme fremad og til at fatte nyt Mod.

Jeg er saa hjærtevarm og føler mig saa let og fri i Sindet over al Guds

og eders Kjærlighed imod mig, og alle Mennesker ere gode og kjærlige imod mig. Lad mig som et Exempel herpaa fortælle eder følgende. Igaar gik jeg til Ny Carlsberg og lod mig melde hos den unge Jacobsen, som jeg bad om at maatte studere Kistens Indskrifter et Par Dage i næste Uge. I Begyndelsen var han noget tilbageholdende, men efterhaanden blev han mere og mere forekommende. Han stillede endelig sin Tjener til min Disposition, naar jeg kom og vilde arbejde derude. Christiansen billiger i et og alt den Retning, som jeg nu giver mine Studier.

Kjøbenhavn, d. 17. Juli 1885.

Jeg vil ikke, at I den 18. Juli *) skulle være uden Brev fra mig, som kan overbevise eder om, at min Tanke dvæler hos eder paa denne Dag. Og netop iaar kunne I jo nok forstaa, at den Følelse, som særlig trænger sig frem hos mig, er Taknemlighed. —

Den Taknemlighed, som jeg føler, ydmyger mig og rejser mig paa en Gang; jeg føler, hvor lidt jeg har gjort mig fortjent til noget, og jeg glæder mig ved den Tillid, som I have vist mig. Netop derfor forpligter den mig ogsaa; den binder mig fast til min Livsopgave, den lænker mig fast til eder; den forpligter mig til at leve mit Liv til Guds Ære og eders Glæde.

August 1885—Juli 1886

Assistent ved Det kongelige Bibliothek.

Paa Midnatsmission. Indvielse af Mødesalen i Gaasegade.

Kjøbenhavn, d. 27. August 1885.

Fader sagde til mig paa Dampskibet: »Lad mig se, at du bliver til noget«. — Naar jeg blot kunde blive til noget i *indre Erfaring* om Guds Velsegnelse, hvor rig vilde jeg da ikke være? Naar blot jeg af en god Vilje, men af svag Evne kunde gjøre lidt af Guds Vilje med mig her paa Jorden, saa kunde jeg endda sige, at det var blevet til noget med mig.

Kjøbenhavn, d. 30. August 1885.

Forleden Dag var Dr. Siesbye paa Bibliotheket, og vi fulgtes ad derfra, jeg benyttede da Lejligheden til at meddele ham min Beslutning om at

*) Faderens Fødselsdag.

opgive Filologien; men saa kom jeg til at nævne, at jeg vilde til at læse Hebraisk; da han hørte det, sagde han: »Saa kan vi jo læse det sammen, thi jeg vilde ikke alene naturligvis vedligeholde Bekjendtskabet med Dem men ogsaa gjerne Samarbejdet«. Som I jo kunne tænke eder, blev jeg helt rørt derover og takkede ham jo meget derfor.

Liisberg traf jeg forleden Dag; vi begynde i Aften paa Bibelklassen.

Kjøbenhavn, kgl. Bibl. Lørdag d. 5. Septbr.

Søndag d. 13. Septbr. 1885.

I Torsdags Aftes havde jeg været i filologisk Samfund og kom hjem omtrent Kl. 10¹/₂; jeg opdagede, at der laa et Brev paa min Kommode; jeg formodede, at [Haandskriften] tilhørte Bibliothekar Bruun ved det store kongelige Bibliothek, hvorfor jeg antog, at det var en Opfordring til at aflevere en eller anden af de Bøger, som jeg har hjemme fra Bibliotheket. Som I kan forstaa, var jeg lidt ærgerlig; men ingen kan forestille sig min Forbauselse, ja jeg kan næsten sige Forstenelse, da jeg læste følgende:

Kbh. 3. September 1885.

Hr. Stud. mag. Lange.

Hvad jeg her skriver til Dem om, beder jeg Dem *foreløbig ikke at tale til Nogen om.*

Skulde De have Lyst til at søge Ansættelse ved det store kongelige Bibliothek? Der vil om kort Tid blive en Assistent-Plads ledig, det er muligt, at jeg kan skaffe Dem den, hvis De synes om den. Skulde De ville tage denne Notits under Overvejelse, var det vist bedst, at vi talte sammen derom, det vilde kunne ske med størst Ro, hvis De vilde søge mig i mit Hjem, hvor jeg er til Tjeneste hver Eftermiddag efter Kl. 6. Min Bolig er: Vesterbrogade Nr. 38, 3. Sal.

Deres hengivne

C. Bruun.

Min Stemning, da jeg havde læst dette Brev, var ubeskrivelig; aldrig i mine Dage havde jeg ventet et saadant Tilbud. Det stod mig strax klart, at Bruun maatte være sikker paa at skaffe mig Pladsen, paa den anden Side stod Bibliothekar Smiths Forfærdelse aldeles klar for mig, og hvor stærke Baand og bydende Hensyn der knyttede mig til min nuværende Stilling, mine nuværende Kolleger og Overordnede. Imidlertid havde jeg ingen Ro, førend jeg igaar Eftermiddags Kl. 6 kom ud til Bruun. Jeg vilde ønske, at jeg rigtig kunde beskrive eder dette Møde, det var i Sandhed enestaaende. Lønnen, sagde han, var 1200 Kroner (det gav et Ryk i mig) efter en Maanedes Forløb til 1. Novbr. blev endnu en Plads ledig, hvorved

jeg vilde rykke op til 1400 Kroner om Aaret; desuden mente han, at jeg kunde gjøre mig lidt Haab om endnu et yderligere Tillæg. Jeg blev jo mere og mere forstenet, jo længere han talte; derpaa sagde han, at han vilde sætte megen Pris paa at faa mig op til sig paa det kgl. Bibliothek, da han havde lagt Mærke til, at jeg havde Anlæg til Bibliotheksvirksomhed, og et saadant Menneske havde han i flere Aar forgjæves søgt om; han ansaa det ligefrem for sin Pligt at gjøre alt for at knytte mig til det kgl. Bibliothek. Han stillede ikke en eneste Betingelse, og gjorde ikke en eneste Fordring, hvorimod han kom med det ene Tilbud efter det andet. – Da jeg kom hjem, gav jeg mig til at overveje Sagen, og det stod strax klart for mig, at her havde jeg Gud Faders Svar paa mit Valg af det Studium, som han havde lagt frem for mig.

[Fortsættelse] Søndag, d. 13. September 1885.

[Jeg] kunde ikke modstaa Trangen til at raadføre mig med Dr. Fredericia, da han spurgte mig, om jeg vilde søge Pladsen paa det kgl. Bibliothek. Saa forklarede jeg ham Sagen. Han sagde, at der jo intet var at betænke sig paa; og dernæst, at jeg for Øjeblikket var den uundværligste af hele Personalet.

Imorgen tidlig staaer sikkert Opslaget om Pladsen i Berlingske Tidende, og jeg gaaer da imorgen Aften ud til Bibliothekaren for at meddele ham, at jeg vil søge den og for at bede om en anbefaling; jeg vil forklare ham, at det vil være til Fremme baade for min bibliothekariske Udvikling, da det kgl. Bibliothek er dobbelt saa stort som Universitetsbibliotheket, og for mine Studier, da al den ægyptologiske Litteratur her i Byen er samlet der. Jeg vil fremhæve, at jeg ikke er blind for, hvor meget jeg skylder Smith og Universitetsbibliotheket: at jeg saa tidligt og under saa gunstige Omstændigheder er kommen ind paa den bibliothekariske Bane, at jeg under hans Vejledning er bleven grundigt oplært i bibliothekariske Arbejder.

Dersom I nu spørge mig om, hvorvidt der er nogen Udsigt til, at jeg kan faa Pladsen, saa maa jeg dertil svare, at *nogen* Udsigt er der utvivlsomt, da Bruun vil arbejde for mig; men det er Kultusministeren, som udnævner til Pladsen efter Bibliothekarens Indstilling; selv om Bruun indstiller mig, behøver Ministeren ingeniunde at rette sig derefter.

Kjøbenhavn, d. 15. Septbr. 1885.

Jeg har i Eftermiddag været hos Smith. Han blev jo i høj Grad forfærdet. Jeg sagde, at jeg nødigst af alt vilde krænke mine Pligter mod Universitetsbibliotheket og de Hensyn, der knyttede mig til ham, men jeg

haabede, at han vilde forstaa og bestyrke mig i, at der var et højere Hensyn, Hensynet til min Fremtid og Hensynet til min Udvikling, som absolut maatte træde i første Række og være det sejrende. Deri erklærede han sig fuldstændig enig med mig og lovede mig en anbefaling.

[Fortsættelse] Søndag, 20. Septbr.

Jeg talte Dagen efter, at jeg havde været hos Smith, med A. C. Larsen paa det kongl. Bibliothek, som stadig har opfordret mig til at søge Pladsen deroppe. Han fortalte mig, at af Konkurrenter vilde jeg vistnok kun faa en, der maatte ansees for farlig, nemlig Digteren Dr. phil. Ernst von der Recke. Han er en meget dygtig Mand i mange Henseender men 40 Aar gammel, og det kan Bibliotheket ikke være tjent med. Der bliver jo snart efter en ny Plads ledig paa 1200 Kroner, og Larsen mente, at hvis Recke fik den første, saa vilde jeg være selvskreven til den anden; men jeg lod ham forstaa, at jeg, hvis jeg ikke fik den første, ikke vilde søge den anden. Jeg mener nemlig, at det har en vis Betydning for Bruun, for at han kan gjøre alt for at faa mig ind paa den første Plads.

Kjøbenhavn, d. 27. Septbr. 1885.

Ordlyden af den anbefaling, som Bibliothekaren har givet mig:

»Idet jeg ganske kan bekræfte Rigtigheden af, hvad Cand. phil. H. O. Lange anfører i sin Ansøgning om Arten af det Arbejde, der har været ham overdraget ved Universitetsbibliotheket, skal jeg med Hensyn til Udførelsen af dette Arbejde udtale, at den paa alle Punkter har været udmærket tilfredsstillende. Saa ung Hr. Lange er, og saa kort Tid han har været ansat ved Universitetsbibliotheket, har han dog i en ganske ualmindelig Grad vist sig i Besiddelse af de vigtigste af de Egenskaber, der maa kræves af en Bibliotheksmand, frem for alt en overordentlig Interesse for Sagerne, en udstrakt Literaturkundskab og en utrættelig Arbejdslyst. Det er overhovedet min fulde Overbevisning, at man vanskeligt vil finde nogen, som egner sig bedre for Bibliotheksvirksomhed end han, og jeg kan ikke bedre udtale min Anerkjendelse af hans Dygtighed og Elskværdighed end ved at sige, at alle hans Medarbejdere ved Universitetsbibliotheket baade for Bibliothekets og deres egen Skyld i højeste Grad beklage, at han tænker paa at søge bort fra os. Da det nu imidlertid engang er saa, kan jeg ikke andet end medgive ham mine bedste Ønsker og min varmeste anbefaling.

Universitetsbibliotheket den 22. September 1885.

S. Birket Smith.«

Nu i næste Maaned har jeg haft Bibelklassen i et Aar, og jeg har gjemmengaaende været glad ved Gjærningen. Imidlertid ere mine Tanker i den senere [Tid] atter og atter komne tilbage til det samme Punkt. Jeg

har ofte, naar jeg taler til Drengene et uhyggeligt Indtryk af, at det, som jeg siger, gaaer dem fuldstændig over Hovedet. Dette uheldige Forhold ligger i mine Evners Beskaffenhed; naar jeg skal tale sandt og inderligt, maa jeg lukke op for mine egne aandelige Kampe og pege paa mine egne Erfaringer i Gudsforholdet, men mine Erfaringer ere helt andre end disse fattiges Drenges, mine Kampe ere andre end deres. Forholdet er et andet hos de Gamle om Søndagen. Disse og lignende Overvejelser bragte mig til for nogen tid siden at henvende mig til Liisberg, der jo hver Gang er tilstede, og ogsaa han mente, at jeg ikke kunde træffe den Maade at tale paa, som maatte anvendes lige overfor Børnene. Derfor mente jeg, at jeg helst maatte se efterhaanden at trække mig ud af Virksomheden, for at en bedre kunde overtage Virksomheden.

Naar det nu er saaledes, saa maa jeg i Ydmyghed erkjende, at Gud ikke har givet mig den Naadegave at kunne tale enfoldigt og simpelt om Hjærtets Skrøbelighed. Jeg ved endnu ikke, hvorledes Vorherre vil bruge mig med Hensyn til Forkyndelsen af Kristus; men jeg har det Haab til ham, at han selv vil sætte mig ind i Gjerningen, saaledes som han ellers har gjort hele mit Liv igjennem.

Gjellerup var iaftes sammen med Bruun, som sagde, at der ikke var indkommet mere end 3—4 Ansøgninger, som der kunde være Tale om at tage Hensyn til; Cand. philol. Chr. Jørgensen, Formand i philologisk Samfund, har ogsaa meldt sig, og han maa vistnok opfattes som en farlig Konkurrent.

Kjøbenhavn, d. 4. Oktober 1885.

Hvad Bibelklassen angaaer, da bliver jeg ganske vist ved den som Medhjælper, men det er kun foreløbigt, thi dette med Hjemmebesøgene kan jeg ikke med; jeg kan nok tale med de Mennesker, som det her drejer sig om, men det er altid gaaet mig saaledes, at de har snakket mig efter Munden og sagt Ja og Amen til alt, hvad jeg sagde; jeg har ikke rigtig Evne til at lokke Tankerne ud af den Slags Mennesker, det gaar bedre overfor andre.

Kjøbenhavn, d. 15. Oktbr. 1885.

Jeg [er] idag paa Sessionen bleven erklæret for udygtig til al Krigstjeneste. Dette glædelige Resultat opnaaedes overmaade let. Jeg var kun udrustet med Lægeattesten samt en Erklæring fra Frk. Kirkner og Frk. Preisler om, at de havde mærket min Fodsved; da jeg viste Lægen mine Fødder, sagde han: »Ja, de seer rigtignok noget medtagne ud«; og derpaa sagde han: *Kasseret!*

Kjøbenhavn, d. 18. Oktbr. 1885.

[Doktor] Juel mente, at jeg burde gjøre nogle Fodture, før jeg gik op til Sessionen; det har jeg ikke gjort; kun skiftede jeg ikke saa ofte Strømper i den sidste Tid. I Torsdags stod jeg op Kl. 7 og drak Kaffe, hvorpaa jeg tog mine Galoscher paa og gik en dygtig lang Tur indtil Kl. 8^{1/2}, saa gik jeg hen til det Sted, hvor Sessionen skulde begynde Kl. 9. Jeg skulde behandles allerførst, og da [Lægen] havde set mine Fødder, som vare røde af den lange Tur i Galoscher, udtalte han strax Dommen. Min Fodsved er jo i Virkeligheden ikke halv saa slem, som den har været, og jeg er overbevist om, at hvis jeg skulde til Session til næste Aar, saa vilde jeg ikke kunne blive kasseret.

Jeg har faaet at vide, at jeg er indstillet *alene* af Bruun til Pladsen, og desuden, at Ministeren ikke vil gjøre nogen Indflydelse gjældende. Men det er noget underligt noget, at Udnævnelsen lader vente saa længe paa sig.

Kjøbenhavn, d. 25. Oktober 1885.

[Til Faderen, da Moderen er i Kjøbenhavn].

Som du ved, er jeg den eneste, som er indstillet, men saa underligt det end lyder, saa lader det til, at Kultusminister Scavenius ikke vil tage Hensyn til denne Indstilling. Han har nemlig faaet den Idé, at han vil forsørge Digteren Ernst von der Recke, som Bruun paa ingen Maade vil have; han vil da give mig den anden Plads, som ligeledes skal besættes til første November. Bruun blev meget opbragt. Nu er der jo Krig paa det yderste om den første Plads.

Kjøbenhavn, d. 31. Oktober 1885.

I Mandags var [Bruun] hos Ministeren og havde en lang Konference med ham, og han gik ind paa, hvis Ministeren vilde ansætte mig i første Plads, saa vilde han indstille Recke til den anden, hvilket han ellers under ingen Omstændigheder vilde inklade sig paa; Ministeren gav imidlertid intet afgjørende Svar. Jeg gik da i Onsdags, da jeg havde fulgt Moder paa Dampskibet ud til Bruun og sagde, at jeg, hvis jeg ikke kunde faa den første Plads, saa dog i Guds Navn vilde tage den anden. Bruun takkede mig hjærteligt, ja han næsten græd dels af Ærgrelse over Ministerens Stædighed og dels af Glæde over alligevel at kunne faa fat i mig. – Jeg hørte intet videre førend igaar morges; da kom Smith og gratulerede mig til den første Plads; nu var Ministeren gaaet ind paa at give mig den første Plads og Recke den anden, men vi skulde begge have samme Løn, nemlig 1300 Kroner.

Iaften skal jeg hen til Christiansen til en lille Lhombre, Onkel kommer ogsaa fra Bjerregaard.

Kjøbenhavn, d. 7.–8. November 1885.

Tak for eders Lykønskninger og for eders Opfordringer og Formaninger; de skulde alle gemmes hos mig; men, kjære Forældre, jeg maa nok faa Lov til at sige, at hvad Politiken angaar, saa behøve I ikke mere at tale med mig derom, da jeg jo allerede flere Gange har forsikret eder om, at jeg i saa Henseende forholder mig aldeles rolig; jeg tænker naturligvis mit ved det, som daglig foregaaer for mine Øjne, men som jeg har lovet eder, *jeg holder* det ved mig selv.

Nu er jeg jo inderlig glad og taknemlig over, hvad der er sket, jeg er vis paa i alt, hvad der er sket med mig, at kunne se Guds Styrelse; gid jeg nu rigtig maa kunne tage ham paa Ordet og arbejde med Mod og Kraft og en god Vilje paa det, som han har lagt frem for mig.

Om Onsdagen maatte jeg saa op til Kultusministeren og takke for Ansættelsen; det var hurtigt besørget. Naturligvis mødte jeg i Galla, Kjole og hvid Slips. [Efter nogle indledende Bemærkninger] sagde han: Ja, da De har saa stor Lyst til den Syssel, saa er det jo godt, at De kan komme paa Deres Hylde. Godmorgen! – Dermed bukkede han og gav mig Haanden til Afsked, og saa var Audiensen forbi.

Bruun er særdeles elskværdig og tager sig meget af mig med Hensyn til at sætte mig ind [i] alle Bibliotheksvirksomhedens forskjellige Grene. Det øvrige Personale er ligeledes meget flinkt og behageligt at omgaaes.

I disse Dage taler man herovre ikke om andet end om den store Fallit, som Vexelerer Hansen paa Amagertorv har gjort. Det er den største siden Gedalias i sin Tid; Morgenaviserne idag taler om 2½ Million Kroner; alle Bankaktier sank igaar betydeligt, og en Mængde Smaafolk, som havde brugt Firmaet som Bank, miste alle deres Sparepenge.

Iaften skal jeg hen i Bibelklassen og tale der for sidste Gang, først nu have vi fundet en Afløser. Lisbjerg forlader den ogsaa, da han agter at rejse til Udlandet.

13. Nov. fortæller Moderen om deres store Glæde over nogle Bibellæsninger ved Pastor Ussing i Vejlbj ved Aarhus.

Kjøbenhavn, d. 15. November 1885.

Bibliothekaren, Justitsraad Bruun, er Bibliotheksmand med Liv og Sjæl og gaaer fuldstændig op i Bøgerne; han er som Videnskabsmand nær-

mest Historiker. 1ste Underbibliothekar Vahl seer man ikke meget til, da han har sit Kontor ovenpaa for sig selv; han er iøvrigt en meget flink og rar Mand. 2. Underbibliothekar Cand. phil. Weecke er en Mand paa noget over 50, han er Forekommenheden selv, men meget langsom til sit Arbejde. Første Assistent hedder Elberling, omtrent paa samme Alder, som alle de andre en højst venlig og behagelig Mand. Anden Assistent er A. C. Larsen; ham har jeg jo allerede tidligere omtalt for eder; han er Inspektør paa Læsestuen. Tredje Assistent hedder Martensen, han er juridisk Kandidat, en Søn af gamle Biskop Martensen; han er meget flink at omgaaes, men som Bibliotheksmand er han ikke synderlig beventd. Fjerde Assistent er Dr. phil Gigas, han er en af dem, jeg er særlig glad ved at faa til Kollega. Femte Assistent er Cand. phil H. O. Lange, og I kjender ham vistnok tilbunds af mine Beskrivelser. Sjette Assistent er Dr. phil. Ernst von der Recke, han er Digter og ikke saa lidt distrait, men ellers et meget skikkeligt og elskværdigt Menneske.

Omkring Kl. 10 komme vi allesammen derop. Bruun, Weeke, Elberling, Martensen, Gigas, Recke og jeg have vor Plads i et meget lille og temmeligt daarligt Kontor, hvor tillige alt Udlaan finder Sted; det er altsaa ikke de gunstigste ydre Arbejdsforhold. Jeg katalogiserer og har desuden en Del Expedition. Præcis Kl. 3 pakke vi sammen.

I ville maaske spørge mig, hvorledes Bruun er tilfreds med mig. Igaar var jeg inde paa Universitetsbibliotheket og hilste paa gamle Kolleger. Smith havde faaet en Billet fra Bruun om noget helt andet, i hvilken Bruun havde tilføjet: Lange er god. Smith havde i sit Svar indskudt de faa Ord: Jeg haaber, at De snart skal erfare, at Lange er meget god.

Kjøbenhavn, d. 22. November 1885.

Jeg troer, at man med Rette kan sige, at Livet skal leves i og paa Erfaring, at man bygger den Dag imorgen paa den Dag idag; og dette gjælder ikke mindst om Troeslivet. Først naar Troen har gjort Erfaringer om Guds Aands skjulte Virken i Menneskesjælen, om Guds underfulde Styrelse i Livet, først da kunne vi Mennesker give os hen i Troens fulde Tilid, og jo rigere i Erfaringer vi blive, desto fuldstændigere lægge vi os i Guds Haand.

Man taler undertiden om, at *Hjærtet græder*, og derved betegnes, troer jeg, en stille Bedrøvelse over sig selv, ikke Fortvivlelse over udvortes Ulykker eller over andre Menneskers Sorg, men netop Bedrøvelsen over Hjærtets egne Skrøbeligheder og Svagheder; det er Bedrøvelsen over Hjærtets

Synd, som kun kan udslettes ved Troen paa Naaden og Sandheden, som er givet os i Jesus Kristus.

Kjøbenhavn, d. 29. November 1885.

Dette Aar har hjulpet mig et godt Stykke fremad mod mine Ønskers Maal, og det er dog forunderligt, at jeg synes i dette Øjeblik, at jeg er længere derfra end nogensinde før. Dengang da jeg længtes efter at komme i Kast med [Ægyptologien], da syntes jeg ikke, at Maalet var saa fjærnt; jeg saa paa alt det, som jeg vidste og kunde, og saa ikke paa alt det, som jeg ikke vidste. Nu da jeg ved langt mere end dengang, seer jeg snarere paa alt det, som jeg *ikke ved*, og derfor synes Maalet mig nu meget længere borte end dengang. Jo mere man gjør Fremskridt, desto mere omfattende bliver Opgaven og desto længere bort fra sig skyder man Maalet.

Kjøbenhavn, d. 6. December 1885.

I Fredags var jeg til Middag hos Dr. Gigas' Forældre i Rahbeks Allé. Der var ikke mange fremmede, kun Herrer, men det var en overordentlig fin Middag alligevel med 6 Retter Mad og 3 Slags Vin; det var overordentlig gemytlig Mennesker; vi var 4 fra Bibliotheket, Vahl, Elberling, Recke og jeg, desuden Professor Buhl, Kand. Nyrup [samt 3 andre].

Bruun tager sig mageløst af mig i alle Henseender og giver mig ikke saa lidt mere selvstændigt og ansvarsfuldt Arbejde end de andre Assistenten; jeg er desuden i mange Maader hans Sekretær.

I sin Tid fortalte jeg eder jo lidt om Gaardmissionens velsignede Virksomhed. Forleden Aften havde vi Møde i Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed, og da fortalte [Clausen og Wright] os lidt om deres Midnatsmission. Den bestaaer i, at de fra Klokkeren 10 til henved 1 tage Post i en af de Gader, hvor der findes Utugtshuse og uddele Traktater og gude-lige Smaaskrifter til alle som passere Gaden og advare de Mennesker som ville ind i Utugtshusene. I Begyndelsen maatte de døje megen Modstand baade fra slette Menneskers og Politiets Side, men de holdt ud, og Politiet tog dem under deres Beskyttelse, og Angrebene tog mere og mere af. De fortalte paa dette Møde, at nu havde de lagt en Plan. Den bestod i at samle saa mange Mænd som muligt; disse Mænd skulde saa hver ofre en Aften om Ugen fra Kl. 10 – lidt over 12, saa kunde de med et Antal af 56 besætte 4 af de værste Gader hver eneste Aften, og Resultatet vilde da snart blive, at Utugtshusene maatte gaa fallit og maatte lukke. Saa gik jeg hen til Clausen og bad ham om Lov til at følge med en Aften, og i Onsdags traf jeg dem nede i Gaasegade, hvor der findes to Utugtshuse. Vi var alle tre

godt forsynede med Traktater og Billetter med Skriftord. I de 2½ Time, hvori vi holdt Vagt i denne Gade fik vi uddelt over 200 Traktater og Billetter og over 100 Mennesker fik Indbydelse til Guds Rige. I den Tid var der kun 2 Mennesker, som stod Guds Ord imod, og som rev sig løs fra os og gik ind i Utugtshusene. Alle de andre gik bort; med mange fik vi længere Samtaler om Guds Rige. Det var forfærdeligt at se, hvad det var for Mennesker, som kom; der var en theologisk Kandidat, en juridisk Kandidat, som jeg kjendte fra Bibliotheket; der var fine elegante Herrer, som kom fra Middagsselskaber; der var gamle Mænd og unge Drengene paa 16–17 Aar.

Denne Virksomhed er endnu kun lille, der kan kun afspærres to Utugtshuse et Par Aftener om Ugen med den Styrke, som Clausen nu har, men der findes vistnok over 60 Utugtshuse i Kjøbenhavn. Den Dag, da de alle kunne afspærres, maa engang komme, thi naar Gud er med os, hvem kan da være imod os?

I de følgende Aar fortæller Brevene udførligt om Oplevelser i Midnatsmissionen, men da disse ifølge Sagens Natur ligger paa samme Linje, vil der kun undtagelsesvis anføres Uddrag derom.

Kjøbenhavn, d. 13. Decbr. 1885.

Clausen og Wright have gjentagne Gange været hos Politidirektøren og Vicepolitidirektøren for at sætte dem ind i Sagen, og begge have lovet, at der ikke skeer os nogen Overlast. Derved er Politiet kommet i en højst forunderlig Stilling; det er jo nemlig efter vor nuværende hedenske Lovgivning Politiets Sag at ordne den lovbeskyttede Usædelighed og at beskytte Usædeligheden som enhver anden borgerlig Næringsvej.

Nøden blandt de fattige herovre er stor; næsten hver Dag møder man paa Gaden fattige Stakler, der ikke har Bolig og Føde og knap nok Klæder paa Kroppen. Er det saa ikke skammeligt, at der samles den ene Million ind efter den anden til Christiansborg Slot og til Forter og Kanoner.

I denne Uge er vist mig en stor Ære. Bruun har i 30 Aar været Medlem af Filologisk Samfunds Bogudvalg; men paa Mødet i Fredags meddelte han, at han nu vilde trække sig tilbage; efter en længere Konference mellem Formanden og Bruun foreslog Formanden Bibliotheksassistent H. O. Lange til Bruuns Efterfølger, og samme blev valgt ved Akklamation. I det hele taget begynder jeg at blive [Bruuns] fortrolige i mange Henseender, ligesom jeg i sin Tid var Smiths.

14. Dec. skriver Moderen, at de paa deres Bryllupsdag [3. Juledag] ikke vil have Fremmede, saa der ikke bliver Uro de faa Dage, Sønnen kommer hjem i Julen.

Kjøbenhavn, d. 3. Januar 1886.

Nytaarsdag var jeg inviteret til Middag paa Bjerregaard, hvor hele Familien var samlet. Onkel var særlig godt oplagt til at faa en religiøs Samtale i Gang, men de mange Fremmede bandt os jo begge to; da de Fremmede derimod var gaaede fik vi rigtig en velsignet Samtale i Gang; jeg fortalte lidt af hvad jeg har seet paa Nattemissionen, og efter en Times-tids Forløb sluttede vi med Troesbekendelsen og Fadervor.

Ja, kjære Forældre, jeg kan her i mine Breve ikke lade være at skrive om disse Aftener; de ere saa vidunderlig rige og dejlige for mig; saadan at se Herren selv arbejde blandt Syndere, for det er sandelig ikke Clausen eller mig, der faaer Folk bort fra Syndens Vej, det giver Væxt til mit eget aandelig Liv. Men denne Gjærning lærer mig ogsaa at kjende min egen Skrøbelighed. Iaftes kom der en fin Herre ind i Gaden, som kjendte mig fra Bibliotheket, han stillede sig hen og saa ind ad Vinduet ind til Skjøj-gerne; men jeg manglede Frimodighed og Tro til at gaa løs paa ham, skjønt det naturligt var min Pligt.

Kjøbenhavn, d. 10. Januar 1886.

Jeg har vistnok omtalt for eder Thorsen, en trofast Ven af mig; han har været Skolelærer og er nu over 30 Aar gammel; han og jeg fandt først hinanden i den fælles Interesse for Videnskaben, men nu have vi fundet hinanden i en anden og dybere Forstand, nemlig i vor Herre Jesus Kristus. Da altsaa Thorsen og jeg i lang Tid have stridt Aandens Kamp sammen, saa bleve vi enige om i Fællesskab at gaa til Herrens Bord.

Jeg vilde gjerne prøve paa at forklare, hvad jeg troer at finde i Herrens Nadvere. Som I vide, har det kostet mig megen Tvivl og mange Kampe, førend jeg er naaet til Hvile i Troen paa dette Punkt. I Daaben faa vi Ret til ved Troen og, naar Troen kommer til, at komme ind i Guds Rige og blive Guds kjære Børn. Der er kun denne ene Syndernes Forladelse for troende Mennesker, den, som Gud gav dem i Daaben, og det er denne ene Syndernes Forladelse for troende Mennesker, den, som Gud gav dem i Daaben, og det er denne ene Syndernes Forladelse, som vel at mærke først træder i Kraft, *naar Troen kommer til*. Imidlertid indstiftede Kristus et yderligere Naademiddel for sine troende Mennesker i sin hellige Nadvere. Og han indstiftede denne til en Bestyrkelse i vor Tro paa, at vi have Syndernes Forladelse i Troen paa hans Død for vor Skyld. – Herren har givet os sine mange Naademidler, Bønnen, Nadveren, Ordet, de helliges Samfund, fordi han kjender Hjærterne, baade deres Skrøbelighed og deres

Forskjellighed; men han gav os kun to Salighedsvilkaar: Daaben og Troen, og til [at] erhverve Troens Salighed gav han os Naademidlerne.

Kjøbenhavn, d. 17. Januar 1886.

Nu, da jeg igjen sætter mig hen for at skrive til Eder, kommer jeg til at gjøre mig selv det Spørgsmaal: »Er det nu ikke af Vane, at du skriver saa regelmæssigt hjem, eller er det virkelig af Trang?« Kjære Fader og Moder! Tak for det Hjem, som jeg har havt. Tak for det Liv i Tro og Kjærlighed, der gjennemstrømmede Hjemmet. Derfor sidder jeg nu om Søndagen og skriver til eder, fordi jeg trænger til atter og atter at komme i Forbindelse med Hjemmets Aand; thi nu forstaaer jeg den; jeg ved nu, hvad den har været og endnu er for mig.

Det er længe siden, at jeg har fortalt eder noget om min Virksomhed paa Bibliotheket. Bruun er godt tilfreds og giver mig stadig interessantere og ansvarsfuldere Arbejde; jeg er stadig hans Fortrolige, naar han klager sig over nogen af de andre. Alle i Kontoret ere ivrige Højremænd, men det er kun, naar Bruun ikke er tilstede, at de tør tale om Politik. Jeg tier stille og er Bibliotheksmand med Liv og Sjæl, det kommer jeg længst med.

Hjemme gaar Arbejdet ved det gamle; jeg skrider langsomt og sindigt frem med Forarbejderne til Behandlingen af den gamle Papyrus Prisse. Det vil imidlertid næsten være nødvendigt, at jeg faaer et nøjagtigt Fotografi af hele Papyrusen fra Paris; et saadant vil imidlertid koste c. 200 Kroner; jeg maa derfor se, om maaske Carlsbergfondet vil hjælpe mig dertil. Jeg kan imidlertid ikke søge om Understøttelse der, førend jeg faaer udgivet noget Arbejde. Christiansen har raadet mig til at indlevere en Afhandling til Videnskabernes Selskab. – For at kunne gjøre eder en Forestilling om et af de Arbejder, som har beskæftiget mig siden Jul, saa hør: en Papyrus, som indeholder omtrent 4500 Ord, har jeg lavet Register til; paa Sedler opskrives hvert eneste Ord med Angivelse af, hvor det findes og hvor mange Steder; paa den Maade bliver hvert eneste Bogstav registreret og indordnet paa sin bestemte Plads. Paa den Maade skaffer jeg mig efterhaanden alle Midlerne til at forstaa og oversætte Papyrusen.

Det gjør mig ondt, at jeg ikke fik skrevet til Gudrun paa hendes Fødselsdag; hils hende og prøv paa, om maaske Bogen Sct. Winifred kan formilde hende.

Kjøbenhavn, d. 24. Januar 1886.

Jeg er lige kommen hjem fra Kirke og Lovsangene for Herrens Naade mod os alle tone endnu i mit Indre. Naar jeg nu blot kan overvinde den

Fristelse, som jeg saa ofte er bukket under for, den at ærgre mig over saa mange Kirkegængere og dømme deres Andagt, saa finder jeg med Guds Hjælp ogsaa nok en Plads i Guds Hus, hvor min Stemme kan forene sig med Brødrenes og Søstrenes i Lov og Tak til Faderen i Himmelen for hans Livsens Ord.

Kjøbenhavn, d. 30.–31. Januar 1886.

Jeg kommer efterhaanden Bruun nærmere og nærmere. I den sidste Tid har han enkelte Gange fulgt mig helt hjem; han skal nemlig spadsere for sit Helbreds Skyld; saa udtaler han sig meget aabent om Bibliothekets Forhold, og jeg er jo overordentlig glad derover, da jeg jo lærer særdeles meget deraf.

Forresten tænker jeg, at jeg med det første kan faa en Afhandling færdig, som skal sendes ned til et tysk Tidsskrift i Berlin; det drejer sig om et meget interessant Haandskrift, som jeg i sin Tid fandt paa Universitetsbibliotheket; det blev benyttet i Aaret 1613, men man har troet, at det siden den Tid er tabt; det er et Haandskrift, der er særlig vigtigt for Tysklands Historie, saa det vil nok vække en vis Opsigt, at jeg nu fremdrager det igjen.

Med Nattemissionen gaar det godt fremad. Blandt vore Medarbejdere er der den gamle Grev A. Moltke og en Søn, der er theologisk Student, en Cigarhandler, en Murer, en Tømrer, en Typograph og endog en Mand, som har været en af de ivrigste Socialister i hele Byen, men som blev grebet af Herrens Ord paa et Værtshus, hvor Clausen talte. Der lægges ogsaa Planer i denne Tid om et Optagelseshjem for faldne Kvinder; i et saadant Hjem kunne de saa være, indtil de kunne anbringes paa en Magdalenestiftelse.

Politiken bliver mer og mer modbydelig; i denne Tid har vi ingen Finanslov, ikke engang en provisorisk; der regieres paa en kongelig Anordning, som ikke engang er underskrevet af nogen Minister, hvilket er aabenbart i Strid med Grundloven. Saa er der vor Kirke-Minister Scavenius, han er en Forargelse for den danske Menighed.

Kjøbenhavn, d. 7. Februar 1886.

Jeg har idag været i Kirke langt ude paa Østerbro hos Pastor Krag i Jakobskirken, det er en hel Udenlandsrejse, men man bliver sandelig ogsaa belønnet for sin Ulejlighed, thi det er et Sted, hvor man i Ordets bedste Forstand *opbygges*; man ligesom voxer i Tro og Kjærlighed. Hver Søndag er der over 50 Mennesker ved Herrens Bord, og Sangen er saa jublende. Ja, der er godt at være i de helliges Samfund.

Meiborg sidder stadig hos mig hver Dag og arbejder; ogsaa med ham har jeg jo en Gjærning; naar vi slutte Dagens Studier, saa sidde vi gjerne en lille halv Time og tale om et eller andet, og det slaar aldrig fejl, at vi altid kommer ind paa Kristendommen.

Kjøbenhavn, d. 14. Februar 1886.

Mine Cigarkasser fyldes efterhaanden af Sedler med Optegnelser, jeg skriver vistnok omtrent 1000 om Maaneden. Desuden har jeg jo travlt med det Foredrag, som jeg i Marts skal holde i Filologisk Samfund; da det er første Gang, jeg skal tale om det gamle Ægypten, vilde jeg jo gerne levere noget, der var godt og smukt.

I Maj Maaned skal der her i Kjøbenhavn afholdes et kirkeligt Møde af Præster og Lægmand for at drøfte, hvorledes vi herhjemme bedst kunne fremme Guds Rige. Blandt Forhandlingsgjenstandene er ogsaa Prostitutionsagen.

Kjøbenhavn, d. 20. Februar 1886.

Naar jeg har den Overbevisning, at Samtale med troende Mennesker enten skriftlig eller mundtlig er en uvurderlig Velsignelse for vort Liv i Herren, saa har jeg ikke tænkt mig til den, men denne Overbevisning har jeg faaet ad Erfaringens Vej. I vide selv, at min kristelige Udvikling eller bedre udtrykt: min Opdragelse til Herren, den skylder jeg ikke Prædikenen, men meget snarere Samtaler, næst efter Livet selv, der bedre end noget andet har vist mig, hvor Herren er at finde. [Jeg] kunde have Lyst til at faa en Aften om Ugen helliget til kristelig Samtale om de Ting, der hører Guds Rige til.

Kjøbenhavn, d. 28. Februar 1886.

Det er saaledes, at jeg saa sørgelig ofte maa gribe mig selv i Mangel paa Ærlighed; Hensynet til Verdens Dom har saa meget at sige for vor Forfængelighed, vi genere os over at vise andre den dejlige Skat, som Herren har betroet os.

Hvad Nattemissionen angaaer, saa vil jeg da fortælle den glædelige Nyhed, at et Utugtshus i en Gade ikke langt fra, hvor vi holde Vagt, er blevet lukket.

Kjøbenhavn, d. 6.–7. Marts 1886.

Naar vi nu ville se, hvilke Resultater vi have naaet ved vort Arbejde [i Nattemissionen], saa have vi først og fremmest opnaaet, at Politiet fører et skarpere Tilsyn med de offentlige Huse, og at Forholdsreglerne overfor disse ere blevne betydeligt skærpede. En ny Gren af Midnatsmissionen paatænkes begyndt i den nærmeste Tid, og den vil bestaa i, at Pa-

trouiller skulde gaa gennem de Gader, der ere befængte med Utugtshuse, og hvis det opdages, at Værtinderne ikke overholde Reglerne, saa meldes det til Politiet, som da straffer Overtrædelsen strængt, og Huset lukkes da i 8 Dage. Til dette Arbejde skal helst anvendes ældre, ansete Mænd, og flere have allerede meldt sig, deriblandt 3 Professorer fra Universitetet.

Der indsamles jo i denne Tid til 2 nye Kirker i Kjøbenhavn, og denne Indsamling vil jo nok have til Følge, at Bidragene til vor Sag vil komme mere sparsomt, og det er unægteligt meget sørgeligt, thi Optagelseshjemmet er utvivlsomt langt vigtigere end Kirkerne. Efter min Mening burde jo Kirkerne først aabnes hver eneste Dag i Ugen, førend vi byggede nye, og daglig Gudstjeneste vilde ikke være formeget i denne store By; Læg-mænd burde have Tilladelse til at benytte Kirkerne til gudelige Forsamlinger. Nu, saasnart Vejret bliver mildere, begynder Klausen og Wright Møder under aaben Himmel ude paa Christianshavns Vold, ifjor holdt de saadant et Møde hver Onsdag, og der samledes altid over 1000 Mennesker dertil.

Jeg har gjort en Række interessante Iagttagelser, der belyse et vigtigt Punkt af den gammelægyptiske Grammatik; naar jeg nu blot til Sommer kunde komme til Stockholm, saa haaber jeg til Vinter at kunne præstere saameget videnskabeligt Arbejde, at jeg kan søge om en Rejseunderstøttelse til en Rejse næste Sommer; den skulde saa gaa til Berlin. Nu er jo gamle Professor Holten gaaet af, og Christiansen skal jo være hans Efterfølger som Professor.

12. Marts fortæller Moderen, at Marinus, som har opgivet Forpagtningen af Balskov, skal holde Auktion over det, han ikke har solgt til sin Eftermand.

Kjøbenhavn, d. 14. Marts 1886.

Min kjære Ven Thorsen, som jeg har faaet med [i Midnatsmissionen], sagde til mig forleden Dag: »Du har gjort det bedste for mig, som noget Menneske har kunnet gjøre, fordi du har ført mig ind i en Kreds af saadanne Mennesker«. – Samme Thorsen og jeg slutte os nøjere og nøjere sammen, fordi vi knyttes sammen i Kristus, og ingen Interesser kan sammenknytte saa fast. Vi følges ad i Kirke, og idag have vi været til Alters sammen ude i Jakobskirken.

Der er en frygtelig Nød herovre, og Vinteren er jo endnu haard. Politiet indsamler Penge, Klæder, Brændsel og Fødevarer til Uddeling, idag, da jeg gik til Kirke, saa jeg ved en Politistation staa flere hundrede fattige Koner, nogle med Børn paa Armen, de ventede paa at faa en Smule.

Kjøbenhavn, d. 21. Marts 1886.

Antallet af Arbejdere i Nattemissionens Tjeneste voxer stadig, vi naa vistnok snart Tallet 30. Forleden Dag fik Grev Moltke, der er vor Repræsentant overfor Politiet, Underretning fra dette om, at 2 [Utugtshuse] havde klaget deres Nød overfor Politiet, da de var lige ved at sulte ihjel, om da ikke Politiet kunde hjælpe dem mod Missionen. Tillige erfarede Grev Moltke, at Politiet, som jo ikke kan forbyde os vor Virksomhed, tænkte paa at lukke de 2 Huse.

Nøden herovre i Kjøbenhavn er frygtelig. Axelsen og jeg have her i Pensionatet faaet omtrent 60 Kroner samlede, og i denne Tid gaa vi ud i det store Fattigkvarter paa Nørrebro og uddeler Spisebilletter til de sultne og forfrosne Stakler. Fortvivlede sidde mange Mennesker næsten nøgne og kunne hverken skaffe sig selv eller deres Børn noget at spise; og Huslejen skal ogsaa betales, thi hvis den ikke betales paa Dagen, saa kommer de rige Værter og tager Vinduerne ud af de Fattiges Stuer; saaledes var det gaaet 2 stakkels gamle Mennesker, som jeg besøgte i Torsdags. Saa maatte de (Manden er 83) ligge i 2 Dage og Nætter for aabne Vinduer. Ganske vist er Godgjørenheden stor, hver Dag uddeles der vistnok for flere Tusinde Kroner; men endnu ofres der kun af Overfloden.

Kjøbenhavn, d. 28. Marts 1886.

Der bliver jo ikke arbejdet saa meget hjemme som under almindelige Forhold, da Fattigbesøgene jo tage Tid, et Par Timer hveranden Dag.

Den afgaaede Underbibliothekar Thorsens Arbejde var at katalogisere de nye Bøger og bestemme deres Pladser, hvilket næst efter Bøgernes Anskaffelse er det allervigtigste Bibliotheksarbejde. Dette Arbejde blev mig straks ovedraget. En Dag, da jeg kom til at tale med Underbibliothekar Weecke om min Stilling ved Bibliotheket, sagde han, at det bedste Bevis paa, at Bruun er tilfreds med mig, er det, at han har givet den yngste det Arbejde, som ellers altid den ældste har gjort; »derved har han jo brudt hele Traditionen«, tilføjede Weecke.

Den Papyrus, som dette Arbejde [til Videnskabernes Selskab] vil komme til at dreje sig om, blev Vald. Schmidt og jeg færdig med at gennemgaa i Onsdags; vi have nu siddet over et halvt Aar om den, men ved denne Gjennemgang er det blevet mig mere og mere klart, at nu kan Vald. Schmidt snart ikke lære mig mere; det har i den sidste Tid snarere været mig, der holdt Forelæsningen end ham. Men hans altid utrættelige Elskværdighed kan jeg ikke være taknemlig nok for.

1. April meddeler Moderen, at Marinus nu flytter til Marienhof *) og at Jonna, som hver Dag læser sammen med Gudrun, skal konfirmeres.

Kjøbenhavn, d. 4. April 1886.

Fattigbesøgene besørges af 3 af os, der bo her i Pensionatet, Axelsen, Kirk og mig. Vi have noget over en halv Snes Familier ude paa Nørrebro at se til hveranden Dag, saa uddeler vi Spisebilletter og religiøse Smaaskrifter samt Børneblade fra Indre Mission.

Fra første April er min Løn blevet forhøjet ligesom de øvrige Assistenters; min Gage er nu sat til 1450 Kroner om Aaret.

Biskop Clausen i Aarhus er Medlem af vor Forening; men jeg har erfaret, at der findes Utugtshuse derovre; mon ikke Præsterne og Biskoppen og Menigheden derovre vil tage Sagen op og faa denne Skamplet for Aarhus By udslettet?

Kjøbenhavn, d. 18. April 1886.

Af flere Grunde mener jeg ikke, det er rigtigt [at komme hjem] i Paasken. For det første vil jeg ikke bede om Frihed Paaskelørdag, da jeg nu havde en Dag fri i Julen. Og [Meiborg] har nu bedet mig om, at følge med [i Kirken] Paaskehelligdagene, da han synes, at det ligesom er en Støtte for ham at have et troende Menneske ved Siden af sig.

Midnatsmissionen har holdt et Møde i Bethesda. Pastor Fenger holdt en Tale, og derpaa fremsatte en Boghandler Bertelsen en Plan, som han havde undfanget, om at vi skulde faa en Missionssal nede i en af de Gader, hvor vi arbejder, i den skulde der saa hver Aften indtil over Midnat holdes Møder med Sang og Bøn. Synden kan umulig trives, naar der kommer en saadan Missionssal dernede; naar der saaledes Aften efter Aften kæmpes i Sang og Bøn mod Satans Fæstningsværker, saa maa de falde; Herren vor Gud er den stærke, og han er med os. – Gjærningen dernede voxer stadig; det vil vistnok ikke vare ret længe, førend vi ere halv Hundrede Medarbejdere.

Valdemar Schmidt skal til Orientalistkongres i Wien i Sommer; han vil have mig til at skrive en Afhandling, som han saa vil forelægge dernede, den bliver saa optaget i Beretningen. Hvis jeg faaer Tid, vil jeg se at faa en skrevet, da det jo er en stor Ære at komme til at skrive der, hvor Europas største Videnskabsmænd give Møde og give Bidrag.

*) Vist som Forvalter.

Kjøbenhavn. – Søndag d. 2. Maj 1886.

Forleden Dag blev Clausen meget forbauset ved, at der kom Bud fra Kronprindsen, om han ikke vilde komme op til ham. Clausen mødte da deroppe, og Kronprindsen sagde da, at han havde hørt noget om den store Missionsvirksomhed i Gaardene og ved Midnatstide. Han opfordrede ham til at fortælle ham rigtigt derom, da det interesserede ham særdeles meget. Da Clausen havde fortalt en Del og gik, opfordrede Kronprindsen ham til at komme oftere igjen og berette noget fra Missionen. Grevinde Moltke har desuden fortalt Kronprindsessen om vor Virksomhed.

Kjøbenhavn, d. 9. Maj 1886.

Det er jo blandt de studerende herovre blevet moderne at fornægte Kristus, og i mange af de dannede Kredse hører det til god Tone at være Gudsfornægter. Saaledes er det jo ogsaa i mange af de Kredse, hvor jeg bevæger mig. Men det koster ofte baade Kamp og Overvindelse at bekjende Jesus Kristus som min Frelser. Paa Bibliotheket tager jeg aldrig Del i den Samtale, der ofte føres om Politik og Religion. Flere af Personalet er Fritænkere, deriblandt jo den bekendte A. C. Larsen. Han har ofte været inde paa religiøse Samtaler med mig, og ofte har jeg undveget og har ikke turdet bekjende, men endelig for nogen Tid siden fik jeg sagt det altsammen og bekjendte den Herres Navn, »som er Jøder en Forargelse og Græker en Daarskab.« –

Det at være sat af Herren blandt vantro Mennesker, det er et stort Ansvar; der lægges Mærke til ens mindste Skridt; om man er vredagtig, utaalmodig, gnaven og sligt, da bliver sligt brugt som Vaaben mod Jesus Kristus; det mindste Fejltrin, som et troende Menneske gjør, er at forraade Frelseren, er at give Fjenden Vaaben i Hænde.

Kjøbenhavn, d. 15. Maj 1886.

Nu er der lejet et Lokale nede i en af de værste Gader lige ved Siden af 2 Utugtshuse; der skal der hver Aften holdes Møder, flere af de yngre Præster herinde havde lovet at hjælpe os med disse Møder; vor Sal kan rumme henved 50 Mennesker. I Slutningen af denne Maade skal der være et almindeligt Kirkemøde her i Kjøbenhavn, hvor ogsaa Spørgsmaalet om den lovbeskyttede Usædelighed skal behandles. I Søndags var der adskillige Præster, som lagde vor Gjærning frem for Menighederne, og andre vil gjøre det i den nærmeste Fremtid.

Kjøbenhavn, d. 29-30. Maj 1886.

Kirkemødet *) begyndte i Tirsdags og varede 3 Dage; en Mængde Præster og Lægfolk baade her fra Byen og fra det øvrige Land vare samlede, og der blev ialt afholdt 5 lange Møder, hvoraf jeg dog kun kunde være tilstede ved de 3. Det skønneste Møde var i Tirsdags Aftes, da Overretsassessor Mourier indledede Diskussionen om Prostitutionen. Samme Aften vilde det lille Lokale nede i Gaasegade blive indviet. Kl. 10 efter 4 Timers Forhandling paa Kirkemødet samledes da Midnatsmissionens Arbejdere og nogle Venner fra Landet nede i den trange Bedesal, der vel kan rumme omtrent 40 Mennesker. Til et lille Stueorgels Toner sang vi en Salme, og dernæst steg Pastor Fenger ved Frelserkirken op paa Talerstolen og holdt en kort hjertelig Tale om den store Nadvere. Aldrig i mit Liv har jeg været med til en saadan Gudstjeneste; ligeoverfor er der en Kro, der var helt opfyldt af den værste Pøbel, der raabte og skreg og sang Gadeviser, hele Gaden var opfyldt af en larmende og rasende Hob, som de faa Politibetjente forgæves forsøgte at fjerne; Spot og Haan regnede ind gennem Vinduerne, men jo værre Spektaklen var udenfor, desto varmere og inderligere blev Bønnen om Herrens Naade og Kraft derinde. Vinduerne aabnedes, og nu istemte vi en Salme, der lød kraftigt ud til den larmende Mængde. Da Bedesalen var indviet, gik de fleste af os hjem, men en Del blev tilbage og holdt Møde for mange af de stakkels Mennesker paa Gaden, som de bød ind i Bedesalen. Denne Aften blev næsten alle Ruderne slaaede ind ved Stenkast af den rasende Pøbel. Over Vinduerne paa vort Hus havde vi malet med kjæmpestore Bogstaver det sjette Bud og: Jesus annammer Syndere. Politiet underrettede os i Torsdags om, at det [sjette Bud] ikke maatte staa der; vor Bestyrelse, Grev Moltke, Klausen og Wright gik da ud og raadførte sig med Juristen Overretsassessor Mourier; men han sagde, at vi skulde lade det staa ganske roligt og nægte at male det over, saa kunde Politiet faa Lov at gjøre det. Efter hvad jeg hører, har Politiet i gaar givet efter og lader det staa.

I flere Aviser har der staaet lange Beretninger om Gjærningen; ogsaa Fritænkerbladene »Politiken« og »Socialdemokraten« har omtalt den, og det ikke spottende, men med stor Respekt; den Opsigt, som Sagen har medført, har været en stor Velsignelse, idet Folk igjen har faaet Opmærksomheden henledt paa Prostitutionen og dens Skændsel.

*) Det første af de såkaldte »Bethesdamøder«, på hvilket Pastor Johannes Møller udtalte de Ord, som gav Stødet til, at tre unge Piger oprettede »Foreningen til Opførelse af smaa Kirker i København.«

Idag har jeg været i Kirke, og der talte jeg med Clausen, som fortalte, at iaftes bleve igjen flere Ruder knuste nede i Bedesalen, samt at han har faaet Ordre til at møde hos Politidirektøren imorgen Kl. 3 i Anledning af den Paaskrift, som vi have givet vort Hus.

Nu til Efteraaret skal der dannes en »Akademisk Missionsforening«, der vil arbejde for Guds Riges [Sag] blandt Studenterne; jeg er valgt ind i det Udvalg, der skal udarbejde Lovene og Arbejdsplanen.

Kjøbenhavn, d. 6. Juni 1886.

Meiborg rejste for nogle Dage siden til Flensborg, saa nu er jeg ene; han var overmaade flink og rar, og jeg er glad for den Tid, vi vare sammen.

Møderne nede i vor lille Missionssal fortsættes stadigt; hver Aften tales der i Løbet af 4 Møder for omtrent 200 Mænd, hvilket bliver ikke mindre end 6000 Mænd om Maaneden. Det er i Sandhed en broget Skare, der sidder dernede og lytter til Herrens Evangelium, men det er en vel-signet Skare, fordi den trænger til at høre det, den trænger til Frelsen. Talerne er ikke Præster; nej, det er unge Lægmænd foruden Clausen og Wright, theologiske Candidater og Studenter og ustuderede troende Mænd. – Skjønt jeg ikke troer, at jeg særlig egner mig til at tale dernede, saa har jeg dog ikke kunnet lade være, og naar det skeer i Guds Navn, kan der ogsaa nok komme Velsignelse ud deraf.

Men Politidirektør Crone her i Staden er i Knibe; han har seet Missionen voxe op i Stilhed indtil det Øjeblik, da hele Kjøbenhavn ikke talte om andet end om Midnatsmissionens Sal i Gaasegade; efterhaanden voxede blandt alle anstændige Mennesker Afsky for den af Politiet opretholdt og autoriserede Utugt; det er Politidirektørens ømme Punkt, han troer, at den er saa gavnlig for Samfundet, og nu kom saa uventet dette kraftige Arbejde imod den. I Mandags var Clausen kaldt op til ham; og da skældte han Clausen grundigt ud og behandlede ham saa brutalt i Vidners Paahør, at han kunde drages til Ansvar derfor. Han sagde, at Clausen satte Oprør i hele Byen og gjorde Skandale, men han skulde nok sætte en Stopper derfor og finde en Lov, hvorefter Clausen kunde blive straffet. Men vi staa fast og fortsætte rolig; 2 Professorer, Professor Westergaard og Prof. Julius Lassen, hvoraf den sidstnævnte er Jurist, har tilbudt at føre Kampen mod Politidirektøren, hvis han virkelig tør begynde den. Det synes næsten, som om Politidirektøren ikke vover det afgjørende Skridt. –

Igaar var det jo Grundlovsdag. Da jeg gik fra Bibliotheket, fik jeg hele

Socialisttoget at se; det var et forunderligt Syn, der fremkaldte mange Slags Tanker hos mig. Der gik omtrent 20.000 kraftige Mænd, skabte i Guds Billede, med det samme Krav til Livet som alle vi andre, med Hjertet fuldt af Længsler og Forhaabninger, Mænd, der ere nyttige for Samfundet fremfor saamange andre, fine Dagdrivere. Og disse Mennesker ledes nu vild af slette Førere og arbejde paa at omstyrte Samfundet. Den socialistiske Gruntanke, at en Arbejder er sin Løn værd, og har Ret til Arbejde, er efter min Mening velbegrunderet i Skriften. Socialismen i den Form, hvorunder den nu viser sig, lader sig kun bekæmpe, naar den kristne Menighed vil staa frem og give Socialisterne Ret paa de Punkter, hvor de ere i Overensstemmelse med Skriften, og naar der sættes iværk en virkelig kristelig Socialisme. – Jeg er ingenlunde klar over Sagen, det er langt fra, jeg har ikke den tilstrækkelige Kendskab til den, men den har opfyldt mig ikke saa lidt siden Kirkemødet, da den blev bragt frem. –

Kjøbenhavn, d. 12. Juni 1886.

Som Fader vel sagtens har fortalt, have vi unge Mænd her i Pensionatet kjøbt os en Baad og en Anløbsbro i Peblingsøen, 5 Minutters Vej fra vor Dør for ialt 100 Kroner, og nu tage vi os enten Morgen tidlig eller efter Aftensbordet en Rotur efter alle Kunstens Regler; det er den bedste Motion, der kan faaes, og dejligt forfriskende er det i denne Tid. –

Jeg er nu kommet til det Punkt i mine ægyptiske Studier, at jeg maa til at udvide min Synskreds; hidtil have alle mine Bestræbelser været rettede paa det ældste ægyptiske Sprog, men de to yngre Former, *demotisk* og *koptisk* har jeg næsten helt ladet ligge; men tænk jer nu, at for kort Tid siden fandt jeg i det kgl. Bibliotheks Haandskriftsamling en stor Pakke, som indeholdt udmærkede Afskrifter af en stor Mængde højst interessante koptiske Haandskrifter nede i Rom, som hidtil ikke ere kjendte, foranlediget ved dette Fund har jeg jo kastet mig over koptisk med stor Iver.

Nu paa næste Søndag kommer der en Artikel af mig i Bladet »Fra Bethesda« om Ungdommens Forhold til Sædeligheden. Denne Artikel er skarp, paa visse Punkter endog voldsom, men Redaktøren [Prof. Schat Petersen] var meget glad ved den. – Det er ganske underligt at staa paa Talerstolen dernede [i Missionssalen] og forkynde Guds Ord; man har en inderlig Følelse af, at netop der trænges der til en levende og inderlig Indbydelse til at søge Frelsen i Jesus Kristus; jeg har derfor forberedt mig, naar jeg har talt dernede, men det er stadig gaaget saaledes, at det, jeg fik sagt, blev noget ganske andet end det, jeg havde besluttet at sige. – Gjen-

nem de ituslaaede Ruder lytter Politibetjentene opmærksomt paa Salmerne og Talerne, og vi vide sikkert, at den ene af dem er inderlig glad over sin Post. —

Med Hensyn til Søndagsskolegjæringen, da synes jeg, at Gudrun maa være lidt forsigtig; det er farligt at begynde for tidligt, jeg var 18 Aar, da jeg begyndte, og endda var jeg meget umoden i Troen, hvilket I let ville kunne se paa mine Breve fra den Tid. Men der er ikke Tvivl om, at Gudrun vil have rigtig godt af at overvære Forklaringsmøderne og Søndagsskolen.

Kjøbenhavn, d. 19. Juni 1886.

Tak for de 3 Udsnit af Aarhus Stiftstidende. Hvad den anden Artikel angaaer, som skriver sig fra den saakaldte Fr. Will. saa synes jeg, at den seer ud til at skrive sig fra en eller anden gammeldags Præst, der saa gjerne vil arbejde i al *Anstændighed* og i al *Magelighed* uden dog at ville udsætte sig for at ansees for et *udannet* Menneske; han vil saa gjerne lade sine Medmennesker indaande en kristelig Luft, som om det kunde frelse deres Sjæle. Jeg har opholdt mig længere end nødvendigt ved denne Artikel, fordi den trods al sin Faldefærdighed dog er af en vis Betydning, hvis man tør gaa ud fra, at det er en Mand, der hører til den danske Menighed, som har skrevet den. I saa Tilfælde viser den, hvor *lidt levende* visse, sikkert meget store, Kredse af Menigheden er for Guds Riges Sag, hvor fornemt tilbageholdende og hvor magelige de i Virkeligheden ere.

I Torsdags var Clausen i den offentlige Politiret, ledsaget af en af Missionens Venner, Overretsprokurator Steinthal, som juridisk Raadgiver. Sagen angaaende Gadeurorden afgjorde Dommeren med en Advarsel, og den anden angaaende Indskrifterne paa vort Hus vilde Dommeren ligeledes afgjøre med en Advarsel, mod at de malede Skriftord erstattedes med andre, men Clausen og Steinthal begjærede Henstand med denne Sag for at konferere med Professor Westergaard, Foreningens fungerende Formand. Meningen er at lade Sagen gaa til den samlede Ret, da Missionen efter Politivedtægten aldrig kan blive dømt.

Kjøbenhavn, d. 26. Juni 1886.

Atter denne Gang maa jeg skrive mit Brev en Lørdag, da jeg imorgen tager ud til Birkerød. Det er en Pastor Møller derude, som er bleven saa begejstret for Midnatsmissionen, at han nu imorgen afholder et Missionsmøde til Fordel for den.

*) Pastor W. F. Lütken ved Citadelskirken.

Det, som jeg i denne Tid særligt beskæftiger mig med, er et lille Studium af Socialismen og de socialistiske Bevægelser i den nyeste Tid. Min Virksomhed i Midnatsmissionens Tjeneste har jo ladet mig møde mange Socialister, og jeg har ofte følt Savnet af Kundskab om deres Theorier, hvilken jo er den første Betingelse for at kunne indlade sig med dem, især da de ogsaa støtte deres Theorier paa den hellige Skrift. Naar troende Mennesker nu staaer overfor den mægtige socialistiske Bevægelse i vore Dage og seer, hvorledes den griber om sig i større og større Kredse, saa maa de ikke lukke sig inde i deres Huse og trække Dynen over Hovedet af Frygt for, hvilken Ende disse Bevægelser skulle faa, nej de maa spørge sig selv og den kristne Menighed alvorligt: Have vi stillet os rigtigt overfor denne Bevægelse, og hvorledes bør en kristen stille sig? og disse Spørgsmaal maa besvares i Overensstemmelse med den hellige Skrift.

I Brev af 1. Juli advarer Moderen ham mod at komme saa dybt i Studiet af Socialismen, at han ikke kan komme ud igjen »skadesløs paa sin Sjæl«.

Kjøbenhavn, d. 3. Juli 1886.

I denne Uge har jeg skrevet en Artikel om Midnatsmissionen, og jeg skal være færdig med en større Afhandling til paa Mandag Middag; den handler om det gamle latinske Haandskrift, som jeg i sin Tid fandt paa Universitetsbibliotheket; i næste Uge faaer jeg travlt med at skrive nogle Traktater til Midnatsmissionen, og tillige skal jeg læse Korrektur paa min Artikel, som stod i »Fra Bethesda«, og som nu bliver trykt i et Antal af 5000 Exemplarer for at udbredes over hele Landet. Imorgen 8 Dage skal der holdes et større Møde om Gaard- og Midnatsmissionen oppe i Nærheden af Helsingør, og der har jeg lovet at tale. – I Birkerød var samlet mellem 400 og 500 Mennesker, og der blev indsamlet 70 Kroner til Midnatsmissionen, hvilket jo er et ganske fortræffeligt Resultat.

I maa ikke misforstaa mig og blive bange, fordi jeg er kommet ind paa [Studiet af Socialismen], det er i Virkeligheden slet ikke saa farligt, og saa er det rart at komme til at se lidt mildt paa alle disse Mennesker og ikke dømme og fordømme dem for et godt Ord.

[Fortsættelse] Søndag, d. 4. Juli.

Iaftes var jeg nede i Missionssalen i Gaasegade og holdt 2 Møder itræk mellem 10 og 11; jeg begynder vistnok at blive afholdt dernede, thi der er saa udmærket god Ro, naar jeg taler; ja, iaftes var det Forsamlingen selv, der holdt Justits, da et Par unge Mennesker var urolige. – Mange af

disse fattige Stakler ere helt henrykte over denne Missionssal, hvor de kan komme uden at genere sig for nogen.

Kjøbenhavn, d. 9.–10. Juli 1886.

Der er Filologmøde i Stockholm midt i August, og der er da en Lejlighed til at rejse derop for halv Pris fra den 5. til den 19. August; det synes mig derfor rimeligt, at jeg benytter mig af Lejligheden til at komme derop, mest naturligvis for at undersøge de ægyptiske Oldsager.

Efter min Mening er det sociale Spørgsmaal langt vigtigere end Spørgsmaalet: Højre–Venstre, som jo nu saagodt som har mistet al Betydning. Samfundets Fremtid afhænger jo i saamange Henseender af, hvorledes Forholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver kan ordnes.

Kjøbenhavn, d. 17. Juli 1886.

Paa Fredag Morgen kunne I vente mig derhjemme. Jeg havde tænkt mig, at vi kunde være sammen i Aarhus, indtil jeg den 5. August rejser til Stockholm over Frederikshavn og Gøteborg. Jeg kommer jo saa hjem fra Stockholm omtrent den 19. August, hvis I saa ere i Varberg, kunde jeg jo lige besøge eder en Dags Tid der, inden jeg tager hened til Kjøbenhavn.

August 1886 — Juli 1887.

12 Dage i Stockholm og Upsala. Scavenius-Sagen. Frelsens Hær til Kjøbenhavn. En Maaned i Berlin.

Stockholm, d. 7. August 1886.

Endelig er vi [Meiborg og Lange] da komne i god Behold hertil og have faaet os et Værelse efter vor Smag.

Idag vandrede jeg saa til det kongelige Bibliothek og blev ført ind til Overbibliothekaren G. E. Klemming. Han tog meget venlig mod mig og viste mig selv rundt i Bibliotheket, en dejlig Bygning og mageløs praktisk indrettet. Desværre findes der ingen koptiske Haandskrifter, men maaske der findes nogle i Upsala.

Stockholm, d. 11. August 1886.

I Mandags henvendte jeg mig paa Museet hos Amanuensis Dr. Laastrøm; han tog meget venligt imod mig, og da han hørte, at jeg vilde studere de ægyptiske Oldsager, saa stillede han hele Samlingen til min Raadighed, og jeg fik baade Bord, Stol, Pen og Blæk ned i Kjælderen.

Jeg har nu faaet Rede paa, at der i Upsala baade findes koptiske Haandskrifter og ægyptiske Oldsager af Betydning; derfor maa jeg spendere flere Dage paa Upsalaturen. – Filologmødet aabnedes højtideligt igaar; jeg var tilstede, men det bliver vistnok ogsaa det eneste af Møderne, som jeg overværer.

I Søndags var vi i Kirke, der var kun faa Mennesker tilstede og Præsten læste paa en tør og kjedelig Maade en Prædiken op af Papiret, og det saa ud til, at en temmelig stor Del af Menigheden sad og halvsov. – Men man kan ikke maale Stockholmerkernes religiøse Liv derefter. Det fik vi at se om Aftenen, da vi gik hen i et meget stort Ridehus, hvor Frelsens Hær holdt Forsamling; der var pakfuldt, og maaske henved 2000 Mennesker var tilstede; der var 2 Damer, som talte ved Mødet, og det var sandelig levende, begejstrede Taler. Det hele gjorde et dybt Indtryk paa mig, thi jeg fik en sikker Forstaaelse af, at Gud arbejdede med og i denne Gjerning.

Stockholm, d. 12. August 1886.

De ægyptiske Oldsager opbevares i Kjælderen paa Nationalmuseum. Lokalerne ere smaa, men dog tilstrækkelige, derimod er Belysningen fra de smaa Vinduer meget daarlig. To af de aller interessanteste Indskrifter, som tillige ere de største, der findes i Museet, ere befæstede til en Mur helt nede ved Gulvet, og en stor Mumiekiste berøver den ene næsten alt Lys. Da jeg skulde til den nederste helt nede ved Gulvet, saa maatte jeg plat ned paa Jorden for at læse, hvad der stod, i Halvmørke paa den halvt ødelagte Sten; min Mappe tjente mig til Knæpude, mit Papir laa paa Gulvet eller undertiden paa en Stol, og paa denne Maade har jeg idag ligget i halvanden Time.

I Upsala skal jeg ogsaa forsøge at komme til at tale med nogle af Sædelighedssagens Forkæmpere deroppe.

Upsala, d. 15. August 1886.

Hertil Upsala kom jeg igaar Formiddag Kl. 11, og Meiborg var med, men han rejste idag til Dalarne. Jeg vandrede strax op til Bibliotheket, hvor jeg traf Vicebibliothekaren Bygdén og første Assistent Grev Lewen-

haupt, som tog overmaade venligt imod mig. Jeg kom frem med mit Spørgsmaal om de koptiske Haandskrifter. Der blev nu søgt allevegne, men forgæves. Med største Forekommenhed foreslog Bygdén at ledsage mig hen paa Museet; det var lukket, men vi fik Bud efter »Vaktmästeren«, som indfandt sig med den Besked, at de ægyptiske Ting, som jeg vilde undersøge, vare pakkede ned i nogle Skuffer, som han ikke havde Nøglerne til; Ammanuensen Gustafson, som havde dem, var bortrejst. Paa den Maade havde jeg jo slet ingen Ting at bestille her i Upsala. Imidlertid viste Bygdén mig den nye, storartede Universitetsbygning, og jeg belavede mig til at rejse hjem om Aftenen til Stockholm, men – saa faldt det mig ind at gaa tilbage til Bibliotheket og forhøre mig om, hvad de havde af ægyptologisk Literatur. Tænk eder min Glæde, da jeg saa et nyt, kostbart Værk, som vi ikke have Udsigt til at faa paa det kgl. Bibliothek; min Beslutning var strax taget: Jeg maatte blive for at benytte det. Bygdén tilbød mig straks, at jeg kunde laane det med mig hjem paa mit Værelse. Jeg fik da første Bind med mig; jeg gav mig strax ifærd med det, og sled hele Dagen igaar undtagen til Spisetiderne; jeg skrev og tegnede, saa jeg tilsidst ikke kunde mærke, at jeg havde Fingre; og idag har jeg fortsat.

Medens jeg sidder og slider i det, saa træder Grev Lewenhaupt ind ad Døren og inviterer mig til Middag imorgen hjemme hos sig. Det er jo meget smukt af ham, men derved gaaer jo min Eftermiddag i Løbet.

Nu hører jeg, at der om to eller tre Aar skal være Orientalistkongres i Stockholm. Der vil der altsaa blive en Lejlighed for mig til igjen at komme herop. Det synes mig i saa Tilfælde at være bedst, at jeg bliver hjemme fra Wien. Alt i alt betragtet, saa er jeg for mit Vedkommende paa det rene med, at det fornuftigste er at vente med at drage paa Orientalistkongres til om to Aar. Saa rejser jeg med Guds Hjælp næste Sommer til Berlin.

Stockholm, Onsdag d. 18. Aug. 1886.

Min Upsalatur, som jo nu er endt, er jeg meget glad ved; jeg har virkelig havt et godt Udbytte, og jeg har faaet aldeles utroligt meget bestilt. Men det allerbedste, det er dog de gode Forbindelser, som jeg har knyttet, det skete jo særlig ved Middagen i Mandags hos Lewenhaupt, et lille, udvalgt Selskab. Lewenhaupt og Bygdén vilde næsten strax være *Bro'r* med mig.

Jeg skal nu til at bestille noget paa det kgl. Bibliothek her. Sagen er den, at til næste Aar er det Rask's hundredaarige Jubilæum; saa vilde filologisk Samfund udgive et Festskrift, hvor jeg har lovet at udgive nogle

Breve fra Rask. I Upsala fik jeg fat i et Par Stykker, men nu skulde jeg gjerne have fundet [flere] paa det kgl. Bibliothek her.

I Upsala forhørte jeg mig om Midnatsmissionen, men den havde endnu ikke begyndt sin Virksomhed.

[Fortsættelse] Torsdag d. 19. Aug.

Jeg rejser iaften med Snälltoget til Malmø. Jeg har nemlig ikke mere at gjøre heroppe, eller rettere, selv om jeg kunde blive her i 8 Dage, kunde jeg ikke blive færdig; paa det kgl. Bibliothek findes nemlig saa mange Breve fra Rask, at det vilde tage temmelig lang Tid at skrive dem af; jeg bliver idag færdig med de vigtigste, ialt 5.

Kjøbenhavn, d. 22. August 1886.

Ja, nu er jeg da lykkelig og vel kommen hjem. Det har i Sandhed været en herlig Sommerferie. – Særlig er jeg bleven rigtig aandelig forfrisket i Ferien, hvilket jeg saa tydeligt kan mærke ved at komme ned og holde Møde i Missionslokalet i Gaasegade. Før Ferien var jeg paa Grund af den stadige Talen dernede paa lidt nær ganske udtømt, men nu har jeg jo indsamlet et rigt Forraad af aandeligt Stof og ikke lidt ny Kundskab om de Ting, der hører Guds Rige til.

Pastor Beck har aftrykt hele min Artikel, som stod i »Fra Bethesda«, i sidste Nummer at »Indre Missionstidende«, og han har skrevet en alvorlig og indtrængende Efterskrift dertil. Iøvrigt forberedes ogsaa et Manifest eller et Flyveblad, som skal uddeles ved Landstingsvalgene, hvori Vælgerne opfordres til kun at stemme paa sædelig rene Mænd, ligesom Kandidaterne opfordres til at udtale sig om deres Stilling til den bestaaende Prostitutionslovgivning. For at skaffe Arbejdere til vor Herres og Frelsers Tjeneste, har jeg tænkt at ofre nogle Morgentimer til at oversætte et lille Skrift af Amerikaneren Moody, der hedder: Lev for Jesus.

Engang med det første skal jeg ud til Docent Vilh. Thomsen, for at tale med ham om en Udgave af Rask's Breve til næste Aar. Smith paa Universitetsbibliotheket vilde have mig til at besørge en saadan Udgave, det kan jeg imidlertid ikke godt indlade mig paa; men Docent Thomsen har i sin Tid tænkt paa at gjøre det.

Kjøbenhavn, d. 29. August 1886.

P. B. har været her, og han har jo nu faaet frie Hænder af sine Forældre. Han vil vistnok være Officer, men efter min hele Opfattelse af den Stand, saa bad jeg ham nøje overveje dette Skridt.

Nu skal jeg jo snart begynde at læse Coptisk med [Vald. Schmidt]; i denne Tid gjør jeg Forstudier dertil, det bliver jo et rent sprogligt Studium.

Nu skal jeg iøvrigt til at gjenoptage mine Studier af den gamle Papyrus Prisse, som jeg begyndte efter Jul især, og det er disse Studier, som gjerne skulde føre til et Resultat i Løbet af Vinteren, Resultatet skulde da nærmest være en Afhandling, der skulde indleveres til Videnskabernes Selskab.

2. Sept. skriver Moderen: »I Lørdags havde vi en rigtig rar Dag, det var jo min Fødselsdag; jeg havde kun et Savn, og dette var en Billet fra min kjære Hans; men jeg stoler paa, at vor kjære Hans tager Fader og Moder med i dine Bønner, og saa er jeg glad og kan godt forstaa, at en Dato kan glemmes«.

Kjøbenhavn, d. 3. September 1886.

Jeg vil nu ikke gjøre min Fejl værre ved at besmykke den og undskylde den, for Sandheden er den, at jeg ligefrem glemte den Dag. Det gjør mig mere ondt, end I maaske ville eller kunne tro, jeg havde ikke selv troet det muligt; og kun den Tanke kan trøste mig, at I ikke opfatte det som Mangel paa Kjærlighed eller Taknemlighed, og at I i eders Kjærlighed tænker eder alle mulige Undskyldninger og formidlende Omstændigheder, saa at I af fuldt Hjærte tilgive mig

Bruun kom meget nedslaaet og fortalte os, at Vahl laa meget syg. Vahl er den mest uundværlige af os alle sammen her paa Bibliotheket; han har i 25 Aar ene besørget den danske Afdeling med en storartet Dygtighed; deraf har Følgen jo været den, at ingen uden han selv er kjendt med Børgernes Opstilling og hele Forretningsgangen.

Bruun viste mig strax den Tillid at overdrage mig den danske Afdeling. Altsaa har jeg fra i Mandags været vikarierende Underbibliothekar. Jeg ved, at Vahl gjerne vil have, at jeg i sin Tid skal overtage den danske Afdeling efter ham, og det er et Ønske, som jeg i mit stille Sind har næret fra den første Dag. Nu er det sandsynligt, at Vahl, naar han kommer igjen, skal have en Assistent til Hjælp. Trods hans store Dygtighed er der en stor Fejl ved hans Bestyrelse af Afdelingen; det er noget rent teknisk ved Katalogiseringen og Opstillingen. Denne Fejl er Bruun opmærksom paa og har længe været det, men han har ikke kunnet faa Vahl til at indse det.

Jeg har talt med Vahl derom forleden Dag, da jeg var ude at se til ham, og det lod til, at han nu begynder at indse Nødvendigheden af en Forandring. Hvis altsaa det kunde bringes dertil, at Vahl gik ind paa disse Forandringer, saa vilde jeg meget gjerne være Assistent hos ham. – Under

alle Omstændigheder vil jeg nu benytte Lejligheden til at udarbejde et fuldstændigt Forslag til en Omændring af disse Forhold.

7. Sept. skriver Moderen: »Der skal Ydmyghed til, saaledes som du bestandig allevegne bliver vist Tillid. Nu tænker du maaske, lille Hans: Mon mit Brev gjorde Indtryk af Pral og Hovmod, saa vil jeg sige: Ja, nogle enkelte Steder, og dog synes jeg at turde tro, at det er skrevet i Barneglæden for at kunne glæde os, men Moder maa nok have Lov at sige det, jeg har sagt, uden at du bliver bange for at skrive *alt.*«

Kjøbenhavn, d. 12. Septbr. 1886.

Lad mig sige, at mine Breve skrives jo kun for eder, de ere ingenlunde beregnede for en hverken større eller mindre Læsekreds, og jeg synes, at Pral kan der kun være tale om, naar et Menneske stiller sine Dyder og Evner til Skue for Mennesker, der ikke have noget Krav paa at faa noget at vide i saa Henseende.

Hvad nu selve Sagen angaaer, saa er Vahl stadig meget syg, og da det jo sikkert bliver en længere Historie med ham, saa har jeg nu overtaget alle hans Forretninger.

Det sjette Bud har Politiet slettet tilligemed Ordet: Jesus annammer Syndere! Midnatsmissionen vil imidlertid klage derover til Justitsministeriet, og hvis det ikke vil hjælpe, saa er det nok Mening, at der skal offentliggøres en Fremstilling af Politiets Optræden mod Missionen lige fra først af.

Kjøbenhavn, d. 19. September 1886.

Det vigtigste, som jeg har at sige eder idag, er, at jeg naturligvis som altid vil give mig selv, som jeg er, i mine Breve; min Opfattelse af vor Brevveksling kan ikke rokkes, den er et Samliv i Hjærtets Oprigtighed.

Nu har jeg besørget Vahl's Forretninger i 3 samfulde Uger. Som I vistnok ville kunne forstaa, interesserer denne Gjærning mig i allerhøjeste Grad, den er selvstændig, og det er en Generalprøve for ens Evner og Kræfter.

P. B. har altsaa truffet sit Valg; det er en daarlig Vej at gaa, at blive Officer.

Kjøbenhavn, d. 26. September 1886.

Vahls Læge har udtalt, at det vilde være nødvendigt, at Vahl fik Medhjælp. I den Anledning kom Bruun til mig igaar og sagde til mig, om jeg ikke vilde overveje med mig selv, hvad jeg helst vilde, enten være Vahls Assistent ved den danske Afdeling eller blive ved mit gamle Arbejde i den udenlandske Afdeling. Det er grumme svært at afgjøre, hvad der vil være

det fornuftigste. Det er derfor ogsaa min Mening, at jeg, inden jeg træffer en Afgjørelse, vil tale aabent og ærligt med Bruun om Sagen og bede ham om at raade mig; men først og sidst maa Sagen lægges frem for Herren i Bøn.

Desværre synes det, at der [i Midnatsmissionen] kommer en kjedelig Uenighed frem, som ikke kan andet end skade Gjærningen.

Som Pastor Ussing sagde, vil denne Gjærning særlig kunne faa en mangeløs Betydning ved at være Grundvolden til en levende Lægmandsmission her inde i Kjøbenhavn. Nu er der nogle af Midnatsmissionens Arbejdere og særlig dens Bestyrelse: Clausen, Wright og Grev Moltke, som absolut ville have Midnatsmissionen ind under den kjøbenhavnske Missions Bestyrelse. Derved vil Gjærningen komme ind under en stadig Kontrol fra Præsternes Side, som ikke kjende det mindste til Gjærningens Natur, eftersom ikke en eneste kjøbenhavnsk Præst har gaaet en eneste Nat i Gjærningen; og først og sidst, den kjøbenhavnske Missions Bestyrelse har med rene Ord sagt, at dersom Midnatsmissionen vil kjæmpe mod den lovbeskyttede Prostitution, saa vil Bestyrelsen ikke have med Midnatsmissionen at gjøre, da der hersker forskjellige Meninger indenfor Bestyrelsen om Prostitutionens Berettigelse.

Paa et Udvalgs møde med 3 Medlemmer af Missionsbestyrelsen, hvor jeg var med, blev Tanken endelig slaaet ihjel, hvorimod det blev vedtaget, at der burde være det nøjeste Samarbejde mellem Midnatsmissionen og den kjøbenhavnske Indre Mission. Ikke desto mindre har Midnatsmissionens Bestyrelse taget Sagen op igjen paa egen Haand og vil med Vold og Magt have os alle i Indre Missions Uniform; Flertallet af Arbejderne med Prof. Westergaard, en Grundtvigianer Larsen og mig i Spidsen ville ikke indlade os derpaa og agte at protestere, da vi ønske at bevare Gjærningens oprindelige Karakter og selvstændige Stilling.

Kjøbenhavn, d. 3. Oktober 1886.

Nu haaber jeg, vi snart ere færdige med det indre Vrøvl i Midnatsmissionen, det ender jo vistnok med, at vi komme ind under Indre Mission, og det er maaske saaledes Vorherres Vilje; jeg har kæmpet saa godt det lod sig gjøre for vor Selvstændighed, men Clausen vil absolut have sin Vilje, og man staaer sig jo bedst ved at give efter.

Min Artikel, som stod i »Fra Bethesda« er nu trykt for tredje Gang, men denne Gang som en særskilt lille Bog, der skal sælges i Bogladen for 10 Øre. [Jeg] havde egentlig mest Lyst til, at mit Navn ikke skulde staa

paa den, men det vilde jo være at svigte min Frelser og at stikke min Tro tilside. Nu bliver Bogen averteret i Boghandlertidende og kommer i Boghandlernes Vinduer; mine Bekjendte, mine Kolleger paa Bibliotheket faa altsaa at vide, at jeg arbejder med i denne Gjerning; der maa bedes til Herren, at han vil give mig Frimodighed til at være min Frelser bekjendt.

Nu kunne vi snart vente Frelsesarméen her til Kjøbenhavn. Naar nu blot Præsterne ville stille sig fornuftigt til Sagen; det bedste vilde sikkert være, om Præsterne vilde komme til Frelsesarméens Møder og tale der til alle de Mængder at Mennesker, som aldrig sætte sin Fod i nogen Kirke.

Kjøbenhavn, d. 10. Oktbr. 1886.

Til næste Aar er det vor berømte Landsmand Rasmus Rask's hundredaarige Fødselsdag, og i den Anledning har jeg efter Samraad med Professor Wimmer og Dr. Thomsen besluttet at udgive en Række Breve, som Rask skrev hjem fra sin 4aarige Rejse i det indre Asien.

Kjøbenhavn, d. 17. Oktober 1886.

Nu er Vahl begyndt at komme paa Bibliotheket, men kun et Par Timer om Dagen, og han maa stadig gaa med Stok, saa jeg maa jo besørge alle de løbende Forretninger.

Kjøbenhavn, d. 24. Oktober 1886.

Bogen med Rasks Breve er jeg jo begyndt at samle sammen til, men jo mere jeg kommer ind i Materialet, desto mere maa jeg beklage, at der kun er bevaret saa faa Breve fra hans Rejse; derfor er jeg mere og mere kommen i Tanker om, hvorvidt det ikke vilde være bedre at give en ligefrem Beretning om Rejsen bygget paa og forsynet med Uddrag af hans Dagbøger og Breve. – Jeg vil forhøre mig hos Dr. Thomsen om hans Mening. –

Der arbejdes i denne Tid med stor Iver af en hel Del Kvinder *) paa at faa bygget et Kapel eller Missionshus herovre i et af Fattigkvartererne, der trænges jo i højeste Grad dertil. En Mængde Kvinder udfører Haandarbejder, som skulle sælges til Fordel for Kapellet. Det, som det kommer an paa ved alle saadanne Lejligheder, er *Tro*: »dersom I have Tro som et Sennepskorn, kunde I sige til dette Bjærg: Flyt dig og kast dig i Havet«, siger Herren.

*) Sikkert »Foreningen til Opførelse af smaa Kirker i København«.

29. Okt. skriver Moderen, at han ikke skal skrive for at faa Penge – han havde omtalt forskellige Planer – da Faderen altid er rede til at hjælpe, om det tiltrænges.

Kjøbenhavn, d. 31. Oktober 1886.

Jeg er nu bestemt paa at ville vende tilbage, saasnaart der kommer en ny Assistent. til den danske Afdeling. Vahl vilde grumme gjerne beholde mig, og Bruun sagde, da jeg raadførte mig med ham derom, at han helst vilde have mig tilbage. Mine Overvejelser have stillet det klart for mig, at mine Studier ville lide altfor meget ved, at mine Tanker føres ind paa den danske Literatur. Alligevel betragter jeg det som en Styrelse af Herren, at jeg kom paa den danske Afdeling; det er jo af stor Betydning for mig, at jeg kjen-der noget til denne.

Det er sandelig ikke saa anstrængende Ture [i Midnatsmissionen], som I synes at mene; jeg troer endog, at man har udmærket af en saadan 4 Timers Spadseretur i fri Luft, og saa kan jeg jo sove Søndag Morgen til Kl. 9.

Kjøbenhavn, d. 7. November 1886.

Jeg kjen-der Skoler, hvor man springer det sjette Bud over i Religions-undervisningen; der er Præster, som ved deres Konfirmationsforberedelse ga-er hen over det med en Hærefod; der er Forældre, der ikke tillade deres Børn at læse i Bibelen, fordi den taler om Hor og Uteerlighed. Det er en falsk og usund Uskyld, der er uvidende om Farerne, og man kan sige, at det er en farlig Uskyld, thi den er vaabenløs. – Men dernæst troer jeg, at det er saare vigtigt, at Kvinderne faa Øjnene op for den sørgelige Til-stand blandt Mændene paa Sædelighedens Omraade. Thi det er til syvende og sidst Kvinden, som skal gjøre Udslaget i Kampen for at rejse Manden. Lad derfor kun den unge Kvinde opdrages til at foragte den usædelige Mand. – Men alt skal gøres med Visdom, og en skal have det paa en og en anden paa en anden Maade, der maa i de enkelte Tilfælde hverken siges for lidt eller for meget.

Jeg skal i denne Maaned holde et Foredrag i »Akademisk Missionsforening« om Frelsesarméen i Stockholm, og hvad vi kunne lære af den med Hensyn til indre Missionsgjærning.

Det er jo fornøjeligt, at Gudrun faaer Plads ved Frk. Sørensens Skole; det er jo en ansvarsfuld Gjærning, men gid hun maa føle Glæden over at have en Opgave her i Livet, Glæden over Arbejdet.

Kjøbenhavn, d. 14. November 1886.

Man kan ane, at den Tid maa komme, og den kommer maaske snart, da Samfundet sønderslides i indbyrdes Kamp, som vil bringe [det] til at vakle i sin Grundvold. I forstaa jo nok, at hermed tænker jeg paa vore Dages mest brændende Spørgsmaal, paa Kampen mellem Socialismen og Kapitalismen. Dette Spørgsmaal stiller Menigheden og den enkelte kristne Opgaver, som ikke maa skydes tilside. Ganske vist er der mange alvorlige kristne, der sige: »Denne Sag vedkommer ikke os, vi bryde os kun om, at vi kunne bevares i vor Daabs Pagt og bevare os fri for Verdens Daarskab.« Men den hellige Skrift har Ord, som ere værd at lægge Mærke til, da de siges netop til de kristne: »I ere Verdens Lys«, og »I ere Jordens Salt.«

Nu er det jo en sikker Ting, at troende Mennesker ikke maa lade sig lede af andet end deres Tro. De maa vel vogte sig for at tage Parti med en af de stridende Parter. Den kristne maa søge i sin Samvittighed og i sin Bibel, han maa betragte sin Herre og Mester, saa kan han lære, hvor han skal stille sig i Kampen, hvilke Vaaben han skal bruge. Nutildags har man i Kristenheden forladt Mesterens Exempel, kun nogle enkelte Diakonisser og Missionærer holde sig nær til de fattige og plagede og bekymrede; hvorimod Præsterne gjerne ville holde sig til de fornemme og helst vil have fine Navne under Opfordringer til at bygge Kirker o. s. v., og paa samme Maade gaaer det de fleste troende Mennesker; vi have glemt at se paa Frelsermanden, som gik omkring blandt de af Samfundet, af de fine, forskudte, foragtede og mishandlede.

Nu skal der i December være et større Møde i den store Sal i Bethesda, for at vi kunne hverve flere Arbejdere [til Midnatsmissionen]. Pastor Fenger, Pastor Vilh. Beck og Professor Westergaard skulle tale.

19. Nov. meddeler Moderen, at der er begyndt en Midnatsmission i Aarhus, hvor Politiet stiller sig overmaade venligt.

Kjøbenhavn, d. 21. November 1886.

Desværre begynder jeg at tabe Modet med Hensyn til Rask's Breve; der er saa faa bevarede, at der næppe kan komme nogen ordentlig Bog ud deraf. Jeg har imidlertid faaet Opfordring til at bidrage til et Festskrift i Anledning af hans Jubilæum, og jeg troer at have fundet en passende Opgave.

Prof. Goldschmidt, Digteren, har i mange Aar beskæftiget sig med ægyptisk Mythologi, og har i denne Tid netop fuldført et større Arbejde

paa dette Omraade. I den Anledning har han henvendt sig til mig, om jeg vil gjennemgaa hans Fortolkninger af en Del ægyptiske Texter fra filologisk Synspunkt. Jeg har selvfølgelig tilbudt min Assistance, men jeg har iøvrigt forbeholdt mig fuldstændig frie Hænder overfor hans Værk, som indeholder de besynderligste Ting.

Er der ikke en Bevægelse i Aarhus angaaende Reformdragten for Kvinder; der har i et af vore illustrerede Blade været Afbildninger af den, og den synes mig praktisk og smuk, og den er simpel og jævn. Jeg kommer uvilkaarlig til at tænke paa, at for et Par Aar siden vilde jeg i Aarhus til at lave en Kvindeforening til Indførelse af de glatte Kjoler; her er Tanken ført videre, og den synes mig unægtelig al Ære værd.

Paa Midnatsmissionen have vi intet nyt oplevet, kun bliver vi færre og færre Arbejdere.

26. Nov. skriver Moderen: »Du maa tro, lille Hans, der kan sandelig ligge megen Stolthed under en tarvelig Dragt«.

Kjøbenhavn, d. 28. November 1886

Det Foredrag, som jeg holdt i Akademisk Missionsforening om Frelsesarmeen i Stockholm har jeg nu faaet Opfordring til at holde i Pastor Krags Menighedsforening den 7. December.

Jeg har skrevet et Par Traktater for Midnatsmissionen; de ere allerede oversatte paa Tysk og sendte til Berlin. Vi have faaet en hel Række Forespørgsler fra flere Steder i Tyskland om Midnatsmissionen. Det er jo glædeligt og opmuntrende for os saaledes at høre, at i Odense, Aarhus, Upsala, Kristiania og nu maaske ogsaa paa nogle Steder i Tyskland har man optaget Tanken.

Det begynder nu ogsaa at hjælpe i det Kvarter, hvor vi arbejde; et Par Huse er rømmede af Skøgerne, og de løsgaaende Skøgers Antal er formindsket med omtrent Halvdelen. Selve Bordellerne holde sig jo endnu, men et Par af dem staa paa svage Fødder.

Kjøbenhavn, d. 4. December 1886.

Nu har Herren jo gjort det saaledes iaar, at jeg ikke kan komme hjem at holde Jul med eder i samme Stue; Vahl er stadig syg, saa jeg maa nødvendigvis være tilstede hver Time paa Bibliotheket, men derfor kunne vi jo godt holde Jul med hinanden: vi staa dog i Aanden ved hinandens Side. Og vi ville sikkert føle hinandens aandelige Nærværelse, hvor vi end ere. Jeg har faaet Indbydelse til at tilbringe denne Aften paa Bjerregaard.

[Fortsættelse]. Søndag, d. 5. December 1886.

I Eftermiddag skal jeg i Kirke, og i Aften gaar jeg op til Christiansens; det er jo ikke saa let for mig at faa Søndagen til at slaa til, naar jeg er paa Mission om Lørdagen. Derfor kan jeg ikke komme til Bjerregaard og til Christiansens saa ofte som jeg gjerne vilde.

Thorsen har det rigtig godt, han ser af og til og til mig. Meiborg gaar og skranter i denne Tid.

Kjøbenhavn, d. 10-12. December 1886.

Iaften skal jeg ned til Grev Moltke efter Indbydelse af Grevinden, som hørte mit Foredrag i Tirsdags; det interesserede hende, og hun bad mig om at komme en Aften og fortælle mere. Derefter skal jeg paa Midnatsmission. Det er Grev Moltke, som er Formanden for Midnatsmissionen. Jeg egner mig grumme lidt til at paradere hos Adelsmænd, men det er jo troende Mennesker, og jeg kommer i min Udrustning til Natteturen. –

Hvad min Juleaften angaaer, saa har jeg faaet en Idé, som jeg har stor Lyst til at sætte ud i Livet. Det er faldet mig ind, at det maatte være dejligt den Aften at samle op nogle af disse forkomne Stakler, som vi træffe paa vor Mission, der staa ene i Verden, ringeagtede og forhaanede fra alle Sider. At bespise disse med Grød og Flæsketeg oppe hos mig, ville ikke være saa dyrt, og jeg kunde vistnok faa Frk. Preisler til at lave det til; saa kunde vi sidde og have det rigtig rart sammen om Aftenen, jeg kunde fortælle et Par Historier og iøvrigt passiare med dem.

Som sagt var jeg iaftes hos Moltke og havde det rigtig rart, vi talte om mange Ting, som høre Guds Rige til, særlig om de troendes Forhold til Verden, men baade i den ene og den anden Henseende bekjende de ogsaa i Livet deres Tro.

Var det ikke bedst, om jeg købte Soveposen herovre, hvis jeg synes godt om den, saa sparer man jo Forsendelsen, Pengene dertil har jeg, og saa kunde I jo sætte den tilsvarende Sum ind paa min Sparekassebog; ligeledes kunde jeg jo købe Papirskniven selv. Det vilde være det rareste, om I ligeledes vilde købe eder Julegaver, som jeg gjerne vil give eder.

17. Dec. skriver Moderen, at hans Gaver vil være mere kjærkomne, hvis han køber dem selv i Kjøbenhavn, saa kan Faderen, som skal derover, tage dem med hjem.

Kjøbenhavn, d. 22. [Onsdag] December 1886.

Paa Søndag gaar jeg til Bjerregaard, paa Lørdag Morgen [Juledag] gaar jeg til Froprædiken paa Christianshavn hos Pastor Fenger, og om

Aftenen skal jeg paa Midnatsmissionen. Nytaarsaften tilbringer jeg vistnok paa Bjerregaard.

Kjøbenhavn, d. 24 [og 25] December 1886

Klokken lidt før syv kom mine tre Gjæster, flere blev der ikke. Da vi vare samlede, spiste vi Grød og Flæskesteg og derpaa drak vi Kaffe. Saa sang vi Salmer og bad til Herren om en velsignet Julefest baade for os selv og for alle vore kjære. Dernæst samledes vi om Juleevangeliet, sang atter Salmer. Jeg læste en Julefortælling og saa sang vi atter, indtil Klokken var lidt over $\frac{1}{2}$ 10, saa gik Vennerne, og jeg gik saa ned til Frk. Preisler paa anden Sal.

Her samledes de af Pensionatets Beboere, som ikke vare ude, samt alle Pigerne, og saa sang vi Julesalmer, hvortil jeg spillede. Juleevangeliet blev oplæst og Hamre, den norske Maler, og jeg talte ganske kort. Saa blev vi ved at synge Salmer til over Kl. 11, og saa gik vi ned i Stuen til gamle Fru Preisler, Bedstemoder, som vi kalde hende, der sang vi atter Salmer, og havde det rigtig fornøjeligt og rart sammen lige til Kl. 12. Alle vare glade og fornøjede. Frk. Brøndsted, som er døv, paastod, at hun aldrig havde havt saa dejlig en Juleaften.

Imorges Kl. 6 blev jeg vækket, og saa kom jeg i Klæderne i en Fart og kom ned for at hente Frk. Kirkner, og saa traskede vi i Mulm og Mørke ud til Froprædiken i Frelsers Kirke hos Pastor Fenger. Der fik vi en Juleprædiken saa mageløs, som jeg aldrig har hørt før; og saa var det saa dejligt at se den store Kirke aldeles propfuld allevegne, og der var vistnok over halvandet hundrede Altergjæster.

Kjøbenhavn, d. 30. December 1886.

Den sidste Nyhed fra den københavnske Mission er, at en Privatmand har købt en meget stor Gaard inde i Byen, som skal indrettes til Missionslokale og kristeligt Herberg *).

Kjøbenhavn, d. 2. Januar 1887.

Igaar var jeg paa Nytaarsvisitter hos Bruun, Vahl og Recke, og paa Hjemvejen saa jeg op til Christiansens.

Der er en Ting i eders sidste Brev, som jeg synes først og fremmest fortjener at drøftes, Spørgsmaalet om Dansens Tilladelighed [Gudrun havde i Julen været paa Bal, bl. a. i Bispegaarden]. Der er, saavidt jeg kan se,

*) Se nærmere Brev af 11. Dec. 1887.

ingen tvivl om, at Mennesker meget godt kunne gaa i Theatret og paa Bal og have Jesus med sig; men derfor er det ikke sagt, at alle kunne gjøre det uden at tage Skade deraf. Paa et Bal er der sandelig ogsaa Lejlighed til at kæmpe den gode Strid for det gode mod det onde i dets forskjellige Skikkelser. Enhver maa her ikke dømme om andres Forhold, thi Guds Ord dømmer slet ikke derom. For mit Vedkommende maa jeg sige, at jeg holder mig borte fra Dans og sligt væsentligt, fordi det ikke morer mig. Hvad Biskoppens Bal angaaer, saa kan jeg ikke nægte, at det i mine Øjne havde været smukkere, om han havde givet disse Penge, som dette kostede, til de fattige i Menigheden.

Herovre er der stor Bevægelse i den Skovgaardske Familie, idet begge Seidelins Døtre ere blevne forlovede, den yngste Johanne med Harald Ostenfeld og den ældste Lise med en theologisk Student [L. P.] Larsen, der har været Forstander for Søndagsskolen i Valby. – Det er underligt i vore Dage, hvor Theologerne have travlt med at søge sig Hustruer, medens dog Paulus formaner til at foretrække ugift Stand for at leve mere fuldt ud for Gud og hans Rige. Imidlertid er der naturligvis stor Glæde i Familien over hvad der er sket.

Jeg har faaet den ærefulde Opfordring at give Bidrag til et Mindeskrift for Rask. Iøvrigt staaer mit ægyptiske Arbejde i Stampe, da min Virksomhed paa Bibliotheket lægger Beslag paa saamange af mine Kræfter; jeg sysler en Del med koptisk Sprog, hvilket tildels er en Forberedelse til min Berlinerrejse nu til Sommer.

Kjøbenhavn, d. 9. Januar 1887.

Jeg er i disse Dage stødt paa et Ord i det nye Testamente, som jeg før har overseet, men som sikkert er af stor praktisk Betydning. Det har baade glædet og ængstet mig: *Ve eder, naar alle Mennesker tale vel om eder!*

Den Dag idag gjælder Ordet jo endnu; og det er vel snarest til os, de senere levende, at Jesus har sagt det; thi det kunde ikke tænkes, at de helles Samfund paa Jesu egen Tid saaledes kunde verdsliggjøres, at alle talte vel om dem. Men i vore Dage optræder Jesu Kristi Disciple ikke paa den Maade.

Sidste Søndag, da jeg var ude hos Grevens, sagde Grevinden paa en Gang til mig: »Molke og jeg har nu i længere Tid tænkt paa at bede Dem gjøre os en Glæde og en Tjeneste; vil De ikke komme her og spise til Middag hos os en Gang om Ugen, saa kunde vi jo ved Bordet faa saadanne Samtaler i Gang, som kunde blive frugtbare for de unge.« Og da jeg blev

opfordret til iøvrigt at lade som om jeg var hjemme, og gaa, naar min Tid fordrede det, saa kunde jeg kun med Tak tage derimod. Jeg føler med mig selv, at Vorherre vistnok har givet mig den Opgave, saavidt jeg kan naa, at gjøre troende Mennesker opmærksomme paa nogle Punkter i Kristendommen, som i vor Tid let oversees. Søren Kierkegaard har slaaet disse Punkter fast, men han er saa utilgjængelig og uforstaaelig, at kun faa faaer rigtig fat i det afgjørende.

I denne Uge har der hver Aften været Bønnemøder *) overalt, hvor Evangelium forkyndes i Evangeliets Aand; herovre var vi kun et hundrede Mennesker, som kom sammen i St. Jakobs Asyl. Jeg var der i Onsdags og Torsdags og havde stor Glæde og Velsignelse deraf.

Kjøbenhavn, d. 15. Jan. 1887.

Mine Tanker ere stadig i særlig Grad beskæftigede med Hedningemissionen. Vi ere nogle faa Venner, som ere blevne enige om, at komme sammen Midfaste Søndag d. 11. Marts til et Bønnemøde for Hedningemissionen, og vi ville opfordre troende Venner i hele Landet til ligeledes at samles og bære denne Sag frem for Herren. Særlig er det jo ussel herhjemme i Danmark med vor Interesse for Missionen. Der gives omtrent 60.000 Kroner aarligt til Hedningemissionen, medens Norge kan give 600.000. Missionsselskabets Bestyrelse bestaaer jo af Præster, som hver for sig have meget at varetage. Et Missionsselskab maa have en Sekretær, som ofrer hele sin Tid, alle sine Kræfter og Evner paa Missionssagen.

Iøvrigt er det højst uheldigt med [Midnatsmissionen]; den staaer i Stampe, og vor Bestyrelse er søvrig og udretter intet; hvis ikke Arbejdet tages op paa en anden Façon, saa nærmer Midnatsmissionen sig vistnok stærkt til sin Død; af de ældste 14 Arbejdere er der kun Greven, Clausen, Axelsen og jeg tilbage.

Hamre er flyttet fra os; han boer nede hos Nissen i Missionshotellet, hvor han har fri Bolig og Kost, mod at han saa forestaaer Missions salen og taler der et Par Gange om Ugen.

Axelsen og jeg tænkte nu paa at flytte sammen, idet han muligvis kunde flytte op paa 4. Sal, saa at vi kunde have 3 Værelser i Forening.

Kjøbenhavn, d. 16. Jan. 1887.

Vi kunne erfare det med vore egne Hjærter, hvor let Jesus Kristus bliver til en beroligende Formel for os; at sige: »Ja, men jeg troer, at han

*) Begyndelsen til Evangelisk Alliances Bedeuge, som I. M. ikke foreløbig tog op.

er Guds Søn, og at han vil være mig naadig,« og saa samtidig leve efter sit eget Hoved, det er at gjøre Nar af Kristus; thi det er det samme som at sige: »Jeg troer nok, at du er Kristus, men du kan dog ikke hjælpe mig, her i Livet er jeg nødt til at skøtte mig selv.«

Jeg troer, at vi have for ringe Tanker om vor Frelser. Han er ikke alene mægtig til at udrette alle vore Synder, naar vi i ydmyg Tro raabe til ham, men han vil endog tage Bolig i vore Hjerter og være vor Kraft og vor Styrke i Kampen mod Verden og Kjødet.

Her i Kjøbenhavn er der i vore Dage en mærkelig Tørst efter Evangeliet, hvorsomhelst Ordet forkyndes, er der store Skarer, som flokkes derom, alle ville gjerne læse gudelige Blade, og der er en forunderlig Uro over den vantro og ugudelige Mængde baade de fattige og tildels ogsaa de rige. Men Menigheden er hverken kold eller varm, den mangler desværre den opofrende, selvfor nægtende Kjærlighed til at arbejde i Herrens Vingaard. Det er saa knugende svært for det naturlige Menneske at rose sig af det, som Herren har aabenbaret for de umyndige og enfoldige og skjult for de vise; det at sætte sig i Klasse med de enfoldige og at rose sig deraf, er ingeniunde let for vor Tids Mennesker.

Kjøbenhavn, d. 24. Jan. 1887.

Der er kommen en Mand ved Navn Ravens; han er fra Slesvig og har i mange Aar været Landmand i Sverrig; nu er han kommen her til Byen for at hjælpe med i den kjøbenhavnske Mission. Han boer ude hos Pastor Krag, indtil Missionsbestyrelsen faaer bestemt sig til at antage ham. I den Anledning vare nogle Missionsvenner samlede derude for at tale om de fælles Interesser. Det var særlig Frk. Esche, som det glædede mig at tale med.

Nu paatænkes der regelmæssige Sammenkomster mellem Arbejdere i Gaardmissionen, Midnatsmissionen og Magdalenesagen, hvor vi kunne lære af hinanden og udvikle vore Tanker for hinanden. – Mit Foredrag om Frelsesarméen har allerede havt nogen Virkning herovre. I Sct. Jakobs Sogn er der 4 Mænd, som i Forening med Pastor Krag sætte Vækkelsesmøder i Gang; de skulle foranstaltes som Aftenunderholdninger med Musik og Sang, Foredrag og Prædikener, alt af christeligt Indhold; paa den Maade kan mange drages, som det ellers er umuligt at faa fat paa.

Ligeledes tænkes der alvorligt paa en ny Foranstaltning, som jeg stadig har dreven paa, nemlig Samtalemøder for Mennesker, som ere vakte ved Evangeliets Forkyndelse. Jeg har længe kæmpet forgjæves for at faa Præ-

sterne til at se Nødvendigheden af saadanne Sammenkomster; men hos Professor Madsen fandt jeg Øre, og han har nu i Missionsbestyrelsen taget Ordet for denne Sag.

Kjøbenhavn, d. 29.–30. Januar 1887.

Hos Moltkes kommer jeg om Mandagen; det er prægtige, ligefremme Mennesker, hvor man snart finder sig hjemme, og Samtalerne ved Bordet gaa rigtig livligt. Nu skal jeg ogsaa til at drøfte Spørgsmaalet om Tarvelighed i Klædedragt med Grevinden; hun har forsøgt at arbejde derfor først og fremmest ved sit eget Exempel, men overalt er hun bleven anset for sær og aparte og halv forrykt.

Kjøbenhavn, d. 6. Februar 1887.

Det var sandelig en Overraskelse for mig, at Handelen [Købet af Gaarden Thestrup] allerede var i Orden, ja at [Marinus] allerede har tiltraadt Gaarden. Nu er der kun det kjedelige derved, at Marinus kommer til at sidde ene der paa den store Gaard uden en Hustru.

I denne Tid tales der ikke om andet herovre i Kjøbenhavn end om den Interpellation, som Ingemann-Petersen stillede til Kulturminister Scavenius ved Valget i Storehedinge *). Han spurgte der Scavenius, om han fandt det passende, at den danske Kultusminister, der stod i Spidsen for alle Præster og Lærere i Landet, sparkede til Religion og Moral ved at gaa paa Horehuse i Kjøbenhavn. 3–4000 Mennesker hørte derpaa i aandeløs Spænding. Sagen er nu kommen frem i Bladene, og den har været forhandlet i Folkethinget. Scavenius vogter sig sikkert for at anlægge Sag mod Ingemann-Petersen.

Præsterne har været feige; de har tordnet mod stakkels Sjouere, som bankede deres Hustruer, men en saadan Mand som Scavenius har de samme Præster bukket for og spist og drukket hos. Og nu skal Scavenius idag overvære Indvielsen af Paulskirken i Aarhus. For 1400 Aar siden traadte Biskop Ambrosius frem foran Kirken, satte sin Bispestav for [Kejserens] Bryst og forbød ham at komme i Guds Hus, førend han havde

*) Ved et Vælgermøde i Store Hedinge 1887 spurgte en ellers ukendt Mand, Ingemann Petersen, Ministeren, hvorledes det kunde forenes med hans Stilling som Kirkens Minister at »gaa paa Horehus«, hvad I. P. hævdede at have set ham gøre. En Maaned senere anlagde Ministeren sag mod I. P. Dommen faldt først 14. April 1890, hvorved I. P.s Ord blev kendt døde og magtesløse at være, og han blev idømt en Bøde paa 500 Kr. foruden 100 Kr. i Sagsomkostninger. Sagen vakte uhyre Opsigt – foruden Ussings Piece (se 5.–6. Marts) havde Thomas Rørdam omtalt Sagen i en Piece: »Folkekirken og dens Stilling i Øjeblikket«. Efter Langes Fremstilling har Sagen været medvirkende til Scavenius' Afgang 6. Juni 1891. (Se Brev af 1. Febr. 1891).

gjort Bod. I vore Dage trænge vi sandelig ogsaa til Ambrosiusnaturer.

Her i den kjøbenhavnske Menighed er der ikke saa lidt Røre, og alle-vegne venter man paa, at Præsterne skulle henvende sig til Kongen for at faa Forargelsen, Scavenius, fjernet. Der er sket Henvendelse til flere af Præsterne om at gjøre noget, men de mangle Mod; jeg skal en af Dagene op til Professor Madsen for at bevæge ham til at gjøre noget.

Nu skal Midnatsmissionen have et offentligt Møde i Bethesda's store Sal Mandag d. 14. Februar, og da skal Prof. Westergaard og Pastor Stein tale om Politiets Haandhævelse af Sædeligheden her i Kjøbenhavn.

Den Fremgang, som Valgene synes at vise for Ministeriet her i Kjøbenhavn, er kun tilsyneladende, og den er opnaaet ved en hel Del ellers ligegyldige Stemmer, som Højreforeningerne sikrede sig ved at invitere Vælgerne med paa Bal og Aftenunderholdning i deres Vælgerforening. –

Hermed sender jeg noget, som hedder »Et Brev til min Søster«, som er et alvorligt Ord til troende Kvinder om Tarvelighed i Klædedragt; det er en lille Missionsgjerning, som nok var værd at optage for unge troende Piger: at afskrive dette Digt, som er forfattet af en Kvinde herovre, og udbrede det.

11. Febr. bemærker Moderen, at de andre Partier vist har fulgt lignende Fremgangsmaader som Højre.

Kjøbenhavn, d. 13. Februar 1887.

Saa var Scavenius i Søndags i Aarhus tilstede som Kirkens Overhoved ved Indvielsen af den ny Kirke i Aarhus, og to Biskopper fandt sig roligt deri! Ikke sandt, det er dog en ligefrem Udfordring til Menigheden?

Hvad det angaaer, som jeg skrev om Reformdragten, saa er det ingenlunde min Mening at anbefale de udstillede Kjoler; min Mening er kun, at Princippet er godt med Afskaffelse af Snørliv og med, at Kjolen bæres af Skuldrene i Stedet for af Hofterne, og at Kjolerne er glatte.

Kjøbenhavn, d. 19.–20. Februar 1887.

Naar jeg om Eftermiddagen har hvilet herhjemme i min Stue, saa have Tankerne stormet ind paa mig med uimodstaaelig Kraft, krydsende hinanden og svarende hinanden. Jeg har være bange for mig selv, og det er, som jeg troer, Vorherre, der har gjort mig bange, i den kjærlige Hensigt at drage mig nærmere til sig. Det er mit Gudsforhold, som har ængstet mig.

Den Tanke har grebet mig med uimodstaaelig Magt: Hvorledes vilde det se ud i Menigheden og i mit eget Hjærte, hvis Kristendommen blev afskaffet, hvis vi ikke troede paa Kristus, den levende Guds Søn? Overgangen fra det Liv, som største Delen af os, der kalde os troende Mennesker, føre, til et Liv uden Tro vilde være saare let, og Verden vilde vel knap kunne mærke Overgangen, vore Venner vilde vel knap kunne mærke det paa vort hele Liv i det ydre.

Uretfærdig vil jeg nødig være; jeg tvivler ikke om, at der er nogle smaa, af Verden upaaagtede, der leve i inderligt Samfund med Kristus, og som, hvis man tog deres Kristendom fra dem, vilde føle sig som oprykkede med Rode. Her taler jeg mest om mig selv.

Hvad nu mig selv angaaer, saa ser jeg klart, at Herren er langt fra færdig med min Opdragelse; ja, endnu har den Hellige Aand ikke ført mig helt hen til Kristus. Thi jeg er ikke prøvet i *Lidelsernes Samfund med Kristus*; jeg har endnu ikke været til Examen paa det Punkt, om jeg, selv om alle ere imod mig, dog vil blive Kristus tro. Der, hvor jeg har prøvet det, hvor jeg har mødt Haan og Spot for min Bekjendelses Skyld, har jeg manglet baade den rette Frimodighed og den rette Ydmyghed. Kristus stiller jo selv som Betingelse for at være hans Discipel: at fornægte sig selv, at tage sit Kors op og følge ham efter. Hvad har jeg fornægtet? Hvilket Kors har jeg taget op? Hvor har jeg fulgt Jesus?

Vore Præster respekteres saa godt som slet ikke af de store vantro Masser her i Kjøbenhavn, hvor det stadig lyder: »De sidde i store, fede Embeder paa 8–10.000 om Aaret, og den Jesus, som de tale om, havde ikke det, hvortil han kunde hælde sit Hoved.« I tidligere Tid gik Præsterne for at være Autoriteter baade for troende og vantro Mennesker; Præsterne vare Dannelsens Bærere. Men nu i vore Dage begynder Sagen at stille sig anderledes, Tro og Vantro udskille sig mere og mere, Tro paa den levende Gud og den, han udsendte, Jesus Kristus, er ikke længere anerkjendt som almindelig Dannelse. Vorherre saa i sin Kjærlighed, at hans Menighed var kommen ind i en stor Vildfarelse, hvorved det afgjørende i Kristendommen forrykkedes fuldstændigt, han saa, at for at vi kunde lære den sande Vej at kjende, maatte han lægge Forholdene anderledes tilrette. Saa er da det store Frafald kommet, som man kalder det; skjønt de Mennesker, som stride mod Kristus, have jo aldrig ret kjendt ham. Men nu kommer det da ogsaa an paa, at Menigheden vil i Lydighed lære at finde Kristus *helt*, at vælge ham *helt*, at tjene ham, som han vil tjenes, i Forsagelse, i levende Tro og i brændende Kjærlighed. De Mænd, som

med Frugt skulde tjene Herrens Sag herinde i Kjøbenhavn, de maatte i deres Liv betegne, at Kristendommen ikke er nogen officiel Sag, nogen Statsinstitution, nogen Civilisationssag eller Dannelsessag, men endnu er det samme som, da Kristus vandrede her paa Jorden: Jøder en Forargelse og Græker en Daarskab.

Ja, kjære Forældre, dette siger jeg mest til mig selv, Herren har sendt mig saadanne Anfægtelser for at lære deraf. Gud har jo paa mange Maader kaldt paa mig, og han har jo ogsaa givet mig Lov til at tjene hans Riges store Sag engang imellem; hvormeget han vil bruge mig, det ved jeg ikke; ofte kalder han stærkere paa mig, som jeg synes; men jeg er svag og viger tilbage for »*Overdrivelsen*«. Det staaer saaledes for mig, at hvad han end forlanger af mig, saa maa [jeg] i Tro til ham følge og lyde, NB paa en Betingelse: *hvis jeg har Ydmyghed*.

Søren Kierkegaard skrev mange store Bøger, som han sagde, til sin egen Opdragelse; I kunne vistnok forstaa, at mine Breve til eder, de ere sandelig skrevne *til min egen Opdragelse*. –

Historien om Pastor Ussing *) har der været skrevet meget om i de kjøbenhavnske Blade; vi ere naturligvis glade over, om vi kunne faa ham herover, og det ved jeg, at han staaer i en bestemt Modsætning til det fornemme Klikkevæsen, som Præsterne herovre lide under.

I Mandags havde vi det offentlige Møde i Bethesda, og Prof. Westergaard holdt et herligt Foredrag, hvori han anklagede Kjøbenhavns Politi og Ordenens Haandhævere, som de sikkert aldrig ere anklagede før. Han raabte *Ve!* over dem, fordi de gave Forargelse ved at understøtte Lasten og beskytte Synden, hvorimod de forfulgte Midnatsmissionen.

Pastor Schiødt døde i Onsdags Morges; jeg var hos ham Tirsdag Aften.

Kjøbenhavn, d. 5.–6. Marts 1887.

Sagen med Scavenius bliver mere og mere uhyggelig. Tre ansete Højreblade tage ham i Forsvar og sige, at det er en privat Sag, som ikke kommer Kirken ved, hvordan Kirkeministerens Liv er. Paa den anden Side rykker den ene Præst efter den anden jo i Marken og forlange Ministeren fjernet; den sidste, som har talt, er Pastor Ussing, hvis Piece **) udkom idag; han stiller Sagen frem som en Samvittighedssag for ethvert troende Medlem af den danske Folkekirke.

*) Nogle uforsigtige Udtalelser om Kongen og Estrup (se Ussing: »Min Livsgerning« I, S. 63).

**) »Kirkens Krav i Store Hedinge-Sagen«.

Det forholder [sig], efter hvad jeg har erfaret, saaledes, at Scavenius kun paa Biskop Fogs indstændige Opfordring, halv tvungen, har anlagt Sagen. Kjøbenhavns Sognepræster truede med at nedlægge deres Embeder, hvis der ikke blev foretaget Skridt i Sagen; med en saadan Trusel som Vaaben lykkedes det Fog efter et længere Skænderi at overvinde Scavenius, som mente, at denne Sag kom ingen ved. Saaledes ville I se, at saavidt dette forholder sig rigtigt, har Præsterne virkelig arbejdet. Biskop Fog er ikke langt fra at tage sin Død over denne fortvivlede Situation.

Ministeren lod Tiden fra den 28. Januar til den 26. Februar gaa hen, uden at han lod høre fra sig. I den Maaned bredte Forargelsen sig ud over hele Landet. Ved at tie stille viste [Ministeren] en Mangel paa Forstaaelse af hans Stillings Betydning for Kirken, som gjør ham aldeles umulig paa hans nuværende Plads. – Jeg var igaar oppe i Kultusministeriet for at føle mig for hos Kontorchef Asmussen med Hensyn til en Reiseunderstøttelse i Sommerferien for at kunne studere Ægyptologi i Berlin. Det hele er overladt til Ministerens Forgodtbefindende, og i Slutningen af Maaneden maa jeg saa op til Ministeren og bringe mig i Erindring. Hvis mit Andragende om 3–400 Kroner ikke bliver bevilliget, saa har jeg tænkt paa at rejse lidt omkring i Jylland og holde Foredrag om Sædelighedssagen, foruden at jeg naturligvis vil have det hyggeligt og rart hjemme hos eder.

Forleden Dag var jeg oppe hos Professor P. Madsen og talte med ham om forskjellige Ting vedrørende Missionen; han vil gjerne have, at jeg kommer og giver ham Idéer og Forslag til at fremme Missionsarbejdet, saa fører han dem frem i Missionsbestyrelsen, hvor jeg snart er bleven en hel Bussemand paa Grund af mine mange Forslag. En Tanke har jeg allerede faaet sat ud i Livet, nemlig Samtalemøder for Missionsarbejdere; vi komme sammen hveranden Uge en Aften fra Kl. 8–10.

Kjøbenhavn, d. 12.–13. Marts 1887.

Hvor sørgelig denne Tid end er især for Menigheden her i Kjøbenhavn, saa er det dog i mange Henseender en velsignet Tid; thi under Korset og i Ydmygelsen skal Herrens Menighed lære sin Styrkes Ophav og Kilde at kjende; netop naar Verden jubler allermest, saa er Menigheden nærmest Sandheden, saa er vor Fader i Himmelen ifærd med at opdrage os til større Liv og Selvstændighed.

Jeg har i denne Uge skrevet en lille Piece, som hedder »Danmarks

Skam« om at rejse sig mod den offentlige Prostitution og kæmpe for Sædeligheden.

Kjøbenhavn, d. 20. Marts 1887.

Hvor er det ikke dejligt, at Herren har givet en Mand som Ussing Naade til saaledes at vidne, det er en stræng Tid for ham; jeg skrev til ham igaar; det er egentlig underligt, vi kjende jo kun hinanden af Om-tale. I Paasken maa jeg sandelig besøge dem ude i Vejlbj. –

Det er i Sandhed strænge Tider for Guds Menighed, og det er i Sær-deleshed svært for os paa Midnatsmissionen. Siden det har vist sig, at Kultusministeren skal blive siddende paa sin Plads, og at Præsteskabet tier pænt stille, saa strømme Mennesker i forfærdelig Mængde ned i Utugts-gaderne Nat efter Nat, og de gjentage denne Undskyldning, at Kirkens Minister jo kommer saadanne Steder. Præsternes Stilling vil, hvis de ved-varende forholde sig rolige, blive mere og mere uheldig. De vantro ville foragte dem og beskyldte dem for Feighed, de troende ville tabe en Del af deres Tillid til dem.

Kjøbenhavn, d. 27. Marts 1887.

Ja, nu om 10 Dage haaber jeg at kunne komme hjem Skærtorsdag Morgen. Jeg skal igjen være herovre Tirsdag Morgen, men det er jo da ikke saa daarlig en Ferie. Velsagtens skal vi en Dag ud for at se til Ma-rinus paa Thestrup; jeg skal ogsaa en Tur paa Midnatsmissionen i Aarhus, og Pastor Ussing skal jeg ogsaa se at faa besøgt; ellers vilde jeg helst undgaa at komme udenfor en Dør.

Idag gaar jeg til Bjerregaard. Det er ikke altid hyggeligt at komme til Bjerregaard; naar vi kunne være ganske alene og sidde i al Ro og Hyggelighed og faa en Samtale om de Ting, der hører til Guds Rige, saa er jeg glad derved, men naar der er for mange Fremmede, saa bliver der saa uroligt og uhyggeligt; saa foretrækker jeg langt at sidde en Aften-stund ene henne hos Christiansen og Sine og faa en Passiar.

Kjøbenhavn, d. 2.–3. April 1887.

Det er ikke let at bevare sin Frimodighed, det erfarer jeg i disse Dage, da min lille Piece kommer rundt blandt Folk; jeg bliver jo i den An-ledning fra forskjellige Sider anfaldt paa Grund af mine skarpe Udtalelser.

Vilh. Beck holdt i December den udmærkede Tale, hvori han taler om, at Staten vil have den kristne Menighed til at være som et artigt Barn, der pænt skal sidde stille paa Skolebænken. Dengang da han havde holdt denne Tale, blev der stort Spektakel herinde blandt Præsterne, som var

meget forskrækkede over en saadan »Oprørstale«. Men halvanden Maaned efter kom Skandalen med Scavenius, og Beck tav stille; han har indtil denne Dag siddet som et artigt Barn paa Skolebænken.

Kjøbenhavn, d. 17. April 1887.

Ministeriet har tilstaaet mig en Berlinerrejse til Sommer. Det er meget mærkeligt, at et Menneske saaledes faaer første Gang, han søger; jeg havde i min Ansøgning bedt om 3–400 Kroner, idet jeg tænkte som saa: »Du kan ligesaa godt tage Munden fuld, saa kan Ministeriet slaa af paa Summen.« Og saa faaer jeg saaledes uden videre 400 Kroner, skjønt jeg utvivlsomt overmaade godt vilde kunne klare mig med 200 Kroner.

Først og fremmest maa jeg jo daglig arbejde i Musæet dernede med Papyruser og Indskrifter; desuden skal Bibliothekerne besøges, for at jeg kan lære noget Bibliotheksvæsen. Men gjennem Grev Moltke og andre kan jeg sikkert blive anbefalet til flere Missionsvenner nede i Berlin, gjennem hvilke jeg kan gjøre mig bekendt med den udstrakte berlinske Bymission.

Kjøbenhavn, d. 23. April 1887.

Hvad det angaaer at takke Scavenius, saa vilde det jo ganske vist være klogt, især hvis man vilde komme igjen og ansøge, og han saa var Minister, og paa en Maade seet, vilde det ikke være mig vanskeligt, thi det er ikke i hans Egenskab af Kirkens Minister, at han har givet mig Stipendiet.

For mig har denne Rejse ogsaa religiøs Betydning, og det paa en ganske særegen Maade. Som I vide, har jeg i denne Vinter paa Grund af det anstrængende Bibliotheksarbejde ikke kunnet gjøre saa meget ved mine ægyptologiske Studier, og derfor har jeg mere og mere syslet med kirkelige og religiøse Overvejelser og med Missionen; det har sikkert haft sin store og uvurderlige Betydning for mig; men det har dog indeholdt en stor Fare; den nemlig, at Ydmygheden saa vanskelig bevares under den megen Arbejden for Guds Rige; at man drives længere og længere ud og gjør det sværere og sværere for sig selv at blive *stille for Gud*. Nu har Vorherre, som har gjort alle Ting vel for mig, revet mig løs fra den Fare, og han har sat mig hovedkulds ind i Ægyptologien.

Kjøbenhavn, d. 30. April 1887.

Ugens Begivenhed er for mig den, at Frelsehæren er ankommen, det er en Englænder ved Navn Percy, som staar i Spidsen for den lille Skare. Han siges at tale Dansk som en Indfødt. Desværre faa vi sandsynligvis det

sørgelige Syn at se, at Præsterne vil efterstræbe Frelsehæren og lægge den alle mulige Hindringer ivejen. De have travlt med at tale om Frelsessoldaternes Uniformer, og de tænke ikke paa, at de selv gaa klædte i Uniform.

[Fortsættelse] Søndag, d. 1. Maj 1887.

Vi havde [i Midnatmissionen] Besøg af en Pastor With ovre fra Jylland, han gik dernede i omtrent 2½ Time. Det bedrøver os inderligt, at det kun er udenbys Præster, som vi se dernede; der er nemlig ikke en eneste af alle Kjøbenhavns Præster, som har været med os paa Gaden dernede.

Axelsen og jeg have tænkt paa idag at gaa ud til Oberst Percy for at bede ham om, at han vil optræde med Forsigtighed overfor Præsterne, forat disse ikke skulde faa nogensomhelst Grund til at fordømme denne Bevægelse

Paa Onsdag gaar jeg op til Scavenius og takker for Stipendiet (se Romerbrevet 13. Kap. 7. Vers).

Kjøbenhavn, d. 8. Maj 1887.

Sidste Søndag besøgte Hamre og Axelsen og jeg Oberst Percy. Han er en ung Mand paa nogle og tredive Aar, og nu har han i sex Aar været Officer og Prædikant i Frelsehæren, som han før havde bekæmpet. Han bor meget fattigt med sin Hustru, som ogsaa er Officer i Arméen og sit lille Barn; han ligger om Natten paa to Brædder, thi han har endnu ikke Raad til at købe sig en Seng, thi først maa Udgifterne for Missionen bestrides. De have lejet en temmelig stor og smuk Sal, som idag Kl. 11 var propfuld. Sangen var dejlig og Oberst Percy's Tale var ganske fortrinlig.

Kjøbenhavn, d. 15. Maj 1887.

I Mandags havde vi atter Møde i Bethesda, og vi havde stor Velsignelse derved, over 10 Mennesker fik vi bedet med efter Mødet, og jeg er vis paa, at mange ere ikke langt fra Guds Rige. Opgaven ved disse Møder er den, at *nøde* Mennesker til at gaa ind i Guds Rige, vi forkynde Frelsen ved Jesus Kristus, hans Blods forunderlige Kraft til at rense og helliggjøre, vi gjøre det saa levende og saa indtrængende, som Gud giver os Naade til. Hvad skal jeg saa bryde mig om, at en eller anden siger: »Han staaer saa urolig, han slaaer saa voldsomt ud med Armene, han er saa ivrig«.

Kjøbenhavn, d. 22. Maj 1887.

Gaardmissionen har i Vinter holdt et Møde i Bethesda hver Mandag, men om Sommeren, naar de gaa omkring i Gaardene, saa have de de tid-

ligere Aar indstillet disse Møder; Axelsen og jeg forestillede Clausen og Wright, at der burde holdes ud, at det vilde være ynkeligt, om den københavnske Menighed kun kunde holde 1 Møde om Ugen om Vinteren, medens Frelsens Hær med deres faa Kræfter og ringe Midler kan holde 10 Møder om Ugen. Clausen opfordrede os da til at hjælpe, hvilket vi lovede, og næste Mandag holdt jeg Møde, og vi begyndte at indføre noget nyt, nemlig Solosang med Omkvæd, som hele Forsamlingen kan synge; dette have vi lært dels af Frelshæren og dels af nogle svenske Missionærer. Jeg [sluttede] ikke som Clausen med en lang Bøn for Kongen og Øvrigheden o. s. v. samt Troeskjendelsen, men derimod med en kort Bøn, om at Gud vilde velsigne Vidnesbyrdet og selv tale ved sin Aand til Hjærterne, saa at Sjæle kunde blive frelste i denne Aften. Jeg opfatter disse Møder som beregnede for ufrelste Mennesker, og derfor indretter jeg Mødet, baade Talen og Sangen for saadanne. Nu er Meningen, at der skal holdes 3 Møder om Ugen, hvoraf Hamre, Axelsen og jeg have lovet at tage det ene, og vi agte fremdeles at bevare vor fulde Frihed. Det ville vi fastholde overfor Clausen, og hvis han vil have os til at gaa efter hans Opskrift, saa kunne vi ikke arbejde med ham.

Clausen har nu i omtrent 5 Aar været den eneste faste Missionær herinde. Men jo mere Arbejde Clausen har paataget sig, desto daarligere er det blevet udført, han gik ikke grundigt til Værks, han duer slet ikke til at tale med Mennesker personlig, han mangler Sjølekundskab og har selv kun faa Erfaringer. Af Bestyrelsens samtlige Medlemmer er der ikke en eneste, som tager Del i det praktiske Arbejde, og som kjender noget til Gaardmissionen og Midnatsmissionen. Clausen sidder i Bestyrelsen og fortæller, at alt gaaer saa udmærket.

Jeg har sagt en Del af dette til Prof. Madsen, som er i Bestyrelsen, han blev meget forbauset, men han kunde godt forstaa, at Clausen burde hvile et halvt Aarstid for at samle sig, det, hvorved han gjør Indtryk paa Mennesker, er den Troens Varme og Glæde, som præger hans Ord, men Indhold er der ikke noget af. – Dette Vidnesbyrd stemmer nøje overens med alle hans nærmeste Medarbejderes.

Kjøbenhavn, d. 5. Juni 1887.

Nu er der en Plan igjære for Vinteren, som har tiltalt os meget, og som fortjener at sættes i Gang, saafremt Herren giver os Naade og Kræfter dertil. Planen er følgende: Vi blive en lille Flok af troende Mennesker omtrent 12 i Tallet, som elske Frelseren og gjerne ville gjøre noget for

Synderes Frelse; vi maa være baade Mænd og Kvinder. Vi leje da i en Baggaard en af de smaa Fattiglejligheder paa to Værelser, og saa gaa vi fra Dør til Dør i hele Ejendommen, og fortælle Beboerne, at vi hver Aften byde alle velkommen til et lille Møde med Sang og Forkyndelse af det gode Budskab. Hvis Herren lægger sin Velsignelse i Arbejdet – og det vil han sikkert gjøre – saa vil der ogsaa blive Vækkelse; vi ville da drage de vakte til de troendes Forsamling i Bethesda og samle dem til særlige Møder, vore Kvinder skulle da ogsaa besøge de syge i Ejendommen. Naar først der kan blive Vækkelse i en Ejendom, og en Familie begynder at vandre med Herren, saa vil den sikkert ogsaa sprede sig. Efter et Arbejde paa et Par Maaneder i en Ejendom, ville vi da flytte hen i en anden, hvor vi saa ville tage fat paa samme Maade. Vi tage dem, som de staaer og gaer, i deres Arbejdsklæder, i deres Fattigdom, i deres Sygdom og Elendighed. Det er stort at være Præst for en Menighed, men det er større at være Præst for et Hus, thi der er der langt mere Haab om virkelig at kunne udrette noget.

Kjøbenhavn, d. 10. Juni 1887.

Ogsaa i Midnatsmissionen har Herren fyldt vore Sjæle med Tak og Fryd. For 8 Dage siden erklærede Værtinden i det ene af de to Utugts-huse, som vi nu regelmæssigt har blokeret i 17 Maaneder, sig fallit, Skjøgerne er sendte paa Ladegaarden, og Huset er lukket. Det er det første Hus, der er faldet for Missionens Virksomhed, og med Guds Hjælp skal det ikke blive det sidste.

Kjøbenhavn, d. 19. Juni 1887.

Nu kommer det sidste Brev fra mig inden Berlinerrejsen. Nu maa jeg altsaa forlade Missionsarbejdet herinde for en Tid, og jeg er baade glad og bedrøvet derover. Paa den ene Side vil jeg sikkert have godt af at komme bort i nogen Tid og samle nye Indtryk og nyt Stof og lære mere nyt og godt, men paa den anden Side er den nye Virksomhed i Bethesda kommen i saa god en Gænge, at det er svært at forlade den, særlig da det kniber med Arbejdere i denne Sommertid. Herren har ogsaa rigeligt velsignet de 3 Møder i denne Uge, særlig i Mandags Aftes.

Berlin, d. 24. Juni 1887.

Med en daarlig Pen og endnu daarligere Blæk giver jeg eder nu den første Meddelelse herfra. Jeg ankom igaar træt og støvet Kl. 9 iaftes og tog strax ind paa det christelige Hotel. Idag har jeg lejet mig et Værelse. Desuden har jeg idag været paa Museet, hvor jeg har faaet en over-

maade venlig Modtagelse af Prof. Erman. Jeg har allerede begyndt mit Arbejde der idag, og jeg fortsætter det hver Dag mellem 10 og 4. Jeg fik en Plads sammen med Embedsmændene og aldeles fri og uhindret Adgang til baade Indskrifter, Papyruser og Fotografier.

Berlin, d. 26. Juni 1887.

Jeg kan komme [paa Museet] om Mandagen, da Museet iøvrigt er lukket for Publikum. Jeg er meget glad for den kristelige Forening for [unge] Mænd her i Berlin, der er jeg altid velkommen, og der har jeg allerede faaet mig Venner.

En Kuriøsitet skal jeg dog omtale. Paa en stor offentlig Plads og paa andre lignende Pladser er henlagt flere Læs Grus paa Byens Bekostning til Bedste for de fattige Børn. Disse ligge da i Hundredvis og mere sig.

Berlin, d. 29. Juni 1887.

I Mandags var jeg første Gang paa Bibliotheket, og der præsenterede jeg mig for Generaldirektøren Prof. Wilman, der jo er en meget stor Mand her i Berlin, og han modtog mig med den største Velvilje og lovede mig, at jeg skulde lære hele Bibliothekets Indretning og Forretningsgang at kjende. [En ældre Assistent] viste mig rundt i omtrent 2 Timer. Direktøren lovede mig da personlig at udvikle for mig Planerne for Bibliothekets **Omordning**.

I Mandags sad jeg i den kristelige Forening for unge Mænd sammen med en svensk Læge, Foreningens Formand, Baron von Rothkirch og en tysk Jurist, von der Reck. Jeg fortalte dem lidt om vor Midnatsmission i Kjøbenhavn, og det vakte stor Begejstring; von der Reck foreslog mig strax, at jeg skulde træffe sammen med en Assessor Barlang næste Aften i Thiergarten paa en Restauration »Charlottenhof«, hvor et lille Selskab af fortrolige Venner samles til en fortrolig Passiar ved et Glas Øl en Gang om Ugen. Denne Assessor hører til Sædelighedssagens ivrigste Forkæmpere.

Jeg boer meget rart paa et grumme bekvemt Strøg her i Byens Centrum; min Værtinde er overmaade flink; kun er hendes Kaffe aldeles uudholdelig, nu faaer jeg kogt Mælk i Stedet for. Jeg giver for Værelse, Opvarthning og Morgenmad 27 Mark for en Maaned, hvilket jo er meget billigt.

Berlin, d. 2.–3. Juli 1887.

Jeg kan nu snart blive færdig med mine Studier af Bibliothekets Kataloger; paa de Punkter, hvor jeg havde haabet, synes der ikke at være no-

get at lære; derimod i andre Henseender naturligvis meget. Ved Bibliotheket er ansat en Slesviger ved Navn Dr. P. Jensen, der er Assyriolog; han taler fuldstændig Dansk, og imorgen tidlig tage vi en Spadseretur ud til en Landsby af Villaer ved Navn Tempelhof.

Jeg er i det hele meget glad ved denne Tur, og hvad der er det bedste, jeg lærer her ægyptiske Indskrifter og Oldsager at kjende af Selvsyn, hvilket jeg jo ikke har Lejlighed til i Kjøbenhavn i vor lille Samling; der gøres ved vort Musæum intet for at fremme Kundskaben hos Publikum, og heller intet for at fremme Videnskaben.

Berlin, d. 3. Juli 1887. Mandag Morgen Kl. 8.

Igaar Eftermiddags var jeg i Kirke; det var en stor og dejlig Kirke ganske nær ved min Bolig; det var en gammel Præst, der talte, og det var virkelig i mange Henseender en god, evangelisk Prædiken; men jeg troer ikke, at der var mere end 30 Mennesker i Kirke. Saa siger man endda, at der er Kirkenød her i Berlin; ja, hvis Berlinerne virkelig søgte Kirken ligesom i Kjøbenhavn i samme Forhold, saa vil der behøves flere Kirker. Det, som der her i Berlin først og fremmest behøves, er en udstrakt evangeliserende Virksomhed; og den optager Stadtmissionen slet ikke. Og saa er der den ulykkelige Sammenblanding af Christendom og Politik. Jeg har hørt Støcker, og en stor Del af hans Tale bestod i at lovprise Bismarcks Politik og gjøre Nar af Socialisterne, og som Text dertil havde han det Vers hos Lucas, hvor der siges om Jesus: »Han annammer Syndere og æder med dem«. – Jeg tænker, at hvis Hr. Stöcker gav sig til at spise sammen med Socialisterne i Stedet for at skjælde dem ud, saa vilde han snart kunne fortælle om nogle Synderes Frelse. Desuden er man herinde bange for at benytte Lægmænd undtagen til Søndagsskolerne.

Berlin, d. 6. Juli 1887.

Jeg tænker, at jeg tager herfra Onsdagen den 27. Juli, saa kommer jeg til Hovedgaard om Torsdagen og kan blive sammen med eder indtil Søndag Aften, saa tager jeg med Nattoget til Kjøbenhavn.

Berlin, d. 7. Juli 1887.

Paa Bibliotheket mødte jeg Kl. 12, og lidt efter kom Dr. P. Jensen og tilbød at forestille mig for Professor Ludvig Stern, som er ansat i Bibliotheket ved de orientalske Haandskrifter. Han opfordrede mig meget indstændigt til at udgive nogle af mine grammatiske Undersøgelser, og bød mig velkommen med Bidrag til »Zeitschrift«.

Berlin, d. 9. Juli 1887.

Jeg har havt Brev fra Axelsen, hvori han fortæller, at Møderne i Bethesda fremdeles gaa godt og velsignes af Herren.

Berlin, d. 13. Juli 1887.

Ja, saameget er vist, at jeg en anden Gang maa se at komme en Maanedstid til Berlin; her er umaadelig meget at lære og umaadelig meget at udrette.

Skjønt der er de umaadelig lange Afstande her i Berlin, saa lettes Færdselen ved den store Mængde Sporvogne og Omnibusser og ved »Stadtbahn«, en Jernbane, som gaaer over hele Byen paa langs, men den er ikke bygget for Byens Skyld; det er militære Hensyn, som har gjort sig gjældende; thi nu kan Tropperne fra Østpreussen være 24 Timer tidligere ved den franske Grændse.

Her i Berlin venter man Krigen naarsomhelst, og man er sikkert i den Grad forberedt, at der i Løbet af 3 Dage kan staa 300.000 Mand ved den franske Grændse. I Foraaret var det lige ved at brænde løs, Moltke raadede til at erklære Krigen, og Kejseren havde erklæret sig villig dertil, men i sidste Øjeblik holdt Bismarck igjen; saaledes fortælles der.

I Søndags var jeg jo hos Jensen og spiste til Middag med ham paa hans Værelse, saa sad vi nogle Timer og passiarede og gik saa en lang Tur paa ikke mindre end 5 Timer i Grünewald. Medens Søndagen var hel dansk, saa var Mandagen hel tysk. Thi da jeg sluttede paa Museet Klokken 4, saa fulgte jeg med Prof. Erman hjem og blev der den Dag; spiste til Middag og til Aften.

Min Fejl i Ægyptologien er, at jeg har min største Lyst i at samle, og at jeg ikke kommer til at producere. Det ligger tildels i, at Vald. Schmidt har været min Lærer, han har ført mig ind paa saamange Omraader, hvilket har spredt Kræfterne fra de enkelte bestemte Omraader, hvor jeg vilde kunne levere noget godt og nyt. Jeg haaber, at dette mit Ophold ogsaa i den Henseende vil være af Betydning, at jeg endelig kan komme til noget Resultat af mine Studier.

Naar nu blot Brygger Jacobsen vilde foranstalte en Expedition til Ægypten og saa tage Vald. Schmidt og mig med.

Berlin, d. 14. Juli 1887.

Jeg har her idag just siddet og ordnet lidt paa mine Papirer, og jeg seer, at jeg har allerede liggende Afskrifter af omtrent 60 store Indskrifter

og Uddrag af 2 større Værker, desuden mine Undersøgelser over de gamle Papyruser. Det er en ganske respektabel Samling.

[Fortsættelse] Lørdag Morgen d. 16. Juli.

Min Afrejse er ansat foreløbig til Tirsdag Aften d. 26. Juli, saa nu har jeg jo ikke lang Tid tilbage, men derimod mange Penge omtrent 300 Reichsmark, saa jeg har hidtil brugt omtrent 150 Reichsmark; jeg bliver jo ligefrem nødt til at anskaffe nogle Bøger for at faa brugt nogle flere Penge.

Igaar aflagde jeg Besøg hos en stor Mand, nemlig den ældste og i manges Øjne største Ægyptolog, Heinrich Brusch-Pascha, Professor og Dr., Kaiserlig Geheime-Legations-Raad. Jeg kom jo til at tale om de Opgaver, som jeg nærmest havde for Øje, grammatiske og sproglige Undersøgelser, dertil sagde han: »Det er overmaade fortjenstligt; jeg selv kan ikke følge med mere, jeg hører til den gamle Skole«. Dermed betegnede han selv sin Stilling til Ermans Skole, som lægger Hovedvægten paa grundige, methodiske Undersøgelser; og til den Skole vilde jeg helst henregnes.

Berlin, d. 16. Juli 1887.

Der er jo mange Ting, som vente paa mig, Bibliotheket og mine Studier og saa Missionen, som jeg glæder mig til atter at faa fat paa. Dette Efteraar skulde jo gjerne bringe Sædelighedssagen godt fremad; det er jo Meningen, at der skal indbringes et Lovforslag i Rigsdagen om Ophævelse af den lovbeskyttede Prostitution; at det allerede kan ske nu, er for en stor Del Midnatsmissionens Skyld.

Her i Berlin er Tilstanden, efter hvad jeg hører, meget sørgelig. Assessor Barlang, som har Lejlighed til at sætte sig ind i alle de paagjældende Forhold ifølge sin Stilling i Ministeriet, sagde til mig, at hvis der ikke skeer en radikal Forandring i Forholdene baade paa Landet og i Byerne, saa vilde Tyskland gaa til Grunde i Løbet af 50 Aar; om det er meget bedre i Danmark, ved jeg ikke, ja, jeg tvivler om det.

Berlin, d. 20. Juli 1887.

Forresten er jeg lidt kjed af, at jeg ikke er i Kjøbenhavn i de følgende Dage, thi der samles der en nordisk Sædelighedskongres, og flere vigtige Sager skulle forhandles, deriblandt ogsaa Midnatsmissionen.

I Søndags var jeg i Potsdam og foretog en meget lang Spadseretur paa 5 Timer. Iøvrigt var jeg ogsaa igaar en lille Sviptur inde i det storartede Tøjhus, men disse forfærdelige Morderredskaber interessere mig saa lidt, at jeg snart gik igjen.

Berlin, d. 22. Juli 1887.

Igaar Aftes var jeg sammen med [Professor] Hoffory, vi gik hen paa en Restauration og fik Aftensmad og et Glas Øl. Medens vi sad der kom der 2 tyske Professorer af Hofforys Bekjendte; det er store Portioner Øl, disse Tyskere kunne sætte til Livs under gemytlig Passiar; 4–5–6 store Glas er ingen Ting.

I kunne tro, at der nu er bleven Lavvande i min Pengepose. Jeg har nemlig benyttet Lejligheden til at købe mig et fotografisk Apparat med fuldstændigt Tilbehør til en Pris af 131 Mark.

Berlin, d. 24. Juli 1887.

Det har været en Maaned af ganske overordentlig Betydning. Jeg har her for første Gang arbejdet med originale Papyruser, for første Gang studeret i et stort Museum, og jeg har her lært mere i en Maaned, end jeg ellers kunde lære maaske i et helt Aar. Jeg har gjort Bekjendtskab med en hel Række udmærkede og dygtige Mænd; og jeg har i en Time med dem lært mere end af Vald. Schmidt i et halvt Aar.

Næste Gang tales vi med Guds Hjælp personlig ved.

August 1887—Juli 1888

*Adressen mod Prostitutionen. Marinus' højre Underarm amputeret.
Vanskeligheder i Bethesda.*

Kjøbenhavn, d. 7. August 1887.

Saa sidder jeg da igjen her i Kjøbenhavn og skal nu til mit kjære Søndagsarbejde, at skrive til eder. Først og fremmest Tak for de faa Dage paa Thestrup, som var en herlig Hviletid for mig.

Mine ægyptiske Studier har jeg begyndt; jeg skal ganske særligt paa Kraft drive Studiet af Koptisk, og forhaabentlig vil det lykkes mig til Foraaet at faa udgivet i Tyskland noget koptisk af den store Rigdom, som vi gjemme paa det kgl. Bibliothek. Saa skal jeg til at forsøge, om [Vald. Schmidt] vil være med til at sætte noget Liv i vor Museumsbestyrelse.

Kjøbenhavn, d. 13.–14. August 1887.

Som I vide, have vi hver Uge 3 Møder i Bethesda, og de ere trods Aarstiden overordentlig stærkt besøgte. Hamre, Axelsen og jeg, som have

Mødet om Torsdagen, have alvorligt overvejet, hvorledes det kunde blive muligt at bringe mere Liv ind i Arbejdet.

Wright og Ravens, de to andre Gaardmissionærer, havde Tirsdagsmødet, og Clausen har Mandagsmødet. I Tirsdags Aftes kom Wright og Ravens op til mig, og I kunne tænke eder min Forskrækkelse, da de begyndte at fortælle mig mine egne og mine to Venners Tanker baade om Missionen, Bestyrelsen og Clausen. De vare begge komne til den samme Opfattelse af Sagerne, og begge brændte efter at faa en ny Gang i Møderne. Det viste sig, at ogsaa de ønskede Oprettelsen af et Sangkor. – Samme Aften kom jeg med en Opfordring til troende Mænd og Kvinder om at hjælpe os med Sang; og Torsdag samledes en Flok en Time før Mødet, og et Kor paa omtrent 20 Stemmer indøvede jeg strax i et Par Sange.

Hamre, Axelsen og jeg have samlet en lille Sangbog i Løbet af Sommeren, som nu er sendt i Trykkeriet.

Kjøbenhavn, d. 20.–21. August 1887.

Først vil jeg oplyse om Clausens virkelige Forhold til Gaard- og Midnatsmissionen; thi det forholder sig ikke saaledes, som man troer rundt omkring i Landet, at det er ham, som har begyndt disse Arbejder. Wright blev vakt i England og kom herover til Kjøbenhavn, og i omtrent et Aar vandrede han stille omkring især paa Vesterbro og samlede Børnene omkring sig og vidnede for de Voxne. Da Clausen kom herover fra Lolland, opsøgte han Wright og fulgte med ham; og det varede ikke længe, førend Clausen var den mest fremtrædende og mest omtalte af de to. Efterhaanden kom der jo nogle frivillige Arbejdere til, og Clausen og Wright skiltes ad, og arbejdede hver for sig med en eller to frivillige Arbejdere; medens Wright altid var sagtom og kærlig mod sine Medarbejdere, saa viste det sig snart, at ingen i Længden kunde holde ud at arbejde sammen med Clausen. Saa kom Proprietær Ravens herover fra Sverrig, og han begyndte at gaa sammen med Clausen og vedblev dermed i omtrent 5 Maaneder, saa kunde han heller ikke holde det ud længere.

Saa begyndte vi 3 Venner her i Huset at hjælpe ved Møderne i Bethesda, og vi saa snart, hvor nødvendigt det var, at der blev taget alvorligt fat. Vi gjorde da Forsøget med nye Ting paa vort Tirsdagsmøde, naturligvis kunde det ikke falde os ind at gjøre Indgreb i de andres Møder. Clausen giver sig ikke Tid til at give sig af med det enkelte Menneske; hans Lyst er stadig at være i Virksomhed med at tale i Forsamlinger; der er Uger, i hvilke han taler indtil 36 Gange.

Hamre talte [paa vore Vegne] med Clausen i over 2 Timer og søgte at gjøre ham disse og andre Ting klare; men desværre formaar Clausen ikke at indse det; imidlertid vi følte det som en Broderpligt, at en af os skulde sige det til ham; vi have ikke handlet overilet i denne Sag.

I ville altsaa forstaa, at det slet ikke var om Mødrene, at der var Tale, men om disse Forhold ved Clausens personlige Arbejde, som skade hans Virksomhed.

Jeg har jo hvilt mig lidt i denne Maaned efter Sommerarbejdet, men nu skal der for Alvor tages fat paa Studierne. Paa Bibliotheket er alt ved det gamle, og der befinder jeg mig rigtig i mit Es.

Moderen skriver 25. August, at deres Pige har hørt Clausen sige i Riis Skov, at det var Wright, som var den virksomste, men han gik stille og ubemærket, men var dog Drivfjederen i Gjerningen.

Kjøbenhavn, d. 27. August 1887.

Her i Huset skiftes Hamre og jeg til en Gang om Ugen at holde en lille Aftenandagt. – Paa Bibliotheket gaaer alt ved det gamle; jeg er henrykt ved mit Arbejde, og Bruun synes at sætte Pris paa min Mening og mit Arbejde. Ikke saa sjældent forsvarer han mine Forslag overfor de ældre, som ere bange og ængstelige for enhver Forandring.

Moderen skriver 1. Sept.: »Naar du gaaer til Bjerregaard, da tal ikke videre om, hvad du og dine Venner udretter. Ingen derude kan forstaa dig, og kalder det overspændt og sygeligt, tro mig lille Barn, det er saaledes.«

Kjøbenhavn, d. 4. September 1887.

Først og fremmest Tak for Brevet, som det har glædet mig saa usigeligt at læse; og hvorfor det? Jo, fordi I forstaa mig trods alle Tante Hannes Fantasier og Onkel Karls triste Drømme.

Kjøbenhavn, d. 10.–11. September 1887.

Jeg har i denne Uge skrevet til Ussing og havt Brev fra ham; det er om Sædelighedssagen, at vi atter ere begyndte at forhandle særlig om Indførelsen af »det hvide Kors«, en Sædelighedsforening for unge Mænd, som har været til stor Velsignelse i England; igaar vare Prof. Nielsen, Prof. Westergaard, Grosserer Borgen, Cand. Larsen og jeg samlede i Bethesda for at overveje, hvorledes en saadan Forening vil kunne dannes for Danmark.

Nu i denne Uge, naar Kirkemødet kommer sammen, saa skal Midnatsmissionen have alle de mandlige Deltagere samlet paa Onsdag Aften, og saa skal Pastor Steen, cand, theol. Larsen og jeg fortælle dem om Usæ-

deligheden herinde og om Midnatsmissionens Kamp. Vi ville da med Guds Hjælp forsøge at faa sat Ild i Præsterne i hele Landet. Vilh. Beck vil sætte en Agitation i Gang paa Indre Missions Efteraarsmøde i Silkeborg. Naar nu »det hvide Kors« tager Kampen op, og Midnatsmissionen flittigt lader høre fra sig, saa maa der vel kunne udrettes noget.

Vor Missionsbestyrelse i Bethesda er højst mærkværdig; den tør ikke ansætte nye Misionærer, fordi den ingen Penge har, og paa den anden Side gjør den ikke noget videre for at skaffe Penge.

Det er glædeligt at se, hvorledes der efterhaanden kommer Liv i Missionen herinde; og dertil har denne Sommers Virksomhed bidraget ikke saa lidt med de 3 Møder hver Uge. Rundt omkring forsamle de troende sig i smaa Kredse til Bøn og Betragtning af Guds Ord, mest i fattige Stuer, og de, der forsamles, ere mest Tjenestepiger og Arbejdere og Smaa-haandværkere; det er gode Tegn, at Livet begynder at røre sig paa denne Maade iblandt os; tillige er det en Glæde at se, hvilken Iver der besjæler de nyomvendte efter at drage andre til Herren.

Kjøbenhavn, d. 18. September 1887.

Kirkemødet har jo været i denne Uge; jeg var slet ikke med til det; thi jeg har desværre slet ikke noget Haab om, at disse Kirkemøder føre til noget Resultat. Ifjor var der fortrinlige Spørgsmaal paa Bane, og under Forhandlingen kom der gode Forslag frem, men i Løbet af det forløbne Aar er der ikke gjort et eneste praktisk Skridt for at løse de store Opgaver, som forelaa, og man har ladet sig nøje med *Forhandling* i Stedet for *Handling*. Derimod fik jo Midnatsmissionen arrangeret et Møde for Kirkemødets mandlige Deltagere. Jeg troer, at det er det bedste, som skete under Kirkemødet. Pastor Beck og Pastor Thomas Rørdam foreslog, at nu skulde vi benytte Tiden og vedtage en Adresse til Regjering og Rigsdag, og det blev da besluttet at fortsætte Mødet næste Aften. I Torsdags vedtog vi saa en Adresse, som fik 200 Underskrifter som Indbydere; den skal nu hele Landet over fremlægges til Underskrift. Den fordrer Prostitutionens Afskaffelse.

Kjøbenhavn, d. 24.–25. September 1887.

Jeg haaber nu, at jeg har faaet Bugt med den Forkjølelse, som var i Anmarsch, og idag mødte jeg atter paa Bibliotheket efter en Dags Fraværelse, men traf saa baade Bruun og Gigas med dryppende Næser og rustne Stemmer. Bibliothekslokalerne er ogsaa i høj Grad sørgelige; selv naar alle Døre og Vinduer ere lukkede, have vi den yndigste Træk, saa det

er et Vidunder at Bøgerne ikke blæser ned fra Reolerne!! Tilsidst opdage vi, at det trækker gennem Talerørene, og at Vinduerne ere utætte, og saa ender Undersøgelsen i Reglen med et almindeligt Ak- og Veraab over den gamle, usle Bygning, hvortil Omkvædet altid lyder: »Naar faa vi en ny Bibliotheksbygning?« Desværre kan vort Klageraab ikke høres ind i Ministeriet.

Kjøbenhavn, d. 1. Oktober 1887.

De have i [Missions-] Bestyrelsen forhandlet Gaardmissionens Sag i Tirsdags, og alle vore Forslag bleve afviste, skjønt Bestyrelsen i Virkeligheden ikke kjender til Gjærningen. Sangen og Sangkoret, som vi have faaet igang, have derimod efter Sigende vundet Bifald.

Jeg har hørt, at Adressen fra Aarhusianerne om Prostitutionens Ophævelse derovre har haft til Følge, at Ministeriet har befaleet, at den skal ophæves; saa har Midnatsmissionen i Aarhus jo udspillet sin Rolle, men saa bliver »det hvide Kors« paa sin Plads.

Kjøbenhavn, d. 9. Oktober 1887.

Vi pleje altid at indbyde alle bekymrede og vakte om at blive tilbage efter Mødet; vi havde derfor bedt Bestyrelsen, om vi maatte faa en lille Sal, der ligger ved Siden af, til Samtaleværelse, men det blev afslaet; men nu have vi faaet et lille Hul, som egentlig er et Slags Anretningsværelse, naar der er Theaften.

Der har dannet sig en Syforening af fattige Koner, Tjenestpiger, Sygeplejersker og saadanne Smaafolk, som arbejder for at støtte Missionen ved Salget af deres Arbejde. Andre have bedt os om Traktater til Uddeling, andre anvende deres Fritid til at besøge Syge og fattige.

Kjøbenhavn, d. 15. Oktober 1887.

Jeg har meget travlt i denne Tid, da jeg har havt meget at gjøre med den Adresse angaaende Prostitutionens Ophævelse, som nu er udsendt over hele Landet. Det er sikkert den mest storartede Adressedemonstration, som nogensinde er sat i Scene i vort Fædreland. Vi vilde gjerne have 50.000 Underskrifter af Mænd over 18 Aar.

I vide, at jeg i Foraaret købte mig en Guitar, som det var min Mening at benytte paa Missionsmøder. – Iaftes havde jeg en af de skønneste Aftener, som jeg længe har oplevet; jeg var nemlig ude paa Nørrebro hos en fattig Kone, i hvis lille Hjem der samler sig en lille Kreds af fattige troende Kvinder en Gang om Ugen for at arbejde for Missionen med deres Hæn-

der; jeg læste for dem og talte med dem, og vi bad og sang Salmer, det var i Sandhed en velsignet Aften.

19. Okt. bebrejder Moderen ham, at han kun rent en passant takker for den Chaiselong, de havde glædet sig til at sende ham til hans Fødselsdag.

Kjøbenhavn, d. 22.–23. Oktober 1887.

Hvad jeg skriver her, maa ikke opfattes som en Undskyldning for noget, som jeg selv indseer ikke kan undskyldes. Saaledes gik Dagen, akkurat som mine andre Dage i fuldt Arbejde paa alle Punkter; ja der var kun den Forskjel, at Frk. Preisler opvartede os alle om Eftermiddagen med Chokolade.

Mine Breve tale jo næsten udelukkende om mig selv og de Virksomheder, som jeg har med at gjøre, og meddele de Tanker, som til forskjellige Tider bevæge sig hos mig; jeg er ofte ærgerlig derover, da det ser saa egenkjiærligt og maaske hovmodigt ud; men det ligger nu engang ikke for mig saadan at fortælle løst og fast om alt muligt.

Skjønt jeg er overbevist om, at Totalafholdsforeningerne gjøre meget godt, saa er jeg ingen absolut Ven af dem, eftersom de ikke meddele nogen synderlig religiøs Paavirkning; og Følgen deraf er for mange Mennesker i disse Foreninger, at de ikke kjender anden Synd end Drukken-skab, og at Totalafholdenhed bliver deres Religion.

Kjøbenhavn, d. 30. Oktober 1887.

Hvad mine Studier angaa, saa har jeg jo i mange tidligere Breve talt om den gamle Papyrus Prisse, som jeg har studeret meget paa, den er overordentlig vanskelig, og det, man kan forstaa af den, er ikke meget; det samme sagde ogsaa Prof. Erman i Berlin for sit Vedkommende. Nu har imidlertid i denne Tid en Franskmand ved Navn Virey udgivet en Bog, i hvilken han giver en Oversættelse, Forklaring og Ordliste til denne Papyrus; eftersom jeg imidlertid paa saa godt som alle Punkter kan kontrollere ham, saa har det vist sig, at hans Arbejde for en stor Del er forfejlet. Nu har jeg tænkt paa at benytte denne Lejlighed til at skrive en Afhandling i filologisk Tidsskrift, som nærmest skal behandle denne gamle Papyrus.

Herovre i Kjøbenhavn er Samfundslivet noget, som næsten slet ikke kjendes, og der er saamange Forhold, den megen Travlhed og de store Afstande, som stille sig i Vejen for det. Men den lille Syforening er ligesom en lille Begyndelse til det, og vort Haab er, at lignende smaa Kredse efterhaanden ville danne sig baade hist og her.

Kjøbenhavn, d. 6. November 1887.

Nede i Farvergade, hvor der jo er fuldt af Utugtshuse, ligger der ogsaa to Logishuse, hvoraf det ene hedder »Holger Danske« og det andet »Niels Juul« eller med en mere populær Benævnelse »Blodkoppen«. Paa »Holger Danske« er det, at man i tidligere Tid kunde sove for 4 Skilling pr. Nat; man kom da ind i en stor Stue, hvor der hang mange Reb ned fra Loftet med Løkker i, man tog denne Løkke om Livet og sov saaledes, halv hængende og halv staaende. Naar Beboerne ikke kunne betale for Natten, saa maa de gaa paa Gaden, og deres væsentligste Føde bestaaer i Brændevin, som er billigere end Mad. I Midnatsmissionen have [vi] saameget at gjøre med dem. Jeg har i lange Tider gaet og seet med Bedrøvelse paa disse Mennesker, og mit Haab og min Tro til, at noget saadant Menneske kunde frelses, blev mindre og mindre; men i disse Dage har Herren beskæmmet mig og vist os, at han er i Sandhed mægtig til at omskabe Menneskers Hjærter. Lad mig fortælle om den Omvendelse, som har fundet Sted med [en saadan]. Han er nu mellem 30 og 40 Aar, lærte Skomagerprofessionen, blev Korporal og Postbud, men forfaldt mere og mere og endte paa »Holger Danske«; han sank saa dybt, som det var muligt; i denne Tilstand have vi seet ham ofte i Midnatsmissionsarbejdet. Men Onsdagen den 26. Oktober kom han til Møde i Midnatsmissionen, og Guds Ord overbeviste ham om hans Synd, og Herren hørte ham saa forunderligt. Den næste Morgen gav Herren ham Kraft til at modstaa Fristelsen til at drikke, og om Aftenen kom han til Møde i Bethesda, og kom hen til mig saa jublende glad og sagde, at han nu kunde tro sine Synders Forladelse. Han har boet [paa »Holger Danske«] endnu i denne Uge og har jo maattet lide meget af sine gamle Kammerater, naar han ikke vilde svire med dem; iafte fik han en Lussing af den Grund, han sagde til ham, der slog: »Hvis du vil slaa igjen, saa slaa kun; jeg kan godt taale det«.

Kjøbenhavn, d. 13. November 1887.

Det er glædeligt, at der arbejdes saa alvorligt for Hedningemissionen i Aarhus. Jeg er en bestemt Modstander af Bazarer til Fordel for Hedningemissionen, noget andet er et Udsalg af Gaverne, hvor der tillige holdes Missionsforedrag og synges aandelige Sange; men der er for mig noget meget stødende i, at man dandser og holder Lystighed, for at Hedningerne skal omvende sig. Det glæder mig at høre, at Ussing holder Foredrag, og vi herhjemme trænge i overordentlig høj Grad til at lære baade af Katholikerne og af Englænderne og Amerikanerne; men det kommer nok med

Tiden, naar Menigheden bliver mere selvstændig og kan se Forskjel paa de Præster, som tilbringe deres meste Tid i Selskaber, og dem, som slide sig op i Arbejdet for Guds Rige.

17. Nov. meddeler Gudrun ham, at Marinus har faaet sin højre Haand helt knust i en Tærskemaskine og er blevet ført til Sygehuset i Horsens, hvortil Moderen er rejst. Efterfølgende er Uddrag af de 8 Breve, som Lange sendte Broderen i Tiden 18. Nov. til 14. Dec.

(18. Nov.) Kjære Marinus! det er saa underligt for mig at modtage denne Efterretning om dig, thi den kommer ligefrem som en Anklage mod mig, fordi jeg ikke har været imod dig, som jeg burde have været, fordi jeg i saa mange Henseender har været saa fremmed for dig, og mest fordi jeg ikke helt anderledes har taget dig med ind i mit Gudsforhold.

(20. Nov.) Hvor vilde jeg ikke gerne personlig være dig nær paa Tirsdag, din Fødselsdag, især da jeg hører, at Fader og Moder agte at være hos dig. – Jeg modtog idag gennem Gudrun nye Efterretninger om dig, at Armen er amputeret under Albuen, og tillige, at Syningen var gaaet op Dagen efter. Det maa have været frygtelige Smerter at gennemgaa; Herren styrke dig fremdeles, at du maa faa Kræfter baade for Sjæl og Legeme til at bære det altsammen. – Jeg tør, om det end er med bævende Hjærte, have den Tillid til den levende Gud, at han har taget din højre Arm, fordi han har store Gaver og rige Velsignelser tilrede for dig, fordi han er Kjærlighed. – I de lange Vinteraftener, naar Tiden bliver lang, saa maa du vel lære dig at skrive med venstre Haand. Jeg har idag siddet og gjort en Del Experimenter, og jeg tvivler ikke om, at med en Del Udholdenhed vil det lykkes.

(22. Nov.) Fader har stor Tillid til en kunstig Haands Brugbarhed og Nytte; men det staaer saadan for mig, som om der bliver langt mere Brug for Taalmodighed, Tro og indre Fred og Glæde. – Jeg har tænkt paa noget, som jeg i denne Tid troer vil være til Velsignelse for os alle. Jeg agter at læse Romerbrevet i Sammenhæng, et halvt Kapitel hver Dag Kl. 5 om Eftermiddagen; saa syntes jeg, at det vilde være rart, om det samme kunde ske baade hjemme i Aarhus og hos dig, enten du selv vilde, eller nogen kunde læse for dig. Endnu bedre vilde det vistnok være, at læse et helt Kapitel men to Gange paa to paa hinanden følgende Dage. Jeg begynder paa Torsdag.

(27. Nov.) Pastor Steen, som er Præst i Københavns største og fattigste Sogn paa 70.000 Mennesker, sagde for nogen Tid siden, at det var paa Tide, at Selvfølelsesdriften fik de mere velstaaende og Staten til at gjøre noget for at afhjælpe Nøden, thi han tvivlede om, at det kunde være saa mange Aar, førend Forvivlelsen drev Fattigbefolkningen til Selvhjælp.

(30. Nov. og 4. Dec.) [en længere Tidsbetragtning]

(6. Dec.) Det glæder mig, at der er Udsigt til, at du kan udskrives inden Jul, saa kunne vi dog samles til Højtiden og have det rart og hyggeligt sammen. – Jeg vil idag fortsætte mit Brev fra i Søndags, hvor jeg paastod, at naar den communistske og fritænkernes Verdensstrømning gaaer sammen, saa synger Samfundet paa sit sidste Vers. – For Korthedens Skyld vil jeg her nøjes med at paavise Aarsagerne

til Folkekirkens Magtesløshed overfor en saadan kommende Bølge. Folkekirkens Ulykke er, at den vil overskride sin Grænse; den vil ikke alene have sine sande Medlemmer men ogsaa alle andre under sig; derved mister den sin Styrke, ligesom Billedstøtten, der var dannet af Metal og Leer (Daniel 2, 32-33); dens Stilling til den verdslige Magt svækker den, idet den ingen Selvstændighedsfølelse har, og de Mænd, som efter deres Stilling i Kirken burde gaa i Spidsen, bindes paa Grund af deres Stilling i Staten paa Hænder og Fødder. Kirken vilde i Middelalderen herske over Staten, nu maa den finde sig i at beherskes af Staten. Den har paa Grund af denne sin usande Stilling ingen Kraft, og selv dens aandelige og sædelige Kraft er bunden i mange Stykker. Men en Ting maa betænkes, og det er, at en Samfundsbrand, som den, der maa komme, angaaer de enkelte Mennesker og vil rive de enkelte Sjæle med sig; lader der sig ikke gjøre noget for disse eller for nogle, for saa mange som muligt af disse? Her vil jeg ubetinget svare: *Jo!* Og her vil jeg udaf egen Erfaring pege paa Kristendommen som den Livsmagt, der har Evne til at løse den højeste Opgave: at bringe Menneskesjælen Fred; den har aldrig denne sin Kraft i fuldere og skjønnere Maal end i en stærkt bevæget Tid. – Som du vel kan forstaa, har mine Tanker arbejdet med de religiøse Spørgsmaal i lange Tider; jeg tumlede hid og did, jeg omgikkes med Fritænkere osv., jeg gik i Kirke og lod det være, jeg arbejdede i Søndagsskolen uden at være med med andet end mit Hoved og mine Ben. Gud talte til mig paa mange Maader, men mit Hjærte var stenhaardt og uden Fred; naar Bibelen talte om Omvendelse, saa forstod jeg det slet ikke, jeg syntes, at jeg havde intet at omvende mig fra, at jeg tværtimod var bedre end de fleste. Men Gud fik vist mig, at Omvendelsen, det afgjørende i den, slet ikke er, hvad eller hvem vi omvender os *fra*, men hvem vi omvender os *til*; naar vi Mennesker ikke tjene Gud og leve i ham, saa faaer vi tjene os selv, Verden, Synden, Kirken, Samfundet, alt efter Behag, hvad der er født af Kjød, er Kjød. Men Lyset kom og skinnede i Mørket (Joh. 1, 5), og det spredte Mørket. Herren viste mig sin korsfæstede Søn som Pantet paa min Udvælgelse, som Betalingen for mine Synder og som Kilden til min Kraft, jeg forstod, at jeg var frelst; jeg erfarede, at Herren var mig nær med sin Naade og fyldte mig med sin Fred.

(11. Dec.) [En Oplevelse frg. Nat paa Midnatsmissionen].

(14. Dec.) Det gjør mig ondt at høre, at der er nogle Pletter i Saaret, som maaske kan forsinke din Helbredelse. Jeg vil dog stadig holde fast ved Haabet om, at vi kunne være sammen paa Thestrup i Juledagene. Maatte Herren velsigne os alle med en skøn Julehøjtid og forunde os at skue dybt ind i hans Kjærligheds og Miskundheds Raadslutning for arme Sjæles Frelse og Oprensning.

Kjøbenhavn, d. 20. November 1887.

Mange underlige Tanker ere fløjne gennem mit Hoved i disse Dage; hvert Øjeblik foer det igjennem mig: »Nu kunde du jo rejse over til ham og forsøge paa at erstatte ham hans højre Haand og blive hos ham som Regnskabsfører, Brevskriver, Kusk, Kammertjener osv.« Saa har den Tanke betaget mig: »Nu kommer han jo i store Udgifter, og hjemme paa Gaarden

gaaer der jo ogsaa en hel Del i Skuddermodder; du maa se at faa noget Oversætterarbejde, du maa tjene lidt ved din Pen osv«. Men naar det har været saaledes, saa har det ogsaa været, som om Gud har sagt mig: Hvorfor mister du Tilliden til mig; jeg ved, hvad I alle behøve.

Nu vil det jo blive et stille Sølvbryllup derhjemme, men jeg glæder mig rigtig til at komme hjem, blot nu Marinus ogsaa kunde komme paa Benene til den Tid, saa kunde vi have det saa rart stille for os selv.

I ville nok vejlede mig med Hensyn til, hvorledes jeg bedst skal skrive til ham; derfor sender jeg Brevet uforsøget gjennem eder.

Kjøbenhavn, d. 27. November 1887.

Jeg kan godt forstaa, at det er vanskeligt at komme til at tale med Marinus om de aandelige Ting, og jeg føler med mig selv, at jeg nærværende ikke vilde kunne tale til ham saaledes som jeg nu skriver til ham.

26. Nov. skriver Moderen, at Faderen har noget Tilsyn med Thestrup, og at de læser i Bibelen som foreslaaet i Brev til Marinus af 22. Nov. 30. Nov. skriver hun, at der til Aarhus er kommet en Boghandler, som sagde, at Clausen og Lange var meget forskellige, men at de begge havde godt af at lære af hinanden.

Kjøbenhavn, d. 3. December 1887.

Et Punkt i eders sidste Brev berører Sølvbrylluppet 3. Juledag, og da I have skrevet derom til mig, saa maa jeg nok have Lov til at komme med min Mening om den Sag. Jeg synes, at det for os alle vilde være det skjønne, om vi kunde tilbringe denne Dag sammen i Stilhed uden nogen- somhelst fremmede; og nu, da det er tilstødt med Marinus, saa bliver der saameget mere Anledning til, at vi forholde os rolige den Dag. Og rent ud sagt, saa foretrækker jeg, at vi allesammen i Forening takke Herren og bede om hans Velsignelse fremfor, at jeg skulde udbringe eders Skaal ved et Middagsbord.

Kjøbenhavn, d. 11. December 1887.

Uden at have hørt vore Grunde og forhandle med os forbyde de [Bestyrelsen] Anvendelsen af Guitarspil i Bethesda. Ligeledes blander Bestyrelsen sig paa en højst forunderlig Maade ind i Smaating; vort Sangkor rejser sig op under Sangen for bedre at lede den, men nu har Bestyrelsen fundet paa, at det er noget, som ikke bør finde Sted.

Nu til Nytaar bliver der aabnet et nyt Missionshus her i Byen i Forbindelse med et kristeligt Hotel; det er en Mand ved Navn Nissen der har købt en stor Ejendom for 120.000 Kroner og har ladet den ombygge for

30.000 Kroner; han ejer Ribe Cikoriefabrik, men rejser selv omkring som Missionær under indre Mission; hans Missionsaal vil kunne rumme omtrent 400 Mennesker, og den ligger paa et udmærket Strøg. Han vil gjerne have Hamre og mig til at holde Møder dernede, men det kan jo foreløbig ikke lade sig gjøre for mit Vedkommende.

12. Dec. meddeler Faderen, at Moderen er rejst til Thestrup for at ordne alt til Højtiden der, og at til Sølvbrylluppet vil kun Pastor Møller og Hustru blive indbudt.

Kjøbenhavn, d. 18. December 1887.

Nu skal Prostitutionen i Kristiania ophæves fra 15. Februar 1888; dette vil ogsaa gjøre sin Virkning, naar Sagen nu bliver bragt frem i Rigsdagen.

Jeg har jo siden Sommer sat stor Kraft ind paa Missionsarbejdet, og jeg er glad derved, thi det har ikke været forgæves, idet det synes, som om Herren virkelig har villet bruge mine Venner og mig til at bringe mere Liv og Fart ind i Arbejdet; for at dette skulde kunne lykkes, var det nødvendigt at lægge Ryg til, men nu, da der er forholdsvis god Gang i Virksomheden, kan jeg begynde at trække mig mere tilbage i Baggrunden og derved vinde Tid for mine Studier; det er da min Mening efter Nytaar at holde et Møde hveranden Torsdag, og det vil da blive mit hele Bidrag til Missionen foruden min Aften paa Midnatsmissionen.

20. Dec. meddeler Moderen, at Marinus kommer hjem til Julen, og at de efter hans Ønske beder to Søstre, som har plejet ham i Horsens, og nogle faa andre med til Sølvbrylluppet paa Thestrup.

Kjøbenhavn, d. 31. December 1887.

Saa sidder jeg da her den sidste Aften i det gamle Aar og skriver til eder, og det, som dette Brev først og fremmest skal være et Udtryk for, er min Taknemlighed mod eder for al eders store Kjærlighed og Omsorg for mig i det Aar, som er gaaet, og i de Dage, som jeg nu sidst tilbragte sammen med eder paa Thestrup.

Taknemlighed mod Gud indeholder, naar den er ærlig, en særlig Velsignelse, først naar vi have takket for Gaven, kunne vi ret besidde den. En Mand har engang sagt: Saalænge du endnu beder til Gud og nøjes dermed, saa staaer Djævelen bagved og forsøger at forstyrre dig, men saasnart du begynder at takke Gud, saa flygter Djævelen.

1. Januar 1888.

Med Hensyn til Katalogarbejderne, saa har Bruun nu givet mig fuldstændig frie Hænder; jeg har jo altsaa dette Arbejde, som efter min Me-

ning er det interessanteste af alt Bibliotheksarbejde, ganske alene og kan skalte og valte dermed, som jeg vil. Naturligvis konfererer jeg stadigt i mange Tilfælde med Bruun.

Kjøbenhavn, d. 8. Januar 1888.

Hvad mit Forhold til Frelsens Hær angaaer, saa har jeg ikke det fjærneste med den at gjøre; med Undtagelse af en Aften, medens General Booth var her i Byen, har jeg ikke siden August besøgt deres Møder; tværtimod er jeg efterhaanden bleven klar paa adskillige Ting, som bestemt adskiller mig fra dem og forhindre, at jeg ret kan glæde mig over denne Bevægelse.

Jeg har nu været hos Nyrup og forhørt mig om en kunstig Haand. Jeg vil overordentlig gjerne give [Marinus] baade Armen og Rejsen i Julegave.

Det har været en saare skjøn og indholdsrig Uge for mig; det har jo været Alliansens Bedeuge; i Mandags vare vi samlede en lille Kreds paa Magdalenehjemmet, i Tirsdags holdt jeg Møde i Bethesda og Onsdag, Torsdag, Fredag vare vi til Bønnemøde sammen med Nissen i Missionshotellet. Særlig i Fredags Aftes havde vi det skjønt ved Bønnen for Hedningemissionen. Vi indsamlede, skjønt vi ikke vare 20 Mennesker, 16 Kroner og 60 Øre, som et Grundfond til Udsendelse af en dansk Missionær til Afrika, hvor endnu ingen Dansker har arbejdet. Selv har jeg en lille Artikel paa Stabelen til Dansk Missionsblad, hvori jeg agter at fremføre en Række praktiske Forslag, først og fremmest at der ansættes en Sekretær, som anvender hele sin Tid i Sagens Tjeneste.

Jeg skal nu afsted til Valby, hvor jeg har lovet Harald Ostenfeld at hjælpe ham i Aften med hans Bibelklasse; saa spiser jeg tillige til Middag paa Bjerregaard, hvilket jeg ikke har gjort i et halvt Aar.

Kjøbenhavn, d. 22. Januar 1888.

Med Hensyn til min Virksomhed som Prædikant, saa kunde jeg idag have Lyst til at fortælle lidt. Jeg begyndte jo ved Midnatsmissionens Møder, det var en gavnlig Skole at gaa igjennem; overfor dette Publikum under alle Slags Afbrydelser og Indvendinger maatte Talens Traad fastholdes; ofte maatte Tilhørerne ligefrem lokkes til at sidde stille ved Løfte om at fortælle en Historie. Jeg lærte efterhaanden her at gaa lige løs paa Sagen, her maatte vidtløftige Indledninger spares, thi saa faldt den ene Halvdel af Tilhørerne i Søvn, medens den anden gjorde Spektakel.

Saa kom jeg jo ifjor Foraar til Gaardmissionens Møder i Bethesda, og det var jo paa samme Maade jeg gik frem som i Midnatsmissionen. Min Forberedelse var ikke meget værd, det var jo saa omtrent det samme, som jeg Uge efter Uge forkyndte, kun paa en forskjellig Maade. Saaledes gik det indtil hen i Efteraaret; da begyndte jeg at forberede mig omhyggeligere paa mine Taler, og jeg ikke alene gjennemtænkte dem omhyggeligt, men jeg skrev ogsaa Hovedtankerne op. Efterhaanden blev Følgen heraf, at min Forkyndelse gik bort fra det opvækkende og efterhaanden fik en mere opbyggende og belærende Karakter. Der kom i Reglen en fast Stok om Torsdagen, og det var for en Del nyvakte Mennesker, som behøvede Lys fra Guds Ord til at befæstes i Naaden.

Nu taler jeg hveranden Søndag. [Hamres og mine Møder] besøges af omtrent 400 Mennesker, hvoraf en Del begynder at voxer sammen i et inderligt Samfundsliv. – Der kommer vistnok en Tid igjen, da det atter særlig bliver den vækkende Prædiken, som kommer til at lyde ved mine Møder, thi der maa være en passende Afvexling. Det er jo ikke saa let altid at drage nye Mennesker til Møderne.

Sandsynligvis ville Hamres og mine Møder for Fremtiden ikke mere gaa i Gaardmissionens Navn, men derimod skulle de bekjendtgjøres som Missionsmøder; thi vi have jo intet [at gøre] med Missionen i Gaardene og paa Værtshusene. – Missionshotellet er jo nu i fuld Virksomhed, og Hamre boer dernede og holder Møde hver Søndag Eftermiddag Kl. 5.

Kjøbenhavn, d. 5. Februar 1888.

Harald Ostenfeldts Ven Larsen, som jo er forlovet med Seidelins ældste Datter, havde jo fra tidlig Tid forberedt sig paa at være Missionær i Santhalistan; men nu arbejdes der i Stilhed fra Svigerforældrenes Side for at holde ham hjemme, og desværre synes det, som om det lykkes dem at binde ham.

Moderen skriver 9. Febr.: »Et er der kun, vi kunde ønske lidt anderledes hos dig, og dette er lidt Orden med din Dragt og med hele din Person, og kjære lille Hans, troer du, det vilde være umuligt for dig at opfylde dette Ønske??? Og stride mod en Kristens Liv kan dette sandelig ikke.«

Kjøbenhavn, d. 10. Februar 1888.

Jeg har været og er endnu inde i en Række aandelige Brydninger, som jeg ikke kan andet end fortælle eder om, da de ville give eder et noget andet Syn paa Udviklingen af mit Forhold til Kristendommen, og da jeg

troer at have faaet Lys over enkelte af Kristendommens Hemmeligheder, som hidtil have været skjulte for mig.

[Guds] Ord er fuldt af Forjættelser til hans Børn, men dog tør mit ængstede Hjærte, mit vantro Hjærte ikke tro ubetinget derpaa; jeg kommer levende til at forstaa Jesu Ord: Uden I omvende eder og blive som Børn, komme I ikke ind i Himmeriges Rige. Det er netop dette Barne-sind, som ingen kan tage af sig selv, som mangler mig, dette at tage Gud paa Ordet.

Jeg beder jo: Ske din Vilje som i Himlen saa og paa Jorden, men hvor forunderligt; jeg kan ofte blive helt bange ved at tænke paa, at Guds Vilje skulde ske med mig i alt.

Hvis jeg ganske overgav mig til Gud, saa maatte mit Liv blive opfyldt af Tak og Pris til ham for *alt*, hvad han sender; men naar jeg prøver mig selv, saa seer jeg med Sorg, hvor tomt mit Liv er for Tak. Derfor kan mit Liv heller ikke i den Grad, som Gud ønsker det, blive til Guds Navns Forherligelse, derfor kan Lyset fra Julestjærnen og fra Golgathas Kors ikke komme til rigtig at lyse fra mig for Mennesker.

Det er ikke Guds Mening, at jeg skal leve mit Liv saaledes halvt paa mit eget Ansvar og halvt paa hans. Naar Jesus byder mig at følge sig efter, saa har jeg længe staaet overfor dette med Forfærdelse, og altid har jeg spurgt, hvor er det muligt; jeg har tidligere søgt hos mig selv Kraften til at vandre i Kristi Efterfølgelse, men nu forstaaer jeg, at denne Kraft ligger indesluttet i det at have Kristi Sind, i det at være helt ud hans Barn, ikke gaa paa egen Haand, at have en ubetinget Tillid til Guds Forjættelser og Guds Faderhjærte.

Jeg kan den Dag idag *takke Herren*, om end med Bæven, fordi han endelig har faaet Bugt med mit hovmodige og forfængelige Hjærte og vist mig min Fattigdom og min Løgn, vist mig, at han kan ikke udstaa denne Bekjendelse med Munden, denne Raaben: Herre, Herre! naar jeg saa egenraadig forhindrer ham Adgangen til visse Dele af mit Hjærte.

Kjære Forældre! Jeg har talt udførligt om denne Sag, thi den er saare alvorlig for mit Hjærte; jeg kan ikke kalde det en Anfægtelse, men det er en Aandens Drift i mig, det er som en Tørst efter Kraft fra det Høje, jeg kan selv intet gjøre, men min stadige Bøn til Herren er, at han skal sende mig Lys og Tro, samt at han skal hjælpe mig til ikke at staa hans Aand imod. Ja, Jesus, vind din Skikkelse i mig! Amen!

— — —

Jeg skal i Begyndelsen af Marts holde et Foredrag i akademisk Missionsforening om Hedningemissionen og Universiteterne, hvor jeg vil behandle Spørgsmaalet om, hvorvidt en Menighed kan og bør sende sine dygtigste Mænd ud til Hedningelandene. Der er tre unge theologiske Studenter, som tænke paa at drage ud som Missionærer, desværre ere de alle forlovede.

Kjøbenhavn, d. 19. Februar 1888.

Jeg troer, at »alle Tings Ende nærmer sig«, det store Frafald er begyndt; Kristendommens Magt mellem de store Masser er knækket, og den antikristelige Socialisme har rivende Fremskridt; Antikristen, som Bibelen kalder »det Syndens Menneske«, der skal forvirre Menneskesjælene, kan vistnok snart ventes, og med ham den store Trængsel for Guds Folk.

Hvad [Marinus'] Sager angaaer, saa er jeg kommen til at tænke paa: Mon jeg har nogen Arv at vente fra eder? Denne Tanke er ellers aldrig opkommen hos mig; men nu har jeg tænkt, at hvis saa er, saa kan han godt faa den, om det kan hjælpe ham; jeg er rig nok, og Gud skal nok sørge for mig.

Kjøbenhavn, d. 25. Februar 1888.

[Nissens] Mening er at lønne 4 Missionærer her i Kjøbenhavn eller paa Landet. Han har grundlagt et Blad »Evangelisk Familieven«, hvorved han har ansat en forhenværende Fritænker og Redaktør af »Socialdemokraten« Hertz, som nu er en alvorlig Kristen, som Redaktør. Altid har han noget nyt i Tanker; alt sætter han igang for egen Regning.

Jeg er overbevist om, at det næste Aarhundrede vil gjøre Guds Menighed herhjemme i de kristne Lande mindre og uanseligere, men langt stærkere til at udbrede Guds Riges Evangelium [blandt Hedningene].

Jeg kan undertiden blive fyldt med en særegen Glæde og Fred, naar jeg ret sænker mig ned i Guds Kjærlighed; jeg er i den senere Tid kommen til at betragte Guds mange Løfter til sine Børn og den Rigdom, som vi derigjennem have.

Kjøbenhavn, d. 4. Marts 1888.

Søndag Eftermiddag kommer der jo en Del Venner sammen hos Axelsen til Samtale og Betragtning af Guds Ord. Jeg har ikke nogen overtroisk Ærefrygt for Kirken som om den var Guds Hus mere end andre Steder, hvor man forsamles i Guds Navn, thi Jesus siger jo, at hvor to eller tre ere forsamlede i hans Navn, der vil han være midt iblandt dem.

De smaa Sammenkomster, hvor nogle Guds Børn samles, hvor de tage Guds Ord for sig, bede, takke og styrkes og oplives ved Ordets Betragtning, de ere meget mere sande Gudstjenester for Guds Folk. Vel ved jeg, at dette er ingenlunde Præsternes Opfattelse, men saavidt jeg kan forstaa, giver det nye Testamente mig Medhold, og det er mig nok.

Kjøbenhavn, d. 11. Marts 1888.

I Torsdags havde vi Møde i Akademisk Missionsforening; jeg holdt Foredrag. Larsen, Seidelins Svigersøn, var ogsaa tilstede, Harald mener, at han virkelig vil drage ud til næste Aar trods alle Hindringer, vi bede alle for, at han maa faa Kraft til at gjøre Guds Vilje.

Jeg har vistnok talt til eder om en theologisk Student Schou, som har sluttet sig nøje til os her i Gyldenløvesgade; han skal op til Examen til Sommer; han kommer nu hver Søndag Formiddag og gennemgaaer med Axelsen og mig Hebræerbrevet; jeg læser det paa Græsk. Hver anden Mandag kommer Pastor Hoff fra Vallensbæk, som er en god Ven af Nissen, herind, og saa samles de fleste Lægmand, som give sig af med Prædikantvirksomhed her i Byen, nede i Missionshotellet for at samtale om Guds Ord, og for at tage imod Vejledning af Pastor Hoff.

Kjøbenhavn, d. 18. Marts 1888.

Det gaaer tilbage med Gaardmissionens Møder. Om Søndagen ved mine Møder tager Besøget ogsaa af, der kommer mellem 100 og 200 Mennesker. Det ligger jo naturligvis for en stor Del i, at Bestyrelsen nu har gjort os kjed af at gaa frem paa den tidligere Maade med livlige Sange osv. Jeg er den eneste, som endnu bliver ved med de smaa Sangbøger, som ikke definitivt ere forbudte med tydelige Ord. Nede i Missionshotellet er der derimod Liv, og der ere Møderne godt besøgte, og det staaer for mig, som om det ikke vil vare saa længe, førend den største Gjerning i Retning af Lægmandsforkyndelse bliver dernede og ikke i Bethesda.

Nu til Sommer paatænkes der at holde Missionsmøde hver Søndag Eftermiddag i Rosenborg Have, hvor der med Lethed kan samles 2 eller 3 Tusinde Mennesker. Meningen er da, at en Præst og en Lægmand skal tale hver Gang; jeg er ogsaa bleven opfordret til at tale, men har endnu ikke givet noget Tilsagn.

22. Marts længes Moderen efter at høre noget om Familien og skriver m. H. t. Missionshotellet: »Pas paa, det ikke er det nye, som nu Folk løber efter.«

Kjøbenhavn, d. 25. Marts 1888.

I Missionshotellet kan der jo ikke rummes nær saa mange som i Bethesda, men alligevel er det min Overbevisning, at der udrettes mere, da der er mere Samling paa Folk, og dernede bliver Gassen ikke som i Bethesda slukket lige efter Mødet, og saa bliver der rig Lejlighed til at komme i Samtale med de enkelte. Ligeledes har Nissen et stort Samtalværelse ved Siden af. Iøvrigt har jeg ikke videre med Nissens Virksomhed at gjøre, jeg taler maaske dernede en Gang om Maaneden, og kommer der, naar han holder Vækkelsesmøder en Uge igjennem, hvilket han jo kun har gjort en Gang i disse 3 Maaneder.

Nu er Bestyrelsen ilde tilmode, fordi jeg ved Møderne søger at vække Interesse for Hedningemissionen, men jeg har fastholdt min Frihed til at modtage Bidrag dertil og til at arbejde for denne Sag ved mine Møder.

Kjøbenhavn, Skærtorsdag. 30. Marts 1888.

Axelsen var bleven heftig syg, og jeg mente derfor, at jeg ikke turde risikere at komme til at ligge i Korsør og farte med Isbaad i Storebælt, men hellere maatte blive og pleje ham lidt.

Kjøbenhavn, d. 31. Marts 1888.

Jeg kom alligevel ikke til at skrive igaar, thi da jeg havde været i Kirke, benyttede Axelsen og jeg os af det smukke Vejr og gik os en lang Tur, som varede næsten lige til Middag.

Der er ligesom Tegn til, at der vil komme en Vækkelsestid her i Kjøbenhavn. Nu kommer jo Udstillingen snart, og saa strømmer der jo Masser af Mennesker herover allevegne fra. Der vil sikkert blive arbejdet fra alle Sider i en overordentlig Grad; Frelsens Hær kommer til at holde Møde i 3 eller maaske 4 store Lokaler hver Aften, flere smaa Missionsforeninger vil ogsaa arbejde hver Aften, dette er ogsaa Nissens Mening, indre Mission faaer hver Søndag stort Møde i Rosenborg Have. Forlystelsessteder, Beværtninger, ja endog Skjøgerne spekulerer paa rivende Omsætning; derfor kommer det ogsaa an paa, at Gud kan faa Lov til at udstrække sine Naadearme til saa mange som muligt.

Kjøbenhavn, d. 8. April 1888.

Jeg bliver altid saa inderlig bedrøvet, naar jeg lægger Mærke til det religiøse og kirkelige Liv herhjemme i Danmark og seer, hvor langt vi ere fra den sunde og inderlige Kristendom i Liv og Bekjendelse. I den

sidste Tid er jeg netop bleven opmærksom paa, at der i den Kreds af Mennesker, som have sluttet sig til Gaardmissionen, er kommen en Ukjærlighedens Aand ind; og det er blandt saadanne, som vi have Grund til at tro om, at de ere i Sandhed Guds Børn. Der er kommen frem meget mislige Tegn paa Dømmesyge og Mangel paa christelig Ydmyghed, saa jeg anseer det for nødvendigt at tage hele denne Sag frem ved et Møde.

Men se vi ud over Landet, hvad se vi da andet; hvert Parti har faaet fat paa en Del af Sandheden, og den forelske de sig ensidigi i og glemme saa aldeles, at Sandheden er mangfoldig, og at Guds Ord er dybt; og rundt om i Landet er der aandeligt Røre og Bevægelse, men de fleste Steder bliver Resultatet: denne Ensidighed repræsenteret i en Præst eller Prædikant.

Det Liv, den Bevægelse og den Vækkelse, som der var i Bethesda ifjor, har jo nu sat sig, og da tillige Møderne besøges af saadanne, som komme regelmæssigt, er jeg begyndt at opfordre Tilhørerne til at medtage deres Bibler, da jeg saa vil gjennemgaa mine Texter med stadige Henvisninger til Bibelens Ord; paa den Maade vil jeg styrke dem mod Ensidighed og Menneskeforgudelse. Til Efteraaret ville Møderne i Bethesda begynde igjen, men det bliver da tvivlsomt, hvorvidt jeg kan tage nogen virksom Del i dem; jeg troer, at det vil kunne være godt at hvile noget ud. Derimod vil Axelsen og jeg fortsætte med de smaa Sammenkomster Søndag Eftermiddag.

I Tirsdags var jeg til stor Middag hos Bruun i Anledning af 25 Aars-Jubilæet for Bruuns og Vahls Ansættelse i deres nuværende Stilling. Der var Bibliothekets Personale og vore Boghandlere samt Repræsentanter for vore Bogbindere og Bogtrykkere; det var en meget festlig Middag med vistnok 7 Slags Mad, men der var rigtig hyggeligt og behageligt.

8. April fortæller Moderen, at de har haft Besøg af Ussings en Aften, og at Ussing havde sagt: »Jeg har altid følt mig i høj Grad aandsbeslægtet med Deres Søn, men begge har vi ogsaa Kierkegaard at takke for vor Udvikling.«

Kjøbenhavn, d. 15. April 1888.

Jeg har nu været ude for at aflægge Visit hos Justitsraaden for at takke for sidst; han var ikke hjemme, men hans Kone og 2 Døtre vare hjemme. Jeg var nær ikke kommen derfra, thi Fruen vilde ikke lade mig gaa. Jeg forstod først ikke Grunden til en saa overordentlig Velvilje; men saa kom hun med saadanne Udtalelser, at jeg forstod, at Bruun havde talt

med hende om, at han holdt meget af mig; hun sagde, medens hun talte om de trange og vanskelige Forhold paa Bibliotheket: »De er et Lyspunkt for min Mand.«

Kjøbenhavn, d. 22. April 1888.

Vil I hilse Marinus rigtig hjærteligt, og sige ham, at nu venter jeg ham, naar han faaer Tid, herover for at faa den kunstige Arm; han skal bo hos mig; og saa ville I maaske ved Lejlighed sende mig af de Penge, som jeg vistnok har i Banken i Aarhus, 100 Kroner, for at jeg kan betale Nyrop. – En Ting maa I love mig, at I aldrig maa nævne for Marinus de 2000 Kroner, som han fik af mine. Det vil jo pine ham nok endda, om de gaer tabt; men mig gjør det saamænd ikke noget Indtryk paa.

27. April meddeler Moderen, at Marinus lige har solgt Thestrup med 3000 Kr.s Tab, selv om han fik, hvad han forlangte.

Kjøbenhavn, d. 6. Maj 1888.

Jeg faaer nu i den nærmeste Tid meget travlt paa Bibliotheket, da vi skulle foretage en Flytning af omtrent 100.000 Bind. Bruun vilde selv alene forestaa denne store Omflytning, da han ikke vilde lægge Beslag paa Personalets Tid af Frygt for at møde Uvilje. Jeg tilbød mig da strax; og han sagde da, at jeg var den eneste, som han kunde bruge.

Det er sørgeligt at lægge Mærke til, hvorledes Bestyrelsen for Indre Mission i Kjøbenhavn bærer sig ad. Ifjor fik den jo en ny Gaardmissionær, en troende og nidkjær Mand, Ravens; han har forleden Dag faaet sin Afsked fra 1ste Oktober uden nærmere Angivelse af Grunden *), skjønt hans Virksomhed virkelig har været ledsaget af Herrens Velsignelse. Ravens har været hos Pastor Beck for at komme i Landmissionens Tjeneste, men med Station her i Kjøbenhavn, saa vil han jo komme til at virke i Forbindelse med Nissen.

Der er noget, som holder mig tilbage fra at tale i Løngangsstræde, og det er, at Nissens Virksomhed her i Byen staaer under Beck, og han har lagt for Dagen et sørgeligt Partisind. I sidste Nummer af Indre Missionstidende har han skrevet en skrækkelig Artikel om Frelsens Hær; den er holdt i en modbydelig Tone. Jeg sværmer ingenlunde for Frelsens Hær; tværtimod advarer jeg imod den paa alle Maader, men jeg berømmer deres Nidkjærhed og Selvopofrelse og den anbefaler jeg til Efterligning. Frel-

*) Han var ikke fast ansat, og I. M.s Bestyrelsesprotokol refererer, at Flertallet efter en lang Forhandling »fandt ham uskikket for Arbejdet her i Byen«.

sens Hær er ulydig mod Guds Ord og tilsidesætter hans Sakramenter paa enhver Maade; den nøjes med at fremkalde en Opvækkelsens Rus hos sine Tilhængere.

Kjøbenhavn, 13. Maj 1888.

Inat havde vi fuldt op at gjøre paa Midnatsmissionen. 3 Mænd vilde op i et Utugtshus, jeg gav dem Traktater og talte til dem, men de forstod mig ikke, og jeg forstod, at de var Russere; de bankede paa Døren og vilde ind; jeg vidste ikke, hvad jeg skulde gjøre; da kom jeg i Tanker om, at Frelserens Navn maa lyde paa Russisk omtrent som paa Dansk, derfor gjentog jeg 2 Gange med Eftertryk: Jesus Kristus! Den ene forstod mig, han standsede, gik et Par Skridt hen imod mig, og greb min Haand, idet han paa Tysk sagde: »Det er rigtigt!« Han fik nu fat paa de to andre og trak dem bort og forklarede dem paa Russisk Sammenhængen.

Kjøbenhavn, d. 20. Maj 1888.

Der er udkommen en Bog af Præsten ved Horsens Tugthus Hafstrøm om Sædelighedstilstanden i Danmark, og Danmark synes at staa lavest blandt Folkene i Sædelighed saavel som i Ædruelighed. Der er kun et Land, hvor Procenttallet af uægte Børn er større end i vort Land. Hvis der ikke organiseres en Kamp mod Usædeligheden, vil Danmark engang gaa tilgrunde ikke for Tyskernes Kanoner, men for Usædelighedens Gift.

Kjøbenhavn, d. 27. Maj 1888.

Min Erfaring er, at jeg langtfra er færdig, og at jeg egentlig ved saa daarlig Besked; derfor kan jeg glæde mig ved alle ærlige Kristne, til hvilket Parti og Samfund de end høre. Derfor kan jeg slet ikke slutte mig til Vilh. Beck, thi han er altfor klog, det vil sige, han er saa meget Partimand, at ingen anden kan have Ret uden han. Og de mange kjære Præster have lært deres Systemer saa godt ved Universitetet, de ved saa udmærket god Besked og faa aldrig Mistanke om, at de kunne tage fejl; Følgen er for mit Vedkommende, at jeg har mest Tillid til de Præster, som baade i det ene og det andet Stykke ere ærlige nok til at tilstaa, at de slet ikke ere færdige og udlærte, ja ikke ved nogen Besked; saadanne lade i det mindste Guds Ord staa.

Kjøbenhavn, d. 2. Juni 1888.

Iaar kommer jeg mere end de tidligere Aar ud i det grønne, og jeg

glæder mig rigtig til det; man trænger jo til at faa lidt af al den Bystøv og Bogstøv rystet af sig, som man samler paa hele Aaret rundt.

Nu kommer jeg til eders sidste Brev. Jeg glæder mig til at komme hjem, men tal ikke til mig om at krybe ind under mine Bønner! De kunne intet hjælpe, ikke heller mig selv; thi hvor ofte maa jeg ikke holde op at bede, fordi det er tomme Ord, som jeg kommer med, hvormed jeg gjør Nar ad Gud. Ak, jeg har lært og skal vel sagtens lære det endnu bedre, at mine Bønner kunne ikke frelse mig, men kun Guds Kjærlighed i Kristus Jesus, kun den Naade, som Gud i sin Søn tilbyder arme Syndere, som ikke kunne hjælpe sig selv, og som have opgivet alt Haab om ved egne Bønner og Taarer og gode Gjæringer og i egen Kraft at fortjene Himmelen. Hvor ofte har jeg følt mig dømt af de Ord, som jeg har talt til andre, hvor ofte har jeg ikke skammet mig over min Ligegyldighed og mit Hykleri.

Hils Marinus og sig ham, at han er velkommen, naarsomhelst han vil komme; jeg glæder mig til, at Fader ogsaa aflægger et Besøg herovre; jeg venter med at gaa paa Udstillingen, til Fader og Marinus kommer, saa ville vi følges ad.

Kjøbenhavn, d. 10. Juni 1888.

I Fredags var jeg sammen med den bekendte Pastor Trandberg fra Amerika. Han er en meget mærkelig Mand, som er fuld af Ild og Begejstring for sine Ungdomsidealer, nemlig Dannelsen af hellige Frimenigheder og Kirkens Adskillelse fra Staten. For disse Idealer har han kæmpet og lidt hele sit Liv, og da det mislykkedes for ham her i Danmark, saa rejste han til Amerika, hvor han nu staaer midt i den samme Kamp.

Vilh. Beck bærer sig i denne Tid meget sørgeligt ad; han har paa et Møde i Slagelse fordømt vor nye Sædelighedsforening, fordi vi ogsaa ville optage Methodister og Baptister.

Kjøbenhavn, d. 30. Juni 1888.

Nu har jeg jo Marinus, som har været et levende Brev fra eder. Marinus er i godt Humør, og Armen er i Arbejde.

I Tirsdags var jeg sammen med Ussing og hans Hustru; hun vil have Ussing til at søge om Kapellanembedet ved Garnisonskirke; og jeg kan ikke begribe, at Ussing vil kunne indlade sig derpaa med de Tanker, som han har om Præstegjæring og Menighedsliv; efter det, som han har udtalt, kan han aldrig blive Præst ved en kjøbenhavnsk Menighed, og han vilde kun som Præst i en Frimenighed eller Valgmenighed kunne realisere sine Tanker om Menighedsliv i en By som Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn, d. 15. Juli 1888.

Jeg glæder mig til at være rigtig i Ro i Sommer sammen med eder, Besøg og Visitter vil jeg meget nødig indlade mig paa, kun Pastor Ussing vil jeg nok besøge flittigt. Mange Ting har jeg, som jeg vil tale med ham om; thi der er nogle Punkter, hvor jeg ikke ganske forstaaer hans Stilling; og Ussing har længe været den Mand, som jeg har knyttet de største Forhaabninger til med Hensyn til at danne en Frimenighed eller Valgmenighed herovre i Kjøbenhavn. Forholdene herovre ere i kristelig Henseende meget uhyggelige; de troende sige: »Vi ere hjemløse, der er ingen Menigheder, som vi kunne slutte os til«, og Grunden dertil er, at der er ingen egentlige Menigheder; Præsterne have Tilhørere men ingen Menighed. Det, som vi behøve, er at faa en fri Menighedsdannelse af troende Mennesker, som virkelig for Alvor vilde høre Herren til, saa kom vi nærmere til Virkeliggjørelsen af et kristent Menighedsliv.

August 1888—Juni 1889

*Bibeltimer i Løngangsstræde. »Kirkens Venner«s Korrespondance.
Westergaards Forsøg paa Reformer i Kbh.s Indre Mission.
Bethlehemskirken indvies med Ifversen som Præst.*

Kjøbenhavn, d. 26. August 1888.

Lad mig først takke eder for den rare Tid, som jeg tilbragte hjemme, Tak for eders Kjærlighed; jeg er rigtig glad ved at have holdt Ferie saa grundigt, da jeg jo ingen Ferie havde ifjor Sommer.

Jeg er ogsaa glad ved at have holdt disse Møder i Aarhus i private Kredse. Disse Samtalemøder om de kristnes Samfundsliv og Fællesskab og Fællesarbejde troer jeg vare meget vigtige. Ovre i Aarhus troer jeg, at en Del af Vennerne virkelig have begyndt at forstaa de helliges Samfunds sande Opgave og Maal. Adskillige Udtalelser vidnede derom; særlig det, at det blev sagt: »Vi mangle en Leder«.

Selv har jeg havt stor Velsignelse ved at føre denne Sag frem i Aarhus; det er nemlig saaledes, at vi netop nu hernede i Løngangsstræde skulle se at faa en fast Ordning blandt de troende. Der er jo arbejdet i over et halvt Aar, og der har samlet sig en ikke lille Flok Mennesker om Arbejdet

dernede, dels saadanne, som ere vakte og komne til Tro og Liv ved Forkyndelsen, og dels ældre troende. Disse ere kun daarligt tjent med at rende til Møde dernede idelig og altid; de behøve en virkelig Føde for deres Sjæle, de maa føres sammen, saa der opstaaer et sandt Samfundsliv. Et Forsøg paa at gjøre noget i den Retning er de Bibeltimer, som jeg begynder paa i September; men det er langtfra tilstrækkeligt, og jeg er for Tiden optaget af at udarbejde en Plan til en virkelig Organisation, som i Hovedsagen gaaer ud paa at samle de troende til særlige Sammenkomster til Bibelsamtale og Bøn, samt at stille den enkelte under et regelmæssigt Tilsyn af Diakoner og Diakonisser. Hvis Nissen og Hamre gaa ind paa disse Tanker, saa troer jeg, at vi ville kunne opnaa ikke saa lidt ad den Vej.

Tanken ser saa dristig ud, men ikke desto mindre er den i Virkeligheden meget naturlig, fordi den er ægte bibelsk og apostolisk; og vi blive ganske nødte til at virke noget i den Retning, for at de troende ikke skulle gaa til Grunde.

Kjøbenhavn, d. 1.–2. Septbr. 1888.

Lad mig først sige, at jeg i længere Tid har været bekymret over mit eget aandelige Liv; jeg erfarer hos mig selv en underlig Kulde og aandelig Tørke, jeg er som kommen ud i en Ørken, Bønnens Liv sygner hen, og i mange Henseender er mit aandelige Liv lammet; jeg tør dog have den Tro til Herren, at hans Mening er at vederkvæge mig og give mig en gavnlig Undervisning om mit sande Vel.

Kjære Moder! Min Bøn kan ikke hjælpe mig selv og endnu mindre dig, selv om du kunde huske mine Ord, som du hørte i Sommer, kunde de dog ikke hjælpe dig, men jeg kjender Ord, som ere en Guds Kraft til Salighed for hver den, som troer. [Derefter følger en længere af Skriftsteder sammensat Udvikling].

Altsaa efter Guds Ord have vi Lov til at tro fast paa vore Synders Forladelse i Jesu Blod, thi Jesu Kristi, Guds Søns, Blod renses fra al Synd.

Vi have i denne Uge havt en international Sædelighedskongres her i Byen, som har bragt stor Velsignelse med sig. Ussing var herovre, og jeg var ikke saa lidt sammen med ham, vi ere i Sommer komne hinanden betydeligt nærmere end nogensinde før, og jeg er bleven bestyrket i mit Haab om, at han før eller senere kommer herover som Frimenighedspræst.

Kjøbenhavn, d. 8. Septbr. 1888.

I Tirsdags holdt jeg den første Bibeltime i Løngangsstræde; der var ikke saa faa Mennesker tilstede, langt flere end jeg havde anet og ventet;

jeg gennemgik i omtrent 1½ Time de første 14 Vers i Efeserbrevet. Jeg fortsætter dermed hveranden Tirsdag.

Det, som jeg arbejdede paa blandt de troende i Aarhus, var at aabne deres Øjne for, hvad et sundt kristeligt Samfundsliv er, og hvilke Opgaver der paaheviler en sand Guds Menighed; hvis disse Opgaver kunne realiseres under de bestaaende Forhold, saa er det naturligvis det bedste; men hvis ikke, saa kræves altsaa Bruddet.

Jeg skrev imorges til Professor Stern i Berlin angaaende Optagelsen af en Afhandling i »Zeitschrift für ägyptische Sprache«. Det er Udgivelsen af et Par koptiske Haandskrifter, som jeg vilde besørge.

18. Sept. udtaler Faderen Ønsket om, at Moderen under sit Besøg hos Sønnen »gaar Hanses Garderobe godt efter, thi der er vist meget, som trænger til Hjælp«.

Kjøbenhavn, d. 29. Septbr. 1888.

Tak, fordi du kom, kjære Moder, og fordi du vilde undvære hende saa længe, kjære Fader. Jeg haaber, at Rejsen ikke har været til Skade for Helbredet; thi kanske var det jo af og til anstrængende at gaa og se paa saameget, men vi sørgede jo da ogsaa for lidt Hvile og Afvexling.

Lad mig med det samme gjøre en Aftale med eder, hvis I synes om Sagen. Naar der har været Tale om Julegaver, saa have vi i Reglen udmærket os ved at være ganske ude af Stand til at finde paa noget til hinanden; jeg vilde da gjøre den Aftale med eder, at I ikke skulle give mig Julegaver og jeg ikke eder, med mindre der skulde være en eller anden Nødvendighedsartikel, som en af os manglede; derimod skulde vi lægge saamange Penge, som vi ellers vilde anvende til Julegaver, sammen og give dem til Hedningemissionen eller til en eller anden kristelig Anstalt.

Kjøbenhavn, d. 7. Oktober 1888.

I Onsdags Nat fik [Axelsen] et voldsomt Anfald af Mavesmerter, og nu ligger han med en slem Blindtarmsbetændelse og maa ikke flyttes ned fra 4. Sal; jeg har derfor ligget inde hos ham paa en Chaiselongue i 2 Nætter, og Hamre laa der sidste Nat; det vil blive en langvarig Historie.

Indremissionsfolket rundt omkring paa Landet er gennemgaaende langt mere interesseret i deres Missionær end i deres Præst, og Grunden er desværre ofte den, at Præsten ikke vil tale dem efter Munden saaledes som Missionæren.

Iaften skulle vi i akademisk Missionsforening have Afskedsmøde med Pastor Hansen, som i denne Maaned rejser til Indien; som I velsagtens have

læst i Missionsbladet, følger der en kvindelig Missionær med ham. Forhaabentlig bliver hun den første af en hel Række.

11. Okt. udtaler Moderen sin Undren over hans Omtale af Præster i Forhold til Missionærer.

Kjøbenhavn, d. 14. Oktober 1888.

Hamre har nu meldt sig til Indremissionær; han vil nu ganske ofre sig for Virksomheden i Løngangsstræde, som kræver flere og flere Kræfter.

Naar Menighederne ikke selv vælge og underholde deres Præster, saa have de naturligvis ikke saa stor Interesse for ham, som hvis det var Tilfældet. Missionærene derimod, som de troende selv lønne, have de mere Interesse for; men da Missionærene desværre oftest ere Mænd uden tilstrækkelig Myndighed og aandelig Overlegenhed, saa føle de sig saa afhængige af Missionsfolket, at de fristes til at tale dem efter Munden.

Ussing har vistnok ikke ansøgt om Garnisonskirke; i ethvert Tilfælde er [Embedet] givet til Pastor Fenger paa Christianshavn.

Kjøbenhavn, d. 21. Oktbr. 1888.

Der er meget sørgeligt at kaste Blikket paa Studenterne ved Universitetet og se, at Vantroen og Ligegyldigheden har grebet saa mange; endog i det theologiske Auditorium høres der Eder og Forbandelser, og ikke faa velbegavede Theologer ere i de sidste Aar faldne fra Kristendommen. Naar man for Exempel ser paa de medicinske Studerende, saa er der gennemgaaende en bevidst Vantro eller en raa Ligegyldighed, der er fremherskende.

Naar det forholder sig saaledes, saa maa vi kristne føle det som en vældig Anklage mod vor Kristendom, vi bringes til at overveje, hvad Grunden vel kan være til, at det er helt anderledes for Exempel ved skotske og amerikanske Universiteter, medens Forholdene i Tyskland ligne vore egne. Vor Tro giver sig mere tilkjende i vor Tale end i vort Liv, og vi, som leve herinde i Kjøbenhavn have vistnok ikke tilstrækkeligt overvejet Ansvaret ved at være kristne.

Vi have for længe bildt os ind, at Kristendommen har sejret herhjemme; vore statskirkelige Indretninger have stukket os Blaar i Øjnene, og vi have lagt os til at sove; men nu viser det sig, at det forholder sig ganske anderledes, og nu staaer Menigheden herhjemme uden Vaaben, uden Sammenhold, uden indre Kraft; Jerusalems Mure ere nedbrudte, og endda er man veltilfreds, Scavenius sidder endnu som Styrer, og ingen rører sig.

Kjøbenhavn, d. 28. Oktbr. 1888.

Iøvrigt er jeg bleven ført ind paa at bruge en noget anden Fremgangsmaade i min Virksomhed, netop da jeg ikke prædiker. Jeg tager Sigte paa et enkelt Menneske og taler med dette og missionerer med dette. – Jeg er vis paa, at om Gud paa den Maade kan faa lagt os en Menneskesjæl paa vort Hjærte, saa at vi trofast holde ud i Kampen for en saadan, saa vilde vi se store Ting ske omkring [os], og Resultaterne vilde maaske nok blive sundere end af alle de mange Møder, som holdes i vor Tid.

Kjøbenhavn, d. 3.–4. Novbr. 1888.

Jeg er i den senere Tid bleven opmærksom paa en hel Del højst interessante Smaaskrifter fra Reformationstiden; de ere overordentlig sjældne, ja mange af dem ere sikkert ikke til at opdrive. Desuden er det lykkedes mig at bestemme Bogtrykkerens Navn og Byen, hvor de ere trykte, for nogle Skrifters Vedkommende, som ikke har Angivelse derom. – Naar jeg gaaer og henter Bøger i Bibliotheket, saa gaaer jeg og snuser omkring efter Sjældenheder og Mærkværdigheder, og jeg kan ikke godt gaa forbi en gammel mærkelig Bog, som jeg ikke har seet før, uden at tage den frem og undersøge den.

Man siger jo, at jeg er født Bibliotheksmand, og naar jeg nu sidder og fortæller om disse Ting, saa dandser Bibliothekets Reoler for mine Øjne, og jeg gennemstrømmes af saadan en underlig Følelse af Kjærlighed og Hengivenhed for Bøgerne, jeg synes, at jeg kunde klappe disse grimme gamle Sjældenheder. I Bibliotheksspørgsmaal er jeg Fremskridtsmand og kommer derved stadig i Opposition til de andre, Gigas holder dog ofte med mig, og Bruun selv er saa ofte paa min Side, at det endog har vakt de andres Opmærksomhed; men vort gjensidige Forhold er overmaade godt. Gigas mener, at jeg bliver i sin Tid Bibliothekets Chef; men det er aabenbart, at dertil mangler jeg adskillige Egenskaber særlig med Hensyn til Bestyrelsen udadtil.

Kjøbenhavn, d. 10.–11. Novbr. 1888.

Midnatsmissionen maa saa at sige følge med Tiden og maa indrette sin Virksomhed efter de givne Forhold. Jeg vil, at vi skulle opgive Belejringen af Bordellerne; da vi jo ønsker at faa de unge Mænd i Tale, saa kan det ikke tilfredsstillende os, at de undgaa de Steder, hvor vi holde Vagt, og søge saadanne Steder hen, hvor de ere sikre for os. Vi kunne selv med vor lille Styrke gjøre adskilligt for, at man ikke ved sig sikker for os. – Des-

værrer kan det ikke skjules, at der langtfra er det Liv og den Varme i Arbejdet, som vi have havt.

Det er en underlig bevæget Tid, vi leve i. Det er, som om vi Mennesker, der ere fødte i denne Brydningstid, vanskelig kunne komme i Ligevægt; vi ere stadig Vidner til de underligste aandelige Svingninger baade hos os selv og hos andre.

Og dog er der noget forunderligt opløftende ved denne vor Tid; Mennesker arbejde sig tildøde, men de gjøre det med Glæde; der er Fart og Liv i Sindene; det er aabenbart, at selv under megen Blindhed og kortsynet Travlhed ligger der en Iver for Guds Sag, som er dyrebar i Guds Øjne.

Kjøbenhavn, d. 18. Novbr. 1888.

Vi have jo havt en frygtelig Stads i Anledning af Kongens Jubilæum. Man siger, at Illuminationen har kostet over 1 Million Kroner; tænk, hvor mange forsultne der kunde bispises, og hvormange nøgne, der kunde beklædes for de Penge, som her er gaaede op i Flammer.

Kjøbenhavn, d. 25. Novbr. 1888.

Den forløbne Uge har været meget indholdsrig for mig, særlig ved Ussings Besøg; han holdt to ganske fortrinlige Foredrag paa Universitetet, hvor der dog desværre ikke var saa talrigt Besøg. Vi have besluttet at faa igang en lille Korrespondancekreds for at drøfte Kirkens Stilling og Fremtid; den skulde bestaa af frisindede Medlemmer af Kirken, som virkelig vilde arbejde alvorligt for dens Vel. Vi have tænkt paa Professor Westergaard, Pastor Friis-Hansen i Lyngby og Lægen Dr. P. D. Koch her i København; vi ville have en lille Bog, hvori vi nedskrive vore Tanker og Overvejelser og svare hinanden, og denne Bog cirkulerer da imellem os*). Vi ville derved udrustes til at træde frem i sin Tid med et offentligt Program og muligvis føre en Kamp for Kirkens og Menighedens Velfærdssag. Ussing og jeg ere vistnok i det væsentlige enige, og det er vistnok os to, der ere mest inde i de paagjældende Spørgsmaal og mest opfyldte af dem; men vi ere glade ved at komme til at udveksle Tanker med andre, som have et andet Syn, thi det kan kun bidrage til at klare vore Tanker.

Sammen med Grosserer Borgen, som er Sekretær i »det hvide Kors«, besøgte [jeg iaftes] Sølvgadens Kaserne. Vi gik omkring paa Samlingsstuerne og traf Soldaterne og talte med dem om Sædelighedssagen og ind-

*) Nylig udkommet som »Kirkens Venners Korrespondance« (Gads Forlag).

bød dem til at blive Medlemmer af »det hvide Kors«. Vi fik mange udmærkede Samtaler.

Med Hensyn til nogle Udtalelser i eders Brev vil jeg svare, at vi have efter Guds Ord Lov til at have fuld Forvisning om vor Naadestand og vor Barneret hos Gud.

Kjøbenhavn, d. 2. Decbr. 1888.

I denne Uge har det store Missionsudsalg for de danske Hedningemissioner været i hele 4 Dage; det er gaaet over al Forventning godt. Der var en svensk Præst fra Gøteborg ved Navn Lundén, som sang nogle af Davids Salmer med Hjælp af et svensk Sangkor fra Malmø, og noget saa skjønt ved jeg aldrig at jeg har hørt. Gamle Mænd stod og græd af Bevægelse.

Kjøbenhavn, d. 9. Decbr. 1888.

I denne Uge er der jo, som I vide, holdt Vækkelsesmøder hver Aften i Løngangsstræde; vi ventede, at Gud rigelig vilde velsigne disse Forsamlinger, men det er sket langt over vore Forventninger. Særligt paafaldende har det været at se Salen halvfuld af Mænd; mange have i Ugens Løb overgivet sig til Gud.

Nu har jeg faaet nærmere Oplysning om Missionsudsalget her i Byen; der er nok kommen ind efter Fradrag af alle Udgifter noget over 10.000 Kroner, hvilket er langt over Forventningerne, og det maa siges, at det er egentlig første Gang, at Hedningemissionen har vakt Opmærksomhed her i Kjøbenhavn.

I Torsdags fik jeg første Gang Korrespondancebogen fra Ussing, idag sender jeg den videre til Prof. Westergaard, efter at jeg har fyldt 8 Sider i den. Jeg er meget glad for denne cirkulerende Korrespondance, som jeg venter virkelige Resultater af ikke alene for mig selv men ogsaa for Kirken.

Kjøbenhavn, d. 16. Decbr. 1888.

Staten er den grueligste Hykler, med den ene Haand kjæler den for Prostitutionen og med den anden hjælper den Kirken; af den samme Statskasse afholdes Udgifterne til Gudsdyrkelse og til Skjøgevæsenet.

I Tirsdags sluttede jeg mine Bibellæsninger over Epheserbrevet; nu begynder jeg i Januar Maaned paa første Johannes Brev, som jeg vil gennemgaa paa en noget anden Maade. Det er min Mening at faa Tilhørerne til for Alvor at arbejde med hjemme, derfor vil jeg den ene Gang opgive Emnet til næste Gang saaledes, at Tilhørerne virkelig gjenne læse

Brevet. Paa den Maade [ved at stille bestemte Spørgsmaal] øves Tilhørerne i at ransage Skrifterne.

Julen bliver travl for mig; thi Nissen rejser bort i Juledagene, og jeg har da lovet at hjælpe Hamre; der bliver ogsaa Vækkelsesmøder dernede mellem Jul og Nytaar, og Nytaarsdag Aarsfest, Virksomhedens første Fødselsdag; hvad Gud har udrettet dernede i det henrundne Aar, er forunderligt for vore Øjne, og vi kunne ikke nok takke ham derfor.

Kjøbenhavn, 1ste Juledag 1888.

Iaftes kom jeg hjem fra Bjerregaard, hvor der var Juletræ for Sines 5 Børn og dermed følgende Uro, og jeg kom op paa min Kvist, fik tændt, og saa havde jeg Juleaften. Der laa Brevet paa mit Bord med de kjærlige Hilsner, og jeg læste og læste, og der blev Fest i mit Hjærte, der blev højt til Loftet, der blev lyst indeni mig og uden om mig, jeg kom til at græde, ganske stille. Jeg har jo intet fortjent af eders Kjærlighed, og saa Guds Kjærlighed –, jeg kom til at forstaa den bedre, eders Kjærlighed hjalp mig dertil.

Saa gik jeg i Seng, og jeg tænkte: Nu imorgen tidlig gaaer Fader og Moder og Marinus og Gudrun i Mulm og Mørke til Froprædiken i Domkirken; jeg vil virkelig med. – Og jeg tog mit Vækkeruhr og stillede det, og jeg faldt i Søvn, og Kl. lidt over sex kaldte Klokkeren paa mig, og jeg kom i Klæderne og ned i Garnisonskirke, hvor Gud velsignede min Kirkegang gennem Pastor Fengers Ord. Og jeg vidste, at I var i Kirke, og vi sang de samme Salmer og takkede Gud for vor fælles Julegave, Jesus Kristus, som er en Forsoning for vore Synder.

Ja, vor Aftale blev nok brudt, jeg fandt iaftes heroppe en dejlig Ege-træs Kontorstol, som er altfor fin til mig, synes jeg. Hjærtelig Tak for den.

Kjøbenhavn, d. 30. Decbr. 1888.

Aaret, som er gaaget, har bragt Kjøbenhavn en stor Velsignelse, nemlig Missionshotellet og Virksomheden dernede; der har i det forløbne Aar været holdt 128 offentlige Møder foruden mindre Sammenkomster, Søndagsskole, Samtalemøder, Bibeltimer, Bønnemøder, Syforening osv., og de Resultater, som Gud har vist os af Virksomheden, ere saa store, at vi ere ganske beskæmmede.

Vilh. Beck er straalende glad over Virksomheden, han har jo et Horn i Siden paa den kjøbenhavnske Mission og gotter sig over, at de troende herinde nu faaer en anden Virksomhed at se.

Iaften skal jeg hen til Christiansens, hvor man altid har det saa hyggeligt og rart, jeg træffer der Prof. Buhl, som i Februar skal paa en Rejse til Palæstina.

Kjøbenhavn, d. 6. Jan. 1889.

Der er jo store Farer ved Prædikantvirksomhed. Jeg har maattet lægge mig efter en hel ny Maade at tale paa, hvor mine egne Ord og mine egne Paafund trænges ganske tilbage. Jeg taler jo kun meget sjældent, men saa tager jeg en Række Skriftsteder, som staa i en vis nøje Forbindelse, og bruger til deres Udlæggelse andre Skriftsteder, saa at Talen, som sjældent varer mere end en halv Time, kommer til at bestaa saa godt som udelukkende af Guds Ord. Jeg maa gjøre det for min egen Skyld for ikke at fristes, men jeg tør ogsaa tro, at Gud vil velsigne sit eget Ord rigeligt.

Skjønt Gud har velsignet Nissens og Hamres Virksomhed i Løngangsstræde paa en forunderlig Maade, saa har jeg dog paa Følelsen, at den Tid kommer, da jeg ikke virker med dernede. Min Stilling til Indre Mission er jo af en saadan Natur, at jeg ikke i Længden kan være med i en Virksomhed, der gaar i Indre Missions Navn. Det er ikke uden Fare, at Bestyrelsen saaledes tager Missionærer og udsende dem uden nogen Uddannelse og Forberedelse; vi faa derved let en Del aandelige Bissekræmmere, der føle sig som en ny og ofte en bedre Slags Præster, og som have den Profession at prædike; der skal ikke liden Ydmyghed og Selverkjendelse til at bære dette.

Jeg er begyndt at samle de gamle Mennesker her i Pensionatet Lørdag Aften; jeg taler ikke, men læser en Timestid noget, som jeg beder Gud velsigne for deres Sjæle. Jeg vil læse op og ikke tale, for at min Person ikke skal staa Guds Aand i Vejen.

5. Januar meddeler Moderen, at deres trofaste gamle Pige Sine er bleven forlovet med en Enkemand med fire Børn, Knak i Lemvig. I et følgende Brev skriver hun, hvor hun vil savne Sine, der er hende kær som en Søster.

Kjøbenhavn, d. 13. Januar 1889.

Spørgsmaalet om at paavirke de bedre stillede med Kristendommen har beskæftiget mig meget især i den senere Tid, da der har været saa megen Tale om kirkelig Fattigpleje; ligesaa vel som Kirken skal tage sig af de fattige, ligesaa vel maa den tage sig af de rige og aandelige fattige; Evangeliet maa bringes ind i Husene og i Hjemmene hos de rige saavel som hos de fattige, og der er der en stor Arbejdsmark for Guds Menighed. Jeg seer

dog godt, at for at noget saadant skal sættes igang, maa den troende Menighed først samle sig og organisere sig.

Kjøbenhavn, d. 27. Jan. 1889.

Som I vide er jeg begyndt at læse hver Lørdag Aften for de gamle her i Pensionatet. Jeg begyndte med at læse Hudson Taylors Liv. Nu iaftes læste jeg en Tale af Søren Kierkegaard.

Jeg har i denne Uge havt Brev fra Pastor Løgstrup i Helligsø ved Thisted, som er Medlem af »Dansk Missionsselskab«s Bestyrelse; han ønsker at komme i Korrespondance med mig om Missionsforhold, han kjender mig gjennem Ussing og gjennem et Brev, som jeg for nogen Tid siden skrev til Formanden, Pastor Holm, som jeg havde Besøg af, medens Fader var her. Jeg er glad derved, thi jeg vilde grumme gjerne bane Vejen for min Ven Schou, som er i Indien, at han kunde komme til at tjene Missions-sagen herhjemme i Forbindelse med »Dansk Missionsselskab«. Vi have begge havt den Forestilling, at Bestyrelsen var tilfreds, som det gik; men nu opdager jeg, at det langt fra er Tilfældet.

Det er da trist med Tante Mines Sygdom, men jeg er glad ved, at Moder er taget ud til hende. Det ved vi, at Gud har givet Moder store Naadegaver til at være til Velsignelse for syge Mennesker.

Kjøbenhavn, d. 3. Febr. 1889.

Det er en Ulykke for vort Land og for Guds Riges Sag iblandt os, at det altid er Præsterne, der maa gaa i Spidsen, derved sløves Lægfolk, som sidde inde med store Evner og gode Kræfter, saa at de enkelte Lægfolk, der ville tage fat, maa være med allevegne. En Mand som Professor Westergaard, der sidder inde med saa gode Kræfter, bliver derfor let ganske ødelagt, da intet kan sættes i Gang, uden at han er med, ved at hans Kræfter spredes saa meget, komme de ikke til fuld Nytte. For Tiden er der Røre i Bestyrelsen for Missionen herinde, idet Prof. Westergaard har gjort Oprør og aabent sagt de øvrige Medlemmer i Bestyrelsen, at Bestyrelsen ikke har Menighedens, de troendes Tillid, fordi den ikke er virksom og intet udretter, han fremkommer med en Række Forslag, og siger til Slutning, at han, hvis der ikke tages bedre fat, ikke vil være medansvarlig længere og derfor melder sig ud*).

*) Paa I. M.s Bestyrelsesmøde 18. Dec. 1888 foreslog Krag og Westergaard at samle Indre Missions Venner i en Forening af Aarsbidragydende og holde Møde med disse for at erfare Stemningen over for den daværende Bestyrelse og dens Ledelse af I. M. Alle udtalte

Forholdene her i Kjøbenhavn ere i høj Grad bedrøvelige, og det er saare vanskeligt at forstaa, hvilken Vej Gud anviser til at forbedre Tilstanden. Præsterne forstaa kun halvt Sagernes Stilling, thi de kunne kun sjældent faa Sandheden at vide hverken af troende eller vantro, derfor tale de ofte som den blinde om Farverne.

Da det er vitterligt, at det vigtigste for at føre et Menneske til sand Fred med Gud er den personlige Samtale og Redegørelse for Guds Ords Sandheder, saa maa den enkelte vakte Sjæl plejes og tilsees især her i Kjøbenhavn, hvor der er saa overordentlig mange Farer. Dette bliver forsømt, fordi det stadig er den enkelte, der missionerer, og han har ikke Menigheden i Ryggen; deraf bliver ogsaa Følgen, at de vakte ikke kunne bringes til Kirken, naar Kirken ikke gjør noget for dem. De vakte komme da til at danne en Menighed [en Slags Menighed] med Missionæren som en Slags Præst, og det er ofte sørgeligt, thi det er meget faa Missionærer, der ere i Stand til at give de troende virkelig Føde.

Der er den store Fare, naar det er en Forening, der driver Mission, og ikke Menigheden; det, som jeg kunde have Lyst til at paapege, er da just dette, at Menigheden ikke skal lønne andre til at drive Mission og selv være uvirksom, men at derimod hver enkelt Menighed maa tage Sagen op som en Menighedsopgave og benytte alle de Kræfter, som den ejer, og de Naadegaver, som den rummer, for at lægge nye levende Stene til sin Bygning; saa kan den godt lønne Missionærer, naar den blot selv staaer bagved, rede til at optage i sig de vakte Mennesker.

Nu staaer Kirkerne kolde, højtidelige og afskrækkende for den fattige; han seer ikke, at der er nogen Forbindelse mellem Missionshus og Kirke, desværre fordi der ikke for Tiden er nogen saadan Forbindelse.

Kjøbenhavn, d. 10. Febr. 1889.

Den omtalte Artikel er nu indsendt til »Fra Bethesda«s Redaktør, Prof. Schat Petersen; jeg mødte ham forleden Morgen, han sagde Tak for Artiklen: »Den skal nok komme med det allerførste«. Det er ganske paafaldende, hvor stor en Forskjel der er paa Præsternes og Lægmandenes Betragtning; det har vist sig i den sidste Tid i »Fra Bethesda«, hvor der har

sig mod Forslaget. Sagen drøftedes imidlertid paa de følgende Møder, og der nedsattes et Udvalg, bestaaende af Volf (Formand for I. M.), Westergaard, P. Madsen, Keyper og Steen til at overveje Sagen. Resultatet blev, at man 30. April vedtog at holde et aarligt Møde nær Aarsmødet med samtlige Indremissionsforeninger, at ansætte Krag som Viceformand, at ansætte en eller to Indremissionspræster, samt at oprette et »Missionsudvalg« foruden forskellige mindre Udvalg for særlige Arbejdsgrene.

været forhandlet om kirkelig Fattigpleje; de to Lægmænd, Assessor Mouri-er og Prof. Westergaard, som have udtalt sig, se ganske anderledes paa Sagerne end de mange Præster, som have sagt deres Mening. Imidlertid er det min Overbevisning, at den Forhandling, som nu er begyndt, bliver Indledningen til en anden, som vil komme til at dreje sig om at organisere de troendes Menighed. De troende Præster begynder at længes efter, at Menighedernes troende kunne finde hinanden og blive et Legeme og en Sjæl.

Men naar vi se paa os selv, saa kunne vi nok have Grund til at spørge: Hvorledes skal dette ske? Det er noget, som jeg daglig erfarer, at det, som jeg mangler i saa høj Grad, er at min Kristendom skulde være mere naturlig, og min Natur mere gennemtrængt af Kristendommen.

Jeg har ikke siden Jul talt i Løngangsstræde, tildels fordi jeg har været bange for selv at tage Skade deraf, Apostlens Ord har sat sig fast hos mig: »Mener eder ikke selv kloge«. Jeg har derfor begyndt om Tirsdagen at oplæse en god kristelig Bog.

Kjøbenhavn, d. 17. Febr. 1889.

Særligt fornøjede det mig, at Rosenius' Andagtsbog er til Velsignelse. Jeg kjender ingen [Bog], der som den sætter Mennesket paa dets rette Plads og Kristus paa hans rette Plads. Med alt dette er det i Sandhed besynderligt, at saa mange troende Mennesker ere bange for den Bog; indre Mission er bange for Rosenius, fordi de saakaldte Bornholmere sætte ham meget højt.

Jeg har tidt tænkt over, hvorledes Evangeliet kan bringes ind paa Livet af de mere velstaaende. En af mine Venner, en Grosserer Borgen, som ikke er gammel i Troen, har begyndt at holde en Sammenkomst i sit Hjem hver Mandag; han indbyder da uomvendte Mennesker blandt sine Slægtninge og Venner og nogle troende Venner, som have Lov til at medtage søgende Sjæle; saa læses der noget op, eller og taler en eller anden ganske kort, hvorpaa der kommer en Samtale igang, og om det er muligt, forsøger man at komme ind paa Livet af de uomvendte ikke i alles Paahør men i Enrum.

Prof. Westergaard er en nidkjær Guds Mand, vi ere komne i nærmere Forbindelse, da han indtager den samme Stilling overfor den kjøbenhavnske Missionsbestyrelse som jeg, skjønt han selv er Medlem af den. Vi forhandle om, hvad der kan gøres for at bringe Liv i de døde Ben. Min Artikel, som kommer i »Fra Bethesda« peger i den Retning. Jeg har allerede tænkt paa en Fortsættelse af den.

Kjøbenhavn, d. 23. Febr. 1889.

[Jeg] har i denne Uge daglig korresponderet med Prof. Westergaard angaaende et Forslag til en ny Ordning af Indre Mission, som han vil foreslaa. Slaget skal staa paa Onsdag, og Sagen er overmaade vigtig. Jeg har skrevet en Artikel i medfølgende Nummer af »Fra Bethesda«; maaske jeg derved rager mig ind i en Krig med nogle kjøbenhavnske Præster, men jeg haaber, at jeg skal kunne forsvare den gode Sag med Ære, og jeg ved, at jeg staaer ikke alene med mit Syn: Westergaard, Mourier og Ussing ere ganske enige med mig, saavidt jeg ved.

Kjøbenhavn, d. 3. Marts 1889.

Redaktøren [af »Fra Bethesda«] skrev til mig og kaldte [min Artikel] et Ord i rette Tid. Pastor Sørensen erklærede sig idag, da jeg talte med ham i Kirken, ganske enig med mig; jeg har tænkt mig, at det næste Skridt bliver at gaa til en af Kjøbenhavns Sognepræster og bede ham om at gjøre Forsøget i sin Kirke: Vækkelsesmøder i Kirken hver Aften 1–2 Uger igjennem, hver Aften korte Taler af en Præst og en Lægmand samt Sang af et Sangkor eller en Kvartet; regelmæssig Eftermøde; disse Eftermøder kunde holdes i Skriftestolen. De, som bleve opvakte, skulde endvidere under de troendes Kur og Pleje; de skulde tilsees i Husene osv. Jeg er overbevist om, at en saadan Virksomhed vilde blive til stor Velsignelse særlig ogsaa for de troende; mange af dem vilde erfare, hvor godt det er at gjøre lidt for Herren, om det saa kun er at passe en fattig Kones Børn, medens Konen gaar hen for at høre Evangeliet. Jeg holder bestemt paa, at Møderne skal være i Kirkerne, thi saa kunne vi sikkert ogsaa faa fat i mange af de fine. Jeg har tænkt paa at gaa til Pastor Krag eller at skrive til ham og udvikle for ham disse Tanker.

Westergaard har nu foreslaaet Misionsbestyrelsen sin Plan til Missions Omordning; han blev stærkt imødegaaet af nogle af Præsterne, som ikke kunde indse, at der var noget galt. Dog er der nedsat et Udvalg til at udarbejde et Forslag; det er imidlertid sandsynligt, at der ikke opnaaes noget, og derfor er det saameget vigtigere, at der kan sættes noget sundt og reelt igang i Forbindelse med en af Kjøbenhavns Præster og Menigheder.

Diskussionen om de kirkelige Spørgsmaal bliver mere og mere livlig i »Fra Bethesda«; der er aabenbart noget nyt, der skal til at bane sig Vej frem. Assessor Mourier talte jeg med for nogen Tid siden; han er en ganske fortræffelig Mand, som det er saare frugtbart at tale med.

Er det da nødvendigt, at jeg skal have 6 nye [Skjorter]; jeg synes, at jeg godt kunde nøjes med 2 eller 3 foreløbigt.

Kjøbenhavn, d. 10. Marts 1889.

I Mandags Aftes satte jeg mig da hen og skrev et langt Brev paa 7 Sider til Pastor Krag. I Tirsdags Aftes havde Jakobs Sogns Menighedssamfund sin maanedlige Sammenkomst i Bethesda. Pastor Krag holdt først en varm og indtrængende Tale over Pauli Ord, at han ønskede at være en Forbandelse, naar blot hans Landsmænd maatte frelses; derefter sagde han, at han havde om Eftermiddagen faaet et Brev, som havde givet ham Anledning til at vælge denne Text; han oplæste derpaa Brevet og gjorde opmærksom paa, at der her forelaa en vældig og betydningsfuld Opgave, som Menigheden ikke har Lov at skubbe fra sig; der var ganske vist baade Farer og Vanskeligheder forbundne med at tage denne Sag op, men dog fortjente den den alvorligste Overvejelse.

Endnu en Ting kan jeg gjøre, og det er at henvende mig til Pastor Sørensen, som jo mundtligt har udtalt sin Samstemning med min Artikel, og henstille til ham praktisk at sætte disse Tanker i Værk.

Hvis det lykkes, saa begynder der en ny Dag for Arbejdet herinde, og den særlige Betydning vil foreløbig ligge i, at de troende nødes til at samle sig og organisere sig samt til at optage Arbejdet, thi de vakte skulle optages i Menighedskredsen og tilsees af de ældre troende.

Det er, troer jeg, en Guds Styrelse, at jeg just i denne Tid kom til at udsende denne Bombe; thi der er jo just nu en Bevægelse indenfor Indre Missions Bestyrelse, og Krag hører sammen med Westergaard til Fremskridtspartiet.

I Løngangsstræde er der for Tiden ligesom en Standsning i Bevægelsen og det aandelige Røre, som var saa fremtrædende ifjor; ganske vist kommer der endnu Mennesker til Liv og Fred, men det er aabenbart, at der nu mere maa sigtes paa at føre de omvendte til Ro og Sundhed og Sandhed i det kristne Liv. Dertil sigte mine Møder om Tirsdagen, ved hvilke jeg læser op af en god Bog.

— — —

Jeg har, siden jeg skrev de foregaaende Linier, havt Besøg af Grev Moltke; han fortalte mig, at han igaar havde besøgt Krag, som havde været meget opfyldt af mit Brev. Han turde ikke handle paa egen Haand, og derfor havde han sendt mit Brev til Biskop Fog for at spørge ham til

Raads. Jeg er ikke glad derved; saa bliver der velsagtens givet Regler fra oven, som binder os Lægmænd paa Hænder og Fødder.

Kjøbenhavn, d. 16. Marts 1889.

[Efter en længere Skildring af den dansk-tyske Komtesse Schimmelmann, i vid Omkreds kaldet »den hellige Grevinde« eller »den gale Grevinde« fortsættes:] I Vinter kom hun til Kjøbenhavn for at udhvile sig hos sin Familie og for at udsonne sig med den. Saa kom der for en Ugestid siden det Tilfælde, at hun maatte flytte bort fra sin Moder for at give Plads for andre af Familien. Hun sagde da, at hun vilde bo paa Missionshotellet. Familien erklærede det for en Skandale og vilde forhindre hende deri; men i Mandags flyttede hun ind i et Værelse paa Hotellet. Hun befinder sig som Fisken i Vandet, som en Fange, der lige er sluppen ud af Fængslet. Iaften har hun samlet en hel Kreds adelige Damer i Samtaleværelset bagved Missionssalen, og hun har faaet Nissen til at tale for dem. Hun samler pjaltede Sømænd op paa Gaden og giver dem Middagsmad, hun er i fuld Virksomhed.

Mine gamle her i Pensionatet ere et underligt Folkefærd; den gamle N. N. troede jeg i nogen Tid var vakt, men han synes at være sløvet.

Jeg er i denne Tid bleven bestormet med Anmodninger om at tale ved Møder, i Foreninger baade herinde og paa Landet; men jeg har kun at svare Nej. Hvis jeg kunde komme til at tale i Ebenezer [i Aarhus] f. Ex. Langfredag, saa vilde jeg bagefter indbyde til et Møde om Lørdag Aften enten i Sømandshjemmet eller et andet Sted, udelukkende for de søgende og bedrøvede.

22. Marts skriver Moderen, at Marinus er ved at købe Bettysminde paa 50 Tdr. Land lige udenfor Randers, og tænker, han vil være mere glad ved en saadan mindre Ejendom.

Kjøbenhavn, d. 24. Marts 1889.

Paa Bibliotheket gaar alt ved det gamle, men nu til første April skeer der en Forandring, idet jeg skal overtage en Del af Elberlings Arbejde foruden mit eget, hvilket jeg er glad ved, da jeg derved ogsaa kommer ind i den Del af Bibliotheksarbejdet.

Jeg har endnu ikke hørt fra Krag, men jeg betragter Forsøget som mislykket og antager, at Sagen bliver lagt til Side og begravet af Biskoppen. Kirken vil Aar for Aar miste sin Indflydelse paa de store Masser, og Præsterne ville tilsidst komme til at staa ganske isolerede, idet Lægmands-

virksomheden, da Præsterne lægger den Hindringer i Vejen, maa organisere sig selvstændigt. Vi kunne ikke i Længden finde os i, at Sekterne river vore nyomvendte til sig, fordi Kirken intet vil gjøre for dem; nej, vi maa tidligere eller senere organisere dem og styrke dem ved et fast Samfundsbaand.

Der klages over Mangel paa Kirker og Mangel paa Missionslokaler, men vore Kirker staa jo ubenyttede de 6 Dage om Ugen; naar man først er bleven opmærksom paa det meningsløse heri, saa forstaaer man ikke denne Klagen. Tænk, hvilket en Velsignelse der kunde udbredes, hvis Kirkerne kunde blive benyttede om Søgnedage.

Jeg har havt Brev fra Pastor Løgstrup og har svaret ham igjen; jeg gjør gjældende, at de Missionærer, som rejse ud til Hedningeland, bør her hjemme være praktisk øvede og uddannede i Evangelistgjerning.

Kjøbenhavn, d. 31. Marts 1889.

Det er underligt, at vi herhjemme er saa bange for at vente umiddelbare Resultater af Evangeliets Prædiken. Saadanne Resultater læse vi dog om i Apostlenes Gjærninger. Det er jo Hensigten at faa Mennesker til i Troen at annamme Kristus, og det er noget, som kan ske umiddelbart ved Hørelsen, naar Mennesket er en fattig Synder, der kjender sin Afmagt.

Comtesse Schimmelmänn skal nu snart rejse tilbage til sin Virksomhed. Det er dog sandsynligt, at [hun] om et Aarstid kommer hertil og begynder en Virksomhed herhjemme.

Det glæder mig, at Marinus har faaet en Virksomhed, som han er glad ved.

Moderen skriver 2. April, at Missionær Høyer paa Forespørgsel har sagt, at hvis Lange selv henvendte sig til ham om Møde i Ebenezer, og han selv først fik en Samtale med ham, saa kunde han faa Lov at tale, men en mundtlig Samtale er jo udelukket paa Grund af Tiden.

Kjøbenhavn, d. 6. April 1889.

At indsende en skriftlig Ansøgning til Højer med en Redegørelse for min Stilling agter jeg ikke at gjøre; thi naar Højer ikke tør lade mig tale uden Examen, saa vil jeg næppe kunne holde ud at tale i Ebenezer, thi jeg vilde befinde mig som en bagbunden Mand, der skulde hugge Brænde.

Jeg har længe tænkt paa, at Gud maaske dog vil have, at jeg skal tale frimodigt om Guds Naade i Kristus i Aarhus, og i saa Tilfælde maatte det ske, naar jeg engang kan blive i længere Tid og holde en hel Række Møder; disse Møder vilde jeg da holde ganske paa egen Haand. Hvis

nogle af Præsterne saa ønskede at tale ved Møderne, at indlede eller slutte en Aften, saa vilde det være overmaade rart.

Medens jeg sidder og skriver dette, kommer jeg i Tanker om, at det maaske dog ikke er rigtigt ikke at bøje sig for Højers Fordring. Jeg har skrevet følgende Redegjørelse til Højer. [Denne følger]. Jeg formoder, at han vil forlange yderligere Oplysninger, men det indlader jeg mig ikke paa.

Kjøbenhavn, d. 13. April 1889.

Jeg modtog i Mandags følgende Brev:

»I Anledning af Deres Henvendelse til mig om at bruge Eben-Ezer til guddelig Forsamling, kan jeg kun svare: At da jeg ei kan være hjemme til den Tid, De ønsker Mødet holdt, kan det ikke finde Sted. Jeg har nemlig ikke Lov til at overlade Eben-Ezer til andre end til dem, der ere i Missionens Tjeneste. – Ærbødigst Sigvardus Høyer«.

Jeg ventede ikke noget andet Resultat. Høyer og jeg have nu forhandlet baade første og sidste Gang sammen, thi efter dette Svar tør jeg jo ikke komme igjen.

Ussing skrev til mig, at han gjerne vilde have, at jeg skulde slaa mig ned en hel Dag hos ham i Vejlbj; de andre Deltagere i vor Korrespondance komme alle tre til Kirkemødet, og kunne jo saa forhandle indbyrdes, saa det var jo rart, om jeg, der ikke kan komme med til Kirkemødet, kunde faa grundig talt med Ussing om de forskjellige Spørgsmaal, som vi have korresponderet om, og som tildels ville komme frem paa Kirkemødet.

Disse Kirkemøder ere ganske betydningsløse. Det er nærmest en extra Fornøjelse for Præster, som gjerne ville føre Ordet; der er yderst faa Læg-mænd, der tage Del i Forhandlingerne, og selve Forhandlingerne føre ikke til noget Resultat.

Hamre er fremdeles i Norge, og imorgen rejser Nissen til Hellebæk for at tale ved et Møde, som Comtesse Schimmelmänn arrangerer derude. Jeg har derfor lovet at tale imorgen. Desværre er det nødvendigt at tale haardt og alvorligt til de troende efter Guds Ord imod den megen falske Aandelighed, kjødelige Sladder, og det syndige Partivæsen, som har begyndt at æde om sig blandt de vakte. Det vanskelige er, at der efterhaanden har dannet sig en Slags Menighed af troende Mennesker, som man ikke kan forsvare at lade være at tage Hensyn til.

26. April skriver Moderen, at Gudrun og Marinus har bebrejdet hende, at Forældrene ikke ligefrem havde sagt, at han ikke maatte tale saa ofte, da han saa træt ud.

Kjøbenhavn, d. 29. April 1889.

Jeg haaber, at der nu efterhaanden maa komme Ro i Sindene i Aarhus, saa at mit Mellemværende med Høyer ikke skal drage Følger efter sig, som ville kunne skade den gode Sag. Naar nu blot de, som have faaet deres Øjne opladte og fundet Hvile paa Klippen, maa gaa frem med Besindighed og Ydmyghed, ikke fare frem og dømme de andre og undervurdere det gode hos Høyer; thi derved kan der afstedkommes megen Skade.

Kjøbenhavn, d. 5. Maj 1889.

Det vanskelige for mig er, at jeg har saa svært ved at blive enfoldig og umiddelbar, jeg har altid travlt med at beregne baade Motiver og Resultater af mine Handlinger, og derved faaer det egenkærlige og forfængelige Hjærte altid sig selv anbragt.

Jeg har ofte tænkt paa Stillingen som professionel Missionær, hvor en Mand helt ofrer sig for Ordets Forkyndelse. Det er en Stilling, som indeholder overordentlige Farer; og det er i Virkeligheden kun meget faa Mennesker, som kunne undvære [*taale* at undvære] en jordisk Virksomhed, jordiske Pligter og Opgaver. Derfor bør Pauli Ord staa ved Magt: »Enhver blive i det Kald, hvormed han er kaldet«; og »ikke mange blive Lærere, vidende, at de have desto større Ansvar.«

Kjøbenhavn, d. 12. Maj 1889.

Hvert Foraar skulle vi paa Bibliotheket foretage store Omflytninger. Bruun maatte imidlertid have Assistance, og de tidligere Aar har jeg da hjulpet til. Det vil sige 4 Timers Extraarbejde om Dagen, da vi begynde Kl. 8 om Morgen og holde ud til Kl. 5 Eftermiddag. Da Bruun nu forleden Dag kom til mig og spurgte, om jeg havde Tid og Lyst til at hjælpe til ved Flytningen, saa vidste jeg godt, at han ikke vilde have andre med end mig, jeg lovede naturligvis at komme, men mit Sind var ikke venligt, og mit Hjærte knurrede. Der var noget i mig, der sagde: »det er jo ganske uretfærdigt, at du, som er den daarligst lønnede og som i Forvejen trækker det store Læs, nu skal paatage dig dette Extraarbejde; hvorfor gaaer Bruun ikke til de andre ogsaa, saa at Byrden kan blive nogenlunde fordelt: Du er jo i din Ret til at nægte at arbejde udenfor Bibliothekstiden uden Betaling, o. s. v.« Og saa dukkede der op i mit Hjærte saameget, som jeg havde gjort mere end min Skyldighed var, og tilsidst syntes jeg, at der blev vist mig Uret. Kjære Forældre, saaledes gjordes mit Hjærte bittert, og den Helligaand bedrøvedes; saa kom jeg til at tænke paa, hvad Paulus skriver til

Philippenserne: Gjører alle Ting uden Knur og Tvivl! Jeg blev inderlig bedrøvet over mit Hjertes Synd og Utaknemlighed mod Gud og Mennesker; jeg maatte frem for Gud for at faa Hjælp herimod, jeg læste Peters første Brev 2-3 Kapitel, og Herren tog det bitre bort, saa at jeg nu med Glæde imorgen tidlig Kl. 8 møder til Omflytningen og troer, at Gud vil tjenes derigjennem.

I Tirsdags Aftes gik jeg til Møde i Pastor Krag's Menighedssamfund. Krag fortalte da, at mit Brev var indsendt til Biskoppen, og at han haabede med det første at komme til at forhandle mundtligt med Biskoppen derom. Nu i Torsdags traf jeg hans Kapellan Torm, som kom hen til mig og fortalte mig, at Krag havde været hos Biskoppen, som havde sagt, at Krag jo var Herre over Kirken og kunde gjøre, som han vilde. Krag havde da spurgt, om ikke hans Højærværdighed vilde indlede disse Møder, men det vilde Biskoppen dog ikke indlade sig paa. – Torm sagde endvidere, at Krag tænkte paa at sætte Sagen igang nu til Efteraaret.

Saa er vi da kommen et Skridt videre, og det skal Gud rigtig have Tak for; nu bliver det næste at faa Krag til rigtig at forstaa Sagen, saa at han vil gribe den rigtig an fra først af. Det nye er det, at det ikke skal være en Præst eller nogle Missionærer, der skal drive Missionen hen i Vind og Vejr, men det skal være *Menigheden*. Opnaaes dette, at Menigheden i Jakobs Sogn paa den Maade vaagner, saa vil der være opnaaet noget overordentligt stort, for det første ville vi derved have faaet en Mission, der virkelig duer, idet der bliver gjort noget for at indføre de vakte blandt de troende. For det andet vil Menigheden selv komme ud af den nydende Stilling, hvor de troende egenkjerligt svælge i at høre og høre og atter høre; Menigheden vil styrkes derigjennem og voxe til Selvtændighed og Mands Modenhed. Det vigtigste bliver at faa udtaget en lille Kreds af troende og erfarne Mænd og Kvinder, som have faaet Gave fra Gud til at tale med bekymrede Sjæle.

Kjøbenhavn, d. 19. Maj 1889.

Nu skal jo Kirkemødet snart begynde. Ulykken med disse kirkelige Møder er den, at de sættes væsentlig igang for at vise en Slags Enighed mellem Grundtvigianerne og Indre Mission; og naar man har saa stor Ujævnighed med at betone Enigheden, saa er det let at forstaa, at der ikke kan spares megen Kraft til Handling. Og den saa meget omtalte Enighed er til daglig Brug ikke stort bevendt.

23. Maj fortæller Moderen, at efter at Ussing efter »Bethesdamødet« havde fulgt Westergaard til Damperen, kom han med Frue og 3 Missions elever med 2 Kærester

samt Friis Hansen, Gabriel Koch fra Herning, Løgstrup og Dr. med. P. D. Koch hjem til dem til Middag.

Kjøbenhavn, d. 26. Maj 1889.

Kirkemødet *) har jo været Ugens store Begivenhed. Pastor Scheperlens Foredrag om Katolicismen syntes mig at være under al Kritik; at skjælde ud er et daarligt Argument. Katholikernes Styrke beroer paa deres Organisation og paa den forunderlige Evne, som de have til at sætte den rette Mand paa den rette Plads. Herhjemme udmærke vi os ikke i den Retning; de gode Embeder her paa Sjælland, der er den dødeste Egn i Danmark, hvor der behøvedes unge Mænd til at bearbejde den haarde Jordbund, besættes med gamle Mænd, der skulle have det godt og mageligt paa deres gamle Dage.

Jeg er kommen til at tænke paa, at det var maaske ikke umuligt at faa nogle mindre kirkelige Møder igang med Forhandling mellem Præster og Lægfolk, hvor saa virkelig praktiske Spørgsmaal kunde komme frem.

Kjøbenhavn, d. 2. Juni 1889.

Nissen gaar med store Planer for næste Vinter; han vil da have arrangeret Møder i Forbindelse med Præsterne paa forskellige Steder i Byen, og hans Mening er, at Løngangsstræde-Virksomheden saa skulde indskrænkes.

Kjøbenhavn, d. 9. Juni 1889.

Varmen herinde i Kjøbenhavn bliver næsten værre Dag for Dag; inde i Stuerne have [vi] 22-23 Grader [R.] trods alle Anstrængelser for at hæmme Varmen. Det er da ikke underligt, at jeg længes efter at komme over til eder, sidde paa den kjølige Bænk udenfor Kontorvinduet, skaffe dejligt koldt Vand fra Pumpen, og drikke det maaske med lidt Saft i, klimpre paa Guitaren og fotografere eder alle sammen, gaa Morgentur til Skibene, til Skoven, paa Kjødtorvet og til Fiskerboderne, spise Jordbær i Brændstrup, og drive ved Gudena i nogle Dage.

Den kirkelige Nød her i Kjøbenhavn har nu antaget saa forfærdeligt et Udseende, at Autoriteternes Sløvhed, Ligegyldighed og Blindhed er

*) Paa Bethesdamødet i Aarhus 21.-23. Maj var det, at Westergaard, som sammen med Friis Hansen indledede en Forhandling om den kirkelige Fattigpleje, udtalte de fængende Ord, som blev Mødets Begivenhed: »De svimlende Spir vi sætte paa Kirkerne i Stedet for at anvende Pengene til nye Kirker, raabe til Himlen om den aandelige Nød, der hersker i Byen og kræve os til Regnskab derfor... Der er talt længe nok og gjort Forslag paa Forslag, lad der nu ogsaa blive handlet.« Om »Kirkens Venner«s Krigsraad i Vejlbj Præstegaard under Mødet sammen med Gabriel Koch, Herning, se Brev af 13. April.

bleven saa skrigende, at det nye Syn og den nye Kraft maaske snart bryder igjennem. Meget vil afhænge af, hvad Krag gjør til Efteraaret, hvor langt han tør gaa, og hvormeget han tør optage af det, som han ikke selv har udtænkt. Blot Ifversen vilde danne en Menighedsforening paa et sundt Grundlag, saa var Problemet løst, som jeg fremsatte i min lille Artikel i »Fra Bethesda«, saa var Virksomheden i Løngangsstræde hjulpen, saa kunde vi derinde blive ved med Vækkelsesvirksomheden, og de troende kunde da indføres i et sundt Menighedsliv i Bethlehemskirken.

Hvis jeg kunde faa fat paa en Student Mollerup, som for Tiden er paa Fyn, saa vilde han være den bedste Hjælp i Aarhus; han har sjældne Gaver; han er hjemme hos Faderen, der er Provst, og han har været Midlet til en stor Vækkelse; han begyndte sine Møder i Fattighuset, fortsatte i Skolen og endte tilsidst i Kirken.

Kjøbenhavn, d. 16. Juni 1889.

Jeg er just kommen hjem fra Bethlehemskirken, hvor jeg hørte Pastor Ifversen. Jeg er overbevist om, at der i den lille Kirke, som næppe rummer mere end 300 Mennesker, kan udvikle sig en Herrens Gjerning, som kan blive til Velsignelse maaske for hele Kjøbenhavn; jeg talte i Mandags med Ifversen, og jeg forstod paa ham, at han er en Mand, som vil noget virkeligt i Retning af Menighedsordning og Menighedsarbejde; derfor har Axelsen og jeg besluttet at komme ham til Hjælp.

En Ting har særligt glædet mig, og det er, at en stor Mængde af vore vakte nede fra Missionshotellet have fundet Vej derud, og de befinde sig godt derude. Mange af mine ængstelige Tanker med Hensyn til Løngangsstrædes Fremtid ere derved lettede; og nu er Opgaven den, at samle dem i en ordnet Menighed, saa at de ved Menighedsdiakoner kunne faa Tilsyn og Pleje.

Juli 1889—Juli 1900

*Marinus dør. Ussings Foredrag om Menighedsliv og Kirkeliv.
Forhandlingsmøder med Præsterne. Adressen til Ministeriet.
Helligkors Kirke indvies. De syv Punkter.*

Kjøbenhavn, d. 28. Juli 1889.

Ferien gik jo ikke, som vi havde tænkt os; Herren havde andre Tanker med os; han sendte Sorgen til vor Opdragelse i sin Kjærlighed. Marinus

er nu borte; hvor det er underligt at gjøre sig den Tanke klar, at jeg ikke [skal] se ham mere hernede; men ved Tanken: »Det er jo dog sandt«, farer der saadan en underlig Følelse igjennem mig, og for et Øjeblik er det, som om Hjertet slaar hurtigere, men saa bliver jeg igjen stille, naar jeg tænker paa, at det er bedre altid at være med Herren, som Paulus siger. Der var hos Marinus et alvorligt Begjær efter at høre Herren til, og ikke blot tjene ham med Munden, og ofte maa jeg forskrækkes over mig selv, naar jeg tænker paa denne Marinus' Ærlighed; thi han tragtede efter at *være* og ikke at *synes at være*.

Kjøbenhavn, d. 3. Aug. 1889.

Til Westergaard, som for Tiden er hos sin Svigerfader paa Vemmetofte, har jeg lige skrevet et langt Brev angaaende det paatænkte Møde med de kjøbenhavnske Præster. – Imorgen skal [jeg] tale sammen med Pastor Fenger ved et stort Missionsmøde i Rosenborg Have.

[Fortsættelse] d. 4. Aug.

Jeg har skrevet en lille Artikel til »Fra Bethesda« angaaende den meget omtalte Kirkenød i Kjøbenhavn. I Løbet af Efteraaret og Vinteren vil jeg sikkert komme til at skrive ved flere Lejligheder i dette Blad, og de andre Venner, som hører til vor lille Kreds ville jo ogsaa sikkert skrive; der er næppe noget i Vejen for, at vi kunne erobre »Fra Bethesda« som Organ for vore Tanker.

Kjøbenhavn, d. 11. August 1889.

I Søndags i Rosenborg Have samledes en vældig Forsamling, hvilket man jo kunde vente sig, da Pastor Fenger skulde tale; man anslog den til circa 3000 Mennesker; vi talte hver omtrent en halv Time. Saadanne Møder holdes hele Sommeren igjennem i Rosenborg Have. Idag taler Pastor Friis Hansen og Assessor Mourier. Missionær Ravens holder hver Søndag Eftermiddag Møde ude i Søndermarken, hvortil der samler sig en Mængde Mennesker. Om Lørdagen mellem $\frac{1}{2}6$ og $\frac{1}{2}8$ spiller Brigademusikken ude paa Christianshavns Vold; der samles Tusinder af Mennesker; naar Musikken er færdig, kommer Clausen og benytter Musiktribunen som Talerstol. Ligeledes holdes der Møder paa Nørrefælled, hvor de fattige fra Nørrebro ligge og sole sig Søndag Eftermiddag.

Jeg har haft Brev fra Westergaard angaaende det paatænkte Møde med Præsterne. Vi kunne næppe vente os synderlige Resultater, men Mødet vil under alle Omstændigheder have den Betydning for os, at vi faa vore Samvittigheder lettede, og at vi i Præsternes Ubevægelighed og Mangel paa Forstaaelse faa et Udgangspunkt for selvstændig Handlen. Friis-Hansen,

som jeg talte med igaar, sagde, at han havde ganske opgivet Haabet om, at de nuværende Præster ville kunne udrette noget eller bringes til at indse, at der mangler noget; han bemærkede meget rigtigt, at det, som netop nu behøvedes, er Handlen.

Der arbejdes stærkt paa at faa Friis-Hansen herind som Præst ved den nye Helligkorskirke, men Stemningen i Kirkekomitéen, som tildels bestaaer af vantro Mennesker, er vistnok for en anden.

Assessor Mourier har i det sidst udkomne Nummer af »Fra Bethesda« skrevet en fortrinlig Artikel, som vil være et udmærket Grundlag for vor Forhandling med Præsterne; han er uovertræffelig, naar han skriver om kirkelige Forhold.

Kjøbenhavn, d. 17. August 1889.

Som jeg jo ofte har omtalt, havde Axelsen og jeg sat vort Haab til, at den ivrige og nidkjære Pastor Ifversen vilde gjøre noget for at samle de troende i sit Distrikt og faa et sandt og sundt Menighedsarbejde sat igang. Men desværre synes han endnu ikke at forstaa, hvorledes han skal gribe an, og maaske føler han sig ogsaa bunden af Hensyn til de ældre Præster og Kirkekomitéen.

Jeg har nærmest tænkt mig, at der burde vælges et Par bestemte Gader, hvor Arbejdet kunde begynde. Disse Gader skulde saa deles i Distrikter paa 5-7 Huse, og hvert saadant Distrikt skulde saa tildeles en troende Mand eller Kvinde som Arbejdsmark. For hver 10 Besøgere skulde der være en Leder, der vilde kunne staa Besøgerne bi. Disse skulde da forsøge at skaffe sig Indgang hos Familierne, de skulde komme i Menighedens Navn, de maa først og fremmest afværge den Forestilling, at de ere udsendte af et Understøttelsesselskab. Hver Besøger faar Skemaer udleverede, paa hvilke han gjør Indberetning om sin Gjærning og sine Erfaringer, disse indsendes hver Maaned til Kredsens Leder, som igjen meddeler dem til Præsten.

Jeg er fuldt og fast overbevist om, at mange kristne just behøve et saadant eller lignende Arbejde for Herrens Sag, for at deres aandelige Liv ikke skal ødelægges og voxer vildt. Mange og sørgelige Erfaringer har jeg gjort om, hvor forfærdeligt Djævelen kan tilrede Guds Børn, som falde hen i Ladhed og Egenkærlighed; maatte Gud bevare os i sin Naade fra Fordærvelsen.

Kjøbenhavn, d. 25. Aug. 1889.

Det truer allerede nu med et Uvejr i Anledning af Hedningemissionens Ledelse: baade fra Løgstrup og Schou faaer jeg Breve, der vidne om, at

Uvejret trækker sammen; det kan maaske føre til, at Striden mellem Indre Mission og Grundtvigianismen blusser op igjen med en hidtil skjult Kraft.

Ifversen staaer frygtsom og har ingen Forstaaelse for Opgaven; hans Ideal synes at være det samme som Indre Missions Præster i Almindelighed, han vil prædike saa meget som muligt; han sparer ikke sig selv, men Resultaterne svinder bort mellem hans Hænder. Dette anfører jeg ikke som en Anklage mod ham, thi han er ikke den, der skal bebrejdes derfor, men saadant er hele vort Kirkesystem; herinde i København ere alle Kirkens Fjender stærke og organiserede: Socialismen, den romersk-katholske Kirke og Sekterne; Kirken staaer ganske forsvarsløs af Mangel paa Organisation; en Mængde af Kirkens vakte tilfalde Sekterne, fordi Kirken intet gjør for dem.

Kjære Forældre! Nu har jeg talt længe nok om disse Ting, men jeg er selv saa opfyldt af dem, at det er hændet, at jeg har haft urolige Nætter derved. Der maa handles, Sandheden maa frem i Lyset; men hvo er dertil dygtig? Herren se i Naade til os alle, han bevare alle sine Børn i den sunkne Kirke og sende os Redning i vort dybe Fald.

Kjøbenhavn, d. 1. Sept. 1889.

Jeg er fuldt overbevist om, at vi ville blive Vidne til en betydningsfuld kirkelig Kamp herhjemme, som vil strække sig gennem Aar, og som vil afgjøre den danske Folkekirkes Skæbne.

Forberedelserne til denne Kamp ere i denne Uge fremdeles skredne frem ved Breve og Samtaler; Westergaard havde jeg Brev fra igaar, han er fuld af Iver og Begejstring, og jeg tvivler ikke om, at han vil sætte al sin Energi ind paa vor Sag.

Det er Spørgsmaalet om Sognedeling, der nu staaer paa Dagsordenen herinde i Kjøbenhavn. Jeg har faaet den Idé, at vi skulle sætte al Kraft ind paa at faa en transportabel Jernkirke, saadan som de almindeligt bruges i England, en saadan vil koste c. 15.000 Kroner; den bør saa opsættes paa en laant eller lejet Grund i et Kvarter, hvor der tænkes opført en Kirke, og i den maa der saa holdes Gudstjenester for at samle en Menighed, og samtidig maa der indsamles Penge til Opførelsen af en passende Stenkirke, der kan rumme c. 1000 Mennesker med dertil hørende Lokaler til Menighedsplejen og Menighedsmøder o. s. v. En saadan Kirke vilde vel koste c. 60.000 Kr. Naar da Stenkirken er bygget, maa Jernkirken flyttes hen et andet Sted for at benyttes paa samme Maade.

Menighedspleje (som jeg hellere vil kalde kirkelig Fattigpleje) er en

Del af den ordnede og samlede Menigheds Liv og Virksomhed, som forudsætter, at Menigheden eksisterer, er organiseret og har de af Gud forordnede Organer til Udfoldelse af sit Arbejde; i dette Tilfælde er der altsaa Tale om Diakoner og Diakonisser.

Samlingspunktet bliver en Troesbekjendelse og en frivillig Underkastelse under Samfundets Tugt og Ledelse. Kristus anviser disse to Hovedpunkter hos Matthæus 17, 18 og 18, 15-18, hvor man paa første Sted angiver Peters Bekjendelse: »Du er Kristus, den levende Guds Søn« som den Klippe, hvorpaa han vil bygge sin Menighed, og paa det andet Sted paapeger Jesus Menighedens Stilling som Overdommer i alle Menighedsmedlemmernes indbyrdes Forhold. Vi seer, at Menighedstugten udøves gennem Præsten og Menighedens Ældste, og at der var 3 Grader: 1) Formaning i Enrum, 2) Formaning i Vidners Nærværelse, 3) Udelukkelse af Menigheden. En saadan Tugt, udøvet af Præst og Ældste som Menighedens Repræsentanter, kan naturligvis kun udøves mod saadanne, som frivilligt have underkastet sig den; min Mening er ikke, at vi skulle forsøge at anvende den overfor dem, der ere uomvendte og ikke tilhøre den sande Menighed men kun Sognemenigheden.

Min Tanke, som er bygget paa det ny Testamente, er da denne: Lad alle troende samle sig under Præstens Ledelse og vælge sig Ældste, en for hver 10 Familier; disse Ældste staa da i stadig Samkvem med de dem tildelte Familier, ere dem til Tjeneste med Raad og Daad, indsamle deres Kjærlighedsgaver o. s. v., kort sagt: Ældsteembedet er Organet for Samfundets *indre Liv*. Sammen med Præsten lede de endvidere Menighedens Virksomhed *udadtil*; men hertil har Menigheden efter den guddommelige Anordning andre Organer, nemlig Evangelisterne, der ere Menighedens Indremissionærer, der skulle drage nye Medlemmer til, og Diakonerne til Fattigplejen, oprindelig Menighedens Fattige men iøvrigt alle Fattige, som Menigheden vil drage Omsorg for. Alle Embeder i Menighedssamfundet ere og maa være frivillige, da det først giver dem deres særlige Betydning.

Jeg har det ellers godt i enhver Henseende, gaer med Underbuxer og har en glubende Appetit.

Kjøbenhavn, d. 8. Septbr. 1889.

Jeg for min Del vil til det yderste forsvare Barnedaaben, men jeg vil paa den ene Side ikke lægge saa megen Vægt paa den som Indre Mission, og paa den anden Side vil jeg ikke ubetinget forsvare, at Børn af vantro Forældre, som ikke ville give Børnene en kristelig Opdragelse, bør døbes.

Herovre ruste vi os fremdeles til den kirkelige Kamp. I Onsdags vare

vi samlede, en snævrere Kreds; nu paa Onsdag skal der holdes et lille Møde for en Del indbudne Mænd, som vi gjerne vilde vinde for vore Idéer. Jeg skal da holde et Foredrag om Menighedens Organisation.

I Løngangsstræde har jeg ikke været længe; det staaer ikke ubetinget godt til der. Grundulykken er den, at der i hele Kjøbenhavn ikke er en organiseret Menighed, hvorhen de nyomvendte kunne ledes.

Kjøbenhavn, d. 15. Septbr. 1889.

Hvad Barnedaabens Anvendelse angaaer, saa stiller det sig for mig saaledes, at ganske vist er Daaben et Udgangspunkt for Herrens Værk i Mennesket, men Daaben er dog intet, uden at Mennesket gennem kristelig Opdragelse, Undervisning og Evangeliets Hørelse bringes til en sand og levende Tro paa Kristus. Den lutherske Kirke indsaa strax, at Daabens Meddelelse var betinget af Opdragelsens Aand og altsaa af Hjemmets Forhold til Kirken; derfor anordnedes det, at der fra Kirkens Side skulde føres et omhyggeligt Tilsyn med Hjemmenes Børneopdragelse, ligesom der indførtes regelmæssige Katechisationer over Børnene i Kirken. Dette er nu faldet bort, og det kan derfor være tvivlsomt, om den ubetingede Adgang til at faa Børnene døbt lader sig forsvare.

Spørgsmaalet: Hvor er Menigheden? er nu opstillet fra mange Sider, men det er ikke besvaret. De troende bede daglig »Helliget worde dit Navn!« men desværre staa de troende ikke sammen i levende Samfundsbevidsthed, saa at »Guds Navn kan worde helliget ved os«, som Luther siger. Vi bede: »Tilkomne dit Rige!« men Menigheden er adspлтtiet og mange kristne sukke dybt, fordi Guds Rige ikke kommer til dem gennem de helliges Menighed.

I ingen Henseende hersker der maaske større Løshed end i Pengesager; de troende have ikke Lov til at laane Penge af andre til at give bort engang; den kristne har Pligt til at give af det, som han har, og ikke af det, som han ikke har.

I Onsdags vare vi altsaa samlede en lille Kreds paa c. 20 Mennesker; de indbudte viste sig at være saa godt som fremmede for vore Tanker, men paa næste Onsdag fortsætte vi, og forhaabentlig ville da Tankerne klare sig.

Kjøbenhavn, d. 22. Septbr. 1889.

Præsterne herinde ere højst besynderlige. En af vore Venner gik til en fremragende Præst herinde og sagde, at nogle Lægsmænd tænkte paa at sende en Adresse til Kultusministeren om at faa de kjøbenhavnske Sogne

delte. Vedkommende Præst sagde da: »Kjøbenhavns Præster have i omtrent et Aar forhandlet om at andrage Ministeriet om det samme; alle Sognepræsterne vare villige til at ofre af deres Indtægter, men man kunde ikke blive enige om Fremgangsmaaden, og derfor skiltes man med uforrettet Sag. Jeg vil anbefale, at Lægmændene handle paa egen Haand; kom ikke til os Præster, men underret Kjøbenhavns Præstekonvents Formand om, naar I sende Adressen ind, saa maaske Præsterne kunne blive enige om et positivt Skridt.« Denne Præst ansaa det altsaa for ganske umuligt, at Lægmænd og Præster i Forening kunde foretage et Skridt, som begge Parter ønsker gjort og ere interesserede i. –

Det sørgelige ved Sagen er, at hele Spørgsmaalet om Sognedeling er for Præsternes Vedkommende et Pengespørgsmaal. Det burde jo være saaledes, at vi herinde havde unge billige Præster, og at disse, naar deres Fornødenheder steg, saa flyttede ud i et bedre Landembede.

Nu sender vi en Adresse som den ovenfor omtalte ind til Ministeren, og samtidig tænke vi paa at indsamle 20.000 til en Jernkirke. Westergaard er ved godt Mod med Hensyn til vor Kamp; jeg seer ikke saa lyst paa Sagerne, da jeg troer, at Modstanden vil blive langt større, end vi aner.

Kjøbenhavn, d. 29. Septbr. 1889.

Fra alle Sider trækker det sammen over Kjøbenhavns Præster; i de kirkelige Blade vrimler det i denne Tid med Artikler om Kirkenød, Præstemangel og de store Indtægter, som de kjøbenhavnske Præster have.

Westergaard skal paa Tirsdag indlede en Diskussion i St. Jakobs Menighedssamfund om kirkelig Fattigpleje, han vil der faa Lejlighed til at komme ind paa vort Program. Særlig skrev han til mig forleden Dag, at han vilde optage mit Forslag om Vækkelsesmøder i Kirkerne, som Krag nu har opgivet; jeg maa se at komme derhen for at høre, hvorledes den Forhandling spænder af.

I den ældste kristne Kirke var der to Slags Gudstjeneste, en for de troende og en for de saakaldte Katechumener. Jeg har ofte tænkt paa, hvor nødvendigt det er for os i vore Dage at faa en lignende dobbelt Gudstjeneste.

Der er en Mulighed for, at vi dog nu, da den omtalte Adresse til Ministeriet om Sognedeling er færdig, kunne komme til at forhandle med Præsterne og spørge om deres Mening. Vi have nemlig 3 unge, dygtige Mænd, som gjerne ville have Virksomhed i Kjøbenhavn. Vi ville da spørge Præsterne, om de ville være os behjælpelige med at faa 3 smaa Sogne udskilte

til dem med 5000 Mennesker i hvert Sogn. Saa ville vi ogsaa kunne komme til Klarhed over, hvad Præsterne have tænkt sig at ofre.

Milckes bliver altsaa i Aarhus; har Obersten faaet en Beskæftigelse derovre? Hvad skal Jonna saa tage sig for? Er hun kommen til nogen Klarhed i saa Henseende?

Kjøbenhavn, d. 6. Oktbr. 1889.

Naar jeg i mit sidste Brev talte om Gudstjeneste for de troende, saa kan det maaske nok trænge til en nærmere Forklaring. Dette vilde kunne opnaaes i Byerne [som jeg jo nærmest taler om] ved at der blev to Slags Gudstjenester, ordnede paa forskjellig Maade, saaledes at den ene ordnedes som de troendes Gudstjeneste og den anden som en Slags Missionsgudstjeneste. Naturligvis vilde det staa enhver frit for, hvilken Gudstjeneste han vilde besøge, men sandsynligvis ville de troende snart finde sig hjemme i den første, og de udenforstaaende ville af sig selv foretrække den anden.

Jeg fik jo Indbydelse til Mødet i Fredericia; jeg tager imidlertid ikke derover, thi det bliver langtfra dejlige og styrkende Dage, men snarere bedrøvelige Dage, hvor Partisindet vil slaa ud i lys Lue. Det drejer sig nemlig om Missionær Ihles Afskedigelse og om Bestyrelsens Synder, og desuden vil jo Indre Mission forsøge paa at erobre hele Dansk Missions-selskab *).

I Anledning af Sønnens Fødselsdag skriver Moderen 12. Okt., at »da du er saa aparte og ikke har nogle Ønsker som andre Mennesker«, saa sender Faderen ham 20 Kr., som han maa love at bruge til et Ønskes Opfyldelse.

Kjøbenhavn, d. 13. Oktbr. 1889.

Skjønt jeg ikke var med i Fredericia, var jeg dog repræsenteret, thi jeg hører nu, at Pastor Løgstrup har optaget en Tanke, som jeg i sin Tid udviklede for ham i et Brev og sidst, da han var her, mundtligt, om Missions-selskabets Organisation; han fremførte den paa Mødet og da Bestyrelsen nu har faaet frie Hænder til at udarbejde en fuldstændig Organisation, er det muligt, at mit Forslag gaaer igjennem. Larsen skal nu have Bryllup med Lise Seidelin og skal rejse ud til Indien d. 5. November.

*) Skuffelsen efter Missionær Ihles optimistiske Beretninger fra Siloam i Forbindelse med andet bevirkede, at han tog sin Afsked efter D.M.S.s Bestyrelsesmøde Juni 1889. Paa det ekstraordinære Forhandlingsmøde i Fredericia 9.-10. Okt. 1889, hvor Grunden lagdes til en ny Kredsordning, vedtoges det at ansætte en Sekretær (Løgstrup). Vilh. Beck havde været Medlem af Bestyrelsen siden 1882, men Fredericiamødet blev Indledningen til, at Ledelsen af D.M.S. overgik til Indre Mission, hvilket kendetegnedes ved, at Vahl afløste A. V. Holm som Formand, idet Holm dog blev siddende i Bestyrelsen til sin Død 1913.

Paa Bibliotheket gaer alt ved det gamle. Jeg har fundet en stor Samling originale Breve fra Reformationstiden, som ere af den allerstørste Betydning; der er Breve deriblandt fra flere af Reformatorerne. Disse Breve ere aldrig udgivne. Jeg øver mig hver Dag mellem Kl. 3 og 4 i at læse disse ofte meget ulæselige Breve.

Jeg er nu begyndt at læse Demotisk, den eneste Del af det ægyptiske som jeg hidtil ikke har indladt mig med. Det er meget vanskeligt og usikkert, da Skriften er grumme besværlig at tyde.

Kjøbenhavn, d. 19. Oktbr. 1889.

Komitémøderne med Præsterne ere nu færdige, og vi ere nu enige om en i alt væsentligt tilfredsstillende Adresse, som forhaabentlig kan samle de fleste kjøbenhavnske Præsters Underskrifter.

Kjøbenhavn, d. 27. Oktbr. 1889.

Ugens Hovedbegivenhed er naturligvis Præstemødet i Onsdags. Der var mødt mellem 30 og 40 af Kjøbenhavns 50 Præster, hvilket jo var overordentligt glædeligt og vidnede om stor Interesse fra Præsternes Side. Westergaard indledede og forklarede vore Ønsker. I den paafølgende Forhandling, som varede over 2 Timer deltog fra Præsternes Side Provsterne Rothe og Rørdam samt Sognepræsterne Chr. Møller, Krag, Holck og Volf; fra Lægfolkets Side talte kun Westergaard og Mourier. Desuden talte Prof. Fr. Nielsen, som var særlig indbudt.

Af Præsterne var der kun en, som uden Forbehold sluttede sig til vor Adresse og vore Fordringer om smaa Sogne paa 5000 Mennesker, hvert med 1 Præst, det var Chr. Møller ved Paulskirken. De andre udtalte sig ganske vist med stor Varme om dette Princip's Rigtighed, men alligevel vare de imod Adressen, da man ikke vilde kunne opnaa det, og man kunde jo maaske ogsaa nøjes med mindre [f. Ex. 10.000 Mennesker i hvert Sogn, som Volf foreslog]; Rørdam vilde have, at man skulde nøjes med i Adressen at bede Ministeren om at nedsætte en Kommission til at tage den kjøbenhavnske Kirkenød under Overvejelse. Derimod blev der fra vor Side stærkt protesteret af Mourier. Paa Forslag af Krag blev der tilsidst nedsat et Udvalg bestaaende af 4 Lægmænd og 3 Præster, til at forfatte en Fællesadresse. Præsterne valgte til dette Udvalg Rothe, Rørdam og Volf, og Lægmændene valgte Westergaard, Mourier, Koch og mig. – Præsterne kunde ikke træffe et uheldigere Valg, og Grunden til, at disse 3 valgtes var, at der ikke benyttedes skriftlig Afstemning.

Prof. Nielsen stillede det Krav til Sognepræsterne, at de maatte lønne deres Kateketer saaledes, at de helt kunde være Præster, og at de burde give dem Arbejde med selvstændigt Ansvar. Chr. Møller udtalte, at [Princippet med 5000] medførte, at Præsten maatte sættes paa fast Lønning; og det medfører, at Indtægterne ville synke ned til under det halve af deres nuværende Størrelse. I et Sogn paa 5000 Mennesker kan Præsten hverken have 21.000 [Paulli], 16.000 [Sørensen], 14.000 [Rindom], 13.000 [Schepeleln], 9000 [Fenger] ja ikke engang 5000 Kr. om Aaret.

Der er en forunderlig Bevægelse overalt, og det seer ud, som om Tiden snart er kommen, da der vil ske Ting, som ville faa stor Betydning for Kirken. Indre Mission har umaadelig Vind i Sejlene; endogsaa herinde gaaer den frem med Stormskridt. Der har i den sidst forløbne Uge været afholdt Vækkelsesmøder i Bethesdas Festsal 5 Aftener i Træk; det var Nissen, Nielsen*) og Hamre, der ledede dem, og Præsterne Krag og Ifversen deltog. Der kunde vel være være c. 1600 Mennesker tilstede hver Aften og da Krag talte, maaske 2000.

Ussing kommer nu og skal saa holde 4 Foredrag om »Kirkeliv og Menighedsliv«.

Jeg har det godt i et og alt, men jeg har jo meget i Hovedet; særlig da jeg hver Dag sidder op over Ørene begravet i demotiske Papyruser.

Kjøbenhavn, d. 3. November 1889.

Jeg har begge Hænder fulde af Arbejde; men det er længe siden, at jeg [har] følt mig saa dreven til Arbejdet og saa styrket ved det som nu. Det er mine demotiske Studier, som opfylder mig saa meget, jeg kan næppe komme i Seng om Aftenen, da jeg vanskeligt kan løsrive mig fra mine Papyrus.

Og endda har der i den forløbne Uge været meget andet, som har lagt Beslag paa mig. I Mandags Aftes vare vi for første Gang samlede i Udvalget med Præsterne. De 3 Præster forelagde der et Udkast til en Adresse, som skulde træde i Stedet for den af os udarbejdede. Den var imidlertid saaledes affattet, at vi umuligt kunde gaa ind paa den; vore ledende Principper vare opgivne, og man nøjedes med at bede Staten om at gjøre noget for at forbedre Forholdene her i Kjøbenhavn. Nu har Mourier og Westergaard omarbejdet Præsternes Udkast, og vi ville nu imorgen stille Præsterne et Forslag, som vi maaske kunne enes om.

*) Uvist, hvem.

Jeg takker Gud baade for Arbejdet og for Kræfterne til at tage det op. Det er jo i Virkeligheden et rigt Liv, jeg lever, blandt dygtige, trofaste Venner for herlige Opgaver. Der er vistnok faa Mennesker, der have mere Grund til at takke Gud for hans gode Gaver og deriblandt først og fremmest for Hjemmet, hvor I med Kjærlighed følger mig, vaager over mig og beder for mig.

Kjøbenhavn, d. 10. November 1889.

I Mandags holdt Ussing Foredrag, og derefter var jeg til Udvalgs møde med Præsterne. Vi talte længe frem og tilbage, men det viste sig mere og mere, at Lægmandene vilde et og Præsterne et andet; endnu et Forsøg blev der gjort, idet Rørdam og Mourier skulde forsøge at lave et Mæglingforslag; de vare samlede i Torsdags, og det Resultat, som de kom til, skulle vi nu forhandle i den kommende Uge. Desværre er det saaledes, at der næppe er synderlig Udsigt til Forstaaelse. Sagen er den, at Præsterne tale stadigt som Statsemedsmænd og ere derfor bange for at bede Staten om noget, som denne muligvis ikke synes om.

I Onsdags var jeg til Barnedaab hos Dr. Koch og var der sammen med Ussing, Westergaard, Friis Hansen og andre af de kirkelige Meningsfæller. Vi fortsatte idag, da vi skulle spise til Middag hos Westergaard Kl. 4, hvor Ussing ogsaa kommer. Det gjælder jo om at benytte den korte Tid, da Ussing er her.

Ussings Foredrag i Bethesda om »Kirkeliv og Menighedsliv« er en Begivenhed af første Rang, de maa betragtes som den udførlige Begrundelse af vort kirkelige Program. Nogle yngre theologiske Kandidater ere stærkt opfyldte af Ussings Tanker, og deri maa vi se et godt Tegn. Ikke faa af Kjøbenhavns yngre Præster ere ogsaa enige med os, men desværre ere de bundne paa Hænder og Fødder af Sognepræsterne.

I Onsdags var jeg paa Banegaarden for at sige Farvel til Larsen og hans Hustru, som rejste til Indien. De vare begge glade og frimodige; derimod var Afskeden svær for hendes Forældre.

Mit Forslag til Pastor Løgstrup om »Dansk Missionsselskabs« Organisation synes nu at skulle gaa igjennem; det vigtigste derved bliver, at Kredsforeningerne faa Indflydelse paa Bestyrelsens Sammensætning.

Kjøbenhavn, d. 17. November 1889.

Gudrun og Jonna kunne jo saa godt skrive til mig, hvis de have noget alvorligt paa Hjærte; jeg skal da svare dem saa godt som jeg formaaer, men

der er jo Vanskeligheder, som man ikke skal gaa til Mennesker med men til Gud.

Vi have just i disse Dage faaet et skarpt Vaaben i Hænde mod Stiftsprovst Rothe. Han er Formand i Komitéen for Helligkors Kirkens Opførelse, og denne Komité har Ret til at indstille, hvem den vil, til Sognepræst. Nu har 50 Mænd og Kvinder, som arbejde for Guds Rige i det Kvarter, som skal udgjøre det nye Sogn, i Fattigpleje og Søndagsskoler, indgivet en Adresse til Komitéen om at faa Pastor Friis Hansen til Sognepræst; denne Adresse blev indgivet til Stiftsprovsten. Det er allerede bekjendt, at Komitéen har indstillet en anden; men nogle Medlemmer af Komitéen sagde, at Rothe kun ganske flygtigt havde omtalt, at nogle Damer ønskede Friis Hansen til Præst. Koch var da igaar hos Rothe og spurgte ham, om han havde forelagt Adressen for Komitéen, som den var stilet til; hertil svarede Rothe, at det havde ikke kunnet lade sig gjøre. Det er en skandaløs Tilsidesættelse af en Menighedsudtalelse, som ikke bør gaa upaataalt hen.

Kjøbenhavn, d. 24. November 1889.

Vi ere nu enige med Præsteudvalget om en Adresse til Ministeriet, den vil paa Onsdag blive forelagt Kjøbenhavns samtlige Præster i Bethesda; der er godt Haab om, at de allerfleste af dem ville slutte sig til Adressen. Iaftes var Lægmandskredsen samlet, og vi besluttede da at nedsætte et Udvalg for strax at begynde en Indsamling til at bygge billige Kirker herinde. Vi mene at kunne bygge en Kirke til 1200 Mennesker uden Taarn og Prydelser for c. 60.000 Kr. – Desuden ville vi nu begynde at drive paa Præsterne for at faa de lukkede Kirkestole afskaffede.

Vor lille Kreds af Lægmænd har tænkt paa i Pintseugen at sammenkalde et mindre kirkeligt Møde, for at forhandle om Folkekirkens Stilling i Kjøbenhavn og de større Kjøbsteder. Til dette Møde ville vi da kun indbyde saadanne, i hvem vi vente at finde Meningsfæller; thi det afgjørende er, at vi ikke drukne i Forhandling og Diskussion, men at vi virkelig komme til at tage fat.

Kjøbenhavn, d. 1. December 1889.

I Onsdags stod det store Hovedslag med vore Præster; Adressen forelaa da færdig, og alle Præsterne vare indbudne; mange vare imidlertid blevne borte i den Tanke, at man uden videre vilde underskrive Adressen, saaledes have flere af vore afgjorte Venner blandt Præsterne ræsonneret. Men derimod mødte der 3 Præster, som ikke tidligere havde vist sig ved disse Forhandlinger, nemlig Paulli, Schepelern og Slotspræst Poulsen. Disse 3

rettede et meget skarpt Angreb paa Adressen og stillede bestemte Forslag til at faa den ændret, men det var saadanne Forslag, som vilde forandre dens hele Karakter. I 3 samfulde Timer blev der nu ført en meget levende Debat, hvorunder Præsterne Rørdam, Dahlhoff og Steen forsvarede Adressen, Slotspræst Poulsen gik saa vidt, at han kom med meget nærgaaende Bebrejdelser mod Lægfolket; Westergaard blev meget varm og gjorde Præsterne opmærksom paa, at Lægfolket vilde og maatte handle, hvad enten de kunde faa Præsterne med eller ej; Paulli sprang op og sagde: Det lyder som en Undsigelse til Præsterne! Westergaard bebrejdede Præsterne, at de ikke udviklede Lægfolkets kirkelige Sans; Grosserer Plum foreslog Præsterne, at de skulde forhandle ofte med Lægfolk osv. Resultatet blev, at Adressen blev vedtaget med 33 Stemmer mod 3 (Paulli, Schepelern, Poulsen.), og den blev strax underskrevet af de tilstedeværende Præster og Lægfolk.

Nu er altsaa denne Sag bragt til Ende, og vi skulle nu til at tage fat paa den næste Opgave, en Pengeindsamling til billige og tarvelige Kirker i Kjøbenhavn.

Jeg tvivler ikke om, at det skal lykkes at rejse en Bevægelse, der vil kunne blive til Velsignelse; en Hovedsag bliver det, om det lykkes os at paavirke den store Indre Missions Bevægelse paa Landet med vore kirkelige Tanker.

Iaftes sad jeg ude hos to unge Præster, Barfod og Mynster, der ere Kateketer ved kjøbenhavnske Kirker, og som bo sammen. Saadanne Samtaler kunne være som hele Gudstjenester og til stor Velsignelse for mig; saa løber Tiden under den livligste Samtale, og Hjærtet udvides af Glæde over, at det bliver beriget og opbygget.

Kjøbenhavn, d. 8. December 1889.

I Mandags havde Westergaard samlet en lille Kreds af [de] ivrigste sammensvorne, og vi forhandlede da om, hvorledes vi praktisk skulde gribe Sagen an, der blev nedsat et Udvalg paa 7 Medlemmer til at lede Arbejdet og Agitationen.

I Torsdags Aftes gik jeg ud til Pastor Steen; jeg havde nemlig for nogen Tid siden tilskrevet ham et Brev, i hvilket jeg indtrængende opfordrede ham til at danne et Menighedssamfund og derved samle de troende i Johannes Sogn. Under Samtalen sagde Steen, at han jo kun var 2den Præst ved Kirken, og Pastor Rindom var meget bestemt imod disse Tanker; han havde vist Pastor Rindom mit Brev, og han [Rindom] havde

sagt: »Han er et begavet Menneske, men en Sværmer«; Steen selv var ikke utilbøjelig til at indrømme Rigtigheden af mine Tanker, og jeg blev ved at gaa løs paa ham med det nye Testamente. Just som vi sad fordybede i denne Samtale, træder Pastor Rindom ind ad Døren ledsaget af den gamle forhenværende Provst Paludan-Müller. Nu gik det rigtig løs paa mig stakkels Lægmand fra de to høj lærde Præsters Side; de skiftedes til at holde lange Foredrag imod mig, og Steen trak sig helt ud af Forhandlingen, saa at jeg stod ene mod Overmagten. Pastor Ifversen kom ogsaa, og han stillede sig paa min Side. Vi sad saamænd lige til 12 og vare ivrige i Debatten.

Vi maa roligt finde os i, at man kalder os for Sværmere; den Sag, som vi kjæmpe for, er jo ikke vor men Herrens. Men under alt Arbejdet er der jo Fare for at glemme, at ingen ydre Anstalter kan omskabe mit Hjærte, døde den gamle Adam og frelse min Sjæl; Faren er der for, at man begynder med Samfundet der, hvor man skulde begynde med sig selv; og naar jeg seer ind i mig selv, saa finder jeg jo, at Egenviljen har en saa forfærdelig Magt. Derfor arbejde vi forgæves paa at skaffe Kirker, Præster, Menighedssamfund og Menighedsarbejde, naar ikke Guds Aand vil besøge os og velsigne os med dette [kjærlige Tjenersind].

I Helligtrekongersugen skal jeg tale to Gange ved to Søndagsskolefester; det er noget nyt, som et Par Søndagsskoler forsøger paa iaar at holde Hedningemissionsfest.

Kjøbenhavn, d. 15. December 1889.

Axelsen er nu udnævnt til Klokker og Graver ved den nye Helligkors Kirke, han skal tiltræde Stillingen ved Kirkens Indvielse den 5. Januar. Det er meget glædeligt, at han fik Pladsen, thi han vil utvivlsomt sørge for, at adskillige Misbrug, der knytte sig til Klokkerforretningerne, blive fjærnedede. Han vil f. Ex. se at komme ganske bort fra, at der betaales for Altergang.

Kjøbenhavn, d. 17. December 1889.

Nu skal jeg fortælle eder en Nyhed: Schou skal have Bryllup paa Lørdag; han forlovede sig, som I ved, i Slutningen af September, hans Forlovede er jo forældreløs og har Formue, og nu har de besluttet at lade en Præst komme hjem til sig paa Lørdag og vie dem.

Axelsen flytter altsaa herfra med det første; vi har nu boet sammen i 6 Aar og havt megen Udbytte af hinanden; jeg har lært overoverdentlig meget, ikke mindst i de sidste halvandet Aar, da han næsten uafbrudt har været syg; hans Taalmodighed og Ro og Sindsligevægt har i Sandhed væ-

ret beundringsværdig og i bedste Forstand opbyggende for hans Omgivelser. Schou flytter til Foraaret ud i det Sogn, hvor Axelsen er Klokker. Desværre ere de udnævnte Præster ikke efter de troendes Ønske; de havde ansøgt om at faa Friis-Hansen, men man har nu udnævnt la Cour, som for Tiden er i Sundby, til Sognepræst, og en ung Mand ved Navn Linne-mann er bleven Kapellan. Det er jo Komitéen, som har opført Kirken, som har Ret til at indstille til Embederne, men dens Indstilling skal være enstemmig; og det kunne vi sige os selv, at en Komité paa c. 12 Mennesker kan aldrig blive enig om nogen fremragende Dygtighed, thi en saadan har i Reglen visse udfordrende Egenskaber.

Tak for al eders gode Vilje med Hensyn til Julegaver; men vil I ikke lægge et Par Kroner til Side i Stedet for til det kjøbenhavnske Kirkefond, som vi nu skulle samle ind til. Saa vil jeg ligeledes indsende, hvad jeg ellers kunde anvende til Julegaver.

Kjøbenhavn, d. 22. December 1889.

Jeg vilde gjerne sende eder derhjemme et Exemplar af den nye Salmebog*), for hvis Indførelse vi kjæmper herovre i Kjøbenhavn. Juleaften er jeg bedt om at komme til Bjerregaard, og der ville I finde mig den Aften.

Kjøbenhavn, d. 26. Decbr. 1889.

Assessor Mourier har nu igjen skrevet en Artikel i »Fra Bethesda« om Kirkens Stilling; det forunderlige er egentlig, at endnu har ingen forsøgt paa at imødegaa hans Opfattelse, skjønt hans ældste Artikel er omtrent 2 Aar gammel, og der er jo meget i hans Udtalelse, som er temmelig udfordrende.

Kjøbenhavn, d. 12. Januar 1890.

Tak og atter Tak for Moders Ophold herovre; vi kunde ikke blive trætte af at sidde og passiare om nyt og gammelt, og alle vore Planer lykkedes jo efter Omstændighederne godt, Moder fik jo ikke saa lidt udrettet, men da det kunde fordeles paa 9 Dage, saa slap hun jo efter Omstændighederne ganske godt fra det. Nu har jeg det rigtignok fint i min Stue, der er nu bleven langt mere Plads, og det vil ikke vare længe, saa vil jeg være lige saa fortlørlig med den nye Indretning som med den gamle.

Jeg hører, at Ussing nu har indgivet sin Ansøgning om at blive Kapellan ved Matthæuskirken; det vil nu vise sig, om man ikke vil have ham

*) »Salmebog for Kirke og Hjem« (ikke den senere af samme Navn) ved Brandt, Holck, Fr. Nielsen, Rørdam, Schepelern, Schousboe og Volf.

herover; thi det er jo ikke noget stort Embede. Der er kæmpet haardt for at faa ham herind som Missionspræst, men Missionsbestyrelsen har ikke havt Mod dertil af Frygt for at støde Autoriteterne*).

Kjøbenhavn, d. 19. Januar 1890.

Idag bliver Helligkorskirken indviet med stor Stads, men ingen kan komme ind uden Billet, og ingen har faaet Billetter undtagen Bidragyderne, ingen af de Fattige i Sognet kommer derfor med, hvilket er højst uklogt.

Jeg har nu igjen skrevet til Pastor Steen angaaende Dannelsen af et Menighedssamfund i Johannes Sogn; jeg truer med, at hvis ingen af Præsterne ville tage Sagen op, saa ville Lægmænd maaske tage Sagen op, og saa have Præsterne udelukket sig selv.

Kjøbenhavn, d. 26. Januar 1890.

Fr. Will's Artikel, som medfulgte [med eders Brev] morede mig meget; jeg fik strax travlt igaar med at skrive en Svarartikel, som jeg nu har sendt Westergaard sammen med Fr. Will's Artikel. Dr. Koch talte jeg med om den, han foreslog, at da det er en bekendt Sag, at Fr. Will er Pastor Lütken ved Citadellets Kirke, saa burde vi indsende hans Artikel til Kjøbenhavns Præstekonvent og gjøre opmærksom paa den nedsættende Maade, hvorpaa han omtaler $\frac{2}{3}$ af Kjøbenhavns Præster, at de under et Tryk fra Lægmands Side skulde have underskrevet en meningsløs Adresse.

Biskop Fog holdt ved Indvielsen af Helligkors-Kirken en Tale om Kirkenøden herinde; den passer godt ind i vor Tankegang, og Westergaard har faaet den af ham til »Fra Bethesda« med Tilladelse til, at vi maa tage Særtryk af den til at agitere med.

Vi ruste os nu til en alvorlig Krig mod de lukkede Kirkestole i vore Kirker; vi ere jo et lille Udvalg paa 7 Mand, der have paataget os at lede Lægmandsbevægelsen herinde. Vi have tænkt at henvende os til Præsterne med en indtrængende Anmodning om, at de ville prædike mod Uskikken i Kirkerne og derved vise, at det ikke er dem, der staaer i Vejen for Kirkestolenes Oplukning.

Kjøbenhavn, d. 2. Februar 1890.

I Torsdags Aftes gik jeg ud til Steen; han var vældigt i Knibe; han indsaa godt, at jeg havde Ret, men han turde intet gjøre for Pastor Rin-

*) I I. M.s Bestyrelse stod Stemmerne lige, altsaa ikke Flertal.

dom. Han fortalte mig, at han havde talt med Rindom om Brevet og sagt til ham, om de ikke burde dele Sognet imellem sig, saa at enhver af dem kunde handle for sig. Rindom lod sig tilsidst bevæge til at gaa op til Ministeren for at tale med ham om at faa Johannes Sogn delt selv førend der blev bygget en ny Kirke. Scavenius sagde, at den nye Kirke skulde være færdig inden 3 Aar; men hvis Magistraten forhalede Sagen og »gjorde Vrøvl«, saa skulde Rindom komme igjen og tale nærmere med ham om at dele Sognet og benytte Bethesda som Prædikeplads for det udskilte Boulevardsohn.

Iøvrigt sagde Steen i Anledning af min Trusel om, at Lægfolk maa-ske vilde forsøge paa at danne et Menighedssamfund uden Præsterne, at han gjerne vilde være med som Lægmand. Og igaar kom Clausen op til mig og skulde hilse fra Rindom og sige, at han vilde gjerne være med i den Forening, som jeg tænkte paa at danne.

Det er saare glædeligt og skjønt, at disse Tanker gribe om sig; f. Ex. fik jeg Lejlighed til den Aften hos Pastor Steen at paavirke en ung theologisk Kandidat Gøtzsche; jeg fulgte ham hjem, og han ind sugede villigt disse Tanker. Min gamle Ven stud. theol. Møllerup er nu kommen herover igjen efter et Aars Ophold i sit Hjem i Gjelsted Præstegaard i Fyen; der er brudt ud en Vækkelse ikke alene i Sognet og Annexet men i flere omliggende Sogne.

I Anledning af Fr. Will's Artikel indsende vi syv Lægmand en Artikel til »Aarhus Stiftstidende« og samtidigt en Klage til Kjøbenhavns Præstekonvent og vedlagt hans Artikel.

Kjøbenhavn, d. 9. Februar 1890.

Bibelsamtalerne for ikke-theologiske Studenter synes nu at skulle sættes igang for Alvor. N. N. besøgte mig forleden Dag; jeg fik da Mod til at foreslaa at begynde nu paa Tirsdag heroppe hos mig. Maatte nu Gud velsigne denne Begyndelse; det vil vel ikke have saa lidt Betydning, at det bliver kjendt, at Studenterne udenfor Theologernes Kreds samle sig om Kristus og hans Evangelium.

Med Lægmandsbevægelsen for Kirkesagen gaaer det fremad trods alle Pastor Fr. Will. Lützens Skrivelser. Westergaard har jo svaret i Aarhus Stiftstidende, og Provst Rørdam vil svare ham i Konventet. Vor Adresse er af Ministeriet sendt til Forhandling i Kjøbenhavns Præstekonvent, og Rørdam mener, at Konventet varmt vil anbefale Sagen og anmode om, at der maa nedsættes en Kommission for at ordne Kirkeforholdene i Kjøben-

havn. – Vi Lægfolk have besluttet at vente med vort Opraab, indtil vi se, om denne Kommission gjør Skridt for at faa udstedt et Opraab om Penge, og det er jo vor alvorlige Mening at anspore en saadan Kommission paa enhver mulig Maade.

Kjøbenhavn, d. 16. Februar 1890.

Jeg er meget bedrøvet og nedslaaet over de sørgelige Erfaringer, som vi stadig gjøre med vore Præster og vor Biskop. Nu er Pastor Ifversen ved Bethlehemskirken bunden paa Hænder og Fødder; han maa ikke i Forening med Mænd af Menigheden samle ind til en ny Kirke, baade Sognepræsten, Stiftsprovsten og Biskoppen have modsat sig det. Han kan heller ikke danne noget Menighedssamfund, saa der er foreløbigt intet at gjøre i saa Henseende derude. Johannes Sogns Præster*) ville heller intet gjøre for at samle de troende. Kun paa Østerbro hos Krag er der nogen Mulighed for et Menighedsliv.

Kjøbenhavn, d. 23. Febr. 1890.

I den forløbne Uge har Indre Mission i Kjøbenhavn holdt 25 Aars Jubilæum i 3 Dage. Desværre kan man ikke sige, at der er meget at jubilere over; Virksomheden er ikke saa stor og saa betydningsfuld, som man skulde tro efter det meget, der skrives om den.

Det er ganske interessant, at netop i denne Tid, da der har været Jubilæum, arbejdes der i det stille med stor Kraft paa et helt Systemskifte, man vil have Missionsledelsen lagt i andre Hænder, og der kæmpes for at faa Ussing herind som Missionspræst til at styre og organisere hele Virksomheden.

I de to sidste Uger har der været afholdt Vækkelsesmøder i Missionshotellet. – Nu gjælder det jo om, at den gunstige Tid bliver ret benyttet; jeg har tænkt paa at holde 4 sammenhængende Møder, hvor jeg vilde tale over Zachæus' Historie. Der paatænkes specielle Møder for Mænd, da der maa gjøres noget for at faa flere Mænd med.

Kjøbenhavn, d. 2. Marts 1890.

Nu er der udnævnt en Grundtvigianer, Basse, til Matthæuskirken til Sorg for alle de troende, som vidste, at Ussing søgte Embedet; det siges, at Sognepræst Levinsen har været hos Ministeren og *bedt sig fri for Ussing*.

*) Rindom og Steen.

Kjøbenhavn, d. 9. Marts 1890.

Der trykkes nu paa Ussings Bog. Dr. Koch og jeg læser en Korrektur, og det er i Sandhed en sjælden Glæde at læse disse klare og alvorlige Overvejelser over vore forkvaklede Kirke- og Menighedsforhold. Vi skulle nok sørge for, at den bliver anmeldt baade i de kirkelige Blade og i Dagbladene, og saa ville formodentlig Modstanderne vove sig frem, og saa have vi Krigen i fuld Gang.

I den nærmeste Tid vil de medfølgende »Syv Punkter«*) blive satte i Omløb; de indeholde saa at sige Programmet for den nye kirkelige Bevægelse, og de pege paa den Vej, som alle troende i Danmark maa enes om at gaa. Disse »Syv Punkter« ville blive underskrevne af Ussing, Friis-Hansen, Westergaard, Koch, Mourier og mig, og først udsendes de til saadanne, som vi anse for Venner af vor Sag; vi kunne saa efterhaanden sprede dem mere og mere; de slutte sig nøje til de Tanker, som udvikles i Ussings Bog, men de pege mere praktisk paa et Arbejde, der strax kan tages op af de troende.

I Anledning af Barfod skal jeg fortælle en lille Historie. Han var i en Deputation fra Vartov Menighed oppe hos Biskop Fog for at ansøge om at faa Jungersen som Præst ved Vartov efter Brandt. Fog gav dem saa en lang Sludder og sagde endelig: »Men Jungersen giver sig jo af med Politik, og det er højst uheldigt; det er jo lige saa galt, som hvis De, Dr. Barfod, gav Dem til at ville tale med Deres Patienter om Kristendommen!« Dertil bemærkede Barfod, at det forsøgte han dog paa ved mange Lejligheder.

Kjøbenhavn, d. 16. Marts 1890.

Jeg kommer naturligvis alene hjem; Ferien er saa kort, at jeg absolut maa have eder alene for min egen Mund; I behøve mindst af alt at frygte for, at jeg vil savne mine Venner i Kjøbenhavn. Kan I huske, at som Dreng havde jeg ingen Venner i snævrere Forstand, skjønt jeg jo paa en Maade var Venner med alle mine Kammerater. Forholdet er paa en vis Maade det samme nu; det, som knytter mig til den ikke saa lille Kreds af kristne Lægmænd herinde, er Kristendommen og Arbejdet for Guds Rige, udenfor disse Omraader kjende vi ikke synderligt til hverandre. Mænd som Westergaard, Ussing, Mourier, Koch kan man ikke lade være at holde af, naar man lærer dem at kjende, man kan ikke undgaa at lære af dem;

*) »De syv Punkter« er aftrykt S. 302.

paa den anden Side er jeg glad ved at kjende mange skjulte, smaa kristne, som jeg gjerne vil lære af baade Ydmyghed, Sandhed og Frimodighed.

Kjøbenhavn, d. 23. Marts 1890.

Jeg kan ikke glæde mig mere end naar vi sidde ganske ene og har det hyggeligt med hinanden; saa glemmer jeg det i mange Henseender forjagede Liv, som jeg fører herovre.

Jeg har i den forløbne Uge foretaget to Expeditioner til Præsterne Rindom og Steen for at forhandle med dem om de lukkede Kirkestole i Johanneskirken; paa samme [Maade] ere alle Kjøbenhavns Præster bleven besøgte af andre Lægmænd. Enkelte Kirker have en aarlig Indtægt af mellem 2000 og 3000 Kroner ved at leje Kirkestole ud, og disse Penge anvendes til Klokkerens og Graverens Løn, til Kirkens Belysning, Rengjøring og Opvarmning. Derom er Menigheden gennemgaaende ganske uvidende.

Kjøbenhavn, d. 30. Marts 1890.

I Onsdags Aftes var Pastor Eckhoff fra Kristiania, Husfaderen i det kristne Studentehjem deroppe, og en Kand. Pfannenstiel fra Lund herovre for at forhandle om den paatænkte Studentsammenkomst til Sommer. Vi enedes let om et Program. Mødet kaldes: Nordisk Studentermøde med kristeligt Program, det holdes fra Tirsdag d. 12. til Søndag d. 17. Aug. oppe i Nordsjælland, f. Ex. Frederiksborg. – En anden Sag, som har været stærkt fremme i denne Tid, er Spørgsmaalet om Oprettelsen af et kristeligt Studentehjem her i Kjøbenhavn. Studenterne er en af de mest for sømte Klasse Mennesker her i Byen, skjønt Arbejdet blandt dem vilde være i høj Grad velsignelsesrigt. Man havde da tænkt paa at oprette et Middagsabonnement, hvor troende Studenter kunde spise ved sluttet Bord; Lokalet, hvor der spistes, skulde da være tilgængeligt om Dagen og om Aftenen, der skulde holdes Samtalemøder en Gang om Ugen, men Hovedvægten maatte lægges paa, at Studenterne sammenknyttedes nærmere paa Kristendommens Grund. Der er en lille Kreds i Akademisk Missionsforening, der staaer som en fast Kjerne, men vi have ikke paa vore faa Møder kunnet udøve nogen videre Indflydelse paa de andre.

Ussing talte i Torsdags Aftes hos Grev Moltkes for en stor Forsamling af adelige; jeg har hørt af nogle, som vare tilstede, at det var en vældig Vækkelsesprædiken om Nicodemus, og der var nok ikke saa lidt Røre i Forsamlingen særlig i Anledning af, at Ussing berøvede dem al Trøst af Daaben, naar den ikke var forenet med Omvendelse og Tro.

Paa Tirsdag skal jeg efter Pastor Krag's Opfordring holde Foredrag om Hedningemissionen. Det er jo en fortræffelig Lejlighed til at komme disse 800 Mennesker i St. Jakobs Menighedssamfund i Tale, og i den Forsamling skulde man jo dog vente en gunstig Jordbund for Missionstankekerne.

Kjøbenhavn, d. 20. April 1890.

Vi faaer ingen Missionspræst herovre i den Forstand, som man ønskede det, nemlig en Missionspræst, som kunde lede og organisere hele Virksomheden. Derimod tænkes der paa at antage to unge theologiske Kandidater til at prædike ved Misionsmøder ligesom Clausen, dem vil man saa kalde Missionspræster. Dette maa nærmest kaldes Humbug. Den ene af de to Theologer, som man tænker paa er den unge Holt, som er Indremissionsmand af det reneste Vand med udmærkede Talegaver og i det hele velbevaget, men han er ikke mere end 23 Aar og har jo ikke synderlig Erfaring.

Kjøbenhavn, d. 27. April 1890.

Schou er eneste Ansøger til Kateketembedet ved Paulskirken her i Kjøbenhavn, saa han faaer det jo nok; det er paa 800 Kroner og hører altsaa ikke til de usleste.

Ussings Bog læses jo en Del herovre i Kjøbenhavn, men der er ikke fremkommet nogen Anmeldelse af den; og desværre er det vistnok Meningen, at den skal ties til Døde. Det kan dog forhindres, skulde jeg tro. Hermed sender jeg eder et Par Exemplarer af 7 Punkter, som ere det nærmeste Resultat af Korrespondancebøgerne. De ere blevne til paa følgende Maade: Sidste Efteraar sendte Westergaard mig et Udkast til et Program for den kirkelige Bevægelse herinde i Kjøbenhavn; jeg gjorde en Del Ændringer dertil, og dette Udkast blev drøftet med Ussing, Friis Hansen, Mourier og de andre baade mundtlig og skriftlig. Udarbejdelsen har kostet megen Umage, og vi have ikke forhastet os, thi den varede omtrent et halvt Aar; nu foreligge de, og vi bede Gud velsigne dem til hans Riges Opbyggelse iblandt os.

Jeg har i den forløbne Uge begyndt en Artikel til »Fra Bethesda« om Benyttelsen af vore Kirker, i hvilken jeg er i Stand til at fremdrage en Del højest mærkværdige Forhold, som for Exempel, at der i Aaret 1779 afholdtes flere Gudstjenester om Søndagen i Kjøbenhavn end i 1890, skjønt Byen nu er 4 Gange saa stor. I 1779 var der en Præst for hver 2500 Mennesker, nu er der en Præst for hver 10.000.

Kjøbenhavn, d. 4. Maj 1890.

Det er nogle hyggelige Lørdagstener, som vi have hos Schous; nogle faa troende Venner samles, og vi have det mest mulige Udbytte af hinanden i Samtale om Guds Ord.

Kjøbenhavn, d. 11. Maj 1890.

I forskellige Kredsforeninger for Hedningemissionen, som ledes af Mænd, der slutte sig til de 7 Punkter og Ussings Tanker i hans Foredrag, arbejdes der for at udbrede Forstaaelse af de kirkelige Opgaver.

Iaftes var det lille Lægmandudvalg samlet hos Prof. Westergaard. Vi besluttede at arbejde for at faa Ussing herind til Universitetet. Som Svar paa vor Adresse til Ministeriet vil der i den nærmeste Tid blive nedsat en kongelig Kommission for at overveje de kirkelige Forhold i Kjøbenhavn og give Forslag til en Ordning.

Det næste Kirkemøde skal holdes her i Kjøbenhavn i Oktober Maaned i 3 Dage; der skal forhandles 3 Spørgsmaal: Fællesbønnens Betydning, om en frivillig Repræsentation for den levende Menighed, og om Sogneinddelingens Betydning med særligt Hensyn til Kjøbenhavn. Alle disse 3 Spørgsmaal ere af den Beskaffenhed, at »Kirkens Venner«, som vor lille Kreds kalder sig, faa Lejlighed til at udtale deres Opfattelse, og sandsynligvis vil »Kirkens Venner« gjøre sig bemærkede ved at møde op med saa mange Lægmand.

Kjøbenhavn, d. 18. Maj 1890.

Jeg var i Torsdags Fadder til den ene af Christiansens Tvillinger, og bagefter var jeg med hjemme til Frokost. Idag har Sine været hos mig for at tale med mig om at faa Jonna til Lærerinde for Børnene i den nye Lejlighed. Jeg har lovet enten at gaa derud eller at skrive til hende derom.

I Torsdags Eftermiddag var vor Kredsforening til Alters i Jakobskirken; vi samledes bagefter, drak en Kop The og havde iøvrigt en herlig Aften med hinanden. Disse fælles Altergange have en overordentlig Betydning med Hensyn til at befæste Samfundsfølelsen. Pastor Ifversen bruger ogsaa vor Kreds til at tage sig af nyvakte Mennesker, som trænge til Oplysning og Støtte. Hvis der blot over hele Kjøbenhavn kunde spredes et Net af saadanne smaa Kredse, saa vilde Forholdene herinde lysne betydeligt. Ude i Helligkorssovn, hvor Præsterne undtagen Ifversen jo slet ikke have Sans for Menighedslivets Betydning, tænke Dr. Koch, som har Søndagsskole derude, og Frk. Sørensen og Frk. Sannom, som arbejde paa Mar-

thahjemmet*), paa at oprette et Menighedssamfund uden Præsternes Medvirken paa Grundlag af 4 Kredsforeninger for Hedningemissionen, som findes derude. Da jeg jo forgæves har arbejdet for et Menighedssamfund i det Sogn, som jeg hører til, Johannes Sogn, og da jeg boer umiddelbart op til Helligkors Sogn, saa tænker jeg paa, om det muligvis ikke vilde være rigtigt, om jeg sluttede mig til dem og satte mine Kræfter ind derude, og det vil da være aldeles nødvendigt, at jeg ophører med Virksomheden i Løngangsstræde. Vor Opgave bliver særlig vanskelig overfor Præsterne, som jo skulle vindes for os. Paa den anden Side maa vi jo vise Præsterne, at vi kun ville støtte dem og deres Arbejde.

Kjøbenhavn, d. 1. Juni 1890.

Forleden Dag mødte jeg Pastor Volf paa Gaden; han standsede mig og fortalte, at han havde skrevet et Svar paa min Artikel i »Fra Bethesda«. Det, som jeg har opnaaet, er virkelig tilfredsstillende; hidtil have Præsterne holdt sig fornemt tilbage, ingen har svaret paa Mouriers Artikler, men nu gaar der endelig Hul paa Bylden. Blot Volf nu vil tage mig rigtig under Behandling og give mig ordentlig paa Rygstykkerne, saa vil der forhaabentlig blive Anledning til at skrive et Gjensvar.

I den forløbne Uge ere vi rykkede et stort Skridt videre. Lederne for Kredsforeningerne i Helligkors Sogn, Dr. Koch, Frk. Sørensen, Axelsen og Pastor Ifversen have besluttet at organisere Kredsforeningerne for Hedningemissionen paa det bibelske Menighedsgrundlag, saaledes at der kun optages Medlemmer paa en frivillig, aaben Bekjendelse, der holdes Kirketugt, og der vælges Ældste. Jeg var i Tirsdags samlet med disse Venner for at forhandle om denne Sag; og vi blev da enige om, at noget egentligt Menighedssamfund vilde vi næppe kunne danne uden videre uden at tage Hensyn til Præsterne, medens vi derimod jo have fuld Frihed til at indrette os, som vi ønske det, i Kredsforeningerne.

Midt i denne Maaned skal der holdes et Forhandlingsmøde i Marthahjemmet mellem alle Arbejderne i Guds Rige i Sognet og Præsterne. Vi have besluttet at lade alle Stridsspørgsmaal ligge og give Præsterne Indtryk af, at vi er en Skare, som kun vil deres Vel og Guds Riges Fremme, paa samme Tid ville vi kunne lære hinanden nøjere at kjende. Iøvrigt gri-

*) Ud fra spredte Begyndelser indviedes Marthahjemmet i Brohusgade i 1886 – takket være ikke mindst Kommunelærerinde Frk. Anna Sørensens Energi – til en Central for kristeligt-filantropisk Arbejde i Nordvestkvarteret paa Nørrebro.

ber Bevægelsen om sig. Det er fortalt mig, at Ussings Bog har gjort ikke saa lidt Virkning blandt de theologiske Studenter.

Det er underligt med Ussing; han, som seer saa klart i Theorien, kan synes i Praxis at være mindre klar; hans Menighedssamfund [i Vejlbj] er vistnok ikke helt solidt grundet. Netop fordi han er større i Theorien end i Praxis, er hans Plads herinde ved Universitetet.

Jonna rejser om nogle Dage til Herlufsholm for at ligge paa Landet; hun er ellers ganske rask; og nu er det gaaet i Orden med Christiansens, hvorover Mielches syntes at være rigtig glade.

Kjøbenhavn, d. 8. Juni 1890.

Det fornøjer mig, at I have havt Glæde af Obels Ophold [under et DMS-Møde]. Obel er saadan et barnligt, inderligt Menneske, som man strax kommer til at holde meget af, saa det er saa underligt at tænke paa, at Professor Buhl, som til Efteraaret skal være Professor i Hebraisk i Leipzig, har sagt, at der herhjemme kun var to Mænd, der kunde udfylde Professoratet i Hebraisk efter ham, nemlig Provst Skat Rørdam og Viggo Obel.

Jeg har paa Grundlag af [de 7 Punkter] udarbejdet et Udkast til en Organisation for Kredsforeningerne i Helligkors Sogn; dette Udkast har cirkuleret mellem os, der ville sætte Sagen i Gang derude; nu er det hos Ussing, for at han kan gjøre sine Bemærkninger dertil. Jeg begynder snart hveranden Søndag at holde Bibelsamtaler for Kredsforeningernes Medlemmer. Saaledes forberede vi den endelige Sammenslutning, som med Guds Hjælp skulde foregaa til Efteraaret.

Jeg har nu havt et meget langt Besøg af Pastor Løgstrup, og vi have drøftet mange Ting baade om Aarhusmødet og om de 7 Punkter; han gjorde Rede for, hvorfor Indre Mission ikke forstod dem, og flere af hans Bemærkninger var jeg helt glad ved, og som jeg skal skrive mig bag Øret, da de kunne blive af en vis Betydning for vort Arbejde for at vinde Indre Mission.

Med [et Brev fra Professor Erman i Berlin] fulgte det omtalte Exemplar af Ermans værdifulde Bog; og I kunne forstaa, hvor stor en Opmuntring det var for mig paa denne Maade at høre fra en Mand, som jeg seer saa meget op til. At han vil have mig til Medarbejder ved det store [Værk], som han omtaler, er jo en stor Ære. Men det er udmærket for mig saaledes at faa stillet en bestemt Opgave for mig.

Volfs Svar*) paa min Artikel er frygtelig tynd, og han gaer jo slet ikke ind paa selve Sagen, saa jeg har jo slet intet at svare derpaa. Saa maa jeg paa en anden Maade forsøge paa at faa Præsterne frem med deres Mening.

Kjøbenhavn, d. 15. Juni 1890.

Sidste Søndag hørte [jeg] Linnemanns Prædiken og idag har jeg ligeledes hørt ham. Imidlertid er det min Agt at blive ved at høre ham. Jeg vil have slaaet fast, hvorlænge en Præst kan staa med det frygtelige Ansvar overfor de udødelige Menneskesjæle uden at nævne Kristi Blod og Golgathas Kors; og saa skal jeg nok engang raabe Allarm paa den ene eller anden Maade, og det ikke bag hans Ryg men til ham selv.

Den kjære Ifversen er det eneste Lyspunkt derude i Sognet; han staaer paa aaben Gade, og prædiker, hvormeget han end overdænges med Sten og Lerkugler og raadne Kartoffler.

Da jeg har faaet [Udkastet] tilbage, har jeg taget fat paa anden forbedrede Udgave, som foruden til [dem, der kjender det] skal sendes til Friis Hansen, som jo nu er paa Bornholm.

Min sidste Artikel i »Fra Bethesda« har allerede virket paa det eneste Sted, hvor der var nogen Udsigt til, at den kunde virke her i Kjøbenhavn, nemlig hos Pastor Krag og hans Medarbejdere i Jakobs Sogn. I denne Uge skal der afholdes et Møde i Kirken, ved hvilket en Lægmand skal tale, og hvad jeg anseer for endnu betydningsfuldere: de have besluttet at holde Froprædiken i Kirken hver Søndag i Sommerens Løb og saa at forlægge Aftengudstjenesten fra Kirken til Østerfælled, hvor saa Kirkens Præster skiftes til at tale og hver Gang tillige en Lægmand.

Vennerne i Jakobs Menighedssamfund have længe talt om at bygge et Menighedshjem, men i en Samtale med Krag udtalte Biskop Fog, at han vilde modarbejde det af alle Kræfter, da man i saadanne Huse skældte Præsterne ud. Det er det nyeste nyt om vor Biskop.

Kjøbenhavn, d. 22. Juni 1890.

I Mandags var Mødet altsaa i Marthahjemmet med Kredsföreningernes Medlemmer, Søndagsskolearbejderne og Præsterne i Helligkorssogn. Det gik overmaade godt. La Cour indledede med en lille Tale om de kristnes almindelige Præstedømme. Derefter drak man The, og saa blev der talt

*) »Fra Bethesda« 1890, S. 390. Foruden det i Brev af 27. April omtalte gik Langes Artikel (»Fra Bethesda« 1890, S. 355) særlig ud paa en hyppigere Brug af Kirkerne, f. Eks. til Bibellæsninger og Hverdagsgudstjenester, samt at de overhovedet blev til friere Brug for Menigheden. Volfs ret korte Svar paapeger de dermed forbundne Vanskeligheder.

af Dr. Koch, Pastor Ifversen og Frk. Anna Sørensen, der alle talte ypperligt. Efter hvad jeg senere har erfaret, har Mødet gjort et udmærket Indtryk paa La Cour.

Iaftes var dernæst en snevrere Kreds af de mere ledende Mænd og Kvinder i Sognet samlede hos Schous for at tale nærmere om Samfundsdannelse. Disse Tanker ere jo ganske nye for de fleste, og det blev da ogsaa klart, at vi iaftes famlede os frem; der var omtrent Enighed om Nødvendigheden af Ældste, ogsaa om disses Virksomhed og Maaden at vælge dem paa; det vanskeligste Punkt var aabenbart det, om vi turde handle uden Præsterne. Ældstespørgsmaalet er af største Vigtighed, thi uden Ældste kan der ikke tænkes nogen Optagelse i Samfundet og heller ikke nogen Tugt.

Til Mødet i Frederiksborg har der nu meldt sig 180 Deltagere, hvilket Tal betydeligt overstiger vore Forventninger.

Kjøbenhavn, d. 29. Juni 1890.

Den 13. Juli skal jeg tale paa Østerfælled sammen med Pastor Krag og den 15. i Ynglingeforeningen. Sidste Søndag skal der have været et Par Tusinde Mennesker samlet paa Fælleden for at høre Krag.

Kjøbenhavn, d. 6. Juli 1890.

Iforgaars og igaar har jeg opsat et Brev til Linnemann, i hvilket jeg siger min Mening rent ud om hans Forkyndelse. Det er ikke min Mening at afsende det, forinden jeg nøje og alvorligt har overvejet hvert enkelt Ord.

Jeg lider virkelig under den Opgave at skulle foreholde Linnemann hans Ansvar; paa den ene Side synes jeg, at jeg har ingen Ret dertil, men paa den anden Side tør jeg ikke lade være for de Menneskers Skyld, som han er sat iblandt, og hvis Nød raaber mod Himmelen: jeg har nu hørt ham flittigt i nogen Tid, og har hørt opmærksomt efter, for at jeg ikke skulde dømme overilet. Hvis jeg ikke en skønne Dag gaaer til ham personlig og taler med ham, saa maa Brevet jo afsted.

Hvor faaer man ikke undertiden Lyst til at rende fra det hele og søge Hvile i et andet Samfund, f. Ex. Methodisterne eller Irvingianerne; og dog, det kan jeg jo ikke gjøre, hvis Gud har givet mig en Opgave i Folkekirken, og det er da det, som jeg forstaaer endnu.

I Løngangsstræde har jeg ikke været i lange Tider. Det gaar trægt og smaat derinde, og der er store Vanskeligheder at kjæmpe med. Sladder og

Klikkevæsen flourer, og den allerstørste Vanskelighed er den, som jeg i sin Tid har fremhævet i »Fra Bethesda«, at Menigheden, som skal optage de vakte, mangler. Nissen har ikke Syn for denne vigtige Sag, og han tager sig kun meget lidt af Virksomheden derinde; Hamre er for svag og upraktisk til at gaa i Spidsen.

Kjøbenhavn, d. 13. Juli 1890.

Sidste Søndag Eftermiddag gik jeg virkelig, som jeg antydede i mit Brev, op til Pastor Linnemann for at tale med ham om hans Prædiken. Vi fik virkelig en længere Samtale, i hvilken jeg fik Lejlighed til at betone for ham, hvor forskjelligt vi saa paa Forholdene og paa Opgaverne. Jeg gik jo diplomatisk til Værks, saa jeg haaber ikke, at jeg har stødt ham bort; i ethvert Tilfælde skiltes vi, idet vi begge udtalte Haabet om en anden Gang at gjenoptage Samtalen.

Jeg længes af mit ganske Hjærte efter at komme til at tage fat paa Opgaven, der venter i Helligkors Sogn. Paa den anden Side bliver jeg ofte ængstelig ved den Kamp, som forestaaer om Forstaaelsen af Menighedens Liv og Ret. Atter og atter dukker det prøvende Spørgsmaal op i mig: »Har du nu ogsaa Lov til at indtage en saa fremskudt Stilling i denne Kamp, paa-tager du dig ikke derved et Ansvar, som du i Længden ikke vil kunne bære?« Det er jo farligt for det personlige Kristenliv, om man vover sig for langt ud, saa man ikke med sit Liv indestaaer for sine Ord.

Kjøbenhavn, d. 20. Juli 1890.

Med vore Menighedsplaner i Helligkors Sogn gaaer det op og ned; desværre ere flere af Vennerne blevne modløse og mene ikke, at vi tør gjøre noget uden Præsternes Medvirkning. Axelsen og jeg holde fast paa, at vi skulle begynde ganske smaat til Oktober, hvadenten Præsterne ere venlige eller sure. Saameget staaer klart for mig, at jeg kan ikke paa nogen Maade indtage nogen ledende Stilling i det lille Menighedssamfund, da jeg nødvendigvis maa bevare min fulde Frihed overfor Præsterne.

August 1890—Juli 1891

Første nordiske Studentermøde med kristeligt Program i Hillerød. Broderkredse. Lægmandsudvalget dannes og træder frem paa Bethesda-mødet 15. Okt. Helligkors Menighedssamfund. 2' Rejse til Berlin.

Frederiksborg. Søndag, d. 17. Aug. 1890.

Nu er Størstedelen af vore Gjæster rejst. Vi have haft en Række herlige Dage, som vist sent ville blive glemte af Mødets Deltagere. Vi vare c. 170 Deltagere: 77 Danske, 68 Norske, 23 Svenske, 1 Tysker og 1 Amerikaner. Der udviklede sig for hver Dag, der gik, et inderligere og hjerteligere Broderforhold mellem os alle. Foredragene og Samtalemøderne gave os rige aandelige Velsignelser og styrkede vor Tro og vor Kjærlighed. Der har i et Par Dage hersket en frygtelig Mavepine blandt Deltagerne, vistnok beroende paa daarligt Drikkevand.

Kjøbenhavn, d. 21. Aug. 1890.

Nu er jeg da kommet i Ro efter Frederiksborgmødet. Den Velsignelse, som vi have erfaret, overgik al Beskrivelse og alle de vildeste Forhaabninger. Jeg skriver et Par Artikler om Mødet til »Fra Bethesda«.

Den Forhandling, som absolut var den vigtigste, var sikkert den om Arbejdet for Guds Rige blandt Studenter, den var overordentlig lærerig og oplysende især for os Danske ved de Meddelelser, som Nordmændene og Svenskerne gav om, hvad de havde sat igang. Vi Danske kunde ikke andet end skamme os, fordi vi havde ligget paa den lade Side, men nu brænder det i os, og der er flere Ting igjære, som med Guds Hjælp skulle komme igang og bære Frugt. I Akademisk Missionsforening skulle vi nu forsøge at gjøre nogle extra Anstrængelser for at drage de unge Studenter, som nu snart komme til Byen til os. Sandsynligvis bliver jeg Viceformand i den i Vinter, da Obel maa trække sig tilbage i Ro i Anledning af Konkurrencen om Professoratet. Jeg kommer da ikke til at virke i Løngangsstræde, da Tiden ikke vil tillade det.

Kjøbenhavn, Lørdag Morgen, d. 23. Aug. 1890.

Det første, som jeg sætter til Papiret denne Gang, skal være en Hjærtens Tak for Ferien, som gik derhjemme saa hyggeligt og roligt i eders Kreds.

Jeg skal idag fortælle lidt om en Omvendelse, som har vakt stor Glæde i de evangeliske kristnes lille Kreds. Firmaet Adolph's Enke ejes nu af de to unge Brødre Adolph. Den ene af disse Brødre gik for circa halvandet Aar siden i Kirke og hørte Slotspræst Poulsen; en af dennes Prædikener handlede om Nødvendigheden af selv at søge Sandheden i Bibelen, men han skammede sig for at gaa ind til en Boghandler og købe et nyt Testa-

mente, og han kom i Tanker om, at han idetmindste i sin Tid havde ejet et, men han fandt det ikke; efterhaanden glemte han det, indtil han en Søndag atter hørte Poulsen minde om den samme Sag. Han begyndte forfra at lede efter sit Ny Testamente, og han fandt det. Han læste nu flittigt deri. Da faaer han for circa 3 Maaneder siden fat paa Rosenius' »Vejledning til Fred«; han bliver dybt greben; for 3 Uger siden overgav han sig til Jesus og er nu det lykkeligste Menneske paa Jorden. Forleden Dag hørte jeg, at paa Børsen, hvor han hver Dag har Forretninger, kan han ikke tie stille, men vidner om sin Frelzers Naade.

Der er Tegn til, at Rosenius skal faa Indgang blandt det kristne Lægfolk herinde. Dermed forberedes der en Revolution herinde, som Præsterne nok skulle faa at føle; thi derved vil Lægfolket faa Ørene opladte for, hvad det egentlig er, som Præsterne prædike, og hvad det er, som de desværre undlade at prædike. Det rene, klare Evangelium høres saare sjældent i vore Kirker.

Mange gaa herinde med det Ønske, at Landmissionen skal købe Bethesda og overtage Virksomheden herinde. Bestyrelsen herinde har ganske været ude af Stand til at faa Bethedas Gjæld betalt. Der tænkes saa smaat paa at faa Vilh. Beck interesseret for Tanken om at erobre Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn, d. 31. Aug. 1890.

Hjærtens Tak for eders kjære Brev. I det samler I gloende Kul paa mit Hoved, idet I ikke med et Ord omtaler min Glemsomhed med Hensyn til den 28. Aug.

I Torsdags holdt vi Krigsraad, for at lægge Planen for akademisk Missionsforening og for den paatænkte Virksomhed blandt Studenterne. Jeg blev Viceformand i akademisk Missionsforening; Pastor Fenger er jo Formand og har været det fra dens Stiftelse, men han kommer aldrig mere til Møderne, ikke engang til Bestyrelsesmøderne, derfor hviler hele Ledelsen og Ansvarret paa Viceformanden. Vi begynde strax med at slaa et stort Slag, idet vi den 10. Septbr. afholde et offentligt Studentermøde i Studenterforeningens store Sal for at gjøre de unge Studenter opmærksomme paa akademisk Missionsforening og paa, at den ønsker at være Centrum for det kristelige Liv blandt Studenterne. Westergaard og Torm skulle tale. Det opbyggelige Element ville vi have mere frem ved vore Sammenkomster.

Paa Onsdag samles alle Deltagerne (de Danske), som vare ved Frederiksborgmødet. Det er da tillige Meningen at indbyde til at være med i

Broderkredse paa forskjellige Steder i Byen; vi have 5 forskjellige Steder, hvor der vil kunne begyndes, og hvor vi have passende Ledere.

Angaaende Arbejdet i Helligkors Sogn, da staaer alt jo endnu ved det gamle. Vi have paa tænkt hveranden Søndag Aften at holde en Bibelsamtale i Marthahjemmet, for at de kristne kunne styrkes og opbygges. Noget udadgaaende Arbejde tør vi næppe tage fat paa endnu og vi have heller ikke Kræfter dertil. Det eneste Lokale, som vi kunne bruge, er Bethlehemskirken. Desværre gjøre de kirkelige Autoriteter Indvendinger imod, at Bethlehemskirken maa anvendes til Missionsmøder, hvor Lægmand tale. Det er mildest talt en Skandale.

I Løbet af Efteraaret vil der blive nedsat den længe ventede Kommission til Overvejelse af de kirkelige Forhold i Kjøbenhavn. Det er Resultatet af den ifjor begyndte Lægmandsbevægelse herinde. Vi have ikke stort Haab om, at en saadan Regeringskommission vil kunne udrette noget videre; men der er altid den store Fordel derved, at Sagen kommer frem for Alvor ogsaa i Almenhedens Bevidsthed, og forhaabentlig vil der blive en livlig Forhandling i Blade og Tidsskrifter. Vor lille Kreds har jo paa tænkt en Pengeindsamling til Kirkers Opførelse; men iaftes, da vi var samlede hos Westergaard, kom jeg med mine Betæneligheder i saa Henseende. Jeg protesterede mod, at vi skulde indsamle Penge til Brug for Staten, for at bygge Kirker, som Staten skulde eje, og som Staten skulde forsyne med Præster, muligvis altsaa døde Præster; det er meningsløst, at de troende ofre Penge for at redde Kjøbenhavn, naar Scavenius skal disponere over dem. Jeg foreslog derfor at oprette et Kirkefond som en privat Forening, der væsentlig skulde støtte sig til Indre Mission paa Landet. Pengene skulde da anvendes til at ansætte yngre Præster herinde som Missionspræster med den Opgave at virke i et bestemt Distrikt med Sogneprestens Billigelse med det Maal at faa et Sogn oprettet og en passende Kirke bygget. Det bliver Dag for Dag mere klart, at den kjøbenhavnske indre Mission er *dødsdømt*.

Kjøbenhavn, d. 7. September 1890.

Da jeg var færdig med Brevet til eder i Søndags, tog jeg fat paa at udarbejde det i Brevet omtalte Forslag, og det cirkulerer nu blandt Korrespondancekredsens Medlemmer.

Dr. Koch er meget ivrig for, at der skal begyndes en Virksomhed med Vækkelsesmøder og dermed sammenhængende Husbesøg i Helligkorsogn; han vil leje en lille Sal derude og saa tage fat og søge at faa nogen Hjælp

af jævne tarvelige kristne derude, som han vil lade aflægge korte Vidnesbyrd. I Forbindelse med denne Virksomhed vil han sætte en Virksomhed for Totalafholdenhed. Det er en Erfaring fra andre Lande, at gennem en Virksomhed for Totalafholdssagen kan man faa fat i Mændene, som ellers er saa vanskelige at naa.

Der er nu gjort Skridt til Oprettelsen af 4 Broderkredse blandt Studenter til fælles Læsning i Skriften og fælles Bøn. Paa 4 forskellige Steder i Byen samles vi hveranden Uge for at bestyrke og opbygge hverandre. Det er sikkert Vejen, ad hvilken Gud vil komme de danske Studenter til Hjælp; han vil først besøge saadanne smaa Kredse, som ville samles i hans Navn.

Guds Aand har noget for med os herinde i Kjøbenhavn; det er ikke godt at vide, hvorledes det vil udvikle sig, men den guddommelige Ild har dog kastet en Gnist ind i mange Sjæle.

Kjære Forældre! Tak for eders Kjærlighed, som endog den 28. Aug. vilde skjule Syndens Mangfoldighed.

Kjøbenhavn, d. 14. September 1890.

Ugens Betydning har for mig særlig været den, at den har bragt for Dagen to skønne Resultater af Frederiksborgmødet. Først et stort Møde i Studenterforeningens Sal i Onsdags, hvor Westergaard og Pastor Torm talte. Der var omkring 300 unge Studenter tilstede. Studenterforeningens store Gildesal, som ellers gjenlyder af Drikkeviser, fyldtes den Aften af Salmesang. Westergaard talte ganske glimrende; Torm talte ogsaa udmærket.

I Torsdags samledes »Broderkredsene« for første Gang paa fire forskellige Steder. Her var vi 9. Jeg havde været lidt ængstelig for, hvorledes det skulde gaa, da jeg var bange for, at Samtalen skulde blive mere om Theologi end om personlig Kristendom. Men Gud skal have Tak for, at han sendte sin Aand iblandt os: Forholdet til Jesus og til hvad han har gjort for os, var Emnet for vor Samtale. Et Par af de yngre Deltagere fortalte aabent og ærligt, at de endnu ikke havde erfaret Saligheden ved at hvile i Kristi fuldbragte Gjerning.

Pastor Ifversen vil nu tage fat paa at danne et Menighedssamfund derude tiltrods for sine to overordnede Præster.

Kjøbenhavn, d. 21. Septbr. 1890.

Nu rykker Kirkemødet nærmere, som skal holdes i Bethesda i Oktober. Disse Møder, mener man, har en saa overordentlig Betydning med Hensyn

til at befæste Enigheden mellem Grundtvigianerne og Indre Mission, men jeg har endnu ikke kunnet opdage et saadant Resultat. Jeg er ogsaa mest tilbøjelig til at tro, at en saadan Enighed, om den virkelig kunde opnaaes, vilde skade Guds Riges Sag i vort Land; thi begge Partier vilde da miste betydeligt i Handlekraft, naar de saaledes blev tvungne til at tage kunstige Hensyn til hinanden, og der vilde utvivlsomt snart danne sig nye Partier.

Naar man saaledes sidder Dag for Dag og sørger over Menighedens og Guds Riges Forfald i vor store By, saa faaer man jo saa mange Idéer; og det er da ogsaa gaaet mig saaledes, at jeg har udkstet den ene Plan efter den anden. Det er nu godt nok at sidde og være saadan en Projektmager og udklække smukke Planer, men det vilde være tusinde Gange bedre at udrette noget; men der kniber det; indtil Dato er ikke en eneste af mine mange Projekter bragt ud i Virkeligheden; men der er dog Tegn til, at de Tanker, som jeg ogsaa kjæmper for, begynde at trænge ud i større Kredse. Det store Spørgsmaal blandt de troende over hele Landet er for Tiden dette: Kjender du Samfundslivet?

Kjøbenhavn, d. 28. Septbr. 1890.

Philologisk Samfund skal til Foraaret udgive en Samling Smaaafhandlinger. Jeg har faaet Opfordring til at skrive noget; jeg har tænkt paa at se at faa Tid til at skrive noget om den store Sphinx ved Gizeh, som har en ganske interessant Historie.

Iaftes var den snevre Kreds af Venner af Kirkesagen samlet hos Westergaard. Det var en betydningsfuld Aften. Vi forhandlede om at foretage et overordentligt vigtigt Skridt, nemlig ved det kommende Kirkemøde i Oktober at træde frem med en Opfordring om at støtte et Kirkefond for Kjøbenhavn, som vi haabe at faa stiftet paa Fredag i en større Kreds af Venner. I den Anledning skal der under Kirkemødet afholdes et privat Møde, hvortil vi sammenkalde et Par Hundrede Præster og Lægfolk fra Landet, som vi søge at interessere for Sagen. Dette Møde skal holdes paa Kirkemødets første Dag om Aftenen; den anden Dag under Diskussionen lægges Sagen frem for hele Forsamlingen ved Mødet om Formiddagen, og om Eftermiddagen Kl. 4 holdes der saa et specielt Møde for Sagen.

Der er udarbejdet Statuter for dette Fond og dets Bestyrelse. Der tænkes ikke alene paa at bygge Kirker, men tillige paa at ansætte og lønne Præster samt paa i det hele taget at afhjælpe kirkelige Savn. Westergaard brænder i lys Lue for Sagen; han er i Virkeligheden et storartet Menneske; det er en ligefrem utrolig Energi og Kraft, som han er i Stand til at ud-

folde; hans Arbejdskraft er udtømmelig, og hans Frimodighed svigter ham aldrig. Han er og bliver Hovedmanden i Bevægelsen; men at finde 6 Mænd, der kunne staa ved hans Side i denne Kamp, bliver ikke let. Dr. Koch er der; men jeg tør vistnok ikke være med; jeg mener, at jeg er langtfra Opgaven og Ansvaret voksen, og jeg er bange for, at jeg paa visse afgjørende Punkter kommer til at skade Sagen, f. Exempel, naar der bliver Tale om at forhandle med Præsterne, da jeg sikkert er for radikal og mangler ganske de nødvendige Egenskaber. Dog hvis Gud vil have Sagen frem, saa maa han jo ogsaa sende Mændene.

Naar vi saaledes ville handle uden at spørge Præsterne til Raads og uden at lade os lede af dem, vil det sikkert heller ikke mangle paa haarde Domme over os. Overhovedet vente vi ingenlunde at faa saa store Summer.

29. Sept. meddeler Moderen, at Harald Ostenfeld har fortalt dem, at Ussing søger Valby og har været hos »unge Jacobsen« om det.

Kjøbenhavn, d. 5. Oktbr. 1890.

I Fredags besluttede den lille Kreds, som har arbejdet i det sidste Aar for Kirkesagen her i Kjøbenhavn at *skride til Handling*. Det blev overdraget at finde sex Mænd og med dem at danne en fast Komité for at indsamle Penge og anvende dem til at forsyne Kjøbenhavn med Kirker og Præster. Paa Kirkemødet træder denne Komité frem, støttet af den omtalte lille Kreds paa c. 30 Mænd.

Dette Møde i Fredags var paa en særlig Maade velsignet af Herren. Vi kom til det med stor Ængstelse, da vi vidste, at der blandt Vennerne var adskillige, som vare opfyldte med Betæneligheder. Westergaard og jeg mødte før de andre og bad sammen til Gud om, at han vilde komme os til Hjælp. Mødet forløb i den mest velsignede Aand, og al tilsyneladende Uenighed forvandlede sig til fuld Enighed i *alle* Punkter. Det var som et Mirakel af Gud for mine Øjne, hvorledes to af Vennerne, sam hver fra sit Synspunkt angreb vort Forslag, efter en ganske kort Forhandling støttede det og viste sig særlig ivrige for at fremme det. Denne Aften var for mig et Vidnesbyrd om, at Gud har taget Sagen i sin Haand som sin egen, og at vi nu maa lyde ham og følge ham i Tro.

Westergaard er et vidunderligt Menneske, han har en overordentlig Tro til Gud og stor Ydmyghed i hans Tjeneste. Jeg har en bestemt Følelse af, at man voxer i Tro og Kraft ved hans Side.

I Tro til Gud tør jeg nu gaa med i Udvalget; Mødet i Fredags var en stor Hjælp for mig, og idag fik jeg Brev fra Westergaard, hvori han bl. a.

skriver: »Jeg gaaer ud fra som givet, at Du gaaer med i Udvalget. Her gjælder det at gribe til, og Du er kaldet, jeg skal og maa have Dig med.« Jeg mener at turde tage dette som en Befaling fra Gud. Vi haabe paa Fuldmægtig Bangert, Murmester J. F. Hansen; Dr. Koch er med, men vi mangle altsaa endnu to. Vi tænke paa Grosserer Adolph, men den syvende maa Gud sende os.

Hvis denne Afhandling [om Sphinxen] lykkes for mig, haaber jeg derved at faa Mod til at skrive flere om det gamle Ægypten for et større Publikum.

Kjøbenhavn, d. 12. Oktbr. 1890.

I Fredags blev paa et lille Møde Grunden lagt til et Menighedssamfund i Helligkors Sogn. Ifversen havde indbudt c. 20 Mænd, næsten alle Familiefædre af Haandværker- og Arbejderklassen, bosiddende i Sognet, og paa dette Møde blev Sagen forelagt af Ifversen og Axelsen. Imorgen 8 Dage samles Kredsen igjen for endeligt at beslutte at staa sammen og for at bede sammen til Gud om, at han vil udpege Mænd til Ældste.

Hjærtet hopper i mig af Glæde over, hvad der paa denne Maade er begyndt; det er jo det, som har været Maalet for min Stræben i det sidste Par Aar, det begyndte med stor Uklarhed hos mig, det var mig næppe klart, hvad det var, som der manglede; saa kom Korrespondancebogen, som klarede ikke saa lidt, og medens vi nu herinde i det sidste Aar have kæmpet for Sagen, har den klaret sig mere og mere; skjønt er det nu at staa ved Begyndelsen til Handling.

Ogsaa paa et andet Punkt staa vi nu ved Handlingens Dag. Den lille Komité paa 7 Medlemmer, som vil træde frem paa Kirkemødet og begjære Menighedens Tillid og Støtte til at afhjælpe Kjøbenhavns kirkelige Nød, er nu dannet. Der maa nu tages fat for Alvor; vi have allerede sluttet en Overenskomst med »de unge Pigers Forening til Opførelse af smaa Kirker i Kjøbenhavn«, den vil stille alle de Pengemidler, som den indsamler, til vor Raadighed, saa at vi kunne disponere over dem efter de Planer, som vi lægge. I Løbet af Vinteren, naar Bethlehemskirken er helt betalt, vil vi faa den overdraget med alle Rettigheder og Pligter.

Det er alligevel mærkeligt at se, hvorledes Ilden ulmer rundt omkring. Præsterne Krag og Volf have jo nylig været paa Færde i Indre Missions Tidende for at slukke den Ild, som troende fra Kjøbenhavn have optændt ved at paastaa, at der intet Samfundsliv fandtes i Kjøbenhavn. De to Præster have tilstrækkelig vist, at de desværre slet ikke kjende de virkelige Forhold herinde.

Jeg er nu i fuld Gang med Papyrus Prisse, som jeg, hvis alt gaaer vel, nok kan blive færdig med til midt i November. Nu skulde jeg altsaa se at afslutte et Arbejde, som har strakt sig over 5 Aar.

I denne Uge kommer jo Kirkemødet. Paa Tirsdag Aften samles Ussing, Friis Hansen og 7-Mands-Udvalget hos Koch for at overlægge Sagen og bede sammen. Udvalget bestaar af Westergaard, Fuldmægtig Bangert, Dr. Koch, Grosserer Levinsen, Grosserer Adolph, Grosserer Borgen og mig.

Kjøbenhavn, d. 19. Oktbr. 1890.

Det har været en saare bevæget Uge, som nu er forløben; men der er stor Grund til at takke Herren for hvad han har udrettet iblandt os. Kirkemødet gik godt, der var ligesom en ny Luftning over det, der blev fra mange Sider kaldt paa Menigheden, og det var mærkværdigt at lægge Mærke til, i hvilken Grad de Tanker, som vor lille Kreds har kæmpet for, bane sig Vej og slaa igjennem. Vi havde jo arrangeret et Extramøde Onsdag Kl. 6 om Kjøbenhavns aandelige Nød. Westergaard talte aldeles storartet der og greb alles Hjærter; derefter talte Ussing i et længere Foredrag, som ved sine klare Tanker gjorde et dybt Indtryk. Derpaa begyndte en levende Forhandling, i hvilken 14 Talere havde Ordet. Af Kjøbenhavns Præster sluttede Holck og Rørdam sig til os, medens Schepeleern, Stiftsprovst Rothe og mærkelig nok Krag ikke mente, at det stod saa galt til, som Westergaard havde fremstillet Sagen. Schepeleern var øjensynlig fornærmet og han frabad sig Beklagelser over de kjøbenhavnske Præster. Flere Præster fra Landet udtalte deres Sympathi for vor Sag, og jeg havde ogsaa Ordet for at protestere mod Præsternes beroligende Udtalelser og betone, at vi Lægfolk fik meget mere at se af den sande Tilstand end Præsterne.

Vi havde efter Mødet en Forhandling [med] de mest fremragende Indre Missions Præster og Lægfolk fra Landet, som tilsagde os deres Hjælp og Støtte med Pengeindsamlinger og gav os adskillige gode Raad. En lignende Forhandling med en Del grundtvigske Præster førte ikke til noget Resultat.

Iaftes var Udvalget samlet, og vi besluttede da strax at antage Pastor Steinthal i London som lønnet Sekretær og Rejsepræst, hvis han vil. Westergaard er Udvalgets Formand, Koch Næstformand og Adolph Kasserer.

Kjøbenhavns Præster kunne maaske delvis vindes, men det skeer næppe førend efter en længere Kamp. Adskillige Højærværdigheder ville utvivlsomt lægge ud imod os og forsøge at reducere vort Program til Sværmeri.

Indre Mission herinde vil se skævt til os, da vi vistnok uden at ville det kommer til at unddrage den en Del Pengemidler; men maaske vi netop ad den Vej kunne erobre den. Jeg anseer det slet ikke for usandsynligt, at Indre Mission og Bethesda en skjøn Dag som en moden Pære falder i Skjødets paa os.

Sagen vil blive lagt frem i Vinterens Løb herinde i offentlige og private Møder. Vi have allerede faaet Tilbud fra Oberst Keyper, at deres Hus staar til Tjeneste; hos Grev Moltke kan Sagen lægges frem for en Kreds af adelige. –

Kjøbenhavn, d. 26. Oktbr. 1890.

Jeg kommer ikke og hører Ussings Foredrag *), da Tiden ikke vil slaa til. Forreften er der pakfuldt af Mennesker.

I akademisk Missionsforening har der endnu aldrig været et saadant Liv som iaar. Vi have holdt 3 Møder; Antallet af tilstedeværende har ved disse været c. 130, c. 90, c. 110; og ellers have vi i tidligere Aar maattet nøjes med c. 30-40 tilstedeværende. Antallet af Ikke-Theologer, som ere Medlemmer, voxer ogsaa stadigt.

Menighedssamfundet i Helligkors Sogn blev dannet i Mandags; vi valgte strax 3 Ældste. Der skal holdes Samfundsmøder to Gange om Maaned. Der skal oprettes en Menighedskasse, som deles i 4 Dele: til Hedningemissionen, til de fattige blandt Medlemmerne, til Samfundets Udgifter og til et Byggefond med Henblik paa engang med Tiden at faa et Menighedshus.

Paa næste Søndag begynder Dr. Koch og jeg Missionsmøder ude i Helligkors sogn paa Marthahjemmet, vi ville, om alt gaaer vel, holde to om Maaned, hveranden Søndag. Der indbydes til disse gjennem Søndagskolerne i Sognet; paa denne Maade slippe vi forhaabentlig for saadanne Mennesker, som løbe fra det ene Møde til det andet.

Kjøbenhavn, d. 2. Novbr. 1890.

Imorgen skal jeg sammen med [Ussing] og Westergaard og Pastor Steen spise til Middag ude hos Oberst Keypers. Pastor Steen er i denne Tid ifærd med at danne et Menighedssamfund i Johannes Sogn men desværre paa helt uholdbare Grundsætninger. Han vil samle de kristne i Sognet, som arbejde for Guds Rige, og ingen maa optages i Samfundet, som ikke vil paatage sig en eller anden Gjærning. Derved udelukkes de fattige kristne,

*) 6 apologetiske Foredrag paa Universitetet om »Kampen mellem Tro og Vantro i vore Dage«.

som hverken have Tid eller Kræfter til at arbejde og som allermost trænge til Samfundslivets Velsignelser. Ganske vist er det bedre end ingenting, og vi maa for saa vidt glæde os derover. Ikke desto mindre gjælder det gamle Ord, at det bedre er det godes Fjende, og derfor maa Pastor Steens Indretning ogsaa bekæmpes, indtil han tør adlyde det ny Testamentes udtrykkelige Befalinger.

Meningen med dette Middagsselskab er vistnok iøvrigt, at Fru Keyper vil have noget nærmere at vide om, hvad Lægmandsudvalget vil og arbejder paa. Hun er fra gammel Tid en af de ledende Missionsvenner herinde, og hendes Mand er Medlem af Indre Missions Bestyrelse.

Lægmandsudvalget er nu færdigt med en kort Redegjørelse for, hvad vi ville, som bliver trykt i denne Uge, og som skal sendes til alle Præster i hele Landet og til alle de kirkelige Blade.

Der gaar Rygter om, at der om kort Tid vil blive rettet et alvorligt Slag mod hele den Menighedsbevægelse, som har sit Udspring af Korrespondancebøgerne. Jeg længes efter at se, hvad det bliver, og jeg haaber, at det ikke udebliver. Thi jeg er overbevist om, at det, som Bevægelsen just har manglet, er Modstand; Ussings Bog er endnu ikke bleven imødegaaet og angrebet. Mouriers, Westergaards og mine Artikler om »Menigheden« ere ikke modsagte.

Kjøbenhavn, d. 16. Novbr. 1890.

Steinthal kommer hertil fra London, for at vi kunne faa en Konference med ham.

Iaften skal Koch og jeg holde Møde paa Marthahjemmet. Vi vente jo ikke saa stort Besøg, men kunde vi blot faa fat i en enkelt i en alvorlig Samtale efter Mødet, saa vilde det være skjønt.

Kjøbenhavn, d. 23. Novbr. 1890.

Westergaard har været hos et Par større Grundejere for at tale med dem om Grunde til Kirkebygninger; det vilde maaske næppe være umuligt at faa foræret en Grund.

Den kirkelige Kommission, som skal overveje de kirkelige Forhold i Kjøbenhavn, er nu nedsat. Desværre er dens Sammensætning langtfra saa heldig, som ønskeligt var; den kommer til at bestaa af følgende 7 Mænd: Højesteretsadvokat Liebe, Formand, Stiftsprovst Rothe, Provst Skat Rørdam, Pastor Volf, Overretsassessor Larsen, Borgmester Hansen og Westergaard. Der var tidligere Tale om, at der skulde være 9 Medlemmer, nemlig foruden de nævnte Oberst Keyper og Pastor Krag. I saa Tilfælde vilde vi

have 3 Meningsfæller i den foruden 2 halve Venner [Rørdam og Volf]. Westergaard har nu foreslaaet, at Lægmandsudvalget skal holde Møde lige saa ofte som Kommissionen, og saa vil han hver Gang drøfte med os Kommissionens Forhandlinger Skridt for Skridt, for at han hele Tiden kan have en Støtte i Ryggen. Et Gode er det, at den ogsaa kan komme til at forhandle hele Lønningsspørgsmaalet; først vilde Biskoppen ikke, at dette Spørgsmaal maatte med ind i Kommissionens Forhandling. Sagen er i Virkeligheden den, at hvis Spørgsmaal om Præsternes Lønninger ikke maa røres, saa kan Kommissionen ingen Vegne komme med det allervigtigste Spørgsmaal, nemlig Sognedelingen.

Det glæder mig, at I ikke slaa Tanken om smaa Sammenkomster f. Ex. for en lille Kreds af unge Piger ud af Hovedet. Jeg vilde helst fraraade, at der kommer en Præst med, det vil altid trykke Frimodigheden. Det skulde jo heller ikke gjærne have Udseende af et Slags Møde men mere af en hyggelig Sammenkomst.

Kjøbenhavn, d. 30. Novbr. 1890.

Det har været alvorlige Arbejdsdage men ogsaa festlige for mig, thi jeg har i dem lagt sidste Haand paa Papyrus Prisse.

Imorgen skulle vi have Møde i Menighedssamfundet; sidst blev der optaget 8 nye Medlemmer, som alle havde været hos en af de Ældste og aflagt Bekjendelsen. Optagelsen foregaar med en vis Højtidelighed; den af de Ældste, som leder Mødet, læser visse Stykker af de apostoliske Breve og beder for de, som optages, samt gaaer hen til hver enkelt af dem, nævner dem ved Navn og rækker dem Broderhaand.

Kjøbenhavn, d. 7. December 1890.

Vort Program er nu udsendt til alle Præster i Landet, vækker ogsaa Modsigelse: en stor Mængde Præster kunne ikke se andet, end at vi ville have en Frikirke oprettet i Kjøbenhavn, og det sætte de sig imod med Hænder og Fødder. Andre se dybere og forstaa, at Sagens Kjærne er Menighedsbevægelsen, og de se derfor skævt til den Westergaard-Lange-Kragske Bevægelse, som Professor Frederik Nielsen kalder den. Paa Lørdag holder Lægmandsudvalget et Forhandlingsmøde i Bethesda for en indbudt Kreds; da der ogsaa bliver indbudt de 34 Præster, som underskrev Adressen til Ministeriet, bliver det ikke let for os syv Lægmand til klare os overfor de højlærde særligt paa det ene Punkt om Ejendomsretten til Kirkerne. Dertil kommer, at vor Ordfører Westergaard ikke er nogen stor Diplomat; Koch vil utvivlsomt egne sig langt bedre til at føre Sagen

overfor Præsterne, medens Westergaards Lige aldrig kan findes til at føre Sagen overfor Menigheden.

I Tirsdags havde Harald Ostenfeld Bryllup, og jeg var med; det var ganske hyggeligt; da der var syv Præster tilstede, er det jo let at forstaa, at der blev holdt Taler i Massevis, og ikke mindre end 8 Sange blev af-sunget.

Det er glædeligt at se, hvorledes Interessen for Hedningemissionen er i Tiltagende. Dansk Missionsselskab tænker mere og mere paa en Mission i Kina, hvilket glæder mig overordentligt, da vi ligefrem trænger til lidt frisk Luft i Missionsarbejdet; thi i Indien er det i Virkeligheden trist; Missionærerne er uenige og Arbejdet er forkludret.

Kjøbenhavn, d. 14. December 1890.

Lægmandsudvalgets Forhandlingsmøde med indbudte Præster og Lægfolk er opsat indtil videre; vi foretrække at vente, indtil vi have noget positivt at komme frem med. Foreløbig arbejde vi paa en Plan, der gaaer ud paa at faa de dertil skikkede Kateketer i de store Sogne gjort mere selvstændige, at give dem et Tilskud til deres Løn, saa at de ikke behøve at undervise, paa den Betingelse, at Sognepræsten saa overlader dem et vist lille begrænset Distrikt.

I Onsdags stod Slaget i Indre Missions Bestyrelse, og Resultatet blev, at Oppositionen tabte Slaget; de andre vilde ikke paa nogen Maade have Ussing herover. I Onsdags benyttede man Lejligheden til at sige hverandre Sandheden, men Pastor Volf var egentlig den, der med sin Fredsommelighed gjorde Ulykker; han søgte at dække over den Kløft, der virkelig findes i denne mærkelige Bestyrelse.

Gudrun kan altsaa ventes hertil med Dampskibet Onsdag Morgen, og holder Juleaften sammen med Mielches. Jeg har iøvrigt Invitation til hende fra Schou og hans Hustru om at komme der Juleaften; men det gaaer jo ikke an for Jonnas Skyld. Jeg tilbringer Juleaften der sammen med Axelsen.

Kjøbenhavn, d. 21. December 1890.

Jeg har idag været til Alters sammen med den juridiske Kandidat, som jeg har skrevet om. Gudstjenesten i Bethlehemskirken trækker altid længe ud, da der hver Søndag er en Mængde Nadvergjæster, det er imidlertid det hyggeligste Sted at søge Nadveren, da der samles saa mange troende Venner der.

Ugens Begivenhed har ubetinget været Mødet iaftes. Tanken opkom

hos Medlemmer af Broderkredsene om at afholde et opbyggeligt Møde før Juleferien. Vi fik da en Sal i Bethesda iaftes. Der samledes c. 40 unge Studenter, og den unge Pastor Torm indledede Samtalen, som havde til Emne: Vi have fundet Messias. Det er aabenbart, at det er gennem saadanne Møder, at vi skulle rekruttere vore Broderkredse.

Kjøbenhavn, d. 23. December 1890.

Atter en Juleaften borte fra Hjemmet, og dog ikke borte, thi vi kunne jo ikke lade være at mødes alligevel i Tak til Gud for det, som Julen bringer os. I vide jo, hvor I have os, begge eders Børn, imorgen Aften, mellem brave, varmhjærtede og kjærlige Mennesker; og vi kunne saa levende hensætte os i Stuen derhjemme ved det runde Bord, hvor I sidde saa hyggeligt, vi have saa mange Juleaftens Minder derfra, at ingen nye Indtryk vil kunne udslette dem.

Kjøbenhavn, d. 28. December 1890.

Jeg skal nu fortælle eder et og andet af det, som vi have oplevet, Gudrun og jeg. Juleaften hos Schou, Juledag til stor Koncert hjemme hos Organist Beck sammen med Axelsen, 2. Juledag paa Bjerregaard fra Middag af, og nu igaar var Jonna, Ella og Gudrun hjemme hos mig om Eftermiddagen, og om Aftenen var Gudrun og jeg henne hos Dr. Koch til The og til et opbyggeligt Samtalemøde bagefter. 2. Juledag var jeg paa Magdalenehjemmet om Formiddagen og holdt Opbyggelse; det er altid rart at tale derude.

Gudrun talte til mig om, at der havde dannet sig et Konsortium for at købe Gaarden derhjemme. Som I jo let ville kunne forstaa, interesserer det mig i høj Grad, da det jo kommer til at staa i Forbindelse med Spørgsmaalet, om I komme herover.

Kjøbenhavn, d. 4. Jan. 1891.

Iaften skal jeg tale i Marthahjemmet. Det er den tungeste og vanskeligste Prædikeplads, som jeg endnu har været paa. Dorskhed og Ligeegyldighed hviler over Folk; der er saa godt som ingen troende, der komme og ved deres Nærværelse drage Guds Aand ned i Forsamlingen. Alligevel er jeg vis paa, at Guds Velsignelse skal aabenbare sig derude.

Menighedssamfundet vokser langsomt men forhaabentlig sundt og sikkert. Vi maa nu til alvorligt at tænke paa at faa et Arbejde sat igang; thi ellers bliver Væxten ikke ved at være sund. Vi tænke foreløbig paa at besætte Kochs Søndagsskole med Kræfter fra Menighedssamfundet, efterhaanden som de viser sig; saa kan Samfundet maaske efterhaanden overtage

Søndagsskolen som sit Barn og sin Ejendom. Ligeledes maa vi snart begynde paa en regelmæssig Virksomhed i Retning af Husbesøg og Uddeling af Skrifter. Møderne paa Marthahjemmet maa ogsaa ved Lejlighed overgaa til Samfundet, saa at de holdes i dets Navn og ikke i Indre Missions som nu.

Kjøbenhavn, d. 5. Jan. 1891 Kl. 11 Aften.

Just nu har Jonna og jeg fulgt Gudrun ombord. Vi holdt Aftenbøn paa Skibet sammen. Gudrun fik 5 Uldtæpper over sig og er forsynet med Portvin, Proviant ogsaavidere, saa hun klarer sig nok.

Kjøbenhavn, d. 18. Jan. 1891.

Efter Underretninger, som jeg har faaet fra Mr. Griffith i London, er jeg tilbøjelig til at antage, at det vilde være af største Betydning for mig at tage til London og være der en Maaned. Med det første begynder jeg sammen med Schou og hans Hustru at tage Undervisning i at tale Engelsk hos en indfødt Englænder. Jeg læser jo Engelsk med Lethed, men Udtalen er jeg slet ikke inde i.

Hvad I skrive om Ejendomshandelen, interesserer mig meget; jeg haaber, at det maa gaa i Orden. Er den gamle Tanke at bo i Vejlbj Krat helt opgivet? Eller maaske ender det med, at I kommer herover. Det skulde jeg blive glad ved; thi hvor godt jeg end har det, saa har jeg dog intet *Hjem*.

Kjøbenhavn, d. 25. Jan. 1891.

Igaar afleverede jeg det første Afsnit af min lille Bog om Sphinxen til Trykken. Jeg er overordentlig glad ved at være kommen i Forbindelse med Erman, som sikkert er Nutidens dygtigste Ægyptolog. Jeg haaber ligeledes at komme nærmere i Lag med Englænderen Griffith, med hvem jeg allerede har vexlet Breve.

Naar I ogsaa dvæle ved Tanken om muligvis at ville flytte herover, saa maa jeg jo ogsaa have Lov dertil. Hvad jeg skrev sidst, at jeg intet Hjem har, er alvorligt ment. Jeg har mere og mere havt Lejlighed til at lægge Mærke til, hvor skadeligt det i Længden er, intet Hjem at have; Livet i et Pensionat gjør en egenkjerlig, thi man staaer slet ikke i noget inderligt Forhold til de Mennesker, som man boer sammen med. I kunne maaske vanskeligt forstaa, at skjønt jeg nu har været 9 $\frac{1}{2}$ Aar borte fra Hjemmet, saa længes jeg virkelig mangan Gang efter Hjemmet, og nu er Længselen tildels en hel anden end i Begyndelsen. Der kommer Tider i Livet, da Maskinen gaaer istaa, og just i saadanne Tider savnes Hjemmet mest.

Det Hjem, som jeg trænger til, eller rettere, som jeg vilde glæde mig usigeligt ved at være i og nyde godt af, er just ikke det Hjem, som Mænd i min Alder se hen til, et Hjem ved en Hustrus Side. Jeg har endnu ikke truffet den Kvinde, som kunde blive min Hustru, og jeg er ikke saaledes stillet pekuniært, at jeg kunde gifte mig. Nej, jeg tænker paa Barndoms-hjemmet; det kan jeg ikke voxte fra; Livet sammen med dem, der elskede mig, førend jeg kunde elske dem, der banede Vejen for mig, borttog Hindringer fra min Vej, vaagede over mig, kan ikke erstattes hverken ved et nok saa stort og skjønt Arbejde eller ved et nok saa lykkeligt Familieliv; saaledes staaer det i ethvert Tilfælde for min Tanke.

Jeg vilde nok give noget for at være med eder om at lægge Planer. Hvad Gudrun skal faa at bestille, det troer jeg slet ikke bliver saa svært at finde ud af. Jeg holder paa Østerbro, saa er vi længst borte fra Familievrøvlet og midt i en levende Menighed, og der kan man komme til at bo lidt roligt og landligt. Vi vilde nok kunne klare os med en 5 Værelses Lejlighed, da jeg ikke behøver mere end et Værelse, naar jeg kan faa et Par Reoler anbragt andetsteds.

I Udvalget for Kirkesagen tænke vi nu stærkt paa at leje en Grund i Johannes Sogn for en vis Aarrække og paa den at opstille en Jærnkirke, der vil kunne rumme 800 Mennesker. Vi staa i Forhandling med Præsterne i Sognet og med Cand. theol. Holt, som nu er ansat som Kateket derude.

Kjøbenhavn, d. 1. Febr. 1891.

I Torsdags Eftermiddag sluttede jeg »Sphinxen«; jeg har gjort mig megen Umage med Stilen og Sproget, saa Bogen ikke skal blive trættende at læse. Jeg har nu begyndt et Arbejde af en helt anden Art, nemlig en Undersøgelse over de ægyptiske Pronominers Brug; maaske vil jeg kunne benytte denne Afhandling til en Doktordisputats.

Forresten hørte jeg igaar, at Biskopperne have været hos Kongen for at forlange Scavenius' Afgang; saa nu vil Tiden vise, hvem der saa skal være hans Efterfølger.

Westergaards Hustru ligger meget syg i disse Dage; hun er opgivet af Lægerne, og baade hun og han ere forberedte paa, at de maa skilles for en Tid. Hun er kun 34 Aar gammel; de har to Børn, en Datter paa 9 Aar og en lille Dreng paa 2½ Aar.

Om kort Tid kommer der et Opraab fra Lægmandsudvalget om 25000 Kroner; vi have faaet en Grund paa Nørrebro, som overlades os til Afbenyttelse gratis i en Række af Aar.

Kjøbenhavn, d. 8. Febr. 1891.

Nu længes jeg naturligvis efter eders næste Brev; den Dag, da der saa kommer Brev om, at No. 20 paa Guldmedgade er solgt, raaber jeg Hurra!

Jeg har i nogen Tid tænkt meget over, hvorledes det vil kunne lade sig gjøre at vække Publikums Sans for de offentlige Bibliothekers Betydning, saa at der kunde danne sig en virkelig offentlig Mening i Retning af en ny Bygning for det kongelige Bibliothek. Kultusministeren har fornylig sagt, at en ny Bygning til Bibliotheket maa blive den sidste af de mange Nybygninger under hans Departement.

Der er nu oprettet Kontrakt mellem Johannes Sogns Præster, Udvalget for Kirkesagens Fremme og Kand. Holt angaaende hans fremtidige Virksomhed. Vi vente, at vi til Efteraaret kan erhverve en ny Kraft i Møllerup, som til Sommer bliver Kandidat; han skulde saa anbringes paa lignende Maade i Matthæus Sogn, hvor Sognepræsten stiller sig velvilligt til vore Planer. Iøvrigt se vi med Længsel frem mod Kommissionens Resultat, da der synes at være Udsigt til, at der kan blive gjort noget fra Autoriteternes Side.

14. Febr. skriver Moderen, at det er saa dejligt, hendes Mand nu ikke mere skal rejse sine Ture til Sverrig, men kan blive hjemme; han har lejet Lagerplads et Par Steder. Til April skal de ud af Lejligheden.

Kjøbenhavn, d. 15. Febr. 1891.

Hjærtens Tak for Eders Brev med den store og glædelige Efterretning om Gaardens Salg. No. 20 er jo den bedste og anseeligste Ejendom i [Guldmed]Gaden, og det kan da vel ikke blive saa vanskeligt at finde en god Kjøber til den. Saa er I fri, og saa kommer I herover!

At Fader er indtagen i Fru Schou, kan jeg godt forstaa. Hun er ogsaa et sjældent Menneske; hun er saa jævn og naturlig, tænker saa lidt paa sig selv og taler aldrig om sig selv; hun besidder en overordentlig Energi og Offervillighed og er helt ud et med sin Mand. Hun er jo fra et fornemt, rigt og fint dannet Hjem, men det er Kristendommen, der har gjort hende til det, som hun er. Axelsen og jeg ere i egentlig Forstand Husvenner; vi have derfor ogsaa Lejlighed til at forstaa Værdien af disse to Mennesker, som begge ere saa originale, at de misforstaaes af de fleste.

Fru Westergaard døde i Torsdags Aftes. Det er jo et forfærdeligt Slag for vor stakkels Ven, som nu staaer ene med to Børn. Iaftes vare vi, hans nærmeste Venner, samlede, da Liget skulde føres til Kapellet; vi sang nogle

Salmer, Pastor Krag bad en Bøn, og Westergaard selv talte og bad. I Begyndelsen kunde han næsten ikke for Graad, men efterhaanden brød Troesvisheden og det levende Haab frem og gjorde ham stærk og fattet, og det var mere en Tak end en Bøn, som han sluttede med. Mere og mere bliver det min inderlige Overbevisning, at Westergaard skal bruges til noget stort og mærkeligt for Guds Rige i Danmark.

Der gaaer Rygter om, at Ussing skal være Præst i Valby. Der siges, at Jakobsen har opfordret ham til at søge Embedet. Det bliver en temmelig vanskelig Stilling, han vil faa ved den Kirke. Den er bygget for Penge, der ere tjente ved bayersk Øl, og en meget stor Del af Sognets Beboere have deres Existens i Afhængighed af Bryggerkongen. Han vil jo sikkert trække mange Tilhørere herinde fra Byen. Kirken bliver saa fin, at de fattige Mennesker i Valby vistnok med Nød og Næppe tør komme der.

Kjøbenhavn, d. 1. Marts 1891.

Forleden Dag fik jeg min Papyrus Prisse tilbage fra Berlin med et venligt Brev fra Prof. Erman. Han skriver der blandt andet:

»Deres Transkription er meget rigtigere end min, som jeg ganske vist »udarbejdede for 10 Aar siden. Jeg har kun fundet følgende Steder, paa »hvilke jeg vilde rette Deres Text, og det er næsten alle Ændringer, som »De selv har foreslaet i Deres Bemærkninger . . . Hvis ikke Griffith »havde fundet det andet Haandskrift, vilde jeg raade Dem til at udgive »Deres Arbejde, men under de nuværende Omstændigheder er det natur- »ligvis bedre, at De venter.«

I Onsdags besluttede Bestyrelsen for Dansk Missionsselskab at begynde en Mission i Kina.

Kjøbenhavn, d. 8. Marts 1891.

Det gjør mig ondt at høre, at [Ussing] synes at være ilde berørt af, at Indre Missions Bestyrelse ikke vilde have ham til Missionspræst. Det er langt fra sikkert, at Friis Hansen kommer herind som Missionspræst; til Dr. Koch har han skrevet, at han sandsynligvis vil svare Nej.

Koch er nu bleven Formand for Indre Missions Søndagsskoleudvalg, og han har begyndt at arbejde for en Løsrivelse af Søndagsskolerne fra Indre Mission. Hans Mening er, at faa de Menigheder, i hvis Sogne de enkelte Søndagsskoler ere, til at overtage dem og underholde dem.

Kjøbenhavn, d. 15. Marts 1891.

Jeg arbejder for Tiden af al Kraft paa en Fremstilling af de ægyptiske

Pronominers Grammatik. Det er et vanskeligt og omfattende men meget interessant Emne.

Kjøbenhavn, d. 22. Marts 1891.

Hvis alt gaaer efter Planen, saa faaer jeg meget travlt til Efteraaret med at lægge alt tilrette til at ansøge Carlsbergfondet om Penge til et Ophold i London. Jeg maa opgive et bestemt Arbejde, som jeg vil gjøre; det vil jeg kunne gjøre, naar jeg har været i Berlin i Sommer. Saa er der to bestemte Opgaver, som jeg vil kunne løse i London.

Endelig er da min lille Bog [om Sphinxen] udkommen; nu vil det vise sig, om der er nogen, der vil læse den. Det er her gaaet mig som tidligere. Saalænge jeg arbejdede paa Bogen, saa interesseredes jeg af Opgaven og glædede mig ved den; men nu, da den er udkommen, interesserer jeg mig ikke mere for den, jeg gider ikke engang læse den.

Kjøbenhavn, d. 5. April 1891.

Saa nu sidder jeg igjen her paa min Kvist. Glad var jeg ved at være hjemme i det gamle Hjem endnu en Gang, førend det ganske forsvinder.

Sidste Søndag blev der uddelt 40.000 Opraab om Bidrag til en Jernkirke ved Kirkedørene i Kjøbenhavn; alligevel var Mødet i Tirsdags i Bethesda ikke særlig godt besøgt. Westergaard og Krag talte; der blev tegnet Bidrag til et Beløb af c. 1400 Kroner. Jeg tvivler ikke om, at det nok skal lykkes at faa Pengene ind. Nu har Steinthal i London sagt afgjort. Ja til at blive Udvalgets Sekretær; men han kan næppe komme førend til Efteraaret.

Tanken om en ny Biblioteksbygning bliver ganske lagt til Side af [Folkethings]Udvalget. Dette er mere end sørgeligt, men hvad der er endnu mere fortvivlet er, at ingen af de Videnskabsmænd, som daglig benytte Bibliotheket, og som ikke kunne undvære det, rører en Haand eller skriver en Linie for at oplyse om de sande Forhold og for at oplyse om den Fare, som truer hver Dag, saalænge Danmarks Bogskatte gjemmes i en saa elendig Bygning som den nuværende. Bibliotheket er jo nemlig sammenbygget med 3 meget brandfarlige Bygninger.

Kjøbenhavn, d. 12. April 1891.

Iaftes besluttede Lægmandsudvalget at antage Mollerup til Efteraaret som Missionær og at arbejde for at faa ham ordineret snarest muligt og ansat i en Virksomhed i Matthæus Sogn. Til Efteraaret har Udvalget altsaa allerede 4 Mennesker i Arbejde, Holt, Ifversen, Mollerup og Steinthal.

Til samme Tid vil vi forhaabentlig have 2 Kirker, Jernkirken og Bethlehemskirken. Det er jo ikke saa lille et Resultat efter et Aars Forløb; men med Guds Hjælp skulle vi komme videre endnu i det næste Aar.

Kjøbenhavn, d. 19. April 1891.

Ugens Begivenhed for mig er et Brev, som jeg igaar modtog fra Prof. Erman i Berlin. Jeg havde forelagt ham en Opfattelse af et interessant grammatisk Punkt. Nu skriver han til mig:

»Med Objektssuffixerne er det gaaet komisk nok. De ere samtidig »forstaaede af Dem, af Sethe og af mig som værende Possessivsuffixer. »Hvis vi vare Assyriologer, saa vilde vi strides om, hvem af os der havde »forstaaet Sagen en Dag før de andre; men da vi ere Ægyptologer, ville »vi glæde os ved, at vi alle 3 ere paa den rigtige Vej.«

Han har i mange Aar arbejdet paa en gammelægyptisk Grammatik, og han er derfor det naturlige Midtpunkt. Jeg har derfor stadigt sendt Erman, hvad jeg havde samlet til saadanne Punkter, som han har beskjæftiget sig med.

Friis Hansen har været herovre for at tale med Pastor Volf angaaende Pladsen som Missionspræst; han mente, at hans Samvittighed bandt ham til Bornholm.

Den aandelige Bevægelse blandt Studenterne synes at faa Fart. Bevægelsen har endnu ikke slaaet ud i nogen kjendelig Vækkelse; men den kjen-des mest paa, at de troende blive sig selv bevidste og finde hverandre; de fyldes med større og større Lyst til at arbejde paa Guds Riges Komme blandt deres Kammerater.

Iaften skal jeg for sidste Gang i Vinter tale i Marthahjemmet; imorgen Aften holder jeg Bibellæsning i Menighedssamfundet; paa Tirsdag taler jeg i akad. Missionsforening, paa Onsdag have vi Møde i Broderkredsen; paa Torsdag skal jeg i Syforeningen, hvor jeg ikke har været i 3 Uger. Paa næste Søndag skal jeg tale paa Magdalenehjemmet, og den paafølgende Søndag taler jeg for Kirkesagen paa Frederiksberg.

Kjøbenhavn, d. 26. April 1891.

Jeg haaber, at I allerede har det nogenlunde hyggeligt i den nye Lejlighed. Saa er det vel Mening, at der strax skal tages fat paa Gaardens Nedrivning og Gadeanlægget.

Iaftes stod Listen over Ministeriets Rejsestipendier i Berl. Tidende, men jeg var ikke iblandt dem, men jeg spekulerer naturligvis nu paa, hvorledes

jeg alligevel kan komme til Berlin. Jeg søger da om 14 Dages Permission som Tillæg til min Ferie, og tilbringer da 4 Uger i Berlin og 14 Dage i Aarhus.

Med Indsamlingen til Jernkirken gaaer det nogenlunde. Forhaabentlig vil Menigheden paa Østerbro selv tage Sagen i sin Haand at skaffe en Kirke opført derude inden altfor lang Tids Forløb.

Schou tænker nu paa at søge bort fra Byen; han kan ikke holde Tilstanden herinde ud, og hans Samvittighed lider under meget af det Arbejde, som Præstegjæringen herinde fører med sig.

Kjøbenhavn, d. 3. Maj 1891.

Der er i akademisk Missionsforening nedsat et Udvalg, der skal fremme alt, hvad der kan falde ind under Ordet »Studentermision«. Dette Udvalg har nu begyndt at arbejde for at skaffe de unge Studenter Logis hos troende Familier; og der bliver sendt et Cirkulære rundt til Skolerne, i hvilket der gjøres opmærksom paa akademisk Missionsforening som et Samlingssted for de troende Studenter.

Kjøbenhavn, d. 10. Maj 1891.

Med Indsamlingen til Jernkirken gaaer det fremdeles ganske godt. Iøvrigt vil der allerede fra Juni Maaned af blive paabegyndt Gudstjeneste under aaben Himmel paa vor Kirketomt. Pastor Holt vil tale der hver Søndag Eftermiddag Kl. 6.

Kjøbenhavn, d. 17. Maj 1891.

Jeg glæder mig meget ved at høre, at I befinde eder godt i det nye Hjem, og at det er hyggeligt i alle Maader; at I have den lille Have, er jo egentlig meget rart. Hvor skulde ellers Moders Blomster ligge paa Landet?

Vald. Schmidt foreslog mig forleden Dag at ansøge Staten om en treaarig Understøttelse til mine ægyptologiske Studier; det kan jeg dog ikke tænke paa foreløbigt. Sagen er den, at disse grammatiske Undersøgelser, som er min Specialitet tage sig ikke ud som noget videre i udenforstaaendes Øjne; de synes dem noget temmelig ligegyldigt Pilleri. Og dog er det ganske sikkert den allervigtigste Opgave indenfor den ægyptologiske Videnskab at vinde fuld Klarhed over det gamle Sprogs Bygning. Hvis jeg skal faa Statsunderstøttelse, vil det være ganske nødvendigt, at jeg kaster mig over et Emne, som forstaaes af det større Publikum.

Paa Grundlovsdagen holder Menighedssamfundet i Helligkorssogn Skovtur og offentlig Missionsmøde ved Taarbæk Kapel, ved hvilket Pa-

stor Ifversen og jeg skulle tale. Det vil blive den første Gang, Menigheds-samfundet træder offentlig frem.

Kjøbenhavn, d. 24. Maj 1891.

Endelig er der kommen en klar Afgjørelse paa Spørgsmaalet om Sommerrejsen. Jeg kan intet Tillæg faa til min Ferie, begrundet i de sørgelige Tilstande ved Bibliotheket.

Vi fik altsaa ingen Lønningsforbedring sidste Aar, idet Folketinget gjorde et frygteligt Vrøvl, og forlangte, at Bibliothekets Personale skulde arbejde længere daglig. Det vil let forstaaes, at disse Planer har sat hele Personalet i Oprør. Det allerværste er, at vi risikere, at Bruun svarer Ministeriet uden først at forhandle med Personalet; Bruun er jo paa mange Maader mærkværdig selvraadig.

Nu bliver Spørgsmaalet for mig: Skal jeg rejse til Berlin i 14 Dage? Hvis I synes om det, vil jeg beslutte mig til Berlinerrejsen, særlig da jeg allerede for længere Tid siden har skrevet til Erman, at jeg vilde komme.

Kjøbenhavn, d. 31. Maj 1891.

Paa Bibliotheket har Personalet vundet en Sejr, vi have faaet Bruun til at opgive sin Tanke om at forlænge Arbejdstiden.

Mollerup gik ikke op til Examen, han blev bange i sidste Øjeblik og venter nu til Jul.

Kjøbenhavn, d. 7. Juni 1891.

Min Stilling overfor mange af de kirkelige Spørgsmaal er en saadan, at jeg allerhelst maa holde mig borte fra store offentlige Forsamlinger, hvor ens Udtalelser, naar de ikke falde sammen med Flertallets, meget let blive misforstaaede. Min Virksomhed er derfor mere i det stille, og jeg søger i Samtaler og Forhandlinger med Enkeltmand at virke for mine Anskuelser; derved udretter jeg i Længden mere.

Kjøbenhavn, d. 14. Juni 1891.

Saa har Rygtet altsaa Ret, at Ussing ikke kommer til Valby. Paa en vis Maade glæder det mig; thi jeg troer næppe, at det vilde blive den rette Plads for Ussing. Befolkningen i Valby er saa dybt nedsunken i Død og Vantro, at der skal en Mand til at raabe den op, som kan tage fat saa at sige i Skjortærm; der er et grovt Arbejde at gjøre derude, som vistnok ikke ligger særligt for Ussing. Værre synes det mig at være at Friis Hansen nu endelig har sagt Nej til at blive Missionspræst herinde.

Kjøbenhavn, d. 21. Juni 1891.

Paa Tirsdag Morgen rejser jeg altsaa, og er efter Bestemmelsen i Berlin Kl. 9 Aften; jeg tager ind paa det kristelige Hospits, men allerede paa Onsdag haaber jeg at kunne leje mig et Værelse for 14 Dage. Paa Grund af den knapt afmaalte Tid har jeg belavet mig paa strængt Arbejde.

Berlin, d. 24. Juni 1891.

Klokken er nu 7 $\frac{1}{2}$ Morgen, og der kan nu blive en Snes Minutter, som ikke kunne anvendes bedre end paa at begynde paa et Brev til eder.

Kl. 4 $\frac{1}{2}$. Jeg er nu flyttet ind i min egen kjønne lille Stue. Paa Museet har jeg altsaa været, og en Arbejdstid paa 5 Timer har jeg klaret. Jeg mødte ligesom sidst en overordentlig Velvilje baade fra Ermans og de andre Embedsmænds Side. Prof. Erman spurgte mig strax idag, om jeg havde nogen Bestemmelse for min Aften; hvis ikke, bad han mig komme hjem til sig. Jeg sagde naturligvis Ja med Glæde og Tak.

Det gik helt brilliant med min nye Frokostmaade. Jeg havde nogle Kiks og noget Chokolade med mig paa Museet, og det spiste jeg under mit Arbejde. Paa den Maade spilder jeg ingen Tid. Godt Vand kan faaes paa Museet.

Skjønt jeg i Kjøbenhavn aldrig drikker Øl, saa tilstaaer jeg, at jeg har et godt Øje til det velsmagende tyske Øl, og til min Mad nyder jeg med Velbehag en Seydel.

Berlin, d. 26. Juni 1891.

Hos Erman var jeg altsaa i Onsdags Aftes. Han har en livlig og venlig ung Hustru og 2 Smaapiger, som jeg strax blev Onkel til. Der kom samme Aften 2 Englændere, som ligge her i Berlin og studere hos Prof. Erman. Den ene er Præst, den anden en ung Skotte. Erman vil have mig til at udgive min Transskription af de gamle Berlinerpapyruser; men det vover jeg ikke.

Den unge tyske Kejser er ikke afholdt, saavidt man kan skjønne; han siges at have bragt Usikkerhed og Famlen ind i alle Forhold, nærmest fordi han personlig vil blande sig ind i alt muligt. Han vil være sagkyndig paa alle Omraader. Man har et Mundheld om ham, der lyder saaledes: »Der liebe Gott weiss alles, aber der Kaiser weiss alles besser«.

Berlin, d. 27. Juni 1891.

Man kan leve overordentlig billigt her i Berlin. Om Middagen spiser jeg for Exempel i Rathhauskeller og faaer en stor Tallerken Kjødsuppe

med Ris, en stor og god Kjødret og et Glas Øl for 75 Pf., dertil kommer 10 Pf. til Opvarteren. Naar jeg kjøber for 25 Pf. af de bedste Kiks og for 25 Pf. Brudchokolade, saa kan jeg spise Frokost i 3 Dage, altsaa for 17 Øre om Dagen, dertil et Glas Mælk 10 Pf.

Berlin, d. 29. Juni 1891.

Igaar skulde jeg møde hos Prof. Erman Kl. 8 for at overvære en Undervisningstime i hans Hjem. Det var i allerhøjeste Grad lærerigt og interessant at overvære. Men om muligt endnu mærkværdigere og endnu mere imponerende var det at lægge Mærke til de geniale Bemærkninger, som den ene af hans Elever, en ganske ung Mand ved Navn Sethe, gjorde.

Fru Erman kom nu ind med Smørrebrød og Øl til Frokost, medens Erman udviklede sine Planer for Dagen, som gik ud paa, at vi skulde tage os en Udflugt til Spandau til Fods og tilbringe Dagen i det grønne. I hele 2 Timer støvede vi afsted. Nærved Spandau kom Ermans Hustru, Børn og Svigermoder til Vogns og stødte til os. Vi fik noget Middagsmad, og hen paa Eftermiddagen gik hele Selskabet ind i Skoven, hvor vi lejrede os i en Grøft og legede med Ermans 2 Smaapiger, som gjerne vilde trille »Vater« og »Onkel Lange« ned i Grøften. Kl. 10 kom vi her tilbage til Berlin efter 2 Timers Marsch, og med stor Glæde kunde jeg takke Erman for denne prægtige Udflugt.

Thi, som I let kunne forstaa, blev der forhandlet meget undervejs, af hvilket det vigtigste for mig vistnok maa siges at være, at Borchardt foreslog mig, at vi skulde slaa os sammen om at udgive de gamle Berlinerpapyruser, hvilket jeg jo med stor Glæde gik ind paa. Englænderen Griffith skal med i Kompagniet, da han er meget dygtig til at læse denne gamle Skrift.

Jeg har det i alle Maader som Fisken i Vandet, og kan derfor arbejde med fuld Kraft.

Berlin, Onsdag d. 1. Juli 1891.

Jeg har jo nu atter havt Lejlighed til at ærgre mig over den Maade, hvorpaa vore ægyptiske Oldsager i Kjøbenhavn ere opbevarede. De bedste Ting ere indmurede i Bispegaardens Port og blive efterhaanden ødelagte af Vejr og Vind. Det vilde blive en ganske net Samling, naar man forenede hvad der findes i Antiksamlingen, i Thorvaldsens Museum og i Bispegaarden.

Berlin, d. 3. Juli 1891.

Borchardt kom Kl. 2½ og foreslog mig, at vi om Eftermiddagen skulde gennemgaa den første af de gamle Berlinerpapyruser for at have det bedst

mulige fælles Grundlag for vore Undersøgelser. Vi sad fra 5¹/₂ til 10¹/₂ med et Par Afbrydelser til Aftensmad o. l. Vi blev da lige færdige med den første af de 4 Papyruser. Jeg lærte uhyre meget, thi Borchardt som jo i Aarevis har kunnet undersøge selve Originalerne, har paa mange Steder læst rigtigere end jeg. Kun paa ganske enkelte Steder har jeg det rigtige, medens Borchardt ikke har seet det. I kunne tro, at disse 5 Timers Arbejde var drøjt, saaledes at sidde anspændt og sammenligne Tegn for Tegn og drøfte enhver lille Streg og Prik i Papyrusen.

Berlin er for Tiden det Sted i hele Verden, hvor Ægyptologien drives paa den grundigste og mest videnskabelige Maade.

Berlin. Søndag, d. 5. Juli 1891.

Alt i alt betragtet har jeg havt stor Glæde af mit Ophold og tillige stort Udbytte ikke alene gennem Museumsstudierne men ogsaa ved den personlige Omgang med Collegaerne hernede. Med særlig Glæde seer jeg hen til Aftalen mellem Borchardt og mig om Udgivelsen af de gamle Papyruser.

Nu kommer jeg vel hjem til eder i den gode Jordbærtid, eller maaske den falder senere. Jeg længes efter at sidde med eder i den lille Have, hvor I synes at have anbragt Bænkene, som i gamle Dage stod i Gaarden. Der kan jeg tænke mig Fader med sin gamle Pibe og Moder og Gudrun med Haandarbejdet ja nu er vel sagtens Jonna der ogsaa.

Juli 1891—August 1892

Forlovet med Jonna Mielche. Jesuskirken indvies med Ussing som Spr. Forhandlinger hos Ussing. Nazarethkirken (Vandrekirken) indvies med Holt som Præst. Wilders Besøg. Studenterhjemmet stiftes. Rejse til London.

Kjøbenhavn, d. 27. Juli 1891.

Nu sidder jeg igjen paa min Kvist med mine Bøger og Papirer; nu begynder igjen den ene Dag at ligne den anden. Hjærtens Tak for Ferien og for al eders Kjærlighed, den hjælper mig saa udmærket til at drive, naar jeg har Lov til det, og til atter at tage fat, naar Dagen kommer.

Jeg glæder mig i høj Grad til atter at samles med Brødrere i Menighedssamfundet. Efter Axelsens Sigende gaaer det godt. Nu faa vi jo vort eget rummelige Lokale til Oktober Flyttedag; og saa kunne vi udvide vor

Virksomhed i betydelig Grad; der paatænkes da at holde Samfundsmøde en Gang hver Uge, og desuden offentlige Missionsmøder, Søndagsskole, Syforening osv. Jeg er den, som det nærmest paahviler at ordne de offentlige Missionsmøder, da jeg er Samfundets Evangelist; jeg maa derfor se mig om blandt Brødrene for at finde Medhjælpere, helst jævne Haandværkere.

Kjøbenhavn. Lørdag d. 1. Aug. 1891.

Jeg haaber, at dette Brev maa finde eder i god Behold paa Warbergs Hotel. Forhaabentlig vække [Gudrun og Jonna] ikke et uslukkeligt Nationalhad mod Danmark ved deres forbavsende Svømmefærdighed, som de glædede sig til at udstille for den svenske Dameverden i dannebrogfarvede Svømmedragter!

Det er en dejlig rolig Tid; jeg bliver ikke forstyrret, thi »alle Mennesker« have jo Ferie, jeg faaer ingen Breve, thi alle Mennesker tro, at jeg er paa Ferierejse. Fra Morgen til Aften med Undtagelse af Bibliothekstiden sidder jeg over Pyramidetexterne.

Jeg har i denne Sommer gjort en vigtig Opdagelse angaaende mig selv, nemlig at jeg hidtil har været for meget afhængig af Bøger og har stolet for lidt paa min egen Evne til at løse Vanskelighederne. Derfor er jeg fast besluttet paa at gjøre mit Arbejde med Pyramidetexterne paa fuldstændig bar Grund uden at ændse, hvad der hidtil er skrevet derom. Dette gik op for mig ved at se, hvorledes Berlinerægyptologerne arbejdede. Jeg har været paa gode Veje til at blive Vald. Schmidt No. 2, en Videnskabsmand med mange Kundskaber men uden Mening og uden videnskabelig Methode. Erman skylder jeg min videnskabelige Vækkelse.

Moderen skriver 12. Aug., at hun er glad over at have forberedt Jonna ved at omtale Hans' Følelser for hende, da det ellers kunde komme saa overraskende, og 14. Aug. i Brev til »Hans og Jonna« udtrykker hun sin Taknemlighed over, at »den unge Pige, som altid har staaet os saa nær, ja jeg tør sige, som hørte hun os til, hende kan vi nu omfatte med Forældres Kjærlighed, og lille kjære Jonna, af vort hele Hjerte velkommen som vort Barn«.

Kjøbenhavn, Lørdag Aften d. 15. Aug. 1891.

Jeg er lige kommen hjem fra Jonna, og I kunne da nok forstaa, at jeg er i Stemning til at fortælle eder, at jeg er saare glad og lykkelig.

Først Tak for Eders Kjærlighed og eders Villighed til at høre paa mine Betæneligheder, medens I var her. De kom igjen om Tirsdagen, og hver Gang jeg vilde sende Brevet, syntes der at melde sig nye Tvivl og Vanskeligheder; men endelig gik jeg selv ud Onsdag Eftermiddag med det

og lagde det i Oberstens Postkasse. Jeg sov godt om Natten, hvilket Mejborg ikke kunde forstaa bagefter, da jeg fortalte ham det; og da jeg kom hjem fra Bibl. i Torsdag laa Jonnas Svar og Brev fra Obersten i Brevkassen. Jeg sendte da strax eder Meddelelsen af en Fejltagelse paa et 4 Øres Kort, og ilede efter at have faaet lidt Middagsmad ud til Jonna, som jeg traf ene. Hendes skriftlige Svar var saa klart og saa overbevisende, at vi kunde falde hinanden om Halsen og ikke behøvede længere Forklaring.

Baade Obersten og Fruen tog imod mig med den største Kjærlighed og Tillid. Da jeg kom hjem om Aftenen skrev jeg rundt til [forskjellige]. Kort udsende vi ikke. Igaar gik vi ud til Christiansens for at iagttage Virkningen af denne Bombe. I Gangen faldt Sine om Halsen paa mig og kysede mig og græd af Glæde, og hun blev Dus med Jonna, næsten inden vi fik os anbragt paa Stole. Christiansen straaled og var meget lykkelig. Vi slippe for alt, hvad der hedder Forlovelsesgilder, hvor man plejer at udstille Forlovede som udenlandske Dyr.

Jeg spadserer jo baade Morgen og Eftermiddag med Jo., og holder Ferie lige saa længe som hun. Vi ere lykkelige ved hinandens Side, og allerlykkeligst om Aftenen, naar vi efter en Dags Samvær og Samtale sige Farvel og Tak til hinanden. Saa sige vi et langt Farvel i Entréen!

Hils Gudrun mange Gange fra mig. Sig hende, at det er dejligt, at det inderlige Forhold mellem Jo. og hende kan blive ved uforstyrret ja om muligt endnu inderligere.

Kære søde Tante!

Blot et Par Ord vilde jeg gerne have med for at sige dig: »Der er ingen, der har det saa godt som jeg!« Tusind Hilsner til Onkel, som jeg helst vil kalde ham, og selv hilses du saa inderligt fra din glade og taknemlige

Jonna.

21. Aug. beder Moderen om, at Jonna, i hvert Fald foreløbig, ikke maa læse hendes Breve, uden at hun selv rigtig ved, hvorfor.

Kjøbenhavn, d. 22. Aug. 1891.

Som I jo let kunne tænke eder, er Ugen hengaet paa den Maade, at vi have været sammen til enhver disponibel Tid; om Morgenen have vi spadseret, om Eftermiddagen ligesaa, og Aftenen har jeg tilbragt paa Erik Menveds Vej. Jo. er kjær, og jeg glæder mig ved at opdage nye og værdifulde Sider hos hende. Vi have endnu idag havt en Samtale, som har bragt

os stor Velsignelse, og som har aabenbaret mig tydeligere end noget andet, hvilken Skat jeg har faaet i hende.

Vi maa jo stille os paa Diæt i Retning af at være sammen; om Morgenen følger jeg Jonna til hendes Skole, og jeg faaer derved en udmærket Motion, Søndagen kunne vi jo tilbringe sammen, men ellers bliver der jo kun af og til en Aften eller en Eftermiddag, hvor vi kunne ses.

Paa Tirsdag skulle Jo. og jeg spise til Middag hos Dr. Koch sammen med Ussing og hans Hustru. Kirken skal indvies den 27. September.

Iøvrigt har jeg Hovedet fuldt af Projekter og Idéer, og forhaabentlig brænder jeg ikke inde med dem alle.

Kjøbenhavn, d. 27. Aug. 1891.

Jeg bestræber mig for at gjøre hende klar paa, at der er ikke 6 Aars Forskjel paa vor Alder nu, men vi ere lige gamle, og kunne tale om alt som jævnaldrende.

Kjøbenhavn, Lørdag Aften, d. 29. Aug. 1891.

September Maaned bringer jo hele den gamle Travlhed med tilbage. Akademisk Missionsforening holder et stort Møde i Studenterforeningen for de nye Studenter, ved hvilket Pastor Jungersen har lovet at tale sammen med vor Ven Mollerup. Jeg bliver mere og mere klar over, at jeg vistnok mere har Gave til at tale *med* Studenterne end at tale *til* dem. Dette sidste er Westergaards overordentlige Styrke. Der er allerede en Kreds af unge Præster, som mere eller mindre klart have stillet sig paa Korrespondance-Ringens Side: Harald Ostenfeldt, Ifversen, Steinthal, With og flere; en ny Kreds rykker nu ud: Obel, Mollerup, Friis-Hansens Broder [Harsløf] og andre.

Kjøbenhavn, d. 5. September 1891.

Jo. og jeg glæder os til Besøg fra Aarhus; naar vi skulle følge vore lidt barnlige Ønsker og Tanker, at den Glæde, der kommer imorgen, er bedre end den, der kommer i overmorgen, saa ønske vi at se dig, kjære Moder, snarest.

Jeg har nu taget en kraftig Beslutning om at udføre noget, som jeg har tænkt paa i samfulde 6 Aar, nemlig at lære Arabisk. Det vil nemlig være nyttigt for mig at være inde i den arabiske Grammatik.

Konkurrencen om det theologiske Professorat er nu begyndt. Kampen vil komme til at slaa mellem [Obel] og Jacobsen, som vistnok er en større Theolog i Almindelighed end Obel, men som langtfra vil kunne maale sig med ham med Hensyn til Kundskaber i Hebraisk.

Imorgen gaar [Jo. og jeg] til Alters sammen med Menighedssamfundet i Helligkorskirken hos Ifversen. Jo. længes efter at komme med i Samfundet.

Kjøbenhavn, Lørdag d. 12. Septbr. 1891.

Nu glæde vi os til Besøget om 8 Dage. Naturligvis skal du bo hos mig, kjære Moder; vi faa en Seng sat ind i min Stue som sædvanligt.

Jeg har jo mange Jern i Ilden, og det er en hel Kunst at passe paa, at ingen af dem svides. Nu paa Onsdag skal jeg tale i Akad. Missionsforening for de unge Studenter om: Hvor og hvorledes skulle vi finde Jesus? Og Vennerne fra Broderkredsen have lovet at aflægge Vidnesbyrd om, hvorledes de have fundet Jesus.

Moderen skriver 10. Okt.:

»Vor kjære, kjære Jonna og Hans!

Blot jeg kunde en lille Smule sige eder, hvor glad jeg var for at være sammen med eder begge. Vil min kjære Herre og Frelser kjendes ved mine Forsætter, da vil I begge have en Moder og *ingen Svigermoder.*«

I et følgende udateret Brev skriver hun, at Faderen er nu kjed af Forretningen, men hvor skal de faa Gusse anbragt, naar de flytter til Kjøbenhavn. Tillige glæder hun sig over, at Jonna er ophørt med Skolen for at uddanne sig til Husmoder.

Kjøbenhavn, Søndag d. 11. Oktober 1891.

De fjorten Dage gik saa rart og hyggeligt, at jeg virkelig de første Dage efter Moders Afrejse ikke var ganske i mit Es. Da jeg opdagede, at jeg virkelig længtes ikke saa lidt, bragte jeg mit gamle probate Middel i Anvendelse: Arbejde.

Hvad mon det bliver til med Ussing? Det er jo højst paafaldende, at hans Udnævnelse ikke snart kommer; mon der virkelig skulde være noget i Rygterne om, at der er indflydelsesrige Personer, der modarbejde ham!

Kjøbenhavn, d. 18. Oktober 1891.

I Mandags holdt Menighedssamfundet altsaa sit offentlige Møde. Der var mange Mennesker, antagelig over 900 *) Mennesker, tilstede. Meinert talte ganske fortrinligt, derefter talte Ifversen paa sin Vis godt, men dog mindre heldigt, naar vi se hen til, at det var Samfundssagen, der samlede os. Han gik voldsomt til Felts mod Folkets Kræftskader. Tiden gik, og da jeg kom paa Talerstolen, manglede Klokken 10 Minutter i 10, og jeg

*) Mødet blev holdt i Bethesda.

nøjedes derfor med at bekendtgjøre, at mit Foredrag vilde blive trykt i Kirkeklokken.

Nu har Ussing da endelig faaet sin Udnævnelse til Valby.

Kjøbenhavn, d. 25. Oktbr. 1891.

Denne Uge har bragt med sig to kirkelige Skandaler, som vise os, hvor vi ere. Til Sognepræst ved Paulskirken her i Byen er udnævnt en ung Mand paa 34 Aar ved Navn Lytzhøft med forbigaaelse af Aschenfeld-Hansen. Hans største Bedrift var en Række Artikler uden Navns Underskrift, hvori han rakkede Indre Mission ned, og han bliver nu et Led i den Kjæde af Præster herinde, der staa som en Hindring for, at Livsbevægelsen ude i Landet og den herinde kunne finde hinanden.

Det andet er Udfaldet af den theologiske Konkurrence. Prof. Buhl, som var den eneste Sagkyndige blandt Dommerne, sagde flere Steder i Byen, at Obels Opgave var den bedste. Jo nærmere Afgjørelsen nærmede sig, desto sikrere var man paa, at Obel vilde sejre. Men alligevel valgte de vise Herrer Cand. theol. Jacobsen, en tør og kjedelig Person. Hvorfor valgte man ham? Fordi Obel er Indre Missions Ven, og fordi man ved om ham, at han vilde arbejde for Livets Udbredelse blandt Studenterne. Der siges, at af de syv Dommere holdt de tre paa Obel, tre paa Jacobsen og 1 paa [Martensen]-Larsen, denne sidste, Prof. Scharling, gav da sin Stemme til Jacobsen for at undgaa Obel.

Obel var oppe hos mig igaar; han glæder sig nu til at faa fat paa den praktiske Præstegjærning som Kateket ved Jakobskirken.

Obel faldt for Indre Missions Skyld, Lytzhøft blev Sognepræst, fordi han er Indre Missions bitre Modstander. Den unævnelige kirkelige Retning, som har Magten, glæder sig rigtig ved at bruge den. Westergaard sagde iaftes til mig: »Lad os glæde os ved, at vi ikke hører til det Parti, der bruger Magtmidler i den aandelige Kamp.« Jeg har næppe nogensinde set Westergaard saa sort fortvivlet over Tilstanden som igaar aftes.

Aschenfeld-Hansen er nu bleven forbigaaet over 10 Gange for yngre og ubetydeligere Mænd. Nu faaer Autoriteterne imidlertid Følgerne at føle. Sandsynligvis vil han om et Par Maaneder være her i Kjøbenhavn som fri Missionspræst.

Landets Biskopper synes mere og mere at træde op mod Vækkelsen; Kjøbenhavns Præsteskab bliver stadig mere og mere ensartet fornemt og højkirkeligt.

I vort Menighedssamfund arbejde vi jo ogsaa under Præsternes Uvilje;

men jeg antager, at vi dog tilsidst blive Præsterne for stærke, saa at de fortrække i Følelsen af, at de staa ene, naar de foragte de troendes Forsamling. Jeg er mere end nogensinde overbevist om, at vi ingen Vegne komme uden Kamp, og om, at Gud vil være med os i Kampen.

Kjøbenhavn, d. 1. November 1891.

Forleden Dag talte jeg med Vald. Schmidt om, hvorvidt han mente, at [min] Oversættelse af den første Berlinerpapyrus kunde træde i Stedet for en Examen som Adkomst til at disputere for Doktorgraden. Det mente han. Jeg finder saa et eller andet Emne fra de gamle Pyramidetexter, som jeg behandler i en Disputats.

Pastor Schousboe, den nuværende Biskop, havde som Sognepræst ved Garnisonsmenighed faaet dannet en Menighedsforening med dertil hørende Menighedsmøder og Fattigpleje osv. Den stod aaben for hvemsomhelst, og Schousboe var en rar og venlig Mand, saa den voxede og blev stor, men det blev en Forening baade for kristne og ikke-kristne. Saa blev Pastor Sørensen Sognepræst; han kunde godt se, at Menighedsforeningen ikke duede, og en Dag, da der kom en troende Mand for at tale med ham om Optagelse, sagde han: »De maa meget hellere gaa hen til Urtekræmmer Alfred Petersen, som samler en lille Kreds af virkelig troende Venner.« Den samme Pastor Sørensen, han hjælper og støtter ikke Petersen det mindste, men i Menighedsforeningen staaer han Gang paa Gang uden at lade forstaa, hvorledes han seer paa den. I den Grad er selv de troende og alvorlige Præster bundne af falske Hensyn og forknytte.

6. Nov. skriver Moderen, at hvis Jonna har Lyst til at læse hendes »Kragetæer«, maa hun gjerne.

Kjøbenhavn, d. 8. Novbr. 1891.

Det er mærkeligt nok, at der nu frembyder sig en gunstig Lejlighed til atter at belyse [Menighedssamfundssagen] fra en anden Side. Pastor Clausen i Slagelse har nemlig skrevet en lille Bog om Kirkeforfatningssagen; jeg har tænkt saa smaat paa at anmelde den og derved paavise Samfundssagens Betydning for Kirkens Forfatning.

Alle vi, som nu i flere Aar have arbejdet for Guds Rige blandt Studenterne, have Gang paa Gang talt om, hvorledes det skulle lykkes at faa et kristeligt Studenterhjem igang; vi ere atter og atter blevne mindede om, at Gud peger henimod et saadant, men vi have ikke forstaaet, hvor-

ledes det kunde lade sig gjøre at faa begyndt. Igaar Eftermiddag kom der en Dame op til mig, som vilde raadføre sig med mig angaaende Opretelsen af et kristeligt Hjem for Studenter. Hun har i 6 Aar havt Pensionat her i Byen. Jeg udviklede for hende en Plan, hvorefter hun skulde træde i en vis Forbindelse med akademisk Missionsforening, saa at vi sørgede for at skaffe hende Lejere; medens hendes Hjem paa den anden Side kunde være et Tilflugtssted for Foreningens Medlemmer. Hun maatte desuden være villig til at udvide Virksomheden, naar det kunde gjøres nødvendigt. Hun var meget glad ved min Plan, og det blev Aftalen, at Obel og jeg skulde komme hjem til hende og tale nærmere om Sagen.

Kjøbenhavn, d. 14. Nov. 1891.

Sagen med det kristelige Studenterhjem synes at skulle gaa i Orden til Februar. Der vil foreløbig blive Plads for 8 Studenter, men der kan skaffes yderligere Plads til 3, og ved at leje endnu en Lejlighed i samme Hus, kan endnu 9 anbringes.

Schou er kommen til Aal ved Varde. Axelsen og jeg ere lidt ængstelige for, at Schou ikke har Taalmodighed til at saa Sæden paa saa vanskeligt et Sted.

19. Nov. skriver Moderen, at hun har undret sig over, at Lange ikke havde skrevet om Oftedahl-Affæren *), men at de af Brev fra Jonna forstaar, at han har taget sig den meget nær.

Kjøbenhavn, d. 22. November 1891.

Ussings Prædiken [ved Jesuskirkens Indvielse] i Søndags var kort, klar, fyndig, ikke et overflødigt Ord, men heller ikke noget stukket under Stolen. Biskoppens Tale gjorde paa mig Indtryk af at være lutter overflødige Ord. Jeg kunde have Lyst til at gjøre Ussing opmærksom paa, hvilken stærk Stemning der er imod ham og hans Hustru i Valby, uden at jeg ivojrigt vil indlade mig paa at berette Enkeltheder.

Kjøbenhavn, d. 29. Novbr. 1891.

Vilh. Beck har i den forløbne Uge ved Indremissionærernes Møde i Bethesda givet vort Menighedssamfund et Hib; han talte om et lukket Samfund, som Ussing var Bestefader til og Ifversen Fader til, det glemte ganske at missionere, og derfor duede det ikke. Beck har her, som ogsaa

*) Lars Oftedal, Sognepræst i Stavanger, Stortingsmand, ledende inden for Vækkelsesbevægelsen, meddelte Menigheden efter Gudstjenesten 1. Nov., at han havde gjort sig skyldig i Usædelighed.

tidligere, talt om Ting, som han intet kjender til. Han har dog nærmest gjort vort Samfund en Tjeneste, thi han har gjort opmærksom paa vor Existens og gjort Folk nysgjerrige.

I Lørdags var Jo. og jeg hos Ussing; der traf vi hele det nye kirkelige Partie: Westergaard, Koch, Schou, Ifversen, Steinthal, Boghandler Møller; vi havde en herlig Aften, og inden vi gik indbød Ussing os alle til at komme en Gang om Maaneden og forhandle om vore brændende Spørgsmaal. Det blev vedtaget at vælge den anden Søndag i hver Maaned.

Kjøbenhavn, d. 6. Decbr. 1891.

For Tiden arbejder jeg videre paa Pyramidetexterne, forleden Dag jog jeg den Hovedpine, som Mørket paa Bibliotheket havde skaffet mig, paa Flugt ved Hjælp af disse rare Pyramidetexter. Igaar havde en Side Arabisk samme Virkning.

Kjøbenhavn, d. 13. December 1891.

Vi have faaet afleveret fra Rigsarkivet en stor Mængde Pergamentsblade, Stykker baade af middelalderlige Haandskrifter og trykte Bøger, som i det 16. og 17. Aarhundrede ere blevne benyttede til Omslag om Regnskaber; det er lykkedes mig at gjøre ret interessante Fund. Jeg har blandt andet fundet Stykker af 2 gamle Kirkehaandbøger trykte, den ene 1483 og den anden 1504 til Brug for den katholske Gudstjeneste i Danmark, som hidtil have været ansete for spørløst forsvundne.

Schou er bleven mere og mere melankolsk og paa mange Maader urimelig, siden han er bleven forflyttet, han har de særeste Ideer.

Kjøbenhavn, d. 20. Decbr. 1891.

Sidste Søndag hos Ussing var meget interessant, vi havde en lang og varm Forhandling om Daaben som Indledning til en Forhandling om Daabspraxis i vor Kirke; dette Emne skulle vi have frem næste Gang, og jeg har lovet at indlede. Det er et af de brændende Spørgsmaal, som atter og atter vende tilbage, men som vore Præster desværre ikke tør tage op, hvormeget deres Samvittighed end lider derunder. Kredsen, som Ussing kalder Sømmensværgelsen, er nu voxet til at omfatte mellem 20 og 30 Mennesker, foruden nogle udenbys, som blive holdte å jour med vore Forhandlinger.

Kjøbenhavn, d. 26. Decbr. 1891.

Saa sidder jeg da alligevel her i Kjøbenhavn i Juledagene og ikke i Bøgebjerg, [Præsteboligen i Ubberup for Valgmenighedspræst Hoff, hvis

Søster var fru Mielche] som den egentlige Bestemmelse var. Sagen er den, at Fru Hoff ligger i Sengen. Men her har det jo ogsaa været saa hyggeligt og rart, som jeg kan ønske mig det, naar jeg ikke kan være hjemme hos eder. Juleaften gik rigtigt rart hos Mielches, hvor jeg ogsaa tilbragte Dagen igaar. Det er hyggelige og prægtige Mennesker allesammen.

Paa Bibliotheket har jeg trukket et stort Læs hele Aaret, da Personalet har været formindsket ved Sygdom, Vakance, Permission osv. I denne Influenzatid spurgte man saa flittigt til mit Befindende, thi, som Weeke sagde: Hvis De bliver syg, saa maa vi lukke Bibliotheket.

Idag var Jo. og jeg i Bethlehemskirken og hørte en herlig og indtrængende Prædiken af den gamle Pastor Meinert, som mere og mere bliver elskelig for os, der have begyndt at kjende og elske ham. Han er bleven som Barn igjen i Menighedssamfundet, som han tjener som Ældste med al sin Tid og alle sine Kræfter.

Kjøbenhavn, d. 3. Jan. 1892.

Nu er jo Jul og Nytaar svundne, og paa Tirsdag begynder Jonna sin Skole; vi have rigtig nydt denne Tid og have haft megen Glæde sammen. Nytaarsaften vare vi i Valby Kirke og hørte en Nytaarsprædiken af Using, som jeg aldrig troer, at jeg har hørt Magen til. Den var vældig gripende, og den skar igjennem til Hjærtedybet; gamle og unge Mænd græd.

Som jeg skrev paa mit Nytaarskort til eder sluttede jeg Aaret paa Bibliotheket med en vigtig Opdagelse. Det lykkedes mig at finde endnu et Blad, og i Torsdags lykkedes det mig at udfinde, hvem der har trykt det. Disse Undersøgelser har kastet et nyt Lys over 2 gamle Bogtrykkeres Virksomhed.

Jonna har det godt, og vi have det skjønt sammen; mere og mere svinder hendes Tilbageholdenhed, og jeg tilstaaer, at vi blive vistnok mere og mere forelskede.

Kjøbenhavn, d. 9. Jan. 1892.

Jeg har nu begyndt den endelige Bearbejdelse af min Oversættelse af den gammelægyptiske Fortælling om Sinuhes Livseventyr.

Paa Bibliotheket fortsætter jeg mine Undersøgelser om de gamle Bogtrykkere i Lübeck, der have trykt Bøger for Danmark. Jeg tvivler meget om, at der er noget Bibliothek i hele Europa, som kan opvise en saadan Samling af Bøger trykte i Nordtyskland fra 1480 til 1500, som vi eje. Derfor er det ogsaa naturligt, at en Undersøgelse, som den jeg er ifærd med, maa gjøres i Kjøbenhavn. Jeg tillægger det adskillig Værdi, om jeg

kunde præstere et godt Arbejde af den Art, med Hensyn til min Fremtid ved Bibliotheket.

Kjøbenhavn, d. 17. Jan. 1892.

Idag er Nazarethkirken bleven indviet. Udvalget gik saamænd derhenne og frøs i Livkjole i over 3 Timer. Biskop Fog talte paa sin besynderlige Maade snart smukt og hjærteligt og snart svævende og uforstaaeligt, og Pastor Holt prædikede.

Nu maa vi tage fat paa at bearbejde Autoriteterne at de ville bygge en stor Kirke derude i dette Kvarter. Vi have Grunden, hvorpaa Kirken staaer i 5 Aar, og inden disse 5 Aar ere gaaede skulde der gjerne staa en Sognekirke derude, saa at vi kunne rykke hen med Jernkirken et andet Sted. Jeg har tænkt at skrive en Artikel om den Sag i »Fra Bethesda«. Jeg vil paa-pege, at vort Udvalg ikke kan gjøre det endelige Arbejde, at vi kun kunne yde en foreløbig Hjælp, men at Kirkestyrelsen maa handle og ikke overlade til Frivilligheden, hvad der paahviler den som en uafviselig Pligt. Blot vi med vort Arbejde og med vor lille Vandrekirke kunne faa sat lidt Liv i de ubevægelige Autoriteter. Det staaer for mig, at der ligger en af vort Udvalgs allervigtigste Opgaver. Vi kunne foreløbig ikke tænke paa at tilvejebringe en ny Kirke; derimod ville vi sætte Kraft ind paa at skaffe levende Præster som Kateketer og forsøge paa at skaffe Penge til at lønne dem saaledes, at de kunne ofre deres hele Tid og Kraft paa Arbejdet for Guds Rige.

I Torsdags var jeg i Lyngby og talte i Missionshuset. Der er derude en lille Flok af troende, som nærmest ledes af en kjær troende Læge, Brodersen, og han kommer med sin Hustru en Gang med det første ind [for at] besøge vort Menighedssamfund. To Medlemmer af vort Samfund flyttede for et halvt Aars Tid siden ud til Ordrup. De have der begyndt at samle de troende. Der er noget skjønt ved, at vor lille fattige Menighed saaledes allerede bliver en Modermenighed og faaer Børn ude paa Landet.

Kjøbenhavn, d. 24. Jan. 1892.

Iaften skal jeg sammen med Kirkeudvalget til Alters i Jernkirken. Vi sætte nu Kraften ind paa at skaffe Præster. Det var nok værdt at faa Harald Ostenfeld herind fra Bandholm.

Jeg har i den senere Tid tænkt en Del over Spørgsmaalet om Kirkens Ansvar. Naar Kirken døber Tusinder af Mennesker i de store Stæder og selv tilstaaer, at den ikke kan bringe Evangeliet til disse Masser, saa har Kirken et Ansvar, men hvem er her Kirken? Vi ere tilbøjelige til at sige, at

her have Præsterne Ansvar; og saalænge Præsterne roligt finde sig i alt og ikke ville dele Ansvaret med de troende, saa maa de ogsaa bære det alene. Men det skulde ikke være saaledes, det er at holde Menighedens troende Medlemmer i en Umyndighedstilstand, naar Præsterne ikke ville dele Ansvaret med dem.

Kjøbenhavn, d. 31. Jan. 1892.

I Onsdags var jeg sammen med Axelsen og Ifversen for at forhandle om Redegjørelsen, som Menighedssamfundet agter at udgive om sin Ordning og Virksomhed. Ifversen og jeg kunde ikke rigtig blive enige om adskillige Ting vedrørende den, og det blev derfor besluttet, at han alene skulde udarbejde den, for at den kunde blive af en Støbning helt igjennem; bag-efter faaer jeg den saa til Gjennemlæsning for at gjøre mine kritiske Bemærkninger.

Da jeg gik hjem, kom jeg i Tanker om at ville gjøre Alvor af at skrive en Artikel til »Fra Bethesda«, og inden Kl. 12 laa den færdig med Overskriften »Kirkelig Sans«. Som Fortsættelse skulde da komme den om kirkeligt Ansvar. Det har jo vist sig tidligere, at Præsterne foretrække at tie saadanne Røster til døde. Det er kun de unge og ubesindige som f. Ex. Høfler, der rykke i Marken og tage Forhandlingen op, men han bliver vel ogsaa klog inden ret længe, og saa tier han stille af Klogskab.

Den anden Søndag i Februar samles Kredsen atter hos Ussing, og Emnet for Samtalen er da Kirketugten. Ifversen skal indlede. Disse Sammenkomster have jo en særlig Betydning derved, at de hjælpe os til at klare vore Tanker om forskellige kirkelige Spørgsmaal, derved rustes vi til at tage fat, naar Timen kommer til offentlig Forhandling.

Kjøbenhavn, d. 7. Febr. 1892.

Hjærtelig Tak for Brevet med dets Meddelelse om, at der nu bliver taget alvorligt fat, for at Moders Øjne snart kunne blive raske.

Til min Sorg hører jeg idag, at Pastor Ifversen er bleven syg; efter Axelsens Brev synes det, at det er temmeligt alvorligt. Axelsen vil have ham sendt bort i nogle Maaneder, for at han kan komme i Ro og samle Kræfter.

Nu have [la Cour og Linnemann] tænkt paa at gjøre en Kraftanstrengelse ved at holde 8 Missionsmøder i et lille Lokale, som de have lejet, og jeg har faaet Opfordring til at hjælpe til. Jeg er dog i Tvivl om, hvorvidt jeg vil gaa med til det, i ethvert Tilfælde vil jeg først have Lov til at

forelægge Præsterne et Par Spørgsmaal. Imorgen Eftermiddag skal der være en Forhandling derom hos La Cour, og det vil blive ganske interessant, thi det er første Gang, at de to Præster have villet forhandle med Samfundets Medlemmer om Arbejdet for Guds Rige. Det er min Tanke at forespørge Præsterne, hvilke Resultater de vente sig af Møderne, om de vente, at Mennesker ville omvende sig og lade sig frelse. Hvis de indrømme det, saa vil jeg spørge dem, hvad de da have tænkt sig at gjøre af de vakte, om de agte at henvise saadanne til Menighedssamfundet.

Det er muligt, at jeg vil foreslaa at overlade Samfundet det lejede Lokale, da Samfundet alene kan løse Opgaven.

Hvad kan det hjælpe at leje et Lokale i et Hus, og saa holde 8 Møder for dette Huses Beboere med 8 forskellige Prædikanter, der holde nogle skjønne Prædikener? Skal der udrettes noget, da maa der hver Aften være en lille Sammekomst, hvor der er en Del troende Mennesker tilstede, og hvor man maa se at komme personligt ind paa Livet af Husets Beboere.

Imorgen Aften umiddelbart efter Mødet med La Cour er der Menighedsmøde. Det vilde jo blive skjønt, om Forhandlingen kunde føre dertil, at jeg som Samfundets Evangelist kunde forelægge det den Opgave at optage den Mission og føre den igjennem. Jeg vilde da tage et Par Aftener om Ugen i den næste Maaned, da Forsøget skal gjøres, Axelsen kan tage et Par andre, og vore andre Ældste Resten. Samfundet holder private Missionsmøder om Fredagen, der kunde vi da indbyde dem til at komme, som vilde høre mere; disse Sammenkomster ere et Gjennemgangsled for dem, der ville ind i Samfundet. I Løbet af en Maaned vil der sikkert kunne udrettes noget for et Huses Beboere; saa flytter vi hen i et andet Hus; de i det gamle Hus, som ville søge Herren søge vi at slutte sammen, og vi søge at knytte dem til Samfundet. Det er i Virkeligheden en gammel Yndlingstanke hos mig, som beskæftigede mig allerede for 5 Aar siden; nu da Samfundet staaer der for at tage Arbejdet op, troer jeg snarere, at Tiden er kommen, da den skal realiseres.

Kjøbenhavn, d. 21. Febr. 1892.

I Juni Maaned agter Kirkeudvalget at holde et privat Kirkemøde her i Kjøbenhavn særlig for de Kvinder omkring i Landet, som kjæmpe for Kirkesagen i de unge Pigers Forening, og for den gamle Lægmandskreds herinde, der fra først af satte Bevægelsen igang. Det er saa vor Mening at bringe til Forhandling en Del af de aandelige Grundprincipper, som ligge til Grund for vor Kamp: om Folkekirkens Stilling herinde, om Me-

nighedssamfund osv. Mødet kommer til at vare i 2 eller 3 Dage, og vi vente, at Iveren for at arbejde i denne Gjærning vil tage til og sætte Frugt.

Nu er Paulli bleven Stiftsprovst, han vil ikke blive saa medgjærlig som gamle Rothe var, og paa mange Maader ville vi faa det at føle.

Kjøbenhavn, d. 28. Febr. 1892.

Nu nærmer Paasken sig jo med hurtige Skridt, og saa flyver Jonna og jeg jo afsted og kunne da være sammen med eder i nogle herlige Dage.

Herovre straalder det herligste Foraarsvejr, alting smiler og synes kun at vente med Utaalmodighed at kunne aflægge Vinterdragten. Det sukker i Isen, som ligger over Søerne; den synger paa sit sidste Vers; dens Fjende Solen er den for stærk. Solens Pile bore Huller i den blanke Overflade, og hver Fordybning samler Isens Taarer, den græder ved at tage Afsked med Tilværelsen.

Jeg bliver næsten poetisk ved at tyde Foraarstegnene, det er, fordi denne lyse klare Luft gjør mig glad og frimodig, og saa spirer ogsaa alt derinde i Hjærtet.

Jeg har faaet Tilbud om, at Foreningen for Boghaandværk vil udgive Afhandlingen [om de gamle Lübeckerbogtrykkere] og udstyre den med mange Billeder. Da jeg gjorde opmærksom paa, at den sandsynligvis kun vilde interessere et Par Mennesker i hele Danmark, fik jeg det Svar, at man for Ærens Skyld gjærne vilde have den.

Det er underligt, at naar man har gjort en Opdagelse, saa bryder man sig egentlig ikke synderlig om at gjøre den bekendt. Jeg glæder mig over at have forøget min Viden, men jeg forhaster mig ikke med dens Offentliggjørelse. Jeg holder mere af at ile fremad mod nye Opdagelser.

Det er nødvendigt, at der røres op [i Forholdene], for at ikke baade Præster og Menigheder skulle sove ganske ind paa deres Poster. Det er ikke just nogen særlig fornøjelig Bestilling at være det urolige Element, der altid kritiserer, men dette Element kan ikke undværes. Gamle Sokrates sagde om sig selv, at Guderne havde bevist Athen en Velgjærning ved at sende ham som en Bræmse for at prikke og stikke Samfundet. Ja, saaledes kan Bræmsestik virkelig være Velgjærninger.

Vore Møder i No. 37 paa Nordvestvej gaa sin regelmæssige Gang, vi vente stor Velsignelse af dem. La Cour og Linnemann gaa jo med til Møderne, jeg taler sammen med La Cour.

Kjøbenhavn, d. 6. Marts 1892.

Tak for de tilsendte Love for Højers Forening. Blot dog de kristne

ville lade være at indlade sig med den; det er jo nogle gyselige Bestemmelser, som den er bygget paa. En saadan Bestemmelse som den, at Flertallet skal kunne forhindre et Menneskes Optagelse, eller udelukke et Medlem, aabner jo Døren for det uhyggeligste Klikevæsen og kan give Sladdereren noget at bestille. – Saa vil man *samtale*; men et kristeligt Samfundsliv kan ikke bygges paa Ord, der maa en fælles Gjærning til, en fælles Forpligtelse. Foreningen kommer til at mangle en aandelig Autoritet i sin Midte.

Kjøbenhavn, d. 13. Marts 1892.

Naturligvis er et Samfund uden Præsterne bedre end ingenting, og man maa jo haabe, at Høyers Samfund ogsaa vil kunne bringe Velsignelse; men saa maa der stræbes efter et højere Maal end at kunne holde Bibelsamtaler. Et Samfund, som ikke vil andet end *nyde*, er fortabt og unyttigt i Guds Rige. Det næste Skridt vil blive, at Samfundet faaer sig en aandelig Myn- dighed i sin Midte, *ikke en enkelt Mand*, hverken en Præst eller en Læg- mand, men et Ældsteraad.

Jeg skal nu berette om to mærkelige Begivenheder, som sikkert vil interessere eder. Jeg har nemlig gjort en mærkelig Opdagelse paa Biblio- theket, idet jeg har fundet den første i Danmark trykte Bog, den er trykt i Odense 1482. Denne Opdagelse har opfyldt Kollegaerne meget.

Den anden Begivenhed er et Besøg, som Kjøbenhavn har haft af en ung Amerikaner, Mr. Wilder, som har faaet højst mærkelige Følger. Som Resultat af hans og hans Venners Virksomhed er der nu i Amerika over 6000 Studenter, som have underskrevet Beslutningen om at drage ud til Hedningene. Her i Kjøbenhavn var han i 3 Dage. I Mandags holdt han et privat Møde hos Grev Moltke*), i Tirsdags holdt han Møde i Studenterforeningens store Sal, og i Onsdags talte han paa Borchs Kollegium i akademisk Missionsforening. Resultatet af disse 3 Dages Ophold er imid- lertid forbausende, idet 5 unge theologiske Studenter have underskrevet en Erklæring, der lyder saaledes: »Jeg beslutter og er villig til at drage ud som Hedningemissionær, saafremt Gud giver mig Lov dertil.« Men for- uden at disse 5 have taget Beslutningen, ere adskillige dybt grebne, og der er tændt en Ild i de unge, som med Guds Hjælp ikke skal blive slukket.

Hvorledes har dette været muligt? Her kommer en ung Mand, som de allerfleste kun kunne forstaa ved en Tolk, han taler et Par Aftener ganske roligt og stiltfærdigt uden den mindste Exaltation, og der tændes en saa-

*) Rimeligvis Joakim Moltke.

dan Ild. Grunden dertil er, at han havde noget nyt at bringe, at hans Person stod bagved hans Ord, at han havde et enestaaende Greb paa at fange Hjærterne. Vi saa en ung Mand paa c. 26 Aar, som ikke sagde: Rejs ud til Hedningene! men derimod: Følg med til Hedningene! [et længere Referat af Talen om Onsdagen følger]. Der er sikkert intet troende Menneske, der har hørt Wilders Tale, uden at Spørgsmaalet er blevet levende: Hvor vil Gud have dig?

Kjøbenhavn, d. 20. Marts 1892.

Jeg har været flittig i den forløbne Uge og har faaet en hel Del fra Haanden. Afhandlingen til Historisk Tidsskrift om Bogtrykker Joh. Snell er indsendt. Redegjørelsen for Menighedssamfundets Ordning er nu trykt.

Vore Præster ere i Reglen saa bange for Ordet Resultater, ja vi have enkelte herinde i Kjøbenhavn, der endog blive bange for Vækkelse ja Ordet Vækkelse. Schou har grumme travlt i Aal. Der er nok allerede klaget over ham til Provsten, fordi han taler om troende og vantro; saadan Tale have de aldrig hørt fra Prædikestolen før.

Kjøbenhavn, d. 27. Marts 1892.

Efterretningerne om [Moders Øjne] vare jo ikke gunstige, men forhaabentlig er der dog *noget* Fremgang.

Vi ville give [Menighedssamfundets Redegjørelse] i Kommission hos Indre Missions Boghandel, men i det Udvalg, der skal afgjøre Sagen for Boghandelens Vedkommende, er der rejst Modstand, hvilket er noget hidtil uhørt. Udvalget bestaaer af Westergaard, Bangert, Pastor Volf og Boghandler Frimodt foruden Missionens Boghandler Møller. Volf fik først Bogen og skrev som sit Votum, at Indre Mission ikke burde forhandle denne Bog, da den var et Angreb paa Folkekirken. Westergaard og Bangert protesterede energisk mod Volfs Udtalelse, og Bangert sagde, at hvis denne Bog stred mod Folkekirken, saa beklagede han at høre til Folkekirken. Nu er Bogen paa anden Omgang i Udvalget.

Denne Episode er meget interessant. Hvad vor lille Bog udvikler, er ikke andet end den simple Fortsættelse af de Tanker, som Ussing fremstillede i sin Bog om Menighedsliv og Kirkeliv. Ussings Bog var der ingen, der knyede noget imod, fordi den holdt sig til Theorien. Vi derimod have ført Tankerne ud i Praxis, og saa bliver man bange, og der er næppe Tvivl om, at man vil falde over os fra mange Sider. Hvis vi kunde opnaa, at vore kirkelige Autoriteter vaagnede op af deres Dvale, saa ville vi gjerne tage nogle Prygl af de højerværdige.

I denne Uge skal min Ansøgning om Rejseunderstøttelse ind. Jeg søger om 600 Kr. til et 2 Maaneders Ophold i London. Hvis det ikke lykkes, saa maa jeg op til gamle Ussing og forhøre om der ikke skulde være noget at faa fra Carlsbergfondet.

Kjøbenhavn, d. 3. April 1892.

Som jeg altid plejer, naar der er en Rejse i Udsigt, saa rejser jeg i Tankerne allerede nu. Jeg øver mig i at tale Engelsk med mig selv og med Jonna, naar jeg følger hende i Skole. Om Søndagen læse vi højt for hinanden Prædikener af Spurgeon paa Engelsk.

Kjøbenhavn, d. 10. April 1892.

Den sidste Søndag før Paasken! Om faa Dage ville vi forhaabentlig sees, det er jo nu 3 Fjerdingaar siden, at jeg sidst var i Aarhus, og det er jo første Gang, jeg kommer med Jo.

Endelig er Redegjørelsen for Menighedssamfundet efter mange Gjenordigheder bleven antagen af Indre Missions Boghandelsudvalg. Westergaard og Bangert indsendte deres Udmeldelse af Udvalget, og derover blev Volf saa forskrækket, at han gav efter og antog Bogen.

Ussings Foredrag mod Romerkirken have vakt stor Opmærksomhed herinde, og de have i høj Grad bidraget til at styrke hans Stilling; det viser sig, at for hver Søndag, der gaaer, bliver Tilstrømningen til Valby Kirke større og større.

Kjøbenhavn, d. 24. April 1892.

Jeg ærgrer mig altid, naar jeg har været hjemme, over at jeg ikke, naar jeg er hjemme, kan give min Glæde og Taknemlighed bedre og fyldigere Udtryk. Saaledes at være i Ro hos eder er en Fest for mig, som jeg nyder længe efter.

Igaar fik jeg Brev fra Ussing om, at en Redaktør Olsen holder offentlig Fritænker møde iaften Kl. 6 i Valby Kro. Ussing foreslaaer, at vi skulle give Møde og lyse Manden hjem efter alle Kunstens Regler. Vi skulle da tage Ordet lige efter ham, Westergaard, Ussing, Steinthal, Dr. Koch og jeg, og med Guds Hjælp skal det lykkes at forvandle Fritænker mødet til et Missionsmøde.

Iaftes vare vi samlede i Kirkeudvalget, og vi besluttede snarest muligt at tage fat paa en anden Jernkirke, som skal anbringes paa Vesterbro. Biskop Føg har udtalt dette Ønske overfor Westergaard, og vi agte nu at tage ham paa Ordet.

I den kommende Rigsdagssamling skal velsagtens Forslaget behandles om Statstilskud til 8 nye Kirker, som skulle bygges i Løbet af 6 Aar. Saavidt man kan skjønne er der ikke de daarligste Udsigter med det nu valgte Folkething. Nu maa Rigsdagsmændene imidlertid bearbejdes privat, og Westergaaard var iaftes fuld af Iver for at faa de forskjellige indflydelsesrige Førere baade i Folkethinget og i Landstinget under sin Behandling. Westergaard egner sig iøvrigt fortræffeligt dertil, thi hans Begejstring er ligefrem smittende.

Kjøbenhavn, d. 1. Maj 1892.

For det første er der at fortælle, at mit Navn ikke stod paa Listen over dem, der have faaet Rejseunderstøttelse. Jeg havde iaar ventet at faa Penge; nu viser det sig, at det væsentlig er syngende, spillende og dansende Damer, der faa Understøttelserne, saa der bliver naturligvis intet tilbage for saadanne, der drive alvorlige Studier. Nu agter jeg mig op til gamle Professor Ussing for at spørge, om Carlsbergfondet skulde have nogle Penge.

Iøvrigt gaar jeg i denne Tid og er meget opfyldt af Spørgsmaalet om min Fremtid, hvorledes jeg skal kunne opnaa en saadan Løn, at jeg vil kunne gifte mig til næste Efteraar. Opgaven for mig synes da at være den, at finde en Udvej, som sætter mig i Stand til at blive ved Bibliotheket uden at forlade Ægyptologien, og samtidig at opnaa en aarlig Indtægt af c. 2000 Kr. Jeg maa opnaa noget ved Siden af paa en eller anden Maade. Dette har jeg tænkt mig kunde ske, hvis jeg kunde blive ansat som Assistent ved den ægyptiske Afdeling i Nationalmuseet; jeg vilde der kunne gjøre Nytte for en lille Løn paa c: 500 Kroner, og Ægyptologien var reddet.

Jeg ved, at Bruun vil anse det for en Ulykke for Bibliotheket, om jeg forlod det. Jeg har liggende et Brev, som jeg har skrevet til Bruun, og som jeg afsender med det første. I dette Brev siger jeg ham ligefrem, at jeg anser mig for den af Bibliothekets Assistenten, der gjør mest Nytte og derfor er daarligst lønnet, og at jeg, hvis jeg ikke kan opnaa en Stilling som den ved Antiksamlingen, saa at jeg kan fortsætte mine Studier, maa trække mig tilbage fra Bibliothekstjenesten.

Paa samme Maade vil jeg henvende mig til Vald. Schmidt og forestille ham, at jeg bliver nødt til at opgive Ægyptologien, hvis ikke jeg kan opnaa det omtalte. Jeg tvivler intet Øjeblik om, at han vil sætte alt i Bevægelse for at hjælpe mig. Paa samme Maade ved jeg, at jeg i Prof. Ussing og Prof. Jul. Lange har to Venner, der ville arbejde for mig. De ville begge

forstaa, at for lumpne 500 Kroners Skyld bør det eneste Menneske i Danmark, som har gjort Ægyptologien til sit Livsstudium, ikke tvinges til at opgive den.

Jeg skulde jo endnu fortælle eder et og andet om Krigen i Søndags. Kampen varede i 3¹/₂ Time, fra vor Side var der 5 Talere i Ilden og fra Fritänkernes 4; det var imidlertid ganske udannede Personer, der vare fuldstændig ude af Stand til at tage mod Fornuft og til at følge en Forhandling. Vor Opgave var derfor væsentlig at aflægge et personligt Vidnesbyrd om, hvad Kristendom er.

Ifversen skal nu rejse i den kommende Uge, og han vil da blive borte et Par Maaneder; maatte han nu styrkes ved Rejsen paa Legeme og Sjæl.

Skulde det ske, at Gud tager min Virksomhed og mine Studier fra mig, hvad jeg beder ham om, at han ikke vil gøre, saa betyder det vel, at han har Brug for mig maaske som Missionær, maaske som Sekretær for Kirkeudvalget eller paa anden Maade i sin Vingaard. Jeg vil da bede ham om Naade og Kraft til at være rede og til at gaa frem paa hans Vink.

Kjøbenhavn, d. 8. Maj 1892.

Hjærtens Tak for eders Brev, nu igjen skrevet med Moders Haand, og derved et kjærkomment Vidnesbyrd om Øjnenes Bedring, ja jeg tør vel sige Helbredelse.

Bruun har været syg siden Paaske. Saa underligt det end lyder, saa er det nærmest mig, der vikarierer for Bruun; jeg besørger Korrespondancen, gennem mig og ved at forhandle med mig træffer han Afgjørelser om alt, hvad der forebringes ham, og Weeke sagde: »Hvis Bruun vil leve en Del Aar endnu, saa er De hans Efterfølger«. Det Brev, som skal sendes til Bruun, er paa adskillige Punkter forandret; jeg venter nu paa det gunstige Øjeblik, da jeg kan sende ham Brevet, hvilket jo helst maatte være, naar han er saa rask, at han kan begynde at arbejde for Sagen.

Jeg har kastet en første Bombe ind i Ministeriet, idet jeg har sendt et privat Brev til Kontorchef Weis, som jeg kjender personlig. Jeg gjør nu Regning paa, at Kultusministeriet ikke vil svigte sit gamle Ry som det værste Sladderhul i hele Kjøbenhavn. Jeg tænker, at Weis nu bringer min Sag videre til Kontorchef Stemann og Departementschef Asmussen. En af Dagene gaar jeg ind og taler med Weis og beder ham om et godt Raad.

Eders Tilbud om Rejsepenge til London kan jeg kun sige Hjærtens Tak for, men hvis jeg nu ingen faaer fra Carlsbergfondet, saa troer jeg alligevel, at det er rigtigt af mig at blive borte fra London. Naar det erfares, at

jeg alligevel kom derover, saa kunde Ministeriet tænke: »Aah, ham behøver vi ikke at sørge videre for.«

Kjøbenhavn, d. 14-15. Maj 1892.

Først vil jeg da fortælle eder, at jeg idag havde den Glæde at modtage det sidst udkomne Hefte af Zeitschrift für ägyptische Sprache, hvori den Afhandling staaer, som Prof. Erman og jeg i Forening have skrevet angaaende et Punkt i den ægyptiske Grammatik. Det er første Gang, at jeg optræder i dette Tidsskrift, og det er jo en stor Ære at være i Kompagni med en saadan Autoritet. Ligeledes er der nylig udkommet Aarskrift udgivet af Forening for Boghaandværk, hvori jeg har udgivet en Samling gamle danske Bogejermærker, som tidligere ikke have været kjendte. I Juni udkommer min Afhandling om Johan Snell i Historisk Tidsskrift. Til Efteraaret vil forhaabentlig min Bearbejdelse af den gammelægyptiske Roman »Sinuhes Livseventyr« udkomme, desuden min Udgave af Papyrus Prisse. Endelig maaske en større Afhandling om Lybækker-Bogtrykkere før Aar 1500 og en Afhandling om Bogejermærker særlig deres Anvendelse i Danmark.

Mit Brev til Kontorchef Weis har havt den Virkning, at han har talt med en Mængde forskjellige Mennesker deriblandt Departementschefen, som synes at interessere sig varmt for min Sag.

Kjøbenhavn, d. 22. Maj 1892.

I Torsdags fik jeg Brev fra Carlsbergfondets Direktør om, at der til en Rejse til London var bevilliget mig 600 Kr., hvis jeg kunde faa min Bibliotheksferie forlænget, hvis dette ikke lod sig gjøre, da 400 Kroner. Om jeg kan faa Permission, vil vistnok i høj Grad afhænge af Bruuns Helbredstilstand.

Kultusministeren viste sig meget velvillig, hvad følgende Meddelelse fra Weis viste: »Kære Hr. Lange! Det Dem vedrørende Anliggende er nu afgjort derhen, at De paa Budgetforslaget for næste Finansaar vil blive optaget med en 3aarig Understøttelse paa 1000 Kr. aarlig. Er De fornøjet hermed? Deres hengivne A. P. Weis.«

Det hele er sat i Bevægelse af Brevet til Weis uden anbefalinger eller lignende. Hvad der mest forbauser mig, er den mærkelige Flothed, at man vil foreslaa 1000 Kroner, skjønt jeg til Weis skrev, at jeg vilde være glad ved 600 Kr. Men en Ting vil blive ganske nødvendig, nemlig at jeg helst inden Begyndelsen af Oktober faaer udgivet mindst et Hefte af mit Arbejde om Papyrus Prisse.

Til Efteraaret skal jeg saa til at besøge de ledende Mænd i Rigsdagen og tale med dem om min Sag. Det bliver jo egentlig ikke nogen morsom Vandring, men det kommer man vel endda over.

Kjøbenhavn, d. 4. Juni 1892.

Selv om jeg har travlt, saa er jeg overordentlig glad derved, thi nu kommer jeg ind i de eneste af de administrative Forretninger ved Bibliotheket, som jeg endnu ikke kendte; og nu er der ikke en eneste Ting, som jeg ikke har havt med at gjøre. Det er helt komisk, i hvilken Grad jeg er bleven et Orakel selv for de ældste blandt Kollegaerne.

Kjøbenhavn, d. 12. Juni 1892.

[I en anbefaling fra Prof. Erman hedder det bl. a.] »Ich stehe daher nicht an, ihn als einen der wenigen jüngerer Gelehrten zu bezeichnen, auf denen die Zukunft der ägyptischen Wissenschaft beruht«. Denne Udtalelse fra Nutidens første Ægyptolog er jo af den allerstørste Værdi for mig.

Jo. og jeg rejste i Lørdags Aftes altsaa til Bøgebjerg, og jeg blev der til Mandag Eftermiddag; Jo. derimod til Torsdag Morgen. Det er saare elskværdige og hyggelige Mennesker, blandt hvilke man snart føler sig hjemme. Der var samlet ikke saa faa af den store Families Ungdom.

Kjøbenhavn, d. 19. Juni 1892.

Westergaard har givet mig Anvisning paa et godt Sted at bo, og han har skrevet for at bestille Plads for mig. Prisen bliver c. 35 Kroner om Ugen for fuldt Ophold. Iøvrigt klemmer jeg jo paa med Forberedelserne til London. Jeg behøver ganske vist ikke at jage paa, men jeg vilde gjerne holde Ferie de sidste 14 Dage før min Afrejse, for at kunne tage fat derovre med friske Kræfter. Det bliver jo ikke mere end Eftermiddagen, der helliges til Driveri. Om Formiddagen er jeg jo fuldt optagen paa Bibliotheket.

Kjøbenhavn, d. 26. Juni 1892.

Logiset er bestilt, og jeg faaer det for den billige Pris af 25 Shillings om Ugen.

Bruuns anbefaling for mig lyder [bl. a.] saaledes: »Jeg føler mig overbevist om, at Hr. Lange bærer i sig Elementerne til en højere Stilling ved et sadaant Bibliothek, og det saa meget mere, som han ved Studier i forskjellige Retninger, foruden at vinde forøget Indsigt i dem, bestandig bringer sin sunde og energiske Karakter til større Modenhed«.

Underbibliothekar Vahls Anbefaling lyder [bl. a.] saaledes: »Hr. Lange er, kort sagt, et Menneske, der er som skabt til at være Bibliothekar, det vilde være et stort Tab for Bibliotheket, om han af en eller anden Grund skulde blive nødt til at forlade det, og hans Plads vil vanskelig igjen kunne udfyldes«.

Kjøbenhavn, Lørdag Morgen, d. 2. Juli 1892.

Jeg faaer ingen Permission i Sommer. Bruun er daarlig, og han mener ikke at være arbejdsdygtig efter Ferien. Jeg bliver altsaa kun borte i Ferien. I visse Maader er det jo en Skuffelse for mig, da dermed følger, at jeg kun faaer 400 Kr. fra Carlsberg-Fonden. Jeg vil forsøge, om Carlsberg-Fonden ikke vil give mig de 200 Kroner, som den sparer paa mig iaar, til næste Aar. Saa vilde jeg se at spare c. 200 Kr. sammen til, og jeg vilde da kunne ligge henved 2 Maaneder i Berlin.

De Sager, som Vald. Schmidt købte i Vinter i Ægypten til Jacobsen, ere nu ankomne; det er ikke mindre end 47 store Kasser.

Jeg holder stadig fast paa at ville holde Ferie de sidste Dage før min Afrejse, men nu faaer vi se, om jeg ikke er saa godt i Gang, at jeg vanskelig vil kunne holde op.

Kjøbenhavn, d. 10. Juli 1892.

Jeg har havt Brev fra Mr. Budge, Direktøren for den ægyptiske Afdeling i British Museum. Han svarer meget venligt, at jeg kan meget godt faa baade Fragmenterne, som hører sammen med Papyrus Prisse, og den saakaldte Papyrus Butler at undersøge. Det er de to vigtigste Opgaver, som jeg har i London.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorledes Gudrun skal finde en Gjærning, naar I komme herover, saa antager jeg, at det forholder sig dermed ligesom med en Villa: det kan næppe findes, førend I ere her.

Kjøbenhavn, d. 12. Juli 1892.

Kun et Par Ord for at meddele Eder, at ifølge et Tilbud af Bruun rejser jeg allerede herfra paa Mandag Aften. Jeg antager da, at jeg bliver der i hele 4 Uger til Torsdag d. 18de August; saa kan jeg vistnok være i Aarhus Søndag Morgen d. 20de og i Kjøbenhavn f. Ex. Onsdag Morgen d. 24de.

Prof. Holm har givet mig Løfte om de 200 Kroner til en Berlinerrejse næste Aar.

Kjøbenhavn, d. 17. Juli 1892.

Det ængster mig med dine Øjne, kjære Moder. Mon ikke det fornuf-
tigste vilde være at komme over til Hansen Grut her i Kjøbenhavn. Des-

værre ere jo alle Læger indbildske og ville sjældent indrømme, at de ikke forstaa sig paa en Sygdom, førend det er for sent.

London, Torsdag d. 21. Juli 1892.

»Here I am«: her er jeg nu. Jeg kom hertil London Kl. 8 i Morges, og en god halv Time efter var jeg installeret i mit Logi, 8 Minutters Gang fra British Museum, hvor jeg blev modtaget overmaade venligt. Jeg har derved vundet en Arbejdsdag. Min Arbejdstid vil fornemmelig blive fra Kl. 10 til 4 i det reservede Studieværelse og fra 4 til 6 i de offentlige Gallerier.

London, d. 25. Juli 1892.

Det er jo i mange Henseender en lidt mærkelig Samling Mennesker, der boer i et saadant Pensionat. Det er højst mærkelig at lægge Mærke til den store Forskjel mellem Englændere og Tyskere. Disse 3 Tyskere ere aabne og imødekommende og omgængelige Mennesker, som jeg strax kom til at staa paa en venskabelig Fod med, hvorimod Englænderne ere de stiveste Mennesker, som jeg har truffet; enhver maa passe sig selv, det synes at være deres Valgsprog; de indlade sig under ingen Omstændigheder med nogen fremmed, bryder sig ikke engang om at vide ens Navn.

Igaar (Søndag) var jeg to Gange i Kirke, om Formiddagen i en Dis-senterkirke, hvor jeg hørte en ganske fortrinlig Prædiken af en Pastor F. B. Meyer. Om Aftenen var jeg i en anglikansk Kirke; Gudstjenesten er her næsten udelukkende liturgisk, Prædikenen varede henved et Kvarter, og den var temmelig middelmaadig.

London, d. 29. Juli 1892.

Det var jo meget venligt af Hoff's at tilbyde Jo. at lære Husvæsen der-nede. Det afgjørende er jo i denne Sag, at dette Tilbud fra Hoff's sparer Mielches for en Udgift. Jo. selv har Øjet aabent for, at det vilde have stor Betydning for hende at komme blandt fremmede. Jeg antager, at hun vil drage den størst mulige Nytte af Opholdet i Bøgebjerg.

Det vigtigste af alt, hvad jeg havde at gjøre her i London, har jeg gjort, og jeg er overmaade glad ved Resultatet, som vil blive en virkelig interessant Tilgift til min Udgave af Papyrus Prisse.

Mr. Crum har vist mig megen Venlighed; han inviterede mig til Lunch i forgaars og til Middag igaar, hans Agt var det bagefter at føre mig i Operaen, men han havde ingen Billetter kunnet faa. Vi tilbragte derfor Aftenen der, hvor vi spiste til Middag, nemlig i hans Club, Savile Club-

ben; det var ganske interessant saaledes at faa et Glimt af en af de store engelske Clubber, der spille en overordentlig Rolle. Med det første vil han introducere mig hos Mr. Flinders Petrie, den berømte Udgraver i Ægypten, som just i denne Tid er her i London.

London, Mandag Morgen d. 1. Aug. 1892.

Nu har jeg faaet et Adgangskort til den store Læsesal i British Museum, og der vil jeg i Reglen være fra 9 til 10. Saa Følgen deraf vil vistnok være at, medens jeg hidtil har afsendt et Brev hveranden Dag, kan jeg for Fremtiden næppe afsende mere end et hver tredje Dag.

[Fortsættelse] Tirsdag.

I Søndags havde jeg en meget interessant Dag. Om Eftermiddagen, da jeg gik ud for at gaa i Kirke, mødte jeg et Musikkorps af Frelsens Hær paa Gaden, jeg fulgte med det hen i en lille Mødesal i en Baggade og overværede deres Møde. Der var Mennesker af alle Slags, lige fra Kontorfolk til de værste Banditter tilstede.

Om Eftermiddagen gik jeg hen i den store Hyde Park, da jeg kom et Stykke hen ad Oxford Street, møder jeg et stort Musikkorps paa 23 Mand med 2 tilsyneladende Gejstlige i Spidsen og en hel Procession af Mænd og Kvinder bag efter. Det var West London Missionens frivillige Musikkorps, der trak gennem Gaderne ind i Hyde Park. Der blev holdt et kort, men meget indholdsrigt Møde, i hvilket 6 forskellige talte i Løbet af 3 Kvarter. Overalt var der offentlige Talere. En ældre Gentleman stod og beviste, at Spiritismen havde Ret, en gyselig udseende Sjouer beviste med skrækkelige Hyl, at der var ingen Gud.

Om Aftenen gik jeg i St. James Hall for at høre Mark Guy Pearse, en af Londons dygtigste Prædikanter. Jeg kom en Time før Gudstjenesten, og da var Salen omtrent halv fuld. Det var en fortrinlig Prædiken.

London, Fredag d. 5. August 1892.

Arbejdet i Museet med Afskrivningen af Stenindskrifterne er temmelig besværligt. Jeg er bevæbnet med en Kasse, som jeg sidder paa eller staaer paa eller bruger som Skrivepult, naar jeg maa ligge paa Knæ for at læse Indskrifterne. Man bliver ikke saa lidt øm i Ryggen og i Benene af at sidde og staa saaledes Time efter Time med sin Bog i den ene Haand og en Pen i den anden og skrive Hieroglypher. Men det er opmuntrende at se sin Bog fyldes mere og mere.

London, d. 11. Aug. 1892.

Jeg vil gjerne aabenbare noget, der egentlig skulde være en Hemmelighed; ligesom smaa Børn kan jeg ikke holde tæt med Hemmeligheder.

Det gaar med Fliden som med Dyden, at den belønnes. Naar jeg skal rose mig selv, saa har jeg været meget flittig her i London, og min Belønning kunde da ikke være nogen bedre, end at jeg kunde slippe lidt tidligere hjem til Aarhus og tilbringe nogle flere Dage sammen med eder. Allerede for nogen Tid siden kom jeg paa den Tanke og skrev til Jo. om at overraske eder et Par Dage før den egentlige Bestemmelse. Det bliver dog ikke saa lille en Ferie, først 2 brillante Dage i Søluften paa Rejsen og saa 6 Dage hjemme hos eder, som jeg har lovet mig rigtig at nyde.

August 1892—September 1893

Arbejdet paa Østerbro (Møllerup og Obel). Mygind til Vesterbro. Dagligstuemøder. Mødet i Koncertpalæet. 2' Rejse til London. Forberedelse til Bryllup og Forældrenes Flytning til København.

Kjøbenhavn, d. 27. Aug. 1892.

Af nyt kan jeg fortælle, at Westergaard har forlovet sig med en Frk. Blædel, jeg havde imorges Brev fra ham.

Det er nu lykkedes Kirkeudvalget at finde en ung Præst til Vesterbro, en prægtig ung Mand, som var oppe hos mig idag. Jeg fik Indtryk af, at han netop er af den Slags, som vi behøve.

Kjøbenhavn, d. 2. September 1892.

I kunne jo nok tænke, at jeg i disse Dage aflægger flittige Besøg i Tankerne hos eder, da det nu er sikkert, at Koleræen har aflagt Aarhus et Besøg. Her i Byen ruster man sig jo til Koleræens Komme. Det ansees for et stort Vidunder, at vi ikke allerede have faaet den, eftersom store Mængder af Hamborgere ere komme hertil. Med Hensyn til [Jonnas] Rejse vilde jeg bemærke følgende: Send ikke hendes smudsige Linned med, det vil vistnok blive standset af Karantænen, da hun kommer fra Aarhus.

Det nye Studenterhjem er nu færdigt og aabnedes igaar, det ligger fortrinligt lige ved Universitetet, og Lokalerne ere overmaade hyggelige. Der er allerede henved 200 Medlemmer.

Kjøbenhavn, d. 4. September 1892.

Jeg er for Tiden meget opfyldt af det nye Studenterhjem, som er blevet oprettet. Det er en gammel Tanke, som har beskæftiget akademisk Missionsforening i flere Aar, men særlig siden Mødet i Frederiksborg. Nu er den realiseret, og det var Pastor Steinthal, som havde Mod til at starte det. Der er lejet en meget god Lejlighed i Studiestræde No. 14 lige i Nærheden af Universitetet. Der er 6 Værelser til Studenterboliger, Læsestuer og Samtaleværelser, Spisestue, hvor der tillige bliver Middagsabonnement, desuden en Forsamlingsaal, der rummer 150 Mennesker. Foreløbig paa tænkes der et Samtalemøde en Aften i hver Uge om forskellige Spørgsmaal ikke just direkte om kristelige Emner.

Jeg har foreslaaet Steinthal, at vi skulle faa nogle Møder derhenne af en ganske særlig Art. Jeg har tænkt mig, at der skulde gives et bestemt Emne, hvorefter saa enhver kunde udtale sig ikke diskuterende men med et personligt Vidnesbyrd. Jeg tænker, at Broderkredsene her ville vise sig at være af stor Betydning.

I Søndags havde Menighedssamfundet sit Sommermøde i Dyrehaven. Ifversen talte først, og jeg skulde have talt bagefter; men da Ifversen holdt op, var Klokken $5\frac{1}{2}$, saa at Mødet havde varet $1\frac{1}{2}$ Time. Jeg bad derfor kun en Slutningsbøn. Det er anden Gang, at jeg har skullet tale efter Ifversen men ikke har kunnet komme til det, fordi Ifversen har brugt al Tiden. Desværre er Grunden den, at Ifversen ikke forbereder sig ordentlig.

Kjøbenhavn, d. 11. Septbr. 1892.

Jeg har jo oftere skrevet om de kristne Broderkredse blandt Studenterne. To af Medlemmerne, som i Sommer bleve theologiske Kandidater, skulle nu ud paa Østerbro, den ene til Møllerup, den anden til Obel. Den ene af disse to er Kold, som selv fortæller, at han er vakt i Broderkredsen, og at han i Begyndelsen kjedede sig forskrækkeligt og meget hellere vilde sidde ved sit L'hombreparti, saaledes som han plejede.

I Onsdags var jeg til Middag hos Justitsraad Bruun, Anledningen dertil var, at Commissionen i Anledning af det paa tænkte Bibliothek i Aarhus i denne Uge har været samlet herovre.

I Middag Kl. $2\frac{1}{2}$ skal jeg tale efter Løfte ved et stort Missionsmøde i Luthersk Missionsforening; det er en meget vigtig Lejlighed, da der er samlet Mennesker fra mange Steder i Landet. Da jeg blev anmodet om at tale, sagde jeg, at jeg muligvis kom til at tale saaledes, at de stærke Partimænd vilde blive stødte; man mente dog, at det var godt, om jeg talte.

Kjøbenhavn, d. 18. Septbr. 1892.

I denne [Tid] lader Kirkeudvalget foretage Tællinger af Kirkegængerne i de københavnske Kirker. Jeg har idag været til Højmesse i Paulskirken og hørte en gyselig Prædiken; Antallet steg efterhaanden til 127. Af disse gik dog 5 Mænd og 2 Kvinder før Prædikenen! Kirken rummer c. 1200 Mennesker og Sognet har c. 30.000 Beboere. Hvilke Tilstande!

Kjøbenhavn, d. 25. Septbr. 1892.

Jeg har nu Ansøgning inde hos Carlsbergfondet om Penge til Udgivelse af Papyrus Prisse c. 600 Kroner. Jeg vilde maaske kunne klare mig med 400 Kroner, men Professor Ussing sagde, at jeg lige saa godt kunde ansøge om 600 for at faa en lille Smule for mit Arbejde.

I Torsdags Aftes var jeg for første Gang ude at besøge Mollerup og Obel i deres udmærkede Arbejde paa Østerbro. Steinthal var med. Vi talte den Aften i Asylet alle fire, og desuden Mygind Kirkeudvalgets Præst paa Vesterbro, som har tilbragt en Maanedstid paa Østerbro og taget Del i Mollerups og Obels Arbejde for at orientere sig lidt mellem Kjøbenhavnerne. Om 8 Dage bliver Mollerup ordineret til Medhjælper hos Krag, og Meningen er da, at han skal have et særskilt Distrikt, hvor der boer c. 2000 Mennesker. Kold skal saa bo sammen med Obel. Krag giver de to unge frie Hænder og er umaadelig glad ved Virksomheden derude, han har holdt Foredrag om den i Præstekonventet.

Kjøbenhavn, d. 9. Oktober 1892.

Nu begynde vi Indsamlingen til den nye Jernkirke paa Vesterbro, og dermed kommer vor Virksomhed for Afhjælpning af Kirkenøden sandsynligvis til at staa stille for en længere Tid. Efter min Mening kunne vi ikke magte mere; og jeg bliver ved at holde igjen i Udvalget. Der kommer saa overordentlig lidt ind til Driften, saa det er tvingende nødvendigt, at vi søge at organisere os paa en eller anden Maade. Efter min Mening skal Udvalget kun give Tilskud til Præstelønninger, saaledes at Præsten ikke kommer i økonomiske Vanskeligheder. Derimod bør de øvrige Udgifter udredes af de Mennesker, som søge de forskjellige Kirker. Dette vil imidlertid kun kunne ske, saafremt vi af de kirkelige Øvrigheder kunne faa Tilladelse til at benytte Kirkerne i større Udstrækning, særlig til Samfundsmøder.

Kjøbenhavn, d. 16. Oktbr. 1892.

Nu imorges fik jeg Meddelelse fra Professor Holm om, at der er be-

villiget mig 600 Kroner til Udgivelsen af mit Arbejde, samt at der vil blive udbetalt mig 200 Kroner næste Aar til en Rejse til Berlin.

Mygind er allerede flyttet [ud paa Vesterbro], og han vil snart begynde at holde Forsamlinger i et lejet Lokale derude. Han bliver langt bedre stillet end Ifversen og Holt, thi Præsterne paa Vesterbro*) have vist sig overordentlig velvillige og ere gaaede ind paa at give ham et selvstændigt Distrikt, og han skal slet ikke have noget med Forretningerne i Matthæuskirken at gjøre.

Paa Østerbro gaaer Arbejdet fornøjeligt fremad. Krag skal have udtalt, at han vilde snarest muligt have to endnu foruden, som saa atter skulde have hver sit Distrikt. Kunde nu blot andre af de fornemme Sognepræster herinde finde paa at gjøre ligesaa! Men hvorfra skulle de flinke unge Theologer komme? Herpaa svarer jeg: Fra Broderkredsene. Jeg er vis paa, at i disse opdrages de unge Studenter just til at forstaa Tidens aandelige Opgaver. Ligeledes er jeg overbevist om, at Studenterhjemmet vil blive af stor Betydning. Er det ikke en Skandale, at ikke en eneste af de theologiske Professorer vil have noget med det at gjøre.

Kjøbenhavn, d. 22. Oktober 1892.

Jeg sætter mig allerede iaften til at skrive, da Jo. og jeg imorgen gaa i Kirke paa Christianshavn, og derefter gaa ind at hilse paa Pastor P. M. Larsen, der er gift med Jonnas Kusine, en Datter fra Bøgebjerg.

Idag kom der et Par Damer op paa Bibliotheket, af hvilke den ene gav sig tilkjende som en Fru Monrad og angav som sit Ærinde, at hun vilde spørge mig om jeg vilde give en Kreds af Damer et Kursus i gammelægyptisk Kulturhistorie. De havde alle været i Ægypten, og enkelte af dem tænkte paa igjen at rejse derned. De ønskede to Timer om Ugen.

Ved nu nærmere at tænke over Sagen er jeg kommen til det Resultat, at jeg bør gaa ind derpaa. For det første gaaer jeg ud fra, at jeg vil kunne faa disse Timer ordentligt betalte; jeg har tænkt mig at forlange mindst 5 Kroner Timen. For det andet har det jo længe været min Tanke, at jeg engang skulde skrive en Bog for det store Publikum om den gamle ægyptiske Kultur; her kommer den forønskede ydre Anledning til at udarbejde Grundlaget for denne Bog. Endelig er det ogsaa værdt at lægge Mærke til, at Fru Monrad er en Søster til Finansudvalgets Ordfører Tutein.

Nu rejser Jo. jo snart til Bøgebjerg. Naar Jo. er rejst, agter jeg hver

*) Provst Levinsen og res. Kap. Basse.

Søndag at gaa ud paa Glyptotheket for at afskrive Indskrifterne paa de nye ægyptiske Sager, som i denne Tid blive opstillede.

Kjøbenhavn, d. 30. Oktober 1892.

I forrige Uge rejste Nyholm og hans Hustru herfra til England for derfra at drage over Amerika til Kina. Herman Jensen har været i Besøg hos Schou en Maanedstid. Drengen skal til Bandholm til Harald Ostfeld. Hans Kones Død har været et svært Tab for ham; hun var en mere end almindelig Støtte for ham i hans Arbejde, skjønt hun i mange Aar har været svagelig. Blot Missionærerne havde saadanne Hustruer! Til næste Efteraar rejser Cand. theol. Bolvig, og nylig er en Søn af Pastor Gøtsche i Fredericia indtraadt paa Missionskolen. I akademisk Missionsforening have vi de fem unge Studenter, som berede sig paa at drage ud. Paa Onsdag skal Westergaard have Bryllup, og Koch og jeg gaa paa Søndag ud og ønske til Lykke.

Kjøbenhavn, d. 6. Novbr. 1892.

For det første er det nu gaaet i Orden med det Kursus, som jeg skal give de 5 Damer: Bispinde Monrad, Enke efter afdøde Bisp Monrad, og hendes Datter, en Frk. Seidelin, Fru Ussing, Dommer Ussings Hustru fra Ægypten, samt hendes Søster, Frk. Puggaard. Kursuset vil vare 40 Timer og strække sig over 5 Maaneder. Jeg faaer 5 Kroner for hver Time.

Jeg kom først sent i Seng iaftes eller rettere i Nat efter en bevæget Aften i Studenterforeningen. A. C. Larsen, den bekendte religiøse Fritænkter, indledede nemlig en Diskussion dernede om Religionen og Studenterne. Til dette Møde vare alle Studenterhjemmets Medlemmer indbudne. Det var i mange Maader et interessant Møde. Flere Hundrede Studenter vare mødte og fulgte en Forhandling, der omtrent varede i 4 Timer med stor Opmærksomhed og i fuldstændig Ro. Fra de kristnes Side talte særlig Pastor Steinthal fortræffeligt. I Berlin f. Ex. drøftes Kristendommen ikke længere blandt Studenterne, thi den ansees for et tilbagelagt Stadium. Mødet iaftes konstaterede, at det ikke er Tilfældet her ved Universitetet.

Studenterhjemmet arbejder videre, jeg troer til stor Velsignelse. Jeg har jo ikke Tid til at komme der synderlig meget, skjønt jeg har stor Lyst dertil. Jeg kommer der saavidt muligt om Tirsdag Aften Kl. 9 efter at have læst Arabisk hos Besthorn, da er der nemlig Sammenkomst og Diskussion om alle mulige Spørgsmaal.

Kjøbenhavn, d. 13. Nov. 1892.

I Onsdags lagde jeg for med 5 Damer, men igaar var der, efterat jeg

havde indvilliget i, at der maatte komme flere, omtrent dobbelt saa mange, og til min ikke ringe Forbauselse var gamle Professor Ussing og hans Kone ogsaa mødt. Hvis det er Ussings Mening at komme hver Gang, hvad jeg mente at forstaa, da har jeg en ordentlig Klemme paa mig.

Nu begynder Kirkesagen at blive brændende. Forslaget om Sognedeling og om Opførelse af nye Kirker bliver angrebet fra flere Sider. Dels indeholde de radikale Blade idelige Angreb paa det, og hvad der er værre, Kjøbenhavns Magistrat modsætter sig det og vil ikke bidrage til Sagens Gjennemførelse med Kommunens Penge.

For et Par Maaneder siden lod vi foretage en nøjagtig Optælling af Antallet af alle Kirkegængere ved alle Gudstjenester paa en Søndag. Resultatet blev: ikke 20.000 Kirkegængere i en By paa c. 400.000; det er et sørgeligt Resultat. Dertil kommer, at der var adskillige store Kirker, hvor der kun var mellem 50 og 150 Mennesker*).

Iøvrigt ere selv de bedste Præster nogle mærkelige Mennesker, skjønt Kirkesagen er i saa høj Grad brændende, og skjønt saa store Interesser for Kirken staa paa Spil, er der ingen Præster, der sige et Ord i Sagen, hverken paa Prædikestolen eller udenfor. Om ganske kort Tid udgiver Udvalget en Piece om de kirkelige Tilstande herinde, som forhaabentlig vil gjøre Opsigt. Desuden skal der kæmpes ved Adresser, Møder og Avisartikler. Der arbejdes med stor Fremgang paa at udbrede Bevægelsen blandt Kvinderne her i Byen.

Kjøbenhavn, d. 20. Nov. 1892.

Sammenkomsterne hos Ussing den 2. Søndag i hver Maaned ere jo nu gjenoptagne, men vi ere en hel Del, som ikke ere saa glade ved dem mere; thi Kredsen er voxet i en utrolig Grad, saa at vi ikke mere kunne siges at være en fortrolig Kreds, hvor enhver af os kan tale frit. Den oprindelige Betydning af disse Møder er derfor ved at gaa tabt.

Hvad den heftige Diskussion om Amerikaneren Wilder angaaer, saa er det min Mening, at naar man kjender de 5 unge Studenter, der ville drage ud til Hedningene, saa bliver man nødt til at tie stille om Usandhed i den Bevægelse, som han har vakt. Hvad Wilders Bibelfortolkninger angaar, da har han sikkert slet ingen. Hans Opgave har været at fremstille Mission-opgaven paa en ny, gribende Maade; for at alle, som Gud kalder, selv kunne blive klare paa Sagen, er det nødvendigt, at alle faa Spørgsmaalet lagt ind paa Samvittigheden: Skal du gaa eller blive?

*) Se Noten til 4. Dec.

I Kirkesagen er det nu kommet til et Sammenstød med Biskop Fog og Provst Levinsen paa Vesterbro angaaende Ejendomsretten til den nye Kirke paa Vesterbro, som Udvalget vil opføre og selvfølgelig kommer til at eje. Biskoppen glemmer, at han har indviet 2 Kirker, som Udvalget ejer, og Levinsen har allerede underskrevet en Kontrakt med Udvalget. I denne Sag er Udvalget besluttet paa at staa fast.

Kjøbenhavn, d. 27. Nov. 1892.

Jeg fik engang i Efteraaret en god Idé, som jeg førte frem ved et Udvalgsmøde, hvor de unge Pigers Bestyrelse var tilstede, den gik ud paa at faa afholdt en Række Møder for Kirkesagen i private Hjem, hvor Vært og Værtinde vilde samle deres Omgangskreds og lade en af vore Udsendinge tale. Det første Møde holdtes hos Professor E. Holm, hvor der var samlet c. 70 Mennesker; Møllerup og Frk. Steinthal talte, og Mødet gjorde stærk Virkning. Møllerup har desuden talt i Prokurator Lehmanns og Professor Holmbergs Hjem, og i Torsdags talte jeg hos Grosserer Borgens. Paa næste Lørdag tale Møllerup og Steinthal hos Overretsprokurator Casse.

Med Hensyn til Wilder, saa tilstaaer jeg, at jeg er enig med ham om Bekjendelsens Betydning. Jeg holder ikke med ham i, at han kræver et bestemt Løfte; for mig er imidlertid Bekjendelsen af stor Betydning; en Kreds af unge, der bekjender klart, at de agte sig ud til Hedningene, er et stadigt Spørgsmaalstegn for alle Kammeraterne.

Kjøbenhavn, d. 4. Dec. 1892.

[Jonna] glæder sig meget til Juleferien, som skulde vare fra d. 23. December til den 2. Januar. Jeg har ogsaa Ferie i den Tid med mine Foredrag, saa jeg glæder mig til at faa det mest mulige ud af disse Dage med Jomfruen. Jeg skal ikke nægte, at jeg længes stærkt efter hende naar jeg lægger mit Arbejde til Side, og mine Tanker frigøres fra det gamle Ægypten.

I den Uge er jeg bleven færdig med mine Besøg hos Rigsdagsmændene i Finansudvalget. Min Sag er nu for derinde.

Vi have atter i Søndags og tillige idag foranstaltet en Optælling af de kirkesøgende *); Pastor Steinthal udarbejder paa Grundlag af disse Tal

*) Resultatet af denne Optælling viste, at Kirkebesøget en almindelig Søndag »højt regnet ikke naar 25.000. Og dette af en Befolkning, der sikkert udgør over 350.000 Mennesker«, altsaa i hvert Fald ca. 6 %. Der har været rejst Tvivl om Rigtigheden af denne Statistik – i Øjeblikket naar man næppe 2 % – men dels var der anvendt særlig Omhu af Lægmandsudvalget som Helhed paa det Hefte, »Kirkens Nød«, hvori den fremkom, og dels kommer man jo ikke udenom, at Westergaard i hvert Fald havde *noget* Forstand paa Statistik. Lange kunde jo ogsaa finde Frelsers Kirke fuld til en Froprædiken!

en lille Piece, som Kirkeudvalget saa udgiver. Hovedsagen er, at det vil blive gjort tydeligt, at Præsterne maa slaa ind paa en hel ny Arbejdsmaade, hvis de ville udrette noget; de maa ind i Husene, de maa opsøge de mange Mennesker, som ikke komme af sig selv. Se, hvor det gaaer fremad paa Østerbro. Krag, Obel og Mollerup omgivne af over Hundrede Lægfolk gaa frem og vinde herlige Sejre; store Vækkelser sker derude. Obel har ude i sit Distrikt hver Dag fuldt op at gjøre med Mennesker, der komme til ham med Spørgsmaalet: Hvad skal jeg gjøre for at blive salig? Paa et stort Væveri med 200 Fabrikspiger er der nu efter ikke et Aars Forløb over 30 troende Mennesker. Mollerup er begyndt et nyt Sted, og hans Møder ere overfyldte, og Guds Aand er begyndt at virke med Kraft.

Kjøbenhavn, d. 11. Decbr. 1892.

Kirkesagen er brændende i denne Tid; alle de kristendomsfjendske Blade ere fyldte af Angreb paa Borgerrepræsentationen, som stillede sig overordentligt venligt til Lovforslaget om de 8 nye Kirker. Socialdemokratiet holdt et stærkt besøgt Møde i Onsdags, hvor der vedtoges en Resolution mod Kirkerne, og der forberedes en Adresse i samme Retning. Under alt dette tie Præsterne stille og fra Menighedens Side er det kun Kirkeudvalget, der arbejder. Vi havde i Onsdags sammenkaldt et Møde i Bethesda for henved 300 indbudne; Ussing og Holt talte, og den Aften blev der tegnet omtrent 7000 Kr. til den nye Kirke paa Vesterbro. Hjemmemøderne gaa Slag i Slag, og vi ere overordentlig glade for deres Resultater. Der udbredes gennem dem et helt nyt Syn paa Kirkens Liv og Arbejde. Endelig forberede vi noget meget vigtigt, nemlig en Række Smaaskrifter til Belysning af Kirkens Liv.

Iaften er der Sammenkomst hos Ussings for sidste Gang; dermed ophører disse Møder, som have udviklet sig paa en saadan Maade, at de ganske have mistet deres Betydning.

Kjøbenhavn, d. 18. Decbr. 1892.

Møderne hos Ussings ville dog blive fortsatte men kun hveranden Maaned, de ville for Fremtiden faa en noget anden Karakter, det bliver ikke kirkelige men rent opbyggelige Emner, som Kredsen samles om. Dette kan jo være meget godt, men det er dog ikke, hvad jeg mest ønsker. Iøvrigt vil Ussing af og til samle en Kreds af theologiske Studenter hos sig. Dette vil være af den største Betydning, thi Arbejdet blandt Studenter er vel det mest forjættelsesrige.

Overhovedet lader det til, at Kirkesagen virkelige begynder at blive brændende, baade bliver Modstanden stærkere og Forstaaelsen hos de kristne dybere. Det er jo, som det skal være.

21. Dec. skriver Faderen: »Moder og jeg har følt Trang til paa en synlig Maade at vise Dig, hvor glad vi er for Dig, og er derfor kommen i Tanker om at give Dig nogle Penge, hvorved I kunde lægge Planer til Brylluppet. Vi har derfor bestemt, at de her indlagte Kr. 2000 sætter Du uopholdelig i Bikuben.«

Kjøbenhavn, d. 22. Decbr. 1892.

Jeg er lige kommen fra Bibliotheket; saa finder jeg paa mit Bord Pengene fra Eder, som gjorde mig – ja, hvad skal jeg sige? – saa underlig betaget, at jeg kom til at græde. I have jo alle Dage overøst mig med Kjærlighed, alt hvad jeg er og har, det skylder jeg næst Gud Eder; jeg har slet ikke fortjent det mindste af det; jeg har følt saa ofte og atter nu i særlig Grad, at jeg har kun saa usselt og kan kun saa usselt gjengælde Eder, ikke engang ved at være den Søn for eder, som I fortjene at have, og som I burde have.

Jeg kommer just fra Ministeriet, hvor jeg fik at vide, at Finansudvalget har bevilliget mig en aarlig videnskabelig Understøttelse paa 500 Kroner paa 3 Aar; men efter den Tid vil den kunne fornyes; jeg havde jo søgt om 1000 Kr., for at der kunde være noget at slaa af paa. Naar nu, som man venter Bibliotheksloven gaaer igiennem, vil jeg altsaa have en Løn af c. 2000 Kr. [maaske lidt mere] uden mere Pligtarbejde, og med Guds Hjælp til næste Jul en kjær og dygtig lille Hustru, der vil gjøre Arbejdet let, Pengene drøje, Glæden inderlig, Sorgen frugtbar og Takken mangedobbelt for mig.

Og i Ministeriet sagde man, at jeg i Marts kunde søge af den faste Konto for at supplere de 1000 Kroner, som jeg søgte om.

I ved jo, at jeg befinder mig allerbedst ved Tarvelighed, ja jeg vilde næppe kunne finde mig rigtig hjemme, hvor der paa nogen Maade var ekstravageret. Jeg ved, at Jonna er ganske enig med mig heri.

Det er mærkeligt, hvor Glæderne melde sig i disse Dage; en af de største er, at min kjære Ven Axelsen er bleven forlovet med Frk. Marie Constantin-Hansen, der er Sygeplejerske ved Marthahjemmet, et af de prægtigste og elskeligste Mennesker, der findes.

Ude paa Frederiksberg er der en Kreds, der have henvendt sig til mig med følgende Tilbud: Kredsen vil fra Septbr. 1893 leje Valgmenighedens Lokale derude, naar Jungersen flytter ind i sit eget Hus; den vil afholde

Udgifterne til Kirkens Drift og stræbe efter at klare Præstens Løn, hvis Kirkeudvalget vil skaffe en Præst og faa ham anbragt i et Distrikt som de andre unge Præster under Udvalget. Vi skulle nu til at indlede Forhandlinger med Harald Ostenfeld.

Kjøbenhavn, d. 1. Jan. 1893.

Jeg glæder mig hjærteligt ved Tanken om, at Aaret vil bringe den Dag, da Jo. og jeg skulle grundlægge et hyggeligt lille Hjem.

Jeg har skrevet til Harald Ostenfeld. Der er ikke Tvivl om, at hvis vi kunde faa Harald herind, da vilde vi være udmærket tjente dermed.

Kjøbenhavn, d. 8. Jan. 1893.

I holde jo paa, at vi skulle have 4 Værelser; men jeg er endnu ikke vis paa, at vi behøve mere end 3; jeg tænker stadigt, at vi kunne vistnok godt undvære en særskilt Stue til Spisestue. Regnestykket bliver da: Husleje 400 Kr., Føde 700, Klæder 260, Brændsel 100, Skatter 50, ialt 1510 Kr. En Pige vilde vel koste c. 120 Kr. og hendes Føde vilde maaske forøge Fødekontoen med godt 100 Kr., da 700 Kr. er en overordentlig flot Beregning for 2. Men det er jo et Spørgsmaal, om det er nødvendigt at holde en fast Pige, om vi ikke kunne nøjes med en halvvoxen Pige den halve Dag.

Saalænge [Jo.] er i Bøgebjærg, kunne vi jo ikke rigtig begynde at samle sammen til Hjemmet. Fru Mielche forstaaer sig vistnok godt paa at gjøre Indkjøb, men det er ikke sikkert, at jeg vil være tilfreds med hendes Smag. Min Smag gaaer i Retning af det tarvelige og glatte, der ikke giver noget falsk Skin.

13. Jan. skriver Moderen: »Det kan ikke nytte, lille Hans, at gjøre for smaa Beregninger, Spisestue *skal* I have.«

Kjøbenhavn, d. 14-15. Januar 1893.

Der var en Ting, som jeg ogsaa tænkte paa i første Række, da jeg forlovede mig med Jonna, og det var, at med hende vilde der ikke indtræde den mindste Forandring i mit Forhold til Hjemmet, at jeg aldrig vilde kunne finde en Hustru, som i den Grad vilde med mig kunne slutte sig til mit Hjem som hende; jeg kunde ikke tænke mig, at det stadige Fortrolighedsforhold, hvori jeg har levet overfor eder ogsaa i Aarene siden Barndommen, maatte lide noget Skaar, jeg var fast overbevist om, at hvor gammel jeg end blev, selv gift Mand, saa maatte mit Forhold til Eder og til

Hjemmet dog blive det samme, nemlig Barnets Forhold med alt det, som ligger i dette Ord. Jeg er nu mere end nogensinde fast besluttet i saa Henseende.

Nu kommer der en Tanke op, som plager mig, og det er, at I i eders Ønske om at gjøre alt saa godt for Jo. og mig i nogen Maade skulde indskrænke eders egen Hygge og tilvante Liv; den mindste Mistanke i den Retning vilde smærte mig. Det maa I derfor ikke gjøre.

16. Jan. skriver Moderen, at de kun vil skille sig af med Ting, som er dem til Besvær, men maaske kunde være ham til Nytte.

Kjøbenhavn, d. 21. Jan. 1893.

I Torsdags talte jeg og Westergaard ved et Møde for Kirkesagen hos Slotsgartner Paludan paa Rosenborg; der var omtrent 60 Mennesker tilstede. Den 21. Febr. skal jeg tale ved et lignende men betydeligt større, der skal holdes i Frk. Paludan-Müllers Skole paa Frederiksberg.

Jeg har i denne Uge haft 3 lange Breve fra Jonna, særlig i Anledning af mit sidste Brev, hvor jeg kom ind paa vort Forhold til vore Hjem. Jeg vilde ønske, at jeg kunde lade eder læse hendes Breve, men det har jeg ikke Ret til; derimod kan jeg ikke lade være at afskrive enkelte Steder. Hun skriver: »Du ser, at Du ikke behøver at drage mig til dit Hjem, jeg er der allerede, men derimod, som jeg skrev før, Du maa passe paa mig og derved paa dig selv, at jeg ikke drages bort fra mit Hjem men omvendt«. Hjemmet har gjort hende til et exemplarisk Pligtmenneske, og det er noget stort og værdifuldt; men hendes Kjærlighed har lært hende Vejen til at blive en Personlighed, til at udvikles frit.

Paa Onsdag Aften holdes der et Diskussionsmøde for Mænd, hvortil Kirkeudvalget har indbudt. Vi haabe derved at faa en større Kreds af Mænd interesserede i Kirkesagen og at faa dem til at tænke selvstændigt over den. Der kommer ingen Præster, da saadannes Nærværelse altid lægger et vist Baand paa Lægmand, og Præsternes Snaksomhed forhindrer Lægmand at faa Ordet.

Kjøbenhavn, d. 25. Jan. 1893. Onsdag Aften.

Jeg kommer nu lige hjem fra et ypperligt Diskussionsmøde, som Udvalget for Kirkesagen havde indbudt til. Det var i enhver Henseende meget vellykket; der havde indfundet sig mange af de indbudne, deriblandt ikke mindre end 4 Borgerrepræsentanter, og der fremkom en Række højst interessante Udtalelser, der tydeligt vise, i hvilken Grad vor Sag har vun-

det Indgang hos tænkende Mennesker. Vi haabe igjen i næste Maaned at samle den samme Kreds.

Jeg vil afskrive af Jonnas Brev: »Tak for dit Brev, og Tak for den Forelæsning, du holder for mig; jeg forundrer mig stadig over din mærkelige Evne til at iagttage og virkelig finde det rette ud, selv om det maaske nok er set fra den lyseste Side. Jeg har saa ofte havt paa Fornemmelsen, at du kunde se lige ind i mig, og naar jeg var straalende glad, saa kunde jeg nok saa frimodig se dig ind i Øjnene igjen, men var jeg lidt melankolsk, saa kunde jeg ikke holde det ud«.

Kjøbenhavn, d. 4. Febr. 1893.

Jeg vilde jo meget gjerne næste Efteraar holde en mindre Række Foredrag af dem, som jeg nu har liggende udarbejdede. Jeg maa jo ogsaa se at lægge mig efter at faa et praktisk, pekuniært Udbytte af mine Studier, hvilket ikke ligger for mig.

Kammerherreinde Lüttichau er bleven saa begejstret for Sagen, at hun i sit Hjem vil arrangere en Sammenkomst, hvortil alle Rigsdagsmændene skulle indbydes. Flere Borgerrepræsentanter ere blevne stærkt interesserede, og vi forberede os til, saasnart Lovforslaget kommer frem i Rigsdagen, da at paavirke dens Medlemmer.

Kjøbenhavn, d. 11. Febr. 1893.

Der er i denne Uge kommen et Tilbud til mig, som har givet mig en hel Del at tænke paa. Det store Reitzel'ske Bogforlag er for nylig gaaet over i en ung Mands Hænder, som vil sætte større Foretagender igang. Denne Mand henvendte sig til Prof. Høffding, om han vilde besørge nye Udgaver af nogle af Søren Kierkegaards Skrifter. Høffding lovede at finde en, da han ikke selv kunde paatage sig det. Han gik da til en Cand. [riml. Vilh.] Andersen, der henviste ham til min Kollega Dahlerup; denne viste ham imidlertid strax videre til mig. Høffding kom derfor til mig derom. Jeg blev overordentlig glad derved, thi det er en gammel Yndlingstanke, der her mødte mig; for 5-6 Aar siden havde jeg selv været hos Brødrene Reitzel og tilbudt mig til dette Arbejde. Skjønt jeg jo egentlig har fuldt op at gjøre, vil jeg dog nødig sige nej til dette Tilbud, thi det vil jo betyde, at jeg for Fremtiden bliver Søren Kierkegaards Udgiver, hver Gang der skal komme nye Udgaver af hans Skrifter; og det vil ikke være uden Betydning for Indtægterne.

Der er Udsigt til at faa Pastor Ifversen til at søge paa Landet. Han er stædig som en Kanehest, men for hans egen Skyld er det det eneste rigtige.

Kjøbenhavn, d. 18. Febr. 1893.

Nu kommer om kort Tid det meget vigtige lille Skrift *), som Udvalget udgiver, og som bliver vort Hovedskrift for lange Tider; i det belyses Kirkens Stilling herinde ved Exempler fra Livet; det er skrevet overordentlig hensynsfuldt mod de kjøbenhavnske Præster, saa at der ingen Anledning vil være for disse til at blive fornærmede; paa den anden Side er Sagen af den Art, at de blive nødte til at tage Stilling til Kirkenøden, og at de, hvis de ere fornuftige, maa sige: Vi maa være med i denne Sag!

Der er nu begyndt en Forhandling i Nationaltidende om en ny Bygning for det kongelige Bibliothek. Det er mig, der egentlig staaer bagved det hele, idet jeg fik Dr. Besthorn til at skrive en længere Artikel; jeg gaaer nu og hverver andre til at holde Ilden vedlige. Nu søger jeg en bygningskyndig Mand til at skrive en Artikel, og jeg vilde ogsaa gjerne have en Brandofficer i Ilden for at skrive om Brandfaren ved den nuværende Bygning.

Kjøbenhavn, d. 25. Febr. 1893.

Jeg raadede [Møllerup] for nogen Tid siden til at afholde en Række Vækkelsesmøder en hel Uge igjennem, han har nu i 3 Maaneder arbejdet i sit Distrikt, der indeholder omtrent 2000 Mennesker, for største Delen ivrige Socialister. Han forberedte hele Sagen omhyggeligt, indbød Folk i Husene og ved Plakater paa Gadehjørnerne, og i Søndags begyndtes der saa, og jeg var der. Asylsalen, to tilstødende Værelser og Forstuen var stopfulde af Folk, en Mængde af Kvarterets Mænd vare mødte; man stod som Sild i en Tønde. Vi sluttede med at indbyde dem, der vare bekymrede for deres Sjæle, til et Eftermøde. Jeg har aldrig oplevet noget lignende; jeg opholdt mig i en mindre Stue og Møllerup og Obel i en anden; Folk strømmede til, saa at vi slet ikke kunde overkomme at tale med den enkelte.

Møllerup var aldeles udaset af disse sex Dages Arbejde, ikke af at tale, thi han havde hver Aften fremmede Talere, men hver Dag strømmede Folk ind til ham i aandelige Anliggender, og disse utallige Samtaler med de bekymrede gjør træt. Obel er begejstret over denne Fremgangsmaade, og han har allerede arrangeret en lignende Række Møder ude hos sig i Midten af næste Maaned. Krag er efter Sigende ogsaa betaget over, hvad der skeer, og hvem ved, naar der i selve Jakobskirken kan blive holdt en saadan Række Vækkelsesmøder.

Grunden til, at der kan opnaaes saa mærkelige Resultater, er uden

*) »Kirkens Nød i København« (i Komm. hos Bethesda).

Tvivel den, at der er gaaet et trofast Arbejde forud i Distriktet, et Arbejde fra Hus til Hus. Det hele er et Bevis paa, at Kjøbenhavns Ulykke er de store Sogne, og at Kirkeudvalget har Ret i, at saasnart en dygtig og energisk Præst faaer en overkommelig Opgave, saa vil der udrettes store Ting.

Kjøbenhavn, Fredag d. 3. Marts 1893.

Ugens Hovedbegivenhed har været Mødet for Kirkesagen hos Justitsraad Bruun i aftes, ved hvilket Steinthal og jeg talte. Blandt andre var ogsaa Pastor Glahn tilstede, da Mødet holdtes i hans Sogn. Efter at jeg havde talt, talte Glahn ganske kort og gav sin fulde Tilslutning til Sagen, idet han paa en overmaade indtrængende Maade klagede sin Nød som Præst overfor de fortvivlede Tilstande. — En Dame sagde bagefter: Det største Bevis for denne Sags Nødvendighed var Synet af den forknytte Præst.

Sidste Gang skrev jeg om Vækkelsesugen ude hos Møllerup; nu fra Søndag den 5. til Søndag d. 12. holdes en lignende i Helligkors Sogn i Marthahjemmets store Sal. Saa tager Obel fat Søndag d. 12 og bliver ved til Søndag d. 19.

Kjøbenhavn, d. 11. Marts 1893.

Hvad der er oplevet i denne sidste Uge ude i Marthahjemmet, er noget ganske nyt i Helligkors Sogn, og alle de kristne derude ere derfor fulde af Tak til Gud. Hver Aften har Marthahjemmets store Sal været stuvende tæt fyldt af opmærksomt lyttende Mennesker, hvoriblandt en stor Mængde Mænd. De have staaet langt ude paa Trappegangen og ned ad Trappetrinene; og fuldstændig Ro har der hersket ved Møderne. Der er bleven indbudt i Hjemmene og gennem Søndagsskolerne ved trykte Plakater; en Aften maatte over Hundrede Mennesker gaa bort af Mangel paa Plads.

Disse Møder synes at skulle give Anledning til, at Krigen med de to Præster skal udbryde; igaar kom det til et Sammenstød med Frk. Anna Sørensen paa Marthahjemmet.

Igaar forhandlede jeg igjen med Boghandler Grøn om Søren Kierkegaards Skrifter. Jeg haaber at faa 20 Kroner i Honorar pr. Ark. Det vil blive c. 1000 Kr. om Aaret i 4 Aar.

I 14 Aar er der arbejdet i Rabarberkvarteret uden synderlig Frugt; nu endelig synes der at skulle komme en Høsttid.

15. Marts skriver Moderen i Anledning af Sønnens Paaskebesøg: »Fra Fader skulde jeg sige, om du vilde tage dine stribede Benklæder og sorte Frakke med hjem, da vi ellers ikke kunne være dig bekendt.«

Kjøbenhavn, Fredag d. 16. Marts 1893.

For mig staaer det, at det afgjørende vil være, om I have saameget at leve af, at I ville kunne føre en sorgfri Tilværelse uden alt for store Ændringer i eders Sædvaner. Hvad der muligvis kunde vindes derudover ved at beholde Gaarden længere og holde den høje Pris, synes mig ikke de mange Ærgrelser værdt.

27. Marts meddeler Moderen, at Gaarden er solgt for 32.000 Kr., og at de kan blive boende i den Sommeren over.

Kjøbenhavn, d. 9. April 1893.

Jeg troer paa det ægteskabelige Samlivs opdragende og udviklende Betydning. Jeg selv trænger til en saadan Opdragelse, til at komme ud af de Uvaner, som Ungkarle- og Pensionatslivet har ført mig ind i.

Jeg dvæler nu ofte og med stor Glæde ved Tanken paa, at I nu efterhaanden ere løste ud af alle de Forhold, som binde eder i Aarhus, saa at I, som jeg tænker, med Glæde ville komme herover og slaa eder ned til Efteraaret. Jeg seer med stor Forventning hen til den Dag, og jeg troer, at eders Omplantning i den nye Jordbund og de nye Forhold vil gaa for sig uden Vanskelighed, og at I ville befinde eder godt derved.

Kjøbenhavn, d. 16. April 1893.

Med Hensyn til Kirkesagen, da forestaaer der sikkert vanskelige Tider. Lovforslaget gaaer næppe igjennem. Den skal da gennemføres af Udvalget, og det magter vi ikke med den nuværende Sammensætning. Der er væsentlig to Mænd, som vi da nødvendigvis maa have med i Udvalget: Ussing og Steinthal, muligvis ogsaa Aschenfeld-Hansen. Jeg har allerede skrevet til Westergaard, at jeg er villig til at træde tilbage, for at en af disse kan komme ind. Vi skulle med det første have en Konference med Friis Hansen, Ussing og Steinthal, og da skulle vi forhandle en udførlig Plan til en ny Organisation af Arbejdet for Kirkesagen, som jeg har givet Udkast til. Det er ogsaa uheldigt, at Westergaard, som er vor eneste agitatoriske Kraft, er bleven mere tilbageholdende og forsigtig.

Kjøbenhavn, d. 23. April 1893.

I Onsdags havde vi det store Forhandlingsmøde i Koncertpalæet om Kirkesagen. Der var over 1800 Mennesker tilstede, og der menes, at henved 2000 maatte gaa bort uden at faa Plads. Brandvæsenet maatte lukke Dørene allerede inden Mødets Begyndelse. Rørdam og Ussing talte ud-

mærket, og de bleve angrebne af 10 socialdemokratiske Talere; Forsvaret førtes af Westergaard, Krag og Ifversen foruden Indlederne. Det er første Gang at Kjøbenhavns Præster have staaet Ansigt til Ansigt i en fri Forhandling med Socialdemokraterne, og det var i Virkeligheden det mest lærerige ved Mødet *).

Der tales i disse Dage ikke om andet i Kjøbenhavn, og Kirkesagen er med et Slag traadt frem i første Række. Vi ville nu se paa forskellige Maader at benytte denne Situation til Fordel for vort Arbejde. Jeg glæder mig meget til et Møde den 8. Maj med Kjøbenhavns Præster og Udvalgets Kreds af Lægmænd. Enten blive vi angrebne af Præsterne eller ogsaa lykkes det os at vinde en Del af dem, og selv i første Tilfælde tvivler jeg ikke om, at en Del vil erklære sig for os.

Jeg har skrevet en Piece, der vil fylde 24 trykte Sider, om Kirkeskat og Grundlovens § 77. Den vil udkomme som Nr. 4 af Udvalgets Smaaskrifter.

Kjøbenhavn, d. 30. April 1893.

Jeg har nu faaet mine økonomiske Forhold ordnede tilfredsstillende for de nærmeste Aar. Jeg tjente 200 Kr. ved Lønningsloven; altsaa har jeg 1650 Kr. om Aaret. For Eftermiddagstjeneste i fire Sommermaaneder faaer jeg 400 Kr., og min Statsunderstøttelse er 500 Kr. Dertil kommer, at jeg er fast Medarbejder ved Kirkeklokken, og i Honorarer kan der nok tjenes c. 300 Kroner.

Kjøbenhavn, Søndag Eftermiddag, d. 7. Maj 1893.

Kjære Fader!

Nu da jeg har været sammen med Moder ude at se paa Lejligheden kan jeg ikke lade være at fortælle dig lidt om det Indtryk, som den har gjort paa mig. Det er en af de bedst indrettede Lejligheder, som jeg har set. Der er Villaservitut paa Grundene paa Nøjsomhedsvejs anden Side.

Jeg glæder mig meget til, at hele Familien iberegnet Jonna paa Søndag seer paa Lejligheden; saa følges I fire til Kallundborg, hvor I aflevere Jonna.

Kjøbenhavn, d. 28. Maj 1893.

Pintsedagene gik hyggeligt og rart i Præstegaarden [Bøgebjærg]. Det er prægtige Mennesker, hos hvem man øjeblikkelig finder sig hjemme, og der er en Luft i det Hjem, som rigtig har været til Gavn og Velsignelse

*) Stenografisk Referat i Komm. hos Bethesda.

for lille Jo. Pastor Hoff er ubetinget Familiens Hoved og en Støtte for alle de Sødskende, og det er aldeles uberegneligt, hvad han og hans Hustru har været for hele Familien.

Jeg var forleden Dag nede hos en Cycleagent og raadførte mig om Anskaffelse af en Cycle; han raadede mig til at vente med at anskaffe en indtil Marts næste Aar, derimod at lære at kjøre i Sommer. Jeg kan faa en første Klasses Maskine til 335 Kroner med Luftring paa det ene Hjul, hvilket er det fordelagtigste.

Kirkeudvalget har faaet foræret en Kirkegrund ude paa Frederiksberg i Harald Ostenfelds Distrikt. Der er en Komité paa Frederiksberg, der i Anledning af Kongens Guldbryllup indsamlede 24000 Kr. til en Kirke. Disse Penge vilde vi gjerne have fat i. Kjøbenhavns Præster ere blevne lidt forskrækkede over, at vi have faaet saa megen Vind i Sejlene. De tør ikke modarbejde os af Frygt for, at de skulle faa Ord for at modarbejde Livet; nu ville de gjerne med søde Ord forsøge paa at omvende os fra vore Principper; ikke mindre end 4 forskjellige Præster have forsøgt derpaa siden Præstemødet; men det gaaer ikke, vi lade os ikke bedaare. Hele vor Virksomhed er Menighedens Kritik over Kirkestyrelsen i Kjøbenhavn og vore Præsters Optræden i Kirkesagen. Vi kunne ikke svigte Menigheden, og den har vist, at den ikke vil svigte os.

Kjøbenhavn, Lørdag d. 3. Juni 1893.

Nu har jeg tænkt nøje over Sagen, og Resultatet er, at jeg rejser til London; jeg kan være 3 Uger i London for 200 Kroner.

Jeg blev meget glad i vort sidste Udvalgs møde ved at lægge Mærke til, at alle Udvalgets Medlemmer staa fast paa vort gamle Program og ikke lade sig bedaare af de kjøbenhavnske Præsters Lokken. Til Efteraaret skulle vi have en Sammenkomst med vore værste Modstandere blandt Præsterne, og medens det var Præsterne, der paa det sidste Møde gik angrebsvis til Værks, maa vi tage Ordet næste Gang, thi vi have ogsaa meget paa Hjærte, som vi skulle have sagt Præsterne.

Kjøbenhavn, d. 11. Juni 1893.

Iaftes var Westergaard, Koch og jeg ude hos Ussings for at tale ud om alt, som ligger os paa Hjærte. Det gik egentlig efter Omstændighederne ganske godt; der blev virkelig en hel Del vundet og en Del Misforstaaelser blev ryddet af Vejen.

Jonna har givet en Beskrivelse af den Lejlighed, som vi har lejet i

Fredags. Hele Lejligheden er saadan, at man kommer til at ønske at bo i den i mange Aar. Lejen er 425 Kroner og 5 Kroner for Gas. Hinrichsensgade ligger just paa Gudruns Skolevej; hun kan godt komme op og besøge Jo., naar hun har en Mellemtime. Vi holde paa Bryllup d. 2. November; thi til den Tid har det vist sig, om vi faa Udstyrslegatet eller ikke, og saa er der intet at vente paa.

Kjøbenhavn, d. 18. Juni 1893.

Jeg har igaar lagt sidste Haand paa andet Afsnit om de lübeckske Bogtrykkere i det 15. Aarhundrede. Saasnart jeg kommer tilbage efter Ferien, skal den trykkes. Bruun er glad over disse mine Studier, som jo ogsaa bidrage til at gjøre Bibliotheket og dets Skatte bekjendte.

London, Lørdag d. 24. Juni 1893.

Kl. 6 gik Toget herind til London og Kl. 8 var jeg i min Bopæl. Jeg har idag været i fuld Gang med Studierne. Jeg synes nu, at jeg føler mig helt hjemme her i British Museum jeg har adskillige Bekjendte og bliver modtaget som en gammel Ven, det er jo en stor Behagelighed.

London, d. 25. Juni 1893. – [Fortsættelse] Mandag Morgen.

Dygtig træt men med stort Udbytte kom jeg igaar hjem Kl. 9 om Aftenen. Jeg var i Hyde Park; derpaa i St. James Hall, der antagelig rummer c. 3000 Mennesker. Der var Mr. Hughes Price Hughes, der talte, og jeg maa tilstaa, at jeg har aldrig hørt en saadan Taler før; en glødende Veltalenhed og en mærkelig Blanding af Humor og gribende Alvor.

Jeg har for første Gang idag været i Haandskriftafdelingen, hvor jeg har faaet Lov til at gennemgaa en hel Række Fragtmenter af koptiske Haandskrifter, ifjor kunde jeg ikke opnaa dette, da disse Fragtmenter ikke er ordnede, men ved Henvendelse til Direktøren lykkedes det iaar.

London, d. 6. Juli 1893.

Jeg holder altsaa Ferie i London idag. Der vil blive en kolossal Trængsel, og det vil under alle Omstændigheder blive umuligt at faa noget af selve Stadsen at se *). Jeg har nu alligevel taget mig en lang Tur paa 2½ Time gennem de prægtigt udsmykkede Gader, og iaftes gik jeg omtrent 2 Timer omkring og saa paa Prøverne til Illuminationen, som skal finde Sted i Aften. Der herskede den mest infernalske Spektakel iaftes. Glæden

*) I Anledning af Tronfølgerens, den senere Georg V.s, Bryllup med den engelskfødte, senere Dronning Mary.

har for en væsentlig Del sin Grund i, at Dagen idag er Fridag for en Mængde Mennesker.

Drukkenskabene er frygtelig her i London, og jeg forstaaer saa godt, at den Englænder, der elsker sit Folk, bliver en fanatisk og grundig Totalafholdsmand.

Hils Jo. og tak hende for hendes Brev. Det glæder mig deraf at se, at min Piece vækker Modsigelse.

London, d. 8. Juli 1893.

Jeg havde tænkt, da jeg forlod Kjøbenhavn, at jeg vilde benytte Lejligheden til at sætte mig lidt ind i det uhyre Arbejde, som gjøres af de forskjellige Kirkesamfund for Totalafholdssagen. Jeg seer imidlertid, at dertil kræves der ikke saa lidt Tid. Jeg skal imidlertid nok ad en anden Vej skaffe mig de Oplysninger, som jeg søger.

London, d. 10. Juli 1893.

London er en enestaaende By i alle Henseender, stor som ingen anden, rig som ingen anden, fattig som ingen anden, syndig som ingen anden, kristelig som ingen anden. Det er jo en forfærdelig Tanke, at der er her c. 50.000 Mennesker, Mænd, Kvinder og Børn, som ikke have Tag over Hovedet. Og det er et uomstødeligt Faktum, at Hovedgrunden til denne Elendighed er Drukkenskabene. Her i England høres der fra alle Prædikestole de mest energiske Udfald mod Spillesygen. Ogsaa her er Kirken paa sin Post; desværre er Kirken hjemme hos os jo langt fra opmærksom paa dens Forpligtelser overfor saadanne sociale Kræftskader.

Jeg talte idag med Griffith, og imorgen gaaer jeg sandsynligvis op og besøger ham.

Dette bliver saa det sidste Brev, som I faa fra mig her fra London, og Lørdag farer jeg afsted paa Længslens Vinger. I kan tro, at jeg glæder mig alvorligt til den Uge, som saa kommer, og til Hvilen da.

Kjøbenhavn, d. 30. Juli 1893.

Saa sidder jeg da igjen og kan komme igang med mine sædvanlige Søndagsbreve; det er underligt at tænke paa, at snart ogsaa de skulle ophøre.

Om Morgenens tager jeg Undervisning i at ride paa Cycle, en Kunst, som jeg snart kommer efter.

Jeg har stadig min Opmærksomhed henvendt paa Drukkenskabsspørgsmaalet. Jeg glæder mig til ikke alene theoretisk men ogsaa praktisk at tage Hand med i den Sag.

Kjøbenhavn, d. 6. Aug. 1893.

Det glæder mig at høre gennem Jonna, at Gudrun til 1ste September skal begynde med en Børnehaveklasse. Frk. Preisler har et Værelse til hende, i hvilket hun kan bo indtil Oktober.

Jeg har nu lært at kjøre paa Cycle; det er en fortrinlig Motion. Angaaende Møbler ere vi lidt i Forlegenhed. Det er jo ikke saa let at faa noget at vide om de forskjellige Snedkeres Soliditet.

Kjøbenhavn, d. 13. Aug. 1893.

Til Spisestuen kunne vi ikke faa billigere Møbler hos Onkel Carls dygtige Snedker end en Buffet, et Bord, 10 Stole ialt 226 Kroner. Af Dagligstuemøblerne koste Bordet 35 Kr. [det er det billigste Snedkeren har], en Sofa 90 Kr. og 5 Stole 100 Kroner. Jo. er ganske forfærdet over Prisen paa Seng og Sengeudstyr. En Seng som min kommer til at koste c. 40 Kroner.

Fru Mielche synes at være temmelig skrøbelig i denne Tid. Under disse Forhold have de med Glæde taget imod Tilbudet fra Bøgebjerg om at holde Brylluppet dernede.

Kjøbenhavn, d. 20. Aug. 1893.

Igaar Aftes ankom altsaa Gudrun lykkelig og vel. Jeg skal nok passe godt paa hende, og jeg er virkelig ganske praktisk og fornuftig.

Vi staaer i Kirkesagen overfor adskillige store Vanskeligheder, deriblandt Pastor Myginds Sygdom og særlig Autoriteternes Smøleri og Uvilje. Desuden trænge vi i høj Grad til Penge, for at Arbejdet kan føres videre. I Vinterens Løb vil Lovforslaget velsagtens nok komme for Rigsdagen; der bliver da ogsaa meget at gjøre. For mit eget Vedkommende kommer jeg jo til at staa overfor nye Opgaver paa Østerbro, hvor det gjælder om, at jeg finder min Plads, hvor jeg skal aagre med mit Pund.

Steinthals og jeg have allerede lagt Raad op angaaende Vinterarbejdet i Studenterhjemmet. Selvfølgelig kan jeg ikke, naar jeg flytter paa Østerbro, tage mig saameget af Studentermissionen, som jeg havde Lyst til. Dog haaber jeg at have en Broderkreds hjemme hos mig selv.

Kjøbenhavn, d. 27. Aug. 1893.

Nu begynde vi jo saa smaat at ruste os til Vinterfelttoget ogsaa i Kirkesagen. Jeg antager, at vi inden altfor lang Tids Forløb skulle have en Sammenkomst med en Del af de københavnske Præster. Det kan godt være, at det bliver en meget varm Aften; men det kan i Længden ikke gaa, at vi

nøjes med at sige hinanden Komplimenter, medens vi i Virkeligheden gaa udenom de virkelige afgjørende Punkter, der staa os imellem. Præsterne opfatte Kirkesagen som ensbetydende med Lovforslaget; dette gjøre vi ingenlunde; for os er Lovforslaget slet ikke det afgjørende i Kirkesagen, meget snarere det aandelige Program, som vi gjentagne Gange have lagt frem. Vi ville Mission og Menighedsliv, og der have vi strax Præsterne som vore Modstandere. Tanken om at samle de troende er dem ganske fremmed for ikke at sige ganske imod.

Endelig skal dette Brev bringe mine hjærtelige Lykønskninger til din Fødselsdag, kjære Moder. Jeg har ofte spurgt mig selv om: Hvorfor kan Du aldrig huske, hvor gamle Fader og Moder ere? Ved at tænke derover synes jeg at komme til det Resultat, at I for mig altid have samme Alder, for mig blive I ikke ældre, eller: jeg bliver ved at være lige ung overfor eder. Nuvel, det vilde jeg i det mindste gjerne blive ved med. Hvor ung da? Svaret kan kun være et, det er ikke Aarene, der ere afgjørende, men Sindet; Svaret er: *Barn*. Netop fordi jeg gjerne vil blive ved at være eders Barn, have I i mine Øjne ingen Alder, for mig ere I altid de samme, om unge eller gamle, ved jeg ikke; men det er forsaavidt ogsaa det samme.

Kjøbenhavn, d. 3. Sept. 1893.

Det glæder mig meget, at Huset i Møllestien er solgt, nu er der intet, der binder eder til Aarhus længere. Gudrun er meget glad ved sin Skole, hvor hun synes at føle sig godt hjemme allerede.

Jeg tilstaaer, at jeg nu længes bort fra Pensionatet. Medens jeg tidligere har kunnet more mig over de gamle Dage, kjede de mig nu i stor Stil; jeg vil hilse den Dag med Glæde, da jeg flytter ud i Hinrichsensgade No. 6, hvilket forhaabentlig sker Lørdag d. 30. September. Saa kan jeg nok faa Føden hos eder indtil Brylluppet. Naar dette skal være, kan jeg ikke sige; vi holde jo paa Begyndelsen af November, og den 7de have vi foreløbigt talt om.

Kjøbenhavn, d. 10. Sept. 1893.

Det synes efterhaanden at klare sig for os, hvad vi skulle gjøre i Fremtiden, naar Lovforslaget forkastes i Rigsdagen; thi det bliver mere og mere klart, at der aldeles ikke er Stemning i Rigsdagen for at gjøre noget for Kjøbenhavns Kirkenød. Naar den Situation indtræder, saa have vi frie Hænder og kunne lægge vore Planer uden at behøve at tage Hensyn til de officielle Bestræbelser. Vor nærmeste Tanke er da at faa Biskopperne og Kjøbenhavns Præster til at tage Sagen op, vi ville da gaa ind paa ganske

at opgive at bygge Kirker. Derimod ville vi saa arbejde paa at skaffe Præster herind og paa at faa dem ansatte i smaa Distrikter. Hvorledes disse Planer i det enkelte ville forme sig, er det selvfølgelig umuligt at sige i Øjeblikket, men det er i Virkeligheden af den største Betydning, at vi blive klare over den almindelige Retning for vort kommende Arbejde.

Ude paa Østerbro begynder man allerede at disponere over mig og at anvise mig Arbejde. Egentlig drages jeg mest til Opgaven i den sydlige Ende af Sognet, som altid har været særlig forsømt, det er Kvarteret mellem Søen og Østerfarimagsgade. Der er den Fordel ved et Arbejde der, at jeg i Marstrandsgade hos N. N. vilde have et udmærket Centrum at drage vakte Mennesker til. Under alle Omstændigheder glæder jeg mig til at komme ud i Jakobs Menighed. Der kan jeg faa Afløb for mine mange Projekter, og der er en saadan Kreds af troende, der baade kan og vil arbejde for Herren, saasnart de faa Vejledning.

I Onsdags cyklede Koch og jeg ud til Ussings. Nu er al Misforstaaelse mellem dem og Udvalget ryddet til Side, og vi havde det rigtig hyggeligt. Jeg er glad ved Cyklen; jeg kjører *ikke for hurtigt* og meget forsigtigt.

Kjøbenhavn, d. 17. Sept. 1893.

Jeg skal idag tale ved Luthersk Missionsforenings Aarsmøde ifølge et gammelt Løfte. Westergaard og jeg talte ved et Møde i Studenterforeningen for over 200 Studenter. Steinthal opfordrede mig samme Morgen dertil, da den ene Taler havde faaet Forfald. Jeg kom i stor Vaande, fordi jeg ikke vidste, hvad jeg skulde tale om. Om Eftermiddagen paa Bibliotheket fik jeg imidlertid en god Idé og nedskrev Talen i Løbet af halvdanden Time. Det er maaske den bedste Tale, som jeg nogensinde har holdt.

Vi længes meget efter eder og tælle Dagene til eders Ankomst. Søndag Morgen, naar vi se eder fra Kvæsthusbroen, bliver et festligt Øjeblik for os.

22. Sept. skriver Moderen: »Ja, lille Hans, nu gjælder det, at Du finder Din Virkekreds, der hvor Herren bedst kan bruge Dig, og dette vil han ogsaa nok vise Dig. Vent bare lidt, saa bliver det nok lagt tilrette; Jesus gaaer foran og bagefter os og ordner, hvad vi ofte har forkludret; Han vil hjælpe os, dette veed vi.«

Kjøbenhavn, d. 24. Sept. 1893.

Jeg føler mig overbevist om, at Brylluppet vil blive hyggeligere i Bøgebjærg end herinde, baade den kirkelige Handling og hvad derpaa følger, og jeg troer ogsaa, at I ikke vil fortryde, at I gjøre den lille Rejse derud i den Anledning; vi ville jo følges ad baade hen og hjem.

Skjønt jeg jo næppe faaer det særlig hyggeligt i Oktober, glæder jeg mig meget til at nyde Samværet med eder i det nye Hjem paa Nøjsomhedsvej. Jeg glæder mig meget til at vise jer de smukke Spadsereture derude omkring og til at forklare Jer de store Forandringer, der skeer i Anledning af Frihavnen og den nye Jernbaneplan.

Ja, jeg kunde blive ved med at drømme saaledes om Fremtiden; nu er den ikke saa langt borte. – Men endnu, inden jeg slutter, maa jeg tænke lidt paa og dvæle lidt ved, at dette er jo mit sidste Søndagsbrev til eder. Disse Breve have været en Del af mit Liv herinde i disse forløbne 12 Aar; de have bragt mig stor Glæde og stor Hjælp, mere end noget Menneske kan forstaa. Det var mig en Hvile og en Glæde at aabne mig, at fortælle løst og fast, at fortælle uden »Hensyn«, altid vis paa, at eders Kjærlighed vilde forstaa og optage alt i bedste Mening; Brevet hjemmefra kaldte altid det bedste frem i mig, og mit Brev hjem fordybede mig altid i mit Barneforhold. Det har været lykkelige Søndage, som jeg vilde savne, hvis jeg nu ikke fik Jer selv.

For mig er Barndomshjemmet hverken paa Klostergade eller paa Guldmedgade, det er, hvor I er. Lev nu vel, til vi ses! Tak for eders overflødige Kjærlighed, der trods Afstanden altid omgav mig; den vil ikke tage af i Nærheden.

Guds Fred og hjærtelige Hilsener og et inderligt Velkommen
fra Eders hengivne og taknemlige Søn

H. O. Lange.

Syv Punkter til Overvejelse for Kirkens Venner.

Op, I Kristne, ruster eder!
Kristi Kæmper, ud paa Vagt!
Fjenden sig til Strid bereder!
Og udbyder al sin Magt.

Brorson.

1. Trods det Trosliv, der rører sig i Danmark i vor Tid, findes der en stor og voxende aandelig Nød, og alvorlige Farer true den danske Folkekirke. Det bevidste Frafald griber stadigt om sig, og store Kredse af Befolkningen blive mere og mere fremmede for al Religion. Folkekirken i dens nuværende Skikkelse synes paa mange Punkter værgeløs overfor de Angreb, der rettes imod den, og ude af Stand til at optage og lede det fremspirende kristelige Liv, som derfor henvises til private Smaakredse, der ere uden organisk Forbindelse med Kirken, eller til sektariske Samfund. Og under alt dette gør Romerkirken flere og flere Fremskridt.

2. Under disse Forhold gjælder det for de Troende indenfor Folkekirken at slutte sig sammen til et virkeligt Samfundsliv. Grundlaget for et saadant maa være den bevidste personlige Bekjendelse og den frivillige Underkastelse under Samfundstugten. I Tilslutning til den bestaaende kirkelige Orden bør Sammenslutningen søges tilvejebragt sognevis og under det kirkelige Embedes Ledelse. Ved den Helligaands Hjælp vil der saaledes fremvoxe et Menighedsliv, hvori de Troende i Aandens Fællesskab kunne opdrage hverandre til større Modenhed og blive i Stand til at bære Virksomheden for Guds Rige.

3. En Betingelse for, at et saadant organiseret Menighedsliv kan udvikle sig, er, at Arbejdet lokaliseres, hvilket kun kan ske, naar Sognene begrænses til en vis Størrelse. Kun saaledes kunne de Troende komme i saa nær Berøring med hverandre, at der kan udvikles et virkeligt indbyrdes Samliv. Kun saaledes kan Sjæleplejen gennemføres, saa at ingen Kristen kommer til at undvære aandelig Støtte fra andre Troende, og ingen Anfægtet eller Vakt behøver at glide ud i Vantroen af Mangel paa Trøst og Vejledning. Kun saaledes kan en kraftig Missionsvirksomhed drives, der bringer Evangeliet til Alle. Intet Sogn bør derfor være større, end at Menighedens Leder kan lære alle Sognebeboerne at kjende. Heraf følger, at de nuværende store Sogne i Hovedstaden og enkelte andre Steder maa deles og en Garanti tilvejebringes for, at intet Sogn voxer ud over en vis Grænse.

4. Selv indenfor et saadant Sogn vil Opgaven ikke kunne magtes, naar der ikke ved Siden af Præsten staar en Kreds af kristelig udviklede Lægmænd, som efter de hver især tilmaalte Gaver varetage de Arbejder, som kræves i Menighedens Samfundsliv (Sjælepleje, Menighedstugt, Fattigpleje osv.).

5. Af saadanne Menighedskredse vil alt Missions-, Opbyggelses- og Kjærlighedsarbejde indenfor Sognet kunne bæres, og det vil beslaglægge saa mange Kræfter,

at ingen Troende behøver at staa ledig paa Torvet. Foruden det, der i snævrere Forstand kaldes Kjærlighedsgæringer, og som vil udkræve meget baade legemligt og aandeligt Arbejde, vil der være Arbejdet for Børnene og de Unge ved Søndagskoler, Bibelklasser og Ynglingeforeninger, Arbejdet for ved Husbesøg, Omdeling af Prædikener osv. at bringe Guds Ord ind i Hjemmene, Besøg hos Syge og Gamle, hos Anfægtede og Tvivlende, hos enlig stillede Kristne osv., Ledelse af Møder til Vækkelse, Belæring og Opbyggelse samt anden indre Missionsgjerning.

6. I det Menigheden indenfor det enkelte Sogn kommer til Udvikling, vil den naturligt søge Forbindelse med Menigheden paa andre Steder; og til Løsning af de fælles Opgaver, som overstige Kræfterne i den enkelte Kreds, saasom Uddannelse af Missionærer, Udgivelse af Skrifter, Opførelse af Kirker, Missionsvirksomhed i døde Sogne osv., vil der udkræves en Sammenslutning af Menigheden i en større Kreds af Sogne, ja for nogle Øjemeds Vedkommende i hele Landet, hvorfor der maa søges afholdt Fællesmøder af Ombud fra de enkelte Menighedskredse. Paa denne Maade vil der være givet et Grundlag for en Organisation, der kan omslutte Menighedens fælles Liv og fyldestgjøre dettes Krav. Med det samme vil det meste af det nuværende Foreningsliv, der maa ses som et Surrogat for Menighedslivet, blive overflødiggjort. De enkelte Menigheder ville med den nævnte Organisation som Mellemed kunne deltage i Løsningen af hele Kirkens fælles Livsopgave: Hedningemissionen, saavel som af de større folkekirkelige Opgaver, som Sædeligheds-sagen, Søndagssagen, Ædruelighedssagen osv.

7. Under den her skildrede Udvikling vil Kirken modnes til at leve sit eget Liv i den Selvstændighed, der tilkommer Guds Menighed, hvad der vil være af lige stor Betydning, hvad enten Forbindelsen med Staten vedvarer eller ej. Denne Selvstændighed vil fremme Medlemmernes Offervillighed til at fyldestgjøre Kirke-livets Krav. De Midler, der hertil ere nødvendige, er Kirkestyrelsen iøvrigt forpligtet og berettiget til at skaffe tilveje ved en Ligning paa Folkekirkens Medlemmer. Men en saadan Ligning bør ikke, hverken direkte eller indirekte falde Statsborgere, som ikke ere Medlemmer af Folkekirken, til Byrde.

Jens F. Hansen. Jul. Friis Hansen P. D. Koch. H. O. Lange.
P. P. F. Mourier. Th. Plum. Henry Ussing. Harald Westergaard.

Hvem det s. 217 omtalte agitationsudvalg paa 7 medlemmer (som altsaa ikke er det samme som det s. 239 omtalte, bekendte lægmandsudvalg af 1890) bestod af, er ikke oplyst, men det har formodentlig i hovedsagen bestaaet af underskriverne af De syv Punkter.

HANS OSTENFELDT LANGE

Af provst P. Helweg-Larsen

En elleve-tolvårs skoledreng begyndte – ikke just at læse om Ægypten, det kunde så mange gøre – men uden nogen som helst vejledning at studere hieroglyfer, og det var ikke hans skyld, at han blev 14 år, før skolen føjede ham i hans ønske om, at de præmier, han fik, kom til at bestå i lærde franske ægyptologiske værker. Hans egentlige morskabslæsning var tyske antikvarkataloger. Inden han var 19 år, var han assistent på Universitetsbiblioteket, og da han tre år senere kom til Det kongelige Bibliotek, varede det ikke længe, inden bibliotekets chef vidste, at nu havde han fundet sin efterfølger. I disse år var han lige optaget af at gå på midnatsmission, af tydningen af Papyrus Prisse og af lærde studier over bogtryk og bogtrykkere i Lübeck i det 15. århundrede. 25 år gammel gav han sammen med Ussing stødet til den korrespondance, som lagde grunden til Kirkesagen. Da overbibliotekarstillingen ved Det kongelige Bibliotek blev ledig – han var da 37 år – var han selvskreven til pladsen, som han 60 år gammel trak sig tilbage fra for som lektor gennem 13 år at give ægyptologien en fast plads ved Københavns universitet.

En så strålende og alsidig begavelse var *Hans Ostenfeldt Lange*. Mangfoldige var de opgaver, hvor hans evner gjorde sig gældende – om det så var noget ham så fjerntliggende som skydning, tog han en førstepræmie deri, eller noget ham så ligegyldigt som l'hombre, vandt han som novice i kunsten over trænede spillere. Og så jævn og bramfri som denne puritaner var i al sin færd, var hans indre væsen ikke mindre mærkeligt end hans ydre livsløb.

En dyb ydmyghed – forenet med en udpræget følelse af sine evner – for øvrigt også af deres begrænsning – og lejlighedsvis en følelse af forpligtelse til at revse de troendes fejl. En stor redelighed – forenet med

en vis snuhed; se således, hvordan han hjalp til for at blive kasseret på sessionen (brev 3. 1. 85) og da det gjaldt en lønforhøjelse for at kunne gifte sig (brev 4. 5. 92); hans evner til fordelagtige køb til biblioteket kunde også undertiden føre ham til den grænse, hvor han måtte spørge en medarbejder: »Kan man gøre det?«, men var svaret nej, lod han også chancen gå. En stor kærlighed til mennesker – og en påfaldende mangel på evne til at komme i personligt forhold til andre end dem, med hvem han følte kristeligt fællesskab; ja, trods sin uendelige kærlighed til sine forældre og trods sin »klæbehjerne« kunde han glemme deres fødselsdage, og han, som havde så liden komisk sans, kunde i sin vånde sende dødssyge slægtninge »humoristiske« breve. En dyb følsomhed – gentagne gange fortæller han, hvorledes han bogstaveligt græder, betagen af breve fra hjemmet – skjult bag et tillukket og køligt væsen. En ildsjæl og en synernes mand – og dog med stor nøgternhed både i sin videnskab og rent personligt, som når han foreslår dem hjemme, at i stedet for at sende julegaver, skal hver især købe, hvad han har lyst til. En trang til altid at være i ildlinjen – forenet med en angstfølelse, der i nærkamp kunde gøre ham tavs. En ualmindelig evne til at inspirere andre, – men når han havde gjort det første spadestik, lod han andre grave videre, og når han i sin videnskabelige forskning havde løst en opgave, interesserede sagen ham ikke mere. En udpræget frikirkemand, ikke helt uden sekeriske anlæg, – som dog bevidst var med til at styrke folkekirken på en tid, da så at sige alle regnede dens dage for talte. Dybt forankret i troen på Kristus måtte han stadig kæmpe med sig selv, og kunde gå med store planer samtidig med, at han led under åndelig tørke. Fuld af utallige og vekslende planer – og dog en mand, som kun, trods al tilsyneladende eller virkelig uro, vilde eet: at vinde sjæle for Guds rige.

Således var denne højtbegavede og betydelige mand, en vækker og en uro – »ein Mensch mit seinem Widerspruch«.

*

Barndommen (1863–81). *) – Han blev født i Aarhus 13. oktober 1863, søn af købmand Hans Lange og Cathrine, f. Ostenfeldt. I hjemmet

*) Denne skitse må ikke opfattes som en egentlig biografi. En sådan vilde ganske sprænge bogens rammer. Lange har, foruden hvad der findes af almindelige breve, kun efterladt sig den brevveksling med hjemmet, hvoraf det foregående er et uddrag, samt forskellige begyndelser på biografisk stof, særlig en begyndelse på en egentlig selvbiografi, der imidlertid ikke når til ende med skoletiden. Selvfølgelig må nærværende skitse læses i forbindelse med efterfølgende tre specialartikler.

var foruden ham en ældre halvbroder, Marinus, søn af farens første ægteskab, og en 6 år yngre plejesøster, Gudrun (Gusse) Zielian, som senere blev adopteret. Farens forretning bestod for en væsentlig del i handel med staver, bragt fra Sverige på hans egen bark »Cathrine« – han ejede en lille ø ved Varberg, hvor de plejede at holde sommerferie. Drengens første legeplads var den store købmandsgård med stort rykind af bøndervogne hver lørdag. Til det sidste mindedes han med særlig glæde sin »barnepige« Niels – efternavn ukendt – der boede på »Klosteret«, men havde sin gang hos Langes. Han misundte tidlig sin broder, at han kunne gå i skole, men hans eget første forsøg på videnskabens bane var ikke lovende. 5 år gammel fik han lov til en dag udstyret med en bog at følge i nogen afstand efter sin broder på vej til skolen. Lykkeligvis dannede Niels arrieregarden i denne fremrykning, thi da Hans kom til torvet, grebes han af angst ved at se en skorstensfejer komme imod sig, så han grædende vendte om – for at falde i armene på Niels.

Da han snart efter kom i skole, gik det ulige bedre, og da han ikke kunde blive student 16 $\frac{1}{4}$ år gammel, måtte han sidde over i en klasse og blev så i 1881 student med udmærkelse. Den store oplevelse i skoletiden var, da han 11 år gammel ved at se *hieroglyfer* i et historisk værk blev så betaget deraf, at rektor – vel med et smil – gav ham et anbefalingsbrev med til kammerherreinde Dahl på Moesgård, hvor der fandtes et ret betydeligt ægyptisk bibliotek. Med stor venlighed gav kammerherreinden ham lov til at bruge biblioteket både på Moesgård og hjemme, og da var det, at drengen på egen hånd med lidenskab begyndte at studere hieroglyfer. Hans boglidenskab fik næring ved at en af byens boghandlere overlod ham sine tyske *antikvarkataloger*, og gennem denne ejendommelige morskabslæsning lagdes grunden til det enestående bogkendskab, der siden skulde blive ham til så megen nytte. Endnu på et tredje punkt var der en indledning til noget, som skulde blive så betydningsfuldt i hans senere liv. I en fløj af købmandsgården boede hos frkn. Jensen – »Rikke og Gine« – residerende kapellan ved domkirken Schiødte, en verdensfjern original, men en filosofisk optaget mand. Hans store bogsamling havde drengen adgang til, og da Schiødte særlig var optaget af *Søren Kierkegaard* – han skal have ejet en af dennes høje hatte – kom han tidligt under Kierkegaards indflydelse. Naturligvis forstod han ikke meget af, hvad han læste i hans skrifter, men han siger selv: »Grebet blev jeg således, at jeg ikke kunde unddrage mig hans Forkyndelse af Kristendommens Sandheder«. – Ved siden af alt dette har han naturligvis levet

en drengs sædvanlige liv med kammerater, ikke mindst ved sommer og vinter at tumle sig med sine fætre, »Braskerne«, i Marselisborg skov.

Det, som prægede ham dybest, var dog *hans hjem*. Det var et jævnt velhavende, men sparsommeligt hjem, præget af oprigtig gudsfrygt. Tidlig fulgtes han med sine forældre i kirke, i regelen i Hospitalskirken, hvor pastor Seidelin var præst. Hans beretning om sin konfirmation (brev 1. 7. 83) viser, hvor dybt kristendommen allerede den gang havde taget ham, og selv om der også kom en tid med ligegyldighed og tvivl, fik han fra sit hjem sit præg for livet. Det var særlig moderen, som der fik betydning for ham. Selv de korte bemærkninger fra hende, som foran er anført mellem hans breve, viser et betydeligt, varmhjertet og dybt kristeligt menneske, hvis sunde sans søgte at virke regulerende på sønnens ideer. Således knyttedes det bånd, der lod ham stå i et så enestående forhold til det hjem, hvor han, så længe det bestod, blev ved at føle sig som »drenge«.

*

Ungdomstiden (1881–93, brevene). – Man har beklaget, at Langes regelmæssige breve standsede med 1893. Ja, nok hvad rent faktiske oplysninger angår, men billedet af Lange selv blev til det sidste som vi møder det i brevene – selv om der selvfølgelig er forskel på den ekskurs, der spiller latinsk komedie på Folketeatret, og den mand, som seks år senere er med til at lægge grunden til Københavns kirkesag. Da han i 1929 gjorde et mislykket forsøg på 40 år efter at begynde en ny korrespondancebog mellem »Kirkens Venner« – sligt »sker kun een gang, og aldrig mere« – skrev han selv i sin henvendelse til Ussing: »Jeg kommer tilbage til Arbejdet som den, der intet har lært og intet har glemt... og den ungdommelige Radikalisme vil maaske være ikke blot inopportun, men ogsaa utopisk«. Dertil kommer, at ungdomstiden jo altid er det interessanteste i en biografi. Og det vil blive vanskeligt at finde eksempel på, at en ung mand lægger sig blot over for forældrene, som Lange gør det i disse breve, der ofte er som et skriftemål.

Brevene dækker de 12 år, fra han som 17 årig rus rykkede ind i Rikke og Gines lille og lidet inspirerende pensionat i *Saxogade*, til han som mand ude på Østerbro ventede på forældrenes flytning til København og sit eget bryllup. Hans studium var filologi – ægyptisk kunde den gang ikke studeres ved universitetet – og allerede i oktober 82 var han med til at stifte en forening for yngre filologer, hvis formand han blev, og få

måneder efter blev han sekretær i det ældre »Filologisk Samfund«, hvor han senere gav stødet til en omdannelse, der gjorde de unges forening overflødig, idet »Samfundet« nu fik plads både for professorer og unge studerende. I studenterlivet tog han kun en kort tid del; i Studenterforeningen hørte han ikke hjemme, og i Studentersamfundet, hvor han var med fra dets stiftelse, blev han heller ikke længe. I forbindelse med sin uhørt tidlige ansættelse som assistent ved Universitetsbiblioteket – inden han var fyldt 19 – og tre år efter ved Det kongelige Bibliotek stod det, at han i 85 opgav eksamensstudiet – han havde året forud besvaret en prisopgave fra »Filologisk Samfund« – og kunde hellige sin fritid til ægyptologien og kristeligt arbejde. Han foretog i denne periode 5 studierejser til udlandet; af størst betydning blev opholdet i Berlin i 87, hvor han kom i nær og livsvarig forbindelse og samarbejde med ægyptologiens førstemand, professor Erman.

I 83 flyttede han til pensionatet i *Gyldenløvesgade*, hvor han blev boende de 10 år til sit bryllup, og hvor venskabet med senere kordegn Axelsen kom til at betyde meget for ham i hans senere forbindelse med menigheden omkring Bethlehemskirken. Men den betydningsfuldeste begivenhed for ham i disse år var, da han i sommeren 91 blev forlovet med den 21årige *Jonna Mielche*, som fra lille af havde gået ud og ind hos hans forældre i Aarhus, hvor hendes far var officer. Det er karakteristisk for ham, at han (brev 25. 5. 84) udvikler for forældrene, at forelskelse er egoisme, men et lille halvt år efter sin forlovelse »tilstår, at vi blive vistnok mere og mere forelskede«.

»Striden for Freden« – titlen på en af Jonna Langes morbror, pastor Hoff's bøger – synes mig at være et karakteristisk udtryk for Langes *kristendomssyn*. Jeg tænker derved ikke så meget på de mange ydre kampe, han kom ind i, men på striden i hans eget hjerte, striden med sig selv og Jakobs kampen med Gud. Som discipel af Søren Kierkegaard fik han som sit store problem: *Kristi efterfølgelse*. I et foredrag derom siger han senere. »Saa staar vi med Frygt og Bæven over for ham, Livets Fyrste, Mesterenn, der kalder os ind i den store Afgjørelse, den vældige Spænding mellem det, der er umuligt for mig, Synderen, og det, han har bestemt mig til som udvalgt og dyrebar i Kristus. Jeg skjuler mit Ansigt, jeg har intet at bringe, men jeg tror paa ham..., der fuldkommer sin Kraft i vor Kraftesløshed«. Når han så har våndet sig under tanken om det håbløse i denne efterfølgelse, så ender han – som Søren Kierkegaard selv – med som et barn at fortrøste sig til Guds nåde. Og hvor stærkt

han var optaget både af tanken om at rejse vort folk og af de troendes fællesskab, så er *personlighedslivet* det afgørende for ham; hvor meget han end kan ivre for organisation, så må »al Organisation sigte paa at udvikle Personlighederne«. I et foredrag om »Værdien ved at være i Mindretal« siger han betegnende: »Naar en Sag, som en Mand havde sat Livet ind paa, blev populær, blev den ofte forvansket og udvandet«. Ejendommeligt er det, at alle teoretisk-teologiske problemer ligger denne skarpe forstand fuldstændig fjernt – kun een gang mødtes hans videnskabelige og kristelige interesser: ved udgivelsen af Kierkegaards samlede skrifter sammen med A. B. Drachmann og J. L. Heiberg (1. udgave 1901–06, og 2. udgave 1920–36). Gud skulde tjenes i det daglige liv. Han har ikke følt nogen vanskelighed ved at forene sine to stærke interesser med sin praktisk-kristelige indstilling. Ganske vist blev han vistnok skuffet i sin drøm om i den ægyptiske religion at finde en forberedelse til kristendommen midt i hedenskabet, og det er vel tvivlsomt, om hans tro på bogen som middel til at højne moralen er gået uskadt gennem verdenskrigene og mellemkrigstiden, men sagen var alligevel ganske enkel for den, der kunde sige: »I Guds Belysning, med Gud som Medvider, bliver alt Arbejde – *ubetinget alt* – en Guds Tjeneste« – kaldstanken var også noget af det, han beundrede hos Luther.

Ussing sagde engang, at da de begyndte i kirkesagen, var spørgsmålet: »Hvor er menigheden?«, men at det senere blev: »Hvor er kirken?« Man kan vist sige, at for Lange var *kirken* der, hvor to eller tre var forsamlede i Herrens navn. Derfor var hans kirkegang en tid lang i hans ungdom ret upålidelig – man erindre, at på den tid regnedes det ikke for noget abnormt at gå i kirke hver søndag! Han var den eneste af kirkesagens fædre, der helt og fuldt var *frikirkemand*. Havde han fulgt sin lyst, var han gået til et eller andet samfund uden for folkekirken, vel nærmest metodisterne. Men han fulgte *ikke* sin lyst. Han forstod, at slaget skulde slås inden for folkekirken – i det håb, at derudfra skulde i tidens fylde frikirken vokse frem. Ganske vist tabte han senere – i hvert fald til tider – troen derpå, ikke fordi han ikke i og for sig troede, at frikirken var det rette; heller ikke, fordi han ikke var klar over principrytteriets fare; heller ikke, fordi han trods al pessimisme ikke vidste, at efter de sværeste tider havde gang på gang Guds Ånd vakt nyt liv – men fordi, som han skrev i 1929 i ovennævnte forsøg på at genopvække den gamle korrespondance: »Jeg troede engang på Adskillelsen mellem Stat og Kirke; nu gør jeg det ikke længere. Jeg tiltror ikke Folkekirken Kraft

til at modstaa Udvandingen og Forfladigelsen af det aandelige Liv, naar den ikke selv har Mod til Selvtændighed og Frihed ved Opgivelse af Privilegier og et Magtomraade, hvor Magten ret beset er et Skin«. Men til alle tider stod det fast for ham, at kun hvor gaven og opgaven kommer i det rette forhold til hinanden, kan der blive et ret menighedsliv. – De to ting, han fremfor alt var optaget af, var *menighedens samling* og *lægfolkets opvågning* til at se sit kirkelige ansvar – og handle derefter. I vistnok den sidste artikel, han skrev om kirkesagen (Kirkefondets Årbog 1938), siger han, at »det var vigtigt, at det blev Lægmand, der tog Initiativet. De repræsenterede det danske Lægfolks daarlige Samvittighed«. Ingen har som H. O. Lange utrættelig søgt at kalde lægfolket frem til dåd. – Endnu et hører med i hans kirkelige syn: hans – man fristes til at sige: sværmeri for »den rene kirke« og »*det rene nadverbord*«. Ejendommeligt nok – ikke mindst i øjeblikkets kirkelige situation – er det at tænke på, at noget af det, som pinte Grundtvig ved Vor Frelsers kirke og – så vidt jeg forstår – var medvirkende til hans embedsnedlæggelse, var det at skulle døbe og tage til alters i flæng. Han fandt sig ganske vist den »krog i statskirken«, som alene passede ham: Vartov. Hvilket selvfølgelig ikke var nogen løsning – vi kan jo ikke allesammen blive præster ved Vartov. Noget andet er, at problemet ikke kan – og heller ikke *skal* – løses tilbunds, selv ikke i en frikirke, og mindst af alt i en statskirke, eller, om man vil, folkekirke. Hvilket ikke udelukker, at det ikke var nogen skade til, om problemets pinagtighed blev følt noget stærkere. – Selvfølgelig kan en urolig ånd som Lange ikke kirkeligt rubriceres, jfr. brevenes hyppige angreb på Indre Mision både i København og på landet og på Vilh. Beck – men derfor var han, da det kom til stykket, ligefuldt klar over, at det var der, kirkesagen måtte søge sin hovedstøtte. Men en *fri landse* var og blev han, overalt på færde, alt efter forholdene forargende eller inspirerende.

At give en oversigt over Langes indsats i det *praktiske kirkeliv*, skulde egentlig være det samme som at fortælle det kirkelige nybruds historie, som fandt sted i København i tiden omkring århundredskiftet. I Den blå Bog finder man lidet derom, thi han virkede helst rent personligt, sad derfor i forholdsvis få bestyrelser og havde den mindst mulige ærgerrighed efter formandspladser, men nær sagt overalt mærker man hans indsats. Det var ikke mindst *kampen mod usædeligheden*, som optog ham i hans tidligere ungdom, i »Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed«, i »Det hvide Kors«, som forøvrigt ikke fik videre betydning, og først og

fremmest det rent praktiske arbejde i midnatsmissionen. Hertil hører også den første af den ikke helt lille række piecer, han i tidens løb kom til at udsende: »Folkets Skam« (1885), en flammende protest mod ligestyldigheden over for ungdommens usædelighed. Der var naturligvis noget af hans egen uro også i hans praktiske arbejde, selv om der var gyldige grunde for, at hans virksomhed i søndagsskolen og bibelklassen ophørte ret tidligt. Mod slutningen af denne periode var han levende med i det vågnende arbejde blandt *studenterne*. Han var, ikke formelt, men reelt, leder af Akademisk Missionskreds og virkede for det første nordiske studentermøde med kristeligt program i Hillerød 1890 samt ved Studenterhjemmets stiftelse 1892. Brevene viser også det flimrende i hans forhold til Frelsens Hær og missionsvirksomheden i Løngangsstræde.

Det er karakteristisk, hvor forskelligt det var med hans *taler*. Til tider holdt han dem uden forberedelse, til andre tider efter grundig forberedelse; en tid bestod de af sammenflikkede skriftsteder, ja, en kort tid bestod hans »tale« i, at han læste op af en bog. Når han talte, talte han ikke blot med munden, men med sin krop og sine lange arme. Da han senere var tolk for John Mott, dannede de et kosteligt billede. Begge var de meget høje, men medens Mott stod urokkelig rank som en søjle, bøjede Lange sig, jo mere han blev grebet, mere og mere fremover, indtil kroppen til sidst lå nogenlunde vandret ud over talerstolens rand, så de tilsammen dannede figuren L. Hvad virkning han gjorde på sine tilhørere var også forskellig, men når han var bedst, kunde han være inspirerende som få og ved sin flammende begejstring holde en forsamling i sin hule hånd, så også folk, som kristeligt stod ham fjernt, blev dybt grebne.

*

Kirkesagen. – Når Langes indsats i Københavns kirkesag, som i de sidste 5 år af »ungdomstiden« fylder mere end noget andet, ikke er nævnt i det foregående, er det fordi den må have en samlet behandling. Det var der, han i sit mangfoldige kirkelige arbejde kom til at give sin største indsats. Hvad enten han formelt var med i arbejdet eller ej, blev kirkesagen alle dage hans hjertebar.

Det er ikke kirkesagens historie, som her skal skrives. *) Kun så

*) En kort oversigt over udviklingen fra 1888 til Kirkefondets dannelse 1896 findes i min indledning i »Kirkens Venners Korrespondance« (Gad 1955). Var den ikke blevet udgivet, havde det været nødvendigt i nærværende bog at bringe et fyldigt uddrag af Langes indlæg; nu må der henvises til denne bog, som hører så nøje sammen med Langes breve.

meget, at de kirkelige forhold i København i 80erne – med Brandesianismens højkonjunktur og socialismen i sin første stærkt kirkefjendske periode – var således, at enten måtte der ske en radikal forandring, eller folkekirkenes dage vilde være talte. Det blev det første, der blev tilfældet.

Når Gud *vil* have en gerning gjort, har han jo også mændene dertil. Og sjældent har han kaldet en kreds af unge som de fem, der kom til at lægge grunden til Københavns Kirkesag: *Westergaard, Ussing, P. D. Koch, Friis Hansen og H. O. Lange*, alle dygtige og betydelige mænd, de tre af dem fremragende begavelser, og den ene, Friis Hansen, en enestående praktisk dygtighed. Til det oprydnings- og nybygningsarbejde, som nu krævedes, passede Lange som hånd i handske med sine syner og sin begejstring, ganske uimponeret af kirkelige og verdslige autoriteter og mindst af alt bange for at tænke nye tanker og gå ad utrådte veje. Fem som Lange havde været for meget af det gode, men de var tilstrækkeligt forskellige til at kunne udfylde hinanden. Unge var de alle – Westergaard, den ældste, var 35, Lange, den yngste, kun 25, da de begyndte.

Begyndte! – ja, når begyndte det? For tanken om kirkenes nød havde hvilet tungt på dem alle, og for så vidt var de mange tilløb til det ene og det andet, som Lange fortæller om i brevene, vel den skjulte begyndelse til kirkesagen for ham. Men den begyndelse, der kan konstateres, var, da Lange og Ussing, der som præst i Vejlbj ved Aarhus stod ham meget nær, i efteråret 88 blev enige om at indbyde de tre andre til at være med i den cirkulerende tankeudveksling, som skete mellem dem fra december 88 til januar 91. Denne, »*Kirkens Venners Korrespondance*«, »et af de mest centrale aktstykker i nyere dansk kirkehistorie«, blev grundlæggende for Københavns Kirkefond, »den mest betydningsfulde indsats, der er gjort i nyere dansk kirkehistorie« (begge citater fra Hal Koch).

Det, de vilde, var ikke at bygge kirker, selv om også det blev en bydende nødvendighed, men at bygge kirken gennem en rejsning af menigheden. De havde intet program, det famlede de sig frem til gennem denne tankeudveksling. Her indtager Langes bidrag – rent stilistisk vist de bedste – en særstilling ved hans udpræget frikirkelige indstilling, der dog holdtes i ave ved hans erkendelse af, at arbejdet *måtte* gøres inden for folkekirken. Der blev uden vanskelighed enighed om, at det gjaldt at få menigheden samlet og vakt til forståelse af, at den, og kun den, havde det virkelige ansvar for kirkenes forhold, og for at det kunde ske, måtte lægfolket frem i den »præstekirke«, der havde vist sig så afmægtig. Og

ved slutningen af korrespondancen klaredes for dem vejen mod dette mål, som den blev nedfældet i kirkesagens grundlov, »*De syv Punkter*« (se side 302), i hvis affattelse Lange klart mærkes. Målet sættes der som en samling af de troende i et organiseret samfundsliv, der har som sin nødvendige forudsætning, at sognene bliver overkommelige – det sidste endte som bekendt med, hvad der efterhånden blev anerkendt fra alle sider: sogne på 10.000 med to præster – man havde dengang sogne på over 70.000. Lange karakteriserer (i førnævnte sidste artikel) træffende kirkesagens arbejdsprincip i få ord: »Den officielle Vej: Sognedeling og Kirkebygning og Præst var spærret. Ordenen måtte nu blive den omvendte: Præst, midlertidigt Lokale, en levende og aktiv Menighedskreds og tilsidst en Sognedeling.«

Få dage efter, at »Kirkens Venner«s arbejde fik sin foreløbige afslutning den 15. oktober 1890 ved dannelsen af det af syv lægmænd bestående »*Udvalg til kirkesagens fremme i København*« med Westergaard som den selvskrevne formand, dannedes, ikke mindst ved Langes initiativ, *det første menighedssamfund* af den ny type, »Helligkors Menighedssamfund« omkring Betlehemskirken, hvor Ifversen, pioneren blandt kirkesagens præster, havde sin gerning. Det var gennemorganiseret, baseret på personlig bekendelse, kirketugt og ældste med præsten som leder samt diakoner (se nærmere Langes udvikling brev 19. 7. 90 og i »Kirkens Venners Korrespondance« 20. 11. 91). Man vil vanskeligt kunne undgå at finde noget konstrueret i hans tanke om, hvorledes hver ældste skal have tildelt en bestemt kreds af samfundets medlemmer, for hvem han skal være en slags sjælesørger (se brev 1. 9. 89), og ikke mindst i hans tanker om den missionerende virksomhed, hvor hver »besøger« skal have 5–7 ejendomme, og hver 10 besøgere en leder, til hvem de aflægger rapport på særlige skemaer, hvorpå lederen lader det gå videre til præsten (brev 17. 8. 89). Men det blev alligevel udgangspunkt for en revolution i Københavns kirkeliv.

Det gælder vel altid, når syner skal praktiseres i denne verden, at noget af støvet går af sommerfuglens vinger. Det kom til at gælde i kirkesagen ikke mindst for tanken om menighedernes selvstændiggørelse og de myndige, arbejdende lægmænd. Men når alt er sagt, hvad der før og nu er sagt og kan siges mod menighedssamfundene – og det er meget – så står det alligevel fast, at man kan godt den ene dag dreje halsen om på menighedssamfundene – skal kirken ikke blive den afmægtige præstekirke, den var i 80erne, så vil de i en eller anden skikkelse leve op den næste

dag. Og at det er således, skyldes ikke mindst Langes drømme – og dåd.

I sine fremtidsbetragtninger regnede Lange også med fortsat modstand fra myndighederne – ja han frygtede vel danaerne, selv når de bragte gaver, thi, siger han: »Den moderne Radikalisme er ikke fjendtlig mod en Kirke, der vil lade sig bruge og langsomt omdanne efter Statens Formaal, og som opgiver sin Selvstændighed«. Og i et foredrag efter Arboe-Rasmussen-affæren siger han: »Menighedsraadene vil gøre Folkekirken udødelig, det vil ikke blive muligt at faa Livet af den, selv om den bliver en ren Karikatur; og den vil med Rigsdagen som øverste Instans konsolideres i sit statskirkelige Væsen. Dens Demokratisering vil gøre den glidende og elastisk i dens aandelige Indhold«. Men han skrev også i sit forsøg på at genoplive korrespondancen: »Vi er vel ikke saa grundige i vor Pessimisme, at vi opgiver os selv og [istedetfor] iføres Guds Kraft«.

Verdenshistoriens stormfugle har man kaldt profeterne. Lange var i kirkesagen noget af en sådan *stormfugl*, som kun dukkede op i urolige tider. Han sad naturligvis i lægmandsudvalget hele dets tid fra 1890 til det i 1896 omdannedes til Kirkefondet. Så trådte han ud af ledelsen, hvori han dog atter sad 1908–19 og 1928–33. Jeg hører ham sige med sin dybe røst: »Nej, at sidde og bestemme om maling af plankeværker, det er ikke noget for mig« – hvori han utvivlsomt havde ret – og da han i slutningen af perioden 08–19 fik tilladelse til kun at give møde, når der var noget særligt på dagsordenen, har der formodentlig været mange »plankeværker« i de år. Dermed var hans praktiske indsats i kirkesagen dog ikke forbi. Han blev den første formand for »Kirkesagens Venner i København« 1931, men da det senere gjaldt at få ungdommen med, oplevede den 75årige mand en fuldstændig *renaissance*. Ved det meget omtalte møde i januar 1938 i Hellebæk, hvor godt et halvt hundrede unge skulde vindes for kirkesagen, var der mænd, der talte fortrinligt, men dagens mand var Lange, der ganske betog de unge, så også de kom til at se syner. Da det store møde i K. B.hallen om efteråret sluttede med et stort fakkeltog til Grøndalskirken, bar Lange også sin fakkeltog blandt de unge. Og da året efter et lignende møde på Bellahøj endte med vandringerne til grunden for den kommende »Ungdommens kirke«, var det atter Lange, som dér talte til en skare, der ansloges til 10.000 – efter Kristeligt Dagblads referat – »med en begejstring, som hørte han til de yngste blandt de unge«.

Han sagde til Kirkefondets bestyrelse: »Vil I blot udføre dem, skal jeg nok give jer ideerne«. Og han kunde endnu som ældre med en selvironi,

der søgte at skjule et suk, tale om »sine vilde ideer«. Men billedet af den gamle mand bærende fakkelt med de unge og med hele sin ungdoms glød i behold – det er billedet af en mand, der blev tro mod det himmelske syn, han havde set i sin ungdom. Og den slags folk er der aldrig for mange af.

*

Anden kirkelig virksomhed. – Som Lange blev den samme livet igennem, blev han også ved at komme med i nyt kirkeligt arbejde, undertiden som den der tog initiativet, undertiden sluttende op om andre, men i det hele stadig helst virkende bag kulisserne, selv om hans navn kunde komme i forgrunden. Nogle af disse virksomheder fik varig, andre kun forbigående betydning.

Det sidste blev tilfældet med forsøget på at skabe en kristelig-social bevægelse gennem »*Udvalget til social oplysnings fremme*« 1898. Navnene var fine nok, fra hans nærmeste kreds Westergaard, Ostenfeld, Hans Koch, da i Hellerup, og Albert Schack ved Helligåndskirken foruden et par andre, blandt dem Fernando Linderberg. Men alene det, at der af deres blad, »*Vor Tid*«, kun kom 39 numre i første og sidste årgang – endda med tre forskellige redaktioner – tyder på indre vanskeligheder.

Ulige bedre gik det med *Blaa Kors*. Sidst i 80erne havde Lange ved et privat møde i professor P. Madsens hjem hørt en svejtsisk præst tale om den i 1877 i Svejts stiftede kristelige afholdsforening »*Det blaa Kors*« og var bleven stærkt grebet deraf. I England havde han fået syn for drukenskabens elendighed og var bleven personlig afholdsmand, foreløbig uden at stå i nogen forening – han havde jo også hænderne fulde af kirkesagen. Men den 5. februar 1895 stiftede Lange den første Blå Korsforening i Danmark. Begyndelsen var beskeden. Det første møde holdtes i hans spisestue på Østerbro, hvor der var skaffet siddepladser ved at lægge brædder over to stole. Det var Møllerup og Lange, som var de bærende kræfter, først var den ene, så den anden formand. De skiftedes til at tale, »og vi havde i Reglen fuld Damp oppe«. De fik forbindelse med mange drankere, og det var en tid med kampe og sejre, foreløbig dog mest lokalt. Lange tog det praktisk. En aften bad han »*Strandvejens Skræk*« om at følge hans gamle mor hjem, og fru Lange har næppe nogensinde gået sikrere på Københavns gader. I tidens løb voksede bevægelsen – ikke mindst ved kirkefondsmenighederne slog den rod. Lange blev senere æresmedlem af bestyrelsen og kunde endnu 25 år efter, måske også senere, rejse og holde møder for sagen.

Ikke mindst i årene omkring 1910 møder vi Lange overalt. I *Kampen mod Smudspressen*, der overdængede ham med snavs, og i den i den anledning stiftede forening *Vigilia*, hvor Lange en tid sad i bestyrelsen, men foreningen fik næppe videre betydning. Vi møder ham i det ved den tid stiftede *Kristeligt Pressebureau*, og selvfølgelig i forbindelse med det i anledning af Arboe-Rasmussen-affæren stiftede *Kirkeligt Landsforbund*. Endvidere var han i redaktionen af »*Plovjuren*«, det blad som under Hans Kochs ledelse i årene 1911–17 fyldte en plads blandt vore kirkelige blade, som siden har stået tom. Da det gik ind, forsøgte Lange sammen med frk. Gerda Mundt at fortsætte det som »*Liv og Lys*«, der imidlertid efter to års forløb også måtte gå ind.

Men der var især to af virksomhederne fra de år, som fik varig betydning. Den ene var »*Nyborg Strand*«-møderne, der begyndte i Sorø 1910. Hans betydning der var ikke blot de foredrag, han kunde holde, men når han var en af pillerne ved disse møder, skyldtes det ikke mindst hans rent personlige indsats over for de enkelte deltagere. Han var uforlignelig i sin opsøgende kærlighed. Han gik sine ture langs stranden fra morgen til aften for at finde de ensomme og forknyttede. Der var altid ild på alteret, og de, der arbejdede sammen med ham, glemmer ham aldrig. Hans »*hellige pessimisme*«, for at bruge hans eget udtryk, var inspirerende, fordi det første ord var understreget. Han lærte os, at vi aldrig må glemme den enkelte (efter meddelelse fra Kaj Jensen). Sådant har han sikkert også virket på kristelige seminaristmøder og studentermøder, hvor han jævnligt talte – til forvirringen lagde sig over den kristelige studenterbevægelse.

Den anden virksomhed af betydning fra de år var *L. Y. M.*, lægmandsbevægelsen for Ydre Mission. Der mødtes to ting, han fra sin ungdom havde været optaget af: hedningemissionen og lægmandens forpligtelse. Bevægelsen var begyndt i Amerika 1906 og kom til Danmark med John Mott i 1912 – det var der, Lange var hans tolk. Den har – som alle bevægelser – haft opgangs- såvel som nedgangsperioder. Den udmærkede kinamissionær Johannes Rasmussen viede den sine sidste kræfter – han døde pludselig på en møderejse. Lange var helt og fuldt med, både i begyndelsen og da man efter den første verdenskrig drog mændenes forpligtelse over for den hjemlige situation mere i forgrunden. Blandt dem, *L. Y. M.* mindes med størst taknemlighed, er H. O. Lange.

Fra hans senere år er der grund til at mindes hans hjælpeaktion i 1920 for de tyske biblioteker og for kollegerne i Wien. Endvidere *Buddhistmissionen*. Da udvalget for den dannedes i 1926, blev han for en gangs skyld

formand, til hans læge påbød ham at tage reb i sejlene. Det vakte nogen opsigt, at Lange gik så stærkt ind for *Oxfordbevægelsen*, da den i 34–35 kom til landet. Man har undret sig over, at en discipel af Kierkegaard kunde gøre det. Men uden grund. Søren Kierkegaard var Lange en vejleder og en tugtemester i hans eget indre liv, men unægtelig aldrig en fører i hans praktiske arbejde. Og i Oxfordbevægelsen var der – hvor den var bedst – så meget, som lå på linje med Lange, at det havde været mærkeligt, om det blik for farerne ved bevægelsen, som Lange også havde, skulde have vejet stærkere til end hvad den positivt havde at byde på: aktivitet i stor stil, lægmandsindsatsen, arbejde med den enkelte og et evangelium, der visselig ikke var overbelastet med teologiske finesser. Det er mig ikke bekendt, hvorledes hans stilling senere blev til bevægelsen, men jeg kan vanskeligt tænke mig andet, end at han må have været ud for en lignende afsvaling, som han i sin tid måtte igennem over for Frelsens Hær og bevægelsen i Missionshotellet i Løngangsstræde.

*

Embedsgerning. – Om Langes dobbelte gerning, som overbibliotekar 1901–24 og derefter som lektor i ægyptisk ved universitetet 1924–37 tales i de følgende artikler af folk, der ved besked derom. Derfor her kun nogle få bemærkninger, væsentligt udtalelser af andre om hans betydning.

Da han tiltrådte stillingen som *overbibliotekar* ved Det kongelige Bibliotek, vort nationalbibliotek – noget, Lange stærkt betonedede – lå der for ham det uhyre arbejde med planerne til den nye bygning og derefter dens indretning og flytningen af de 18 kilometer bøger. Her blev alle hans evner og kræfter taget i brug – i den grad, at han efter indvielsen i november 1906 måtte have et længere rekreationsophold i Sverige.

Betegnende for Lange er hans store og skabende interesse for *folkebibliotekssagen*, fordi den faldt så nøje i tråd med hans socialt prægede syn på bibliotekernes folkeopdragende betydning. På næsten udfordrende måde drog han denne sag frem i sin tale ved den nye biblioteksbygnings indvielse, og i 1909 holdt han det foredrag, der trak linjerne klart op for det program, som i hovedsagen senere blev virkeliggjort.

Da han 60 år gammel forlod biblioteket for udelt med friske kræfter at kunne vende tilbage til sin første kærlighed, *ægyptologien*, skrev fhv. rigsbibliotekar, dr. phil. Svend Dahl: »Så meget kan allerede nu siges med sikkerhed, at Langes regeringstid altid vil blive regnet blandt de store perioder i bibliotekets historie . . . Den betød bibliotekets udvikling til et

moderne offentligt bibliotek ... også som en følge af et nyt og på adskillige punkter banebrydende syn på biblioteket som offentlig institution«. Han omtaler »hans bogkundskab, der selv målt med europæisk målestok er usædvanlig«, og siger, at »en så encyclopædisk viden og en så overlegen beherskelse af litteraturen i bibliografisk henseende er overhovedet i vore dage såre sjælden«, og derved »muliggjordes det for Lange at forøge biblioteket i en sådan grad, at man uden overdrivelse i denne forbindelse tør tale om en guldalder for biblioteket«. Og han tilføjer: »Når der i de senere år hos den yngre generation af biblioteksmænd har udviklet sig et enhedssyn på vore biblioteksforhold, rækkende fra de store videnskabelige biblioteker til folkebibliotekerne, således at de betragtes som led i et fælles system, så vil alle – også de, der kan være uenige med Lange i enkeltheder – erkende, hvor meget de skylder hans befrugtende inspiration«.

Og ved hans 70årsdag skrev biblioteksdirektør Døssing, at Lange »i sin virksomhed realiserede det klassiske bibliotekarideal: videnskabsmanden, boghistorikeren og biblioteksmanden med det for hans medarbejdere forbløffende detailkendskab til bibliotekets uhyre bogmasse. På alle tre områder var H. O. Lange et internationalt navn«.

Også efter at han i 1937 havde trukket sig tilbage fra universitetet, arbejdede han ivrigt med at ordne en samling papyri, som Carlsbergfondet havde skænket dansk videnskab. Endnu skal kun nævnes, at Lange i 1906 blev medlem af Videnskabernes Selskab, i 1918 ombyttede sin hidtil eneste, såre beskedne akademiske titel: cand. phil. med det dr. phil., som Lunds universitet skænkede ham, og at han i 1927 blev medlem af det præjisiske Videnskabernes Akademi.

Om hans videnskabelige betydning udtalte professor, dr. Johs. Pedersen i sin mindetale i Videnskabernes Selskab efter Langes død: »Som videnskabsmand var Lange præget af stor nøgternhed; en streng nøjagtighed og skarp skelnen mellem det sikre og det usikre karakteriserer hans arbejder. Hans fantasi udfoldede sig især på det praktiske område, i hans organisatoriske ideer og i hans bestandige initiativ. I de 13 år, han var knyttet til universitetet (1924–37) lykkedes det ham at grundlægge en hel ægyptologisk skole med dygtige elever og arvtagere, og han fik indrettet et vel udstyret laboratorium for sit fag. Han havde en stor evne til at skabe interesse for det som optog ham og til at sætte folk i arbejde«.

*

Hjem og afslutning. – »Bag ved Livets Stræben laa en rig Kilde til at anspænde Kræfterne, der befrugtede enhver Begyndelse og holdt Samvittigheden vaagen. Det var Hjemmets Kærlighed, Opmuntring og Forståelse, først Barndomshjemmets, hvor en Moder vaagede i opofrende Kjærlighed og stadig Bøn og fulgte Barnet paa de ofte i hendes Øjne mærkelige Veje med Tillid og Haab, og dernæst det Hjem, som jeg kalder mit eget, hvor jeg hos hende, som Gud gav mig til Hustru, altid kunde hente Opmuntring og Forstaaelse, Hjemmet, hvis Harmoni og Fred altid øgede Kræfterne til Dagens Gjærning og gjorde Arbejdet til en Glæde. Mere skal der ikke siges herom. Hvad der kunde siges i denne Sammenhæng – og det er meget – gjemmer jeg i Taknemlighed. Kun skal det siges, at hvad der lykkedes skyldes næst Gud de usynlige og dog saa levende og så stærke Kræfter, der strømmede fra disse Hjem, og fra det Aandens Fællesskab, som var deres Særpræg«.

Disse smukke ord skrev Lange i indledningen til den stump selvbiografi, han fik skrevet. Da hans barndomshjem flyttedes til København, kom det til at ligge på Østerbro nær hans eget, og da han i 1903 flyttede til den villa i Gentofte, hvor han levede den sidste halvdel af sit lange liv, flyttede noget senere også forældrene til Gentofte, så han stadig havde sit barndomshjem i nærheden, til det opløstes ved faderens død 1912 og moderens 1917. Med sin hustru levede han et lykkeligt samliv i næsten 50 år. Hun delte hans interesser, hvor hun kunde dele dem, og fulgte ham med interesse, hvor hun ifølge sagens natur ikke kunde være med i det, som optog ham. Hun var også med ham, da han fra oktober 1899 til sommeren 1900 i ægyptisk tjeneste var medarbejder ved katalogiseringen i det ægyptiske nationalmuseum, og ligeledes ved hans fem måneders ophold i Ægypten i 1929–30, hvor hun forresten op imod jul blev syg og plejedes på en missionsstation.

Han boede jo i Gentofte, men hans gerning var i København. Dog mærkedes også i Gentofte hans indsats på biblioteksområdet, hvorimod hans forsøg på en aktiv indsats i menighedslivet derude ikke førte til noget af almindelig betydning.

Man spørger uvilkårligt, om han ikke havde kunnet udrette mere, hvis han ikke havde arbejdet på *tre fronter*: ægyptologien, biblioteksvæsenet og det kirkelige arbejde. Dertil er at sige for det første, at havde han kappet et af tovene, havde han ikke været H. O. Lange. Den askese, som ellers ikke var ham fremmed, mægtede han ikke at udøve, når noget virkelig tog hans interesse fangen. Men dernæst: For en udenforstående at se

vilde hans indsats på biblioteksvæsenet næppe være blevet større, om han havde strøget ægyptologien, hvorimod hans rige evner som ægyptolog sagtens havde kunnet give endnu større udbytte, om han ikke havde været så bundet af biblioteksarbejdet. Kirkeligt havde en indskrænkning på de andre felter derimod næppe haft større betydning – han var nu engang ikke den regulære arbejder.

Angående det forhold, der var mellem Lange som lægprædikant og som videnskabsmand etc., så var der vel nok dem, der havde et for fornemt syn til at se det store i, at en mand af hans format og med hans position ikke holdt sig for god til at være ven med toldere og syndere og optræde som den jævne lægprædikant. Men til gengæld gør det ham kun større, hvor man forstår, at der i hvert fald var noget af den Kristi efterfølgelse, som var hans sværeste problem.

»H. O. Lange blev aldrig gammel – skrev Kirkefondets formand, Carl Rasmussen, ved hans død – fordi hans lidenskab var blevet at holde den hellige ild brændende og at forkynde Kristus og hans evangelium for mennesker, og vi, der har kendt ham og holdt af ham, vil fra hans liv hente ny inspiration og tilskyndelse«.

Nej, »gammel« blev han ikke, men derfor slog hans time jo ligefuldt. Sidst på året 42 blev han alvorlig syg og kom på amtssygehuset. Efter en måneds forløb så det ud til, at han skulde komme sig, da et hjerteslag brat gjorde ende på hans liv den 15. januar 1943. Begravelsen skulde foregå i stilhed, men selvfølgelig var Gentofte kirke fuld. Sammen med sognepræst Martensen-Larsen talte Ussing over sin ungdomsven – såvidt vides sidste gang Ussing talte inden sin egen død samme år. Han udtalte, at ingen var kommen til at stå ham så hjertelig nær som H. O. Lange. – – –

Må jeg tilføje nogle rent personlige bemærkninger. Jeg har fra mine drengeår, uden at have set Lange, beundret ham, hvortil kan have medvirket at en af mine lærere, Karl Hansen i Kolding, var gift med en kusine til Lange. Det, som vakte drengens beundring – og kærlighed til kirkesagen – var, hvad der i særlig grad gjaldt Lange, deres ungdom og det fuldstændig frie, ganske uofficielle initiativ over for en så vanskelig, ja menneskelig talt næsten håbløs opgave. Og i de ti år, hvor jeg stod i kirkesagens tjeneste (1923–33), kom jeg i arbejdet, officielt og privat, til at stå ham nær. Jeg havde derfor gerne gjort denne skitse bedre.

Langes valgspog, som læstes over indgangen til hans villa og stod i hans Ex libris, lød sådan: Præsens Imperfectum Perfectum Futurum ∴ I nutiden det ufuldkomne, det fuldkomne i fremtiden – ord, der kendetegner

denne urolige, altid stræbende og med sig selv kæmpende ildsjæl, der var med til meget og dog kun vilde eet. Jeg anfører til sidst – også for at vise, hvilken stilens mester han kunde være – de ord, hvormed han sluttede et foredrag på Bethesdamødet 1909, og som greb mig, da jeg hørte dem:

»Mennesket er til alle Tider, i alle Slægter, i alle Klasser og under alle Forhold det samme hjælpeløse Væsen, når det kommer til Verden, og det samme skælvende Blad, naar Dødens Høststorm farer frem, og Livet igjennem er Mennesket Tilfældighedernes Bold, søgende som et Barn at glemme, værgende sig mod Fortvivlelsen ved ikke at tænke, legende Livets Leg blandt Kulturlivets Omskiftelser, vandrende mellem Afgrunde med lukkede Øjne, forblødende sig af Samvittighedens Saar – se, *dette Menneske* skal Menigheden opsøge og finde med det gamle Budskab om Livets Sejer og Dødens Overvinder«.

Det er »det Budskab, for hvis Skyld Kirken udelukkende eksisterer«, og det egentlige mål for H. O. Langes liv var at bringe det budskab til andre »skælvende blade«.

H. O. LANGE OG DE VIDENSKABELIGE BIBLIOTEKER

Af fhv. Rigsbibliotekar, dr. phil. *Svend Dahl*

At en Gymnasieelev i sin Fritid læser historiske Bøger i Stedet for Romaner er maaske ikke helt ualmindeligt, men højst usædvanligt turde det være, at denne Læsning falder indenfor et saa vanskeligt Fag som Ægyptologien. Ikke desto mindre var det dette Fag, som en af Eleverne i Aarhus Katedralskole i 1870'erne, Hans Lange, havde valgt sig, og som han allerede fra Elleveaars-Alderen dyrkede, bl. a. ved Laan af Bøger hos Kammerherreinde Dahl, som ejede Herregaarden Moesgaard, og hvis afdøde Mand, Amtmand T. C. Dahl, havde drevet ægyptologiske Studier.

Men er det sjældent at finde en Skoledreng, som, naar han skal have Flidspræmier – og Lange fik flere – ønsker sig Bøger om det gamle Ægypten, er det sikkert enestaaende, at hans Fritidslæsning tillige bestaar af udenlandske Antikvarkataloger. Hos en af Byens Boghandlere skaffede han sig dem, og han slugte dem fra første til sidste Side. Alt, hvad han læste, opbevarede han i sin begede Hukommelse og erhvervede derigennem en Bogkundskab og et Begreb om Bogpriser, som senere skulde komme ham til stor Nytte. Da han til Studentereksamen i Latin kom op i Horats, forbløffede han Lærer og Censor ved at nævne de vigtigste Horatsudgaver, som han kendte fra Katedralskolens store Bibliotek, hvor han havde tilbragt mange Timer og indprentet sig talrige Bogtitler.

Ydermere var Lange musikalsk begavet; han kunde spille baade Fløjte og Orgel, og det sidste Instrument trakterede han af og til ved Morgensangen i Skolen.

Det var da ikke nogen almindelig ung Mand, der i 1881 drog til København som Student. Med stor Appetit kastede han sig straks over de videnskabelige Bibliotekers Bogskatte og blev en flittig Laaner baade i

Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Allerede i Løbet af nogle Maaneder var han, som han selv siger, blevet »uhyre fine Venner« med Personalet, og de Rekvisitioner, han indleverede paa Læsesalene og i Udlaanet, vakte Opmærksomhed ved en bibliografisk Korrekthed, som man ellers ikke var forvænt med fra Studenternes Side.

En af dem, der lagde Mærke til ham, var Historikeren Dr. phil. J. A. Fridericia, som dengang var ansat ved Universitetsbiblioteket. Da der fra 1. Oktober 1882 blev en Stilling ledig som ekstraordinær Assistent ved dette Bibliotek, opfordrede Fridericia den bogkyndige Student til at søge den, og trods sin Ungdom – knap 19 Aar gammel – fik han Stillingen og begyndte 1. November med en daglig Tjenestetid paa 2 Timer, der honoreredes med 1 Kr. 75 Øre.

I Begyndelsen omfattede hans Arbejde Ordning af Katalogsedler og Indførelse af Doktordisputatser i Disputatsfortegnelsen, men længe varede det ikke, før Bibliotekets Leder Birket-Smith blev klar over hans særlige Evner og betroede ham andre og vanskeligere Opgaver. Trods sine unge Aar virkede han lige saa moden som sine ældre Kolleger, og han overgik flere af dem i Bogkundskab og hurtig Orienteringsevne. Dertil kom hans Flid, Samvittighedsfuldhed og Sans for Nøjagtighed saavel som hans levende Interesse for alle Sider af Bibliotekets Organisation og Virke-maade. Læser man hans Udtalelser om Biblioteksarbejdet i hans Breve til Forældrene, er man ikke i Tvivl om denne Interesses Ægthed. Han befandt sig i Virkeligheden som en Fisk i Vandet, henrykt over enhver ny Opgave. Han følte sin Barndoms Drømme om en Gerning mellem Bøger opfyldt, og naar han færdedes i den store Bogsal, var det altid med aabne Øjne og en utrættelig Lyst til at suge ny Viden om Bøger til sig.

Det havde oprindelig været Langes Agt at læse til Magisterkonferens i Tysk, men Forældrene holdt paa, at han skulde have en Embedseksamen, og straks efter sin Ankomst til København begyndte han derfor at læse til Skoleembedseksamen i klassisk Filologi. Det er karakteristisk for ham, at han allerede Aaret efter fik stiftet en Forening af yngre filologisk Studerende, som skulde holde Foredrag og Diskussioner og hjælpe hinanden med vanskelige Steder hos de klassiske Forfattere.

Men saa snart han havde faaet Ansættelse ved Biblioteket og dermed Udsigt til et Levebrød, begyndte han at tænke paa at opgive Filologien til Fordel for en Magisterkonferens i Historie med Ægyptens Historie som Speciale. Professor Edv. Holm raadede ham dog til at se Tiden an, og han fortsatte indtil videre med Filologien. I Filologisk Samfund var han et

flittigt Medlem, og ogsaa her gjorde han sig saa hurtigt bemærket, at han i Februar 1883 blev valgt til Samfundets Sekretær og et Par Aar efter blev opfordret til at overtage Formandsposten, hvad han dog afslog af Mangel paa Tid.

Da der i Januar 1883 blev en Stilling ledig som Assistent ved Det kongelige Bibliotek og Assistent A. C. Larsen raadede ham til at søge den, gik Lange til Birket-Smith, der fortalte ham, at han til April ventede at faa Bevilling til to nye Assistentposter; den ene skulde cand. philol. Sofus Larsen have, men den anden kunde Lange have Mulighed for at faa. Han vilde helst blive ved Universitetsbiblioteket, og endnu mere end før sled han nu for at vise sig værdig til en fast Ansættelse. Det var tydeligt, at han var Favorit hos Birket-Smith, og det tjener denne til Ære, at han modstod et Pres fra Kultusminister Scavenius og Professor Matzen om at faa anbragt en tidligere Højre-Redaktør og valgte den mest kvalificerede.

Fra 1. April 1883 blev Lange da fast ansat. »At jeg nu, 5 Maaneder efter at jeg betraadte Biblioteket«, skriver han hjem, »har faaet fast Ansættelse, det lyder i Sandhed fabelagtigt. Intet Under, at mange vist ere misundelige paa mig«. »Nu er jeg en af Herrerne i Bøgernes Rige«, tilføjer han og bruger dermed et Udtryk, som kunde lyde selvbevidst, men som i Virkeligheden var mere berettiget, end han maaske selv var klar over. At han samtidig bad Gud hjælpe ham til med Ydmyghed at bruge den store Lykke, han havde opnaaet, var kun naturligt for en Mand med hans stærkt religiøse Indstilling.

Man kunde have ventet, at det med denne Indstilling ikke vilde have været let for ham at finde sig til Rette i det religiøst og politisk radikale Milieu, som de fleste af Bibliotekets Embedsmænd tilhørte, men han gjorde sig megen Umage for at staa paa en god Fod med dem alle. I Begyndelsen var han af og til stødt sammen med Sofus Larsen og Fridericia, der begge var ivrige Venstremænd og Fritænkere, men man enedes hurtigt om at respektere hinandens Anskuelser og undgaa religiøse Diskussioner, og denne Linie fulgte Lange ogsaa senere hen altid i sin Biblioteksvirksomhed. Ingen kunde være i Tvivl om hans Standpunkt, men blandt Kollegerne udtalte han sig ikke om det.

I den følgende Tid blev Lange især beskæftiget paa Læsesalen og ved Pligtafleveringen af danske Tryksager, men ogsaa andre Opgaver blev overdraget ham. Han blev ofte taget med paa Raad, naar der skulde ske Ændringer, og han viste selv Initiativ. Der er saaledes bevaret et Forslag, som han i Januar 1885 udarbejdede til en Modifikation af den alfabetiske

Katalog; vel blev det kun delvis fulgt, og han havde heller ikke set alle dets Konsekvenser, men det viser, hvor fortrolig han var med Problemerne, og hvor selvstændigt han tænkte over dem. Ogsaa i den nye Realkatalogs Systematik var han mere bevandret end de fleste, og han blev ofte spurgt til Raads under det videre Arbejde med Katalogen. Det kan ogsaa nævnes, at han fik overbevist sin Chef om Nødvendigheden af en mere summarisk Behandling end hidtil af de stadigt voksende Dynger af Smaatryk, som Pligtafleveringen tilførte Biblioteket.

I Løbet af et Par Aar var Lange da naaet saa vidt, at han uden Overdrivelse kunde betegnes som en helbefaren Biblioteksmand med ualmindeligt alsidige Evner. Til disse Evner hørte ogsaa en fin »Næse« for interessante og sjældne gamle Bøger og Haandskrifter. Gentagne Gange gjorde han allerede i denne første Periode af sit Biblioteksliv Fund, som vidnede om hans Sporsans. F. Eks. fandt han en gammel Katalog fra 1475 over den senere ødelagte, for tysk Historie betydningsfulde Haandskriftsamling fra Universitetet i Erfurt, og denne Katalog, der var ældre end de hidtil kendte, publicerede han i 2. Aargang (1885) af Centralblatt für Bibliothekswesen; det er hans første trykte Bidrag til Bibliotekshistorien.

I Filologisk Samfunds Bogudvalg sad han sammen med Lederen af Det kongelige Bibliotek, Justitsraad Chr. Bruun, og allerede i Februar 1884 har denne aabenbart forsøgt at faa ham knyttet til Biblioteket paa Slotsholmen, men Lange foretrak at blive i Fiolstræde. Bruun opgav dog ikke Tanken, og i September 1885 kom han igen med Tilbud om en Assistentplads med 1400 Kr. i aarlig Løn. Dette Tilbud bragte Lange i Aflekt. Paa den ene Side vilde han nødvendig forlade Universitetsbiblioteket, hvor han var oplært og følte sig hjemme, og hvor han havde venskabelig Omgang med sine Kolleger, mens han havde hørt, at man i Det kongelige levede som Hund og Kat. Paa den anden Side var Det kongelige Bibliotek dobbelt saa stort som Universitetsbiblioteket, Lønningen og Avance-mentsudsigterne var bedre og – hvad der ogsaa betød noget – den ægyptologiske Litteratur fandtes overvejende i Det kongelige Bibliotek.

Da han forelagde Sagen for Birket-Smith, blev denne først forfærdet, men under Samtalens videre Forløb indsaa han, at Lange for sin Fremtids Skyld burde søge, og han gav ham en anbefaling, hvori det hed, at man vanskeligt vil finde nogen, som egner sig bedre til Biblioteksvirksomhed, og at alle hans Medarbejdere for Bibliotekets og deres egen Skyld i højeste Grad beklager, at han vil søge bort.

31. Oktober 1885 blev Langes sidste Dag i Universitetsbiblioteket; faa

Dage efter forelaa hans Udnævnelse. Der havde været to Stillinger ledige; Kultusminister Scavenius vilde have besat den første med Digteren Dr. phil. Ernst v. d. Recke, men han bøjede sig: Lange fik den første, Recke den anden, men begge skulde efter Ministerens Forlangende have samme Løn 1300 Kr.

Med lige saa stor Hurtighed som tre Aar tidligere i Universitetsbiblioteket orienterede Lange sig nu i Det kongelige Biblioteks overfyldte Bog-sale og kunde snart ekspedere Bøger i mange af Afdelingerne. Ligesom i sin tidligere Stilling kom han ogsaa nu paa en god Fod med Kollegerne, der kendte hans Ry fra Fiolstræde og vidste, at de i ham – i Modsætning til Recke – havde faaet en Kraft af stor Kapacitet at samarbejde med.

Og som det var gaaet ham hos Birket-Smith, gik det ham ogsaa hos Bruun: i Løbet af faa Maaneder blev han Chefens højre Haand, og Bruun kunde betro Departementschef Asmussen i Kultusministeriet, at han nu havde fundet sin Efterfølger. Han knyttede ikke alene Lange til Boganskaffelsen, som han ellers havde varetaget alene, men lærte ham ogsaa at bestemme de nye Bøgers Plads i den udenlandske systematiske Katalog, et Arbejde, der tidligere havde været udført af en af de ældste Bibliotekarer. Derved opnaaede Lange, at næsten alle nyanskaffede Bøger passerede ham, og med sin Klæbeherje kunde han fastholde mange af dem i sin Erindring. Bruun betroede ham ogsaa paa egen Haand at omarbejde den forældede Katalog over græske og romerske Antikviteter.

I September 1886 maatte han imidlertid for en Tid forlade den udenlandske Afdeling. Lederen af den danske Afdeling J. Vahl blev syg, og Bruun saa ingen anden Udvej end at bede Lange overtage Posten; saaledes fik han knap et Aar efter sin Ansættelse ved Biblioteket Ansvaret for dets nationale Afdeling. Det var i Virkeligheden en Uriaspøst, thi han skulde ene Mand klare hele Afdelingens Arbejde, saadan som Vahl med sin enorme Arbejdskraft altid havde gjort. Med Rette betragtede Lange Opgaven som en Generalprøve paa sine Evner og Kræfter, og han bestod den med Glans, selv om han til Tider var ved at segne af Træthed.

En Fordel var det for ham, at han i sin Tid i Universitetsbiblioteket havde arbejdet med Pligtafleveringen og ordnet i Titusindvis af Love, Regnskaber, Beretninger og andet Smaatryk. Nu stod han overfor de samme Problemer og vilde gerne i Behandlingen af Smaatrykket have fulgt en lignende summarisk Fremgangsmaade, som han dengang havde faaet gennemført. Hans Forslag derom støttedes af Bruun, men prellede af paa Vahls stærke Konservatisme, og først adskillige Aar efter, da Vahl

var død og Lange blevet Bibliotekets Leder, kunde han føre sine Synspunkter igennem.

I ni Maaneder varede Langes Gæstespil i den danske Afdeling, og han havde efterhaanden faaet saa stor Interesse for denne, at han, da Vahl vendte tilbage og meget ønskede at beholde ham som sin Assistent, var i alvorlig Tvivl. Tilsidst sejrede dog den udenlandske Afdeling i hans Overvejelser. Her kunde han utvivlsomt ogsaa gøre størst Nytte, og her havde han sin Plads lige ved Siden af Bruun og kunde følge med i Administrationen. Lange var paa mange Maader mere moderne indstillet end Bruun, men ikke helt sjældent fik han ham over paa sin Side; Bruun tog ham ogsaa hyppigt med paa Raad og lod ham se mange af sine Skrivelser, før de afgik, ogsaa dem til Ministeriet. Bruun var kort sagt nu, allerede et Par Aar efter Langes Ansættelse, i Færd med at uddanne ham til Overbibliotekar, og Lange var selv, skønt kun 24 Aar gammel, klar over sine Fremtidsmuligheder. Trods sit religiøst ydmyge Sind og sin Følelse af et tungt Ansvar overfor mange Opgaver vidste han meget vel, hvad han var værd, og hvor meget han havde forud for sine Kolleger, selvom han ogsaa var klar over, at visse Lederegenskaber manglede ham.

En af de Evner, der allerede havde udfoldet sig hos ham i Universitetsbiblioteket, var – som tidligere nævnt – hans Sporsans. Naar han ekspederede Bøger, blev det ham ligefrem en Vane, hver Gang han kom forbi en gammel Bog, der saa ud til at være noget usædvanligt ved, at tage den frem og undersøge den. Særlig Interesse viste han Bibliotekets mange Smaaskrifter paa Plattysk fra Reformationstiden, og han fremdrog flere hidtil ukendte; tillige gennemgik han Regnskabsomslag i Rigsarkivet, og da Biblioteket i 1891 fra Rigsarkivet modtog en Samling gamle Pergamentfragmenter, fandt han her Blade af en hidtil ukendt Messebog fra Fyns Stift, som Biskop Karl Rønnow i 1483 lod trykke hos Lucas Brandis i Lübeck.

I et Brev til Hjemmet fra 1888 giver han et Billede af sin Sans for og Færden mellem de gamle Bøger: »Man siger jo, at jeg er en født Biblioteksmand, og naar jeg nu sidder og fortæller om disse Ting, saa dandser Bibliotekets Reoler for mine Øjne, og jeg gennemstrømmes af en underlig Følelse af Kjærlighed og Hengivenhed for Bøgerne, jeg synes, at jeg kunde klappe disse grimme gamle Sjældenheder, i Tankerne passerer den ene Række efter den anden forbi mig, hvert Øjeblik lægger der sig en ned paa Maven, fordi jeg tager dens Forgænger bort og lægger den til Side til nærmere Undersøgelse.«

Bruun saa med Glæde paa denne boghistoriske Interesse og opmuntrede den gerne. Det var vistnok hans store Publikation fra 1864–74 om den danske Litteratur indtil 1550, der inspirerede Lange til at gøre Studiet af vor ældste Bogtrykhistorie til et af sine Specialer. I 1888 havde han fundet et Par Bøger trykt i Lübeck af Johan Snell, der ogsaa, som Lange paaviste, var Mester for den i 1482 i Odense trykte Bønnebog og dermed den første Bogtrykker, som virkede i Danmark. I Historisk Tidsskrift 1892 skrev han en Afhandling om denne Mand, til hvem han senere efter flere heldige Fund vendte tilbage.

Gennem Snell ledtes han ind paa at beskæftige sig med Lübecks Bogtrykhistorie i Inkunabelperioden, Tiden indtil Aar 1500, som han behandlede i Forening for Boghaandværks Aarsskrift »Bogvennen« 1893 og 1895 med Hovedvægten paa Lucas og Mathäus Brandis' og Stephan Arndes' Presser; ogsaa her kunde han redegøre for heldige Fund baade hjemme og paa Rejser til Berlin 1887 og London 1893.

I sit Arbejde med det vanskelige Emne, som Lübecks ældste Bogtrykkerier er, viser Lange Skarpsindighed og et klart Blik for de mindste Enkeltheder i Typernes Karakter, hvorved han kunde henføre flere hidtil uplacerede Tryk til bestemte Værksteder. Langes Studier var lige fra Begyndelsen – i Modsætning til Bruuns – anlagt efter den dengang nye sammenlignende typologiske Metode, og de supplerede derfor paa udmærket Vis hinanden.

Under alt dette havde Lange ikke sluppet sine ægyptologiske Interesser, tværtimod: Hieroglyfferne var ham lige saa kære som de gamle Lübeck-Trykkeres Typer. Men Eksamen havde han opgivet, endnu før han kom til Det kongelige Bibliotek. En Embedseksamen var ikke længere nogen Nødvendighed for hans Eksistens, og i Ægyptologi kunde man dengang ikke tage nogen Eksamen. Til Gengæld vilde han disputere for Doktorgraden, men dette Forsæt blev aldrig realiseret. Flid og Arbejdskraft saavel som videnskabelige Evner havde han i rigt Maal, men det laa ikke for ham i flere Aar at samle sig om et enkelt Arbejde; mange Opgaver indenfor det kirkelige Omraade kaldte paa ham, og Biblioteket maatte ikke blive Stedbarn.

Her befæstede Lange mere og mere sin Stilling som den, der bar en stor Del af Dagens Byrde. Han deltog, som tidligere nævnt, i den udenlandske Boganskaffelse, bestred den væsentligste Del af Systematiseringen og hjalp Bibliotekar Carl Elberling med Ledelsen af Indbindingen, et Arbejde, der ogsaa førte ham ind paa Interesse for historiske Bogbind,

Dertil kom Langes Medarbejderskab i Administrationen. Bruun var ikke tilbøjelig til at lade sit Personale gaa paa egen Haand, han vilde helst selv være med i alle Detailler, men til Lange var hans Tillid saa stor, at han fik Lov til at arbejde mere selvstændigt end nogen anden, og skønt Bruun ellers var noget kølig og forbeholden i sin Fremtræden, viste han sin unge Medarbejder en usædvanlig Fortrolighed. Da Bruun i 1891 og 1892 ofte var syg, blev det Lange, der i Realiteten vikarierede for ham, besøgede Regnskab, Korrespondance, Aarsberetning og meget andet.

Hermed være ikke sagt, at Lange var en ukritisk Beundrer af sin Chef. Skønt det laa Bruun meget paa Sinde at faa gennemført den stærkt paakrævede nye Bygning for Biblioteket, fandt Lange ham ikke aktiv nok og tænkte en Tid paa selv at skrive en Avisartikel derom. Bruun syntes ham ogsaa for svag i sin Holdning overfor de bevilgende Myndigheder, ikke mindst i Spørgsmaalet om en Forhøjelse af Personalets Lønninger. Ministeriet var ikke uvilligt til at foreslaa en Forhøjelse, men vilde samtidig kræve Arbejdstiden udvidet. Lange samlede nu Oplysninger om Lønforhold og Arbejdstid ved udenlandske Biblioteker og kunde paavise, at de danske Lønninger laa lavere end i noget andet Land. Samtidig fik han Bruun med til et Forslag om at holde Læsesalen aaben Kl. 5–7 om Eftermiddagen i Sommermaanederne for paa den Maade at komme uden om Ministeriets Krav vedrørende Arbejdstiden.

Naar Lange paa dette Tidspunkt – i 1892 – ivrede saa stærkt for Lønforbedring, skyldtes det til Dels, at han selv var den ringest stillede – han havde stadig kun 1400 Kr. om Aaret – og da han snart agtede at gifte sig, maatte han kunne raade over en Indtægt paa mindst 2000 Kr. For at opnaa dette tænkte han sig ved Siden af Biblioteksgerningen at faa en Stilling ved den ægyptiske Afdeling i Nationalmuseet. Kunde dette ikke lade sig gøre, vilde han forlade Biblioteket og træde i Kirkens og Menighedens Tjeneste. Denne Trumf spillede han ud baade i Ministeriet og andre Steder, og den undlod ikke at gøre sin Virkning. Ved Lønningsloven af 1893 steg han 200 Kr., samtidig fik han for den nye Eftermiddagstjeneste paa Læsesalen 400 Kr., og der bevilgedes ham en personlig Statsunderstøttelse paa 500 Kr. Hans Forbliven i Biblioteket var dermed sikret, og han havde faaet adskillige Vidnesbyrd om, hvor uundværlig man ansaa ham for at være, samtidig med, at han havde faaet Lejlighed til at vise den taktiske Evne, som han senere ofte udfoldede, omend ikke altid med samme Held som denne Gang.

Som ovenfor berørt laa Byggesagen Lange stærkt paa Sinde, og han

forargedes over, at ingen af de mange Videnskabsmænd, som benyttede Biblioteket, løftede deres Røst mod de elendige Forhold, man bød Danmarks største Bogskatte. Medens Bruun ikke havde megen Sans for at skabe offentlig Interesse omkring Biblioteket, var Lange klar over Betydningen heraf, og den lille Piece, han i 1895 udgav under Titlen »Bemærkninger og Iagttagelser om offentlige Biblioteker, især om Det store kongelige Bibliotek i Kjøbenhavn«, og hvori han bl. a. skildrer moderne Bibliotekers Betydning og Virkemaade, er i Virkeligheden indirekte en Propaganda for Byggesagen.

Kort efter denne Pieces Fremkomst forelagdes i Rigsdagen Forslag til Lov om en ny Bygning, men det blev ikke færdigbehandlet, og da det i Marts 1897 blev vedtaget, var det forringet dels ved, at den Tværbygning, som skulde forbinde Bygningens to Langfløje, var strøget, dels ved at Christian IV's gamle Galejbygning, der nu anvendtes som militært Sæletøjsmagasin, blev inddraget i Projektet – begge Dele Udslag af en højst uheldig Sparsommelighed.

Bruun var da heller ikke tilfreds med Resultatet, men han vidste, at han ved at opponere mod det kunde risikere, at hele Sagen blev henlagt, og derfor resignerede han. Her kunde Lange ikke følge ham; han tænkte paa at skrive i Bladene om Tværbygningens Uundværlighed, men Bruun satte sig imod det. Arkitekten, Professor Hans J. Holm, stod paa Langes Side og lavede i 1899 nye Tegninger, hvori Tværbygningen var indarbejdet, og hvor tillige Façaden, der egentlig skulde ligge ud mod Christiansgade, var flyttet om mod Tøjhusgaarden. Men ogsaa Holm maatte bøje sig, og den endelige Plan, som i Maj 1900 blev approberet af Ministeriet, stemte overens med Loven af 1897.

Paa dette Tidspunkt var Bruun allerede mærket af den Sygdom, som Aaret efter nødte ham til at tage sin Afsked, og Lange opholdt sig paa Orlov i Gizeh ved Kairo for at deltage i Katalogiseringen af det ægyptiske Nationalmuseum. Herfra gav han i et Brev til Bruun Luft for sin Utilfredshed over, at der ikke offentligt var blevet protesteret mod Tværbygningens Bortfald, og at politiske Hensyn havde overskygget de saglige Argumenter. Det skulde imidlertid alligevel falde i Langes Lod at blive Tværbygningens Redningsmand. Da han kom hjem fra Ægypten, var Vahl blevet konstitueret som Overbibliotekar, men det var ikke des mindre Lange, Ministeriet forhandlede med, lige siden Bruun blev syg, og det var ham, der gennem Finansudvalgets Formand J. C. Christensen opnaede Tilladelse til d. 14. November 1900 at møde i Udvalget og føre et varmt

Forsvar for Tværbygningen, der dog ikke, som Arkitekten havde tænkt sig, skulde indeholde Bogmagasiner, men efter Langes Idé anvendes til Udlaaenslokale og Arbejdssal for Personalet. Mødet førte ikke til noget, men da Lange fra 1. April 1901 var blevet udnævnt til Overbibliotekar i Bruuns Sted, tog han Sagen op paany i en Skrivelse til Ministeriet, hvor han paaviste Tværbygningens Nødvendighed og den forholdsvis ringe Merudgift – 140.000 Kr. – den vilde medføre. J. C. Christensen, der nu var blevet Kultusminister, og som nærrede stor Tillid til Lange og ogsaa senere hen altid var ham en god Støtte, gik ind for Planen og fik den gennemført. Man kunde nu endelig arbejde videre paa Bygningen efter denne Plan, der ogsaa optog Arkitektens Ønske om at vende Façaden om mod Tøjshusgaarden. Derimod lykkedes det ikke at undgaa den gamle fugtige Galejbygningens Anvendelse til Avismagasin.

Da Lange var blevet Bibliotekets Leder, sendte han sit Personale en Rundskrivelse. Han peger her bl. a. paa, at en væsentlig Forbedring af Bibliotekets daarlige Omdømme hos Publikum er nødvendig, hvis der skal være Mulighed for større Bevillinger og bedre Lønninger; Ekspeditionen maa besørges saa hurtigt som muligt, og der maa vises Publikum den størst mulige Imødekommenhed. Indadtil maa der ske en større Fordeling af Ansvaret; han vil blande sig mindst muligt i de enkeltes Arbejde, men gerne drøfte almindelige Synspunkter og de Tvivlsspørgsmaal, som maatte melde sig under Arbejdet.

Denne Rundskrivelse er karakteristisk for Lange, og den er vel nok blevet modtaget med blandede Følelser. Men iøvrigt var det fra alle Sider, ogsaa indenfor Personalet, blevet betragtet som en Selvfølge, at det blev ham, som kom til at beklæde Chefposten. Ingen anden havde saa mange saglige Forudsætninger derfor som han, men selv var han ikke uden Ængstelse. Han erkendte klart den Begrænsning, der var i hans Personlighed, netop naar det gjaldt om at være den ledende. Det faldt ham altid svært at bruge sin Autoritet og optræde med den Myndighed, Stillingen gav ham. Det laa ikke for ham at møde haardt med haardt, og ikke sjældent bøjede han derfor af, hvor det havde været bedre at staa fast. I personlige Spørgsmaal havde han en Tilbøjelighed til at være for passiv; havde en Medarbejder gjort sig fortjent til en Tilrettevisning, gav han den hellere skriftligt end mundtligt, og taltes der til ham i en vredladen Tone, blev han hurtigt tavs og trak sig ind i sig selv. Han søgte at vinde Tillid og paavirke sine Medarbejdere gennem sit Eksempel, men ikke altid med Held.

Til denne Svaghed i Langes Lederevner kom, at han havde svært ved at fastholde Interessen for sine mange Ideer. Naar han havde undfanget en Idé og begejstret fremsat den for derefter at sætte dens Udførelse i Gang, varede det sjældent længe, før nye Planer optog ham, og dette kunde ikke undgaa af og til at give Indtryk af noget vist flakkende i hans Kurs. Det lange Stræk ad den samme Bane var ikke hans Sag.

I hans første Cheftid kom denne Svaghed dog ikke stærkt frem. Der var foreløbig nok at tage fat paa, Konferencer med Arkitekter og Ingeniører, mangehaande Forberedelser til Flytningen, Etablering af det store Haandbibliotek til den nye Læsesal osv. – paa disse og mange andre Omraader var der rigelig Brug for hans Initiativ. Han fik ogsaa snart organiseret Arbejdet med Udgivelsen af den aarlige trykte Katalog over nyere udenlandske Bog- og Tidsskrifterhvervelser ved Statens offentlige Biblioteker, som Bruun havde faaet Bevilling til, og i 1902 gennemførtes en ny Lov om Pligtaflevering af Tryksager til Bibliotekerne. Denne Lov var mere vidtgaende end den hidtil gældende, navnlig med Hensyn til Smaatrykket, som Lange lige fra sin første Bibliotekstid havde vist megen Interesse; det giver, siger han i en af sine Aarsberetninger, »et mærkeligt og værdifuldt Billede af Tidens sociale og økonomiske Liv«, og han oprettede nu en særlig Smaatrykafdeling. At det senere voksede saa uhyrligt, at en ny Pligtafleveringslov 25 Aar efter maatte indføre betydelige Begrænsninger, er en anden Sag.

Alt som den nye Bygnings Fuldendelse nærmede sig, blev Langes Arbejdsbyrde større og større, og hver Dag skulde synes at have haft nok i sine Krav til ham. Alligevel fik han Tid til at arbejde for et Forslag, han havde fremsat om at genoplive det tidligere Type Facsimile Society, der havde udgivet Gengivelser af Typer og Tryksider af Inkunabler; Tanken blev faa Aar efter realiseret ved Dannelsen af Gesellschaft für Typenkunde, hvor han var meget virksom.

Ydermere foretog han i 1905 midt i al Travlheden en Rejse til Tyskland, hvor han optog sine tidligere Studier over nordtyske Inkunabler og fandt en Del hidtil ukendte Tryk af Lucas og Mathäus Brandis, Stephan Arndes og Johan Snell. Disse Fund benyttede han Aaret efter i det Festskrift, han under Titlen »Analecta bibliographica« udgav i Anledning af Flytningen. I dette sit boghistoriske Hovedværk behandler han ogsaa den første i Danmark fast bosatte Bogtrykker Gotfred af Ghemen og kaster paa flere Punkter nyt Lys over hans Virksomhed.

Bibliotekets Flytning fandt Sted i Juli 1906. Lange havde haft den

gode Idé at forbinde den gamle og den nye Bygning med en Træbro, paa hvilken alle Bøger efter at være støvsuget kunde transporteres i særligt indrettede, ved et roterende Tov elektrisk drevne Vogne og føres lige hen til de Reoler, i hvilke de skulde opstilles. Alle Beregninger over den nye Opstilling var i Forvejen foretaget af en af Assistenterne, Matematikeren Axel Anthon Bjørnbo. Efter Langes Anmodning havde Hæren stillet 40 Soldater under Kommando af 3 Underofficerer til Raadighed ved Flyttarbejdet; denne overmaade billige Arbejdskraft bidrog til at holde Flytteomkostningerne nede paa et lavt Niveau. Efter de første Dage kom Arbejdet ind i en sikker Rytme, og i Løbet af en god Maanedes Tid var de ca. 18 Kilometer Bøger flyttet uden Uheld af nogen Art, skønt det ofte havde knebet med at få de nye Hylde retttidigt frem. I udenlandske Bibliotekskredse vandt Flytningen – den største, der indtil da var foretaget i Europa – megen Anerkendelse.

Der gik endnu henved 4 Maaneder, før de sidste Haandværkere forlod den nye Bygning, og den 27. November fandt den højtidelige Indvielse Sted. Kun en Uge efter kom Reaktionen efter det voldsomme Arbejdspress, Lange i de nærmest foregaaende Aar havde levet under. Han fik en Nervesygdom, som det følgende Aar tvang ham til et længere Rekreationsophold i Sverige.

Til Sygdommen havde vistnok ogsaa bidraget den Kritik, der rettedes mod Bygningen, og som stærkest kom til Orde i en Artikel i Gads danske Magasins Novemberhefte 1906, skrevet af den førnævnte Assistent Dr. Bjørnbo. Han ankede bl. a. over, at der manglede særskilte Tidsskrift- og Haandskriftlæseværelser, at Danske Afdelings Kontor nærmest var en Entré, at der ingen Vinduespladser var og ingen rolige Arbejdspladser; Bygningen var i det hele taget en god Bolig for Bøgerne, men et uroligt Hus for Publikum og Personale. Lange følte sig krænket over denne Kritik, skønt han sikkert for en Del af Ankernes Vedkommende ingen Mulighed havde haft for at imødegaa dem paa det Tidspunkt, da han overtog Styret. Derimod maatte han træffe Forholdsregler til at bøde paa en Del Skavanker, som Personalet efterhaanden gjorde opmærksom paa, bl. a. den næsten totale Mangel paa indre Døre, som medførte en højst ubehagelig Træk i Lokalerne.

Af de Nydannelser, Bygningen rummede, og som skyldtes Lange, var den, der stod hans Hjerter nærmest, sikkert det fotografiske Atelier. Efter i 1905 at have deltaget i en Kongres i Liège om Reproduktion af Haandskrifter fik han det indrettet i Bygningens øverste Etage og udstyret med

to Reproduktionskameraer og et Apparat, der kunde præstere Papirnegativer til en meget billig Pris. En tilsvarende fotografisk Installation fandtes dengang endnu ikke i noget udenlandsk Bibliotek. Atelieret fik hurtigt mere end nok at gøre, og Besøgende fra Udlandet var fulde af Lovord om det.

En anden vigtig Nydannelse var Bogbinderiet, som blev indrettet i de Lokaler, der oprindeligt var tænkt anvendt som Portnerbolig, og hvor det var Hensigten særlig at indbinde Aviser og kostbare Værker og foretage Reparationer; først under Langes Efterfølger Carl S. Petersen blev Værkstedet udvidet, saa at det kunde paatage sig hele Indbindingen.

Af stor Betydning for Publikum var det Katalogværelse, som Lange lod indrette mellem Læsesalen og Udlaanet, og hvor alle Bibliotekets Kataloger var tilgængelige under vejledende Tilsyn. At Værelset var for mørkt og snart viste sig for lille, kunde ikke bebrejdes Lange; der var ingen anden Mulighed for dets Placering. Det samme kan siges om det Galleri, hvor han realiserede sin allerede flere Aar tidligere fremsatte Plan om Indretning af en permanent Udstilling af interessante Billeder, Haandskrifter, Tryk og Bogbind.

Blandt Bygningens tekniske Installationer maa fremhæves det faste elektriske Støvsugeranlæg, som alle Bogmagasiner var forsynet med; det var noget nyt indenfor Biblioteksteknikken, men det blev desværre langt fra benyttet tilstrækkeligt. En af Langes Stoltheder, som han gerne fremviste for besøgende Kolleger, var en engelsk Bogskrivemaskine; ved Hjælp af den kunde man fremtidig skrive Bibliotekets Tilvækstkatalog paa Maskine med en Kopi til Fremlægning i Læsesalen og en anden Kopi paa Sedler til Brug for den trykte Accessionskatalog.

Samtidig med den nye Bygningss Aabning traadte et nyt Reglement for Benyttelsen i Kraft, og det bar paa en Række Punkter Præg af Langes Ønske om at vise større Imødekommenhed overfor Publikum: Læsesalens Aabningstid udvidedes fra 5 til 10 Timer, den tidligere Lukning i en Sommermaaned ophævedes, og der indførtes direkte Udlaan til Provinsen, hvor man før kun havde kunnet laane gennem en Mellemand i København.

Den lettere Adgang, der hermed var givet til Biblioteket, gav sig straks til Kende gennem en voldsom Stigning i Benyttelsen; i Perioden 1906-09 fordobledes den. Københavns kommunale Biblioteker stod dengang endnu paa et lavt Udviklingstrin, og Det kongelige Bibliotek maatte derfor paatage sig en almenoplysende Virksomhed, som nutildags bestrides af Folkebibliotekerne. I Begyndelsen glædede Lange sig over de høje Besøgs- og

Udlaanstal og over den mere fremtrædende Plads i Offentlighedens Bevidsthed, Biblioteket derved fik, men efterhaanden blev han betænkelig, og da Reorganisationen af Kommunens Biblioteksvæsen begyndte i 1912 efter hans Planer og under hans ivrige Medvirken, har han sikkert med Lettelse tænkt paa den Aflastning, der nu lidt efter lidt kunde ventes af Presset paa Det kongelige Bibliotek. De høje Benyttelsestal faldt da ogsaa efterhaanden ned i et mere naturligt Niveau, men forinden havde Lange benyttet dem som Grundlag for Ønsker om en betydelig, ogsaa af andre Grunde nødvendig Personaleudvidelse.

Allerede før Flytningen havde han faaet Medhjælpssummen noget forhøjet, og i de følgende Aar antog han en voksende Kreds af Studenter og unge Kandidater, blandt hvilke han kunde udvælge de bedste til fast Ansættelse eller til Anbringelse paa andre Poster indenfor Biblioteksvæsenet. Det Honorar, de fik, var yderst beskedent, og de repræsenterede en meget billig, men derfor ogsaa stærkt skiftende Arbejdskraft. Denne Skiften generede i og for sig ikke Lange; han holdt af stadig at se nye Ansigter omkring sig. Allerede efter faa Aars Forløb maatte han dog erkende, at der gik for megen Tid med at instruere alle disse Unge, og at han fremtidig maatte lægge større Vægt paa Forøgelse af det faste Personale. Dette var iøvrigt allerede blevet noget udvidet ved en i April 1907 vedtaget Lønningslov, der tillige forbedrede Lønforholdene og blandt andet ophøjede fem af de hidtidige Assistenten til Afdelingsledere under Titlen Bibliotekarere.

Vil man spørge, hvorledes Langes Forhold var til dette efterhaanden store Personale, maa man sige, at det var præget af en vis Fjernhed. Ikke fordi Lange hørte til den bureaukratiske Cheftype, tværtimod; han var i dette Forhold – som i det hele taget i Omgang med Mennesker – jævn og ligetil, ens overfor alle og ganske uden Trang til at markere sin Værdighed. Naar det ikke des mindre faldt ham vanskeligt at opnaa Kontakt, hang det sammen med, at hans Fremtræden i saa høj Grad bar Præg af hans puritanske Livsholdning med dens tunge Alvor og af hans Mangel paa Sans og Evne for Humor. Han kunde virke i høj Grad inciterende, naar han udformede sine Ideer overfor den enkelte eller i en snæver Kreds, og naar han talte begejstret om Biblioteksgerningen som et Fag, der bør lægge Beslag paa sine Tjeneres fulde Interesse og Kraft. Men nogen personlig Kontakt skabtes ikke. Man respekterede ham som den sagligt overlegne, menneskeligt kom man ham kun sjældent nær. Han havde sikkert gerne ønsket det anderledes, thi han var en stor Menneskeven, omend ikke nogen stor Menneskekender.

At han vidste, hvor meget Personalets Kvalitet og Medleven i Arbejdet betød for et Biblioteks Virksomhed, er der mange Vidnesbyrd om, og det Afsnit, han i 1912 skrev i »Haandbog i Bibliotekskundskab« om Bibliotekarens Kald og Opgaver, er et karakteristisk Udtryk for hans høje Forestillinger i denne Henseende. Han forstod ogsaa Organisationens Betydning, og det var ham, der i 1907 efter Lønningslovens Vedtagelse overfor Dr. Bjørnbo foreslog Dannelsen af den Bibliotekarforening, som Aaret efter blev til Virkelighed.

En af Begrundelserne for den store Personaleudvidelse var den betydelige Forøgelse, Lange opnaaede af den fælles Konto til Bogkøb og Indbinding. Det lykkedes ham at faa Bevillingsmyndighederne til at forstaa, at Bibliotekets Virkemidler paa disse Omraader maatte sættes i Vejret, hvis det skulde holde sine Samlinger nogenlunde paa Højde med den mere og mere specialiserede Videnskabs Krav. I Perioden fra 1901 til 1919 steg Kontoen fra 35.000 Kr. til 62.000 Kr., og derefter fik han den delt i to særskilte Konti, som han saa drev i Vejret hver for sig i en saadan Grad, at han tilsidst raadede over 75.000 Kr. til Bogkøb og 54.000 Kr. til Indbinding. Selvom man naturligvis her maa tage Ændringer i Pengeværdi og Prisforhold i Betragtning, var det dog et efter vore Forhold imponerende Resultat.

Spørger man, hvorledes Lange anvendte disse store Midler, der ovenikøbet i 1918-19 forøgedes med en ekstraordinær Bevilling til Bogkøb paa 50.000 Kr. og i Tidens Løb ogsaa med enkelte private Pengegaver, maa det for Indbindingens Vedkommende siges, at skønt han næppe havde nogen stærk Sans for den æstetiske Side af Sagen, søgte han dog stadig at fastholde Bibliotekets fra gammel Tid høje Indbindingsstandard, ligesom han iværksatte flere Konserveringsarbejder i de forskellige Samlinger.

Hvad Boganskaffelsen angaar, varetog han den knap saa enevældigt som efter tidligere Tiders Tradition. Han var lydhør overfor Forslag udefra, men i Hovedsagen var det dog ham, der tog sig af denne Administrationens vigtigste og vanskeligste Opgave, og med sin alsidige Orientering i Bøgernes Verden og sit store Kendskab til Bogpriser var han fortrinligt udrustet til den. Dertil kom, at han havde en medfødt Sans for Penge. Denne Sans gav sig baade i hans private og i hans offentlige Liv Udslag i en særlig Evne til at udnytte ethvert Beløb paa den fordelagtigst mulige Maade, og det hændte, at han pressede en Pris mere end rimeligt og forsvareligt for en offentlig Institution.

Men med denne Sans var det naturligt, at han havde Forkærlighed

for at købe hos Antikvarer og paa Auktioner. Det er karakteristisk for ham, at da han som ung Student af sin Lærer i Ægyptologi Valdemar Schmidt blev raadet til at købe en Papyrusudgave, som ikke fandtes her i Landet, og som kostede 45 Kr., skaffede han sig den fra en tysk Antikvar for 28 Kr. Han talte selv om sit Talent som »Boghøker«, og der er ingen Tvivl om, at han kunde være blevet en Antikvar af internationalt Format.

Men den stærke Favorisering af det antikvariske Køb medførte ofte, at Biblioteket fik et Værk for sent eller slet ikke fik det, eller at man anskaffede en Tidsskriftrække uden Hoved og Hale, og i det hele var hans Dyrkelse af Antikvarkøbet ikke udelukkende til Gavn for Biblioteket. Naturligvis undgik Lange heller ikke saa lidt som sine Forgængere at lægge for stærk Vægt paa visse Omraader og forsømme andre; Omraader som f. Eks. Skønlitteratur og Litteraturhistorie var han personlig ikke meget interesseret i, og det sporedes i hans Anskaffelser. Men han følte ellers Ansvaret for Bogkøbet stærkt, anvendte megen Tid og Umage paa det og opnaaede alt i alt meget anselige Resultater.

Paa et Par Omraader, Haandskrifter og Inkunabler, var antikvariske Køb den eneste Mulighed. Lange omfattede alle Bibliotekets Specialsamlinger med Interesse. I Kort- og Billedsamlingen iværksatte han en haardt tiltrængt Reorganisation, og han arbejdede en Tid lang selv med paa den. Ogsaa i Haandskriftsamlingen sattes betydelige Katalogiserings- og Konserveringsarbejder i Gang; denne Samling fik iøvrigt i Langes Tid saa vigtige Forøgelses som den Collinske Manuskriptsamling, den ældre Del af Gyldendals Forlagsarkiv og Georg Brandes-Arkivet. Det sidstnævnte kan det næppe have været ham nogen Glæde at modtage, men han viste altid i saadanne Tilfælde en prisværdig, rent saglig Holdning uden at gøre sine private Antipatier gældende.

Nærmest hans Hjerte stod Inkunabelsamlingen. Han var jo selv Inkunabelforsker af europæisk Rang, og det laa ham paa Sinde at faa saa mange af Inkunabeltidens Presser repræsenteret som muligt. Især under og efter den første Verdenskrig gjorde han mange heldige Erhvervelser, og alt i alt voksede Samlingen i hans Tid fra ca. 2500 til henved 4000 Numre. Som et Eksempel paa de Kup, han gjorde, kan nævnes et Skrift fra 1474 med den latinske Tale, som en italiensk Adelsmand Filip Nuvolini havde holdt i Mantua, da Christian I besøgte Byen. Man vidste, at et saadant Tryk maatte eksistere, men først i 1914 fandt Lange det en Dag i en Auktionskatalog fra Sothesby i London. Mod Sædvane gav han Kommissionæren

frie Hænder til at betale, hvad der blev nødvendigt; til Langes store Glæde lykkedes det at erhverve Bogen og endda til en rimelig Pris.

Det er naturligt, at han gerne vilde have nogle af sine yngre Medarbejdere til at arbejde med Inkunabler. Medens han fik Bibliotekar Lauritz Nielsen sat i Gang med de ældste danske Tryk, opmuntrede han Bibliotekar Victor Madsen til at tage fat paa en moderne Katalog over de udenlandske Inkunabler, men først adskillige Aar efter Langes Afgang lykkedes det hans Efterfølger Carl S. Petersen at faa den publiceret. Sine egne Inkunabelstudier fortsatte han efter Tid og Lejlighed; bl. a. paaviste han i Videnskabernes Selskabs Oversigt 1907, at den tidligere nævnte Lübeck-Bogtrykker Stephan Arndes var identisk med den Stephanus Aquila, som en Tid havde virket i Perugia. I Beitræge zur Inkunabelkunde offentliggjorde han forskellige Undersøgelser over de ældste Trykkerier i Merseburg, Münster, Lüneburg, Hamburg og Rostock.

Allerede paa et tidligt Tidspunkt af sin Løbebane beskæftigede Lange sig med Problemet om en bedre Organisation af vore Biblioteksforhold. Mest kendt i videre Kredse er hans Arbejde for Udviklingen af Folkebibliotekerne og hans Plan om at organisere dem omkring en Række Centralbiblioteker rundt om i Landets Amter. Men ogsaa de videnskabelige Bibliotekers indbyrdes Forhold optog ham stærkt, og han saa klart de uheldige Følger, som det ringe Samarbejde mellem dem medførte.

Saa tidligt som i 1900, endnu før han formelt var blevet Overbibliotekar, skrev han i et lille Hefte, hvori han fra Tid til anden noterede »bibliotekariske Ideer og Projekter«, at Ministeriet burde nedsætte en Kommission til Regulering af Tidsskriftholdet i Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Det blev ikke til noget, men det lykkedes ham at faa Birket-Smith med til en Overenskomst indenfor visse Grænser. I en Artikel »Vore Biblioteksforhold« i Tilskueren 1908 er han inde paa, at Kunstlitteraturen burde samles i et Kunstbibliotek, at vore militære Biblioteker burde staa under en fælles Ledelse, og at alle medicinske Bibliotekers Litteratur burde afgives til Universitetsbiblioteket som det medicinske Centralbibliotek. I det hele taget advarer han mod at splitte Statens Bogforraad op i for mange smaa Specialbiblioteker uden organisk Sammenhæng og fælles Administration.

Den stærke offentlige Diskussion i 1911 om Statens Bogkøb holdt Lange sig udenfor, ligesom han i de senere Polemiker om Universitetsbibliotekets Fremtid, om Pligtafleveringen og om Statsbiblioteket i Aarhus kun deltog med nogle faa Indlæg. Polemik laa ikke for ham og antog let

en Karakter, som var ham imod. Derimod indledte han et Samarbejde med Kunstakademiets og Kunstmuseets Biblioteker om Anskaffelsen af Kunstlitteratur, og Aaret efter, 16. September 1912, foreslog han i en Skrivelse til Ministeriet, at der skulde gives de forskellige Statsbiblioteker Bemyndigelse til at regulere deres Tidsskriftbestand indbyrdes, idet der skulde drages bestemte Grænser for det enkelte Biblioteks Omraade, saa at Samlingerne kunde udfylde hverandre, og saa at det studerende Publikum efterhaanden kunde vide, hvor det kunde vente at finde den væsentlige Litteratur paa hvert enkelt Omraade. Han understregede dog, at hvert Bibliotek selv maatte afgøre, hvilke særlige Hensyn der i hvert enkelt Tilfælde maatte raade ved Afgørelsen.

Dermed blev hele Sagen afhængig af de enkelte Bibliotekslederes Velvilje, og noget Resultat kom der da heller ikke ud af dette Forslag. Men det fortjener at bemærkes, fordi det klart indeholder Tanken om den Fagdeling, som blev paabegyndt i 1917 ved en Udveksling mellem Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket af den juridiske og medicinske Litteratur. Lange havde stillet store Forventninger til denne Begyndelse; »man er«, siger han i en af sine Aarsberetninger, »slaaet ind paa en Vej, der kan føre til store Ændringer og Fremskridt med Hensyn til de videnskabelige Bibliotekers Organisation og Samvirken«. Men i sit fulde Omfang blev Fagdelingen først fastslaaet i den Betænkning, som 1926 blev afgivet af Udvalget vedrørende Statens Biblioteksvæsen.

Da dette Udvalg blev nedsat 11. Oktober 1924, var Lange ikke længere aktiv Biblioteksmand. Et halvt Aar forinden – fra 1. April 1924 – havde han uventet taget sin Afsked, kun 60 Aar gammel, for at overtage et Lektorat i Ægyptologi ved Københavns Universitet. Naar han saa tidligt trak sig tilbage fra Biblioteksgerningen, var en væsentlig Aarsag vel et Ønske om at vende tilbage til de videnskabelige Sysler, der havde optaget ham saa stærkt i hans Ungdom, og som han i mange Aar kun havde kunnet dyrke i meget begrænset Omfang. Men sikkert har hans Beslutning ogsaa været paavirket af, at han følte sig mere og mere tynget af Biblioteksadministrationens mange Pligter, og at det daglige Rutinearbejde trættede ham.

Dertil kom sandsynligvis, at han følte Ulyst til at gaa ind i en Kamp for Gennemførelsen af de Ideer, som efter hans Afgang paa mange Punkter førtes til Sejr gennem det førnævnte Udvalg. Han havde ikke mistet Troen paa dem; Betragtningen af hele vort Biblioteksvæsen som en Enhed var han selv Fader til, og det samme kan siges om Fagdelingen i dens nuværende Form. Men han havde ikke længere Styrke nok til at bryde en

Lanse for dem, og Ministeriet havde heller ikke Tillid til hans Fæsthed. Et nyt Arbejdsfelt vinkede, hvor han under fredelige Forhold kunde udfolde frisk Initiativ og skabe et ægyptologisk Institut, der kunde nyde godt af hans rige bibliotekariske Erfaringer.

Efter sin Afgang besøgte Lange ret sjældent de store Biblioteker, men han vedblev paa Afstand at følge Udviklingen og diskutere den med enkelte af sine tidligere Medarbejdere. Som altid var det mest de store Linier og de organisatoriske Problemer, der optog ham, og ved Forberedelserne til Oprettelsen af Rigsbibliotekembedet i 1943 søgte Ministeriet endnu en Gang hans Raad, og nu, da han stod frit, gav han det uden Forbehold.

Trods de Svagheder, Lange viste i sin daglige Ledelse af Det kongelige Bibliotek, kan det med rette siges, at han som Biblioteksmand i Ordets bedste og egentligste Forstand var et Hoved højere end alt Folket. Han var en stor organisatorisk Begavelse, og som Boghistoriker har han ydet en vægtig videnskabelig Indsats. Skønt han havde mange Relationer til tyske Kolleger, bragte han, mere end nogen tidligere havde gjort, Impulser fra de angelsaksiske Lande ind i vort videnskabelige Biblioteksvæsen, og dettes Annaler vil altid nævne hans Navn blandt de største.

H. O. LANGE OG FOLKEBIBLIOTEKERNE

Af biblioteksdirektør *Robert L. Hansen.*

Af H. O. Langes besynderligt mange interesseområder: de videnskabelige biblioteker, de folkelige biblioteker, boghistorien, ægyptologien, lægmandsbevægelsen, afholdssagen, er muligvis, for ikke at sige sandsynligvis, det folkelige biblioteksvæsen det område, hvor han har ydet den mest afgørende og langtrækkende indsats. Omend hans arbejde før og omkring århundredskiftet for Det kgl. Biblioteks nybygning og dets organisatoriske opbygning i årene derefter vil sikre hans navn en varig plads i dette biblioteks historie, kan det sikkert siges, at hans vidsyn og evne til at trække de store linjer op uden at skulle beskæftige sig med arbejdets små konkrete problemer har betegnet en helt afgørende indsats af konstruktiv art just på folkebibliotekernes område, en indsats, hvis resultater vi ser den dag i dag, og som vil stå fast i kommende tider.

Første gang vi ser H. O. Langes tanker beskæftige sig med folkebibliotekerne er på et tidspunkt, da disse biblioteker praktisk talt ikke spillede nogen rolle i det folkelige oplysningsarbejde, nemlig så tidligt som i 1895, da han som ung – 33 årig – assistent ved Det kgl. Bibliotek, hvis coming man han dog tydeligvis var, udsendte et lille skrift: »Bemærkninger og Iagttagelser om offentlige Bibliotheker i Kjøbenhavn«. Omend det lille skrift helt var beregnet på at give de bevilgende myndigheder en manende orientering om de videnskabelige bibliotekers betydning – nu da den ministerielle kommission af 1892 befandt sig i svære overvejelser angående en ny bygning til Det kgl. Bibliotek – indleder han dog med en skildring af udviklingen af folkebibliotekerne i Amerika og nævner, hvilke store beløb der er blevet stillet til rådighed for sådanne bibliotekers indretning. Han er allerede da særdeles vel orienteret om disse bibliotekers udvikling

i de angelsaksiske lande, og det er også disse biblioteker, han i de kommende år gang på gang opstiller som forbillede for en dansk folkebiblioteksorganisation.

I de følgende år havde H. O. Lange, der blev Det kgl. Biblioteks leder i 1901, naturligvis nok at gøre med de evige forhandlinger om nybygningen og kunne ikke forventes at tage personlig del i det propagandaarbejde, som Andreas Schack Steenberg i disse år havde kastet sig ud i for at hidføre en nyordning af det fattige folkebiblioteksvæsen, der dengang eksisterede. Men der er ingen tvivl om, at han har fulgt Steenbergs arbejde med interesse og stadig har holdt sig orienteret om udviklingen ude og hjemme. Naturligvis har han også studeret Steenbergs bog »Folkebogsamlinger« fra 1900 og forstået betydningen af stiftelsen af landsforeningen »Danmarks Folkebogsamlinger« i 1905, hvis organ »Bogsamlingsbladet« begyndte at udkomme i 1906.

Et sikkert vidnesbyrd herom har vi i Langes tale ved Det kongelige Biblioteks nye bygnings indvielse den 27. november 1906, hvor han på en ved denne lejlighed næsten demonstrativ måde bragte folkebibliotekerne frem i første plan, sikkert til ikke ringe forundring for sine tilhørere. Hans ord er af sådan vægt og betydning på denne tid og for det givne forum, at denne tales afsnit om folkebibliotekerne bør gengives, som de faldt. Efter en kort udsigt over ældre bibliotekshistorie udtalte Lange:

»I denne Sammenhæng vil jeg gjerne i Korthed minde om en Mangel i vort nationale Oplysningsvæsen. Jeg tænker paa vore Folkebibliothekers ringe Udvikling særligt i Byerne. Med en Literatur som den dansk-norske kunne vore Folkebibliotheker naturligvis ikke faa den Betydning som de engelske og amerikanske, der stille en Verdensliteratur til Disposition for den, der kun kan det engelske Sprog. Men der er ikke Tvivl om, at vi kunne komme langt videre. Overalt i Verden er Folkebibliothekssagen taget op af Kommunerne og af private, medens Staten varetager Forsorgen for de videnskabelige Bibliotheker. Naar man for Eksempel kjender lidt til de kjøbenhavniske Folkebibliothekers Virksomhed, saa er man snart paa det rene med, at her baade kan og bør der gjøres noget mere. Her behøves mere af den Aand, som besjæler den moderne amerikanske Bibliothekar, der føler sig som Folkeopdrager og som Missionær for en Sag af den største sociale Betydning. Det kan vel med Rette siges, at det er Bøgenes Ære at blive slidte op ved ærligt Brug. Men det maa ikke glemmes, at Det kongelige Bibliothek har den store Opgave at bevare den nationale Lite-

ratur for Efterverdenen, og derfor kan og bør det aldrig overtage et Folkebibliotheks Opgave.

Folkebibliotekerne have deres særlige Mission i vort Samfund, og de fortjene mere Interesse og Støtte, end der hidtil er faldet i deres Lod, men særlig troer jeg, at de fortjene en mere gennemført Organisation og at udstyres med gode Lokaler og med et teknisk uddannet Personale. Vi have et godt Forbillede i forholdsvis Nærhed, nemlig det Deichmanske Bibliothek, Christianias udmærkede Folkebibliothek.«

Efter indvielsen af Det kgl. Biblioteks nye bygning forestod der nu Lange et overordentligt stort arbejde med en nyordning af bibliotekets organisation – hvorom der fortælles andetsteds i denne bog – og man kunne mene, at der ikke levnedes ham tid til at beskæftige sig med folkebibliotekernes problemer. Men Langes arbejdsevne og dybtgående interesse for alle sider af biblioteksarbejdet drev ham hurtigt ud i overvejelser og organisatoriske forslag angående de biblioteker, hvis sag han så varmt havde talt ved nationalbibliotekets indvielse. Da universitetsbibliotekets overbibliotekar Birket-Smith i december 1907 trådte ud af bestyrelsen for Københavns Kommunes Folkebiblioteker, lod Lange sig indvælge i hans sted – på den tid bestod disse bibliotekers bestyrelse nemlig af tre repræsentanter for kommunalbestyrelsen samt af to interesserede personer udenfor denne, men udpeget af de tre kommunale repræsentanter. At han allerede da har været stærkt interesseret i de københavnske folkebibliotekers forhold, der i årenes løb forinden havde været genstand for mange drøftelser, ses deraf, at han i Tilskueren's januarnummer 1908 offentliggjorde et storstilet forslag til en reform af disse biblioteker, et forslag der i det væsentligste blev lagt til grund for deres nyordning 1912, en nyordning, der i store træk er gældende den dag i dag.

De københavnske folkebiblioteker havde siden deres oprettelse i 1885 bestået af seks kredsbiblioteker med lokale bestyrelser, der igen havde en fælles overbestyrelse, bestående af de ovenfor nævnte fem medlemmer. Bibliotekerne var i det daglige stort set selvbestemmende med selvstændige trykte kataloger. Formålet var at skaffe læsning til »Ubemidlede og Folk i smaa Kaar«. Bøgerne, der normalt kun var underholdende litteratur, stod på »lukket hylde«. Bibliotekarerne valgtes især blandt folk, der på en eller anden måde havde haft tilknytning til private folkebiblioteker eller foreningsbiblioteker, men – som naturligt var for den tid – uden nogen biblioteksfaglig uddannelse. Som institutionens ledere havde – som mellemænd mellem kredsbibliotekerne og kommunalbestyrelsen – virket

så højt ansete folk som den bekendte historiker dr. Oluf Nielsen og litteraturhistorikeren dr. Vald. Vedel, der naturligvis havde forudsætninger for at have indflydelse på bogindkøbet, men ingen for at tilrettelægge en organisation af en storbys biblioteksvæsen. (H. O. Langes forgænger på Det kgl. Bibliotek, overbibliotekar Chr. Bruun, der sad i overbestyrelsen indtil 1899, havde endog været direkte kontrær overfor en tilvejebringelse af et offentligt biblioteksvæsen i København på basis af de eksisterende folkebiblioteker.) Bibliotekerne benyttedes kun af uformuende, og deres anbringelse i dårlige lokaler skulle heller ikke trække det bedre stillede publikum til.

Alt dette kendte Lange fra de mange drøftelser, der havde fundet sted i aviser og på anden måde, og fra de forslag om en centralisering og modernisering der herunder var fremsat. Og det bliver ham, der som biblioteksmand med autoritet former det forslag, der skulle gøre ende på det overlevede system.

Hans artikel i Tilskueren hedder »Vore Biblioteksforhold«, og han behandler her først statsbibliotekernes forhold og fremhæver, at disse biblioteker nu virker under kår, der i det hele må betegnes som fyldestgørende for deres formål. Men han går så over til at tale om de københavnske folkebiblioteker, og efter en indledning om de angelsaksiske biblioteker og om de københavnske bibliotekers ringe kår – »jeg har aflagt Besøg paa disse Læsestuer, og jeg undrer mig egentlig ikke over, at de søges saa lidt« – foreslår Lange følgende ordning:

1) I Stedet for flere sideordnede Biblioteker bør der oprettes et stort Centralbibliotek med flere Filialbiblioteker. Hele Organisationen underlægges en Mands, Stadsbibliotekarens, Ledelse.

2) Dette Centralbibliotek optager i sig Raadhusbiblioteket som en særlig Afdeling for Københavns Historie og for hele den Litteratur, der har Betydning for Kommunens Administration. Denne Litteratur kunde godt være opstillet paa Raadhuset som et Filialbibliotek, men Bøgerne maa være optagne i Centralbibliotekets Kataloger.

3) Centralbiblioteket udstyres med en stor Læsehal, hvor der anbringes et Haandbibliotek paa c. 4000 Bind, helst med et særligt Lokale, hvor Dagblade og Tidsskrifter fremlægges. Denne Læsehal holdes aaben fra Kl. 9 Morgen til Kl. 10 Aften, og der maa altid være uddannede Folk til Stede til Inspektion og til Vejledning for Publikum.

4) Centralbiblioteket forsynes med populærvidenskabelig Litteratur paa Engelsk, Tysk og Fransk samt med et Udvalg af den bedste Skønlitteratur paa disse Sprog. Sprogkundskaberne i Befolkningen er voksende, og der bør gøres noget for at fremhjelpe dem. Biblioteket vil derfor faa Betydning for større Dele af Befolkningen.

5) Filialbibliotekerne forsynes med den allermest benyttede danske Litteratur, som straks kan udleveres. Anden Litteratur kan bestilles fra Centralbiblioteket og udleveres Dagen efter.

6) Personalet faar en forsvarlig Løn og en virkelig Uddannelse i moderne Biblioteksteknik.

Lange føjer hertil nogle betragtninger over nødvendigheden af store tilskud og over den helt anderledes betydning, et sådant bibliotek vil have for hele befolkningen, og han ender med at fastslå, at det første skridt vil være at ansætte stadsbibliotekaren med en ordentlig løn. Så vil efterhånden »Københavns Eksempel faa Betydning for hele Landet; og Folkebibliotekssagen er et Omraade, hvor vort Fædreland kan og bør vinde med og komme frem i første Række«.

Det er der altsammen: Centraliseringen, en faguddannet leder og en vellønnet bibliotekarstand, en bogbestand af betydning for alle befolkningsklasser, en stor og fyldig hovedlæsesal, langvarig åbningstid, en kreds af filialer ud over byen, – og et profetisk syn om Danmarks stilling i fremtidens biblioteksarbejde.

Langes forslag – der for så vidt ikke var noget ganske nyt, som adskiligt deri var blevet fremført år tilbage i offentlige drøftelser i presse og i borgerrepræsentationen, men som nu fremsattes af en mand med ubestridelig autoritet og øjensynlig i det rette psykologiske øjeblik – bar hurtigt frugt. På en nyoprettet læsestue på Nørrebro (i Møllegade) ansattes i 1910 den første bibliotekar i heldagstjeneste, og til posten udpegedes efter Langes ønske en ung assistent fra Det kgl. Bibliotek, *Jens Aarsbo*, der allerede i 1912 blev professor Vald. Vedels efterfølger som overbestyrer og i 1914 fik udnævnelse som Københavns kommunes første stadsbibliotekar, i hvilken egenskab han gennemførte en tilbundsående nyordning af hovedstadens kommunale biblioteksvæsen efter de af Lange angivne retningslinjer, en nyordning der som nævnt den dag i dag er grundlaget for disse bibliotekers organisation.

Det er ofte blevet sagt, at Langes menneskekundskab var ringe. I alt fald gælder dette ikke, når man vurderer hans valg af Aarsbo til den kommende mand i de københavnske kommunebiblioteker. Den, der skriver dette, har engang spurgt Lange, hvad det var, der bestemte ham til at sætte Aarsbo – hvis bibliotekariske egenskaber ikke af Det kgl. Biblioteks personale blev estimeret alt for højt – ind i dette pionerarbejde, og Lange svarede: »Jeg har altid troet på ham. Der var i ham en ild, som kunne anvendes bedre i det folkelige biblioteksarbejde end hos os.« Lange havde

også her et profetisk syn, som fik vidtrækkende betydning for biblioteksarbejdet i København og dermed for det øvrige land, hvor man efterhånden tog de københavnske metoder op til efterfølgelse.

I samme år havde Lange i Danmarks Folkebogsamlingers organ »Bogsamlingsbladet« kunnet læse en artikel af cand. mag. (senere lektor) Fr. Orluf, formand for Vejle Folkeuniversitetsforening og medlem af bestyrelsen for biblioteket i Vejle, hvor der blev gjort rede for den biblioteksvirksomhed, der fra 1906 blev udført af dette bibliotek, der benævntes »Centralbibliotek for Vejle Amt«, og som efter sin vedtægt skulle »støtte Amtets Sogne- og Folkebogsamlinger, forsåvidt disse støttes af Staten«. (Orlufs fremtidssyn for dette bibliotek var noget vel fantastisk, idet han tænkte sig det som en blanding af et videnskabeligt bibliotek, et centralbibliotek for amtet og et almindeligt folkebibliotek for Vejle by.) Dette arbejde, der forøvrigt havde paralleller andetsteds i landet, havde sikkert sine forbilleder i den virksomhed, der i adskillige år var udført af angelsaksiske biblioteker, hvorom Lange var særdeles vel informeret gennem sin opmærksomme læsning af amerikanske bibliotekstidsskrifter. Og tiden syntes nu Lange moden til at bryde en lanse for en lignende biblioteksvirksomhed i Danmark landet over. Han griber lejligheden dertil, da der i tilknytning til en landsudstilling i Aarhus i 1909 også var arrangeret en biblioteksudstilling og i den forbindelse et almindeligt biblioteksmøde der i byen. På dette møde holdt H. O. Lange et foredrag med den lidet pompøse titel: *Om Bibliotekssagen udenfor København*. Foredraget blev udgangspunktet for den biblioteksorganisation, der nu er typisk for de nordiske lande. Det er vore nordiske folkebibliotekers fundament og vil bevare Langes navn for bestandigt i disse bibliotekers historie. Hans forslag om oprettelse af centralbiblioteker – på basis af bestående købstadsbiblioteker og ikke som i de angelsaksiske lande som selvstændige biblioteker for en landsdel uden forbindelse med allerede eksisterende biblioteker – resulterede nemlig ikke alene i oprettelse af sådanne biblioteker i Danmark, men også i en senere efterfølgelse deraf i Sverige og i Norge.

Lange indledede som så ofte før med en beskrivelse af biblioteksforholdene i England og Amerika og en lovprisning af biblioteksbenyttelsens værdi for alle borgere.

Og derefter former han den klassiske passus om de folkelige bibliotekers indordning i landets kundskabsgivende og undervisningsmæssige opbygning. Hans ofte siden citerede ord lyder således:

»Ligesom Skolen er en stor Organisme, begyndende med Folkeskolen og endende med Universitetet, bør Biblioteksvæsenet i et Land som Danmark være et organisk, sammenhængende Hele, begyndende med Skolebogsamlingen, omfattende lokale Læsestuer med Haandbiblioteker, Vandrebiblioteker, større centralt beliggende Biblioteker for større Distrikter samt de videnskabelige Biblioteker i nøje Samarbejde med disse.

I Øjeblikket har vi de videnskabelige Biblioteker og Folkebogsamlingerne; det svarer til, om vi paa Universitetsvæsenets Omraade kun havde Universitet og Folkeskolen. De forbindende Mellemed, der skaber den organisk Helhed, mangler. Folkebogsamlingerne er som en Almisse til de brede Lag uden den rette folkeopdragende Kraft. Det offentlige Bibliotek skal jo ligesom Skolen opdrage Samfundsborgere, men i den Belysning tager Folkebogsamlingen sig ikke ud til sin Fordel.«

Men som altid ser han sagen ikke alene under oplysningens synsvinkel, men også ud fra etiske og samfundsnyttige motiver. For at give et indtryk af Langes udtryksmåde og bevæggrunde anføres nedenstående passager fra hans foredrags indledende bemærkninger:

»Vi lever i et moderne demokratisk Samfund; den demokratiske Styreform bygger sin Berettigelse og sin Fremgang paa Borgernes Oplysning, Dømmekraft, Ansvarsfølelse og Moral. Til Tider kan jo Udviklingen i vore Dage i tænkende Menneskers Øjne tage sig ret halsbrækkende ud. Men hvorledes vi end ser paa den, saa er det umiddelbart indlysende, at netop den demokratiske Udvikling forpligter til den mest energiske Kamp mod Uvidenheden og de sløvende og demoraliserende Indflydelser, som Nutidens Liv er saa rigt paa, til det alvorligste Arbejde for at udruste de brede Lag med Kundskaber for Livet, med det Forhold til Kundskabens Rige, der giver den stadig fornyede Tørst efter Kundskab og den altid dybere og altid ærligere Respekt for Kundskab. Dette er en Livsbetingelse for Demokratiet, og det skylder sig selv aldrig at glemme disse Opgaver og stadig at fremme alle Bestræbelser, der sigter mod dette Maal . . .

Englænderne og Amerikanerne lærer ikke blot Børnene at læse, men de arbejder ihærdigt og maalbevidst for at lære dem at gøre en nyttig Brug af deres Læseferdighed. Det offentlige Bibliotek er i disse Lande en med Skolen sideordnet Faktor i det store Oplysningsarbejde, der tilsigter at opdrage dygtige og gode Borgere, af hvilket Arbejde Samfundets Trivsel og Lykke afhænger. I de sidste 30 Aar er der gaaet en mægtig Bevægelse hen over disse Lande, der har grebet Lovgivningsmyndigheder, kommunale Raad og andre Bevillingsmyndigheder; mange Rigmænd har ofret store Kapitaler, en enkelts Gaver løber op til flere Hundrede Millioner Kroner; Tusinder af unge Mænd og Kvinder er gaaet ud i alle Lag af Befolkningen som Agitatorer eller Missionærer for det offentlige Bibliotek og dets aandelige Værdier. Der spares intet paa det bedst mulige Udvalg af Bøger, paa de smukkeste og mest tiltrækkende Lokaler og paa de bedst uddannede og dybest interesserede Kræfter til at formidle alle Samfundsklassers mest uhindrede Adgang til Bøgernes Verden . . .

Betydningen af god, sund og udviklende Læsning er den samme baade i By og paa Land. Men jeg tror, at Læselysten fødes naturligere og vokser sig stærkere paa Landet end i Byerne. Livet er derude roligere, Livspulsen slaar ikke saa hastigt og uregelmæssigt. Selv om Bylivet i visse Henseender kan være særlig befrugtende og ansporende for visse Naturer, saa rummer det en Række Farer for Aandslivets Trivsel. Fabriksarbejdet virker sløvende, og de oftest tarvelige Forlystelser virker spredende og fordummende paa Menneskene. Bylivet i vore Dage frembyder en Række sociale Problemer af væsentlig moralsk Natur, der kræver den største Opmærksomhed og en Samvirken af alle gode Kræfter. Jeg er overbevist om, at her har det offentlige Bibliotek en overordentlig betydningsfuld Mission.

Det, som tiltrænges for hele Landet, er en Biblioteksorganisme, der kan sprede sit Net ud over By og Land, gøre Propaganda for den gode Læsning, vække og tilfredsstille Trangen til Kundskab og skabe Aandskulturen nye Vilkaar i vort Folk.«

Lange har i denne indledning til sit forslag om oprettelse af centralbiblioteker landet over haft lejlighed til at anvende den brede, indtrængende appel til sine tilhøreres samvittighed, båret frem med hans stemmes alvorsfulde tyngde, som han i så rigt mål var vant til at anvende, når han talte til lægmænd om de religiøse problemer, der lå ham så stærkt på sinde. Men han var også i stand til at forme konkrete forslag på vel gennemtænkt grundlag, der ikke alene lånte ideer fra angelsaksisk og hjemligt område, men også var resultatet af hans egne personlige overvejelser af mulighederne her i landet. Han var ganske klar over, at man ikke kunne bryde den danske, århundredgamle tradition med selvstændige sognebiblioteker, og at man ikke ville have mulighed for at skabe midler til opretholdelse af landsdelsbiblioteker, der helt og holdent skulle drives for midler fra amtskommunerne og kun virke for landbefolkningen. Det geniale i hans forslag var dette, at man skulle benytte de i forvejen eksisterende biblioteker i de større købstæder, der ville påtage sig den dobbelte rolle at virke både for deres egen by og for dens omgivende opland, når man fra statens side ydede dem et passende vederlag derfor.

Hans forslag går da ud på, at der skabes »en Række aktive Centre, hver med sit Opland, i fast organiseret Samarbejde med de lokale Folkebogsamlinger til den ene og med de videnskabelige Biblioteker til den anden Side«. Han tænker sig, at det vil være formålstjenligt at holde sig til den kendte administrative inddeling i amter, så hvert af dem får sit offentlige *centralbibliotek*. (Senere har man oprettet flere centralbiblioteker, end vi har amter, fordi flere af disse forekom for store til, at et enkelt købstadsbibliotek kunne magte arbejdet). Disse centralbiblioteker skulle varetage deres oplands biblioteksbehov i videste omfang og sigte både på den mere elementære og på den højere læsning. De skulle udlåne

både underholdende og belærende litteratur til oplandets biblioteker og enkeltlånere, udsende vandrebogsamlinger og indrette særlige skolebogsamlinger. De skulle repræsentere det bibliotekariske initiativ inden for deres områder og arbejde hen til oprettelse af håndbiblioteker i landsognene. Med en for den tid utrolig sikker beregning anslår han disse provinsbibliotekers bogbestand til ca. 50.000 bind – et tal der den dag i dag passer godt for gennemsnitstypen af vore centralbiblioteker. Hvad angår de eksisterende sognebiblioteker, tænker han sig nu en omordning af dem, der ganske vist er særdeles rationel, men som udviklingen ikke har fulgt. »Der bør efter mit Skøn«, siger Lange, »stræbes hen til, at der omkring i Landsognene oprettes Haandbiblioteker, bestående af udsøgte Haandbøger, som kan raadspørges af Befolkningen og er knyttede til Læsestuer, der de fleste Steder vil kunne skaffes i Forsamlingshuse, Missionshuse eller Skoler.« Dette er vel blevet gennemført flere steder i større landkommuner med stationsbyer, men i almindelige landkommuner har dog læsestuen med den store håndbogsamling ikke kunnet slå igennem. Og når Lange siden tænker sig, at »Trangen til underholdende Læsning vil kunne mødes af Vandrebogsamlingen« tilsendt fra centralbiblioteker, har Langes kendskab til landbefolkningens bestemte ønske om at bevare sognebibliotekets fulde selvstændighed, været for ringe – selv om de senere opståede »Fællesbogsamlinger«, der for sognebibliotekernes egne penge køber bl. a. den underholdende litteratur af ephemær karakter til fælles benyttelse, er noget i den retning.

Endvidere fastslår Lange, at centralbibliotekerne ikke skal være statsinstitutioner, men selvejende institutioner, der bæres af det lokale samfund, men staten skal træde hjælpende til. Dette skal ske ved, at en *bibliotekslov* dels giver kommunerne ret til at påligne skatteyderne et særligt bidrag til bibliotekssagens fremme i kommunen (efter angelsaksisk mønster) og dels ordner landkommunernes bidrag gennem amtet til centralbiblioteket – noget der først er under udvikling efter bibliotekslovens nuværende affattelse fra 1950. Fremdeles foreslår Lange, at staten skal betale grundlønnen til en selvstændig, faglig uddannet bibliotekar og endvidere have ret til tilsyn med biblioteket og til kontrol med dets ledelse i rent teknisk henseende. Det første er ikke gennemført – men foreslået af Danmarks Biblioteksforening før lovændringen i 1950 – det sidste resulterede i oprettelsen af Statens Bibliotekstilsyn i henhold til loven af 1920. Endelig kommer Lange meget udførligt ind på betydningen af den bibliotekariske personlighed og på nødvendigheden af, at bibliotekaren for-

ener personlige egenskaber med den dygtighed, som studium og teknisk uddannelse giver – foruden at han peger på en række tekniske detaljer, hvorved han også viser sit store fremsyn, f. eks. fælleskatalogisering med trykte katalogsedler, noget der først blev til virkelighed 30 år senere.

Slutningen af Langes foredrag er overordentlig karakteristisk for ham og bør anføres:

»Større og større Kresse begynder at forstaa, at vor Kultur i saa mange Henseender er baade overfladisk og hul, at vor Fremtid er truet og fuld af Farer, at Folkeskibet kommer længere og længere ud paa de oprørte Vande, hvor den tunge Ballast er vigtigere end den høje Rejsning. Jeg hører nærmest til Pessimisterne; men den Dag, da vi kommer et principielt Skridt videre i Bibliotekssagen, vil hjælpe mig til et lysere Syn; thi den vil for mig vidne om, at man vil til at grave dybt i Grunden for at bygge vor nationale og kulturelle Fremtid. Et lille Land maa samle sin Kraft om Kulturvirkeligheder og om det Kulturarbejde, der kræver Ofre. Kultur-livets Skum og Gøgl hidser og beruser, undergraver Viljen og slapper Karakteren. Det er Arbejdet for at løfte og højne, for at rense og uddybe, der bringer Folkehæld i Nutid og Fremtid.«

Langes foredrag på biblioteksmødet i Aarhus blev foreløbigt udgangspunktet for en livlig diskussion. Bl. a. gik hans bestandige antagonist, overbibliotekaren ved Statsbiblioteket i Aarhus, *Vilb. Grundtvig*, stærkt imod flere af Langes forslag, således imod statens aflønning af en faguddannet bibliotekar og imod indretningen af håndbiblioteker på landet, idet han gik ind for hellere at få anvendt de af staten bevilgede tilskud til fornuftigere og større bogkøb. Han anså det tillige for udelukket, at der skulle kunne tilvejebringes det tilstrækkelige økonomiske grundlag for Langes forslag. Lange fastholdt disse forslag, idet han særlig stærkt gik ind for nødvendigheden af at få ansat fagligt uddannede bibliotekarer, hvis grundløn betaltes af staten, bibliotekarer, der skulle kunne virke ved deres personlige, tekniske og idealistisk betonedede indsats. »Jeg tror ikke« – siger han i en artikel i »Bogsamlingsbladet« i 1910 om »Personlighedens Betydning« – at man kommer fra Romanlæsning til kundskabsgivende Læsning uden gennem et stort agitatorisk og forberedende Arbejde fra skikkede Personligheders Side«. Han fastholder tanken om håndbogs-samlingerne og om en reduktion af købet af romanlitteraturen ved hjælp af vandrebooksamlinger.

Og ideen om centralbiblioteket – der jo som omtalt så småt var blevet prøvet her og der i landet – fik snart officiel anerkendelse, idet staten i 1914 bevilgede særlige tilskud til forsøgsvis oplandsvirksomhed ud fra købstadsbibliotekerne i Vejle og Holbæk. På et biblioteksmøde i Vejle i

sommeren 1914 talte Lange om »Samvirke i Bibliotekssagen«. Han fastholder sine ideer fra 1909 og udtaler, at han tror, at bibliotekssagens løsning både for land og by ligger i byerne. Han anslår – profetisk igen –, at 30 bybiblioteker (vi har nu 33 centralbiblioteker) kan løse opgaven at skabe det nødvendige biblioteksmæssige samarbejde mellem by og land. »De nys oprettede centralbiblioteker vil vise vejen«. Han taler iøvrigt om bybibliotekernes nødvendighed og fremtid. »Byerne trænger mere til Bøger og Læsning end Landet. Industrialismen hærger Bybefolkningen og lægger de aandelige Interesser øde. I Byen staar Hjemmene i Fare ... Landet er en Idyl mod Byernes Arbejderkvarterer. Naturens kultiverende og stabiliserende Indflydelse har intet Sidestykke i Byen, den opvejes ikke af Anlæget med Værtshus og Keglebane. Bybefolkningen har ingen Højskole, og det kirkelige Liv er svagest i Byerne«. Han tvivler ikke om, at biblioteket kan blive en forbindende kraft til at skabe det fællesskab, der knytter landbefolkningen sammen.

Langes tilbøjelighed til at give sig de store syner i vold, hvorunder nu og da den letflydende pen tager magten fra ham, blev på mødet neddæmpet af en af de gamle yderst jordbundne bibliotekspionerer på landet, lærer Grønberg, Rodskov, der absolut ikke troede på landboens modtagelighed for højereliggende læsning eller hans benyttelse af håndbøger. Han oplyste Lange om, at tilstanden på landet langt fra var så idyllisk, som Lange troede – og det kan han jo have haft ret i, men i vore dage ser vi dog, takket være sognebibliotekernes og skolelæsestuernes indmarch i de nye centralskoler, at Langes syner ikke er uden mulighed for virkeliggørelse.

Så kom den første verdenskrig og dansen om guldkalven, og trods adskillig aktivitet fra en i 1916 som en art protest mod den ældre og mod Langes ideer temmelig skeptiske forening »Danmarks Folkebogsamlinger« nyoprettet »Dansk Biblioteksforening«, hvis ledende folk (bl. a. J. Aarsbo, J. Banke, Th. Døssing, Svend Dahl, arbejdede videre med Langes tanker, havde de bevilgende myndigheder ikke nogen interesse for bibliotekssagen. Men i Langes tanker levede den stadigt. Da »Danmarks Folkebogsamlinger« havde 10 års jubilæum i 1915 udgav den et lille skrift »Vore Folkebogsamlinger«, hvori Lange fik optaget et bidrag på 3 sider: »Folkebogsamlingernes Fremtid«. Han taler her igen om folkebibliotekerne som en moralsk værdi og siger: »Spørgsmålet om vor nationale Fremtid er nu mere end nogensinde aktuelt. Verdenssituationen kræver af os at anspænde alle Kræfter og at udnytte alle ærlige Chancer...

Det er Dygtighed, Kundskaber, Karakterudvikling, der kræves af os; og det frie offentlige Bibliotek byder her en god og rig Hjælp, som vort Samfund endnu ikke har udnyttet... Det er min Overbevisning, at Fremtiden vil betegnes ved en stærk Vækst af Købstædernes Bogsamlingsarbejde... Det vil vise sig, at de Byer, der gør Ofre for deres Bogsamlinger, faar Forspring for andre. En god Bog vil vise sig at have Værdi baade for Handel og Industri, baade for Byens Moral og for dens Skatteligning.« Man kan smile ad Langes tro på bogens betydning for moralen, men iøvrigt må vi beundre ham for hans fremsyn, hvad angår købstadsbibliotekernes udvikling og betydning.

Det bør forøvrigt bemærkes på dette sted i fremstillingen, at Lange, der ligesom professor Andr. Schack Steenberg, statens »bogsamlingskonsulent« og de gamle dages store biblioteksagitor, boede i Gentofte kommune, også – i 1916 – tog initiativet til oprettelse af et biblioteksvæsen i hans egen kommune ved at organisere en biblioteksforening, hvis virke hurtigt medførte den rigtige ordning af denne store kommunes biblioteksorganisation. (Han var medlem af disse bibliotekers bestyrelse fra 1918–1934).

Endnu før verdenskrigen var forbi, fremsatte H. O. Lange på den omtalte Dansk Biblioteksforenings første (og eneste) årsmøde i 1918 fuldt udformede retningslinjer for den bibliotekslov, hvis nødvendighed han allerede havde påpeget i 1909. Han satte dermed kronen på sit værk: til planerne for hovedstadens biblioteksordning og til en hele provinsen omfattende biblioteksorganisation føjede han nu sit forslag om en lov for hele landets folkelige biblioteksvæsen. Det skal naturligvis ikke glemmes, at han under udformningen af disse tanker igennem flere år havde haft lejlighed til at gennemdrøfte dem med det praktiske arbejdes mænd: professor Steenberg og bibliotekar Th. Døssing og andre, men det er med anciennitetens og autoritetens ret, at det er Lange, der fremsætter hovedlinjerne til det forslag, der allerede i 1920 blev til Danmarks første bibliotekslov, en lov der fik afgørende betydning også for Norge og Sverige. (Selv om det sidste land siden 1905 i form af en bibliotekskungørelse havde haft noget i retning af en bibliotekslov, blev den egentlige svenske lov dog først til i 1930). Det bør også nævnes, at en vis praksis for udelingen af statens tilskud i årene før verdenskrigen var blevet kodificeret på finansloven, således at den uden større besvær kunne indarbejdes i lovforslaget, men Langes navn vil alligevel bestandigt måtte knyttes til lovens udformning og tilblivelse.

Lange er i sin tale på det nævnte årsmøde ganske klar over, hvorfor man må have en lov og ikke kun nøjes med stykkevis fremskridt på finanslovene. »En Lov vil skabe Orden og Stabilitet; den vil modvirke Bibliotekers Forfald og Henvisnen; den vil skabe det rette Samarbejde mellem den almene Samfundsinteresse og Sagkundskaben, der er af saa afgjørende Betydning for den rette og lykkelige Udvikling. Den vil hindre den skæbnesvangre Vaklen mellem Centralisation og Decentralisation, der vanskelig kan undgaas under en Udvikling, der lever fra Haanden og i Munden.«

Langes forslag koncentrerer om følgende 5 punkter:

En statslig rådgivende instans som mellemed mellem bibliotekerne og statsmyndighederne (det senere Statens Bibliotekstilsyn i forbindelse med Biblioteksrådet),

Bestemmelser om statstilskuddets størrelse og betingelser for dets opnåelse,

Statens krav til de lokale biblioteker udover det økonomiske,

Statens indseende med, at bibliotekerne fungerer i overensstemmelse med deres formål (gennem bibliotekstilsynet),

Bestemmelser om bibliotekspersonalets uddannelse og lønforhold. (Loven fastsatte oprettelse af en statslig biblioteksskole, men fastsatte ingen bestemmelser om lønforholdene, hvad der var Lange en skuffelse. Sådanne bestemmelser er først senere delvis indført, for centralbibliotekarenes vedkommende ved en ministeriel bekendtgørelse i 1932, for andre bibliotekarer kun forslagsvis ved en ministeriel vejledning i 1951).

Interessant er det at bemærke, at Lange udtrykkelig betoner, at bibliotekerne skal bevare »den væsentligste Frihed«, nemlig det frie bogvalg. »Det lokale Selvstyre bør ikke angribes, undtagen hvor det gjælder Sagkundskabens, Bibliotheksudviklingens og Alsidighedens Ret«.

Tiden var nu moden til at forsøge at fremlægge et forslag til lov om folkebibliotekerne for rigsdagen. Der blev indgivet et andragende til denne om nedsættelse af en kommission til forberedelse af en lovfæstet biblioteksordning, og i oktober 1919 blev det overdraget et udvalg af rigsdagsmænd og sagkyndige at drøfte sagen og forelægge udkast til lov. Det siger sig selv, at Lange var medlem af dette udvalg (udpeget af undervisningsministeriet), og at han, da loven blev vedtaget af rigsdagen i vinteren 1920, kunne være vel tilfreds med denne sags forbavsende hurtige gennemførelse – kun godt 10 år efter, at han i 1909 første gang fremførte tanken om en lov for de danske folkebiblioteker. Dermed betrag-

tede han også sin opgave som endt. Efter 1920 gav han sig meget lidt af med de folkelige biblioteker – således som forøvrigt hans interesse for biblioteksproblemer i det hele tog af, også når det gjaldt hans eget bibliotek. Han var træt, og andre problemer optog hans tanker. Som andetsteds omtalt forlod han biblioteksarbejdet i 1924.

Man kunne efter dette spørge, om H. O. Lange var populær blandt folkebibliotekernes folk. Det var han ikke – så lidt som blandt Det kgl. Biblioteks personale. Dertil var han alt for sky, alt for uegnet til at lukke sig op i mundtligt samvær, ialt fald blandt folk, der ikke delte hans religiøse synspunkter. Hans tunge, ludende skikkelse, hans dybe og dybt alvorlige stemme skabte lige som en mangel på fortrolighed mellem ham og hans tilhørere, ligesom hans meget asketiske levevaner og absolute mangel på humor forhindrede ham i at blive populær hos et dansk publikum. Ej heller var han nogen dygtig debattør, så han derved kunne aftvinge sin tilhørerkreds en vis sympati. Blev han sagt imod, var det, som om han sank sammen og lukkede sig inde. Hans force lå i den skriftlige fremstilling, her kunne han folde sig ud – til nød i det manuskriptbundne foredrag, her turde han endnu lade begejstringen beholde sit udtryk. Dette vil også mindes af de tidlige årgange af biblioteksskolen, hvor han holdt sit foredrag om Bibliotekarens Kald og Opgaver. Og vi, der føler os som hans elever, vil mindes hans artikler og hans foredrag med ærbødighed og beundring og aldrig glemme at berette for vor samtid, at det var H. O. Lange, der vakte vor interesse for, ja kærlighed til folkebibliotekernes arbejde, som han, overbibliotekaren, ægyptologen, men også lægmandsprædikanten og den dybt socialt interesserede moralpædagog, viede så mange år af sit liv.

LITTERATURHENVISNINGER

- H. O. Lange*: Bemærkninger og Iagttagelser om offentlige Bibliotheker, især om Det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Trykt som Manuskript. Kbh. 1895.
- Tale ved Indvielsen af Det kgl. Biblioteks Nybygning. I: Hilsen til J. Chr. Bay paa Firsaaersdagen 12. Oktober 1951. Kbhvn. 1951, s. 57–66.
 - Vore Biblioteksforhold. I: Tilskueren 1908, s. 84–92.
 - Bibliotekssagen udenfor København. Foredrag paa Biblioteksmødet i Aarhus d. 4. August 1909. Kbhvn. (trykt i Nørresundby) 1909. (Bibliotekarforeningens Smaaskrifter. I.)

- H. O. Lange*: Om Bibliotekssagen uden for København. Med Diskussion. (Beretning om det 1. alm. danske Biblioteksmøde paa Landsudstillingen i Aarhus 3.-4. Aug. 1909. Aarhus 1909, s. 17-23. Også i Bogsamlingsbladet IV, 1909-10, s. 87-93).
- Bibliotekssagen udenfor København. I: Bogsamlingsbladet VI, 1911-12, s. 5-7. (Svar på artikel med samme titel af Vilh. Grundtvig i samme tidsskrift, V, s. 65-72).
 - Vort Oplysningsarbejde. Aarhus 1910-11.
 - Samvirke i Bibliotekssagen. (Foredrag på bogsamlingsmøde i Vejle 1914). I: Bogsamlingsbladet IX, 1914-15, s. 66-69.
 - Folkebogsamlingernes Fremtid. I: Vore Folkebogsamlinger. Holbæk 1915, s. 93-95.
 - Personligheden og Bibliotekssagen. (Foredrag på bogsamlingsmøde på Lærershøjskolen 1915). I: Bogsamlingsbladet X, 1915-16, s. 61-65.
 - Kjøbstadsbibliotekaren og hans Opgaver. I: Bogsamlingsbladet X, 1915-16, s. 91-92.
 - Tale ved Biblioteksforeningens Stiftelse den 22. November 1917. I: Gjentofte Kommune. I, nr. 58-59, 1916-17.
 - Dansk Bibliotekslovgivning. I: Dansk Biblioteksforenings Aarskrift. II. Kbhvn. 1919, s. 51-57.
 - Den nye danske Bibliotekslov. I: Nord. tidskrift för bok- och biblioteksväsen VII, 1920, s. 63-66.
- J. Aarsbo*: Bibliotekerne og Samfundet. Københavns Kommunebiblioteker gennem 50 Aar 1885-1935. Kbhvn. 1935, passim.
- Selvbiografi i Inbjudning till filosofie doktorspromotion ved Lunds universitets tvåhundrafemtioårsfest... 1918. XLV-XLVII.

Biografier:

- Af A. S. Steenberg i: Bogsamlingsbladet V, 1910-11, s. 63-65. (Portræt).
- Svend Dahl i: Bogens Verden 1924, s. 55-56. (Portræt).
 - Th. Døssing i: Bogens Verden 1933, s. 199.
 - Svend Dahl i: Bogvennen 1942-43, s. 202-205.
 - Robert L. Hansen i: Bogens Verden 1943, s. 65-69.
 - J. H. Landt i: L. Gotfredsen og J. H. Landt: Mindeord om fortjente Borgere i Gjentofte Kommune. Hellerup 1948, s. 71-75.

Andre artikler af og om H. O. Lange, se E. Allerslev Jensen og Torben Nielsen Dansk bibliotekslitteratur. Kbhvn. 1950.

H. O. LANGE SOM ÆGYPTOLOG

Af Dr. phil. *W. Erichsen.*

Honorarprofessor ved Johannes Gutenberg-Universitetet i Mainz

For den, der først lærte H. O. Lange at kende, da han som Overbibliotekar og lærd Ægyptolog stod paa sit Livs Middagshøjde og længst var blevet et Navn, ejer de Uddrag af hans Breve fra de unge Aar, som danner Grundstammen i denne Bog, et eget Værd. I disse Ynglingebreve fra den altid taknemmelige og lydige Søn til Forældrene, der paa deres Side igen paa enhver Maade søgte at støtte ham og jævne den Vej, hans Evner anviste ham, finder man allerede mange Træk, som senere gav den ældre H. O. Langes Personlighed dens særegne Præg.

Næsten ud af hver Linje lærer vi de to (tilsyneladende) saa adskilte Verdener at kende, hvori han levede, og som igen formede hans personlige Liv. Paa den ene Side møder vi den fra Hjemmet medgivne dybe religiøse Tro med den faste Forankring i det Irrationales gaadefulde Verden, der bærer ud over al Forstand, paa den anden Side lærer vi hans Trang til videnskabelig Klarhed at kende ofte parret med en næsten filistrøs Nøgternhed og Sans for Livets praktiske Værdier, ud af hvilke han ofte med virkelig skabende Fantasi kunde finde nye Muligheder.

Hvad det har kostet at have disse to væsensforskellige Verdener forenet i et og samme Bryst, derom beretter disse Breve os desværre ingen Ting. Han var en blufærdig Mand, der ikke talte om egne Kampe, og Ynglingen har øjensynlig været af det samme Stof. Eller maaske har den Spænding, disse Modsætninger vilde vække hos en Anden, slet ikke været

følt af dette puritanske Sind, skønt enkelte Udtalelser i Brevene kunde tyde paa det modsatte.

Et andet Træk i hans Væsen, som Brevene ligeledes røber, er hans hurtige Opfattelse af et Problem og Evne til at stille det i en ny Belysning – mest til Gavn for andre, som han ønskede at vække og sætte i Gang til at løse det. Vække og sætte i Gang var en Del af hans Livs Element. Stadheden til selv at blive ved det samme og opnaa et Resultat for sig selv uden at trættes for tidlig var ham af Naturen egentlig ikke givet. Tænde Gnisten hos Mennesker var hans Lyst, hæge om det brændende Lys maatte ofte overlades til andre.

I sit Inderste var han tillige en radikal Aand, som kun en kristen Livsanskuelse holdt i Ave, og selv her synes han at have haft liden Forstaaelse for den Overleveringens Form, uden hvilken en levende Tradition ikke uden Farer kan bevares. Mange Ytringer i hans Breve bærer Vidnesbyrd herom.

Disse paa Modsætninger saa rige Egenskaber, som allerede bundede dybt i Ynglingens Væsen, og som mange igen vil genkende hos den modne Mand, har heller ikke været uden Indflydelse paa den Del af hans Gerning, som i korte Træk skal forsøges skildret i det Følgende.

Ungdom og Modning*). Det gik H. O. Lange, som det er gaaet saa mange Ægyptologer, allerede i Drengesaarene at blive betaget af Hieroglyffernes Trolddom. Da han gik i Katedralskolens anden Klasse, kom en Dag i Frikvarteret en Klassekammerat hen til ham og viste ham det da lige udkomne Hæfte af Daa og Drolsums Verdenshistorie, hvori den norske Ægyptolog Lieblein havde skrevet Afsnittet om det gamle Ægypten. Drengen saa her for første Gang Hieroglyffer; de gjorde et saa stærkt Indtryk paa ham, at de fra den Dag og hans lange Liv igennem ikke mere lod ham i Ro. Han tiggede og bad sine Forældre om Tilladelse til at abonnere paa dette Værk, hvad det end skulde koste af Forsagelse paa andre Omraader, og de gav efter for hans Bønner. Saaledes blev Lieblein med sin knappe og tørre Fremstilling hans første Læremester. Et par populære Bøger paa Svensk af samme Forfatter var med til at udvide hans ægyptologiske Horisont. Det er karakteristisk for Langes allerede da udviklede praktiske Sans, at han tilbød en københavnsk Forlægger at oversætte

*) Til Grund for dette Afsnit ligger nogle utrykte Optegnelser af H. O. Lange, der skildrer hans Udvikling som Ægyptolog. De standser med hans første Berlinerophold.

en af disse Bøger »det gamla Egypten i dens Skrift« til Dansk; men Skoledrengen fik naturligvis aldrig et Svar.

I Skolens Bibliotek fandtes ogsaa Valdemar Schmidts Bøger om Ægyptens og Forasiens gamle Historie, og Lange og Klassekammeraten – Søren Hansen var hans Navn – fordybede sig ivrigt i dem. Her fandtes Tekster saavel i Hieroglyffer som i Kileskrift. Den gode Hans saa i Søren Hansen en Medbejler, og det var hans lønlige Haab, at Søren vilde kaste sin Kærlighed paa Kileskriften, at Hieroglyfferne helt kunde tilfalde ham selv. Saaledes gik det ogsaa. Vennens Interesse for den gamle Orient holdt sig ikke længe.

Skoledrengen H. O. Lange var blevet saa betaget af sit Møde med Ægyptens underfulde Verden, at da han skulde modtage en Bogpræmie, bad han indstændigt om at faa en Bog, som handlede om Ægypten. Lærerne gik dog ikke ind paa Drengens Forslag, og han modtog til sin Skuffelse Fr. Barfods Fortællinger af Nordens Historie. Den lyriske Patriotisme i denne Bog faldt sikkert ikke i en Dreng som H. O. Langes Smag. Derimod fik han i 1877, da han var 14 Aar gammel, som Flidspræmie af det Hertelske Legat G. Maspero's Bog »Histoire ancienne des Peuples de L'Orient«, der fik stor Betydning for ham. Efterhaanden blev hans mærkelige Interesse for Nildalens Verden ogsaa forstaaet af hans Lærere. Hans Forældre, der var blevet noget ængstelige ved hans mærkelige Smag, blev beroliget af Adjunkt Hoffmeyer, der mente, at en saadan Interesse kunde faa en bevarende Indflydelse i Ungdomsaarene. Denne Adjunkt Hoffmeyer havde fra sin afdøde Slægtning Oberst Hoffmeyer faaet en Del Papirer, der viste, at denne Officer med stor Energi havde gjort udførlige Uddrag af ægyptologisk Litteratur, ja endog havde lavet sig en lille ægyptisk Ordbog. Disse Papirer blev skænket den videbegærlige Dreng, og at skrive Sedler til Grammatik og Ordbog blev ham en Lidenskab, som fyldte ham Livet igennem med en særlig Glæde. Her blev maaske allerede lagt Spiren til den Afskrivningsflid, som kendetegnede H. O. Langes hele senere videnskabelige Liv og dannede Grundlaget for hans betydelige Viden. Hans store Seddelmateriale findes nu i det ægyptologiske Laboratorium paa Københavns Universitet til Gavn og Nytte for nye Studerende. Ogsaa Skolens Bibliotekar Adjunkt Lohse gav ham Lov at ransage Skolens Bibliotek efter ægyptiske Ting, som kunde nære hans Interesse. Hos en Boghandler Levin fik han fat i en Subskriptionsindbydelse paa et ægyptisk Leksikon af den franske Ægyptolog Paul Pierret; til Skolens Bibliotek blev det dog ikke anskaffet.

Gode Alfer stod Drengens Interesser bi. En Dag fortalte en Skolekammerat ham, at der paa Herregaarden Moesgaard syd for Aarhus, som ejedes af Enken efter Stiftamtmand Dahl, fandtes mange Bøger om det gamle Ægypten. Bevidstheden om, at saadanne Rigdomme fandtes inden for hans Rækkevidde, lod ham hverken finde Rist eller Ro, inden han kunde faa Adgang til disse Skatte. En Dag tog Drengen Mod til sig og bad sin Rektor om at give ham et Brev til Kammerherreinde Dahl, som han saa vilde overbringe hende en Søndag, og som maaske kunde give ham Adgang til Herlighederne. Rektor har sikkert moret sig over hans Bøn; men han gav ham dog en forseglet Skrivelse med.

En Søndag Morgen vandrede da den ægyptologisk interesserede Dreng ud gennem Marselisborg Skove over Skaade Bakker og tænkte paa den Opgave at faa Brevet rigtig afleveret til den fine Kammerherreinde, og paa hvorledes man skulde bevæge sig i de høje Sale.

Modtagelsen var overordentlig elskværdig, efter at Brevet var blevet modtaget af Tjeneren. Den gamle Kammerherreinde og hendes Datter var kærlige og forstaaende overfor den sky og bange Dreng. Han blev ført ind i Biblioteket, og Datteren viste ham, hvor Bøgerne om Ægypten stod. Han saa de pragtfulde Folianter med Billederne af de ægyptiske Templer og Statuer og blev ganske overvældet, vidste hverken, hvor han skulde begynde eller ende; men – skriver han i sine Optegnelser: »Jeg fik de dyrebare Bøger i min Haand, jeg indprentede mig deres Navne og Titler, jeg læste Fortaler og fandt et Korn hist og her.« Han fandt i dette særprægede Bibliotek Bøger af Lepsius, Brugsch, de Rougé, Chabas og andre berømte Ægyptologer.

Inden Dagen var skredet saa vidt, at han maatte drage afsted for at naa Hjemmet inden Mørkets Frembrud, fik han Opfordring til at komme igen, og mangen Søndag senere tilbragte den videbegærlige Dreng herlige Højtidsstunder i dette sjældne og gæstfri Hjem med det store Bibliotek.

Blandt Skattene paa Moesgaard fandtes ogsaa Heinrich Brugsch's ægyptiske Ordbog, som den vordende Ægyptolog med en sand Lidenskab kastede sig over. Her troede han at finde Nøglen til det ægyptiske Sprog, og ved sin Rektors Hjælp fik han Tilladelse af Kammerherreinden til at laane enkelte Bind af Leksikonet med hjem. Han begyndte nu et omfattende Ekscerperingsarbejde, og hans Seddelkasser voksede; men inden længe gik dog Arbejdet i Staa. Skolearbejdet i de højere Klasser krævede mere og mere Tid og Energi, og de ægyptiske Studier maatte trænges i Baggrunden, saa svært dette end var.

En Paaskerejse til København vistnok i Aaret 1878 i hans 15. Aar gav dog hans ægyptiske Interesser ny Næring. Pengene til Rejsen havde Drengen fra det velhavende men strengt nøjsomme Hjem selv skaffet til Veje dels ved at give Lektiehjælp i Latin dels ved at spille Skolens Orgelharmonium til Morgenandagten, en Bestilling, der lønnedes med Renterne af et Skolen tillagt Legat. Den indvundne Kapital tillod ham at løse Tur- og Returbillet til København, hvor han gratis kunde bo hos en Onkel i Valby. Maalet var den ægyptiske Samling i Antiksamlingen, et Brev fra Adjunkt Hoffmeyer til Justitsraad Strunk, der boede paa Museet, skulde lette Vejen for ham; men ogsaa et Besøg paa det store Kongelige Bibliotek stod paa Programmet.

Rejsen blev meget vellykket. Docent Chr. Christiansen, den senere Professor i Fysik, der var gift med hans Kusine, introducerede ham paa Biblioteket, hvor han paa Læsesalen fordybede sig i de ægyptiske Værker og kalkerede Indskrifter paa gennemsigtigt Papir for at faa et positivt Udbytte med hjem. Justitsraad Strunk aabnede Antiksamlingens ægyptiske Afdeling for ham, og vi vil lade H. O. Lange selv berette om denne Oplevelse: »Medens jeg betaget vandrede om i Samlingen, kom en Herre ind og fordybede sig i en Indskrift i Bunden af en Mumiekiste. Jeg stod ved Siden af ham, og da han standsede ved en ejendommelig Hieroglyf, var jeg fræk nok til at foreslaa ham en Tydning; om den var rigtig, ved jeg ikke, men han, selveste Professor Valdemar Schmidt, var overordentlig elskværdig.«

Den ægyptiske Paaskerejse gik hurtigt til Ende, og Skolearbejdet skulde atter passes. I de sidste Klasser maatte der arbejdes energisk med Studentereksamen for Øje; Ægypten traadte i Baggrunden; men den unge Mand saa med Længsel hen til Studentertiden i København og de Muligheder, som den maaske kunde bringe for hans ægyptologiske Studier.

Det var en endnu ung Videnskab, som Studenten, da han kom til København, nu gav sig til at tjene for Alvor. Vel havde Carsten Niebuhr og Zoega i Slutningen af det 18. Aarhundrede givet vægtige Bidrag til Studiet af Ægypten; men først 1822 – godt fyrretyve Aar før H. O. Langes Fødsel – var det lykkedes Champollion at løse Hieroglyffernes Gaade. Omkring 1842 havde en Lepsius i store Træk søgt at klarlægge nogle af de vigtigste Tidsperioder i Landets Historie. Samtidig og senere havde Mænd som Brugsch, de Rougé, Chabas og Goodwin vel ydet fremragende Bidrag til ægyptisk Filologi og Religion, som stadig vil bevare deres Værdi,

– men i det store og hele blev dog Ægyptologien i videnskabelige Kredse og delvis med Rette anset for en ret tvivlsom Videnskab uden virkelig sproglig Metode og historisk Opfattelse af Problemerne. Tekster fra vidt forskellige Perioder af Landets Historie blev kritikløst behandlet som var de samtidige, derved opstod et forstenet Billede af Ægypten med dets ærværdige Hieroglyffer, uden Perspektiv og med et etnografisk Præg, tidløst, kun virkende interessant ved dets uforanderlige Ælde og blev i den almindelige Bevidsthed det saakaldte: »Gamle Ægypten«.

Først da den unge Adolf Erman i Aaret 1885 blev kaldet til Professor i Berlin som Lepsius' Efterfølger, var den »heroiske« Tid i Ægyptologien til Ende. En ny Opfattelse af det ægyptiske Sprog hvilende paa den semitiske Filologis Metoder kom nu i Højsædet og gjorde Ægyptologien til en virkelig filologisk og historisk Videnskab. Ermans »Ägyptische Grammatik« dannede ligesom hans »Neuägyptische Grammatik« Epoke, og hans »Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum« førte Lepsius' historiske Syn over paa Kulturhistorien og bragte nye og uanede Resultater. Under Ermans Kateder samlede en Discipelskare fra hele Europa, som førte hans videnskabelige Syn videre. I de næste halvtredsindstyve Aar blev Berlin, hvor Erman stadig virkede, et Centrum for ægyptisk Forskning. Her blev ogsaa paa Ermans Initiativ i 1897 den store ægyptiske Ordbog planlagt, hvortil senere Ermans Elever i alle Lande leverede Bidrag, og hvis sidste og foreløbig afsluttende Bind udkom i 1953.

Samtidig med dette filologiske Nybrud fandt i Ægypten selv, navnlig under Ledelse af engelske og franske Forskere, store systematiske Udgravninger Sted, som gav rigt Udbytte og gennem fortræffelige Publikationer i høj Grad uddybede Kendskabet til navnlig de ældste Perioder af Landets Historie.

Det var i dette betydningsfulde Tidsrum indenfor Ægyptologien (1880–1930), at H. O. Lange havde den Lykke senere at finde sin Plads.

Saa begyndte da i Efteraaret 1881 efter overstaet Studentereksamen (med Udmærkelse) Universitetsstudierne, og det store Spørgsmaal om et Brødstudium maatte afgøres; thi Ægyptologien var jo et udsigtsløst Studium i materiel Henseende. Nærmest derved af de Universitetsstudier, der kunde føre til en Stilling i Livet, laa den klassiske Filologi, hvortil Skolen gennem Overlærer Neergaards Undervisning havde givet ham gode Forudsætninger; men nogen dybere Kærlighed til den klassiske Oldtid følte han ikke. Ægyptologien maatte dyrkes ved Siden af. Han hørte Filosofi hos

Rasmus Nielsen, der læste for sidste Gang, og hos hvem Udbyttet var ringe. Lange benyttede ikke Manuduktør men klarede Eksamen med et godt Resultat. Hos Ussing, Gertz og Siesbye hørte han de anmeldte Forelæsninger, som han passede regelmæssig men uden synderlig Begejstring. Et strengt afgrænset Fagstudium blev aldrig H. O. Langes Sag. Det blev en Lykke for Langes ægyptiske Studier, da han allerede i 1882 fik Beskæftigelse paa Universitetsbiblioteket for i Oktober 1885 at faa en fast Ansættelse paa det kongelige Bibliotek, saa han kunde opgive et paatvunget Brødstudium og helt hellige sig Ægyptologien i den Fritid, som hans andre to store Interesser, det kirkelige Menighedsarbejde og det videnskabelige Biblioteksstudium, levnede ham.

Hans første Lærer blev Valdemar Schmidt, der baade læste over Ægyptisk og Assyrisk. Lange var hans eneste Elev og lærte ham grundigt at kende. Schmidt havde i sin Ungdom studeret i Berlin hos Lepsius og Brugsch og i Paris hos de Rougé. Han havde foretaget mange Rejser selvfølgelig ogsaa til Ægypten. Han var paa det Tidspunkt Privatdocent men økonomisk uafhængig. Han var ikke lidt af en Polyhistor med megen Sans for ægyptisk Kunst og Arkæologi og har ved sine betydelige senere Indkøb til Glyptoteket af fremragende ægyptiske Kunstværker sat sig et blivende Minde. Han var en Bøgenes Mand og samlede Kundskaber og Stof fra utallige Bøger; men det uhyre Stof, som han indsamlede i sit lange Liv, formaaede han ikke at ordne videnskabeligt, da han af Naturen manglede kritisk Sans, Interesse og Forstaaelse af den moderne filologiske Metode, som da netop brød igennem i Ægyptologien. Han var en Oldforsker i dette Ords gammeldags Betydning men tog sig med uhyre Venlighed af den unge Student. »Jeg hører Valdemar Schmidt, som er overmaade flink; han har lovet at gennemgaa en ægyptisk Papyrus med mig privat« hedder det i et Brev fra 5. Februar 82. Schmidt har paa enhver Maade taget sig af ham med en rørende Kærlighed. Lange skriver selv i sine utrykte Optegnelser: »Jeg var hans eneste Elev, og han sparede ikke sig selv for at hjælpe mig. Men han kunde jo ikke give mere, end han selv ejede, og han var en daarlig Pædagog, og der var ingen Plan i hans Undervisning. Lettere og vanskeligere Tekster læstes i tilfældig Rækkefølge. Til Tider lod han mig bestemme, hvad vi skulde læse, og jeg valgte jo i Blinde«.

Det var og blev, – hvad man ogsaa kan se af Brevene, – et Studium uden fast Plan, som let kunde have ført ham ud i det dilettantiske, især da der ikke var noget egentligt Maal for hans ægyptiske Studier. Eksamen kunde man ikke tage i dette Fag, og Doktorgraden drømte han næppe om.

Egentlig videnskabelig Metode blev han af Valdemar Schmidt ikke indviet i, selv om han var blevet godt kendt med den ægyptologiske Litteratur og allerede havde tilegnet sig en betydelig Færdighed i at tyde Hieroglyffer og navnlig i at læse den hieratiske *) Skrift, som senere skulde faa stor Betydning for ham. Ogsaa paa det religionshistoriske Omraade var hans Interesse vakt navnlig for de gamle ægyptiske Pyramidetekster og Hymnerne (særlig de om Osiris) fra det mellemste Rige, Emner, som han ligeledes senere skulde komme til at arbejde videnskabeligt med. Ogsaa til hans betydelig Kundskab i Koptisk blev Grunden lagt i disse Aar.

Den udmærkede klassiske Filolog Oscar Siesbye, som Lange i Studenteraarene stod i sønligt Venskabsforhold til, tilbød at læse Hebraisk med ham, hvad desværre aldrig kom til Udførelse **). Lidt Kendskab til Arabisk, hvori han fik Undervisning af Besthorn, blev desværre Langes eneste Berøring med den semitiske Filologi, hvad ikke nok kan beklages. Ogsaa Venskab med saa betydelige Unge som Otto Jespersen, Blinkenberg, Dines Andersen og andre, og deres fælles Sammenkomster i Filologisk-historisk Samfund har virket befrugtende paa ham i videnskabelig Henseende i disse Aar.

Alligevel blev det et Vendepunkt i H. O. Langes ægyptologiske Liv, da han i 1887 paa Anbefaling af Valdemar Schmidt og Julius Lange fik en Understøttelse af Kultusministeriet til en Studierejse til Berlin, hvor Adolf Erman, som ovenfor fortalt, havde bragt det ægyptologiske Studium ind paa nye Baner, hvad Lange allerede tidligt med sit sikre Instinkt for alt værdifuldt nyt havde erkendt ***).

*) Hieratisk Skrift kaldes den forenklede og efterhaanden mere og mere udvaskede Form for Hieroglyfferne, som Ægypterne almindeligvis brugte, naar de skrev paa Papyrus.

***) Lange deltog ellers med megen Flid i Siesbyes Øvelser. Da Lange var kommet ind paa Universitetsbiblioteket og var optaget fra 10-3, lagde Siesbye sine Øvelser til Kl. 5. Fra Universitetsbiblioteket fulgte Lange ham gerne hjem, men ofte gik Turen ad lange Omveje, Gade op og Gade ned i Kvarteret omkring Universitetet, inden de kom til hans Bolig. Lange fortæller i sine Optegnelser nogle Træk om denne mærkelige Mand, som fortjener at bevares og derfor gengives her: »En Dag indbød han mig til Skovtur. Det var for mig et Vidnesbyrd om, at jeg ubegribeligt for mig var kommen til at staa den ensomme Mand nær. Vi tog til Holte og sad en hel Eftermiddag paa en Bænk i Stationens Nærhed og talte om mangt og meget, indtil Toget kom, der bragte os tilbage til Byen, hvor Dagen afsluttedes ved en Kop The i »Paraplyen«, en Restaurant i Nærheden af Banegaarden. Et særligt Bevis paa hans Venskab til den saa meget yngre fik jeg en Dag, da han kom op paa det kongelige Bibliotek og trak mig ud i den store Sal, trak to forskellige Fotografier af sig selv frem og sagde: »Hvilket af disse vil De have?« Han var aldrig blevet fotograferet af en Fagfotograf, men Sigurd Trier havde taget to Amatørbilleder af ham.« - Under Langes Udarbejdelse af den af Filologisk-historisk Samfund udsatte Prisopgave om Petronius' Sprogbrug stod Siesbye ham utrætteligt bi med gode Raad.

***)) »Berlin er for Tiden det Sted i hele Verden, hvor Ægyptologien drives paa den grundigste og mest videnskabelige Maade,« skriver han i et Brev fra Berlin af 3. Juli 91.

Med bankende Hjerter indfandt han sig i »Neues Museum« og præsenterede en Anbefalingskrivelse fra Valdemar Schmidt for Direktøren, Professor Dr. Adolf Erman. »Her mødte jeg – skriver Lange i sine Optegnelser – den Mand, som skulde faa den største Betydning for mine Studier, en Mand, som Livet bragte mig i intimt Samarbejde med, og som viste mig det mest trofaste Venskab indtil sin Død«. Den, der skriver disse Linjer, mindes endnu hin Efteraarsaften i 1936, da H. O. Lange, selv ikke mere ung, for sidste Gang tog Afsked med den gamle Blinde Mester ved Havedøren til hans Hus i Dahlem med de smukke Ord: »Lebe wohl, verehrter Meister. Ich danke Ihnen für alles, was Sie für mich gewesen sind.«

Han blev modtaget paa det venligste og blev ligeledes præsenteret for Ermans nærmeste Medarbejdere og fik sin Arbejdsplads i deres Arbejds-værelse. Erman havde paa det Tidspunkt to Assistenters, Georg Steindorff, senere Professor i Leipzig, og Ulrich Wilcken, der ikke var Ægyptolog men blev banebrydende i Tyskland for Studiet af græske Papyri. Erman lod ogsaa sine Elever ved Universitetet arbejde i Museet og gav dem passende Opgaver. I Museet kunde de arbejde med Originaler i Stedet for kun at være henvist til Bøger. Det var Ermans Princip, at alt i Museet skulde være tilgængeligt for alvorligt Studerende, intet holdes reserveret for visse foretrukne store Forskere eller for Personalet selv. Døren stod derfor aaben for den unge Fremmede, Vanskeligheden laa kun i at begrænse sig og anvende Tiden paa den frugtbareste Maade. Hjemme havde Lange som sagt anvendt megen Omhu paa Studiet af den hieratiske Skrift og studeret Gengivelser af nogle af de gamle Papyri (efter Lepsius' Denkmäler), som indeholdt en hel Litteratur fra det mellemste Rige. Her i Berlin fik han nu Adgang til Originalerne. Den ældre hieratiske Skrift indeholdt paa den Tid endnu mange uløste Vanskeligheder, og kun ved et nøje Studium af Originalerne vilde disse kunne løses, Gengivelserne i Lepsius' Værk var ganske utilstrækkelige. Nu traf det sig saadan, at en af Ermans Elever, Ludwig Borchardt, der oprindeligt var Arkitekt, var beskæftiget i Papyrussamlingen. Han var Langes jævnaldrende og interesseret i de samme Papyri. De slog deres Kræfter sammen, og Samarbejdet førte til et Venskab, der for Lange senere blev af stor Betydning. Berigende maa Arbejdet med de gamle Papyri have været; thi nogle Aar senere var Lange i Stand til at give Erman Bidrag til hans Udgave af »Den Livstrættes Samtale med sin Sjæl« (1896).

Ved Siden af Arbejdet med de gamle hieratisk skrevne Papyri fra det mellemste Rige arbejdede Lange ogsaa med de talrige og fortrinlige Papir-

aftryk af ægyptiske Indskrifter, som Lepsius paa sine Rejser havde samlet og som indeholdt vigtige Aftryk fra Samlingerne i London, Leiden og Paris. Herved fik han en meget stor Øvelse i at læse Originaler, som senere kom ham til Nytte ved Udarbejdelsen af Kataloget over Stjerne fra det mellemste Rige i Kairo.

Af ældre tyske Ægyptologer traf han Ludwig Stern, Forfatteren til en koptisk Grammatik, som endnu kan bruges med Udbytte, og den gamle berømte Heinrich Brugsch, Grundlæggeren af de demotiske Studier og hvis ægyptiske Ordbog i saa høj Grad havde betaget den aarhusianske Dreng. Begge var de den gamle Tids Mænd, som det vel var interessant at træffe; men de var uden Betydning for hans Fremtid. Af unge Fremmede, som paa den Tid studerede i Berlin under Erman skal nævnes Englænderne Crum og Rev. Horner *); men først og sidst var det Ermans Venlighed og Hjælpsomhed, der ganske vandt Langes Hjerter. Ermans Opmuntring hjalp ham til ikke at tabe Modet overfor Vanskelighederne med den hieratiske Skrift; han gjorde ham opmærksom paa interessante Stykker i Museet og viste ham endog en Papyrus, som han selv var i Færd med at bearbejde.

»Det uhaandgribelige Udbytte af Opholdet i Berlin 1887 var maaske større end det, der kunde maales ved det flittigt beskrevne Papir med Tusinder af Hieroglyffer« skriver han selv i sine Optegnelser. Han havde lært at arbejde med Originaler i Stedet for kun med Bøger. Han havde været i Berøring med Ægyptologer som Erman og Steindorff, som var af en anden Støbning end Valdemar Schmidt, og fra hvilke han modtog nye Impulser. Han lærte at arbejde selvstændigt, anlægge grammatiske og leksikalske Samlinger af mere specielt Indhold efter den Ermanske Metode og opgav helt at læse hos Valdemar Schmidt, som dog vedblev at følge hans ægyptologiske Vej med Velvilje og Forstaaelse. Forbindelsen med Erman

*) Om disse to Mænd fortæller Lange i sine førømtalte Optegnelser: »Crum blev min Ven for Livet. Han kastede sig særlig over Koptisk og satte sig som Livsmaal at udarbejde en stor koptisk Ordbog. Han var som mange engelske Videnskabsmænd økonomisk uafhængig og kunde ofre al sin Tid paa sine videnskabelige Arbejder. Han blev den største Autoritet paa det koptiske Sprogs Omraade, udgav mange vigtige Tekster og naaede at faa sit store Leksikon færdig, et imponerende Værk, et helt Livs Arbejde. Horner var en ejendommelig Mand, han var Præst, men levede og aandede for den Opgave at besørge en Udgave af det koptiske Nye Testamente, egentlig to, nemlig en for hver af de to Hoveddialekter. Han vilde undersøge alle Haandskrifter spredte i mange Biblioteker. Han var uformuende og yderst nøjsom og beskedent; han rejste i Reglen gratis som en Slags kings messenger med Gesandtskabskorrespondancen mellem Hovedstæderne. Paa den Maade kom han en Gang til København. Han fuldførte Udgaven i 11 tykke Bind. Typisk for hans Beskedenhed er det, at hans Navn ikke findes i Udgaven, hverken paa Titelbladet eller under Fortalen. Da jeg traf ham i Berlin, lærte han Begyndelsesgrundene af Koptisk af Steindorff, der var en Dygtighed paa dette Omraade.«

fortsattes gennem Breve, der hjalp ham over den Isolation, som nødvendigt maatte true ham i København. En Vinding havde det dog været for H. O. Lange som Ægyptolog, havde han kunnet tilbringe Semestre under Ermans Kateder og helt blevet fortrolig med den nye filologiske Metode, som naaede sit Højdepunkt under Ermans betydeligste Elev Kurt Sethe.

Lange var dog bundet med stærke Baand af sin daglige Gerning paa Biblioteket, som han slet ikke kunde undvære. Da Erman i et af sine Breve tilbyder at træde i Skranken for ham hos hans Overordnede for en Lettelse af hans Pligtarbejde, at han maaske med Tiden helt kunde hellige sig Ægyptologien og faa mere Tid til disse Studier, afslog Lange noget saadant paa det bestemteste. Saa meget var Ægyptologien ham dog ikke værd. Takket være Carlsbergfondet kunde han i en Sommerferie 1891 besøge Berlin igen og fortsætte Studierne, og i Ferien 1892 besøgte han for første Gang Britisk Museum og traf der F. Ll. Griffith, Englands største Ægyptolog, den Gang endnu en ung Mand, som paa det Tidspunkt arbejdede med de senere saa berømte Papyri fra Illahun, som Petrie havde fundet i de gamle Husruiner. Da Griffith viste Lange disse Papyri, sagde han til ham: »Dem kan De ikke læse!« Og det var sikkert rigtig nok; thi de var skrevet i en kursiv hieratisk Skrift, som kun Griffith's geniale palæografiske Begavelse kunde tyde. Det vidner dog om H. O. Langes allerede den Gang store Dygtighed i Læsning af hieratisk Skrift, at Griffith i sit Forord til sin Udgave (1898) ved Siden af Erman og Spiegelberg nævner H. O. Lange som en af de faa, der har kunnet give »very important corrections and remarks« til hans Værk.

Efter Hjemkomsten fra Berlin og London var Lange blevet klar over sin Stilling til og indenfor Ægyptologien. Det laa nu i Sagens Natur, at hans fremtidige Arbejde som Ægyptolog maatte blive af filologisk Art. Han drømte ikke om at komme til Ægypten og paa Stedet studere ægyptisk Arkæologi eller besøge udenlandske Museer i et saadant Omfang, som Valdemar Schmidt havde kunnet gøre. Bundet til Stedet som han var, maatte han være glad over at kunne arbejde med ægyptiske Tekster, hvoraf mange endnu rummede store Gaader, og med grammatiske og leksikalske Undersøgelser. »Dette var ogsaa efter Ermans Hjerte, – skriver Lange – og disse fælles Interesser knyttede os sammen. Han vidste, hvor stærkt jeg gik op i det mellemste Riges Litteratur og Indskrifterne fra den Tid.« Fra Erman fik han endda Tilbud om at deltage i Udgivelsen af en Ordbog over de litterære Tekster fra det mellemste Rige. Planen blev dog opgivet til Fordel for den langt større »Wörterbuch der ägyptischen Sprache«, hvor

Lange mange Aar senere i en kritisk Periode under Udgivelsen kom til at spille en betydelig Rolle. Ogsaa som Medarbejder ved Bearbejdelsen af Tekster for samme var han højt anset.

Opholdet i Berlin gjorde Lange til videnskabelig arbejdende Ægyptolog, og med denne Rejse var Modningens Tid for ham til Ende.

R e s u l t a t e r. Den krævende Embedsgerning, som H. O. Lange først opgav i sin Alders tresindstyvende Aar, og den Opgaaen i det kristelige Menighedsarbejde, som var et saa væsentligt Islæt i hans Liv, har ikke kunnet undgaa at hæmme hans videnskabelige Produktion som Ægyptolog. Ogsaa særlige Anlæg hos ham, hans Spredthed, hans nøgterne kritiske Sans, som der ovenfor er hentydet til, har muligvis medvirket til hans Tilbageholdenhed med at publicere. »Min Fejl i Ægyptologien er, at jeg har min største Lyst i at samle, og at jeg ikke kommer til at producere«, skriver han i et Brev fra Berlin (13. Juli 87). En Samler var han hele sit lange Liv igennem. Mange ægyptiske Tekster har han ikke blot een men mange Gange med sin skønne Haandskrift, en ægyptisk Skriver værdig, afskrevet uden Tanke paa at publicere dem.

Det var som ovenfor nævnt paa det palæografiske og sproglige Omraade, at hans Evner bedst kom til Udfoldelse. En kort Omtale skal nu i det Følgende søges givet af de vigtigste af de Arbejder, han fandt værdige til Udgivelse.

Gammel- og Nyægyptisk: Af filologisk Indhold maa nævnes hans (sammen med Adolf Erman udgivne) Afhandling fra 1892 »Die sogenannten Objektssuffixe« (Ä. Z. 30, 12). I dette lille fine Arbejde viste Lange for første Gang *), at Objektet til Infinitiven altid paa Grund af dennes nominale Karakter maa udtrykkes ved et Suffix og ikke ved det almindelige Objektspronomen. I en anden Afhandling af mere palæografisk Indhold fra 1896 »Zum Papyrus Ebers« (Ä. Z. 34, 76) har han ligeledes for første Gang givet den rigtige Tydning af de hieratiske Grupper for »Finger« og »Taa« og hermed vist, hvor dybt han allerede da havde indlevet sig i den hieratiske Skrift. Til den ægyptiske medicinske Litteratur havde han et førstehaands Kendskab, og hans Bearbejdelse af ægyptiske medicinske Tekster for den ægyptiske Ordbog var et Arbejde af sjælden lødig Værd. Omtales maa ogsaa hans Artikel om »Hoste og Hæshed« i Orientalistische Literaturzeitung (1929, Nr. 10) i Anledning af Sethes

*) Sml. dog Brev af 19. April 1891, se ogsaa Brev fra 1. Februar samme Aar.

Tresaarsdag. Som Læsefrugter af hans Syslen med Afskrivning af ægyptiske Tekster maa nævnes »Beiträge zur Textesgestaltung der Pyramidentexte« (Å. Z. 34, 139) saavel som hans Afhandling i Tidsskriftet til Minde om Champollions Tydning af Hieroglyfferne (1922) »Petites Notes de critique et d'exégèse textuelles«, med Forsøgene paa Emendationerne til Pap. Westcar, Sinuhe og Petersborg 1116 b. Som Tekstudgiver af saavel hieroglyffiske Indskrifter som af Papyrustekster i hieratisk Skrift har Lange ydet et solidt Bidrag til Ægyptologiens Vækst. Det store Værk »Grab- und Denksteine des mittleren Reiches«, som han sammen med H. Schäfer udgav i Aarene 1902–08 for Museet i Kairo (selv besøgte han Nildalen i 1899 og igen i 1929), er maaske det Arbejde, som har gjort ham mest kendt; men ogsaa Behandlingen af nogle vanskelige Indskrifter fra Hermonthis fra det 11. Dynasti (Å. Z. 34, 25 og Sitzungsberichte Preuss. Akademie 1914), saavel som den interessante Hymne til Min (Ein liturgisches Lied an Min ibd. 1927) vidner om hans Evner som Epigrafiker. Af kulturhistorisk Interesse er den lille Afhandling om den »Barnløse« i Mindeskriftet for Maspero (1934). Af Tekster i hieratisk Skrift, som han har udgivet, maa nævnes »Papyrus Lansing« et Haandskrift af en Skriverelev fra det 20. Dynasti (udgivet 1925 sammen med Eрман), »Das Weisheitsbuch des Amenemope« (1925) samt »Der magische Papyrus Harris« (1927). De er alle solide og brugbare Udgaver, som dog alle til en vis Grad bygger paa forudgaaende Forskeres Arbejde. Dette kan derimod ikke siges om et andet Arbejde, som Lange i 1903 offentliggjorde i det Preussiske Akademis Skrifter under følgende Titel »Prophezeiungen eines ägyptischen Weisen aus dem Papyrus I, 344 in Leiden«. Det er i dybeste Forstand et første Haands Arbejde, og det er hans betydeligste Bidrag til Ægyptologien. Som den Første erkendte han Indholdet af denne Papyrus som et profetisk Skrift og gav i sin Afhandling ypperlige Prøver paa saavel Transkription og Oversættelser, der vidner højt om Forskervevner, som aldrig helt igen kom til at udfolde sig paa samme Vis. En planlagt Udgave af Papyrusen maatte han overlade til Alan H. Gardiner at give, da han selv paa dette Tidspunkt var for stærkt bundet af Embedspligter til at kunne paatage sig dette Hverv.

Koptisk havde H. O. Lange dyrket fra sin tidligste Ungdom. Han var ogsaa paa dette Felt en god Haandskriftlæser og besad tillige en grundig filologisk Indsigt, selv om han stod nyere fonetiske Undersøgelser paa dette Omraade ret fjernt. En stadig og udstrakt Læsning af den koptisk-kristelige Litteratur var ham en kær Syssel. I sin Ungdom udgav han i

Festskriftet til Vilhelm Thomsen (1894) en Oversættelse paa Dansk af en thebansk Klosterforstanders Testamente (Pap. Boulaq Nr. 3) ledsaget af en fornøjelig skrevet kulturhistorisk Kommentar. Som Gammel offentliggjorde han i Festskriftet til Griffith (1932) Fragmenter af et Pergamenthaandskrift fra det 7. Aarhundrede efter Kristus erhvervet af ham i Ægypten og skrevet i den fajumiske Dialekt. Det ikke let læselige Haandskrift indeholder en Besværgelsesformular, hvis Indhold er af betydelig religionshistorisk Interesse og ret enestaaende blandt koptiske Trylletekster.

Da H. O. Lange i 1932 gennem Carlsbergfondet havde formidlet Købet af en betydelig Samling af ægyptiske Papyri fra græsk-romersk Tid hovedsagelig i demotisk Skrift, begyndte den da halvfjerdsaarige Mand med brændende Iver at kaste sig over Studiet af Demotisk. En Frugt af disse Studier blev Udgivelsen (sammen med O. Neugebauer) af en enestaaende Papyrus indeholdende en hieratisk-demotisk kosmologisk Tekst (Pap. Carlsberg No. 1. 1940). Meget i dette Værk er i Følge Sagens Natur af problematisk Værd; men som Editio princeps vil denne Udgave (trods de fotografisk daarligt udførte Tavler) stedse bevare sin Betydning selv om en Del af de af Lange givne Læsninger til denne vanskelige Tekst ikke vil kunne opretholdes.

Foruden den sproglige Interesse er det naturligt, at Lange gennem sin stærke Religiositet ogsaa følte sig draget mod ægyptisk Religion. »Min Lyst er Ægypten med dens rige ubekjendte Historie, med dens underlige, dybe Religion, med dens mærkelige, mørke men trøsterige Livsanskuelse« skriver han allerede i et Brev af 29. Oktober 1882. I hele hans Forskerliv havde »Pyramideteksterne« saavel som »Dødebogen« og de religiøse »Hymner«, vore vigtigste skriftlige Kilder til ægyptisk Religion, hans særlige Interesse. Mangfoldige Gange har han studeret og afskrevet disse Tekster paany. Allerede 1897 blev det overdraget ham – antagelig paa Ermans Anbefaling – at skrive Afsnittet om ægyptisk Religion i Chantepie de la Saussaye »Lehrbuch der Religionsgeschichte«. Ogsaa i den nye Udgave af samme Værk fra 1925 var det atter overdraget Lange at behandle Ægypten. For danske Læsere skrev han om det samme Tema i »Illustreret Religionshistorie« (Ægyptisk Religion 1923), og en Samling Oversættelser af religiøse Tekster fra det gamle Ægypten udkom ligeledes paa Dansk i 1921. I Dansk Tidsskrift (Aargang 1900) har han forsøgt at give en samlet Fremstilling af Religion, Stat og Teologi i det gamle Ægypten. Fælles for disse Skildringer af ægyptisk Religion fra Langes Haand er en nøgtern Vurdering af Kilderne men tillige et stærkt rationalistisk Syn paa Ægypt-

tens religiøse Liv, som ikke stemmer helt med Ynglingens efter vor Mening dybere Skøn i Brevet fra 1882. Man havde af en Mand med Langes religiøse Forudsætninger ventet et friere Syn og en dybere Indlevelse i den ægyptiske religiøse Psyke. Man mærker her overalt Langes Afhængighed af sin store Lærer Ermans Stilling til disse Problemer. Paa dette Punkt var han ikke stærk nok til at gaa sine egne Veje og bryde nye Baner.

En dansk Orientalist er i sit videnskabelige Arbejde tvunget til at betjene sig af et fremmed Sprog for at blive læst af en større Kreds. Stedse føler han dog Trang til paa Modersmaalet at gøre Landsmænd bekendt med de mere almene Resultater af sine Studier. Som vi ovenfor har set, fremlagde H. O. Lange sine Undersøgelser over ægyptisk Religion ogsaa for danske Læsere, og i lærerige Skrifter har han paa Dansk behandlet forskellige Sider af den old-ægyptiske Kultur. Allerede 1891 gav han (i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning) en Beskrivelse af »Den store Sfinx ved Gizeh« og gjorde heri paa en grundig Maade Rede for dens Betydning som Monument. I »Verdenskulturen« gav han en kortfattet men særpræget Skildring af Landets Kultur (Det gamle Ægyptens Kultur, 1905) med de for Lange karakteristiske Slutningsord om den ægyptiske Kulturs Betydning: »at den aldrig kom til at virke som den jødiske eller den græske, den manglede den jødiske Gudsforstaaelse og den græskes Menneskeforstaaelse.« Om Boghaandværk i det gamle Ægypten skrev han med særlig Sagkundskab i Bogvennen (1896), om Offerstiftelser for Statuer i Ægypten i det 18. Dynasti berettede han i Festskriftet til Frants Buhl (1925), om Amenemopes Visdomsbog i Nordisk tidskrift (1924; sml. ogsaa ovenfor S. 368). Ligeledes har han i samme Tidsskrift (1902) givet en Oversættelse af Wen-Amuns Beretning om sin Rejse til Phønicien og i Tilskueren (1932) gengivet nogle »Kjærlighedsdigte fra det gamle Ægypten«. En Oversættelse af nogle ægyptiske Æventyr udkom 1925, ligesom han i 1928 for Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse besørgede en Udgave af historiske Tekster under Titlen »Fra det gamle Ægyptens Kultur og Historie«. Om disse Oversættelser kun nogle faa Ord. Det er ikke Langes Skyld, naar Læsere, der staar Ægypten fjern, finder dem tørre og kedelige. En ægyptisk Tekst skrevet i Hieroglyffernes malende Billedsprog kan ikke ret gengives i vore sorte Bogstaver, hvor Billedet mangler. Det er kun en svag Afglans, Læseren modtager gennem Oversættelsen. Ligeledes er det paa Ægyptisk ofte ikke Tankens Klarhed men selve Billedets Skønhed gennem Skriften, der er det afgørende, og dette kan ikke gengives – uden i Hieroglyffer.

I 1924 tog H. O. Lange sin Afsked som Overbibliotekar for derefter at overtage en Stilling som Lektor i Ægyptologi ved Københavns Universitet, som han beklædte indtil 1937. Som den Vækker og levende Personlighed, han var, skabte han en betydelig Interesse for Faget og uddannede et Elevhold, som senere, hver paa sit Omraade, har ført hans Arbejde videre. Hans Undervisning var grundig og samvittighedsfuld, rig paa Initiativ og Ideer, hvis Udførelse han dog gerne overlod til Andre ikke altid prøvende, om Virkeligheden kunde bære dem. Han omfattede det ægyptologiske Institut med den varmeste Interesse og ved sin Fratræden overlod han dette sit værdifulde ægyptologiske Bibliotek og sine personlige Samlinger og Afskrifter af ægyptiske Tekster.

Han blev Medlem af det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab i 1906, var Æresdoktor ved Universitetet i Lund og udenlandsk Medlem af det Preussiske Akademi. Som Medlem af dettes Kommission for den ægyptiske Ordbog har han for denne haft stor Betydning. Han bearbejdede for samme som ovenfor nævnt en lang Række Tekster paa mønstergyldig Maade, og da Udgivelsen af Ordbogen under Efterkrigstidens haarde Tryk (1930) maatte støttes økonomisk, greb Lange praktisk ind og fik saavel Carlsbergfondet som – gennem en Opfordring til den amerikanske Ægyptolog Breasted, som ogsaa havde været Ermans Elev – Rockefeller Foundation til at skride hjælpende ind. Den anden Verdenskrig standsede dette internationale Arbejde. Hvorledes Lange havde tænkt sig Ordbogens videre Fremtid, har han givet praktisk og klart til Kende i en læseværdig Artikel (1934) i Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft N. F. Bind 13,83.

Med en Række udenlandske Fagfæller stod han til Stadighed i Brevveksling, mest med Crum og frem for alle med Erman lige til dennes Død i 1937. I Bind 16 N. F., 484 af ovennævnte Tidsskrift har han viet sin uforglemmelige Lærer en kort men smuk Minderune.

*

Ovenfor er forsøgt en Skildring og (i store Træk) en Vurdering af H. O. Langes videnskabelige Liv som Ægyptolog. Forfatteren er sig vel bevidst, at en virkelig Dom angaaende hans Arbejders blivende Værdi ikke kan fældes i Dag, dertil er hans Minde for levende, og den Tid, hvori han virkede, endnu for nær. Han hører hjemme blandt den Generation af Ægyptologer, som blev præget og formet af Adolf Erman. Han og hans

Skole skabte i Ægyptologien Værdier navnlig paa det filologiske og historiske Omraade, som en ny Tid med en anden Opfattelse af Problemerne vel skal vide at vogte paa. Indenfor denne Skole med Navne som Sethe, Gardiner, Steindorff, Breasted og andre vil H. O. Lange ikke blive glempt, og i dansk Ægyptologis Historie vil han altid nævnes med Hæder.

Kronologisk Fortegnelse over vigtigere Skrifter af H. O. Lange af ægyptologisk Indhold:

1891. Den store Sphinx ved Gizeh: Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Bd. 1 (1891) Nr. 3.
1892. Die sogenannten Objektssuffixe: Zeitschrift für ägyptische Sprache 30, 12. (Sammen med A. Erman).
Eine Statue des mittleren Reiches aus Karnak: ibd. 30, 124.
1894. En thebansk Klosterforstanders Testamente: Festskrift til Vilhelm Thomsen. København 1894.
1896. Boghaandværket i det gamle Ægypten: Bogvennen 1896, 1–16.
Zum Papyrus Ebers: Zeitschrift für ägyptische Sprache 34, 76.
Zwei Inschriften aus Hermonthis: Zeitschrift für ägyptische Sprache 34, 25.
Beiträge zur Textgestaltung der Pyramidentexte: ibd. 34, 139.
1897. Die Aegypter: Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte. Tübingen 1897.
1900. Religion, Stat og Teologi i det gamle Ægypten: Dansk Tidsskrift (Juni–Juli). 1900.
☩ »Begräbnisplatz« auf Grabsteinen des mittleren Reichs aus Abydos: Zeitschrift für ägyptische Sprache 38, 109 (sammen med H. Schäfer).
1902. Wen-Amos Beretning om hans Rejse til Phønicien: Nordisk tidsskrift 1902, 515.
Grab- und Denksteine des Mittleren Reiches. 1–4. Berlin. 1902–08. (Sammen med H. Schäfer).
1903. Prophezeiungen eines ägyptischen Weisen aus dem Papyrus I, 344 in Leiden. Vorläufige Mitteilung: Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften. 1903. XXVII, 601.
1905. Der Titel ⲁⲟ: Zeitschrift für ägyptische Sprache 42, 142.
Det gamle Ægyptens Kultur: Verdenskulturen I, 1–47.
1914. Eine neue Inschrift aus Hermonthis: Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften. 1914. XXXVIII, 991.
1921. Religiøse Tekster fra det gamle Ægypten. København 1921.
1922. Petites Notes de critique et d'exégèse textuelles: Mémoire Recueil d'études égyptologiques dédiées à la Mémoire de Jean-François Champollion. Paris. 1922.

1923. Ægyptisk Religion: Illustreret Religionshistorie. København 1923.
1925. Offerstiftelser for Statuer i Ægypten i det 18. Dynasti: Studier tilegnede Professor, Dr. phil. og theol. Frants Buhl. København 1925.
Papyrus Lansing. Eine ägyptische Schulhandschrift der 20. Dynastie. Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser X, 3. 1925.
Das Weisheitsbuch des Amenemope: ibd. XI, 2. 1925.
Ægyptiske Æventyr. København. 1925.
Die Aegypter: Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte. Tübingen. 1925. 4. Udg. I.
1927. Ein liturgisches Lied an Min: Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften XXVIII, 331.
Der magische Papyrus Harris: Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser XIV, 2. 1927.
1928. Fra det gamle Ægyptens Kultur og Historie. Historiske Tekster efter Originalerne med Indledning og Noter. Udgivet af Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse. København. 1928.
1929. Husten und Heiserkeit in der ägyptischen Medizin: Orientalistische Literaturzeitung 1929 Nr. 10, 725.
1932. Kjærlighedsdigte fra det gamle Ægypten: Tilskueren, 1932, 70.
Ein fajumischer Beschwörungstext: Studies presented to F. L. Griffith. Oxford. 1932. S. 161.
1934. Der Kinderlose: Mémoires de L'Institut Français, LXVI (Mélanges Maspero. Vol. I, 211). 1934.
Die Zukunft und die Aufgaben des ägyptischen Wörterbuches: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Neue Folge, Band 13, 83. Lpz. 1934.
1937. Adolf Erman 1854–1937: ibd. Band 16, N. F., 484. Lpz. 1937.
1940. Papyrus Carlsberg No. 1. Ein hieratisch-demotischer kosmologischer Text: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Skrifter Bind I, Nr. 2. 1940.
- H. O. Langes talrige Anmeldelser af ægyptologiske Værker, særlig i Tidsskrifterne »Deutsche Literaturzeitung« og »Orientalistische Literaturzeitung«, er i denne Fortegnelse ikke medtaget.
- Af Bidrag til H. O. Langes Biografi bør nævnes: C. E. Sander-Hansens Skildring i Biografisk Leksikon, Bind XIII, S. 556. 1938 og Johs. Pedersen, H. O. Lange. Tale i Videnskabernes Selskabs Møde den 16. April 1943. (Videnskabernes Selskabs Oversigt 1942–43, 95).

PERSONREGISTER

Heri er ikke optaget de, som kun nævnes i slægtoversigten s. 9–11, ej heller enkelte andre, som kun nævnes een gang, og hvor sammenhængen giver fornøden oplysning. Ved Langes forældre og søskende er ikke anført sidetal.

- Adolph, Johan V.*, 1853–1911, grosserer, medlem af lægmandsudvalget, kasserer for dette og derefter for Kirkefondet til sin død og for De samvirkende Menighedsplejer fra stiftelsen 1902. – S. 232, 238, 239.
- Andersen, Dines*, 1861–1940, student 1881, ansat ved Universitetsbiblioteket 1883, professor i indisk-østerlandsk filologi 1903. – S. 16, 22, 27, 40, 48, 55, 61, 363.
- Andersen, Vilhelm*, 1864–1953, student 1882, dr. phil. 1896, professor i nordisk litteratur 1908. – S. 48, 51, 290.
- Arboe Rasmussen*, 1866–1944, spr. Skibsted, uklar højesteretsdom i anl. af fornægtelse af troen på Kristus som Guds søn 1916, spr. Vålse 1917, tog sin afsked 1920. S. 314, 316.
- Arentzen, H. C.*, 1817–93 (formentlig), fhv. fabrikant, partikulier, ejede Holmens Kanal 6, slægtning af købmand Langes første hustru. – S. 19, 20, 93.
- Asmussen, A. F.*, 1840–1914, 1880 kontorchef og 1888 departementschef i kultusministeriet. – S. 154, 273, 326.
- Asschenfeldt-Hansen, C.*, 1856–1934, sognepræst Sæby købstad 1882–1892, rejsepræst for I. M., knyttet til missionshuset Siloam på Frederiksberg 1892–96, sidst spr. i Gjern; har bl. a. skrevet »Fra Guldgruben«. – S. 260, 293.
- Axelsen, Axel*, 1851–1928, bogholder, boede i pensionat sammen med Lange 1884–90, klokker ved Helligkorskirken 1890–1920. – S. 72, 81, 85, 94, 107, 126, 127, 148, 157, 158, 162, 164, 165, 176, 179–181, 187, 205, 207, 218, 219, 227, 231, 238, 243, 244, 247, 255, 262, 266, 267, 287, 308.
- Bangert, Conrad*, 1851–1922, kontorchef i Østifternes Kreditforening, medlem af lægmandsudvalget og af Kirkefondets forretningsudvalg til sin død, af bestyrelsen for I. M. Kbh. 1889–1922, formand for K.F.U.M. i Kbh. 1888–1912. – S. 238, 239, 270, 271.
- Banke, Jørgen*, 1877–1953, bibliotekskonsulent, forfatter. – S. 351.
- Barfod, Benjamin I. Thomsen*, 1858–1938, kateket ved Vor Frelseres kirke 1888–91, sidst spr. Alsted. – S. 217.
- Barfod, Frederik*, 1811–1896, historisk forfatter. – S. 358.
- Barfod, H. P. G. Birkedal*, 1843–1926, søn af frg., gift med Mine Ostensfeld, læge og historisk forfatter, udgav bl. a. 6 bind »Minder fra gamle grundtvigske hjem«. – S. 48, 64, 223.
- Barfod, Mine, f. Ostensfeld*, 1841–1914, adoptivdatter af proprietær L. Ostensfeld, fru Langes kusine, g. m. frg. – S. 48.

- Barlang*, assessor, ansat i ministeriet i Berlin. – S. 160, 163.
- Basse, A. F.*, 1848–1914, res. kap. Matthæus k. 1890, sidst res. kap. Holmens k. – S. 222, 282.
- Beck, Johannes*, 1862–1939, søn af Vilh. Beck, organist i Bethesda, senere Andreaskirken. – S. 244.
- Beck, Vilhelm*, 1829–1901, spr. i Ørslev 1874, I. M.s fører. – S. 137, 143, 155, 156, 167, 182–84, 192, 212, 233, 262, 273, 292, 310.
- Berg, Christen*, 1829–91, Venstres fører, folketingets formand 1883. – S. 28.
- Bergsøe, Vilhelm*, 1835–1911, forfatter og zoolog, dr. phil. 1866, ledende senior 1884. – S. 76.
- Bertelsen, Fr.* (f. 1838), medlem af Kbh.s I. M.s første bestyrelse, boghandler for I. M. i Bethesda 1882–87, sluttede sig senere til irvingianerne. – S. 127.
- Besthorn, R.*, 1847–1921, dr. phil., journalist og orientalist (arabisk). – S. 283, 291, 363.
- Birker-Smith, Sofus*, 1838–1919, (over-) bibliotekar ved Universitetsbiblioteket 1880, litteraturhistoriker. – S. 35, 37, 39, 42, 43, 46, 48, 55, 60, 69, 86, 95, 101, 103, 106, 112–14, 116, 120, 323–26, 338, 343.
- Bismarck, Otto v.*, 1815–98, tysk rigskansler 1871–90. – S. 161, 162.
- Bjørnbo, A. A.*, 1874–1911, biblioteksmand og matematiker, underbibliotekar ved D. kgl. Bibl. 1902. – S. 333.
- Bjørnson, Bjørnstjerne*, 1832–1910, digter. – S. 40, 41, 93.
- Blinkenberg, Christian*, 1863–1948, arkæolog, ansat ved Nationalmuseet 1892, professor v. Universitetet 1916. – S. 363.
- Blædel, Bolette*, 1869–1940, g. m. prof. Westergaard 1892. – S. 279.
- Bolwig, C. S.*, 1866–1951, cand. theol. 1891, missionær i Kina 1893–1946. – S. 283.
- Booth, William*, 1829–1912, stifter af Frelsens Hær. – S. 175.
- Borchardt, Ludwig*, 1863–1938, tysk ægyptolog. – S. 254, 255, 364.
- Borgen, Carl*, 1850–1923, forsikringsmand, kontorchef, medlem af lægmandsudvalget og af Kirkefondets forretningsudvalg til 1919. – S. 166, 190, 196, 239, 285.
- Brandes, Georg*, 1842–1927, føreren for 70ernes gennembrud. – S. 15, 28, 58, 337.
- Brandt, C. J.*, 1817–89, præst ved Vartov efter Grundtvigs død 1872. – S. 14, 76, 219, 223.
- Brasch, Christian*, 1860–1914, eksam. juris, sagfører i Esbjerg, søsterson af fru Lange. – S. 17, 19, 20, 22, 26, 65, 68.
- Brasch, Poul*, 1864–1941, studerede teologi, senere kaptajn i fodfolket. – S. 26, 29, 51, 65, 137, 139.
- Breasted, James Henry*, 1865–1935, amerikansk ægyptolog. – S. 371, 372.
- Broberg, S. C. O. F.*, 1822–1900, cand. theol., adjunkt i Odense til 1878. – S. 44.
- Brodersen, Jobs.*, 1845–1911, læge i Lyngby. – S. 265.
- Bruun, Cbr.*, 1831–1906, (over)bibliotekar ved Det kgl. Bibl. 1863–1901, historiker, dr. phil. h. c. 1879. – S. 74, 112, 114–20, 122, 123, 126, 138–40, 142, 146, 166, 167, 174, 175, 181, 182, 189, 202, 252, 270, 275, 276, 280, 296, 325–30, 344.
- Brugsch-Pascha, Heinrich*, 1827–94, ægyptolog, skiftevis virksom i Orienten og ved tyske universiteter. – S. 163, 359, 360, 362, 365.
- Budge, Sir Ernest A. W.*, 1857–1934, ægyptolog, ansat ved British Museum i London. – S. 276.
- Bubl, Frants*, 1860–1932, professor i gl. Test. 1882, professor i Leipzig 1890 og i semitisk filologi i København 1898. – S. 119, 193, 228, 260, 370.
- Bygdén, A. L.*, 1844–1929, svensk biblioteksmand i Uppsala. – S. 135, 136.
- Casse, P. F. E.*, 1837–1920, overretsprokurator. – S. 285.
- Chabas, François*, 1817–82, fransk ægyptolog. – S. 359, 360.
- Champollion, François*, 1790–1832, fransk ægyptolog, grundlægger af den ægyptologiske videnskab. – S. 360, 368.
- Christensen, I. C.*, 1856–1930, politiker, kultusminister 1901–05. – S. 330–31.

- Christian IX*, 1818–1906, Danmarks konge 1863. – S. 153, 190, 246, 295.
- Christiansen, Chr.*, 1843–1917, docent ved polyteknisk læreanstalt 1876, professor i fysik på Universitetet 1886, g. m. Langes kusine. – S. 15, 22, 25, 40, 64, 77, 93, 104, 111, 117, 122, 145, 146, 155, 193, 226, 228, 257, 360.
- Christiansen, Hansine (Sine)*, f. Ostenfeld, 1861–1937, g. m. frg. 1879. – S. 29, 44, 192, 226, 257.
- Christiansen, Johanne*, f. 1882, frg.s datter, dr. med. – S. 29, 40.
- Clausen, Jobs.*, 1830–1905, søn af professor H. N. Clausen, dr. phil., spr. i Horsens 1872–84, biskop i Århus 1884. – S. 127, 147, 151.
- Clausen, Jobs.*, 1837–1908, Vilh. Becks nære ven, udtrådte af best. for I. M. 1874, spr. St. Peders kirke i Slagelse 1885, 1895 i Vonsild. – S. 261.
- Clausen, Rasmus B.*, 1840–1904, proprietær på Lolland til han 1882 flyttede til København og virkede som gårdmissionær, medlem af bestyrelsen for I. M. i Kbh. 1884–93. – S. 83, 119–21, 123, 125, 128–30, 132, 140, 148, 158, 164–66, 173, 206, 221, 225.
- Constantin-Hansen, Marie*, 1861–1952, datter af maleren C. H., sygeplejerske ved Marthahjemmet, g. m. klokker Axelsen 1893. – S. 287.
- la Cour, P. D.*, 1847–1905, spr. Sundby 1883–90, spr. Helligkors kirke 1890–95, derfra til Gamtofte. – S. 219, 223, 229, 230, 266, 268.
- Crone, V. C.*, 1813–87, politidirektør i Kbh. 1863. – S. 120, 130.
- Crum, W. E.*, 1865–1944, engelsk koptolog. – S. 277, 365, 371.
- Dahl, Eleonora*, f. Andersen, 1824–1911, enke efter stiftamtmand, kammerherre T. C. Dahl, Moesgård. – S. 18, 57, 306, 322, 359.
- Dahl, Svend*, f. 1887, assistent ved Det kgl. Bibl. 1902, overbibliotekar ved Universitetsbibl. 1925, ved Det kgl. Bibl. og rigsbibliotekar 1943–52, dr. phil. h. c. – S. 317, 340, 351.
- Dahl, T. Chr.*, 1807–72, stiftamtmand, kammerherre, ejer af Moesgård. – S. 322.
- Dablerup, Verner*, 1859–1938, assistent ved Det kgl. Bibl. 1887–89, professor i nordiske sprog 1911. – S. 290.
- Dalhoff, N. C.*, 1843–1927, præst ved Diaconisestiftelsen 1880–1913, filantrop, ivrig for ædruelighedssagen. – S. 217.
- Drachmann, A. B.*, 1860–1935, klassisk filolog, docent 1892, professor 1905; udgav sammen med J. L. Heiberg og H. O. Lange S. Kierkegaards samlede skrifter. – S. 309.
- Dossing, Thomas*, 1882–1947, assistent ved Det kgl. Bibl. 1908, biblioteksdirektør 1920, gesandt i Moskva 1945. – S. 318, 351, 352.
- Eckhoff, K. Martin*, 1850–1914, forstander for Studenterhjemmet i Kristiania 1881–1904. – S. 224.
- Elberling, Carl*, 1834–1925, ansat ved Det kgl. Bibl. 1862–1915. – S. 118, 119, 199, 328.
- Ellinger, H.*, 1857–1940, fysiker og konservativ politiker, docent, senere professor ved og direktør for Landbohøjskolen, senior 1884. – S. 76, 77.
- Erman, Adolf*, 1854–1937, fremragende tysk ægyptolog, prof. i Berlin 1883. – S. 160, 162, 163, 169, 228, 245, 248, 250, 252, 254, 256, 274, 275, 308, 361, 363–71.
- Erslev, Kr.*, 1852–1930, professor i historie 1883. – S. 103.
- Esche, Thora*, 1850–1920, forstanderinde for Magdalenehjemmet fra dets oprettelse 1877. – S. 149.
- Estrup, J. B. S.*, 1825–1913, konseilspræsident 1875–94. – S. 153.
- Ewaldsen, C.*, 1819–93, spr. Frederiksberg 1876 (med Hvidovre til 1891), medlem af kirkekommissionen 1890. – S. 96.
- Faurischou, Oskar*, 1861–81, søn af proprietær F. til Brendstrup, der var g. m. fru Langes søster Vilhelmine. S. 16.
- Faurischou, Vilhelmine*, f. Ostenfeld, 1838–94, g. m. frgs. fader. – S. 194.
- Fausbøll, M. V.*, 1821–1908, professor i orientalsk (Pali) 1878. – S. 44.

- Fenger, H. M.*, 1850–1930, 1880 res. kap. ved Vor Frelseres k., 1888 ved Garnisons k., 1900 Holmens provst, i best. for I.M. i Kbh. 1888–1926. – S. 127, 129, 143, 145, 146, 188, 192, 206, 214, 233.
- Fog, B. J.*, 1819–96, præst ved Holmens k. 1857, biskop i Århus 1881, i Kbh. 1884–95. – S. 154, 198, 199, 203, 220, 222, 223, 242, 262, 265, 285.
- Frederik, Kronprins (Fr. VIII)*, 1843–1912. – S. 128.
- Fridericia, J. A.*, 1849–1912, assistent ved Universitetsbibl. 1874, prof. i historie 1899. – S. 33–35, 37, 60, 61, 69, 70, 81, 113, 325.
- Friis Hansen, Julius*, 1856–1905, cand. theol. 1880, kap. pro loco i Lyngby 1882–89, spr. Olsker-Allinge 1889–96, Kirkefondets sekretær fra 1897, deltog i »Kirkens Venner«s korrespondance. – S. 190, 204, 206, 207, 215, 216, 219, 223, 225, 229, 239, 248, 250, 253, 293, 303, 312.
- Frimodt, Johannes*, 1859–1934, boghandler, søn af spr. ved Johannes k. Rudolf Frimodt. – S. 270.
- Gardiner, Sir Alan H.*, f. 1879, engelsk ægyptolog. – S. 368, 372.
- Gedalia, G. A.*, 1816–92, bankier, fallit 1875. – S. 117.
- George V*, 1865–1936, Englands konge 1910. – S. 296.
- Gertz, M. C.*, 1844–1929, klassisk filolog, professor ved Madvigs afgang 1880. – S. 16, 36, 362.
- Gigas, Emil*, 1849–1931, litteraturhistoriker, hispanolog, 1883 assistent, senere bibliotekar ved D. kgl. Bibl. – S. 118, 119, 167, 189.
- Gine*, se Jensen, Rikke og Gine.
- Gjellerup, S. M.*, 1838–1910, historiker, først knyttet til Det kgl. Bibl., 1879 assistent, senere bibliotekar ved Universitetsbibl. – S. 61, 69, 115.
- Glahn, O. V.*, 1847–1908, res. kap. 1889 og spr. 1893 Frederiksberg k., 1897 provst for Frederiksberg provsti. – S. 22, 292.
- Goldschmidt, M. A.*, 1819–87, digter. – S. 143.
- Goodwin, Charles*, 1817–78, engelsk ægyptolog. – S. 360.
- Griffith, T. L.*, 1862–1934, engelsk ægyptolog. – S. 245, 248, 254, 297, 366, 369.
- Grundtvig, N. F. S.*, 1783–1872. – S. 61, 65, 101, 310.
- Grundtvig, Vilhelm*, 1866–1950, overbibliotekar ved statsbibl. i Århus 1905. – S. 350.
- Grut, Edmund Hansen*, 1831–1907, øjenlæge. – S. 276.
- Grøn, George C.*, 1864–1923, boghandler, overtog 1893 det reitzelske forlag, som 1896 overgik til Gyldendal. – S. 290, 292.
- Götz, professor i Jena*. – S. 81, 82, 97.
- Götzsche, Johs.*, 1866–1938, cand. theol. 1889, biskop i Viborg 1921–36. – S. 221.
- Götzsche, Valdemar*, 1868–1950, arkitekt, missionær i Indien 1896–1909, senere spr. i Rise. – S. 283.
- Hafstrøm, S. M.*, 1847–1905, præst ved Horsens tugthus 1884–96. – S. 183.
- Hamre, Carl Johan*, f. 1854 i Bergen, død 1925, kunstmaler, virkede med i Gaardmissionen, knyttedes til Missionshotellet som indremissionær 1888–93, kordegn ved Esaias k. 1908, boede 1885–86 i pensionat sammen med Lange. – S. 107, 146, 148, 157, 158, 164–66, 174, 176, 186–88, 192, 193, 201, 214, 231.
- Hannover, Jacob*, 1817–91, ansat ved Universitetsbibl. 1848. – S. 60.
- Hansen, H. N.*, 1835–1910, borgmester i Kbh. 1873–97, konferensråd, medlem af kirkekommissionen 1890. – S. 241.
- Hansen, Jens F.*, 1835–1924, murermester, medunderskriver af De syv Punkter. – S. 238, 303.
- Hansen, Karl*, 1852–1911, skolebestyrer i Kolding, g. m. Langes kusine. – S. 320.
- Hansen, Søren*, 1859–1910, student fra Århus 1880, cand. mag. 1894. – S. 27, 358.
- Harsløf, Valdemar*, 1867–1943, broder til Friis Hansen, cand. theol. 1892, cand. med. 1898, dr. med. 1907. – S. 258.
- Heiberg, J. L.*, 1854–1928, klassisk filolog, bestyrer af Borgerdydskolen på Østerbro 1884–96, derefter professor, medudgiver

- af Søren Kierkegaards samlede skrifter. – S. 90, 309.
- Hertz, F. A.*, 1831–1925, oprindelig ivrig socialdemokratisk agitator, redaktør af Socialdemokraten 1879–86, gentagne gange i fængsel for majestætsfornærmelse o. l.; blev omvendt i fængslet og 1887 redaktør af det af Nissen udgivne blad »Evangelisk Familieven«. – S. 178.
- Heskjær, Herman*, 1862–1931, kateket ved St. Pauls k. 1886–90, sidst spr. Vor Frelseres k. Horsens. – S. 62, 96.
- Hoff, Betty*, f. Bonnevie, 1835–1918, g. m. V. J. Hoff. – S. 264.
- Hoff, Henrik*, 1849–1928, spr. i Vallensbæk 1886. – S. 179.
- Hoff, V. J.*, 1832–1907, valgmenighedspræst i Ubberup (Bøgebjerg præstegård) 1873, præst ved Vartov 1894, første formand for kirkeligt Samfund af 1898; broder til fru Mielche; g. m. Betty Hoff. – S. 263, 277, 295.
- Hoffmeyer, Andreas*, 1809–76, oberst. – S. 358.
- Hoffmeyer, J. J.*, 1841–1911, lærer ved Århus katedralskole 1869, overbibl. ved statsbibl. Århus 1903–05. – S. 34–37, 358, 360.
- Hoffory, J. P. J.*, 1855–97, født i Århus, cand. mag. og 1883 dr. phil. ved Københavns universitet, men levede fra 1878 i Tyskland som docent og 1887 professor i nordisk filologi ved Berlins universitet, snart efter sindssyg. – S. 164.
- Holck, J. C.*, 1824–99, res. kap. 1863 og 1880 spr. Vor Frelseres k., formand for »Foreningen mod lovbeskyttet usædelighed«, ivrig filantrop. – S. 88, 213, 219, 239.
- Holm, A. V.*, 1824–1913, spr. i Gladsaxe 1868–1907, i best. for D.M.S. 1870–1913, formand 1873–89, æresmedlem 1898. – S. 194, 212.
- Holm, Edvard*, 1833–1915, docent 1865 og 1867 professor i historie. – S. 37, 276, 281, 285, 323.
- Holm, Hans J.*, 1835–1916, arkitekt, byggede Det kgl. Bibl. – S. 330.
- Holmberg, N. F.*, 1826–97, ingeniør, lærer ved polyteknisk læreanstalt, 1869 titulær professor, medlem af best. for I.M. i Kbh. fra 1880. – S. 285.
- Holt, Chr.*, 1866–1933, kateket v. Johanneskirken 1891, præst ved Nazareth k. 1892, spr. 1900, medlem af best. for I.M. i Kbh. 1900, formand fra 1921. – S. 225, 246, 247, 249, 251, 265, 282, 286.
- Holten, C. V.*, 1818–86, professor i Fysik fra 1852. – S. 125.
- Horner*, 1849–1930, engelsk koptolog. – S. 365.
- Hostrup, J. C.*, 1818–92, digter og præst, sidst i Hillerød; efter at have taget afsked 1881 flyttede han til Frederiksberg og prædikede af og til i højskolen på Chr. Winthersvej. – S. 88.
- Hovgaard, O. A.*, 1821–91, overlærer Århus katedralskole. – S. 44.
- Hughes, Hugh Price*, 1847–1902, engelsk præst. – S. 296.
- Høffding, Harald*, 1843–1931, cand. theol., docent 1880 og 1883 professor i filosofi. – S. 28, 290.
- Højfler, M. F.*, 1860–1943, kateket ved Johannes k. 1888–90, sidst spr. i Als 1895, provst 1904. – S. 266.
- Hørdum, C. J.*, 1846–1911, skomager, i folketinget som den første socialdemokrat (sammen med Holm) 1884. – S. 76.
- Høyer, Sigvardus*, 1822–1902, student 1843, lærereksamen, seminarielærer 1849–75, indremissionær i Århus fra 1875 (»Eben-Ezer«). – S. 200–202, 268, 269.
- Ibsen, Henrik*, 1828–1906, norsk digter. – S. 97.
- Ifversen, Julius*, 1863–1927, ord. medhjælper ved Johannes k. med virkekreds ved Bethlehemskirken 1889, spr. Helligkors k. 1895–1907, sidst spr. i Bregninge. – S. 205, 207, 208, 214, 218, 222, 226, 227, 229, 230, 235, 238, 249, 258, 259, 263, 266, 280, 282, 290, 294, 313.
- Ible, A.*, 1829–1924, missionær i Indien (Siloam) 1876. Skuffelse efter hans lyse beretninger o. a. førte til, at han 1889 søgte sin afsked; senere klokker ved St. Thomas k. – S. 212.
- Ingeman-Petersen, Carl C. F.*, f. 1854, formentlig død i Turin 1911, aktiv pioner for cyklesport 1885–88. – S. 150.

- Jacobsen, Carl*, 1842–1914, brygger, Ny Carlsberg, havde indstillingsret til den af ham opførte Jesuskirke. – S. 109, 111, 162, 237, 248, 276.
- Jacobsen, Jobs. C.*, 1862–1948, professor Gl. Test. 1891. – S. 258, 260.
- Jensen, Herman*, 1842–1909, missionær i Indien 1872, fra 1874 under D.M.S. – S. 283.
- Jensen, P.*, født 1861 i Slesvig, død 1931, assyriolog (Gilgamesj), professor i Marburg 1892. – S. 161, 162.
- Jensen, »Rikke og Ginea*, to søstre, som tidligere havde boet i Århus og stod familien Lange nær, men flyttede til København og oprettede et lille pensio­nat, hvor Lange boede 1881–83. – *Ginea*, død 1884. S. 12, 14, 30, 36, 44, 61, 82, 306, 307. – *Rikke*. S. 13, 53, 61–63, 82.
- Jespersen, Otto*, 1860–1943, dr. phil. 1891, professor i Engelsk 1893. – S. 363.
- Jungersen, C. M.*, 1832–96, spr. Ferslev 1876, broder til flg. – S. 51.
- Jungersen, Fr.*, 1836–1912, præst for Københavns valgmenighed 1890. – S. 223, 258, 287.
- Jørgensen, Chr.*, 1851–1916, filolog og arkæolog, formand for Det filologisk-historiske Samfund 1875, dr. phil. 1888. – S. 73, 76, 90, 115.
- Keyper, C.*, 1833–1922, oberst, medlem af best. for I.M. i Kbh. 1879–1911, g. m. flg. – S. 195, 240, 241.
- Keyper, Therese*, f. Schjøtz, 1847–1929, grundede den første I.M. søndagsskole i Kbh. 1875, i best. for I.M. i Kbh. fra 70erne til 1889. – S. 89, 241.
- Kierkegaard, Søren*, 1813–1855. – S. 17, 28, 41, 47, 55, 56, 58, 65, 74, 148, 153, 181, 194, 290, 292, 306, 308, 317.
- Kirchner*, frøken, pensionatsværtinde i Gyl­denløvesgade. – S. 63, 67, 75, 101, 115, 146.
- Klemming, Gustaf*, 1823–93, chef for Det kgl. Bibl. i Uppsala. – S. 134.
- Koch, Gabriel*, 1858–1922, spr. i Vibbjerg 1885, i Herning 1889, biskop i Ribe 1901. – S. 204.
- Koch, Hans*, 1867–1949, præst i Hellerup 1897, sidst spr. Solbjerg k., provst Frederiksberg provsti. – S. 315, 316.
- Koch, P. D.*, 1856–1941, dr. med., med i »Kirkens Venner«s korrespondance, i lægmandsudvalget og Kirkefondets for­retningsudvalg til 1921, formand for I.M. søndagsskoleudvalg 1890–1919. – S. 190, 204, 213, 215, 216, 220, 223, 226, 227, 230, 234, 237–40, 242, 244, 248, 258, 263, 271, 283, 295, 300, 303, 312.
- Kold, Vilhelm*, 1868–1932, student 1886, præst ved Helligkors k. 1896, spr. Bror­sons k. 1905, sidst spr. i Taulov, formand for I. M. i Danmark 1927. – S. 280, 281.
- Krag, Peter*, 1837–1912, kateket hos Fri­modt 1868–73, hvis åndelige arvtager han blev som spr. ved Jacobskirken 1878–1903, sidst spr. i Søborg, medlem af best. for I. M. i Kbh. 1867 og senere til 1891. – S. 123, 144, 149, 194, 195, 197–99, 203, 205, 211, 213, 214, 222, 225, 229, 230, 238, 239, 241, 248, 249, 281, 282, 286, 291, 294.
- Krohn, Pietro*, 1840–1905, tegner, forskel­lig ansættelse ved Det kgl. Teater 1880–93, fra 1893 direktør for Kunstindustri­museet. – S. 50, 51.
- Krohn, Vilhelm T.*, 1837–1907, læge i Rønde 1865, senere distriktslæge i Saks­købing, stifter af Kr. Lægeforening. – S. 45.
- Lange, Cathrine*, f. Ostenfeldt, ¹⁸/₈ 1836–²⁸/₃ 1917, g. ²⁷/₁₂ 1862 m. Hans Lange, moder til H. O. Lange.
- Lange, Gudrun*, 1869–1950, f. Zielian (se nærmere under Zielian), plejedatter af Hans Lange, adopteret 1885, senere g. m. oprindelig landmand, senere bestyrer af forskellige drankerhjem Amussen.
- Lange, Hans*, ¹⁸/₇ 1821–¹⁹/₁ 1912, købmand i Århus, g. m. 1) Else, f. Arentzen (1820–60), 2) Cathrine, f. Ostenfeldt, H. O. Langes fader, flyttede til Køben­havn 1893.
- Lange, Hansine (Hanna)*, f. Hansen, 1857–83, g. m. Marinus Lange. – S. 18, 20, 21, 26, 38, 44, 45.
- Lange, Hans Ostenfeldt*, ¹³/₁₀ 1863–¹⁵/₁

- 1943, overbibliotekar, g. m. Jonna Mielche, ⁸/₁₁ 1893.
- Lange, Julius*, 1838–96, kunsthistoriker, docent 1871 og professor ved universitetet 1888. – S. 272, 363.
- Lange, Marinus*, 1851–89, søn af Hans Lange af første ægteskab, landmand, g. m. Hanna Hansen.
- Larsen, A. C.*, 1840–1914, cand. theol. 1862, assistent, senere bibliotekar, ved Det kgl. Bibl. 1870, færdedes meget i Studenterforeningen, radikal theolog, endte nærmest som unitar. – S. 33, 34, 42, 65, 76, 114, 118, 128, 283, 324.
- Larsen, E. Florian*, 1838–1916, overretsassessor, senere højesteretsassessor, medlem af Kirkekommissionen 1890. – S. 241.
- Larsen, L. P.*, 1862–1940, student 1882, cand. theol. 1888, g. 1889 m. Anna Elisabeth Seidelin, samme år til Indien som missionær, professor ved præsteskolen i Madras 1910. – S. 147, 176, 179, 212, 215.
- Larsen, P. M.*, 1862–1917, cand. theol. 1887, res. kap. 1892 og spr. 1899 ved Vor Frelseres k., medlem af best. for I. M. i Kbh. 1892–1901, medlem af Kirkefondets bestyrelse og forretningsudvalg 1896–1904, medstifter af Kirkeligt Samfund af 1898, sidst spr. ved Marmor kirken, g. m. Anna Hoff, kusine til fru Jonna Lange. – S. 140, 166, 282.
- Larsen, Sofus*, 1855–1938, cand. philol. 1880, assistent ved Universitetsbibl. 1883, overbibliotekar 1909. – S. 61, 69, 324.
- Lassen, Julius*, 1847–1923, juridisk professor 1881. – S. 88, 130.
- Laursen, L.*, 1864–1936, student fra Århus 1883, assistent i rigsarkivet 1889, senere rigsarkivar. – S. 63, 75.
- Lehman, R. B.*, 1832–1900, prokurator. – S. 285.
- Lepsius, Richard*, 1810–84, tysk ægyptolog. – S. 359–62, 364, 365.
- Lewenhaupt, Eugène*, greve, 1849–1927, svensk biblioteksmand, godsejer. – S. 135, 136.
- Levinsen, Henrik*, 1836–1927, grosserer, medunderskriver af De syv Punkter og medlem af lægmandsudvalget. – S. 239, 285.
- Levinsen, Th.*, 1851–1921, spr. Frederikshavn 1879, provst Horns herred 1887, spr. Matthæus k. 1889. – S. 222, 247, 282.
- Liebe, Carl*, 1820–1900, højesteretsadvokat, formand for kirkekommissionen 1890. – S. 241.
- Lieblein, J. D. C.*, 1827–1911, norsk ægyptolog. – S. 357.
- Lisberg, A.*, 1862–1942, student fra Århus 1880, cand. theol. 85, efter studierejser i udlandet spr. Naur 1887, på grund af sygdom afsked 1918 som spr. i Rødby. – S. 13, 16, 18–21, 24, 33, 96, 98, 112, 115, 117.
- Linderberg, Fernando*, 1854–1914, en noget urolig religiøs socialpolitisk forfatter. – S. 315.
- Lindhardt, V. C.*, 1850–1922, res. kap. Århus domkirke 1883, stiftsprovst 1903. – S. 87.
- Linnemann, C.*, 1860–1932, kateket Trinitatis 1886, res. kap. Helligkors k. 1890, slotspræst 1896. – S. 219, 229–31, 266, 268.
- Louise*, 1851–1926, kronprinsesse, g. m. Fr. VIII. – S. 128.
- Lutber, Martin*, 1483–1546. – S. 65, 309.
- Lütken, W. F.*, 1847–1901, kateket ved Holmens k. 1877, præst ved Citadels k. 1887, medarbejder ved Aarhus Stiftstidende under mrk. Fr. Will. – S. 132, 220, 221.
- Lüttichau, Margrethe*, f. Jessen, 1835–1927, g. m. kammerherre Chr. L. til Tjele. – S. 290.
- Lützhøft, H.*, 1857–1943, spr. St. Pauls k. 1891, stiftsprovst Odense 1904. – S. 260.
- Løgstrup, Th.*, 1853–1933, halvætter til Ussing, spr. Helligsø 1880–90, medlem af D. M. S.s best. 1886, selskabets sekretær og rejsepræst 1889–1908, sidst spr. Nyborg. – S. 194, 200, 204, 207, 212, 215, 228.
- Madsen, P.*, 1843–1911, professor i dogmatik 1875, i best. for I. M. i Kbh. 1880, formand 1899–1905, Sjællands biskop

1909. – S. 150, 151, 154, 158, 195, 315.
- Maadsen, Victor*, 1873–1941, ansat ved Det kgl. Bibl. fra 1903. – S. 338.
- Mariensen, Julius*, 1839–1910, søn af biskop M., litteraturhistoriker, 1874 assistent ved Det kgl. Bibl. – S. 118.
- Mariensen-Larsen, Hans*, 1867–1929, konkurrerede til professoratet i Gl. Test. 1891, dr. (lic.) theol. 1896, sidst domprovst i Roskilde 1915. – S. 260.
- Maspero, Gaston*, 1846–1916, fransk ægyptolog. – S. 358, 368.
- Matzen, Henning*, 1840–1910, juridisk professor 1868, konservativ politiker. – S. 48, 324.
- Meinert, Alfred*, 1829–1910, afsked som sognepræst i Flødstrup 1889, virksom i menigheden ved Bethlehemskirken, 1897 kst. præst ved Abel Cathrines stiftelse. – S. 259, 264.
- Mejborg, R.*, 1845–98, kulturhistorisk forfatter, titulær professor 1893, boede en tid i pensionatet i Gyldenløvesgade. – S. 123, 127, 130, 134, 135, 145, 257.
- Meyer, F. B.*, 1849–1929, kendt engelsk baptistpræst, virkede i London 1888. – S. 277.
- Mielche, Edel*, f. Hoff, 1847–1939, søster til valgmenighedspræst Hoff, g. m. J. C. Mielche. – S. 257, 264, 288, 298.
- Mielche, Ella*, f. 1876, datter af oberst M., senere g. m. lektor Balslev. – S. 244.
- Mielche, J. C.*, 1829–1907, oberst i Århus, flyttede til København 1890, g. m. Edel M. – S. 212, 228, 243, 257, 264.
- Mielche, Jonna*, ¹⁰/₁ 1870–²⁴/₆ 1955, datter af oberst M., g. m. H. O. Lange i Ubberup ⁸/₁₁ 1893. – S. 30, 127, 212, 215, 226, 228, 243–45 og stadig i brevene fra s. 255.
- Møllerup, H. P.*, 1866–1929, ord. medhjælper hos Krag ved Jacobs k. 1891–96, stiftede Blaa Kors i Danmark sammen med Lange 1895 og Kirkens Korshær 1912, sidst spr. Frihavns k. – S. 205, 221, 247, 249, 252, 258, 280, 281, 285, 286, 291, 292, 315.
- Moltke, Adam*, greve, 1828–1913, formand for Midnatsmissionen 1886, g. m. Magda Moltke. – S. 123, 126, 129, 140, 145, 147, 148, 150, 156, 198, 224, 240, 269.
- Moltke, Helmuth v.*, 1800–91, tysk general-feltmarskal. – S. 162.
- Moltke, Magda*, f. Raben-Levetzau, grevinde, 1846–1920, g. m. Adam Moltke. – S. 128, 145, 147, 150.
- Moltke, V. V.* (søn af Moltke Nørager, ikke af Adam M.), 1862–1943, stud. theol., sidst slotspræst Fredensborg. – S. 123.
- Monrad, Emmy*, f. Tutein, 1832–94, bispinde, g. m. 1) byfoged Hother Hage, 2) 1875 biskop Monrad. – S. 282, 283.
- Moody, Dwight L.*, 1837–99, amerikansk evangelist. – S. 137.
- Mott, John*, 1865–1955, generalsekretær for Verdens kristelige Studenterforbund 1895. – S. 311–316.
- Mourier, P. G. F.*, 1837–1905, højesterets-assessor, medunderskriver af »De sy Punkter«. – S. 129, 196, 197, 206, 207, 213–15, 219, 223, 225, 227, 241, 303.
- Munda, Gerda*, f. 1874, borgerrepræsentant 1919–46, folketingsmedlem 1932–45. – S. 316.
- Mygind, H.*, 1867–1949, ord. medhjælper Matthæus k. 1893, missionær i Syrien 1897, korshærpræst 1930–37. – S. 281, 282, 298.
- Müller, Ludvig*, 1809–91, numismatiker, arkæolog, lic. theol., direktør for antiksamlingen 1866, titulær professor, etatsråd. – S. 16.
- Münster, L. C.*, 1860–1941, kateket ved Garnisons k. 1887, sidst spr. Uggerløse. – S. 217.
- Møller, Axel* (f. 1860), Bethesdas boghandler 1887–1910. – S. 263, 270.
- Møller, Christen*, 1845–1925, res. kap. 1874 og spr. 1883–91 ved St. Pauls k., begyndte 1877 med børnegudstjenester for latinskoleelever, biskop i Ålborg 1905–15. – S. 213, 214.
- Møller, Johs.*, 1832–1923, res. kap. Frue k., Odense, 1874–92. – S. 129.
- Møller, P. C.*, 1839–1909, spr. i Kattrup. – S. 174 (formodentlig).
- Møller, Theodor*, 1842–1934, spr. i Birkerød 1889. – S. 132.
- Neergaard, Anton*, 1832–1928, overlærer

- Århus katedralskole 1879, rektor i Horsens 1889. – S. 361.
- Neugebauer, O.*, tysk matematikhistoriker. – S. 369.
- Niebuhr, Carsten*, 1733–1815, f. i Hannover, opdagelsesrejsende med dansk støtte, etatsråd. – S. 360.
- Nielsen, Fr.*, 1846–1907, kateket ved Vor Frelsers k. 1873, professor i kirkehistorie 1877, biskop i Ålborg 1900, i Århus 1905. – S. 166, 213, 214, 219, 242.
- Nielsen, Laurits*, 1881–1947, fra 1906 ansat ved Det kgl. Bibl., dr. phil. – S. 338.
- Nielsen, Oluf*, 1838–96, historiker, 1885 overbestyrer ved Kbh.s folkebogsamlinger. – S. 344.
- Nielsen, Rasmus*, 1809–84, professor i filosofi 1841. – S. 16, 23, 24, 362.
- Nissen, A. C.*, 1840–1919, grosserer, indremissionær 1886–1906, oprettede 1888 det første missionshotel (med missionssalen i Løngangsstræde). – S. 148, 173, 175, 178–80, 182, 186, 192, 193, 199, 201, 214, 231.
- Nyholm, Johs.*, 1863–1937, missionær i Kina 1892, kort efter hjem på grund af hustruens sygdom, derefter indremissionær og i arbejde for D.M.S. – S. 175, 283.
- Nyrop, Ernst*, 1850–1931, instrumentmager. – S. 175, 182.
- Nyrop, Kristoffer*, 1858–1931, professor i romanske sprog 1894. – S. 119.
- Obel, Viggo*, 1865–1923, konkurrerede til professoratet i Gl. Test. i 1921, samme år kateket ved Jacobs k., spr. Sions k. 1896, sidst stiftsprovst i Viborg. – S. 228, 232, 258, 260, 280, 281, 286, 291, 292.
- Olrík, Axel*, 1864–1917, folkemindeforsker, student 1881, magister 1887, dr. phil. 1892, docent 1897, professor i nordiske folkeminder 1913. – S. 39, 40.
- Orluf, Fr.*, 1869–1954, lektor ved Vejle latinskole og skaber af biblioteket i Vejle. – S. 346.
- Ostenfeld, Ane*, f. Winther, 1800–82, enke efter proprietær Hans O. (1799–1856), H. O. Langes mormoder. – S. 13, 23, 24, 53.
- Ostenfeld, Carl Jens*, 1834–1919, g. m. Johanne (Hanne) Skovgaard (1835–95), proprietær, Bjerregaard, Valby, hvortil hørte store arealer, bl. a. af Vestre Kirkegård. – S. 12, 17, 18, 20, 29, 36, 53, 64, 97, 117, 121, 166.
- Ostenfeld, Harald*, 1864–1934, halvfætter til H. O. Lange, kap. pro loco Bandholm 1890, ved Bedesalen, Chr. Winthersvej, 1893 (afløst af Lucaskirken 1897), sidst Sjællands biskop 1911. – S. 29, 43, 51, 55, 77, 147, 175, 176, 179, 237, 243, 258, 265, 283, 288, 295, 316.
- Ostenfeld, Johanne (Hanne)*, f. Skovgaard, 1835–95, g. m. C. J. Ostenfeld. – S. 14, 21, 23, 29, 166.
- Ostenfeld, Olga*, 1870–1941, g. m. landinspektør Birk (1854–1940). – S. 49.
- Ostenfeld, Søren*, 1837–1900, spr. Skibby, fader til Harald Ostenfeld og fætter til H. O. Langes moder. – S. 49, 51.
- Paludan, Fr.*, 1850–1933, slotsgartner ved Rosenborg. – S. 249.
- Paludan-Müller, Henriette Philippa*, 1841–1907, grundede en kendt pigeskole på Frederiksberg. – S. 289.
- Paludan-Müller, Jens*, 1813–99, provst i Thisted 1856, afsked som spr. i Snesere 1888. – S. 218.
- Paulli, Jacob*, 1844–1915, res. kap. ved Frue k. 1876, spr. og stiftsprovst 1892, kgl. konfessionarius 1884, medlem af best. for I. M. i Kbh. 1880–1911 og af Kirkefondets repræsentantskab (bestyrelse) 1896–97. – S. 214, 216, 217, 268.
- Pearse, Mark Guy*, 1842–1930, præst ved West London Mission. – S. 278.
- Perry, Robert*, ca. 1854–1934, oberst i Frelsens Hær, som han indførte i Danmark, i Kbh. 1887–89. – S. 156, 157.
- Petersen, Alfred*, 1862–1932, urtekræmmer, formand for en menighedskreds i Garnisons sogn. – S. 261.
- Petersen, Carl S.*, f. 1873, cand. mag. 1899, dr. phil. h. c. 1929, assistent ved Det kgl. Bibl. 1901, overbibliotekar 1924–43. – S. 334, 338.
- Petrie, William H. Flinders*, 1853–1942, engelsk ægyptolog, særlig kendt for sine udgravninger. – S. 278, 366.
- Pfannenstill, Magnus*, 1858–1940, docent i

- systematisk teologi i Lund 1892, senere professor og domprovst smst. – S. 224.
- Pierret, Paul*, 1837–1916, fransk ægyptolog. – S. 358.
- Pingel, J. V.*, 1834–1919, dr. phil. 1864, Studentersamfundets første formand 1883, samme år afskediget som overlærer ved Metropolitanskolen af politiske grunde, folketingsmand for Århus 1884–91, oprindelig udpræget radikal, senere moderat venstre. – S. 26.
- Plenge, Axel*, 1859–1940, skolebestyrer 1890–1909, sidst spr. Magleby. – S. 38.
- Plum, Thorvald*, 1844–1923, grosserer, var med til at starte »Kirkeklokken« og medunderskriver af »De syv Punkter«. – S. 217, 303.
- Poulsen, A. S.*, 1854–1921, slotspræst 1883, dr. (lic.) theol. 1886, biskop i Viborg 1901. – S. 216, 217, 232, 233.
- Preisler*, frøken, pensionatsværtinde i Gyldenløvesgade, hvor Lange boede 1883–93. – S. 59, 62–64, 115, 145, 146, 169, 298.
- Rask, Rasmus*, 1787–1832, sprogforsker, banebryder for den sammenlignende sprogvidenskab. – S. 136, 137, 141, 143, 147.
- Rasmussen, Johs.*, 1881–1952, Kina-missionær, efter sin hjemkomst landssekretær for L.Y.M. – S. 316.
- Ravens, C.*, 1843–1926, oprindelig proprietær i Sverige, på prøve i Kbh.s I. M., opsagt 1888, derpå indremissionær i I. M. i Danmark, virkede først på Frederiksberg, senere atter i Kbh. – S. 149, 164, 165, 182, 206.
- Recké, Ernst v. d.*, 1848–1933, digter, dr. phil. 1881, assistent ved Det kgl. Bibl. 1885–90. – S. 114, 116, 118, 119, 146, 326.
- Rindom, A.*, 1836–1919, præst ved Johanneskirken fra 1862, spr. 1879–1907. – S. 214, 217, 218, 221, 222, 224.
- Rikke*, se Jensen »Rikke og Gine«.
- Rosenius, C. O.*, 1815–68, Sveriges betydeligste lægprædikant, betonedede forsoningen og den uforskyldte nåde. – S. 196, 233.
- Rothe, P. C.*, 1811–1902, dr. theol. h. c., præst ved Vor Frue k. fra 1843, stiftsprovst 1865–92. – S. 213, 216, 222, 239, 241, 268.
- Rougé, Emmanuel de*, 1811–72, fransk ægyptolog. – S. 359, 360, 362.
- Rørdam, Thomas*, 1836–94, fra 1877 redaktør af »Kirkebladet«, der tilstræbte forståelse mellem de kirkelige retninger, død som spr. i Gamtofte. – S. 167.
- Rørdam, Th. Skat*, 1832–1909, dr. phil. & theol., spr. Helligåndsk. 1889, Holmens provst 1886–95, Sjællands biskop 1895–1909, medlem af kirkekommissionen 1890. – S. 75, 77, 78, 91, 213, 215, 217, 219, 221, 228, 239, 241, 293.
- Scavenius, Jakob*, 1838–1915, godsejer, politiker, kultusminister 1880–91. – S. 48, 116, 117, 123, 150, 151, 153–57, 188, 221, 234, 246, 247, 324, 326.
- Schack, Albert*, 1849–1925, spr. ved Helligåndsk. 1895–1908, medlem af Kirkefondets forretningsudvalg 1896–1908, sidst spr. i Vonsild. – S. 315.
- Scharling, Henrik*, 1836–1920, docent 1866 og professor i etik 1870. – S. 260.
- Schat-Petersen, L. W.*, 1851–1903, prof. i Ny Test. 1887, sammen med Steen redaktør af »Fra Bethesda« 1885–97. – S. 131, 195, 197.
- Schepeleern, Georg*, 1839–1900, præst ved Trinitatis k. 1869, spr. 1875, Holmens provst 1895, udgav »Om Menighedspleje« 1888 og »Det københavnske Kirkespørgsmål« 1893, medlem af best. for I.M. i Kbh. 1888–99 og af Kirkefondets bestyrelse (repræsentantskab) 1896–97. – S. 98, 204, 214, 216, 217, 219, 239.
- Schimmelmann, Adelaide C. L.*, 1854–1913 (død i Hamborg), tysk-dansk konesse, stiftsdame i Vallø, en tid hofdame hos kejserinde Augusta. – S. 199–201.
- Schiøtte, A. F.*, 1816–87, res. kap. Århus domkirke 1861–79, boede hos »Rikke og Gine« i Århus og i Saxogade i Kbh., forfatter af filosofisk-teologiske skrifter. – S. 30, 33, 44, 68, 153, 306.
- Schiøler, Th.*, 1861–1939, en tid forstander for søndagsskolen i Valby, pers. kap.

- Høje Tåstrup 1885, biskop i Århus 1916–31. – S. 22, 40.
- Schlegel, Regine*, f. Olsen, 1822–1904, forlovet med Søren Kierkegaard 1840–41, gift 1847 med Fr. Schlegel (1817–96), guvernør i Vestindien 1854–60, geheimekonferensråd. – S. 56.
- Schmidt, Valdemar*, 1836–1925, ægyptolog og assyriolog, cand. theol., titulær professor 1869, dr. phil. 1873, docent ved universitetet 1883. – S. 16, 19, 22, 27, 33, 34, 53, 68, 100, 101, 126, 127, 138, 162, 164, 251, 256, 261, 272, 276, 337.
- Schou, J. N.*, 1861–1929, kateket ved Pauls k. 1890, spr. Ål 1891, sidst spr. i Torsager. – S. 179, 194, 207, 218, 219, 225, 226, 230, 243–45, 251, 262, 263, 270, 283, 358, 360, 362–66.
- Schou, Thyra*, f. Knudsen (f. 1861), g. m. frg. – S. 247.
- Schousboe, Vilhelm*, 1841–1900, res. kap. 1875, spr. 1879 ved Garnisons k., biskop i Ålborg 1888, medlem af best. for I. M. i Kbh. 1879, ivrig for ynglingesagen. – S. 219, 261.
- Seidelin, Anna Elisabeth*, 1867–1903, datter af C. J. L. Seidelin, g. 1889 med L. P. Larsen. – S. 147, 176, 212.
- Seidelin, C. J. L.*, 1833–1909, matematiker, 1862 docent, 1894 prof. ved Polyteknisk Lærestanstalt, g. m. Bolette, f. Skovgård, 1842–90. – S. 147, 215.
- Seidelin, F. E.*, 1822–1908, spr. Frue k. i Århus 1870–1904, ivrig for Stefansforeningen. – S. 87.
- Seidelin, Johanne*, 1869–1901, datter af C. J. L. Seidelin, g. 1890 med Harald Ostenfeld. – S. 147, 283.
- Sethe, Kurt*, 1869–1934, tysk ægyptolog. – S. 250, 254, 366, 371.
- Siesby, Oskar*, 1833–1919, klassisk filolog, dr. phil. h. c. 1876, holdt forelæsninger og øvelser over klassisk filologi. – S. 27, 33, 50, 111, 362, 363.
- Spiegelberg, Wilhelm*, 1870–1930, tysk ægyptolog. – S. 366.
- Steen, Julius*, 1855–1935, res. kap. Johannes k. 1885–95, spr. Johannes søndre (Andreas) sogn 1895, medlem af best. for I. M. i Kbh. 1888–1926, medredaktør af »Fra Bethesda«. – S. 166, 171, 195, 217, 218, 220–22, 224, 240, 241.
- Steenberg, A. Schack*, 1854–1929, overlærer Horsens, afsked 1909 for at virke for folkebibliotekssagen, titulær professor. – S. 342, 352.
- Steenstrup, Jobs.*, 1844–1933, dr. juris 1882, samme år professor i historie. – S. 37.
- Stein, Harald*, 1840–1900, præst ved Diaconisestiftelsen 1872–80, spr. Matthæus k. 1880, biskop over Fyns stift 1889–99, medlem af best. for I. M. i Kbh. 1875–88, formand 1879–86. – S. 13, 14, 22, 151.
- Steindorff, Georg*, 1861–1951, tysk ægyptolog. – S. 364, 365, 372.
- Steinthal, F. W.*, 1862–1951, søn af Th. T. W. Steinthal, sømandspræst i London 1886, sekretær for I. M. i Kbh. 1891–97, Studenterhjemmets første formand 1892–97, rejste til Indien 1897, efter studentarbejde i Calcutta var han i Santhalmmissionen 1913–28. – S. 239, 249, 258, 263, 271, 280, 281, 283, 285, 292, 293, 298, 300.
- Steinthal, Martha*, 1861–1948, medforstanderinde for N. Zahles kvindeseminarium 1896, enforstanderinde 1916–31, datter af flg. – S. 285.
- Steinthal, Th. T. W.*, 1831–1914, overretsprokurator, medlem af Kirkefondets første forretningsudvalg 1896–1904. – S. 132.
- Steman, Julius*, 1844–1910, kontorchef i kultusministeriet 1888. – S. 273.
- Stern, Ludwig*, 1846–1911, tysk ægyptolog. – S. 162, 184, 365.
- Strunk, C. A.*, 1816–88, museumsmand, bl. a. ansat ved antiksamlingen i Prinsens palæ. – S. 60, 360.
- Stöcker, C. A.*, 1835–1909, hofpræst i Berlin 1874–80, virkede for I. M., en kristelig-social bevægelse og antisemitismen. – S. 161.
- Sørensen, Anna*, 1853–1909, kommunelærerinde, sjælen i arbejdet på Marthahjemmet. – S. 226, 227, 230, 292.
- Sørensen, Chr.* 1843–1916, 1879 res. kap. og fra 1888 spr. ved Garnisons k., medlem af best. for I. M. i Danmark fra 1901. – S. 197, 198, 234, 261.

- Sørensen, Hans*, 1831–1903, stiftsprovst i Århus fra 1877. – S. 84, 86, 87.
- Taylor, Hudson*, 1832–1905, engelsk missionsnær, stifter af »China Inland Mission«. – S. 194.
- Thaulow, Frits*, 1847–1906, norsk landskabsmaler, foregangsmand i norsk kunst. – S. 39.
- Thomsen, Vilb.*, 1842–1927, docent 1871, 1887 professor i sammenlignende sprogvidenskab. Hans berømte tyding af den ukendte indskrift i en sten fra Mongoliet udkom 1894. – S. 86, 90, 137, 141, 369.
- Thorsen, P. G.*, 1811–83, filolog, dr. phil. h. c. 1899, ansat ved Universitetsbibl. 1833, (over-)bibliotekar 1848–80. – S. 126.
- Thorsen, P. K.*, 1851–1920, lærer, student 1883, magister 1890, dialektforsker, boede en tid i pensionat med Lange. – S. 121, 125, 145.
- Torm, Agner*, 1860–1939, kateket ved Jacobskirken 1888–91, sidst spr. Grønbæk. – S. 203, 233–35, 244.
- Tranberg, P. C.*, 1832–96, cand. theol. 1858, i forståelse med Grunnet dannede han en luthersk frimenighed på Bornholm 1863, der 1872 omdannedes til en grundtvigsk valgmenighed, friprædikantvirksomhed fra 1877 til han 1882 drog til Amerika, hvor han virkede ved præsteseminarier. – S. 184.
- Trenckner, Vilb.* 1824–91, filolog, studerede arabisk, persisk og især pali; hans materialsamlinger overdroges delvis til Dines Andersen, 1860 lærer ved Vajsenhuset. – S. 44.
- Tutein, Ferdinand*, 1830–1912, var i sin også politisk urolige tilværelse ordfører for finansudvalget først i 90'erne, men måtte november 1892 opgive rigsdagsarbejdet på grund af sygdom. – S. 282.
- Ussing, Ebba*, f. Puggaard, 1856–1910, enke efter dommer i Ægypten, dr. juris. Johs. U. (1854–96). – S. 283.
- Ussing, Henry*, 1855–1943, dr. (lic.) theol. 1883, spr. Vejlbj v. Århus 1882, Jesuskirken 1891, stiftsprovst Frue k. 1915–33. – S. 117, 140, 153, 155, 166, 181, 184–86, 188, 190, 191, 194, 197, 201, 203, 214, 215, 219, 222–26, 228, 239–41, 243, 248, 252, 258, 259, 262–64, 266, 270, 271, 284, 286, 293, 295, 300, 303, 304, 307, 309, 312, 320.
- Ussing, J. L.*, 1820–1905, klassisk filolog og arkæolog, lektor 1847 og 1849–95 professor, regensprovst 1876–96, fader til frg. og dommer U. – S. 27, 36, 38, 42, 50, 51, 271, 272, 281, 284, 362.
- Ussing, Marie*, f. Blom, 1851–1923, g. m. Henry U. 1882. – S. 184.
- Vabl, Jens*, 1828–98, missionshistoriker, spr. N. Alslev 1884, medlem af D.M.S.s best. 1870, formand fra 1889. – S. 212.
- Vabl, Johs.*, 1831–1901, cand. med. 1857, ansat ved Det kgl. Bibl. fra 1858, sidst som første underbibliotekar; katalogiserede den danske afdeling. – S. 118, 119, 138–42, 144, 146, 181, 276, 326, 327.
- Vedel, Valdemar*, 1865–1942, litteraturhistoriker, prof. 1911. – S. 344, 345.
- Weeke, F. H. C.*, 1832–1905, ingen embedseksamen, ansat ved Det kgl. Bibl. 1862, sidst som underbibliotekar, fandt 1866 afskriften af Peder Palladius' visitatsbog. – S. 118, 126, 264, 273.
- Weis, A. P.*, 1851–1935, ansat i kultusministeriet 1879, departementschef 1912, betydning for bibliotekssagen. – S. 273, 274.
- Verner, Karl*, 1846–96, sprogforsker (»Den Vernerske Lov« 1876), ansat ved universitetsbibl. i Halle 1878, docent 1883 og professor i slaviske sprog i Kbh. 1888. – S. 44, 95, 103.
- Westergaard, Harald*, 1853–1936, docent 1883 og 1886 professor i statsvidenskab, udgav 1885 »Fra Foragelse til Tro«, medlem af »Kirkens Veneres« korrespondance, formand for lægmandsudvalget 1890–96 og derefter for Kirkefondets forretningsudvalget (bestyrelse).; g. m. 1) eftflg., 2) Bolette Blædel. – S. 99, 130, 132, 140, 143, 151, 153, 166, 190, 191, 194–98, 203, 204, 206, 208, 211, 213–15, 217, 220, 221, 223, 226, 233–37, 239–43, 248, 249, 258, 260, 263,

- 270–72, 275, 283, 285, 289, 293–95, 300, 303, 312, 313, 315.
- Westergaard, Thora*, f. Koch, 1860–91, g. 1881 m. frg. – S. 246, 247.
- Wilcken, Ulrich*, 1862–1944, tysk klassisk filolog og papyrusforsker. – S. 364.
- Wildner, Robert*, 1863–1938, født i Indien, gav ved Moodys møde på Mount Hermon i 1888 stødet til studenter-frivilligbevægelsen for ydre mission, besøg i Danmark 1892, medvirkende til Studenterhjemmets dannelse, også senere besøg ved de nordiske studentermøder med kristeligt program; g. m. en norsk dame. – S. 269, 270, 284, 285.
- Wilhelm I*, 1797–1888, tysk kejser. – S. 162.
- Wilhelm II*, 1859–1941, tysk kejser 1888–1918. – S. 253.
- Will, Fr.*, se Lütken.
- Wimmer, Ludvig*, 1839–1920, sprogforsker, dr. phil. 1868, docent 1876 og 1886 professor i nordiske sprog. – S. 86, 90, 141.
- Vinet, Alexandre*, 1797–1847, svejtsisk teolog og frikirkemand. – S. 47, 55.
- With, Enrique*, 1856–1932, spr. Vinding 1883, Lösning 1889, præst ved Mariæ kirkesal 1898, spr. ved Davidsk. 1908–27, virkede især for søndagsskolesagen, medlem af Kirkefondets forretningsudvalg 1914–26. – S. 157, 258.
- Volf, Rudolf*, 1838–1926, dr. theol., spr. Stefansk. 1874–99, derefter i Store Hedinge som 2. stiftsprovst for Sjællands stift, i best. for I. M. i Kbh. 1878–99, formand fra 1887. – S. 195, 213, 219, 227, 229, 238, 241, 243, 250, 270, 271.
- Wright, Vilh.*, 1849–1908, assistent ved Orlogsværftet 1882–90, vakt i England begyndte han på egen hånd i 1881 gårdmission og midnatsmission, fra 1890 lønnet af I. M. som »gårdmissionær«. – S. 83, 119, 120, 125, 129, 130, 140, 158, 164–66.
- Zielian, Frederikke M.* (f. 1830), enke efter kancelliråd, prokurator i Silkeborg R. T. Zielian (1820–75), efter hvis død datteren Gudrun (f. 1869) blev plejebarn hos Langes forældre, adopteret 1885. – S. 100.
- Zinck, Otto*, 1824–1908, student 1845, spillede i studenterkomedier, ved Det kgl. Teater 1855–67, derefter ved Folketeatret. – S. 50, 51.
- Zoega, Georg*, 1755–1809, dansk arkæolog, levede i Rom fra 1783. – S. 360.
- Aarsbo, Jens*, 1878–1944, ansat ved Det kgl. Bibl. 1906, stadsbibliotekar 1914. – S. 345, 351.

